

ญี่ปุ่น

การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่

Japan's Emergence As A Modern State

E.H. Norman

พรรณิ

ฉัตรพรักษ์

แปล

ประวัติของ อี.เอช นอร์แมน

เกิดเมื่อวันที่ ๑ กันยายน ค.ศ.
๑๙๐๙ ณ. เมืองคาร์ริชวาว ประเทศ
ญี่ปุ่น

๑๙๓๓-๑๙๓๕ ศึกษาที่ Trinity
Colledge, Cambridge เขาสนใจประวัติ-
ศาสตร์สมัยกลางและได้รับปริญญา
ญาดรี ณ. สถาบันแห่งนี้ ในระหว่างนี้
เองเขาได้เริ่มสนใจในเรื่องการเมือง

๑๙๓๕-๑๙๓๘ ได้ทุน Rockefeller
ศึกษาชั้นปริญญาโทและเอกทาง
ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัย
Harvard.

๑๙๓๘-๑๙๓๙ ร่วมงานกับ Ins-
titute of Pacific Relations ใน New York และ
เขียนหนังสือเรื่อง Japan's Emergence as
a Modern State ขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๔๐

๑๙๓๙-๑๙๔๕ เป็นเจ้าหน้าที่
ฝ่ายภาษาประจำสถานทูตคานาดา ใน
โตเกียว ระหว่างสงครามได้ร่างต้นฉบับ
เรื่อง Soldier and Peasant in Japan และ
Feudal Background of Japanese Politics

๑๙๔๕-๑๙๕๐ เป็นหัวหน้าคณะ
ประสานงานของคานาดาในญี่ปุ่น

🌸 🌸 🌸 🌸 🌸 🌸
ปก: ONE OF THE HUNDRED VIEWS OF
EDO, BY HIROSHIGE (1797-1858)

อภินันทนาการจาก
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
เนื่องในโครงการส่งหนังสือสู่ห้องสมุด
ถวายในหลวงปีกาญจนาภิเษก 2539

ChangeFusion

เครือข่ายจิตอาสา
Volunteer Spirit Network

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike
BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา นำมาไปใช้เพื่อ
การค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ญี่ปุ่น : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่

ญี่ปุ่น : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่

พรรรณี ฉัตรพลรักษ์ แปลจาก

E.H. Norman (edited by John W. Dower), "Japan's Emergence as a Modern State", *Origin of the Modern Japanese State: Selected Writings of E.H. Norman*, Pantheon Books A Division of Random House, New York, 1975.

จัดพิมพ์โดย โครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

บรรณาธิการ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี

ผู้ดูแลต้นฉบับ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช

ปก สุวัฒน์ เตชะศรีสุธี

พิมพ์ครั้งแรก 2526

ราคา 90 บาท

ลิขสิทธิ์เป็นของ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สถานที่พิมพ์ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โทรศัพท์ 222-1826

ผู้พิมพ์โฆษณา : อรุณี อินทรสุขศรี, พ.ศ. 2526

ญี่ปุ่น : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่

พรรณี ฉัตรพชรภักษ์

แปลจาก

JAPAN'S EMERGENCE AS A MODERN STATE

BY

E.H. NORMAN

ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี บรรณาธิการ
สุริยัย หวันแก้ว คำนำ

โครงการแปลไทย - ญี่ปุ่น

A JOINT TRANSLATION PROJECT

THE TOYOTA FOUNDATION

Shinjuku Mitsui Building 37F, 2-1-1 Nishi-Shinjuku,
Tel: (03) 344-1701, -1702 -1703
Shinjuku -ku Tokyo 160, Japan
Cable: Tytfoundation, Tokyo

The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities
Textbooks Project,

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 7, THAILAND.

**รายนามคณะกรรมการบริหารมูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

1. นายเสน่ห์ จามริก	ประธานกรรมการ
2. นางเพ็ชรี สุมิตร	รองประธาน
3. นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
4. นายวัชรชัย ยงกิตติกุล	กรรมการ
5. นางสาวสดชน ชัยประสาธน์	กรรมการ
6. นายสุเทพ สุนทรเกสัช	กรรมการ
7. นายกรณี ศรีบุญบุตร	กรรมการ
8. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการ
9. นายวิทยา สุจริตรนารักษ์	กรรมการ
10. นางอารี สันหนวี	กรรมการ
11. นางอมรา พงศาพิชญ์	กรรมการ
12. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
13. นายบดินทร์ อัสวานิชย์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
14. นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเหรัญญิก
15. นางสาวสุกัลักษณ์ เลิศแก้วศรี	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
16. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
17. นายรังสรรค์ ชนะพรพันธุ์	กรรมการและผู้จัดการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
เลขที่ 413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย
กรุงเทพฯ 10700 โทร. 424-5768

**รายนามคณะอนุกรรมการโครงการแปลไทย – ญี่ปุ่น
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

1. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	ประธานอนุกรรมการ
2. นายรังสรรค์ ธาระพรพันธุ์	รองประธาน
3. นายอุทัย ดุลยเกษม	อนุกรรมการ
4. นายสฤษดิ์ สว่างบุตร	อนุกรรมการ
5. นางสาวสุภา ตีระวินนทร	อนุกรรมการ
6. นายอาทร พึ่งธรรมสาร	อนุกรรมการ
7. นายสุริชัย หวันแก้ว	อนุกรรมการ
8. นายเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช	อนุกรรมการและเลขานุการ

คำแถลงของมูลนิธิโครงการตำราฯ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคลในหมู่ผู้มีความรักในการกิจบริการการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงานโครงการตำราฯ มีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของโครงการตำราฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีหนังสือตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพของหนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มมากขึ้น ย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยไปด้วยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจหนุนช่วยการสร้างสรรค์ทางปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้โครงการตำราฯ ก็มีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและแพร่หลายออกไปโดยทั่วถึงทั้งในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายสร้างตำราการเขียนการแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานโครงการตำราฯ คือส่งเสริมเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล-เรียบเรียงงานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นงานหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งบัดนี้สามารถแยกตัวออกมาบริหาร และดำเนินการอย่างอิสระจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ-และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภทและมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ

1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ 2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ 3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ 4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ 5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา 6) สาขาวิชาปรัชญา 7) สาขาวิชาจิตวิทยา 8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นเพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงานและยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ต่อ ซึ่งมีเนื้อหาคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชาเช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางส่วน

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนารมณ์อันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าจะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเรามีใช้กิจการแสวงหา

ผลกำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือ
ในราคาถูกเยาพอสมควร

อนุกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมใน มูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาช่วยบริหารและดำเนินงานร่วมกับเรา

ประธานกรรมการ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำแถลงของโครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น เป็นโครงการร่วมระหว่างมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ กับ มูลนิธิโตโยตา ประเทศญี่ปุ่น จุดกำเนิดของโครงการฯ คือความตระหนักในสำคัญ และในความจำเป็นของคนไทยที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับสังคมญี่ปุ่น และสิ่งที่ประชาชนญี่ปุ่นคิดเกี่ยวกับไทยให้ดียิ่งขึ้น ในด้านหนึ่งก็เนื่องมาจากความสัมพันธ์และอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อไทย ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นสังคมญี่ปุ่นโดยตัวเองก็มีความน่าสนใจไม่น้อย ดังนั้นบทบาทของโครงการฯ ก็คือความพยายามที่จะสนับสนุนให้มีการแปลหนังสือทางด้านสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ โดยหนังสือที่จะเข้าร่วมโครงการฯ นั้น จะเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับสังคมไทยหรือสังคมญี่ปุ่น และในกรณีที่หนังสือเกี่ยวกับสังคมไทยนั้น จะต้องเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นโดยนักเขียนญี่ปุ่น

โครงการแปลไทย-ญี่ปุ่น ดำเนินการโดยคณะกรรมการซึ่งแต่งตั้งโดยมูลนิธิโครงการตำราฯ คณะอนุกรรมการนี้มีหน้าที่ผลักดันโครงการฯ และพิจารณาอนุมัติเรื่องแปลต่าง ๆ ที่มีผู้เสนอ ส่วนในเรื่องเงินทุนนั้น มูลนิธิโตโยตาจะเป็นผู้ให้ความสนับสนุนเกี่ยวกับค่าแปลและค่าลิขสิทธิ์ ในขณะที่มูลนิธิโครงการตำราฯ จะเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับค่าพิมพ์และการวางตลาด

โครงการฯ มีความปรารถนาเป็นอย่างยิ่งที่จะได้รับความสนับสนุน และการมีส่วนร่วมจากทุกท่าน

ประธานคณะกรรมการ
โครงการแปลไทยญี่ปุ่น

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(13)
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ภูมิหลังของการฟื้นฟูสมัยเมอิจิ	14
บทที่ 3 สมัยฟื้นฟู	78
บทที่ 4 การปรับปรุงเป็นประเทศอุตสาหกรรมสมัยแรก ๆ	169
บทที่ 5 การวางรากฐานเกี่ยวกับที่ดิน ไร่นา และผลทางสังคมที่ตามมา	221
บทที่ 6 พรรคและการเมือง	272
บทสรุป	338

คำนำ

ญี่ปุ่น : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่

โดย

สุริชัย หวันแก้ว

คงจะไม่มีนักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศคนใดที่ได้รับการยอมรับและเคารพยกย่องสูงในวงการประวัติศาสตร์ และวงการสังคมศาสตร์ในญี่ปุ่น เทียบเทียม อี เอช นอร์มัน (1909-1957) เขาเป็นทั้งนักประวัติศาสตร์ และต่อมาภายหลังเป็นนักการทูต ขณะดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำอียิปต์ เขาได้กระทำอัตวินิบาตกรรมโดยกระโดดตึกจากชั้น 9 ลงมาสิ้นชีวิตในทันที

เพียงเดือนเศษหลังจากเขาตาย เพื่อนนักวิชาการชาวญี่ปุ่นก็ได้ร่วมกันแสดงความอาลัยแก่เพื่อนชาวแคนาดาผู้จากไปตั้งแต่อายุเพียง 47 ปี นัมบาระ ชิเงรุ นักประวัติศาสตร์คนหนึ่งกล่าวว่า “เราตระหนักว่า แก่นของการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขาคือ จิตใจที่จะมองลึกลงไป ในประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษที่ถูกมองข้ามและถูกฝังไปแล้วด้วยความคาดหวังและแรงใจสำหรับอนาคต” “คนแบบนี้เท่านั้นแหละที่สมควรจะเป็นคนที่คู่ควรกับภาระหน้าที่ที่เป็นสะพานเชื่อมตะวันออกกับตะวันตก” ในวารสารวิจัยประวัติศาสตร์ฉบับที่พิมพ์บทความทางวิชาการในการแสดงความไว้อาลัยแก่นอร์มัน นักวิชาการญี่ปุ่นล้วนยอมรับว่า เขาเป็นผู้เปิดพรหมแดนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมญี่ปุ่นคนสำคัญยิ่งคนหนึ่ง

“หนังสือก็มีชะตากรรมของมันเอง” นอร์มันเคยเขียนไว้ในงานชิ้นหนึ่งของเขาอย่างนี้ บางทีเขาอาจจะล่วงรู้ถึง ชะตากรรมของหนังสือของเขาเองอยู่บ้างกระมัง หนังสือของเขามีชีวิตและชะตากรรมแตกต่างกันไปใน

สหรัฐ และญี่ปุ่น ในสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างหนึ่ง และในญี่ปุ่นก็เป็นอีก
 อย่างหนึ่งหนังสือที่เขาเขียนส่วนใหญ่ได้รับตีพิมพ์ในภาษาญี่ปุ่นหมด และ
 ได้รับการต้อนรับจากวงวิชาการประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นอย่างสูงและกว้างขวาง
 ทั้งในแง่คุณภาพของการค้นคว้าและความลุ่มลึกของการวิเคราะห์ ขณะที่ถือ
 กันว่าหนังสือของกลุ่มไรเชาเออร์ (E.O. Reischauer) เป็นหนังสืออ่านทั่วไป
 หรือตามวารสาร แต่ไม่ได้มีสถานะตำราวิชาการที่ยอมรับกันนัก (เพิ่งมีเล่ม
 ล่าสุดเรื่อง “คนญี่ปุ่น” ของไรเชาเออร์ที่ได้รับการยอมรับบ้าง) ในส่วน
 ของนอร์มันระยะ 2-3 ปีมานี้ ผลงานรวมทั้งหมดของเขาได้รับการรวมเล่ม
 และพิมพ์เป็นภาษาญี่ปุ่นเรียบร้อยแล้ว *รวมประวัติศาสตร์นิพนธ์ของอี เอช
 นอร์มัน* 4 เล่ม ได้รับการรวบรวมและแปลภายใต้บรรณาธิการของโอกุโบ
 เกนจิ เพื่อนนักวิชาการของนอร์มันเอง¹ และวารสารชิโซ (ความคิด)
 ฉบับเมษายน 2520² ก็ได้จัดทำฉบับพิเศษเพื่อรำลึกถึงเพื่อนนักวิชาการ
 ของประชาชนญี่ปุ่นผู้นี้ในวาระที่มรณกรรมครบรอบ 20 ปีของเขา

ในวงการญี่ปุ่นศึกษาที่ใช้ภาษาอังกฤษ นอร์มันเป็นนักประวัติศาสตร์
 ผู้ถูกลืมไปแล้ว โดยเฉพาะนับตั้งแต่แนวการศึกษาทฤษฎีความทันสมัย
 (modernization theory) ซึ่งปรากฏตัวควบคู่กับการขับเคลื่อนอย่างรุนแรง
 ระหว่างมหาอำนาจในสงครามเย็นเป็นต้นมา ผลงานของเขาถูกจัดว่ามอง
 ด้านที่มีดของประวัติศาสตร์มากเกินไป และก็ล้าสมัยเกินไปจนต้องปรับปรุง
 ใหม่หมดโดยสิ้นเชิง

¹ Okubo Genji, General Editor and Translator, *Habato Noman Zenshu*,
 4 Volumes, Tokyo : Iwanami Shoten 1977 — 1978. ขณะที่เขียนคำนำนี้ยังไม่อาจ
 หาต้นฉบับเหล่านี้มาอ่านได้

² *Shiso* (Tokyo Iwanami Shoten April 1974.)

เพิ่งมาไม่กี่ปีมานี้ โดยเฉพาะในช่วงที่มีการทบทวนการเขียนประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเอเชียศึกษาในชั้นปลายของสงครามเวียดนาม ปรากฏว่า ผลงานของนอร์มันได้รับความสนใจมากขึ้นและบางส่วนนำมาจัดพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง ผลงานจำนวนหนึ่งได้รวมพิมพ์ใน John W. Dower, ed, *Origins of Modern Japanese State. Selected Writings of E.H. Norman*, (1975)¹ พร้อมทั้งบทกล่าวนำโดยบรรณาธิการ ซึ่งพิจารณาสถานภาพของผลงานของนอร์มัน และชีวิตของนักประวัติศาสตร์ผู้จบชีวิตอย่างน่าเศร้าสลดผู้นี้ในกรอบของญี่ปุ่นศึกษาภาษาอังกฤษไว้อย่างครอบคลุมและน่าอ่านยิ่ง ขณะเดียวกันก็มีบทความที่เขียนถึงเขาอีกหลายบทในวารสารสำคัญเกี่ยวกับญี่ปุ่นศึกษาและเอเชียศึกษาเช่น เช่น *Journal of Japanese Studies* และปลายปี 2522 ก็มีการจัดประชุมทางวิชาการระหว่างประเทศเรื่อง ชีวิตและวิชาการของอี เอช นอร์มัน ณ มหาวิทยาลัยเซนต์แมรีในโนวาสโกเชียประเทศแคนาดา สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงกระแสการฟื้นฟูพิจารณาถึงฐานะและคุณค่าของประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเขาอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อเทียบกับผลงานของรุธ เบเนดิกต์ในเรื่อง “*ดอกเบญจมาศกับดาบซามูไร*” ซึ่งฉบับแปลภาษาไทยพิมพ์เมื่อปี 2525 แล้ว นอกจากจะแตกต่างกันที่นอร์มันเป็นนักประวัติศาสตร์และเบเนดิกต์เป็นนักมานุษยวิทยาแล้ว เราอาจกล่าวได้ว่า การพิจารณาอ้างอิงถึงลักษณะสังคมญี่ปุ่นยังแตกต่างกันด้วย กล่าวคือ *ดอกเบญจมาศกับดาบซามูไร* เป็นหนังสือดีที่มีลีลาการ

1 พิมพ์โดย Pantheon, Random House 1975. ซึ่งรวมเฉพาะต้นฉบับญี่ปุ่น: การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่ ภูมิหลังคำกิริยาของการเมือง ญี่ปุ่น และบทความ “ศาลเจ้าแม่กลีโอ” พร้อมทั้งบทกล่าวนำโดย ศาสตราจารย์โคเวอร์ (John W. Dower) ซึ่งคำนำฉบับภาษาไทยนี้ได้อาศัยอ้างอิงเป็นอย่างดีมา

เขียนนำอ่านมากที่สุดเล่มหนึ่ง มุ่งพยายามทำความเข้าใจชีวิตจิตใจของคนต่างชาติโดยอาศัยมโนทัศน์และวิธีการศึกษา *ลักษณะประจำชาติ* (National Character)¹ แม้หนังสือเล่มนี้จะเคยทรงอิทธิพลในญี่ปุ่นที่ทำให้คนญี่ปุ่นสงสัยในเอกลักษณ์ของชาติตนเองมา แต่ในทางวิชาการมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาก็ก่อว่ามโนทัศน์ไม่ค่อยถูกต้อง ทั้งนี้เพราะให้ความสำคัญแก่คนกลุ่มเดียวโดยเฉพาะชาวมุไรและจรรยาของนักรบ (บูชิโด) เหล่านี้ทำให้ภาพพจน์สังคมญี่ปุ่นลดทอนหรือบิดเบือนไปมาก ทั้งนี้เพราะสังคมญี่ปุ่นก็มีใช้สังคมเล็ก ๆ ที่เป็นเนื้อเดียวกันโดยไม่มีความแตกต่างทางสังคมระหว่างชนชั้นแต่อย่างใดไม่ ส่วนนอร์มัน เห็นว่าฐานของการพิจารณาสังคมญี่ปุ่นมิใช่ชนชั้นชาวมุไรแต่เป็นชาวนา ชาวนาผู้ทำงานหนัก ขยันขันแข็ง เรียบง่าย เอื้ออารีแต่ซื่อาย²

งานเขียน *ญี่ปุ่น* : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่ในปี 2493 ได้อาศัยผลงานค้นคว้าของนักวิชาการญี่ปุ่นจำนวนมาก หลังจากที่หนังสือเล่มนี้แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นเมื่อปี 1940 ก็กลับมีอิทธิพลต่อการประวัติศาสตร์และสังคมญี่ปุ่นอย่างมาก ในปี 2496 เขาเขียน *ทหารกับชาวนา* (Soldier and Peasant in Japan : The Origins of Conscription) ซึ่งเซอร์ จอร์จ แชมชัน นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นชาวอังกฤษที่มีชื่อคนหนึ่งเขียนคำนำว่า เป็นตัวอย่างของการตั้งปัญหาในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่น่าชื่นชม พร้อมกันนี้ก็ชี้ว่าการศึกษาเรื่องที่ดูเหมือนจะเกี่ยวแต่เฉพาะอดีตนี้แท้จริงก็เกี่ยวข้องถึงปัจจุบัน

1 ซึ่งหมายถึง บุคลิกลักษณะร่วมกันของคนทั้งชาติหนึ่งๆ ที่มีความมั่นคงและสืบเนื่อง

2 คำวิจารณ์หนังสือเล่มนี้โปรดค. บทนำหนังสือดอเกเบอูจมาตกับดาบชาวมุไรในรุธ เบเนดิกท์เขียน อมราพวงศาพิชญ์ ประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาต ประเสริฐ จิตวณิชพงษ์ และสุริชัยหัวนแก้ว แปล *ดอเกเบอูจมาตกับดาบชาวมุไร* สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525 หน้า 7-13.

และน่าจะถือได้ว่าเป็นผลงานที่มีความหมายกว้างไกล เพราะได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประชาชนญี่ปุ่นมิใช่พวกนิยมลัทธิทหารโดยสายเลือด ผู้นำและระบอบปกครองต่างหากที่ก่อรูปและหล่อหลอมให้มีแนวโน้มเช่นนั้น

ในหนังสือเหล่านี้ และโดยเฉพาะเล่มที่เขียนเกี่ยวกับนักคิดและนักนิเวศวิทยาในศตวรรษที่ 18 “อันโด โซเอจิ นักคิดผู้ถูกกลืน” นอร์มัน ได้มีบทบาทสำคัญที่ช่วยเปิดตานักวิชาการญี่ปุ่นให้ตื่นจากภวังค์หลังสงคราม ให้หันมาพิจารณารากฐานประชาธิปไตยในญี่ปุ่นซึ่งได้แก่ ชาวนา แม้พวกเขาจะเผชิญความทุกข์ยากภายใต้ระบอบศักดินาอันซับซ้อนและเข้มงวดที่สุดแห่งหนึ่งในโลก พวกเขาก็ยังรักษาคูณธรรม ปัญญาอันเรียบง่ายแต่ลุ่มลึกแบบชาวบ้าน พวกเขาพยายามปรับตัวเรื่อยมาและมีความพากเพียรพยายามอย่างสูงในระบอบประชาธิปไตย

ชีวิตและความตายอันน่าเศร้าสลดของนักประวัติศาสตร์คนสำคัญผู้นี้ ทำให้เราต้องหันมาพิจารณาปัญหาค่านิยมกับวิชาการ แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ คุณค่าแลปรัชญาประวัติศาสตร์ของเขาอีกครั้งหนึ่ง

วิชาการกับค่านิยม

นักวิชาการญี่ปุ่นศึกษารุ่นหลังนอร์มัน โดยเฉพาะกลุ่มที่ยึดแนวทฤษฎีความทันสมัยมักเห็นว่า นอร์มันเอาค่านิยมมาโยงเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ ประเด็นปัญหาที่นอร์มันศึกษาหลายประเด็น เช่น การกดขี่เสรีภาพ ความทุกข์ยากของประชาชนส่วนใหญ่ การพัฒนาเศรษฐกิจที่ขาดความสมดุลเพราะระบบทหาร ความเหนียวแน่นของการควบคุมทางสังคมที่มีมรดกจากสังคมสมัยศักดินา การเน้นนโยบายหลงชาติ และการส่งทอดการถูกกดขี่ไปสู่การล่าอาณานิคม มิใช่ข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์แต่เป็น

“ปัญหาค่านิยม” และเป็น “ปัญหาการเมือง” นักวิชาการ สำนักทฤษฎีความ
ทันสมัยถือว่าการควรจะไปจากคุณค่าใด ๆ ประวัติศาสตร์จะต้องเป็น
“กลางทางค่านิยม” ดังนั้น จึงไม่ควรศึกษาปัญหาที่เป็นการเมืองที่มีค่านิยม
เป็นอย่างนี้

แม้หนังสือเรื่อง “ญี่ปุ่น การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่” และหนังสือ
เล่มอื่นหลายเล่มซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายยึดครอง ฝ่ายสัมพันธ-
มิตร หลังญี่ปุ่นแพ้สงครามใหม่ ๆ ในการวางนโยบายการปฏิรูปญี่ปุ่นหลัง
สงคราม ข้อเท็จจริงที่นอมนั้นในฐานะหัวหน้าคณะผู้แทนรัฐบาลแคนาดา กับ
นายพลแมคอาร์เธอร์ผู้บัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตรในการยึดครอง
ญี่ปุ่น (SCAP) มีความรู้จักกันดีกัน การที่เขาเคยสอนประวัติศาสตร์แก่
เจ้าฟ้าชายมิดาสะแห่งราชสำนักญี่ปุ่นระหว่างปี 2490-92 ความเห็นของ
นอมนั้นเรื่องการวิพากษ์วิจารณ์ มรดก ประเพณีที่สืบทอดมาจากสมัยศักดินา
และความคาดหวังของเขาต่อศักยภาพของประชาชนญี่ปุ่นที่จะเป็นประชา-
ธิปไตยซึ่งมีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายปฏิรูปญี่ปุ่นช่วงต้น ๆ เมื่อสหรัฐ
ดำเนินนโยบายพลิกกลับ (Reverse Course) ภายหลังจากสูญเสียเงินไป
พร้อมกับการก่อตัวของสงครามเย็น อิทธิพลของแนวคิดการปฏิรูป ญี่ปุ่น
จากเขาก็ตกลงไป ข้อเท็จจริงเหล่านี้ และบทบาทและหนังสือของเขาจะ
ลบล้างไปพร้อมกับความหนักหน่วงของการนำเอาวิชาการญี่ปุ่นและเอเชีย
ศึกษามาเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างพันธมิตรในโลกเสรีของ
สหรัฐอเมริกาและต่อต้านขัดขวางการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในทวีปนี้ ที่อาจจะ
อยู่นอกเหนือยุทธศาสตร์ของประเทศมหาอำนาจประเทศนี้

เนื่องจากผู้เขียนมีข้อจำกัดในการอ้างอิง ณ ที่นี้จึงขอตั้งข้อสังเกตเพียง

ประการแรก ขณะที่นักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์เหล่านี้ อ้างว่าตนเอง “ปลอดจากค่านิยม” (Value-free) และไม่เอาประเด็น “การเมือง” เข้ามาปนกับวิชาการ แต่กลับปรากฏว่าแท้จริงแล้ว พวกเขากลับ หลบเลี่ยงการพิจารณาข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์บางเรื่องและมีเป้าประสงค์ ทางการเมืองที่โยงกับผลประโยชน์เฉพาะของมหาอำนาจหนึ่งอย่างชัดเจน พวกเขาเอาประวัติศาสตร์เข้าถือหางผลประโยชน์อันคับแคบของฝ่ายอำนาจ การเมืองหนึ่งแล้วแอบอ้างว่า “เป็นกลางทางค่านิยม”

ประการที่สอง เมื่อพิจารณาวิธีการและประเด็นที่เขาเลือกศึกษา พวกนี้มักโจมตีว่านอร์มันมองแต่ “ด้านมืด” พวกเขาจึงเสนอให้มอง “ด้าน ที่สดใส” พวกเขาอ้างถึงจะเผชิญหน้ากับข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ที่ไม่ น่ารื่นรมย์ และไม่สดใส จึงใช้วิธีวิเคราะห์ ที่จงใจให้ตีความประวัติศาสตร์ ฎีปุ่นโดยยึดด้านที่สดใสเพียงด้านเดียว ฎีปุ่นเป็นตัวอย่างของการพัฒนา อย่างค่อยเป็นค่อยไปของสังคมสมัยใหม่ที่ขึ้นสูงสุดท้ายจะคล้ายสังคมยุโรป ตะวันตกและสหรัฐ กรณีฎีปุ่นเป็นตำนานแห่งความสำเร็จและเป็นตัวอย่าง แห่งความสำเร็จในโลกเสรี ซึ่งแตกต่างจากภาพสีดำในค่ายคอมมิวนิสต์ใด ๆ ทั้งสิ้น ในการศึกษาพวกเขามักไม่ให้ความสนใจหรือความสำคัญแก่ความ ขัดแย้งในประวัติศาสตร์ บทบาทชนชั้นต่ำ สภาพการณ์ของยุคเผด็จการ ทหารและระบอบอาณานิคมที่โหดร้ายทารุณ หรือเมื่อกล่าวถึง ก็พิจารณา อย่างไม่สลักสำคัญ หรือเป็นเพียง “โรคภัยที่บังเอิญเกิดขึ้น” โดยไม่พิจารณา โยงเป็นผลกับโครงสร้างหรือเป็นเหตุกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาก่อน นั้นแต่อย่างใด

นอร์มันในฐานะนักประวัติศาสตร์สังคม

ผลงานของนอร์มันเท่าที่หาอ่านได้และรวมทั้ง “ฎีปุ่น : การก่อตัว ของชาติสมัยใหม่” เล่มนี้ แสดงถึงความรอบรู้ประวัติศาสตร์ยุโรป และ

ประวัติศาสตร์เอเชียอย่างทะลุปรุโปร่ง นอร์มันมีความสามารถอ่านภาษาละติน กรีก ฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่นเป็นอย่างดี เขามีความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์สังคมในแง่ของการศึกษาเปรียบเทียบกับ ผลงานของเขาแสดงถึงความคุ้นเคยและความเข้าใจวิธีการศึกษาแนวมาร์กซิสต์เป็นอย่างดี ความสำนึกในปัญหา (มองได้ อธิษฐานในภาษาญี่ปุ่น) แนวการตั้งคำถาม และแนวการพิจารณาของเขาแสดงถึงอิทธิพลของแนวมาร์กซิสต์ แต่อย่างไรก็ดี เขาไม่เคยเห็นว่าแนวการวิเคราะห์แนวใดถูกต้องเพียงแนวเดียว เขามีใช้นักวิชาการที่สนใจการแบ่งขั้นตอนของพัฒนาการอย่างตายตัว หรือการยึดทฤษฎีเหนือข้อเท็จจริงในการวิเคราะห์ การที่เขาถูกจัดเข้าเป็นพวกนักวิชาการสำนักคิดแคบใด ๆ จึงเป็นเรื่องขี้ขี้ยาก้งานของเขาและไม่น่าจะถูกต้อง

เขาไม่เห็นด้วยกับข้อคิดเห็นของนักประวัติศาสตร์บางคนที่ถือว่า ตัวเองมีภารกิจเพียงเสนอให้เห็นว่า “อะไรเกิดขึ้นจริง ๆ” นอร์มันมักตั้งข้อสงสัยเสมอว่า มนุษย์เราจะรู้จักใช้โครงสร้างของโอกาสในแต่ละยุคสมัยของตนได้อย่างไร “ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า ประวัติศาสตร์ถูกกำหนดโดยสิ้นเชิงแล้ว (deterministic) จริงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ และในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ขอบเขตของความเป็นไปได้มีอยู่จำกัด แต่มนุษย์ก็สามารถเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ที่กระตือรือร้น และด้วยความมีสำนึกที่แตกต่างระดับกันไป เขาอาจเร่งการเปลี่ยนแปลง หรืออาจขัดขวางการเปลี่ยนแปลง”¹ ได้

ในการพิจารณาฟื้นฟูสมัยเมจิ เขายอมรับว่า จากระดับการพัฒนาของสังคมและเศรษฐกิจของญี่ปุ่น สมัยนั้น การฟื้นฟูจากเบื้องบนเป็นสิ่งที่

¹ “By Way of a Preface : The Shrine of Clio”, p. 106-107. ซึ่งเป็นคำนำแก่หนังสือ *Kurio no Kao* (พระพักตร์เจ้าแม่คลีโอ) ซึ่งมีตีพิมพ์เฉพาะภาษาญี่ปุ่น ส่วนภาคภาษาอังกฤษนั้นลงพิมพ์ครั้งแรกใน Dower (1975). อ้างแล้ว

หลักเลียงไม่พัน อย่างไรก็ตามก็ดี เขาก็ให้ความสนใจและให้ความหมายแก่นบพาทชนชั้นต่ำต่าง ๆ มากกว่านักประวัติศาสตร์รุ่นหลังทั้งในด้านบทบาทการเสริมการเปลี่ยนแปลงที่ใหญ่โตและศักยภาพของบทบาทที่ประชาชนจะสามารถก้าวไกลไปสู่ความสำนึกสูงขึ้น มีส่วนร่วมและมีอำนาจในระดับสูงขึ้นหากแม้ไม่ถูกปราบปรามเสียก่อน เขาไม่ยอมพึงพอใจอยู่เพียงการให้เหตุผลของระบอบเผด็จการ แล้วสรุปว่าชนชั้นนำจำต้องตัดสินใจอย่างนั้นเพราะไม่มีทางเลือก หรืออย่างมากก็ยอมรับว่าชนชั้นนำทำผิดพลาดเพราะเข้าใจผิดไป “เมื่อวิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้ว ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของรัฐบุรุษขึ้นอยู่กับความสามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่าง ๆ รอบตัว รวมทั้งต่อการผันแปรของดุลย์อำนาจระหว่างประเทศ” จริงอยู่ผู้นำจำต้องอาศัยข้อเท็จจริงที่ทำได้ แต่เขาก็เป็นสถาปนิกที่ออกแบบการสร้างอนาคตด้วย เขาถือว่า “ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ย่อมสำคัญกว่าเจตนา” นี่เป็นเกณฑ์การพิจารณาโลกความเป็นจริง และเป็นเกณฑ์พิจารณาการเมืองด้วย “ประชาชาติใดแม้แต่คนญี่ปุ่นก็ตามย่อมมีต้นแหล่งมรดกทางสังคมสืบทอดกันมาอยู่ 2 กระแส กระแสแรกได้แก่ ประเพณีแห่งการกดขี่อย่างป่าเถื่อน ประชาชนชั้นต่ำมีชีวิตอยู่ในความมืดมนอันธกาล กระแสที่สอง ได้แก่ ประเพณีแห่งมนุษยธรรม ประชาชนมีความโอบอ้อมอารีต่อกันและมีความหวังอนาคตที่สดใส ความรับผิดชอบของนักวิชาการทุกยุคทุกสมัยก็คือ ศึกษาและแยกแยะ มรดกประเพณี เหล่านั้นออกมา”¹ มรดกประเพณีใดควรสืบทอดให้ยืนยาว หรือ

¹ *Ha bato Norman Zenshu*, Vol. III, page 409 อ้างใน Ishida Takeshi, “Metzats sareta Rekishika no Fukken” (การฟื้นฟูสถานภาพนักประวัติศาสตร์ที่ถูกฆ่าตาย), *Asahi Janaru*, April 7, 1978, p. 65-67. บทความนี้เป็นบทความที่สำคัญและเป็นบรรณานุกรมอ้างอิงที่สำคัญสำหรับผู้เขียนคำนำภาษาไทยนี้ด้วย

มรดกประเพณีใดควรจะตัดตอนทิ้งเสีย ในการพิจารณาเรื่องนี้ นอร์มันจึงพยายามเข้าใจ “ฐานะของประชาชนในประวัติศาสตร์” เขาแสดงความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับชีวิตชาวนาญี่ปุ่น ขณะเดียวกันเขาก็ศึกษาความเห็นผู้วิจารณ์ ผู้ปกครองที่กดขี่และปิดหูปิดตาประชาชนไปด้วย

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนอร์มันจึงให้ความสนใจแก่ ฐานะและสภาพชีวิตของประชาชนในประวัติศาสตร์ การใช้อำนาจอย่างเป็นธรรมและอย่างลู่แก่อำนาจ และเขาสนใจวิธีการอ้างเหตุผลในการกดขี่ปราบปราม ด้วยเหตุนี้ในด้านหนึ่ง เขาพิจารณาลักษณะทางสังคมการเมืองของสังคมโตกูงาวะ การกดขี่และปราบปรามประชาชน ความเข้มงวดในการควบคุมทางสังคม การต่อต้าน การเผยแพร่ความรู้ และการปิดหูปิดตาประชาชนทั่วไป (obscurantism) [ยกเว้นชนชั้นซามูไรซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง] การละเลยมนุษยธรรม และการมองโลกภายนอกด้วยสายตาคับแคบเยี่ยงศัตรู วัฒนธรรมที่เป็นเครื่องมือการครอบงำมีลักษณะอำนาจนิยมและการกดขี่ด้านปัญญา แม้พุทธศาสนานิกายเซน ก็ถูกใช้เป็นหลักจิตใจที่สามารถฆ่าชีวิตผู้อื่นอย่างเด็ดขาดและเลือดเย็นไร้ความรู้สึก เขาเสนอให้ศึกษาระบบหอพักของโรงงานทอผ้า ระบบการด้อยศีลธรรมที่เน้นการบูชารัฐและชาติญี่ปุ่น ที่มุ่งเน้นจิตใจบริสุทธิ์ปลอดจากความคิดที่เป็นภัย เช่น สภาพแรงงาน หรือความคิดปรับปรุงชีวิตและสังคม

“ทั้ง ๆ ที่ต้องดำรงชีวิตหลายศตวรรษภายใต้ระบบสังคมอันกดขี่และเข้มงวดแบบทหาร ข้าพเจ้าเชื่อว่า มนุษยธรรมและคุณธรรมความดีที่ซึมซาบในชีวิตคนธรรมดาสามัญยังมีอยู่ มีหลักฐานหลายประการที่แสดงว่า เจ้าหน้าที่ราชการ ศักดินาไม่อาจประสบความสำเร็จที่จะหล่อหลอมให้ประชา-

ราษฎรเป็นคนโหดเหี้ยมหรือพวกคณาธิ หลงชาติโดยสันดานได้เลย”¹
 นอร์มนัยกตัวอย่างถึงการปฏิบัติด้วยอหยาและใจคออาวี การแบ่งปันอาหาร
 แก่คนต่างชาติที่พลัดเข้ามาสู่ชาติญี่ปุ่นโดยบังเอิญ อย่างไรก็ตามก็ชี้ถึงมรดก
 ด้านลบหลายประการจากระบบสังคมการเมืองสมัยโตกูวะ ความรุนแรง
 และความโหดร้ายต่าง ๆ ในการปราบปรามขบวนการประชาธิปไตยในประเทศ
 และในสงครามต่าง ๆ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองก็เกี่ยวข้องกับสิ่ง
 เหล่านี้ ในความเห็นของนอร์มันแล้ว สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีใช้ลักษณะทาง
 เชื้อชาติที่ฝังลึกในพันธุกรรมของคนญี่ปุ่น หากเป็นผลจากการหล่อหลอม
 ทางวัฒนธรรมต่างหาก

ในเรื่องของวิธีการวิทยาศาสตร์และเสรีภาพทางวิชาการเขาเคยพูด
 ไว้ว่า

“วิธีการวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่ควรยึดถือเป็นสรณะอยู่เสมอ ตามหลัก
 แห่งวิชาการนี้ ทุกคนจะต้องมีความซื่อตรงทางปัญญา ใจกว้าง และปฏิเสธ
 การปิดปากใครก็ตามที่อาจเสนอทฤษฎีใหม่ หรือทฤษฎีที่ไม่นิยมกัน วิธีการ
 นี้หมายถึง ความตั้งใจที่จะรับฟังทุกคน การวิจัยทางวิทยาศาสตร์จะพัฒนา
 ไปเต็มที่ที่สุดก็ได้อต่อเมื่อกระทำในบรรยากาศแห่งเสรีภาพ และอิสระ จุด
 มุ่งหมายอันเป็นสาระสำคัญของการศึกษาชั้นอุดมศึกษาได้แก่ การปลูกฝัง
 อุปนิสัยความซื่อตรงทางปัญญา จิตใจที่พิศวงสงสัยและความเคารพในผล
 สำเร็จด้านวัฒนธรรมของยุคก่อนและอารยธรรมอื่น ภัยที่คุกคามมนุษยธรรม
 มาจากการขาดวิธีการวิทยาศาสตร์ที่แท้ มักมาจากความใจแคบและการเคร่ง

1 “People Under Feudalism” ปรากฏที่โบสถ์เมืองนางาโนะญี่ปุ่น 21 มิถุนายน
 2490, ตีพิมพ์ใน *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, Vol. 9, no. 2, April-June
 1977, p. 56-61.

ตัวคัมภีร์ ความหวาดหวั่นว่าการตั้งคำถามอย่างเสรีจะเป็นการคุกคาม สิ่งเหล่านี้ต่างหากที่เป็นภัยคุกคามของมนุษยธรรมเราจะเห็นตัวอย่างเช่นนี้ได้จากประวัติศาสตร์ของประเทศหลายประเทศ เมื่อเสรีภาพทางการเมืองและเสรีภาพทางความคิดถูกทำลายไปแล้ว”¹

นอร์มันตระหนักดีถึงภัยคุกคามต่อเสรีภาพที่มาจากการใช้กำลังเข้าตัดสินปัญหาของสังคมและของโลก เขาเชื่อว่า หนทางแห่งการโน้มน้าวด้วยเหตุผลเป็นหนทางรอดทางเดียวของมนุษยชาติ “ถ้าหากอิสรภาพถูกทำลายไปเสียแล้ว ประชาชนจักต้องสูญเสียการเคารพตนเองไปด้วย และความสิ้นหวัง ความอิจฉาริษยา ความหลอกลวง และความชั่วต่างๆ นานาจะงอกงามรากับวัชพืชในสวนที่ไม่มีคนดูแล เพียงชั่วอายุคนรุ่นก่อนหน้าที่เราจะประจักษ์แล้วถึงประเทศหนึ่งซึ่งสูญเสียเสรีภาพ แต่ก็ก่อสงครามอันโหดร้ายได้ แต่ไม่มีประชาชาติใดที่สูญเสียอิสรภาพแล้วจะสามารถรื้อโลงประโยชน์อันสถาพรแก่คนรุ่นต่อไปได้เลย พวกเขาจะไม่ทิ้งเหลือสิ่งใดให้เป็นแรงบันดาลใจ หรือผลงานยิ่งใหญ่ใดที่ถูกหลานเหิดทุนด้วยความภาคภูมิใจและด้วยความสำนึกในกตัญญู สิ่งนี้จอห์นสจวต มิลล์ เคยกล่าวไว้เมื่อร้อยปีที่แล้ว ว่า “รัฐใดที่ทำให้ประชาชนของตนเคร่งเครียดโดยหวังจะเป็นเพียงเครื่องมือหัวอ่อนในอันที่จะใช้ประโยชน์และมั่นใจว่าอาจมีจุดประสงค์ดีอยู่บ้าง รัฐนั้นย่อมจะพบในภายหลังว่าพวกคนง่อยเปลี้ยเหล่านี้ไม่อาจสร้างสรรค์สิ่งใดที่ยิ่งใหญ่ใดๆ ได้” “โลกเปื้อนสงคราม เปื้อนการใช้กำลัง

¹ “The Place of East Asian Studies in a Modern University,” ปาฐกถา ณ Victoria University College, Wellington, New Zealand 2479 อ้างใน John W. Dower, “E.H. Norman, Japan and the Uses of History,” John W. Dower, ed., *Origins of the Modern Japanese State* (1975), p. 70.

รุนแรงเต็มที่แล้ว ทั้งระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในชาติเดียวกันและในระหว่างประเทศ ถ้าแม้ว่าโลกจะก้าวหน้าไปโดยไม่ถอยหลัง การใช้อำนาจของผู้หนึ่งจะเป็นการถอยหลังเข้าคลองเสียเอง โดยเฉพาะในการปิดปากคนกลุ่มน้อยในสังคมนั้นบ้างใจแคบที่ไม่อยากรับฟัง ก็ย่อมหาเรื่องปิดปากคนอื่นที่ไม่ต้องการฟัง แต่วิธีการเช่นนี้ สังคมก็จะมีคนที่ขมขื่น และไม่พอใจเหตุการณ์แบบนี้มีทั้งในประเทศและในระดับระหว่างประเทศใหญ่กับประเทศเล็ก”

การโน้มน้าวด้วยเหตุผลเป็นหนทางเดียวของมนุษยธรรม และก็เป็
หนทางเดียวในการรักษาตนเอง ด้วยเหตุนี้ เราทุกคนไม่ว่าจะอยู่ประเทศใด
และสถานะใดกำลังพบทางสองแพร่งที่จะต้องเลือก คือ จะโน้มน้าวด้วยเหตุ
ผล หรือจะสูญสิ้น”¹

นอร์มันสิ้นไปแล้วเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2500 ความเมามันของ
สงครามเย็นและการล่ากำจัด “พวกคอมมิวนิสต์” ภายใต้การผลักดัน
ของคณะกรรมการวุฒิสภาสหรัฐ ซึ่งนำโดยวุฒิสมาชิกแมคคาร์ธี ก่อผล
สะท้อนไปทุกวงการรวมทั้งวงวิชาการและต่อมิตรประเทศเช่นแคนาดาด้วย
นอร์มันซึ่งเป็นนักการทูตคนสำคัญของแคนาดาผู้มีบทบาทสำคัญในกรณี
วิกฤตการณ์สุเอซ ก็ถูกกระทบกระเทือนเพราะประวัติความสนใจศึกษาสมัย
อยู่ในฮาร์วาร์ด แม้รัฐบาลแคนาดาจะแถลงปฏิเสธข้อกล่าวหาต่าง ๆ และ
แสดงความเชื่อมั่นในตัวเขาและความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของเขา แต่การสอบ
สวนในรัฐสภาสหรัฐและคำให้การของนักวิชาการรุ่นเดียวกันบางคนซึ่งหัน

¹ “Persuasion of Force : The Problem of Free Speech in Modern Society,”

ปาฐกถาพิเศษที่มหาวิทยาลัยเคโอ โตเกียว 2491, อ้างใน John W. Dower's “Introduction: E.H. Norman, Japan and the Uses of History”, pp. 93.

ไปร่วมกำหนดนโยบายเอเชียแก่รัฐบาลสหรัฐเช่น คาร์ล วิตต์โฟเกล ก็มี
ส่วนทำให้เรื่องของนอร์มันเปิดจากการจ้องล้างจ้องผลาญขึ้นอีก¹ นอร์มันซึ่ง
ขณะนั้นเป็นเอกอัครราชทูตแคนาดาประจำอียิปต์เชื่อว่า การเปิดฉากสอบ
สวนครั้งใหม่ในเดือนมีนาคม 2500 นี้จะทำลายเกียรติยศของรัฐบาลของเขา
เอง และจะคุกคามภาวะการณ์สันติภาพอันล่อแหลมในตะวันออกกลางด้วย
เขาวิตกกังวลมาก และดูเหมือนจะไม่อาจทนสภาพกดดันเช่นนั้นได้ “การ
โน้มน้าวด้วยเหตุผล” ต้องพ่ายแพ้ เขาจึงได้ตัดสินใจจบชีวิตตนเอง หรือหาก
กล่าวให้ถูกต้องก็คือ เขาถูกบังคับให้ปลิดชีวิตตนเอง

แม้ชีวิตนักประวัติศาสตร์นอร์มันสูญสิ้นไปแล้ว แต่ผลงานประวัติ-
ศาสตร์นิพนธ์ของเขากลับมีชีวิตอยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำถามที่เขาตั้ง
และแนวทางประวัติศาสตร์สังคมที่เขาศึกษากลับมีชะตากรรมที่มั่นคงยิ่งขึ้น

“ใครก็ตามที่สนใจศึกษากษณะของรัฐสมัยเมจิ จำต้องอ่านหนังสือ
คลาสสิกที่ถูกกลืนและเพ่งได้รับการฟื้นฟูสถานภาพขึ้นใหม่เรื่อง *ญี่ปุ่น : การ
ก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่* ของ อี เอช นอร์มัน”² เล่มนี้ นั้นเป็นคำกล่าว
ในหนังสือสำรวจและวิเคราะห์สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ญี่ปุ่นครั้งสำคัญระหว่างนักวิชาการญี่ปุ่นศึกษาจากออสเตรเลีย ญี่ปุ่น อังกฤษ
และสหรัฐอเมริกา ซึ่งตระเตรียมงานนานถึง 20 ปี และตีพิมพ์เมื่อปี 2522
นี้เอง

การเลือกหนังสือเล่มนี้แปลและความมานะพากเพียรในการถ่ายทอด
ต้นฉบับที่มีระดับความรู้กว้างขวางบรรจุอยู่เป็นภาษาไทยเป็นเรื่องที่เหมาะสม

¹ คุรายะเฮียคส่วนหนึ่งใน Dower's *Introduction*

² Mikio Sumiya and Koji Teira, eds, *An Outline of Japanese Economic History 1603-1940 : Major Works and Research Findings*, University of Tokyo Press 1979. pp. 199-200.

และนำเสนอสรุปร้อย โอกาสนี้ก็น่าจะมีส่วนช่วยให้เราตระหนักถึงพรมแดนแห่งความรู้ที่พุ่งขึ้นศึกษาที่ผ่าน มาว่าค่อนข้างจำกัดเพราะถูกกำหนดเพียงจากแนวทางของสำนักคิดที่ทรงอิทธิพล ในบรรพพหุภาษอังกฤษและจากบรรยากาศการเมืองสงครามเย็นในยุคสมัยของเรามากเกินไปได้บ้าง

ถ้าหากคุณค่าของประวัติศาสตร์มีมากกว่าและสำคัญกว่าเพียง “เพื่อประโยชน์ใช้สอย” สำหรับอำนาจการเมืองและครองโลกแห่งยุคสมัยใดสมัยหนึ่งแล้วไซ้ พวกเราที่ทำงานในสาขาต่าง ๆ ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ก็ควรจะเห็นพ้องกับสิ่งที่นอร์มันยึดถือตลอดชีวิตที่ว่า “คุณค่าของประวัติศาสตร์อยู่ที่การช่วยให้คนและสังคมมีมนุษยธรรมและมีอารยธรรมยิ่งขึ้น” จริงอยู่นอร์มันมิได้ประสบผลสำเร็จอย่างดงามในชั่วชีวิตของเขา ชีวิตของเขาจบลงอย่างน่าเศร้าสลดและผลงานของเขาก็ประสบชะตากรรมที่แตกต่างกันออกไป แต่หากแม้ว่า ประวัติศาสตร์จะช่วยให้มนุษย์เราเข้าใจและมีอารยธรรมมากขึ้นแล้วไซ้ เราก็ย่อมจะประจักษ์กันต่อไปว่า นอร์มันเป็นเพชรน้ำหนึ่งของมนุษยชาติ และในระยะยาวแล้วผลงานของเขาก็มิได้ประสบความล้มเหลวแต่อย่างใดเลย

คำนำของผู้แปล

โดย พรณี จัทรพลรักษ์

งานเขียนของ อี เอช นอร์แมน โดยเฉพาะเรื่องที่ข้าพเจ้าได้แปลเป็นภาษาไทยเรื่องนี้เป็นเพียงเรื่องหนึ่งจากหนังสือชุดรวมงานเขียนของ นอร์แมน (Origins of the Modern Japanese State บรรณาธิการโดย John W. Dower) ซึ่งข้าพเจ้ามีความตั้งใจว่า หากข้าพเจ้ามีเวลาก็จะพยายามแปลงานเขียนของท่านผู้นี้ต่อไป

นอร์แมนเป็นนักการทูตและนักวิชาการ เมืองงานเขียนของนอร์แมนปรากฏขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1950 อันเป็นช่วงเวลาที่ผู้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่กันมาก ท่านก็ได้รับการยกย่องจากนักวิชาการทั้งชาวญี่ปุ่นและชาวตะวันตกกว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นอย่างที่ไม่มีความสามารถเทียบได้ ลักษณะงานเขียนของท่านเป็นแบบตั้งคำถามหลายแง่หลายมุม เพื่อให้ผู้อ่านได้ค้นคว้าหาคำตอบ เมื่อไม่สามารถจะตอบคำถามเหล่านั้นได้ จึงวิพากษ์วิจารณ์กันว่า “งานเขียนของท่านได้กลายเป็นแรงกระตุ้นให้มีการศึกษาและพินิจพิเคราะห์ประเทศญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง รวมทั้งเป็นแรงผลักดันให้มีการศึกษาญี่ปุ่นเฉพาะด้านอย่างละเอียดลึกซึ้ง” นอกจากนี้ยังมีการแสดงออกถึงความก้าวหน้าทางความคิดและทำการวิเคราะห์ไว้อย่างเฉียบแหลม

ปัจจุบันในแวดวงการศึกษาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น งานเขียนของนอร์แมนมักจะถูกหยิบยกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่เสมอ และผลของการวิพากษ์วิจารณ์ทุกครั้งก็ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ

การแปลงานเขียนของนอร์แมนออกมาเป็นภาษาไทยนี้ อาจมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง ข้าพเจ้าพร้อมที่จะรับการตำหนิเพื่อก่อทุกประการ อนึ่ง ข้าพเจ้าขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ปัญญา บริสุทธิ์ และอาจารย์วิณา จันทนียังยง สำหรับการแปลข้อความที่เป็นภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน ที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนนี้ ด้วยความมีน้ำใจของอาจารย์ทั้งสองท่าน งานแปลนี้จึงได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

บทที่ 1

บทนำ

การศึกษา^๕เป็นความพยายามขั้นแรกในอันที่จะเลือกและวิเคราะห์ลักษณะพิเศษของการปกครองสมัยเมอิจิซึ่งได้กำหนดสภาพเศรษฐกิจ วิถีชีวิตการเมือง และนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นสมัยใหม่อยู่มากพอสมควร ต่อจากนั้น ก็จะพยายามสืบค้นลักษณะพิเศษต่าง ๆ ตั้งแต่การสิ้นสุดของสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ (Feudalism) มาจนถึงการทำให้อำนาจของรัฐมั่นคงภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เมื่อสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงเรื่องปลีกย่อยมากมายก็ตามแต่ปัญหาสำคัญโดยตลอดที่เกิดขึ้นก็เพื่ออธิบายถึงการสร้างประเทศอย่างสมบูรณ์แบบโดยการสร้างอำนาจรวมศูนย์ได้อย่างรวดเร็วภายหลังการฟื้นฟูสมัยเมอิจิ (1868) และความเจริญของเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ภายใต้สภาพการอุปถัมภ์และการควบคุมของรัฐ

บทนำนี้เป็นการเริ่มต้นเรื่องราวโดยทั่ว ๆ ไปบางเรื่องซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยก่อน ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวปัจจุบันมากกว่าที่จะกล่าวอย่างพร่ำเพรื่อ ด้วยเหตุนี้ความอธิบายเรื่องนี้ก็ไม่น่าจะมากกว่าสองสามหน้า จึงตกเป็นหน้าที่ของผู้อ่านที่จะประมาณเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นร่วมสมัยเทียบกับญี่ปุ่นสมัยเมอิจิ ด้วยการตัดปัญหาเรื่องที่ไมตรงประเด็นและเรื่องที่เกิดขึ้นชั่วคราวชั่วคราวออกไปเสีย ด้วยการค้นหาลักษณะพิเศษของการปกครองสมัยเมอิจิที่มีผลต่อเนื่องออกไปและที่สำคัญกว่า และด้วยการหยั่งดูผลที่เกิดขึ้นกับการคลี่คลายนโยบายของญี่ปุ่นในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา เป็นที่หวังกันได้ว่าด้วยการคำนึงถึงเรื่องปัจจุบันอยู่ในใจเสมอ ผู้อ่านก็อาจได้รับสิ่งที่ตนรู้สึกว่าเป็นที่น่าสนใจหรือมีคุณค่าเท่าที่ผู้อ่านอาจหาได้ในงานชิ้นนี้

บางเรื่องในบทประพันธ์ประวัติศาสตร์นี้อาจจะดูเป็นเรื่องห่างไกลสำหรับผู้่านที่กำลังนึกถึงญี่ปุ่นในสมัยปี ค.ศ. 1940 ก็ได้ แก่กระนั้นก็ตามเรื่องราวต่าง ๆ ของสมัยเมอิจิก็ยังคงมีปรากฏอยู่ และยังคงเฟื่องฟูอยู่ในญี่ปุ่นสมัยปัจจุบัน ความเจริญ และการแผ่กิ่งก้านสาขาของระบบราชการ และของชนชั้นทหาร ความปวกเปียกของพรรคการเมืองต่าง ๆ และสภาไคเอท การแทรกแซงของรัฐในเรื่องวิสาหกิจ การอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่ผุดขึ้นเป็นดอกเห็ด การดัดแปลงเทคโนโลยีแบบตะวันตกให้เข้ากับความต้องการของญี่ปุ่น วิฤติการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ทางการเกษตรตามหมู่บ้านที่มีคนอยู่อย่างหนาแน่นเกินไป ที่นาขนาดเล็กและชาวชนบทที่หิวกระหายที่ดิน ตลอดจนอำนาจการซื้อของตลาดภายในประเทศตกต่ำ สิ่งทั้งหมดเหล่านี้ก็คือปรากฏการณ์ที่ปรากฏเห็นแต่เพียงบางส่วน ซึ่งได้หลอมหล่อวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น เรื่องราวเหล่านี้จะเป็นที่ซาบซึ้งไม่ได้ถ้าปราศจากความเข้าใจสมัยเมอิจิตามสมควร ในทำนองเดียวกันลักษณะเด่น ๆ ของยุคโตคุกาวาก่อนหน้านั้นก็มีความจำเป็นในฐานะเป็นภูมิหลังของสมัยนี้ ด้วยเหตุนี้ ในบทที่สองจะขอกล่าวถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการฟื้นฟู ปี ค.ศ. 1868

หลักธรรมของพุทธศาสนาในเรื่องกรรมแสดงให้เห็นถึงความจริงที่ว่าสิ่งใดก็ตามที่บังเกิดขึ้นก่อนจากการกระทำแห่งเหตุและผลทั้งหลายทั้งปวงย่อมกำหนดลักษณะและสภาพที่จะบังเกิดขึ้นต่อไป ดังนั้นผู้ศึกษาจึงต้องหวนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อที่จะค้นหาการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ (*primum mobile*) กระนั้นก็ตามเราก็ไม่จำเป็นจะต้องยอมรับทฤษฎีที่ว่า การกระทำใด ๆ ของมนุษย์เกิดขึ้นโดยเจตนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังเช่นที่ยอมรับกันเต็มที่ในหลักของพุทธศาสนา เจตจำนงของมนุษย์ที่กระหน่ำลง

มาโดยมิได้ตั้งใจต่อกระแสน้ำที่ไหลไปของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งช่องทางนั้นได้ถูกกำหนดไว้บ้างแล้วนี้ สามารถหันเหทางไปทางโน้นหรือทางนี้ก็ได้ แต่ไม่สามารถปิดกั้นเสียเลยโดยสิ้นเชิง เช่นเดียวกันในญี่ปุ่นเจตจำนงที่ผู้นำสมัยเมอิจิกำหนดไว้อย่างหนึ่งนั้น กลับมีเรื่องประกอบอื่น ๆ ที่พร้อมจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับอันเป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากยุคก่อนหน้านี้

ในกรณีของประเทศญี่ปุ่น ไม่ปรากฏมีวิวัฒนาการที่รวดเร็วของระบบศักดินาสวามิภักดิ์ แต่มรดกตกทอดสมัยโตคุกาวาได้กำหนดวงล้อมให้ญี่ปุ่นเป็นเช่นนั้น ทางเลือกหรือทางผันแปรมีน้อยกว่าในรัฐสมัยใหม่บางรัฐที่อยู่มากกว่า แม้กระนั้นก็ตามขอบเขตจำกัดที่มีอยู่มาก ก็สามารถเปลี่ยนแปลงให้เกิดประโยชน์ได้ ดังที่ผู้บุกเบิกสมัยเมอิจิได้อธิบายไว้ ท่านเหล่านั้นได้เตือนประชาชนชาติถึงภัยอันตรายที่รออยู่เบื้องหน้า การขจัดอุปาทานทั้งหลายอันเกี่ยวกับโอกาสในการสร้างประเทศญี่ปุ่นให้เป็นยูโทเปีย หรือเป็นจักรวรรดิโดยทางลัด ฉะนั้นการเมืองและการทูตซึ่งอยู่ในมือที่อ่อนหัดของชาวญี่ปุ่นกลับกลายเป็น *ยิว-ยิตสุ* ชนิดที่ซ้ำซ้อนไม่รู้จบ อันเป็นศิลปะที่เปลี่ยนความอ่อนแอให้เป็นความเข้มแข็ง หรือการพลาดท่าเสียทีให้เป็นการจู่โจมใหม่ ผู้บุกเบิกตระหนักดีว่า ประเทศซึ่งค่อย ๆ โผล่พ้นมาจากระบบศักดินาสวามิภักดิ์และการเมืองสมัยนั้น ซึ่งสูญสิ้นไปแล้ว ต้องการเวลาและการทุนบำรุงเพื่อที่จะฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ภายใต้ระบอบการปกครองใหม่ก่อนที่จะสามารถท้าทายอภิมหาอำนาจอื่นใดได้ หรือแม้แต่ก่อนที่จะสามารถเสี่ยงทำสงครามกับราชวงศ์ชิงที่กำลังอ่อนแอได้ ความตระหนักในเรื่องข้อจำกัดของญี่ปุ่นประการนี้จึงทำให้ญี่ปุ่นต้องอยู่ในภาวะรอคอยจังหวะเมื่อประเทศอภิมหาอำนาจต่างฝ่ายต่างยุ่งเหยิงอยู่ในภาวะล่าถอยก่อนการคุกคามร่วมกันของอภิมหาอำนาจเหล่านี้ และรอจังหวะที่จะโจมตีพร้อมกันกับที่เกิดความยุ่ง

เหยิงมากที่สุด ตัวอย่างของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะปรากฏแก่ผู้อ่านโดยไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำในที่นี้ แต่ในการสรุปลักษณะนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น เราทำได้ไม่ดีไปกว่าการรำลึกถึงคำพูดที่สะดุดใจของ ทานิ ชุน นางผู้หนึ่งซึ่งกล่าวไว้เมื่อ ค.ศ. 1887 ว่า :

จงสร้างประเทศของเราให้มั่นคงด้วยการเตรียมตัวทางด้านการทหารไว้ให้พร้อม ด้วยการให้กำลังใจและปกป้องคุ้มครองคนภายในประเทศ และรอคอยโอกาสที่ยุโรปจะวุ่นวาย ซึ่งในที่สุดก็จะต้องมาถึงไม่ช้าก็เร็ว และถึงแม้ว่าเราจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความวุ่นวายในที่นั้นก็ตาม เราก็ต้องมีส่วนได้รับความวุ่นวายนี้ด้วย เพราะเหตุการณ์ทำนองนี้จะกระทบกระเทือนนานาประเทศทางภาคตะวันออกด้วยเช่นกัน และดังนั้น ถึงแม้ว่าประเทศของเราจะมีได้เข้าไปยุ่งในเหตุการณ์ก็ตาม ตราบเท่าที่ยุโรปเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยแล้ว เราอาจมีโอกาสดำเนินผู้นำของประเทศตะวันออก¹

หลักฐานที่รัฐบาลญี่ปุ่นได้ปฏิบัติในระหว่างและตั้งแต่สมัยเมจิเป็นต้นมานั้น สามารถสรุปได้ดังนี้ : ประการแรก ญี่ปุ่นเสียเปรียบจากการที่เข้าไปสู่เวทีการเมืองของโลกล่าช้าและจากความไม่พอเพียงทางด้านเศรษฐกิจ ประการที่สอง เอกภาพของวัตถุประสงค์และการปฏิบัติการของบรรดาประเทศอภิมหาอำนาจไม่เคยดำรงรักษากันไว้ได้นานเลย ดังที่ขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งของญี่ปุ่น ชื่อทานิได้กล่าวสรุปไว้ว่า โอกาสของญี่ปุ่นเวียนมาถึง

¹ ถัดมาจาก Foster Rhea Dulles, *Forty Years of American Japanese Relations*, New York and London, 1973, pp. 13-4.

ในวาระที่เกิดความตึงเครียดที่ล่อแหลมระหว่างประเทศมหาอำนาจ ความ
อดทน การตัดสินใจที่ถูกต้อง และเจตนาธรรมที่จะจู่โจมอย่างรวดเร็วและรุนแรง
ในทันทีที่ได้ทราบล่วงหน้า ในอันที่จะเป็นแนวนโยบายต่างประเทศของ
ญี่ปุ่นอยู่ต่อไปด้วยวิธีนี้ ญี่ปุ่นจึงได้รับผลลัพธ์จากการทุ่มเทพลังไปเพียงเล็กน้อย
เมื่อเทียบกับผลลัพธ์ที่ประเทศซึ่งมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจเหนือกว่าได้
รับทันทีหลังสงครามอันยาวนาน ทั้ง ๆ ที่เป็นฝ่ายถอยและแม้กระทั่งเป็น
ฝ่ายปราชัย จักรวรรดิญี่ปุ่นสร้างขึ้นในช่วงเวลาสามสิบห้าปีหรือประมาณ
นั้น ระหว่างเวลานี้ญี่ปุ่นทำสงครามชนะสามครั้ง คือระหว่าง ค.ศ. 1894-5,
1904-5 และ 1914-8 ไม่มีสงครามครั้งใดในสามครั้งนี้ทำให้ญี่ปุ่น
เหน็ดเหนื่อยมากเกินไป การรุกคืบหน้าครั้งยิ่งใหญ่ถัดมาเมื่อ ค.ศ. 1931-3
ก็ยังเหน็ดเหนื่อยไปกว่าเสียอีก โดยการให้แมนจูเรียแยกออกจากจีนเพียงการ
ต่อสู้ชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น ความอ่อนแอที่ถ่วงอยู่และเข้าใจกันอยู่ รวมทั้ง
การประเมinkำลังของศัตรูที่มีอยู่และความสามารถลดการเสียอันตรายลงจน
แทบจะไม่มีอะไรเหลือนั้น เปรียบเสมือนเครื่องวัดความสำเร็จของนโยบาย
นี้ เราอาจกล่าวถึงเรื่องตรงกันข้าม และความพ่ายแพ้ตลอดมาที่จักรวรรดิรัสเซีย
เขียนอย่างยิ่งใหญ่ของพระเจ้าซาร์ได้รับในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้น
คริสต์ศตวรรษที่ 20 ขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านเล็ก ๆ และเป็นคู่แข่งกัน
กำลังปรับปรุงตนเองจากสังคมศักดินาที่ยากจนมาเป็นมหาอำนาจอาณานิคม
และมหาอำนาจทางเรืออันดับหนึ่ง

แต่ถ้าเป็นเรื่องการเมืองภายในและเศรษฐกิจที่รัฐบาลสมัยเมจิได้
ทั้งผลงานอันยิ่งใหญ่ไว้ให้ การอ่อนข้อทางการเมืองของพวกเขาพอคำให้
กับบรรยากาศของศักดินาสวามิภักดิ์ในสมัยฟื้นฟูสิ่งที่เคยกล่าวมาบ้างแล้วพอ
สมควรนั้น สามารถทำให้ผู้นำสมัยศักดินาสวามิภักดิ์รุ่นก่อนและทรศนะ

ของศักดินา มีอิทธิพลยิ่งใหญ่เกินกว่าในสังคมสมัยใหม่อื่น ๆ ส่วนมาก ดังนั้น ทั้งในสมัยเมอิจิและสมัยต่อมา ผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจจึงปรากฏเด่นน้อยกว่า และได้รับการดูแลจากรัฐบาลโดยตรงน้อยกว่าในประเทศอื่น ๆ เช่น ฝรั่งเศสหรือสหรัฐอเมริกา ผลพลอยได้ที่สำคัญของการอ่อนข้อให้ก็คือการจัดตั้งระบบราชการขึ้น ซึ่งตามความเป็นมาของระบบแล้วแสดงถึงลักษณะของระบบศักดินาอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าในยามปกติ ระบบนี้จะ เป็นเครื่องมือของรัฐบาลอย่างดี แต่กระนั้นระบบราชการนี้ก็ยังมึลักษณะกึ่งอิสระบางประการในตัวของมันเอง ซึ่งก่อให้เกิด *การรั่วหุม่คณะ* ขึ้นเป็น อย่างมาก

โดยประวัติศาสตร์แล้ว ระบบราชการค่อย ๆ มีฐานะพิเศษ ส่วนหนึ่ง มาจากสมดุลที่ตีของอำนาจส่วนตัวโดยการปรับตัวใหม่ของกลุ่มศักดินาฝ่ายหนึ่ง กับกลุ่มผลประโยชน์ด้านธุรกิจอีกฝ่ายหนึ่ง ได้จัดขึ้นเป็นองค์กรทันที ภายหลังการฟื้นฟู ไม่นานระบบราชการก็คืบคลานเข้ามาและเข้าทำการบริหารอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในความควบคุมของรัฐและที่มีความสำคัญทาง ด้านยุทธศาสตร์ เช่น อาวุธยุทโธปกรณ์และการต่อเรือ ข้าราชการที่มี ตำแหน่งสูงในระบบราชการ ผู้ซึ่งได้รับเลือกมาจากชนชั้นขุนนางและ ศักดินา ๆ สมัยก่อนเป็นส่วนใหญ่ สามารถที่จะแสดงความซิงซังรังเกียจนัก- การเมืองอาชีพที่ชอบเล่นลิ้นได้ แต่ระบบราชการไม่สู้จะยอมให้มีการ แทรกแซงใด ๆ จากสมาชิกประมาณหนึ่งในสี่ที่ต่ำต้อย เช่นจากสมาชิกของ สภาไดเอเทท หรือแม้กระทั่งจากรัฐมนตรีผู้พยายามที่จะปฏิรูปหรือไม่แยแสต่อ เจตนารมณ์ของหน่วยงานของระบบราชการ อาทิเช่น มิใช่ที่ประเทศเท่านั้น ที่จะได้เห็นการนัดหยุดงานของข้าราชการ กระทรวงต่างประเทศดังเช่นที่เกิด ขึ้นในกรุงโตเกียวเมื่อฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. 1939 ซึ่งบังคับให้นายกรัฐมนตรี

และรัฐมนตรีต่างประเทศใช้ทัศนคติแบบสมานไมตรี เกือบจะเป็นเชิงขอภัย
เรื่องนี้เป็นเรื่องอดีต แต่เหตุการณ์ที่สำคัญครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี
ข้างใน และดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฐานะกึ่งๆ ไม่ขึ้นอยู่กับฝ่ายใดที่ระบบ
ราชการมีอยู่

ในช่วงสมัยที่มีการต่อสู้เพื่อฟื้นฟูกิจการภายในประเทศ เพื่อความ
มั่นคงของประเทศและเพื่อการเป็นที่รับรองระหว่างประเทศ ระบบราชการ
นี้นับว่าเป็นองค์กรที่มีความสำคัญยิ่งในด้านการบริหาร ไม่ว่าในปัจจุบันจะ
เป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับความเห็นส่วนตัวหรือไม่ก็ตาม แต่นั่นก็เป็นความรู้สึก
ไม่พอใจเล็กๆ น้อยๆ อยู่บ้างต่อรัฐบาลนั้น มีหลักฐานปรากฏจากโวหารที่มัก
จะนำมาใช้กับรัฐบาลนี้ว่าเป็น “รัฐบาลสิทธิสภาพนอกอาณาเขต” ซึ่งหมาย
ความถึงการให้สิทธิพิเศษและข้อยกเว้นบางประการซึ่งไม่คำนึงถึงความรับ
ผิดชอบ

เราอาจคาดเดาได้ด้วยถึงความสำคัญของระบบราชการในการ ป้องกัน
มิให้ชัยชนะโดยเด็ดขาดของลัทธิฟาสซิสต์เกิดขึ้นได้ในญี่ปุ่น เป็นที่ประจักษ์
ชัดว่า แต่ละเดือนที่ผ่านมา ฝ่ายฟาสซิสต์ที่มีความรุนแรงนั้นอยู่ไกลการ
ควบคุมอย่างเต็มที่จากกลไกรัฐและการกำหนดนโยบายพอๆ กับเมื่อก่อนที่จะ
มีคำสั่งเรียกร้องการรวมตัวของพวกฟาสซิสต์เพื่อใช้กำลัง และนี่ก็มิใช่จะประเมิน
อิทธิพลอันมีอยู่มากมายของฟาสซิสต์ว่าลดลงได้เลย ความจริงขณะที่กำลัง
เขียนอยู่นี้ ก็ดูราวกับว่าฟาสซิสต์กำลังถูกขับออกไปจากที่สำคัญๆ บางแห่ง
ของรัฐบาลอย่างที่มีให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับอีกแต่กระนั้นก็ยังมั่นคง อาจใจเร็ว
เกินไปที่จะกล่าวว่าฟาสซิสต์ได้ถูกกำจัดไปแล้วในที่สุด หรือแม้กระทั่งถูก
กำจัดออกโดยเด็ดขาด แต่ทว่าดูเหมือนวงจรกิจของญี่ปุ่นก็ได้ประโยชน์จาก

ประสบการณ์ของประเทศเยอรมัน ที่ซึ่งการควบคุมประเทศและนโยบายต่างประเทศของนาซีในที่สุดได้กลายเป็นกองทัพหัวหั้นศัตรู โดยนำอันตรายมาสู่ผลประโยชน์มหาศาลบางประการและผู้ที่ช่วยให้นาซีมีอำนาจ ไม่มีเครื่องแสดงว่าธิสเซน (Thyssen) แห่งญี่ปุ่นจะต้องละทิ้งบ้านเมืองของตนและความมั่งคั่งของตน ตรงกันข้าม มิใช่จะเป็นไปไม่ได้ว่าเกอริง (Goering) ของญี่ปุ่นบางคนขณะนี้อาจจะอยู่ในบัญชีรายชื่อของผู้พันราชการแล้ว แทนที่จะอยู่ในบัญชีรายชื่อของผู้ที่กำลังทำงานอยู่ นับเป็นการสันนิษฐานอย่างปลอดภัยที่ว่า เครื่องป้องกันลัทธิรุนแรงของผู้เผด็จการเบ็ดเสร็จนั้นอาจเกิดขึ้นได้ไม่มากนักโดยทางระบอบราชการอันเป็นองค์กรที่ไม่ปรากฏชื่ออย่างแพร่หลายทั่วไป ซึ่งมักทำหน้าที่ร่วมกับวงการศาลชั้นสูง เบื้องหลังระบอบราชการนี้อีกเช่นเดียวกัน ยังมีสถาบันการเงินที่เป็นอนุรักษนิยมเก่าแก่กว่า ซึ่งภายหลังจากที่ไม่มีความพยายามทางการเมืองมาชั่วระยะหนึ่ง ได้แสดงท่าทีกระตือรือร้นมากขึ้นในอันที่จะวางรูปแบบนโยบายภายในประเทศ และต่างประเทศขึ้นมาใหม่อีก

ตลอดเรื่องที่ศึกษาพิจารณานี้ ได้มีการกล่าวเน้นถึงสมัยฟื้นฟูวัฒนธรรม ประการหนึ่งคือ ความเร่งและลักษณะของการเปลี่ยนจากยุคศักดินามาเป็นญี่ปุ่นสมัยใหม่ และประการที่สอง ลักษณะทางสังคมของผู้นำที่มีส่วนทำให้ยุคนี้ประสบผลสำเร็จ ประการหลังนี้มาจากส่วนหนึ่งของชนนางศักดินา (พวกที่ต่อต้านโตคุกาวา) และได้รับการสนับสนุนจากบรรดาพ่อค้าใหญ่ ๆ จากโอซากาและเกียวโต ลักษณะการถืออำนาจโดยเด็ดขาดในสมัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นนั้น ได้เปิดโอกาสให้ผู้นำประเทศใช้อำนาจระบอบอย่างทันที่เพื่อที่จะยับยั้งประชาธิปไตยที่กำลังปรับตัวอยู่ให้รอไว้ชั่วคราว ในการเปรียบเทียบที่ออกจะเลื่องลือสักหน่อย ก็ดูเหมือนจะเปรียบได้กับการปฏิวัติ

ฝรั่งเศสซึ่งสิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของพวก จีรองเด (Gironde) และพวก เฟยยองต์ (Feuillants) กับพวกนิยมระบบกษัตริย์แบบที่มีการแก้ไขใหม่แล้ว ด้วยการสนับสนุนของพวกขุนนางที่มีแนวความคิดเสรีมากขึ้น อาทิเช่น มิราโบ (Mirabeau) และแม้กระทั่งพวกที่มีลักษณะแบบลาฟาแยต (Lafayette) และยังมีพวกชาวเมืองที่น่านับถือ เช่น บาร์เนฟ (Barnave) และโรลองด์ (Roland) อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบนี้ทำให้ประวัติศาสตร์บิดเบือนไปเนื่องจากพลังของพ่อค้าชาวฝรั่งเศสซึ่งมีการค้าผูกขาด การค้าโพ้นทะเลและการค้าในอาณานิคมก้าวหน้ามากกว่าของพวกพ่อค้าชาวญี่ปุ่น ใน ค.ศ. 1868 ทั้งในด้านวัตถุและในด้านการมีอำนาจทางการเมืองเหนือระบบขุนนางศักดินา ดังนั้น ชนชั้นที่มีเงินชาวญี่ปุ่นจึงจำต้องยึดตำแหน่งที่ต่ำกว่าในสภาต่าง ๆ ของรัฐบาลมากกว่าพวกฝรั่งเศสในสมัยก่อนจาโคแบง (Jacobin)

การทำลายระบบศักดินาสวามิภักดิ์สมัยโตคุกาวานี้ลงมาจากเบื้องบน จึงทำให้สามารถหยุดยั้งความพยายามต่าง ๆ อันเป็นการก่อความไม่สงบของประชาชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านและชาวเมืองที่ยากจนที่จะขยายขอบเขตต่อต้านศักดินาขึ้นมาจากเบื้องล่าง เมื่อข้อมูปรากการของระบบรัฐบาลโตคุกาวาถูกทำลายไปแล้วในสงครามเพื่อการฟื้นฟู (1867-8) และภายหลังจากที่มีการล้มเลิกสิทธิพิเศษและอภิสิทธิต่าง ๆ ของศักดินาในปีต่อมาแล้ว รัฐบาลชุดใหม่ก็ได้จัดวางหลักการขึ้นอย่างมั่นคง ต่อต้านข้อเรียกร้องใด ๆ ของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก เช่นเดียวกันกับที่ได้เคยกระทำมาแล้วกับความพยายามที่จะนำเอาระบบเก่ากลับคืนมา นโยบายทำนองนี้จำเป็นต้องมีกลไกรัฐที่ทรงอำนาจ ต้องมีรัฐบาลแบบอำนาจรวมศูนย์ พร้อมทั้งกำลังตำรวจและกำลังทหารอันเกรียงไกรในยามที่มีการเปลี่ยนแปลง

ความจำเป็นประการนี้เอง เป็นพลังผลักดันในลักษณะพิเศษแบบที่มีอำนาจเด็ดขาดทรงคุณธรรมของรัฐบาลสมัยเมอิจิ ซึ่งพยายามทบทวนและขยายการปฏิรูปทางการเมืองที่จำเป็นเหล่านั้นภายหลังการโค่นล้มระบบศักดินาสวามิภักดิ์ ริเริ่มปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม และสร้างกองทัพที่ทันสมัยขึ้น กองทัพนี้ประการแรกใช้เป็นเครื่องป้องกันต่อการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก และประการที่สอง ใช้เป็นแนวป้องกันขั้นสุดท้ายต่อความพยายามที่จะฟื้นฟูเอาระบบเก่ากลับคืนมา แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือ กองทัพใช้ป้องกันวิญญาณของลัทธิเสรีภาพทางทหารที่อาจถูกปลุกขึ้นมาใหม่ อีก ซึ่งในสมัยก่อนหน้านี้อีกมีขุมที่จะขยายตัวและส่งเสริมทิศทางประชาธิปไตยที่กำลังเริ่มขึ้นอย่างแข็งแกร่ง บุคคลากรในกองทัพสมัยเริ่มแรกนี้ พร้อมทั้งกำลังตำรวจและระบบราชการ ประกอบด้วย อดีตซามูไร หรืออดีตสมุนศักดินาเป็นส่วนใหญ่ และดังนั้นจึงมีความรู้สึก(ยกเว้นบางกรณี) เป็นปรปักษ์ต่อการแสดงออกทุกทางของลัทธิเสรีนิยม

ถึงแม้ว่าผู้นำสมัยเมอิจิได้นำเอาความรู้ทางด้านอุตสาหกรรม ระบบการธนาคาร ระบบการศึกษาและระบบการทหารของประเทศตะวันตกมาใช้ อย่างมากก็ตาม แต่ความใกล้ชิดอย่างมากต่ออดีตในสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปกครองกันระหว่างชนชั้นพ่อค้ากับชนชั้นศักดินา ซึ่งเคยกล่าวมาแล้วล่วงหน้าและอธิบายอย่างละเอียดมาแล้วในหนังสือเล่มนี้ได้ทั้งร่องรอยการปกครองสมัยเก่าไว้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในกรอบของจิตใจ อุดมการณ์แห่งความจงรักภักดีของศักดินาสวามิภักดิ์ ระบบการปกครองแบบบิดากับบุตร ทัศนคติต่อสตรี การเชิดชูคุณความดีที่ปรากฏระหว่างสงคราม ในญี่ปุ่น สิ่งเหล่านี้ให้ความสว่างไสวเปรียบได้กับแสงอัสตงค์ในเขตร้อน การอุปมาอุปมัยเช่นนี้ถือเป็นข้อชี้แนะ

ว่ามีทั้งความเข้มข้นและเจือจางแม้แต่ในสิ่งซึ่งปรากฏเป็นสีสันแต่แท้จิตใจหรือวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองและมีมาแต่ดั้งเดิมของชาติ ในประเทศญี่ปุ่นปรากฏมีความล้าหลังอยู่ระหว่างการนำเอาวิถีการดำเนินชีวิตแบบใหม่มาใช้กับความเจริญเต็มที่ในการแสวงออกด้านวัฒนธรรมและจิตวิทยาของญี่ปุ่น ตราบเท่าที่ความล้าหลังยังมีอยู่ เราก็จะได้ภาพที่น่าทึ่งของชาติซึ่งมีท้องฟ้าเป็นสีดำเพราะควันของศูนย์กลางอุตสาหกรรมใหญ่ๆ แต่กระนั้นก็ตาม ก็ยังมีทุ่งนาและหมู่บ้านอันเต็มไปด้วยผู้คนจำนวนล้านที่มีความจงรักภักดี และมีอารมณ์อันไหวหวั่นด้วยความทรงจำเกี่ยวกับ “วิญญาณของญี่ปุ่นยุคเก่า” วิญญาณนี้มีใช่เป็นคุณสมบัติประจำตัวที่มีมาแต่เดิม แต่เป็นวิญญาณที่เกิดมาจากการฝึกฝน ขนบประเพณีและแนวความคิดที่ได้รับมาเป็นศตวรรษๆ ซึ่งเพียงสองชั่วอายุคนใน “การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย” ภายในวงเขตจำกัดที่ไม่สามารถจะเลื่อนหายไปได้ ไม่ว่าดีหรือชั่ว เท่าที่อารยธรรมทางด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นสมัยใหม่เจริญขึ้น แล้วแผ่ขยายออกไป รวมทั้งทำให้เกิดการแตกแขนงใหม่ๆ และหยั่งรากลึกยิ่งขึ้น แทบจะไม่ได้ทิ้งช่องว่างใดๆ ไว้เลยสำหรับประเพณีการปกครองแบบบิดากับบุตรและประเพณีที่มักจะเป็นความอบอุ่นของอดีตในสมัยกลาง

ผู้สังเกตการณ์บางคนอาจเห็นว่ามรดกทางด้านจิตใจของญี่ปุ่นยุคเก่าเป็นภาพเลื่อนลางซึ่งมีอยู่และติดเป็นนิสสัยอยู่ในปัจจุบัน แต่ในที่นี้อีกเช่นกัน ความวิปริต ความบังเอิญ และความล้าหลังได้กลายเป็นจุดมุ่งหมายที่ดี ความอ่อนแอถ้าต้องการจะพูดเช่นนั้น ได้แปรเปลี่ยนเป็นข้อได้เปรียบ ความกดดันและความกระทบกระทั่งกันอย่างแรงของชีวิตทางด้านอุตสาหกรรม การขัดผลประโยชน์ที่แก่งแย่งกันอย่างน่ากลัวนั้น มีแนวความคิดเก่าๆ เป็นรากฐานรองรับอยู่ ลัทธิปัจเจกนิยมมีคุณธรรมและสิ่งตอบแทนอยู่ในตัว แต่

มิใช่ในครอบครัวชาวบ้าน ซึ่งมักสามารถรักษาพันธะเล็กๆ น้อยๆ ไว้ได้ด้วยเงินค่าจ้างนิดหน่อย ที่ลูกสาวทำงานในโรงงานทอผ้าส่งมาให้ หรือมิฉะนั้น ความรู้สึกถือพวกถือพ้องของศักดินายุคเก่าก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นความรู้สึกรวมกันทั้งชาติ เพื่อว่าเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ของชาติ จะได้ใช้ความรู้สึกรวมกันนี้เป็นพลังให้เกิดความสามัคคีในชาติ บทบาทอันโด่งดังของมุสลิมในอินเดียหรือฮิ特勒ร์คนเดียวไม่สามารถปลูกให้เกิดอย่างมีประสิทธิภาพได้เช่นนั้น ด้วยการเขียนมากกว่ายี่สิบปี เวเบลน (Veblen) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับช่วงเวลาระหว่างการปรับปรุงให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมแบบตะวันตกและการปรับตัวให้คุ้นเคยกับจิตวิทยาแบบตะวันตกไว้อย่างมีสาระ และเรียกช่วงเวลานี้ว่า โอกาสของญี่ปุ่น²

ที่สุดนี้ ขอเบนจากปัญหาการต่างประเทศ และนโยบายการปกครองของญี่ปุ่น เพราะปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยเมจิ ในด้านการเกษตรเราจะได้เห็นสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ของสภาพศักดินาด้วย เช่น ค่าเช่าที่ดินสูงมากเกินไป (ไม่ว่าจะเป็นในรูปสิ่งของหรือในรูปเงินตราก็ตาม) การซอยแบ่งที่ดินจนเป็นชั้นเล็กชั้นน้อย การที่คองมิอุตสาหกรรมครัวเรือนหรืออุตสาหกรรมพื้นบ้าน บางประเภท รวมทั้งเทคนิคทางด้านการเกษตรที่ยังล้าสมัยอยู่ สิ่งที่เหลืออยู่ของสมัยศักดินาสวามิภักดิ์เหล่านี้เป็นภาวะโดยตรงต่อปัญหาสังคมที่เร่าร้อน อาทิ ประชากรส่วนเกินที่เจือยขาดตามหมู่บ้านต่างๆ แรงงานสตรีที่มีอัตราส่วนสูงในโรงงานอุตสาหกรรม และการตลาดภายในประเทศที่อยู่ในวงแคบสำหรับระบายสินค้าที่ผลิตจากโรงงาน

² อาจเรียกช่วงเวลานี้ได้ว่า โอกาสของญี่ปุ่น ซึ่งสร้างสิ่งที่ดีของโลกทั้งสอง ในขณะที่ช่วงเวลานี้ทำไว้ นั่นคือ ศักดินาและนายทุน ดู Thorstein Veblen, *Essays in Our Changing Order*, New York, 1934, pp. 248-6.

ในการวิเคราะห์ประการสุดท้าย ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินไร่นามีผลอย่างลึกซึ้งต่อรูปแบบที่เกิดจากขบวนการทางด้านแรงงาน ปัญหาเหล่านี้ยังทำให้เปลี่ยนจิตวิทยาที่สำคัญในกองทัพ ซึ่งประกอบด้วยทหารเกณฑ์ที่เป็นชาวชนบทส่วนใหญ่ ปัญหาเกี่ยวกับชาวชนบท ทางด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม การเมืองและสังคมของญี่ปุ่นนี้ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งจนกระทั่งได้นำมากล่าวถึงบทในเรื่องที่ดินไร่นาและการปกครองสมัยเมจิ เป็นที่แน่นอนว่าการเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยที่ได้บรรยายมาแล้ว แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงทางขนาดมากกว่าทางประเภท มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านปริมาณ ซึ่งมีใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงใด ๆ ของแบบแผนดั้งเดิมที่เกี่ยวกับเรื่องระหว่างผู้เช่าที่ดินและเจ้าของที่ดิน ซึ่งยังคงเป็นอยู่เช่นนั้นอย่างเห็นได้ชัด จึงเป็นที่หวังว่าสำหรับข้อวิเคราะห์ในหน้าต่อ ๆ ไปจะยังคงนำไปใช้ได้กับญี่ปุ่นสมัยเดียวกัน โดยอนุโลม

การบรรยายบางเรื่องเกี่ยวกับเจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่นเมื่อ 60-70 ปี ล่วงมาแล้ว จะเป็นการช่วยให้เกิดความเข้าใจได้ดีในเรื่องนี้ ประการแรก ลักษณะสองด้านของพรรคเสรีนิยมสมัยแรก ๆ (พรรคจิยูไต) นั้นประกอบด้วยลักษณะที่คล้ายกับมาจากลัทธิรุนแรง (radicalism) และลัทธิอนุรักษนิยม (conservative) และประการที่สอง วิวัฒนาการขั้นต่อมาซึ่งกลายมาเป็นพรรคเซยูไค แบบอนุรักษนิยมที่แข็งแกร่ง ดังนั้น หนังสือเล่มนี้จึงจบลงด้วยบทที่เกี่ยวกับพรรคต่าง ๆ และการเมือง ซึ่งต่อจากบทที่ว่าด้วยเรื่องที่ดิน ไร่นา อย่างสมเหตุสมผลทีเดียว

ภูมิหลังของการฟื้นฟูสมัยเมจิ

ความเสื่อมของระบบศักดินาสวามิภักดิ์

ในบรรดาปรากฏการณ์ที่เด่น ๆ ที่สุด ซึ่งแสดงถึงการฟื้นฟูสมัยเมจิ และสมัยต่อ ๆ มา ก็คือ ความรวดเร็วในการเปลี่ยนจากสังคมศักดินามาเป็นสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ความรวดเร็วในการเปลี่ยนแปลงนี้ นักหนังสือพิมพ์และนักท่องเที่ยวในสมัยเดียวกันได้กล่าวถึง แต่ไม่มีใครจะให้อรรถาธิบายนัก ประเด็นนี้ถูกปล่อยปละละเลยอย่างจริงจังด้วยการแปลความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้เป็นเรื่องของสิ่งมหัศจรรย์ หรือมีฉะนั้นก็กล่าวว่าเป็นตัวอย่างของนักเรียนที่มีไหวพริบศึกษาบทเรียนอย่างขมักเขม้นจากครูอันได้แก่ชาตินะวันตก ซึ่งทัศนะนี้เป็นการเียนยอชาวตะวันตกพอ ๆ กับเป็นการอยุติธรรมต่อญี่ปุ่น

การที่ญี่ปุ่นสลัดโซ่ตรวนของเศรษฐกิจสมัยศักดินาสวามิภักดิ์มาได้ อย่างสะดวกสบาย สามารถอธิบายได้ว่ามาจากสาเหตุสองประการร่วมกันโดยบังเอิญ ได้แก่ (1) วิฤติการณ์ภายในของสังคมศักดินาฯ (2) ความกดดันจากประเทศตะวันตก เนื่องจากข้อเท็จจริงเรื่องเวลาเกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ได้ทิ้งร่องรอยที่ไม่อาจลบเลือนได้ไว้ในโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของญี่ปุ่น จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องสำรวจสภาพแวดล้อมที่มีต่อการฟื้นฟูสมัยเมจิ เพื่อที่จะได้ค้นพบว่า สาเหตุทั้งสองประการของความเสื่อมภายใน และความกดดันภายนอกได้บังเอิญมาปรากฏขึ้นพร้อมกันได้อย่างไร จนทำให้ช่วงระยะแห่งความเดือดร้อนสมัยนั้นได้หดสั้นลง ซึ่งในกรณีของจีนช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้กลับยืดเยื้อเต็มไปด้วยความทนทุข์ทรมาน

ระบบศักดินาสวามิภักดิ์สมัยโตคุกาวาได้เริ่มตั้งแต่ต้น ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อโตคุกาวา อิเอยาซุ ได้สถาปนาความเป็นผู้นำของตระกูลและญาติข้างเคียงของตนทั่วทั้งภูมิภาคส่วนใหญ่ของญี่ปุ่น และใช้สิทธิการปกครองโดยทางอ้อมทั่วทั้งสามเกาะใหญ่ ได้แก่ ฮอนชู กิวชู และชิโคคุ อิเอยาซุ (ค.ศ. 1542-1616) ได้ก่อตั้งสำนักโชกุนแห่งสุดท้ายหรือความเป็นเผด็จการทางทหารแบบสืบทอดกันโดยเชื้อสายชั้น ด้วยการที่ตระกูลศักดินาอันยิ่งใหญ่ที่สุดใช้อำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่ และผลักดันจักรพรรดิซึ่งเป็นสถาบันอันเป็นที่เคารพสักการะ และราชสำนักของพระองค์ให้อยู่อย่างมีชีวิตรที่ถูกรกขังไม่เป็นที่เปิดเผย ณ กรุงเกียวโต มินาโมโตะ โนะ โยริโตโมะ (ค.ศ. 1147-99) ได้ก่อตั้งสำนักโชกุน (หรือ *บาคุฟุ*) ซึ่งเป็นสถาบันทางอำนาจต่างหาก การมีอำนาจทางการเมืองของราชสำนักโดยกลุ่มตระกูลใหญ่ เช่น โชกะ ฟุจิวาระ หรือ ไทรา มิใช่เป็นเรื่องใหม่ใด ๆ เลยในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น แต่ทว่า สำนักโชกุนหมายถึงสถาบันแห่งการปกครองต่างหาก โดยที่จักรพรรดิและราชสำนักของพระองค์ถูกริดรอนอำนาจทั้งหมดอย่างแท้จริง ดังนั้นการฟื้นฟูจึงหมายถึงการล้มเลิกระบบการปกครองที่แบ่งแยกออกเป็นสองฝ่ายสองฝ่ายด้วยการมีจักรพรรดิเป็นรัฐาธิปัตย์ และโชกุนเป็นผู้ปกครอง แล้วหันกลับมาใช้ระบบเดิมในสมัยที่จักรพรรดิเป็นทั้งรัฐาธิปัตย์ และเป็นผู้มีอำนาจปกครอง¹

¹ อิเอยาซุ สามารถที่จะใช้อำนาจการปกครองได้แผ่ไพศาลมากกว่าโชกุนคนก่อนๆ ในสำนักโชกุน อันที่จริงแล้ว นักประวัติศาสตร์บางท่าน เช่น อะซากาวาและฟุคุกะ โตคุโซ ไม่ยอมอมรับว่า ประเทศที่มีศูนย์รวมแห่งอำนาจสูงสุด เช่น ญี่ปุ่นสมัยโตคุกาวาจะถือว่าเป็นศักดินาๆ เพื่อมิให้ต้องเข้าไปสู่ปัญหานี้ จึงจะสรุปไว้ ณ ที่นี้ว่า ประเทศซึ่งมีอำนาจการปกครองมาจากการควบคุมผลิตผลทางด้านเกษตรและ

ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ตอนปลายนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามด้วยความตั้งใจอย่างที่สุดประการหนึ่งในประวัติศาสตร์ที่จะทำให้สังคมหยุดนิ่งในลักษณะการปกครองโดยลำดับชั้นอย่างเคร่งครัด ชนชั้นของสังคมทุกชนชั้น และการแบ่งย่อยออกไปอีกภายในชนชั้น มีกฎเกณฑ์ของตัวเองครอบคลุมถึงรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ เกี่ยวกับเครื่องแต่งกาย พิธีการและพฤติกรรมซึ่งต้องรักษาไว้อย่างเคร่งครัดโดยให้มีโทษกำกับไว้ ประมวลกฎหมายอาญาซึ่งรุนแรงแม้กระทั่งตามมาตรฐานของศักดินา แยกให้เห็น

ผู้ผลิตทางการเกษตรอย่างเดี่ยว โดยไม่คำนึงถึงการให้เช่าช่วงที่ดินกรรมสิทธิ์ อาจเรียกได้ว่าเป็นศักดินา ๆ อย่างแท้จริง

ในสังคมศักดินาสวามิภักดิ์ของญี่ปุ่น ซึ่งมีภาษารายได้เป็นข้าว และไม่ใช้ความเป็นเจ้าของที่ดิน โดยตรงที่กำหนดอำนาจ จึงมีความแตกต่างอยู่มากจากระบบศักดินาสวามิภักดิ์ของยุโรป ศาสตราจารย์ เค อะซากาวา ได้อธิบายให้เห็นว่า ส่วนแบ่งผลประโยชน์จากที่ดิน (ได้แก่ ชิกิ ตามตัวอักษร แปลว่า “สำนักงาน”) แสดงลักษณะระบบศักดินาของญี่ปุ่น มากกว่าการแบ่งส่วนที่ดินอย่างไร ดู K. Asakawa, *Documents of Iriki*, Yale University Press, 1929, โดยเฉพาะหน้า 2-15 คุณจะสะดวกในการนำเอาคำศัพท์ของนักประวัติศาสตร์ทางด้านสังคมชาวญี่ปุ่น คือ ศาสตราจารย์ ซอนโจ ผู้ซึ่งกล่าวถึงสมัยคัน หรือระบบศักดินาแบบกระจายอำนาจ และสมัยหลัง หรือ ระบบศักดินาแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมาใช้ ว่าเป็นลักษณะเด่น ซึ่งอาจนำมาใช้ได้กับระบบศักดินาของยุโรป (สำหรับการเปลี่ยนแปลงจากระบบศักดินาแบบกระจายอำนาจมาเป็นระบบศักดินาแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนี้ ดู ตัวอย่าง Petit Dutaillis, *The Feudal Monarchy in France and England*, London, 1936) แต่ในญี่ปุ่นสำหรับระบบอำนาจรวมศูนย์ทั้งหมด ตระกูลผู้มีอำนาจศักดินาตระกูลเดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ ตระกูลโทคุกาวา ซึ่งอาศัยการธำรงรักษาทระกูลไว้ด้วยการมีแรงงานของข้าทาสที่ทาสจำนวนมากมาย ทั้งเช่นชนชั้นชั้นผู้น้อย หรือโคเมียวมี ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าตระกูลโทคุกาวารวมญี่ปุ่นไว้ในอำนาจรวมศูนย์โดยเด็ดขาด (ดังตัวอย่าง พระเจ้าหลุยส์ที่ 11 รวมฝรั่งเศส) ก็ยังคงเป็นศักดินาในแง่เศรษฐกิจของสังคม ความสำคัญของอำนาจรวมศูนย์ของญี่ปุ่นในสมัยโทคุกาวาก็คือสามารถทำให้ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจาก *บาคูฟุ* มาเป็นรัฐบาลสมัยเมจิเป็นไปได้

ความแตกต่างระหว่าง *ชาวไร่* กับสามัญชนตามวิถีทางที่เป็นไปได้ทุก ๆ ทาง การบริหารของโตคุกาวาเน้นเรื่องความแตกต่าง ซึ่งมีขีดของการมีอำนาจเหนือกว่าหรือการมีอำนาจด้อยกว่าระหว่างชนชั้นหนึ่งกับอีกชนชั้นหนึ่ง ทั้งทางด้านนโยบายต่างประเทศและนโยบายภายในประเทศ ผู้บริหารการปกครองในตระกูลโตคุกาวามองปรัชญาชีวิตในสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ของตนอย่างมีเหตุผลที่สุดในทางตรงกันข้ามกับความต้องการและผลประโยชน์ของชนชั้นพ่อค้าในญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งเพื่อหลีกเลี่ยงภัยอันตรายในการควบคุมทางการเมืองของชาวยุโรป ไม่ว่าจะเป็นโดยทางการค้าหรือโดยทางอิทธิพลของคณะสอนศาสนาคาทอลิก และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะเหตุผลตามทฤษฎีของพวกฟิสิกัลแคเรต (คือ พวกที่เชื่อในทฤษฎีเศรษฐกิจที่ว่าที่ดินและผลิตผลเป็นความมั่งคั่งที่แท้จริง ดังนั้นแหล่งรายได้และการมีเสรีภาพทางด้านโอกาสการค้า และความมั่นคงของบุคคลกับทรัพย์สิน จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรือง—ผู้แปล) ในเรื่องค่านิยมเปรียบเทียบกับการค้าและการเกษตร เจ้าหน้าที่ของโตคุกาวาจึงขับไล่ชาวสเปนออกไปใน ค.ศ. 1624 และชาวปอร์ตุเกสออกไปใน ค.ศ. 1638 ภายหลัง ค.ศ. 1640 ชาวต่างประเทศและการค้าต่างประเทศทั้งหมดจึงถูกขจัดออกไปจากญี่ปุ่น ยกเว้นแต่เฉพาะสถานการค้าเล็ก ๆ ที่เมืองเดซิมา (นางาซากิ) ณ ที่ซึ่งชาวฮอลันดาและชาวจีนสามารถตั้งอยู่ได้ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างเข้มงวดและได้รับสิทธิในทางการค้าอย่างจำกัด ใน ค.ศ. 1637 สำนักโชกุนห้ามชาวญี่ปุ่นออกจากประเทศ การไม่เชื่อฟังกฎหมายและการกลับมาประเทศญี่ปุ่นอีกจะหมายถึงตาย เพื่อที่จะทำให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศสันโดษจากประเทศอื่น เรือแต่ละลำจึงถูกจำกัดให้บรรทุกได้ไม่เกิน 500 โคคุ (หนึ่งโคคุ =

ประมาณ 40 แกลลอน) ดังนั้น รัฐบาลโตคุกาวาจึงพยายามปิดตายประเทศญี่ปุ่นและป้องกันความคิดต่างชาตินิยมให้มาก่อความสภาวะศักดินาฯ ของญี่ปุ่น

ยอดสูงสุดของการปกครองโดยลำดับชั้นได้แก่ตระกูลโตคุกาวากับสายตระกูล 3 สาย คือ โอวาริ คิอิ มิโตะ ซึ่งปกครองดินแดนที่ครอบคลุมเกือบเศษหนึ่งส่วนสี่ของประเทศ รวมทั้งศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่แห่งเอโดะ (คือที่ตั้งของรัฐบาล) ซาไก (โอซากา) เกียวโต ที่ซึ่งราชสำนักของจักรพรรดิตั้งอยู่ และนางาซากิ ตระกูลโตคุกาวาได้รับแหล่งรายได้ที่สำคัญจากบรรณาการเป็นข้าวซึ่งได้มากถึง 8 ล้านโคคุจากจำนวนทั้งหมด 28 หรือ 29 ล้าน² การทำเหมืองแร่และการอนุญาตให้ผูกขาดการค้าก็เป็นแหล่งรายได้ที่ให้ประโยชน์ ดินแดนที่เหลืออีกเศษสามส่วนสี่ของประเทศญี่ปุ่นได้แบ่งแยกกันไปในบรรดาไดเมียว หรือขุนศึกศักดินาฯ ผู้ที่เคยเป็นฝ่ายอโยยาสุ

² ถึงแม้ว่าดินแดนที่อยู่ภายใต้สำนักโชกุนจะไม่ใหญ่โตนัก แต่ก็มีดินแดนกระจายทั่ว 47 จังหวัด ในจำนวนจังหวัดทั้งหมด 68 จังหวัด และที่ดินเหล่านี้ตั้งอยู่ในที่ที่ใช้เป็นดินแดนกันกระทบต่อการก่อตั้งรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนอย่างเข้มแข็งของเจ้าของที่ดินกรรมสิทธิ์ซึ่งเป็นอมิตร จำนวนตัวเลขรายได้ที่ให้ไว้ข้างต้นของสำนักโชกุนโตคุกาวานั้นเป็นตัวเลขสำหรับสมัยแรก ๆ ที่ตระกูลปกครองตัวเลขนี้ได้มาจาก G.B. Sansom, *Japan : A Short Cultural History*, New York, 1936, p. 455. สำหรับในสมัยต่อมาตามตัวเลขของศาสตราจารย์สตีลียะ จำนวนผลิตภัณฑ์ทั้งหมดมีมากกว่า 30 ล้านโคคุ ซึ่งในจำนวนนี้ 4.2 ล้านเป็นของโชกุน และ 2.6 ล้านเป็นของบริวารของโชกุน นั่นก็คือ อาจกล่าวได้ว่า โชกุนยังคงควบคุมเศษหนึ่งส่วนสี่ของผลิตภัณฑ์เป็นข้าวของประเทศญี่ปุ่น, Tsuchiya Takeo, "An Economic History of Japan," *Transactions of the Asiatic Society of Japan* (hereinafter cited as TASI), second series, Volume XV, Tokyo, December 1937, p. 223

โคคุนี้แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและกาลเวลา แต่ตามมาตรฐานภายหลังต่อมาเทียบเท่ากับ 4.96006 ของเครื่องทวงขนาด 8 แกลลอนของอังกฤษ หรือเทียบเท่ากับ 5.11902 ของเครื่องทวงขนาด 8 แกลลอนของอเมริกัน หรือเทียบเท่ากับ 1.80391 เซกิติลิตร Honjo Eijiro, *The Social and Economic History of Japan*, Kyoto 1935, (Appendix 2) p. 370

มาตั้งแต่แรกคือ ฟุได ไดเมียว ซึ่งเป็นบิรารสวามิภักดิ์กันมาแต่บรรพบุรุษ
 ของโตคุกาวาทั้งหมด 176 คน ได้รับการอนุเคราะห์จากอิเอยาสุ และได้รับ
 แต่งตั้งในการปกครองระดับสูงตามตำแหน่งฐานะของตน บรรดาไดเมียว
 ผู้ซึ่งเข้ามาสวามิภักดิ์เมื่อภายหลังสงครามขึ้นเด็ดขาดแห่ง เซคิการา (ค.ศ.
 1600) รวมทั้งขุนศึกที่มั่งคั่งที่สุด เช่น โมริแห่งโชชู ชิมาสุแห่งซัตสึมา
 ดาเตะแห่งเซนได และมาเอดะแห่งคากะเรียกว่า โตซามะ หรือ ขุนศึก
 “ชั้นนอก” มีจำนวนทั้งสิ้น 86 คน โตซามะถูกกันออกไปจากการมีส่วนร่วม
 รับผิดชอบในการปกครอง และได้รับอนุญาตให้ใช้เขตอิสระบางส่วนแทน
 ในกิจการของตระกูล

บากุฟหรือรัฐบาลของโชกุนดำรงอยู่ได้โดยใช้ระบบตรวจสอบและ
 รักษาคุณอย่างมีความชำนาญยิ่ง โดยการแยกย้ายบรรดาบิรารที่สวามิภักดิ์
 กันมาแต่บรรพบุรุษ (ฟุได ไดเมียว) ไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ให้อยู่ในหมู่
 ขุนศึกชั้นนอก (โตซามะ) และโดยใช้ระบบ ชันคิน-โคไท หรือระบบ
 ตัวประกัน ซึ่งได้ปรับปรุงใช้ให้สมบูรณ์โดย โชกุนอิเอมิตสึ โชกุนคนที่สาม
 ในปี ค.ศ. 1634 โดยกำหนดว่าไดเมียวทุกคนต้องอาศัยในเขตปกครองของ
 ตนและในเอโดะสลับกันไป และต้องทิ้งภรรยาและครอบครัวของตนไว้เบื้อง-
 หลังที่เมืองหลวงในฐานะเป็นตัวประกัน เมื่อไดเมียวเหล่านั้น กลับไปยัง
 ที่ดินกรรมสิทธิ์ และการเดินทางก็ใช้ระบบหนังสือเดินทางที่เข้มงวด³ มีการ

³ มิใช่เพียงแต่สร้างเครื่องกีดกันเป็นการตรวจสอบผู้เดินทางเท่านั้น ยัง
 ปล่อยให้ถนนหนทางและสะพานข้ามคอคดโครมไม่มีการซ่อมแซมเพื่อลดการสัญจรลง
 เจ้าหน้าที่ที่ตรวจหนังสือเดินทางต้องระมัดระวังเป็นพิเศษสำหรับ de-onna iri-deppo
 (ตามตัวหนังสือแปลว่า “สตรีที่จะออกไปข้างนอก และอาวุธปืนที่จะเข้าไปข้างใน”)
 ซึ่งชี้ให้เห็นความพยายามของโชกุนที่จะลบล้างอำนาจของชนออกป้อมเมือง
 เอโดะ และนำอาวุธปืนเข้าไปในที่ดินกรรมสิทธิ์ของตน Kuroita Katsumi, *Kokushi no*
Kenkyu (Study of our National History), Tokyo, revised edition (1937) Volume
 III, p. 386. Also Sansom, *op. cit.*, p. 437.

จัดระบบจารกรรมให้คอยสอดส่องดูแลไว้อย่างกว้างขวางจนถึงขนาดว่าระบบนี้ได้ทั้งเกร็ดพงศาวดารและสุภาสิตไว้เป็นมรดก ซึ่งเป็นหลักฐานเด่นชัดที่ประทับความสำนึกของประชาชน⁴ ความสัมพันธ์ทางการสมรสระหว่างตระกูลใดเมียจะต้องได้รับการอนุมัติจาก**บากุฟุ**ก่อน ปราสาทหรือคูรอบปราสาทจะสร้างมิได้โดยมิได้รับอนุญาตจากสำนักโชกุนเมื่ออนุญาตให้ทำการซ่อมแซม แบบแปลนการสร้างซ่อมแซมเหล่านี้ จะต้องส่งให้โอโตพิจารณาเสียก่อน **ไคเมียว** ถูกห้ามมิให้ติดต่อโดยตรงกับราชสำนักที่เกียวโต ถึงแม้ว่าจักรพรรดิจะทรงอยู่ภายใต้การสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดด้วยความเคารพก็ตาม พระราชกรณียกิจของจักรพรรดิและพิธีการต่าง ๆ ก็อยู่ภายในกรอบอย่างเข้มงวดกดขี่ตามระเบียบข้อบังคับของ

⁴ การจารกรรมกระทำไปภายใต้การควบคุมของ**เมตสึเกะ** หรือเจ้าพนักงานตรวจตราผู้ซึ่งรายงาน กิจกรรมต่าง ๆ ของ**ไคเมียว** การใช้ตำรวจลับทางการเมืองอาจจะเจริญเต็มที่ภายใน**บากุฟุ** มากกว่าในสังคมศักดินาอื่น ๆ หนึ่งในบรรดานักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมคนแรก ๆ ของญี่ปุ่น คือ ฟุคุตะ ประทับใจ กับลักษณะเผด็จการของ**บากุฟุ** จนเขาแสดงลักษณะให้เห็นว่า เป็น “*die absolute Polizeistaat.*” Fukuda Tokuzo, *Die Gessllsohaftliche and Wirtschaftliche Entwicklung in Japan*, Munchener Volkewirtschaftliche Studien Stuttgart, 1900, pp. 116 et seq.

ตำรวจการเมืองเหล่านี้มีความคล้ายคลึงกันอย่างน่าแปลกที่สุดกับตำรวจสมัยใหม่ในด้านการฝึกซ้อม เช่น เรียนรู้ภาษาท้องถิ่นไกล ๆ อย่างละเอียดละออในเรื่องตระเวนไปทั่วทุกหนทุกแห่งและในเรื่องความฉลาดนึกคิดไปแต่ที่ว่าไม่รอบคอบดังปรากฏในอุบายเล่ห์เหลี่ยมนานัปการที่ใช้ในการรวบรวมข่าวสารอย่างละเอียดละออเกี่ยวกับครอบครัวของ **ไคเมียว** บางคนก็ตั้งสงสัยว่าจะประพฤติดังชอบ

สำหรับเรื่องราวที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจัดระบบและวิธีการของตำรวจสมัย**ไคกุ** ภาว คุ Frits Stumpf “Ninjutsu” ใน *Yamato Zeitschrift der Deutsch-Japanischen Arbeitsgemeinschaft*, Berlin, Numbers 4-5 (July-October), 1929, pp. 205-10

บากุฟ⁵ การกำหนดภาระทางการเงินต่อไคเมียวทำให้คลังของไคเมียวไม่มีเงิน
 บากุฟ⁶ จะขอให้ไคเมียวบางคนยอมรับทำโครงการใหญ่ ๆ ซึ่งจะตูดเงินไป
 หหมด⁶ แม้กระทั่งภายใต้ระบบศักดินา คติที่ว่า “*Pecunia nervus belli*”
 (= เงินเป็นพลังให้เกิดสงคราม—ผู้แปล) ก็เป็นความจริง ด้วยการใช้ทุก
 วิธีการในอันที่จะทำให้ไคเมียว อ่อนแอและแตกแยกกัน บากุฟ⁶ ก็ยังคงมีเหตุ
 ผลดีอยู่ในอันที่จะเกรงกลัว*โตซามะ* ที่มีอำนาจแห่งภาคตะวันตกเฉียงใต้
 ชิมาสุแห่งซัตสึมา โมริแห่งโชชู และพวกนาเบชิม่าแห่งฮิเซน ซึ่งอ่อนแอ
 จนกระทั่งยอมอ่อนน้อมต่ออียาสึภายหลังสงคราม เซคิคาฮารา แต่กระนั้น
 ก็ยังมีอำนาจมากพอสำหรับสำนักโชกุนในการเสี่ยงโจมตีเขตการปกครองกิ่ง
 อิศระของพวกเหล่านี้

5 เรื่องราวอย่างละเอียดเกี่ยวกับระบบนโยบายและการปกครองที่วางไว้อย่าง
 รอบคอบสมัยโตกุกาวา ซึ่งได้คัดเลือกลักษณะที่เด่น ๆ สองสามประการมากล่าวไว้ใน
 หนังสือเล่มนี้ ก็อาจจะมีอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์ที่ได้มาตรฐานทั้งในภาษาญี่ปุ่น
 และอังกฤษ สำหรับฉบับภาษาญี่ปุ่น เล่มที่เชื่อถือได้แน่นอน คือ Kuroita, *op. cit.*,
 Volume III, โดยเฉพาะ pp. 382–96 สำหรับเรื่องนโยบายที่มีต่อราชสำนักของจักรพรรดิ
 ต่อ *ฟุโด ไคเมียว* และ*โตซามะ* และสำหรับระบบ ชันคิน-โคไท, pp. 397–408. ส่วน
 ฉบับภาษาอังกฤษ ดูได้จาก James Murdoch, *History of Japan*, London, 1983–26,
 Volume III, Chapter 1, “The Social and Political Structure,” pp. 1–61. และดู
 Antoine Rous de la Mazeliere *Le Japan, Histoire et Civilisation*, Paris 1907, Volume
 III, Chapter 1, “Le Gouvernement,” pp. 212–40. Chapter II, “La Société
 sous les Tokugawa, Conditions Sociales et Economiques,” pp. 241–301

6 ตัวอย่างของสาธารณูปโภคที่ต้องกระทำตามคำสั่งของบากุฟ⁶ ได้แก่ โครงการ
 การคิโซกาวา (ทางภาคเหนือของนาโกยา) ซึ่งแคว้นซัตสึมาจำต้องกระทำในปี ค.ศ.
 1754 และคุดเอะจินของแคว้นไป้อย่างมากมาย ดู Ohara Kenji, *Saigo Takamori*
 (Life of Saigo Takamori), Tokyo, 1938. p. 16. ระบบ ชันคิน-โคไท ก็เป็นระบบ
 ที่กู้เงินของไคเมียวออกไปอย่างสม่ำเสมอมากที่สุด

ผู้ที่นำกลั้วที่สุดในบรรดาโตซามะเหล่านี้คือ ชัตสึมาในกิวชิวกาคได้
 เนื่องจากได้รับความคุ้มครองเพราะมีที่ตั้งอยู่ห่างไกลมาจากศูนย์กลางต่าง ๆ
 แห่งอำนาจของ**บากุฟุ** เนื่องจากแคว้นอื่น ๆ ซึ่งไม่เป็นมิตรต่อพวกโตคุกาวา
 พอ ๆ กันแวดล้อมอยู่ และเนื่องจากมีรายได้ที่มหาศาลที่สุดแห่งหนึ่งของ
 ญูบุนสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ และรวมทั้งการมีทหารซึ่งได้รับชื่อเสียงในเรื่อง
 ความรักชาติอย่างรุนแรงในถิ่นนั้น กับทั้งมีความสามารถในการสู้รบอย่าง
 ดุเดือด แคว้นนี้จึงแทบไม่ลำบากเลยที่จะซ่อนความไม่พอใจที่มีต่อการ
 ปกครองของโตคุกาวาไว้⁷ แคว้นนี้บุกเบิกในการใช้และการทำอาวุธปืน
 สมัยใหม่ และทั้ง ๆ ที่มีการการค้าต่างประเทศ ชัตสึมาก็ยังทำการติดต่อ
 ค้าขายกับจีนโดยใช้หมู่เกาะริวกิวเป็นที่ตั้งการค้า⁸ ความร่ำรวยอันเกิดจาก

7 คำว่า *ฮัน* ในภาษาญี่ปุ่นแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า *fief* หรือ *clan* คำหลัง
 จะใช้กันมากกว่า แต่ควรยั่วว่า คำว่า *clan* มิได้มีความหมายเกี่ยวกับหน่วยครอบครัว
 ดังเช่นมีความหมายเหมือนกับตระกูลชาวสก็อต หรือ *อูจิ* ในสมัยก่อนศักดินาถึงเดิม
 ของญี่ปุ่น ในประเทศญี่ปุ่นสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ *clan* หมายถึงถึงการแบ่งดินแดน
 ซึ่ง *ไคเมียว* ปกครองทางการเมืองอยู่ และได้รับรายได้เป็นข้าวจากดินแดนในปกครอง^๙

8 ใน ค.ศ. 1609 ชัตสึมาได้ชัยชนะส่วนหนึ่งของดินแดนในหมู่เกาะเหล่านี้
 และได้ตั้งศูนย์กลางการปกครองขึ้นที่ นาวา และยอมให้ผู้ปกครองของหมู่เกาะเหล่านี้
 รับรองอำนาจอธิปไตยของจีน (*Kuroita, op. cit., Volume III, p. 582*) ลักษณะ
 และขอบเขตของสิ่งที่ต้องห้ามระหว่างชัตสึมาและหมู่เกาะริวกิวปรากฏอยู่ในหนังสือของ
Takekoshi Yosaburo, The Economic Aspects of the History of The Civilization of
Japan, New York, 1930, Volume III, pp. 225-6

ที่ตั้งอันไม่ใคร่เหมาะของหมู่เกาะเหล่านี้ เป็นสาเหตุแห่งความขุ่นเคืองใจ
 ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนและก่อความยุ่งยากเป็นอย่างยิ่งให้แก่ *บากุฟุ* เมื่ออังกฤษและ
 ฝรั่งเศสขอร้องให้เปิดเกาะเหล่านี้เพื่อทำการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งชัตสึมาสนับสนุน
 การขอร้องนี้ *Takekoshi, op. cit., Volume III, pp. 277-8* See also *Horie Yasuzo,*
Nihon Shihonshugi no Seiritsu. (The Formation of Japanese Capitalism), Tokyo
 1938, p. 106 note 4

การค้าต่างประเทศและการมีทะเลล้อมรอบเกือบทั้งหมด ทำให้ชัตส์มาได้รับอารยธรรมแบบชาวทะเลจากทางใต้มากกว่าอารยธรรมทางเอโดะ⁹ ด้วยการเพิ่มพูนทุนทางการค้าของชัตส์มา ด้วยความพยายามแต่ต้นในอันที่จะนำอุตสาหกรรมแบบตะวันตกเข้ามาโดยมีวัตถุประสงค์ทางการทหารเป็นส่วนใหญ่¹⁰ และด้วยความเกลียดชัง *บาคุสุ* จึงไม่ปรากฏว่ามีอุปนิสัยทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นเลยที่ว่าแคว้นนี้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากแคว้นทางภาคตะวันตกเฉียงใต้อื่น ๆ อีกสามแคว้นอันได้แก่แคว้นโซชู อิเซเน และโตสะ เป็นกองหน้าในการโจมตีความเป็นผู้นำทางการเมืองของตระกูลโตคุกาวา

ถัดจากโซกุนและ *ไคเมียว* ลงมา ได้แก่ *ซามูไร* ผู้ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อขุนศึกเจ้านายของตน ก็จะได้รับเงินเดือนเป็นข้าวตอบแทน ในสมัยแรก ๆ ของระบบศักดินาแบบกระจายอำนาจนั้น *ซามูไร* ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรอยู่ในที่ดิน เป็นผู้ติดตามขุนศึกเจ้านายของตนไปในยามสงคราม และทำนาในยามสงบ ด้วยการเปลี่ยนแปลงระบบการทหาร กล่าวคือ การใช้ปืนและสิ่งจำเป็นอื่น ๆ สำหรับการป้องกันปราสาทอย่างเข้มแข็ง พวก *ซามูไร* จึงเข้ามารวมกันอยู่ในเมืองปราสาท ปล่อยให้ชาวนาทำนาของตนเอง อิเดโยชิซึ่งเรียกดาบคืนใน ค.ศ. 1587 เป็นผู้ทำให้ความแตกต่างระหว่าง *ซามูไร* และชาวนาเห็นชัดยิ่งขึ้น การเรียกดาบคืนทำให้อันตราย ซึ่ง

⁹ La Mazelière คัดลอกเรื่องราวเกี่ยวกับการมาเยี่ยมชิมัสู ชิงทากะ ขุนศึกที่พ้นราชการแล้ว แห่งชัตส์มาเมื่อ ค.ศ. 1826 ของ Siebold ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของซอลันดาในชัตส์มา ไคเมียวผู้นี้มีความรู้ภาษาซอลันดาอย่างมาก และแสดงว่าสนใจเกี่ยวกับทุก ๆ สิ่งของตะวันตกเป็นอันมากด้วย มีการต่อเรือตามแบบตะวันตก รวมทั้งสร้างป้อมและปืนใหญ่ La Mazelière, *op. cit.*, Volume IV pp. 114-5.

¹⁰ *Infra*, pp. 224-6

เกิดจากการจลาจลอย่างแพร่หลายลดลง และยังทำให้เห็นความแตกต่างของชนชั้นระหว่างชาวนา กับนักรบที่ถือดาบอย่างชัดเจนด้วย¹¹ เมื่อพ้นจากหน้าที่ที่ต้องทำมากมายแล้ว *ซามูไร* ก็ได้รับเงินเดือนเป็นข้าวตอบแทนการสู้รบตามคำสั่งของเจ้านายตน แต่ระยะเวลาวางศึกอันยาวนานภายหลังการสถาปนาสำนักโชกุนโตคุกาวา ทำให้ความกระตือรือร้นในการรบพุ่งของพวกเขาเสื่อมลง และทำให้มีการดำรงชีพอยู่อย่างไร้ประโยชน์ ดังนั้น พวก *ซามูไร* จึงเปรียบเสมือนชนชั้นกาฝาก *บากุคุ* ซึ่งพึ่งพา *ซามูไร* เพื่อการค้าจนย่อมจะต้องเช็ดชুবทบบุญดีของนักรบให้เพียงพอเท่าที่จะทำได้และยกย่อง *ซามูไร* ไว้เหมือนชนชั้นต่าง ๆ ทั้งหมด แต่เมื่อฐานะของ *ซามูไร* เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นชัดมากขึ้นและถูก *ไคเมียว* ซึ่งยากจนลงตัดเงินเดือนที่เป็นข้าวลง¹²

¹¹ การจลาจลเรื่องศาสนาครั้งใหญ่และการจลาจลของพวกกสิกรในสมัยมโรรส (คริสต์ศตวรรษที่ 15) ทำให้ชนชั้นต่าง ๆ มากมายปลดอาวุธชาวนาของตน และยึดโยชิเพียงแต่ใช้นโยบายระดับชาติเท่านั้น ดู Sansom, *op. cit.*, pp. 422—3

¹² ได้มีการศึกษาพิจารณาความเสื่อมของชนชั้น *ซามูไร* โดย Martin Ramming, "Die Wirtschaftliche Lage der Samarui am Ende der Tokugawa Periode," *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens*, Band XXI, Teil A, Tokyo, 1928, 47 pp.

เขาใช้บันทึกการทรงจำซึ่งบุคคลต่าง ๆ ที่ไม่ใคร่จะสำคัญนักเขียนไว้ในการตอบคำเชิญของโชกุนเพื่อแสดงความคิดเห็นในที่สาธารณะ เป็นข้อมูลในการศึกษาของเขา ผู้แต่งถือว่าบันทึกเหล่านี้เป็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญกว่าบันทึกที่ *ไคเมียว* ย่อมชอบที่จะเขียนแต่สิ่งที่เป็นความพอใจต่อโชกุน ด้วยการวิเคราะห์ชั้นและรายได้ต่าง ๆ ของ *ซามูไร* แรมมิงสรุปว่า รายได้โดยเฉลี่ยต่อปีสำหรับ *ซามูไร* ชั้นกลางคือ 100 โกล ซึ่งอย่างคร่าว ๆ ก็เท่ากับรายได้ของชาวนารวย ๆ ส่วนรายได้โดยเฉลี่ยสำหรับ *ซามูไร* ทุกคนต่ำกว่า 35 โกล ซึ่งทำให้มีฐานะเศรษฐกิจระดับเดียวกับชาวนา แต่ความเดือดร้อนด้านการเงินก็มักชักนำให้ *ไคเมียว* ลดความช่วยเหลือ *ซามูไร* ของตนลงเท่าที่เห็น การลดความช่วยเหลือเช่นนั้นก็คือ เงินยืมที่จะนำไปใช้กระเบื้องการเงินของแคว้นเสียใหม่ แต่ก็มักจะกลายเป็นการลดรายได้ของ *ซามูไร* อย่างถาวร Honda Rimei (ต้น ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 19) เขียนไว้ว่า "ขณะนี้ไม่มีสิ่งใดเหลือที่จะจ่ายให้แก่บริวารอย่างเต็มที่ และพวก *ซามูไร* ก็เกลียดชังนายของตนดั่งศัตรูที่เลวร้ายที่สุด"

บรรดาซามูไร ซึ่งไม่มีใครจะมีวิญญาณของการเป็น ซามูไร มากนักก็คลายความ
 สวามิภักดิ์ของตนและกลายเป็นโรนินไป (ตามตัวอักษรแปลว่า “ผู้ที่พเนจร-
 ไป” เนื่องจากไม่มีความจงรักภักดี และแสดงตัวว่าไม่มีอาชีพแน่นอน) โรนิน
 จำนวนมากตั้งรกรากอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ ศึกษาภาษาและวิทยาการแบบตะวันตก
 ดังนั้น จึงได้กลายเป็นปัญญาชนผู้มีความคิดก้าวหน้าในอันที่จะเปิดประเทศ
 ญี่ปุ่นให้แก่ชาวโลก ขณะเดียวกันบรรดาคนเหล่านี้กลุ่มใหญ่ ผู้ซึ่งมีแต่
 ความเกลียดชังรัฐบาล *บากูฟุ* ที่คอยแต่เฝ้าติดตามตนทุกอย่างก้าวก็ได้กลายเป็น
 ผู้สนับสนุนการฟื้นฟูอย่างแรงกล้า¹³

บากูฟุ ซึ่งต้องพึ่งพาชาวนาสำหรับรายได้ของตน และพึ่งซามูไรเพื่อ
 ความคุ้มครอง ตูฏกพวก *โชนิน* หรือชนชั้นพ่อค้าที่จัดลำดับไว้ต่ำสุดในสังคม
 ถือว่าพวกพ่อค้าเป็นพวกที่มีเล่ห์เหลี่ยม ไม่มีประโยชน์ และนอกรีตทุก ๆ
 วิธีการที่จะให้ได้เงินมา เจ้าหน้าที่รัฐบาลจึงกีดกันชนชั้นพ่อค้าไว้ด้วย
 กฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมาย มีการออกกฎหมายกำหนดเครื่องแบบแต่งกาย การ
 ใช้รองเท้า ร่ม ทั้งหมดเหล่านี้รวมทั้งรายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ อีกนานัปการ
 รัฐบาลยังไม่อนุญาตให้พ่อค้าได้ใช้ชื่อคล้ายคลึงกับชื่อของ *ไดเมียว* หรือไม่
 อนุญาตให้พ่อค้าอยู่อาศัยในถิ่นของ *ซามูไร*¹⁴ อันที่จริงแล้ว ไม่มีชนชั้นขุนนาง

¹³ พวก *บากูฟุ* มีเหตุผลที่พอที่จะกลัวความไม่พอใจและการทำลายของพวก
 นักรบที่ไม่ขึ้นต่อผู้ใดเหล่านี้ เมื่อต้น ค.ศ. 1651 ยูอิ โซเซตสึ โรนินผู้หนึ่งพร้อมด้วย
 มารุบาชิ ชูซา ผู้สหาย ได้พยายามทำรัฐประหาร ต่อต้าน *บากูฟุ* ดู Kuroita, *op. cit.*,
 Volume III. p. 431. พวกโรนินมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในตอนปลายสมัยโตกุกาวา จน
 กระทั่งทำให้เป็นที่หวาดกลัวทั้งเมืองเล็กเมืองใหญ่ (โดยเฉพาะเกียวโต) ดู Hirao
 Michio, “Bakumatsu Ronin to Sono Hogo oyobi Tosei” (The Ronin : Their
 Livelihood and the Policy for Their Protection at the End of the *Bakufu*), in
 Meiji Ishin Shi Kenkyu (Researches into the History of the Meiji Restoration),
 edited by the Shigakkai (Historical Society), Tokyo, 1936 edition, pp. 528-9.

¹⁴ Takizawa Matsuyo, *The Penetration of Money Economy in Japan*, New
 York, 1972, p. 103

ศักดิ์นาใด ๆ เลย จะแสดงให้เห็นว่าไม่ชอบการหาเงินและไม่ชอบผู้หาเงินมากกว่าพวกที่เคร่งในหลักศีลธรรมและพวกนักกฎหมายของสมัยโตคุกาวา แม้กระทั่งมีการเขียนถึงลัทธิ คิริ-ชิเตะ-โคเมน อย่างดีเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในประมวลกฎหมายการปกครองของโตคุกาวา สิทธินี้ก็คือสิทธิพิเศษของชามูไรที่จะกตขีสามัญชนได้โดยปราศจากความผิด¹⁵ ทั้ง ๆ ที่มีการวางกฎข้อบังคับทางสังคมนานัปการไว้สำหรับชนชั้นพ่อค้าชาวญี่ปุ่น อำนาจทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นของชนชั้นพ่อค้าเหล่านี้ ทำให้พระราชบัญญัติควบคุมค่าใช้จ่าย และเรื่องศีลธรรมเสียไปเนื่องจากความฟุ้งเฟ้ออันเป็นอันตราย ถึงแม้ว่าชนชั้นพ่อค้าถูกจำกัดให้อยู่ในระดับชั้นที่ต่ำสุดของสังคมอย่างเป็นทางการ แต่ชนชั้นพ่อค้าก็มีฐานะที่สำคัญยิ่งขึ้นในสังคมศักดิ์นา ๖ ที่ค่อย ๆ มีเศรษฐกิจการเงินเข้ามาแทนที่เศรษฐกิจตามธรรมชาติหรือเศรษฐกิจข้าว กระบวนวิธีนี้เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เนื่องจากการผลิตทางการเกษตรและโรงงานมีเพิ่มขึ้น ซึ่งมีผลกระทบทำให้เกิดความเจริญของศูนย์กลางการค้าและเมืองใหญ่อันมีเงินเป็นตัวกลางการหมุนเวียน ความเจริญอย่างรวดเร็วของการคมนาคมที่ขึ้นอยู่กับระบบคันคิน-โคไท ทำให้การหมุนเวียนของสินค้าสะดวกขึ้น ความเจริญของเมืองใหญ่และของการขนส่งนี้เป็นเครื่องชี้บอกถึงการขยายตัวของตลาด และพร้อม ๆ กันความเจริญด้านการ

¹⁵ The "Hundred Articles" หรือ Hyakkajo กำหนดธรรมเนียมนการบริหารเบื้องต้นของตระกูลโตคุกาวา ตั้งในย่อหน้าที่ 45 ของประมวลกฎหมายที่กล่าวว่า "สามัญชนผู้ประพฤติตนอย่างไม่เหมาะสมต่อสมาชิกในชนชั้นนักรบ หรือผู้ที่แสดงตนว่าขาดความเคารพทั้งโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อมต่อบริวารของนักรบ อาจถูกลงโทษอย่างรุนแรง ณ ที่นั้น" J.H. Gubbins, "The Hundred Articles and the Tokugawa Government," in *The Transactions and Proceedings of the Japan Society*, London, Volume XVII, 1918-20, p. 156

ตลาดนี้เองทำให้การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ต้องใช้ความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ ความแตกต่างระหว่างผู้ผลิตและผู้จำหน่ายปรากฏชัดมากในสมัยโตคุกาวาและด้วยแนวโน้มของ *บากุฟุ* ในการที่จะออกกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการบริหารเพื่อควบคุมกิจกรรมของแต่ละกลุ่มในสังคม พวกพ่อค้าจึงก่อตั้งกลุ่มผู้ขายส่งผูกขาดใหญ่ ๆ ขึ้นสองสามกลุ่ม (*ทอนยา*) โดยมีข้อกำหนดของกลุ่มอย่างเคร่งครัดและมีสิทธิพิเศษเพราะพ่อค้าเหล่านี้ได้จ่ายค่าธรรมเนียมที่ได้รับอนุญาตให้แก่รัฐบาลเรียกว่า *อนโจ* (หรือเงินสมนาคุณ) และมีการเสียภาษีเป็นครั้งคราว เช่น *เมียวกะ-คิน* และ *โกะโยคิน* ซึ่งเป็นเงินให้ยืมแบบถูกบังคับอย่างแท้จริง¹⁶ ผลที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของความเจริญของชนชั้นพ่อค้าก็คือชนชั้น *ซามูไร* และ *ไดเมียว* ต้องหันไปพึ่งพาชนชั้นพ่อค้ามากขึ้น เนื่องจากได้รับรายได้เป็นข้าว ชนชั้นศักดินาเหล่านี้ ที่ได้กลายเป็นชาวเมืองมากขึ้นตามการพัฒนาทางเศรษฐกิจดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้พบว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนข้าวของตนให้เป็นเงินตรา เมื่อมาถึงขั้นนี้ *ซามูไร* (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวก *ฮาตาโมโตะ*

¹⁶ มีสมาคมอาชีพของผู้ขายส่งเช่นนี้ย่อยสิบแห่งเรียกกันว่า *Tokumi Donya* ดู Takizawa, *op. cit.*, pp. 58-9 สมาคมอาชีพของพ่อค้าในสมัยโตคุกาวา มีลักษณะเป็นการผูกขาดมากยิ่งขึ้นทุกที จนกระทั่งรัฐบาล *บากุฟุ* ตามคำแนะนำของมิสโน คากากุนิ ที่ปรึกษาของรัฐบาล ได้ล้มเลิกสมาคมเหล่านี้เมื่อ ค.ศ. 1841 สมาคมเหล่านี้ได้รวมตัวกันขึ้นมาใหม่อีก ตั้งแต่ ค.ศ. 1851 จนถึงสมัยฟื้นฟู ดู Fukuda, *op. cit.*, pp. 157-8 คำอธิบายอย่างสมบูรณ์ที่สุดของระบบสมาคมอาชีพพวกพ่อค้าจะหาอ่านได้ใน Takekoshi, *op. cit.*, Volume III pp. 1-5 และสมาคมอาชีพของพวกคณนาง, *ibid*, pp. 242-73 ศาสตราจารย์โคตะ ชิเงโทโมะ ได้ศึกษาเรื่อง *Kahu-Nakama* หรือ Federation of Guilds และปรากฏเป็นภาษาอังกฤษใน *TASJ*, 2nd. Series, Volume XIV, June 1937, "Materials on Japanese Social and Economic History," Tokugawa Japan (ed. by N. Skene Smith), pp. 78-116

บริวารของโชกุน) จึงเข้าไปมีความสัมพันธ์ในด้านการค้ากับพวกตัวแทน
ขายข้าว (ฟูดาสาชิ) ในขณะที่พวกโตเมียวยังคงมีโรงเก็บสินค้าใหญ่ ๆ ที่
โอซากาและเอโดะอยู่ในความรับผิดชอบของตัวแทนทางการเงิน (คุราโม
โตะ)¹⁷ ผลสะท้อนทางสังคมเกี่ยวกับความเจริญทางเศรษฐกิจของชนชั้น
นายทุนพ่อค้านี้มีผลแผ่ไปไกล มีเอกสารในสมัยเดียวกันจำนวนมากมายั้
บันทึกไว้ว่ามีการรับเอาพ่อค้าที่มั่งคั่งเข้ามาร่วมในตระกูลซามูไรได้อย่างไร
และว่าพวกนักรบที่ยากจนลงยินดีเพียงใดที่ได้เข้ามาอยู่ในตระกูลพ่อค้า โดย
การสมรสหรือโดยการได้รับความอุปถัมภ์เลี้ยงดู การรวมกันของชนชั้น
ศักดินากับตระกูลพ่อค้าที่มีอำนาจมากกว่าสองสามรายนี้ เป็นปรากฏการณ์
ที่สำคัญในประวัติศาสตร์สังคมของญี่ปุ่นจนกระทั่งได้นำมากล่าวอย่าง
ละเอียดในบทหลังต่อไป แต่ ณ ที่นี้นับเป็นการเพียงพอที่จะกล่าวว่า ถึงจะ
หลุดพ้นจากตาข่ายของระบบศักดินา แม้ว่ายังกดดำรงตำแหน่งฐานะสำคัญๆ
ในขณะที่ยังคงอยู่ของตระกูลต่าง ๆ หลายตระกูลก็ตาม ก็ยังมีชนชั้นพ่อค้า
และนายทุนเงินกู้ซึ่งแต่ในนามแล้วอยู่ในระดับต่ำสุดของสังคมอยู่อีก อย่างไร
ก็ดี รัฐบาลโตคุกาวาได้สั่งห้ามการค้ากับต่างประเทศ รวมทั้งวางกฎเกณฑ์
หมุมหมิมที่พวกนิยมนักคิดนาได้กำหนดขึ้น ทำให้ความเจริญของชนชั้นพ่อ
ค้าชาวญี่ปุ่นล่าช้าลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรวบรวมเงินทุน ซึ่งเป็นการ
ทำให้ล่าช้ากว่าบริษัทการค้าที่ใหญ่ ๆ ของอังกฤษและฮอลันดาในคริสต์-

17 สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่และอำนาจของตัวแทนการค้าเหล่านี้
ของโตเมียว และซามูไร ดู Honjo, *op. cit.*, pp. 125-222 และดู Takekoshi, *op.*
cit., Volume III, pp. 61-85 เรื่อง *fudadasu* ; pp. 86-101 เรื่อง *Kuramoto*.

ศตวรรษที่ 17 และ 18 อย่างมาก¹⁸ กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจของพวกเขา
 ไชนิน จำเป็นต้องหมดเปลืองไปกับรากฐานของระบบศักดินา ด้วยเหตุที่
 การก่อศัตรูอย่างเปิดเผยของ *บากุสึ* ซึ่งแสดงให้เห็นในการบริพัตรภัยสินของ

18 ความเจริญเติบโตของชนชั้นนายทุนพ่อค้าซึ่งจะกั้นไปนั้นเป็นสิ่งสำคัญ
 นำพิจารณาในประวัติศาสตร์การปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น เนื่องจาก
 จากชนชั้นนายทุนพ่อค้าทำให้แนวโน้มทางค่านเงินอุดหนุนของรัฐมั่นคงขึ้น (*Infra*,
 Chapter IV) ถ้ายังอ้างรักษาไว้ซึ่งนโยบายการค้าและการมีอาณานิคมที่เคยมีมาเมื่อ
 ก่อนสมัยโตกุกาวา วิวัฒนาการทางค่านประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นจะต้องแตกต่างออกไป
 อย่างรุนแรง มักจะลืมนึกไปว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 15 และ 16 ญี่ปุ่นเป็นชาติเดินเรือ
 ทะเลที่ยิ่งใหญ่ โดยมีศูนย์กลางการค้าขายทางตามชายฝั่งทะเลตะวันออกของเอเชีย
 และมีถิ่นแดนอันเป็นที่อยู่อาศัยของผู้เข้าไปตั้งถิ่นฐานไกลๆ ถึงชาวและสยาม ดู Take-
 koshi, *op. cit.*, Volume I, Chapter XXXIV, "Japanese Expand Abroad,"
 pp. 480-503. Tsuji Zennosuki, *Kaigai Kotsu Shiwa* (Lectures on the Inter-
 course Beyond the Seas), Tokyo, 1930, revised and enlarged edition, Chapter
 XXIV, "Toyotomi Hideyoshi no Nanyo Keiei" (Hideyoshi's Project for the
 South Seas), i.e., Malaya, East Indies etc., pp. 410-49. Chapter XXXII,
 "Nanyo no Nihonjinmachi" (Japanese Settlements in the South Seas) i.e., in
 Annam, Luzon and Siam, pp. 582-99 การศึกษาเมื่อไม่นานมานี้เกี่ยวกับเรื่อง
 การค้าของญี่ปุ่นกับทางทวีปเอเชียก่อนสมัยฟื้นฟู คือ การศึกษาของ Akiyama Kenzo
 เรื่อง Ni-Shi Koshoshi no Kenkyu (A Study in the History of Intercourse
 between Japan and China), Tokyo, 1939. ผู้แต่งใช้เอกสารต่าง ๆ ที่ถูกละเลยมา
 จนกระทั่งบัดนี้ ที่สำคัญคือ เอกสารจีนเรื่อง *Ko Min Jitsu Roku* (The Authentic
 Record of the Ming Dynasty), เอกสารเกาหลีเรื่อง *Ri-cho Jitsu Roku* (The
 Authentic Record of the Court of Li) และเรื่อง *Rekidai Hoan* (A journal of
 Chinese traders in the Ryukyu Islands) ผลงานอย่างละเอียดละออนับบรรยายข้อปลีก
 ย่อยมากมายเกี่ยวกับจักรวรรดิทางทะเลที่ไม่ปรากฏสมัยต้น ๆ ของญี่ปุ่น และความ
 เจริญของชนชั้นนายทุน พ่อค้า ซึ่งเหมือน ๆ กับชนชั้นนายทุนพ่อค้าชาวยุโรป ที่ร่ำ
 รวยขึ้นมา โดยทางการค้าในโพ้นทะเล และนโยบายของโตกุกาวาได้หยุดยั้งความ
 เจริญนี้เสีย การศึกษาเรื่องนี้จะเปลี่ยนผลงานเล่มแรก ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มากที่สุดทีเดียว

พวกพ่อค้าข้าวที่อวดร่ำอวดรวย เช่น โยโดยา ซาบูโรเอมอน ผู้มีชื่อเสียงเป็นต้น¹⁹ แม้ว่าชนชั้นพ่อค้าโดยส่วนรวมมีส่วนพัวพันอย่างลึกซึ้งมากในระบบศักดินาจนกระทั่งต่อสู้เพื่อล้มล้างระบบนี้ด้วยความสำนึกอันมั่นคง แต่กฎข้อบังคับต่าง ๆ ของรัฐบาลเผด็จการโตคุกาวากิทำให้การสนับสนุนของชนชั้นพ่อค้าที่เป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไป และเมื่อมีการผลิตเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ขึ้นในสมัยฟื้นฟู และให้เสรีภาพในด้านเศรษฐกิจมากขึ้น ชนชั้นนี้จึงได้สนับสนุนการต่อสู้ทางการเมืองอย่างเต็มที่ ต่อต้านระบบเดิม โดยการให้เงินช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ แต่ชนชั้นพ่อค้าเหล่านี้ก็พอใจบทบาทรองในการต่อสู้ ดังเราจะได้เห็นต่อไป

ผู้แบกรับภาระค่าจุนสัจคมของชนชั้นศักดินา ฯ นักรบและพ่อค้าได้แก่ชาวนา การเกษตรภายในวงแคบเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสำนักโชกุน และสำนักไดเมียว ฉะนั้น ความพยายามของชนชั้นศักดินาจึงเป็นไปในทางส่งเสริมการผลิตทางการเกษตรให้สูงขึ้น ในทางลบได้พยายามห้ามชาวนาออกจากถิ่น²⁰ เมื่อต้น ๆ ค.ศ. 1643 บาคูฟุ ห้ามโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินตลอดไป เช่นนี้ก็ชี้ให้เห็นถึงความต้องการของบาคูฟุที่จะตรวจสอบการสูญหายของเกษตรกรรายย่อยที่เป็นอิสระ²¹ ความกลัวทำนองเดียวกันนี้

¹⁹ Takizawa, *op. cit.*, p. 103

²⁰ เมื่อ ค.ศ. 1712 การที่เกษตรกร มีจำนวนลดน้อยลง เริ่มทำให้เจ้าหน้าที่หวาดวิตก ดังนั้น บาคูฟุ จึงได้จัดทำสามะโนประชากรขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะบังคับให้บุคคลทุกคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองให้กลับเข้าไปยังถิ่นเดิมของตน Takizawa, *op. cit.*, p. 80.

²¹ K. Asakawa, "Notes on Village Government in Japan after 1600," *Journal of the American Oriental Society*, Volume XXXI, pp. 258-9.

ยกเว้นตระกูลมิโตะ เท่านั้นที่ไม่เข้าข่ายกฎหมายนี้ในการห้ามขายที่ดิน ดู Honjo, *op. cit.*, pp. 38-9.

เป็นมูลเหตุให้ออกกฎหมายต่อต้านการแบ่งที่ดินขึ้น นอกเสียจากว่าที่ดินจะมีเกินกว่า 1 โซ (2.45 เอเคอร์) และได้รับผลเก็บเกี่ยวอย่างน้อยที่สุด 10 โคคุ²² ในทางบวก กฎข้อบังคับได้ส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตร มีการปรับปรุงเทคนิคทางการเกษตรให้ดีขึ้น และมีการบังคับทางด้านบริหาร หรืออีกนัยหนึ่งคือการบีบบังคับทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง มีการส่งเสริมการผลิตทางการเกษตร²³ มีคำพูดเด่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงนโยบายเกี่ยวกับที่ดินไร่นาของโตคุกาว่าว่า “กำหนดภาษีของชาวไร่ชาวนาถึงขนาดที่ว่าพวกเหล่านั้นไม่สามารถดำรงชีวิตได้แต่ก็ไม่ถึงตาย” ตามคำพูดของ เซอร์ ยอร์ช แชนซัม กล่าวถึงนโยบายของโตคุกาว่าได้เหมาะสมเจาะว่า ยังผลให้บรรดารัฐบุรุษต่าง ๆ ยกย่องแต่เรื่องการเกษตร แต่กลับไม่ยกย่องเกษตรกร เดิมที่มีการแบ่งผลผลิตทำกันเป็นอัตราส่วน “สี่ส่วนให้แก่เจ้าและหกส่วนให้แก่ประชาชน(ชิ-โคะ โรคุ-นิน) แต่ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่จะพบว่ามี การส่งส่วนแบ่งที่สูงกว่านี้ไปให้นาย เช่น ห้า - ห้า หรือแม้กระทั่งเจ็ด-สาม เมื่อความต้องการเงินของนายมีมากขึ้น นายก็จะวางข้อบังคับเอากับชาวนาหนักขึ้นอีก มีอยู่หลายครั้งที่เรียกร้องเงินแทนกำหนดเวลารับใช้งาน สำหรับชาวนาผู้ซึ่งยอมสละผลิตผลส่วนใหญ่ของตนในรูปของภาษีนั้น พืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ดี ย่อมหมายถึงบรรณาการที่สูงขึ้น ในขณะที่พืชผลที่เก็บเกี่ยวได้น้อยทำให้ชาวนาลดส่วนได้ลงจนอดหยากขาดแคลน ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยการแทรกเศรษฐกิจการเงินเข้าไปในชนบทยิ่งทำให้ชาวนาไม่สามารถได้รับทุกสิ่งที่เขาต้องการอีกต่อไปนอกจากได้รับโดยการแลกเปลี่ยนผลิตผลซึ่งกันและกันเท่านั้น

²² *Ibid.*, p. 39.

²³ สำหรับการพัฒนาทางการผลิตทางการเกษตร ดู Tsuchiya *op. cit.*, pp. 153-7 เกี่ยวกับการบังคับขู่เข็ญของศักดินาอย่างเข้มงวด ดู Honjo, *op. cit.*, pp. 225-52

สำหรับระบบการเกษตรอย่างเร่งรัด เช่นของชาวญี่ปุ่น²⁴ ชาวนาจะต้องซื้อปุ๋ยคอกและปุ๋ยวิทยาศาสตร์เท่าๆ กับซื้อเครื่องมือทางการเกษตรในอัตราที่สูงขึ้นโดยสม่ำเสมอ เมื่อมาตรฐานการครองชีพโดยทั่วไปสูงขึ้นทั่วประเทศกล่าวคือสำหรับทุก ๆ ชนชั้นยกเว้นชาวนา²⁴ หลาย ๆ กรณี ชาวนาจำต้องหันไปหานายทุนเงินกู้เพื่อขอความช่วยเหลือด้วยการยกที่ดินของตนให้เป็นหลักประกัน ฉะนั้น โอกาสทองของนายทุนเงินกู้จึงมิได้ขึ้นอยู่กับความร่ำรวยของชาวนา แต่ขึ้นอยู่กับความร่ำรวย “แบบชาวเอเชีย” ของตน²⁵ เมื่อไม่สามารถปฏิบัติได้ตามเงื่อนไขของนายทุนเงินกู้ พวกชาวนาก็ถูกบังคับให้ยอมสละสิทธิการเช่าที่ดินของตน ซึ่งตามทฤษฎียังคงเป็นของนายของตน แต่นายทุนเงินกู้ได้กลายมาเป็น “กสิกร” โดยถูกต้องตามกฎหมายรับผิดชอบในการจ่ายบรรณาการ แล้วนายทุนเงินกู้ก็เพิ่มภาระแก่ชาวนาขึ้นไปอีกเพื่อให้รายได้สุทธิตกอยู่ในมือของตนเอง²⁶ ดังนั้น การปล่อยให้เศรษฐกิจการเงินแทรกตัวเข้าไปในชนบทจึงทำให้เกิดการรวมที่ดินเข้าไปอยู่ในมือของคนเพียงไม่กี่คน และทำให้เกิดการเช่าที่ดินเพิ่มมากขึ้น ทั้ง ๆ ที่มีการห้าม

²⁴ Sansom, *op. cit.*, p. 506. โดยเฉพาะหมายเหตุในหน้านั้น ดู Takizawa, *op. cit.*, p. 72 ด้วย

²⁵ *Ibid.*, pp. 74-5.

²⁶ วิถีธรรมดา ๆ ที่สุดวิธีหนึ่งซึ่งพวกพ่อค้าและนายทุนเงินกู้จะได้กลายเป็นเจ้าของที่ดินก็คือ การปรับปรุงที่ดินที่รกร้างให้ใช้การได้ตามสัญญา ดู Matsuyoshi Sadao, “Tokugawa Jidai no Shinden Kaihatsu toku ni Osaka, Kawaguchi, no Keiei” (The Opening up of Reclaimed Land in the Tokugawa Period, especially the Plans for Kawaguchi, Osaka) ใน Keizai Shi Kenkyu (Studies in Economic History), Volume II, Number 7, pp. 129-56. ดูเอกสารโดยผู้แต่งคนเดียวกันเรื่อง *Shinden no Kenkyu*. (A Study of Reclaimed Lands), Tokyo, 1936 โดยเฉพาะ pp. 131-65.

ขายที่ดิน แต่ก็มีการใช้เล่ห์เพทุบายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการโอนหรือการจำนองที่ดิน ดังนั้น ระหว่างความสัมพันธ์แบบง่าย ๆ ของผู้ปกครอง (ขุนนางศักดินา) กับผู้ถูกปกครอง (ชาวนา) ยังมีชนอีกพวกหนึ่ง คือ เจ้าของที่ดินที่เป็นนายทุนเงินกู้ แทรกอยู่ในตัว นายทุนเงินกู้ผู้ซึ่งเป็นบุคคลที่คุ้นเคยกันในชนบทญี่ปุ่นและมีบทบาทที่สำคัญในประวัติศาสตร์ทางด้านสังคมมาจนถึงปัจจุบันนี้ มักจะเป็นชาวนาที่มั่งคั่งในตระกูลเก่าแก่ ผู้ซึ่งสะสมที่ดินเป็นจำนวนมากเอาไว้ แต่นายทุนเงินกู้ส่วนใหญ่เป็นชาวชนบท ผู้ซึ่งได้กลายเป็นชาวนาและพ่อค้าขึ้นมาโดยทันที²⁷ ดังนั้น นอกเหนือไปจากบรรดาผู้เป็นนายตามธรรมเนียมศักดินาแล้ว ชาวนายังต้องแบกรับภาระตามกฎหมายข้อบังคับของบรรดานายทุนเงินกู้ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินชนชั้นใหม่ ซึ่งมักมีอำนาจมาจนกระทั่งถึงสมัยฟื้นฟู อิทธิพลของชนชั้นนี้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการวาง

²⁷ Tanaka Kyugu (ถึงแก่กรรม ค.ศ. 1729) ได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อ *Minkan Seiyō* เมื่อครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ความว่า “ท่านจะได้พบชาวนาที่มีความเป็นอยู่อย่างสบายได้โดยทั่วไป แต่พวกเหล่านี้ร่ำรวยขึ้นมาไม่ใช่เพียงจากการเกษตร แต่จากการค้าขาย” ข้อความนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือที่ผู้เขียนผู้หนึ่งเขียนไว้ และปรากฏอยู่ในหนังสือ *Nihon Keizai Taiten* (Cyclopaedia of Japanese Political Economy). รวบรวมโดย Takimoto Seichi, Tokyo, 1928 Volume V, pp. 103-4

ในหนังสือเรื่อง *Kanno-Saku* ของ Takemoto Tatsuhei ความว่า “ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่กำลังเดือดร้อนเนื่องจากความยากจน บางคนก็อยู่อย่างผาสุกสาเหตุที่มีความมั่งคั่งนี้ ก็มีขึ้นมาจากการเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว ยังมาจากการค้าน้ำมัน เหล้าสาเก และสินค้าอื่น ๆ รวมทั้งกิจการโรงจำนำอีกด้วย บางคนก็มีได้กำไรมาก นอกจากให้กู้ยืมเงิน และมั่งคั่งขึ้นมากด้วยดอกเบี้ยเท่านั้น” *Ibid.*, Volume XXXII, p. 675

รากฐานเกี่ยวกับที่ดิน²⁸ เราลองหันกลับมาดูภาวะบางประการของชาวนา ตามที่ มัทสึไดอิระ ซาดาโนบุ (1758-1829) ที่ปรึกษาของรัฐบาลโตคุกวา ผู้มีชื่อเสียงบันทึกไว้ (บันทึกนี้ มีความย่อบางประการอยู่ ณ ที่นี้) “การบีบบังคับเอาผลผลิตจากชาวนาเป็นจำนวน 50% ถึง 70% มีภาษีประเภทอื่น ๆ อีกนานัปการ เช่น ภาษีที่นา ภาษีประตู่ ภาษีหน้าต่าง ภาษีเด็กผู้หญิง ตามวัย ภาษีผ้า ภาษีเหล้าสาเก ภาษีไม่มีผล ภาษีพืชประเภทถั่ว ภาษีต้นป่าน... ถ้าชาวนาต่อเติมห้องเพิ่มขึ้นก็ต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้นอีกด้วย ภาษีตามตัวเลข คือข้าว 1 โคคุ และไหม 1 คาโตริ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ภาษีเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าเพราะสินบนและการขูดรีด ในฤดูเก็บเกี่ยว เจ้าหน้าที่จะทำการเดินสำรวจ และได้รับการรับรองให้อยู่อาศัยกับชาวบ้านในที่นั้น ๆ ถ้าหากไม่ได้รับการต้อนรับอย่างดี เจ้าพนักงานเหล่านี้ก็จะเพิ่ม

28 เรื่องราวต่อไปนี้ ได้มาจากบันทึกความทรงจำ ที่ยื่นเสนอต่อสำนักไคเมียว แห่งมิโตะ และ Fujita Yakoku รวบรวมขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1792-1807 หนังสือเล่มนี้ ให้อะไรอย่างชัดเจนเกี่ยวกับารที่นายทุนเงินกู้เข้าไปแทรกอยู่ระหว่างความสัมพันธ์ของ ชาวนากับนายของตน ทำให้ชาวนาเพิ่มภาระมากขึ้นอย่างไร “เนื่องจากการห้ามขายที่ดิน ชาวนาที่กระหายเงินจำต้องวิ่งวอนผู้มั่งคั่งให้ซื้อที่ดินของตนอย่างลับ ๆ ผู้มั่งคั่ง ซึ่งมีฐานะที่จะทำการต่อรองได้มากกว่า จึงทำการตกลงกันด้วยวาจาเพื่อหลีกเลี่ยงภาระ ในการเสียภาษี อาทิ เช่น ถ้าชาวนาผู้หนึ่งต้องการขายที่ดิน 7 ใน 10 tan ของที่ดินของตน ผู้ซื้อก็จะจ่ายเงินให้แก่ชาวนาผู้นั้นสำหรับที่ดิน 7 tan แต่บังคับให้ชาวนาเซ็นสัญญาซื้อขายกันเหมือนกับว่าได้ขายที่ดินไปเพียง 3 tan เท่านั้น และเก็บไว้ 7 tan ด้วยเหตุนี้ ชาวนาที่ยากจนจึงเป็นเจ้าของที่ดิน 7 tan ตามกฎหมาย ทั้ง ๆ ที่ข้อเท็จจริงมีว่า ชาวนามีที่ดินจริง ๆ อยู่เพียง 3 tan เท่านั้น ดังนั้น ชาวนาจึงต้องจ่ายภาษีสำหรับที่ดิน 7 tan ส่วนผู้ซื้อจ่ายภาษีเพียง 3 tan แก่ได้รับผลผลิตจากที่นาถึง 7 tan” เรื่องนี้ได้มาจาก Takizawa, *op. cit.*, p. 75.

การขู่เชิญหนักขึ้นหรือบังคับครอบครัวนั้น ๆ มักมีการเก็บภาษีล่วงหน้าเป็น
เวลาหลายปี และมีการขู่เชิญทารุณกรรมในลักษณะต่าง ๆ กันมากมาย”²⁹

ทำนองเดียวกับการเสียภาษี การเกณฑ์แรงงานทำได้หลายรูปแบบ
แต่ไม่มีแบบไหนที่เป็นภาระหนักมากไปกว่า *ซุเคโกะ* หรือระบบเกณฑ์ม้าและ
เกณฑ์คนเพื่อใช้เป็นผู้ส่งข่าวหรือบริการไปรษณีย์ ในหมู่บ้านซึ่งไม่สามารถ
ที่จะหาม้าและคนมาได้ตามโควต้า บริการแลกเปลี่ยนจะต้องอยู่ในเกณฑ์ที่
สูงมาก³⁰ นี่เป็นเพียงลักษณะหนึ่งของชีวิตที่ขมขื่นและบีบคั้นของชาวนา ผู้
ซึ่งในสภาวะปกติก็มีสภาพที่เลวร้ายพออยู่แล้ว แต่ยิ่งในปีที่ข้าวยากหามาแพง
ชีวิตก็ยิ่งร้ายกาจเหลือที่จะบรรยาย ดังนั้นจึงเป็นที่สงสัยกันอยู่บ้างว่า แม้แต่
ชาวนาอนุรักษนิยมก็ตกอยู่ในภาวะถูกบีบบังคับให้ต่อต้านการขูดรีดของพวก
เจ้าขุนมูลนายต่อไป การต่อต้านนี้มาในลักษณะสองประการด้วยกัน คือ
อย่างเฉื่อยชาและอย่างรุนแรง การต่อต้านอย่างเฉื่อยชานั้นข้าพเจ้า (ผู้เขียน)
หมายถึงปฏิบัติการฆ่าทารกหรือ *มาบิชิ* (ตามตัวอักษรแปลว่า “การทำให้ลด
น้อยลง”) ซึ่งกระทำกันอย่างแพร่หลายจนกระทั่งกลายเป็นการกล่าวโทษ
ความสามารถในด้านบริหารและจริยธรรมตามแบบของจอของผู้ออกกฎหมาย
สมัยโตคุกาวา³¹ วิธีการต่อต้านอย่างเฉื่อยชาอีกประการหนึ่ง คือการที่ชาวนา

29 ข้อความข้างต้นนี้เป็นกรายย่อมาจากสองสามหน้าของ “Kokuho Ron”
ใน *Nihon Keizai Taiten*, (cited) ของ Matsudaira, Volume XIII, pp. 336–9

30 Honjo, *op. cit.*, pp. 241–2.

31 มีวรรณคดีที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับปัญหาของประชากรในญี่ปุ่น หนังสืออ้างอิง
ที่ดีที่สุดเป็นภาษาอังกฤษอาจจะได้แก่ Honjo *op. cit.*, pp. 177–85 ยังมีบทความของ
ผู้แต่งคนเดียวกันนี้แปลเป็นภาษาอังกฤษ อยู่ในภาคผนวกของหนังสือของเขาเรื่อง
Tokugawa Bakufu no Beika Chasetsu. (An Examination into the Price of Rice
during the Tokugawa Bakufu), Tokyo, 1924 บทความเรื่อง “Tokugawa Jidai no
Jinko” (Population During the Tokugawa Period), ดู pp. 36–40 ในภาคผนวกนี้

พากันหนีเข้ามาอยู่ในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีที่แร้นแค้น การโยกย้ายนี้เจ้าหน้าที่ได้พยายามตรวจสอบแต่ก็ไร้ผล³² การต่อต้านอย่างรุนแรงนั้นแน่นอนทีเดียว หมายถึงการจลาจล ซึ่งเป็นที่พึ่งขั้นสุดท้ายของชาวนาที่จะทำได้อันเนื่องมาจากสภาพชีวิตที่มักจะต่ำกว่าระดับการดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อวิกฤติการณ์ของชาวไร่ชาวนาถึงขั้นเรื้อรัง การจลาจลเหล่านี้ก็เกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรงยิ่งขึ้น ซึ่งรวมเอาชาวนาจากหลายๆ ตำบลเข้ามาร่วมด้วย³³ ตอนปลายสมัย**บากูฟุ** การจลาจลเหล่านี้กลายเป็นเรื่องยืดเยื้อและอาภัพได้ว่า ทำให้การปกครองแบบศักดินาที่เข้มแข็งต้องอ่อนแอลงอย่างน่ากลัว อันตรายยิ่ง จนสามารถทำให้ขบวนการทางการเมืองซึ่งมุ่งต่อต้าน**บากูฟุ** ได้รับชัยชนะอย่างกว้างขวาง

ความเสื่อมของผู้ผลิตอิสระและเศรษฐกิจการเงินที่เจริญขึ้นยังได้เข้าเติมสภาพการเงินของสำนักโชกุนและสำนักไดเมียวให้ทรุดหนัก ในที่สุดก็สำหรับผู้อ่านชาวตะวันตก ก็ยังมีบทความของผู้แต่งคนเดียวกันนี้ที่จะหาคุได้อีกเรื่อง “The Population and its Problems in the Tokugawa Era.” ใน *The Bulletin de l'Institut International de Statistique*, Tome XXV—2 ième Livraison, Tokyo, 1931, pp. 60—82 เอกสารที่หาได้ง่ายและเชื่อถือได้เป็นภาษาญี่ปุ่นได้แก่บทความใน *Keizaigaku Jiten* (A Dictionary of Economic Science) เรื่อง “Mabiki.” Volume V, pp. 2438 *et seq.* บทความเรื่อง “Nihon Jinko Shi” (History of Japanese Population), *ibid.*, Volume IV, pp. 2021. *et seq.*

³² Takizawa, *op. cit.*, pp. 80—1 Honjo, *op. cit.*, pp. 236—7 Tsuchiya, *op. cit.*, pp. 163—4

³³ นักวิชาการทั้งเช่น One Takeo, Kokusho Iwao, Kimura Seiji, Honjo Eihiro และอื่นๆ ได้เขียนเอกสารต่างๆ และรวบรวมเอกสารที่มาเรื่องการจลาจลของชาวนาไว้ Dr. Hugh Burton ก็ได้เขียนเรื่อง “Peasant Uprising in Japan,” *TASJ*, second series, Volume XVI, May 1938 โดยใช้เอกสารญี่ปุ่นและผลของการค้นคว้าวิจัยญี่ปุ่นเกี่ยวกับการสำรวจการจลาจลของชาวนาอย่างกว้างขวางในสมัยโตคุกาวา

ทำให้ทั้งสองสำนักกันตอกอยู่ในภาวะล้มละลาย³⁴ ขบวนการเดียวกันนี้เองได้ทำให้สมุนต่างๆ ของศักดินาซึ่งมักจะละทิ้งเจ้านายของตนมีฐานะที่ยากจนลง³⁵ และกลายมาเป็นโรนิน อันธพาล โจร นักเผชิญโชคและผู้รักชาติอย่างเสียสละต่อต้าน**บากูฟุ** และเป็นนักวิชาการซึ่งมุ่งหวังที่จะให้ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงเป็นประเทศที่ทันสมัย เสียงเรียกร้องอย่างโกรธชังของบรรดาสมุนที่ยากจนค่อนแค้น แต่ยังหยิ่งในเกียรติได้ช่วยให้เสียงอุทธรณ์ต่อต้านระบบการแบ่งชนชั้นอย่างเข้มงวดมีมากขึ้น และยังแสดงให้เห็นว่าขอบเขตความจงรักภักดีที่มีต่อเจ้านขุนมูลนาย ไม่ว่าจะเป็นไดเมียวหรือโชกุน ได้ถูกทำลายลงแล้ว³⁶ เมื่อความแตกแยกระหว่างพวกบิรารอนเป็นชนชั้นที่ต่ำกว่ากับผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือเจ้าน้ำที่ของสำนักโชกุนรุนแรงมากขึ้น ในที่สุดก็ต้องใช้รูปแบบของการต่อสู้ทางการเมือง บรรดาบิรารเหล่านี้ จากการที่เป็นข้าทาสบิรารโดยสืบทอดกันมา กลับถูกลดฐานะลงมาเป็นเพียงผู้รับจ้างที่ได้ขว้น้อยลงเป็นเงินเดือน การตัดออกมักจะทำโดยมิได้รับเครื่องยังชีพใดๆ ตอบแทนเลย จึงมีเหตุผลในการที่จะต่อต้านระบบวงศ์ญาติอัน

³⁴ Sawado Sho ได้ศึกษาเรื่องราวได้ทางการเงินของ**บากูฟุ** และความไม่พอเพียงที่จะเผชิญกับการบีบคั้นอันเกิดจากความผันแปรของราคาข้าว เรื่อง "Financial Difficulties of the Edo Bakufu," ใน *Kokushi Gaku*, Volume XXII (February 1935), pp. 1-20. และ Dr. Hugh Burton ได้แปลไว้ใน *The Harvard Journal of Asiatic Studies*, November 1936, pp. 308-26. บทความนี้แสดงให้เห็นถึงผลซึ่งการลดค่าของเงินตราและการสูงขึ้นของราคาสินค้าที่มีต่อการคลังของ**บากูฟุ** ขอบเขตของการล้มละลายในหมู่ไดเมียวก็ปรากฏอยู่ด้วย

³⁵ Tsuchiya ได้อธิบายความเสื่อมทางเศรษฐกิจของชนชั้นน้อยอย่างสั้นๆ และได้ใจความชัดเจน *op. cit.*, pp. 233-9.

³⁶ ดูข้อความที่น่าสนใจจากบันทึกในสมัยเดียวกัน เรื่อง Shohei Yawa กักตอกลงใน *Honjo, of. cit.*, pp. 228-9.

เข้มนวดที่ขัดขวางความทะเยอทะยานของพวกตน และเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของสังคม ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจที่ผู้ร่อนได้ทำลายสายใยแห่งความจงรักภักดีของระบบศักดินา และทำให้กลายเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับชาวไร่ผู้ที่ถูกขับออกจากสถานะภาพอันมีเกียรติมาแต่เก่าก่อน ในอันที่จะแสวงหาสิ่งที่สูงกว่า มีค่าควรแก่การเป็นสัญลักษณ์สากลที่จะอุทิศและเสียสละให้มากกว่า³⁷ กลุ่มของพวกบิรารชั้นต่ำนี้กระทำตนเสมือนหนึ่งเป็นหัวหอกในการโจมตีชาวคูฟู และทำให้มีผู้นำที่มั่นคงที่สุดในสมัยฟื้นฟู แม้กระทั่งหลายปีก่อนที่ชาวคูฟูจะพ่ายแพ้ หลายคนในพวกชาวไร่เหล่านี้ได้ต่อต้านการขัดขวางความก้าวหน้าของพวกตนและต่อต้านการป้องกันมิให้เกิดความกระด้างกระเดื่องในทางการเมือง และพยายามปลุกชาวญี่ปุ่นทั้งประเทศให้มีความสำนึกในชาติ³⁸ พวกชาวไร่ชั้นต่ำเหล่านี้ และโรนิน จะกลายเป็นพวกที่มีเสียงมากที่สุดเมื่อได้รับแรงกระตุ้นจากการคุกคามของพวกตะวันตก พวกเหล่านี้ได้เชื่อมโยงคำขวัญที่ว่า ซอน-โน (ให้เคารพบูชาจักรพรรดิ)

³⁷ การเปลี่ยนความจงรักภักดีของชาวไร่จากแคว้นไปสู่ราชสำนักของพระจักรพรรดิ เป็นเครื่องหมายของการต่อต้านชาวคูฟู นั้น Fujii Jintaro ได้อธิบายไว้ใน "Meiji Ishin to Samurai Kaikyū" (The Meiji Restoration and the Samurai Class), in Meiji Ishin Shi Kenkyū (cited), p. 464

³⁸ บทบาทของพวกชาวไร่ชั้นต่ำเหล่านี้ อาจนำมาเปรียบเทียบกับบทบาทของชนชั้นผู้ดีในชนบทของอังกฤษในสมัยทิวคอร์ท ผู้ซึ่งเป็นตุลาการแห่งสันติภาพทำงานอย่างไม่เห็นแก่เห็นแก่เหยื่อในอันที่จะสร้างพื้นฐานการปกครองให้แก่ราชวงศ์ทิวคอร์ทใหม่ เรื่องเกี่ยวกับพวกชาวไร่ชั้นต่ำในฐานะผู้นำสมัยฟื้นฟู ดู Ukita Kazatami and Counts Okuma and Itagaki, "History of Political Parties in Japan" in *Fifty Years of New Japan*, รวบรวมโดย Okuma Shigenobu และแปลจาก *Kaikoku Gajunen Shi* ฉบับภาษาญี่ปุ่น โดย Marcus B. Huish, เป็นบรรณาธิการ London, 1910, Volume I. p. 143.

เข้ากับการเรียกร้อง โจ-อิ (ให้ขับไล่พวกต่างชาติออกไป) ในขณะที่คำขวัญ
ซอน-โน ก่อให้เกิดการแสดงออกถึงความรู้สึกสำนึกมากที่สุดต่อความรู้สึกไม่ไว้
วางใจ *บาคุฟุ* โจ-อิ ก็ได้กลายเป็นคำขวัญที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดต่อกระ-
บวญยุทธ เนื่องจาก โจ-อิ อำนวยความคุ้มครองทางกฎหมายให้แก่การ
เคลื่อนไหวต่อต้าน *บาคุฟุ* แบบการจลาจลโดยเปิดเผย และในขณะเดียวกัน
ก็เกิดเหตุการณ์ขึ้นโดยบังเอิญ ซึ่งทำให้ *บาคุฟุ* ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมหา
อำนาจต่างประเทศ

ในที่สุด การต่อสู้ทางการเมืองกับ *บาคุฟุ* ได้รวมเอากลุ่มชนชั้นขุนนาง
แห่งราชสำนักพระจักรพรรดิเข้าไว้ด้วยคือ พวก *คุเงะ* ซึ่งเป็นชนชั้นก่อน
สมัยศักดินาที่แตกต่างจากชนชั้นขุนนางสมัยศักดินา คือ *ไดเมียว* กลุ่มชน
ชั้นขุนนางผู้ดีกลุ่มนี้ มีอิทธิพลทางการเมืองและทางวัฒนธรรมสูงสุดในสมัย
การปกครองฟุจิวาระ และในสมัยนั้นก็ได้มีการบันทึกถึงการดำเนินชีวิตและ
ความสนใจแห่งยุคไว้อย่างน่าตื่นตะลึงใน *เกนจิ โมนogatari* ของมูราชิชิ ซิกิบุ
และใน *มาคุระ โนะ โซชิ* ของ เซอิ โซนาگون³⁹ ในสมัย โตคุกาวา พวก
คุเงะ ตกอยู่ในฐานะอัครคัตขาดแคลนและไร้สมรรถภาพ⁴⁰ แต่ก็ยังคงรักษา

³⁹ หนังสือเหล่านี้แปลเป็นภาษาอังกฤษด้วยสำนวนไพเราะโดย Arthur Waley

⁴⁰ La Mazelière ได้เขียนถึงสภาพปลายสมัย *บาคุฟุ* ว่า “รายได้ของครอบครัว
คุเงะ 143 ครอบครัว ตกประมาณ 1,750,000 ฟรังก์เท่านั้น ผู้ที่รวยที่สุดคือ โคโนเอะ
ผู้ซึ่งได้รับเงิน 70,000 ปอนด์จากค่าเช่า *คุเงะ* บางคนถูกลดฐานะลงจนต้องทำงานเพื่อ
ยังชีพ เช่น วาดภาพขาย ทำร่มกระดาษ ทำไม้จิ้มฟันหรือตะเกียบ” La Mazelière, op.
cit., Volume IV p. 126

อิวาคุระ โทโมมิ เป็น *คุเงะ* ที่มีชื่อเสียง (1825-83) ยากจนลงจนกระทั่งต้อง
ใช้ประโยชน์จากการมีสิทธิพิเศษซึ่ง *คุเงะ* ได้รับ ด้วยเหตุที่ตำรวจโชกุนไม่สามารถเข้าไป
ในบ้านได้ จึงเปิดบ่อนการพนันขึ้นภายในบ้านของตนโดยใช้รายได้ที่รวบรวมได้จาก
การพนันเป็นหลักสำคัญในการดำรงฐานะ ดู Takekoshi Yosaburo, *Prince Saionji*,
Tokyo, 1933, p. 31

ความทรงจำในอดีตสมัยเมื่อก่อนนิพนธ์หรือการเขียนลายมือคงงามเป็นผลงานที่ชื่นหน้าชื่นตา นำความรุ่งโรจน์มาให้ได้มากกว่าศิลปะในการสู้รบทุกประเภท ในทางตรงกันข้าม พวก *บาคุฟู* และชนชั้นนักรบมองลักษณะภายนอกของ *คุเงะ* ซึ่งเป็นพลเรือนก่อปรด้วยมนุษยธรรมอย่างดูแคลน แต่อย่างไรก็ตาม สำนักโชกุนซึ่งตระหนักว่าข้าราชสำนักเหล่านี้อาจมีความโกรธซึ่งตน จึงระมัดระวังที่จะป้องกันมิให้ *ไดเมียว* ได้ติดต่อกับพวกข้าราชสำนัก⁴¹ พวก *คุเงะ* ที่มีบทบาทสำคัญมากบางคน ซึ่งได้แก่ อิวาคุระ, ชันโจ โทคุไดจิ ได้สร้างสัมพันธ์อย่างลับ ๆ กับบุคคลที่ต่อต้าน *บาคุฟู* อย่างแน่วแน่ว่าที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแคว้นโชชู *คุเงะ* จำนวนไม่กี่คนเหล่านี้ โดยที่ได้รับการยกเว้นจากการสอดส่องดูแลของตำรวจและโดยที่มีฐานะใกล้เคียงพระยกุลบาทของพระจักรพรรดิซึ่งทำให้ *คุเงะ* เหล่านี้มีความสำคัญอย่างเห็นได้ชัด ช่วยทำให้เกิดกลุ่มแกนกลางย่อย ๆ โดยมี *ไดเมียว* ที่ไม่เห็นด้วย (เช่น ชัตสึมา, โชชู, โตสะ และฮิเซน) จัดตั้งกลุ่มต่อต้าน *บาคุฟู* ขึ้นมา อาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างจริงจัง ๆ ครั้งแรกเพื่อต่อต้านสำนักโชกุนก็คือการร่วมมือกันระหว่างราชสำนักและนักรบ (*โคบุ-กัตไต*)⁴² สมาคมนี้มีกิจกรรมมากที่สุดเมื่อระบบ *ชันคิน-โคไท* หย่อนคลายลงใน ค.ศ. 1862 และพวก *ไดเมียว* สามารถไปเยือนเกียวโตได้โดยไม่มีข้อจำกัด⁴³ ใด ๆ ก็ตาม เมื่อการต่อสู้ทางการเมืองแผ่ตร้อนขึ้น ก็ล้มเลิกการร่วมมือนี้ไป พวก

⁴¹ Murdoch, *op. cit.*, Volume III, p. 724 *ไดเมียว* และตัวแทนของเขาได้สร้างสัมพันธ์กับ *คุเงะ* โดยใช้วัดทางพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางเช่น วัดใหญ่ นิชิ ของกันจิ ในโตเกียว ซึ่งใกล้ชิดสนิทสนมกับราชสำนักมากตามประเพณี

⁴² Murdoch, *op. cit.*, Volume III, p. 725 กล่าวกันว่า ชันโจ ซาเนโยชิ และตัวแทนของกลุ่มแคว้นโตสะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมของ *คุเงะ* และ *ไดเมียว* ขึ้น

⁴³ Kuroita, *op. cit.*, Volume III, p. 541

ชาวไร่ชั้นต่ำและโรนินจึงเติบโตขึ้นมาเป็นผู้นำในขบวนการสมัยฟื้นฟู และ
ไคเมียวซึ่งงัดขึ้นกับเหตุการณ์ที่ผันผวนอย่างรวดเร็ว และตึงกับความรุนแรง
อย่างมากของพวกบิรวารชั้นต่ำกว่าของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโชชู ได้
ปล่อยให้บังเหียนแห่งอำนาจพลัดไปอยู่ในมือของที่ปรึกษาซึ่งมีความทะเยอ-
ทะยานหรือโรนิน⁴⁴

มีการเปรียบเทียบในข้อเท็จจริงที่ว่า ความจงรักภักดีที่ผู้มีอำนาจแบบ
ศักดินาของบากุสึได้กล่าวเน้นอยู่เรื่อย ๆ นั้น ได้ถูกนำมากล่าวย้อนพวกเขา
เอง เมื่อศัตรูทางการเมืองของพวกเขาได้ยกเอาคำว่า ซอน-โน (จงนับถือ
บูชาพระจักรพรรดิ) ซึ่งเป็นคำขวัญขึ้นมากล่าวอ้าง นับว่าเป็นเสียงเรียก
ร้องที่ยากสำหรับบากุสึที่จะทำได้และตามข้อเท็จจริงแล้ว ก็ไม่มีคำตอบที่จะ
ให้ได้ ฐานะของราชบัลลังก์ในช่วงสมัยการปกครองของโตคุกาวาก็น่าจะเหมือนๆ
กับฐานะของราชบัลลังก์ในช่วงสมัยการปกครองของสำนักโชกุนสมัย ก่อน ๆ
เช่น สำนักโชกุนคามาคุระ และชิคาเกะ ทฤษฎีที่โชกุนใช้อำนาจอย่างแท้จริง
และที่พระจักรพรรดิทรงตกอยู่ในฐานะอันไม่เป็นที่รู้จักเลย ณ พระราชวัง

44 ตัวอย่างยกเว้นบางประการเท่านั้น เช่น มัตสึโกรา ชุนกาคูแห่งอิดิเซน
และยามาโนะ อิดิ โยไท แห่งโคสะ พวกไคเมียว ได้ยึดการเป็นผู้วางนโยบายของแคว้น
โคซันเซ็ง ปรากฏว่ามีรัฐบาลร่วมหรือรัฐบาลที่อยู่หลังฉากอยู่ในแคว้นเช่นเดียวกัน
กับตัวราชอาณาจักร ไคเมียวได้กลายเป็นเจ้าเมืองที่ไม่ต้องทำงานอย่างแท้จริง ส่วน
ชาวไร่ที่มีความสามารถซึ่งมักจะเป็นผู้ที่มียกตำแหน่งสูงสุด ได้กลายเป็นผู้นำในแคว้น
ด้วยผลของการปฏิรูป Maurice Courant ได้ยกเอกสารภาษาญี่ปุ่นในสมัยเดียวกันซึ่ง
อธิบายถึงความเสื่อมของไคเมียวมีความว่า : “ไคเมียวได้รับการเลี้ยงดูมาในสำนัก
ได้รับการดูแลอย่างทะนุถนอม ไม่เคยรู้จักกับความหนาวหรือความหิว หรือแม้แต่ความ
เป็นอยู่ที่แท้จริงเลย ก็ทำนองเดียวกันกับบิรวารชั้นนำของตน ก็การทำงานๆ ได้ถูก
ปล่อยปละละเลยให้กับผู้ที่ต่ำกว่าซึ่งไม่มีเกียรติเลย” (*italic mine E.H.N.*) M. Courant

เกียวกโต เป็นทฤษฎีที่มีความหมายว่ารัฐควรถวายการอารักขาขององค์พระจักรพรรดิให้ปราศจากมลทิน ดังนั้น จักรพรรดิจึงทรงมอบหมายอำนาจในทางอาณาจักรให้แก่จอมทัพของพระองค์ หรือตำแหน่ง เซ-อิ-ไท-โชกุน ซึ่งจะทำให้เขามียศฐานบรรดาศักดิ์เต็มที แต่ทว่าองค์พระจักรพรรดิกียังดำรงอยู่ในทฤษฎีที่รวมแห่งอำนาจทั้งปวง ในคริสต์ศตวรรษที่ 14 แม้ว่าจะมีตระกูลคู่แข่งกัน มีทั้งความเจริญความเสื่อมของสำนักโชกุนต่าง ๆ และมีพระจักรพรรดิที่ทรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวเรื่อยมา อำนาจอันศักดิ์สิทธิ์แห่งราชบัลลังก์ก็ยังมีมากพอที่จะปลุกความรู้สึกอย่างรุนแรงที่สุดในด้านความจงรักภักดีซึ่งมิเคยถูกลบเลือนไปได้เลย การอธิบายภูมิหลังทางประวัติศาสตร์อันยาวนานเกี่ยวกับความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งต่อราชบัลลังก์นี้อาจจะทำให้เราต้องย้อนกลับไปไกลจนเกินควร แต่ก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่พึงต้องตระหนักว่า ถึงแม้สำนักโชกุนจะมีอำนาจในทางปฏิบัติที่แท้จริง สำนักโชกุนก็มีเคยกล่าวหาหาภัยสิทธิในการทรงราชย์ซึ่งเป็นสิทธิโดยเด็ดขาดในราชบัลลังก์ บทบัญญัติซึ่งสำนักโชกุนยึดถืออยู่ ก็คือว่า พระจักรพรรดิทรงมีสิทธิที่จะเข้ามาแทรกแซงในกิจการของประเทศเมื่อใดก็ได้

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ สำนักโชกุนได้คุกคามประสบความสำเร็จในการล้อมกรอบราชบัลลังก์ไว้ด้วยพิธีรีตองอันยากแก่การเข้าถึงได้ และด้วยการมิให้ราชสำนักได้ติดต่อกับโลกภายนอกทุก ๆ ทาง จนทำให้ราชบัลลังก์ก็อาจเป็นตัวกำหนดวิถีทางแห่งเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ แต่ในช่วงสองศตวรรษครึ่งของรัฐบาลสมัยไดคูกาวา ได้ปรากฏปรัชญาการเมืองที่สมบูรณ์แบบซึน ซึ่งครอบคลุมแนวความคิดของชนชั้นที่มีการศึกษาไว้ได้อย่างกว้างขวาง ในแคว้นมิโตะ ได้ตั้งโรงเรียน ไดคูกาวา มิทสึคุนิ ซึน (1628-1700) เพื่อศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์แบบมิเซเนส (Maecenas) ซึ่งเป็นโรงเรียน

ของนักประวัติศาสตร์ภายใต้อิทธิพลของ ชู-ซุนซุย หรือ ชู-ซุนซุย ผู้สืบทอด
สมัยราชวงศ์หมิง (1600-82) มิทสึคุนิ ได้เชิญนักปราชญ์ท่านนี้ให้มาช่วย
แต่งประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเรื่อง *ไค นิฮอน ชิ* ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ มีสาระสำคัญ
อยู่ที่ความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์ นักเขียนหลายท่านอาจได้กล่าวถึงความ
สำคัญของผลงานนี้เกินความจริงไปบ้างก็ได้ เพราะหนังสือนี้มีได้ตีพิมพ์จน
กระทั่ง ค.ศ. 1851 แต่ก็พิมพ์ออกมาเพียงบางตอน ยิ่งกว่านั้นได้มีการเขียน
ถึงพวก *ซามูไร* สามัญในสำนวนคลาสสิกมากจนเกินไป⁴⁵ แต่ที่น่าจะเป็น
ผลงานชิ้นแรกในบรรดางานประเภทนี้และยังทำหน้าที่เป็นแรงกระตุ้นสำหรับ
ผลงานที่แสดงออกถึงทัศนะทำนองเดียวกัน⁴⁶ พวกที่เผยแพร่ความคิดได้
ชัดเจนกว่า ก็คือพวกที่สนับสนุนการฟื้นฟูลัทธิชินโต ซึ่งปรกटแล้วเรียกว่า

⁴⁵ Murdoch, *op. cit.*, Volume III, p. 665 แม้ว่าจะยังไม่เสร็จสมบูรณ์ จน
กระทั่ง ค.ศ. 1905 บางตอนของหนังสือเล่มนี้ซึ่งมีหลายบทว่าด้วยเรื่อง “Chronicles
of the Emperors” และ “Biographies,” ในจำนวน 100 เล่มได้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย
พระจักรพรรดิเมื่อ ค.ศ. 1810 และอีก 145 เล่มที่จะปรากฏต่อมา ดู Hugh Borton,
“A survey of Japanese Historiography,” *American Historical Review*, Volume XLIII,
Number 3, April 1938, p. 493

⁴⁶ อิทธิพลของผลงานของ Rai Sanyo (1780-1832) เรื่อง *Nihon Seiki* และ
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *Nihongaishi* มีมากกว่าเรื่อง *Dai Nihon Shi*, Rai อธิบายเฉพาะ
ประวัติศาสตร์ก่อนสมัยโตกุกาวา แต่เพื่อว่าจะได้บรรลุถึงจุดหมายของเขาในการ
โจมตีการปกครองที่เป็นอยู่ขณะนั้น เขาได้วิจารณ์สำนักโชกุนสมัยแรก ๆ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งสำนักโชกุนอาซึกะอย่างไม่มีอัน และยกย่องราชบัลลังก์ ทั้งผู้มีอำนาจสมัย
โตกุกาวาและผู้อ่านทั่วไปต่างพอใจในการตีพิมพ์เรื่องของพวกเขา ผู้มีอำนาจสมัย
โตกุกาวาได้ตรวจพิจารณาหนังสือของเขา ส่วนผู้อ่านทั่วไปก็ได้อ่านหนังสือของเขา
อย่างขมิ้มเขม้น นักปราชญ์ผู้ซึ่งโตกุกาวาชอบเช่น Hayashi Razan หรือ Arai Hakuseki
ผู้มีชื่อเสียงเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้เขียนถึงเหตุการณ์ภายหลัง ค.ศ. 1603 อันเป็นปี
ที่สถาปนาโตกุกาวาบาคุฟุ

โคคุกะคุชะ หรือสมาชิกของสำนักชาตินิยม ผู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาบุคคลเหล่านี้ได้แก่ โมโตโอริ โนรินากะ (1730-1801) ผู้ประนามความลุ่มหลงต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นจีน ซึ่งแทรกซึมเข้ามาในตัวหนังสือญี่ปุ่นมากจนเกินไป และทำให้วัฒนธรรมพื้นเมืองที่บริสุทธิ์เฟื่องฟูขึ้น โมโตโอริและผู้สนับสนุนเขา ได้ถ่ายทอดวิญญาณของความจงรักภักดีแด่ราชวงศ์ของพระเจ้าจักรพรรดิและยกย่องปราชญ์ชาวญี่ปุ่น ไปสู่เพื่อร่วมชาติของเขา อย่างไรก็ตาม อาจจะเป็นข้อผิดพลาดที่จะเชื่อว่าลัทธิชาตินิยมที่แคบและเฉพาะตัวเป็นการปิดกั้นปิตุปิตานักคิดชั้นนำของญี่ปุ่นสมัยนั้นไว้มิให้เห็นคุณค่าของความรู้ของต่างชาติ ในขณะที่โคคุกะคุชะได้พร่ำสั่งสอนถึงความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์ด้วยการแสดงนัยว่าจะลดบารมีของ *บาคุฟุ* นั้นนักคิดผู้เฉลียวฉลาดบางคนในหมู่พวกเขามองไม่เห็นความขัดแย้งในการที่จะหันไปศึกษาวิทยาการแบบตะวันตกโดยอาศัยชาวฮอลันดา จึงมีนักคิดอยู่ไม่น้อยที่ได้แสวงหาความรู้จากวิทยาการและแนวความคิดของชาวตะวันตก⁴⁷ นักวิชาการที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการเรียนรู้เกี่ยวกับฮอลันดาก็คือ

⁴⁷ โยชิมิเนะ (โชกุนระหว่าง ค.ศ. 1716 ถึง 1744) ได้ยกเลิกการห้ามอ่านและแปลหนังสือยุโรปเป็นทางการ ยกเว้นหนังสือที่เกี่ยวกับศาสนา Kuroita, *op. cit.*, Volume III, p. 474. สำหรับเรื่องวิทยาการและการเรียนรู้แบบตะวันตกในประเทศญี่ปุ่นสมัยโตคุกาวา ดู N. Yamasaki, *L' Action de la Civilisation Européenne sur la Vie Japonnaise Avant l' Arrivée du Commodore Perry*, Paris 1910. ในหนังสือที่กล่าวถึงสมัยก่อนเมจิ เป็นธรรมชาติที่อิทธิพลฮอลันดาปรากฏมีอยู่มาก โดยเฉพาะภายหลังการปิดประเทศแล้ว สำหรับการฟื้นฟูการศึกษาเรื่องราวของฮอลันดาภายหลังการยกเลิกการห้ามเรียนรู้เรื่องต่างประเทศ ดู *ibid.*, pp. 95-118.

ผลงานการค้นคว้าเมื่อไม่นานมานี้ในเรื่องเดียวกันก็คือ C. B. Boxer, *Jan Compagnie in Japan 1600-1817*. บทความใน the Cultural and Scientific Influence Exercised by the Hollanders in Japan from the Seventeenth to Nineteenth Centuries, The Hague, 1936.

พวก โรนิน หรือ ซามูไร ชั้นต่ำ ผู้ซึ่งนับว่าโชคที่พ้นจากหน้าที่และมีอิสระจากการแทรกแซงของตระกูลจึงสามารถอุทิศเวลาทั้งหมดให้กับการศึกษา⁴⁸ ไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายสำหรับบุคคลเหล่านี้ที่จะเรียนรู้ภาษาต่างประเทศอย่างเชี่ยวชาญ ความยากลำบากเกือบทุกทางที่ขัดขวางหนทางการเรียนรู้ อาทิ การขาดอุปกรณ์ที่จะเกื้อหนุนตนเอง การขาดแคลนหนังสือต่าง ๆ การมีอคติของนักวิชาการผู้มีการศึกษาตามแบบขงจื้อ การถูกผู้มีอำนาจตามรังควาญและแม้กระทั่งถูกพวกพรรคชาติด้อยกว่าคัดค้านชาวต่างชาติลอบสังหาร⁴⁹ บุคคลผู้มีจิตใจพร้อมที่จะกล้าได้กล้าเสียเหล่านี้ เช่น ซาคูมา โซซัน, วาตานาเบ คาซัน, ทาคาโนะ โซเออิ, โยชิตะ โซอิน ยอมพลีชีพเพื่อความปรารถนาของตนในอันที่จะแสวงหาความรู้ตามแบบตะวันตกและนำมาใช้กับสภาพของญี่ปุ่น ผู้สืบทอดของบุคคลเหล่านี้ ซึ่งมีชีวิตยืนยาวมาจนถึงสมัยเมอิจิก็คำนองเดียวกัน คือเป็นซามูไร หรือโรนินที่ยากจนและตกอยู่ในอำนาจของบาคู/โดยสิ้นเชิง กระนั้นก็ยังพยายามเรียนรู้ความเจริญใน

⁴⁸ Fujii Jintaro, "Meiji Ishin to Samurai Kaikyū" (cited), in Meiji Ishin Shi Kenkyū, p. 466.

⁴⁹ การบรรยายอย่างเห็นจริงเห็นจนถึงภัยอันตรายและอุปสรรคบางประการที่เกิดขึ้นกับชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งซึ่งประสงค์จะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับซอลันคาอย่างเชี่ยวชาญจะหาอ่านได้ใน Autobiography of Fukuzawa Yukichi, แปลโดย E. Kiyooka, Tokyo, 1934 ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นอนารักษ์นิยมอย่างเต็มที่ และการมีอคติของผู้มีอำนาจในตระกูล (p. 45) ความยากจนของชีวิตนักศึกษาในโอซากา และการที่จะต้องอดทนพากเพียรเรียนภาษาก่อนที่จะมีอุปกรณ์การเรียนที่ถูกต้อง Chapter IV. "Student Ways at Ogata's school." ผู้เขียนเล่าถึงว่าตนต้องคัดลอกหนังสือพจนานุกรมของ Doeff เพื่อใช้เองอย่างไร ซึ่งพจนานุกรมเล่มนั้นมีเพียงเล่มเดียวเท่านั้นในโรงเรียนของเขา, (pp. 87-8) และยังเล่าถึงว่าตนและเพื่อนนักเรียนได้คัดลอกตำราเกี่ยวกับไฟฟ้ามาได้อย่างไร (pp. 94-5).

ส่วนอื่น ๆ ของโลกและเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะมีบทบาทชั้นนำในการโค่นอำนาจของ *บาคุฟุ* รวมทั้งสถาปนาระบบการปกครองแบบใหม่ขึ้น

ความแตกต่างระหว่างญี่ปุ่นเมื่อสิ้นสุดสมัยโตคุกาวาและจีนในช่วงสงครามฝิ่นปรากฏอยู่ในที่นี้ด้วย⁵⁰ ในประเทศจีน ตามลักษณะแล้ว ข้าราชการที่ปกครองเป็นพลเมืองซึ่งคัดเลือกโดยผ่านระบบการสอบแข่งขัน ข้าราชการพลเรือน ส่วนมากก็มาจากชนชั้นผู้ดี ระบบข้าราชการที่เป็นนักปราชญ์ได้กลายเป็นผู้พิทักษ์ลัทธิขงจื้อไว้อย่างหวงแหน พวกเหล่านี้ไม่รับรู้หรือชิงชังรังเกียจการแสดงออกถึงวัฒนธรรมตะวันตกทุกประเภท ซึ่งอย่างน้อยที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ในรูปที่เลวร้ายที่สุดว่า เป็นการผสมผสานกันระหว่างความโลภทางการค้าและความผยองทางการทหาร พอสรุปได้ถึงทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญชาวจีน จากพระราชสาส์นตอบแสดงความยิ่งใหญ่ของพระจักรพรรดิเฉียน-หลง ที่มีไปถึงลอร์ดแมคคาร์นีย์อัครราชทูตอังกฤษเมื่อ ค.ศ. 1793 “คลังสินค้าที่พระราชสำนักแห่งสวรรค์มีอยู่มากมายไม่มีอะไรอื่นเลยนอกจากสิ่งที่เราเป็นเจ้าของ

⁵⁰ ความแตกต่างในด้านทัศนคติของจีนสมัย Ch'ing และญี่ปุ่นก่อนสมัยฟื้นฟูเกี่ยวกับการเรียนรู้จากต่างประเทศมีปรากฏอยู่ในหนังสือของ K.S. Latourette, *The Development of Japan*, Fourth edition, New York 1938 p. 90 คำพิพากษาวิจารณ์เปรียบเทียบระหว่างสองประเทศโดย G.F. Hudson เรื่อง *The Far East in World Politics*, Oxford, 1937, Chapter III โดยเฉพาะอย่างยิ่ง pp. 36-49.

J.E. Orchard ได้เขียนบทสรุปว่าด้วยเรื่องนโยบายที่แตกต่างกัน ซึ่งญี่ปุ่นสมัยเมจิและจีนสมัยเดียวกันนำมาใช้เมื่อคำนึงถึงการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม “Contrasts in the Progress of Industrialization in China and Japan,” *Political Science Quarterly*, Columbia University, New York, March 1937, p. 18 et. seq.

ดังนั้น จึงไม่ต้องการสินค้าของพวกป่าเถื่อนที่มาจากภายนอก ในอันที่จะ
ทำให้สินค้าที่มีจำหน่ายกับสินค้าที่ต้องการเกิดความสมดุลกัน⁵¹

บางที การเปรียบเทียบน่าจะกระทำได้มิใช่เพียงระหว่างจีนกับญี่ปุ่น
เท่านั้นแต่ยังสามารถกระทำได้ระหว่างจีนสมัยราชวงศ์ชิงกับญี่ปุ่นสมัย
โตคุกาวาทางหนึ่ง และกับญี่ปุ่นสมัยเมจิอีกทางหนึ่งด้วย ทั้งราชวงศ์ ชิง
และ บาคู/ ต่างก็มีอคติอย่างฝังแน่นต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเจือปนด้วย
ความคิดอ่านแบบตะวันตก (ความคิดอ่านแบบผู้นับถือคริสต์) ทั้งสองฝ่าย
ต่างไม่เห็นพ้องอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพื้นฐาน ซึ่งอาจจะเกิด
อิทธิทธิของระบบราชการ คือ ข้าราชการพลเรือนในจีน และนักรบในญี่ปุ่น
แต่อย่างไรก็ตาม ในประเทศญี่ปุ่นพวกเขามิรู้ชั้นต่ำซึ่งมีลักษณะเป็นนักรบ
มีความรักชาติอย่างแน่นแฟ้น และมีความเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จใน
สมัยฟื้นฟูเมจิ (ค.ศ. 1876-8) ได้ช่วยประเทศญี่ปุ่นไ้จากการเป็นประเทศ
จีนที่สองเพียงด้วยการปรับการใช้เทคนิคทางด้านอุตสาหกรรมและสถาบันที่
จำเป็นให้เข้ากับตนเอง ซึ่งเทคนิคทางด้านอุตสาหกรรมและสถาบันที่จำเป็น
นี้เองที่ทำให้ประเทศตะวันตกมีพลังอำนาจเหนือกว่าในการจัดการกับประเทศ

51 "From the Emperor of China to King George the Third-From the
Tung-Hwa Luh or Published Court Records of the New Reigning Manchu
Dynasty," แปลโดย E.H. Parker ใน *The Nineteenth Century*, London Volume
XL, July 1896, p. 49" การค้านั้นแน่นอนทีเดียวได้เจริญขึ้น... แต่กระนั้นก็ดี นับว่า
ยังไกลจากสิ่งที่บรรพบุรุษของเราคาดไว้และสาเหตุนั้นก็มิใช่ว่า รัฐบาลจีนจะต่อต้านการ
ค้ากับต่างประเทศอย่างเอาจริงเอาจังแต่เป็นเพราะว่าคนจีนไม่ต้องการการค้ากับต่าง-
ประเทศ ชาวจีนมีอาหารที่ดีที่สุดในโลกคือ ข้าว มีเครื่องดื่มที่ดีที่สุด คือ ชา และมี
เครื่องนุ่งห่มที่ดีที่สุดคือ ผ้าไหม และขนสัตว์ ด้วยการใช้สิ่ง ๆ เหล่านี้... คนจีน
จึงไม่จำเป็นต้องซื้อจากที่อื่นใดอีกเลยแม้แต่สตาลค์แดงเดียว..." Sir Robert Hart,
These from the Land of Sinim, London, 1901, pp. 60-1

ที่ “ล่าหลัง” ต่างกับข้าราชการที่เป็นชาวไร่ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อการปกครองของบาทบุ๋มแห่งเหินไป และมีระบบการแบ่งชนชั้นสมัยโตคุกาวาเป็นอุปสรรคขัดขวางความไฝ่ฝันทะเยอทะยาน ข้าราชการบริหารของจีนพวกที่มีการศึกษาตามแบบขงจื๊อยังคงยึดมั่นต่อ ระบบโบว์บาโบราณ และต่อสถาบันต่าง ๆ อย่างแน่นแฟ้น จนกระทั่งไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่ก้าวหน้าใด ๆ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าพวกขุนนางจีนได้พยายามอย่างดีที่สุดที่จะจัดทำและแก้ไขโครงสร้างการบริหารปกครองที่ยุ่งยากมาจนกระทั่งระบบข้าราชการก็พลอยย่อยยับลงไปพร้อมกันกับความล้มเหลวทั้งหลาย แต่การเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ในทางสังคมครั้งนี้และการสร้างขึ้นใหม่ในภายหลังต่อมานั้น ล่าช้ากว่าญี่ปุ่นเป็นเวลาเกือบสามสหัสวรรษของศตวรรษ จึงเป็นการล่าช้าเกินไปสำหรับจีนในอันที่จะหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการของระบบสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาค ซึ่งขณะนั้นตอกย้ำจีนไว้อย่างแน่นหนา และยังล่าช้าเกินไปอีกด้วย ที่จีนจะปลดปล่อยภาระแห่งความเสื่อมโทรมทางสังคมซึ่งถูกกระหน่ำซ้ำเติมดังที่เป็นเช่นนั้น ด้วยการมีอำนาจเหนือกว่าของชาวต่างประเทศอย่างมากมาย โดยผิวเผินแล้ว อย่างน้อยที่สุด ความแตกต่างระหว่างวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีนและญี่ปุ่นขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า การล้มเลิกระบบศักดินาในญี่ปุ่นได้ปลดปล่อยพลังทางสังคมที่แฝงอยู่ให้เป็นอิสระ พลังทางสังคมนี้มีชาวไร่บงการอยู่ ซึ่งด้วยการสนับสนุนจากโชนินและจากการจลาจลเกี่ยวกับดินไร่นาจจนถึงขีดสุด จึงสามารถทำลายสำนักโชกุนลงได้ และก่อตั้งระบบการปกครองแบบใหม่ขึ้นก่อนที่จะทำให้เอกราชของชาติอ่อนแอลงจนไม่สามารถจะแก้ไขได้ ในประเทศจีน พลังของมหาอำนาจชาติตะวันตกที่เป็นฝ่ายแทรกแซงและความจงรักภักดีอย่างแน่นแฟ้นของพวกข้าราชการชั้นปกครองสามารถปราบปรามสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าจะเป็นการจลาจล

และเป็นความพยายามที่จะปฏิรูปทางสังคมได้ ดังนั้น เอกราช ของชาติ และการปฏิรูปขึ้นมาใหม่ ของประชาชาติจึงต้องเลื่อนออกไปอีกหลายรุ่นใน
อนาคต⁵²

เป็นการง่ายที่จะมองเห็นได้ว่า การยอมรับความรู้และวิทยาการแบบ ตะวันตกจะทำให้การเรียนรู้และการเข้ารับราชการตามระบบข้าราชการแบบ ขงจื้อชอบใช้นั้นสิ้นสุดลง การนับถือศาสนาคริสต์ ธรรมชาติวิทยา และ แม้กระทั่งวิชาการทางทหารต่าง ๆ ก็เข้ากันไม่ได้กับระบบข้าราชการแบบขงจื้อ จะเห็นได้ชัดจากความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงของการปฏิรูปร้อยวันเมื่อ ค.ศ. 1898 ว่า พวกขุนนางจีนไม่มีความสามารถในการปฏิรูป ซึ่งสามารถจะทำให้จีนเป็น ประเทศที่ทันสมัย นั่นก็คือ *การปรับปรุงประเทศทางด้าน อุตสาหกรรม* โดยการปฏิวัติทางการเมืองอย่างอย่างไม่มีการประนีประนอม ซึ่งประการแรกและขั้นแรกที่สุดจำต้องจัดพวกขุนนางที่เป็น อนุรักษนิยม และเลี้ยงตัวเองได้ออกไปเสียก่อน ส่วนในญี่ปุ่นไม่ปรากฏมีชนชั้นที่มีอำนาจ ทำนองนี้หรือการแบ่งชนชั้นที่มีผลประโยชน์พิเศษในการ ที่จะธำรงรักษาไว้ ซึ่งความรู้ตามแบบขงจื้อหรือตามแบบชินโตเลย ในญี่ปุ่น ผู้บริหารประเทศ

⁵² เกี่ยวกับบทบาทของการแทรกแซงของต่างชาติในการกบฏไต้หวัน—สิ่งหนึ่งใน บรรดานักเขียนชาวตะวันตกได้เขียนไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “การแทรกแซงของต่างชาติ มิได้มีส่วนทำให้การกบฏล้มเหลว... แต่ทว่าเป็นการเสริมให้เกิดการต่อต้าน ซึ่งแม้ว่า จะมีชัยชนะมากขึ้นทุก ๆ วันก็ยังห่างไกลเกินกว่าที่จะทำให้การกบฏนี้ยุติลงได้อย่างรวดเร็ว” G E. Taylor, “The Taiping Rebellion : Its Economic Background and Social Theory.” ใน The Chinese Social and Political Science Review. Vol. XV, No. 4 January 1933. Peiping. pp 612—13. “รัฐบาลแมนจูตามที่นักการทูต อังกฤษผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า ความอ่อนแอของรัฐบาลจำกัดความเลวลงของรัฐบาลนี้ให้อยู่ภายในขอบเขตเท่านั้น ทั้งนี้เพราะโอกาสที่จะได้รับการสนับสนุนของต่างชาติไม่มีอยู่เลย” Ibid., p. 614

และที่ปรึกษาต่างมาจาก บุษิ หรือชนชั้นนักรบ ชนชั้นผู้ปกครองนั้นมักจะศึกษาเล่าเรียนจากชาวต่างชาติ ซึ่งอาจจะเป็นจีน เกาหลี โปรตุเกส และฮอลันดาก็ได้ เมื่อพวกเขาเหล่านั้นได้รับการฝึกฝนทางการปฏิบัติเกี่ยวกับวิชาการทหารแบบตะวันตกที่เหนือกว่าแล้ว ก็จะเร่งรีบรับวิทยาการนี้ไม่เพียงเพื่อปกป้องคุ้มครองความเป็นเอกราชของชาติเท่านั้น แต่ยังหวังไว้ซึ่งเกียรติภูมิของตนในสังคม ซึ่งทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางด้านทหารอีกด้วย ดังนั้น เมื่อไม่มีการคุกคามเกิดขึ้น การจัดลำดับชั้นในสังคมของญี่ปุ่นก็เป็นไปทำนองเดียวกันกับในสังคมของจีน การยอมรับความรู้และวิทยาการแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการทหาร จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างแท้จริงสำหรับผู้นำทางทหารของญี่ปุ่นก่อนสมัยฟื้นฟู อันรวมถึง บาคูฟู และแคว้นต่าง ๆ⁵³

53 กัว มัว-ร่ว (Kuo Mo-jo) หนึ่งในบรรดานักประวัติศาสตร์สังคมจีนผู้มีความคิดริเริ่มที่สุด ได้เขียนถึงปัญหาอันน่าทึ่งเกี่ยวกับวิถีทางที่ผิดแผกแตกต่างกันของจีนและญี่ปุ่นไว้ในบทความชุดซึ่งมีต่อเนื่องกันเมื่อไม่นานมานี้ เขาได้ยกเหตุผลว่าทำไมจีนสมัยราชวงศ์หมิงจึงไม่สามารถปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยได้ ดังต่อไปนี้ : 1. จีนเป็นประเทศที่ใหญ่โตมาก ออกไปช่วยผลิตกลนนาชนิด ไม่ใคร่มีพลเมืองหนาแน่นนัก นับแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา ชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมืองภายใต้วิธีการผลิตแบบเก่า ๆ ก็เลี้ยงตนเองได้ ดังนั้น ชาวจีนจึงรู้สึกไม่มีความจำเป็นเร่งด่วนใด ๆ ที่จะนำวิธีการผลิตแบบใหม่ ๆ มาใช้ ด้วยเหตุนี้วิทยาการและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิธีการผลิตแบบใหม่จึงไม่สามารถจะแทรกซึมเข้าไปในอารยธรรมที่มีความเพียงพอในตัวเองนี้ได้อย่างง่ายดาย เรื่องนี้เป็นเหตุแห่งความไม่นำพาต่อความรู้และวิทยาการของตะวันตกถึงปรากฏอยู่ในสมัยก่อน 2. ผู้คนตามชายแดนของจีน ในมลายู อันหนัมพม่า เกาหลีมองโกเลีย ต่างมีมาตรฐานการครองชีพที่ต่ำมาก ดังนั้น ความต้องการของคนเหล่านั้นจึงมีน้อย และไม่สามารถเป็นตัวกระตุ้นต่อพลังการผลิตของจีนเลย 3. การแบกรับวัฒนธรรมอันเก่าแก่และหยาบช้าไว้เป็นเครื่องถ่วงประเทศจีนอย่างหนักอยู่ตลอดเวลา วัฒนธรรมยุคก่อนทุนนิยมดำเนินมาเป็นเวลาหลายยุคหลายสมัย อย่าง

เมื่อการปกครองของโตคุกาวาดำเนินมาได้สองศตวรรษในประวัติศาสตร์ก็ได้เผชิญกับปัญหาธรรมชาติที่ร้ายแรงที่สุด ความหายนะอย่างใหญ่หลวงทางธรรมชาติ อาทิ แผ่นดินไหว น้ำท่วม ทุพพิกขภัย และไฟไหม้เกิดขึ้นทั่วประเทศตลอดระยะปีหลังๆ นี้ สภาพที่ดินไร่นาเสียหายมาก ดังนั้นพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้น้อยจึงก่อให้เกิดความอดอยากขาดแคลนอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ปี ค.ศ. 1833 ที่จกันั้นได้ถือว่าเป็นปีแห่งความหายนะของประเทศ ปีแห่งข้าวากหมากแพงเกิดขึ้นปีแล้วปีเล่าและปรากฏในบันทึกว่า ค.ศ. 1837 มีชาวกศพนับร้อย ๆ อยู่เกลื่อนกลาดตามถนนหนทางในเมืองนาโงยาโดยน้อยที่สุดก็เป็นเวลาถึง 30 ศตวรรษ และคนจีนก็มีมัวเมาหรือหลงใหลอยู่กับชนบประเพณีวัฒนธรรมอันหุรหามากมายของตน เป็นผู้หลงตัวเอง และเพิกเฉยต่อทุกสิ่งทุกอย่างรอบ ๆ ตน ยกเว้นแต่ความดีเลิศทางค่านวัฒนธรรมของตนเท่านั้น 4. ภายใ้ราชวงศ์หมิง วัฒนธรรมจีนเริ่มเข้ามาติดต่อกับชาวยุโรป หากได้มีโอกาสเจริญรุ่งเรืองและสัมฤทธิ์ผลบ้างแล้ว ก็น่าที่จะได้มีบางสิ่งบางอย่างที่มีคุณค่าในแง่ของการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยและการป้องกัน แต่ทว่าในยุคเดียวกันนี้เอง จีนกลับทรุดลงเพราะการรุกรานของพวกแมนจู ราชวงศ์แมนจูใช้วัฒนธรรมจีนดั้งเดิมในการปกครองเป็นอย่างมากและการบริหารประเทศจีนก็ดำเนินไปด้วยการยึดมั่นในระบบการสอบแข่งขันมาเป็นเวลาเกือบ 260 ปี ซึ่งในช่วงระยะนี้ ผู้ที่เจตนิยวลาคที่สุดของประเทศจีนจะหมกมุ่นอยู่กับการแต่ง “eight-legged” essays (ซึ่งเป็นกฎแจ้สำคัญในการผ่านการสอบแข่งขันข้าราชการพลเรือน) ผู้ที่ขี้กขื่นก้อระบบการสอบอย่างเลือกเฟ้นนี้ (และ Kuo ได้ยกตัวอย่างบางรายไว้ด้วย) ก็ถูกบังคับให้กลับไปศึกษาสำหรับตำราเก่า ๆ เช่นในแขนงวิชาว่าด้วยเรื่อง เสียงของภาษา ลักษณะและความหมายของคำนิรุกติศาสตร์ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการศึกษาภาษาจีนมาตราบเท่าทุกวันนี้ การสร้างสรรค์ทางก้านความคิดที่ดีที่สุดของยุคนั้นสามารถทำได้โดยการตีความและการลำดับประเภทของชีวิตค่านวัฒนธรรมจีนสมัยโบราณเท่านั้น แต่ไม่สามารถก้าวไปไกลกว่าการเป็นผู้ نگแ่เรียนแบบโบราณ ดังนั้น ประเทศจีนจึงล่าช้าและสูญเสียเวลาพัฒนาประเทศมาเป็นเวลาถึง 300 ปี การเคร่งครัดในชนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ นับได้ว่าเป็นหน้บุญคุณแห่งนโยบายของราชวงศ์แมนจู

มิได้มีการฝัง⁵⁴ ความทุกข์ยากเกี่ยวกับที่ดินไร่นาอย่างรุนแรงทำให้ชาวบ้าน
ก่อการจลาจลขึ้น ซึ่งในตอนปลายสมัยนี้ก็ยิ่งทวีความรุนแรงและบ่อยครั้ง
ยิ่งขึ้น⁵⁵ การจลาจลข้าวหรือ อูฉี-โควาซี เกิดขึ้นตามเมืองใหญ่ ๆ เป็น
ระยะ ๆ และสัญญาณที่น่าสพึงกลัวที่สุด คือ การจลาจลซึ่งมักเกิดจากการ
นำของพวกโรนินหรือข้าราชการชั้นผู้น้อย ตัวอย่างที่ดุดีที่สุดเกี่ยวกับเรื่องนี้
ได้แก่การจลาจลโอซากาที่ร้ายกาจใน ค.ศ. 1837 ซึ่งเกี่ยวข้องข้อข้อเสีย

อีกนัยหนึ่ง ประเทศญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ : 1) อาณาบริเวณของญี่ปุ่นเล็ก ที่ดินซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกก็หายาก และความสำนึกในความแออัดได้ทำให้คนญี่ปุ่นมีจิตใจหันเหไปสู่โลกภายนอก ทำให้คนญี่ปุ่นขาดความมกตพนในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ใต้อาณัติของวิธีการผลิตแบบเก่า ๆ 2) การที่คนจีนต้องการสินค้าญี่ปุ่นมากทำให้เกิดแรงกระตุ้นอย่างหนักในการผลิตด้วยเครื่องจักรและการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น 3) ถึงมีอารยธรรมของตนเอง และได้รับวัฒนธรรมจากจีนเป็นอย่างมากก็ตาม ในการวิเคราะห์ครั้งสุดท้ายปรากฏว่าการแบกวัฒนธรรมเข้าไว้มิได้เป็นเครื่องถ่วงมากเท่ากับของจีนเลย ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงสามารถก้าวไปได้โดยมิได้มีน้ำหนักของอารยธรรมอันเก่าแก่เป็นเครื่องถ่วงเลย 4) ในสมัยที่ญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปกันนั้น บังเอิญได้มีพระเจ้าจักรพรรดิเมจิผู้ทรงเป็นพระประมุขที่มหัศจรรย์ และยังได้มีเสนาบดีผู้สามารถและเฉลียวฉลาดสนับสนุนพระองค์อีกด้วย อาทิ ไซโกะ, โอคุโบ, คิโตะ และอิโต ในสมัยนั้น บรรดาผู้นำญี่ปุ่นได้ให้การต้อนรับวัฒนธรรมของชาวยุโรปอย่างกระตือรือร้น และแสดงความรังเกียจวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมที่เจือปนด้วยลัทธิขงจื๊อ ดู Kuo Mo-jo, Mo-jo Chin Chu (เป็นภาษาจีน) (Recent Writings of Kuo Mo-jo), Shanghai, 1937, บทความเรื่อง Chung-Jih Chih Wen-Hua Te Chiao-Lui" (Crosscurrents of Sino-Japanese Culture), pp. 141-61 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง pp. 149-53

⁵⁴ Borton, op. cit., p. 88

⁵⁵ *Ibid.*, pp. 120-1

ของโอชิโอะ เฮะชะชิโร⁵⁶ โอชิโอะ ซึ่งเป็นนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ตำรวจ
ชั้นผู้น้อย รู้สึกสะท้อนใจกับการไร้ความสามารถของเจ้าหน้าที่เมื่อเผชิญกับ
ความยากจนคนแค่นมากจนกระทั่งเขาได้ร่างคำประกาศสนับสนุนการกระทำ
ของเขา และยุยงให้พวกคนจนลุกฮือขึ้น ถึงแม้ว่าการกระทำครั้งนี้จะตไป
เพราะการทรยศหักหลัง แต่ก็ก่อให้เกิดความรู้สึกขุ่นภายในประเทศเป็น
อันมากจนกระทั่งการจลาจลอื่น ๆ ของพวกคนจนหรือพวกชาวบ้านในเมือง
นำโดยโรนินพากันอ้างตัวเป็นสานุศิษย์ของโอชิโอะ และปรารถนาที่จะ
“โค่นล้มบรรดาโจรปล้นประเทศ” ขึ้นในถิ่นไกล ๆ ทั่วประเทศ⁵⁷ ความ
เสื่อมของอำนาจรวมศูนย์ทำให้การปราบปรามการจลาจลเช่นนั้นเพิ่มความ
ยุ่งยากยิ่งขึ้น และยิ่งส่งเสริมให้ผู้ที่มิได้กล้าได้ทำทลายอำนาจของชาวคู่อีกด้วย
บรรดาโจรปล้นตามถนนหลวงมีอยู่ทั่วไป และเนื่องจากสำนักโชกุนไม่กล้า
ที่จะเข้าไปแทรกแซงปราบปรามพวกโจรเหล่านี้ พลเมืองที่มั่งคั่งอื่น ๆ จึงได้

56 โอชิโอะ เฮะชะชิโร ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากปรัชญาโอโยเมอิ ซึ่งเป็น
แขนงหนึ่งของคำสอนของขงจื้ออันมีรากฐานมาจาก วัง หยาง-หมิง (ค.ศ. 1472–
1528) นับว่าเป็นเจ้าตำหรับในเรื่องความสำคัญน้อยกว่าสำนักขูสี ซึ่งได้รับการรับรอง
และสนับสนุนอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลโตคุกาวา รัฐบาลโตคุกาวาได้กล่าวอ้างอิทธิ-
พลของโอโยเมอิ ซึ่งมีลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นประชาธิปไตยและปัจเจกนิยมมากกว่า

สำหรับเรื่องราวที่มากกว่านี้ของ โอชิโอะ เฮะชะชิโรนั้น ดู Takizawa, *op.*
cit., p. 107; Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, pp. 175–6 และ 223; Murdoch,
op. cit., Volume III, pp. 453–6; and Sansom, *op. cit.*, p. 499 และ 515 สำหรับ
คำประกาศของ โอชิโอะ ดู Honjo, *op. cit.*, 210

สำหรับเรื่องราวที่มากกว่านี้เป็นภาษาญี่ปุ่น ดู Kuroita, *op. cit.*, Volume
III, pp. 510 et seq. หนึ่งในบรรดาเรื่องราวที่สมบูรณ์ที่สุดเป็นภาษาญี่ปุ่นอยู่ใน
Osaka—Shi Shi (History of the City of Osaka) ซึ่งรวบรวมโดย The Osaka-shi
Sanji Kai, Osaka, 1913, Volume II, pp. 496–508

⁵⁷ Borton, *op. cit.*, p. 95

ว่าจ้างผู้คุ้มครองตนเองของตนขึ้น⁵⁸ มาบัดนี้ประชาชนจำนวนมากกลัวที่จะ
 ประณามนโยบายโดดเดี่ยวของ**บากุฟุ** เรียกร้องให้เปิดประเทศเพื่อค้าขายกับ
 ประเทศตะวันตก และปลุกความต้องการความรู้ต่างประเทศ บรรดาพ่อค้า
 ใหญ่ ๆ ซึ่งถูกกฎข้อบังคับสมัยศักดินาจำกัดการค้ากับต่างประเทศและถูกก่อก
 กวนด้วยวิธีให้กู้ยืมแบบบังคับเอาหรือ**โกโยคิน**ของ**บากุฟุ**ที่กำลังจะล้มละลาย
 ได้พากันมองหาความสนับสนุนตามความปรารถนาของพวกเขาในอันที่จะ
 ขยายตลาดค้าของชาติให้กว้างขวางขึ้น และในอันที่จะแสวงหาโอกาสสำหรับ
 การลงทุนที่ดีกว่าการได้รับเงินจากการถือที่ดินและดอกเบี้ยเงินกู้ พวกพ่อค้า
 เหล่านี้จึงได้หันไปหาพันธมิตรทางการเมืองของตนในกลุ่ม**โตซามะ** ผู้ยิ่งใหญ่
 แห่งแคว้นซัตสึมา โซชู โตสะ และฮิเซน ผู้ซึ่งเข้ามารวมตัวกันอย่างระมัด
 ระวังเพื่อจู่โจม**บากุฟุ**พร้อม ๆ กันทั้งพวกชาวนาซึ่งเป็นชนชั้นผู้ผลิตเครื่อง
 บริโภค และพวกโรนินกับ**ซามูไร**ชั้นต่ำซึ่งเป็นชนชั้นที่มีความกระตือรือร้น
 ในทางการเมืองมากที่สุด ต่างก็สามารถดึงเอาผู้ที่อยู่เหนือตนให้มาเข้ากับตน
 ได้ ดังนั้น จึงเป็นการคุกคามรัฐบาลสมัยโตคุกาวาโดยตรง พวก**บากุฟุ**
 พยายามอย่างยิ่งที่จะขัดศัตรูของตนด้วยการเรียกร้องให้เกิดความสนใจจิตล
 ธรรมของขงจื้อในยุคที่อำนาจเงินมีความสำคัญมากกว่า และด้วยการพยายาม
 ที่จะผูกมัดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นในขณะที่ความทุกข์
 ยากทางสังคมและเศรษฐกิจกำลังกัดกร่อนพันธะเหล่านี้ แต่ก็เป็นที่กระจ่าง
 ชัดแก่ผู้บริหารของโตคุกาวาว่า เป็นการไร้ประโยชน์ที่จะขัดความหายนะ
 ทางสังคมให้หมดไปด้วยการยกจริยธรรมของขงจื้อขึ้นมาอ้าง ในบรรดาผู้นำ
 ที่มองเห็นการณ์ไกลของรัฐบาลได้พากันเริ่มสงสัยมากยิ่งขึ้นว่าเป็นการฉลาด

⁵⁸ Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, p. 175

หรือไม่ที่จะดำรงรักษาไว้ซึ่งการอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยเคร่งครัด⁵⁹ บาคูฟูซึ่ง
เผชิญกับการล้มละลายและการจลาจลมาแล้ว ยังต้องมาเผชิญกับการคุกคาม
จากการรุกรานของต่างประเทศอีกด้วย การคุกคามจากต่างประเทศนี้ ซึ่งเกิด
ขึ้นประจวบกับสมัยที่รัฐบาลศักดินาฯ ประสบความวุ่นวายมากที่สุด ขณะที่เกิด
การจลาจลและเกิดความไม่พอใจในทางการเมืองอย่างที่สุดนั่นเอง ก็ปรากฏ
เหตุจบัพลันเกี่ยวกับการชุมนุมแสดงความคิดเห็นในเรื่องการปกครองที่ขาด
ความสามารถของบาคูฟูครั้งนี้ สำนักโชกุนได้ทำความผิดซ้ำขึ้นอีกเกี่ยวกับ
ปัญหาและทำให้ประเทศตกอยู่ในภาวะอันตรายจากการพิชิตของต่างชาติ
ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดต่อทุกคนผู้มองเห็นการณ์ไกล และต่อหลาย ๆ คนที่
สนับสนุนโชกุนเองว่า สำนักโชกุนได้ช่วงชิงเอาสิทธิแห่งการปกครองไป

การบังคับให้เปิดประเทศ

เราได้เห็นแล้วว่า กลุ่มต่าง ๆ ในญี่ปุ่นสมัยศักดินาสวามิภักดิ์ค่อย ๆ
พากันต่อต้านระบอบการปกครองซึ่งรู้สึกกันว่าจะต้องรับผิดชอบต่อความ
วุ่นวายและความทุกข์ยากได้อย่างไร มาบัดนี้เราจะต้องสังเกตดูการคุกคาม
จากต่างประเทศซึ่งมาประจวบกับความเสื่อมและการจลาจลที่ศัตรูของบาคูฟู
จะได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในอันที่จะโค่นระบอบการปกครองนี้ว่าเป็น
อย่างไร ภูมิศาสตร์เป็นส่วนสำคัญในการทำให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายโดดเดี่ยว
ในบรรดาประเทศเอเชียด้วยกัน ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่อยู่ไกลสุดจากเงื้อมมือ
ของประเทมหาอำนาจทางเรือของยุโรป ญี่ปุ่นได้รับการคุ้มครองจากที่ราบ
สูงไซบีเรียอันกว้างใหญ่ไพศาลซึ่งสำรวจกันไปเพียงครั้งเดียว ให้พ้นจาก

⁵⁹ อาทิจิ บุคคลเช่น มิซึโนะ ทากาคูนิ และ มัตสึไครา ชุนทากุ สำหรับบุคคล
แรกนั้น ดู Murdoch, *op. cit.*, Volume III, p. 528—30 สำหรับบุคคลหลัง ดู W.E.
Griffis, *The Mikado : Institution and Person*, Princeton, 1915 p. 67 et seq.

จักรวรรดิโรมานอฟซึ่งมีอำนาจทางภาคพื้นดิน ในขณะที่ก่อนแคลิฟอร์เนีย จะเจริญรุ่งเรืองและก่อนการสร้างทางรถไฟสายปานามา สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจที่จะมาเปิดประเทศญี่ปุ่นในที่สุดนั้น ก็ยังอยู่ห่างไกลจากเอเชียตะวันออกยิ่งไปกว่ายุโรปเสียอีก อย่างไรก็ตาม ทั้งพ่อค้าตะวันตกและรัฐบาลญี่ปุ่นต่างประจักษ์ชัดแก่ใจว่า ญี่ปุ่นด้วยการพึ่งพาอาศัยสภาพภูมิศาสตร์โดยบังเอิญเช่นนี้ จะไม่สามารถหลีกเลี่ยงวันที่ประเทศมหาอำนาจแผ้วรอกอยอยู่นอกประตูที่ปิดตายนี้ และบังคับให้ตอบคำถามว่า ญี่ปุ่นจะเลือกเปิดการค้าและการติดต่อกับโลกภายนอก หรือจะยอมรับชะตากรรมแบบอินเดียหรือจีน นมนานมาแล้วก่อนที่บิตเติลและเปอร์รี่จะมาถึงผู้ปกครองประเทศญี่ปุ่นก็มีเหตุผลที่จะหวาดวิตกถึงผลประโยชน์ของประเทศตน ซึ่งเป็นที่ตื่นเต้นของนักเดินเรือชาวยุโรป และนักล่าจักรวรรดินิยมอยู่

รัสเซีย หลังจากที่ได้แผ่อำนาจไปถึงฝั่งแปซิฟิกแล้วนั้น ก็จะเป็นประเทศที่ก่อวนการปิดประเทศของญี่ปุ่นสมัยศักดินามากที่สุด ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 บาคูฟุรู้สึกกังวลกับการที่รัสเซียให้ความสนใจทางภาคใต้ขณะที่เคลื่อนลงมาทางเกาะซัคคาลิน และคุกคามเกาะเยโซะ (เกาะฮอกไกโดปัจจุบัน)⁶⁰ รัสเซียได้พยายามอยู่เสมอ ๆ ที่จะเปิดประเทศ

⁶⁰ บาคูฟุ ได้ดำเนินการเพื่อเผชิญกับการคุกคามนี้ด้วยการเสริมกำลังแหลมชิบา และเสริมสร้างการป้องกันเกาะเยโซะให้มั่นคงขึ้นโดยวิธียึดเอาเป็นอาณานิคม ดู Tsuji Zennosuke, *Kaigai Kotsu Shi Wa* (cited), p. 768.

นักเขียนบางท่านในสมัยนั้นพยายามที่จะแพร่รัฐบาลให้ตระหนักถึงภัยอันตรายมากยิ่งขึ้น ฮายาชิ ซิเฮอิ (ค.ศ. 1754-93) เป็นผู้หนึ่งที่ได้เขียนหนังสือของเขาเรื่อง *Kaikoku Heidan* และ *Sangoku Tsuran* ได้ยกย่ององค์จักรพรรดิและวิจารณ์สำนักโชกุนอย่างไม่ตรงไปตรงมานักในการที่ไม่แยแสต่อการคุกคามนี้ เขาจึงถูกบาคูฟุจับกุม

ญี่ปุ่น อย่างน้อยที่สุดก็เป็นบางส่วน และการเดินทางของลักซ์แมน (ค.ศ. 1792) เรซานอฟ และครูเซนสเติร์น (ค.ศ. 1804) รวมทั้งกัปตันโกลอฟนิน (ค.ศ. 1811) แม้จะไม่ประสบผลสำเร็จก็ตาม แต่ก็เป็นการทำให้ญี่ปุ่นได้เล็งเห็นถึงความตั้งใจของประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ทางเหนือของตน ความสนใจของรัสเซียได้แปรเปลี่ยนไปที่อื่นเมื่อเกิดการขัดแย้งกันอย่างรุนแรงกับอังกฤษด้วยปัญหาอัฟกานิสถาน⁶¹ และเมื่อรัสเซียได้เข้าไปพัวพันในสงครามไครเมีย (ค.ศ. 1854-56) จึงจำต้องทิ้งแผนการณ์ที่ไผ่ผันไว้หลายประการ ในอันที่จะแสวงหาอาณานิคมและการค้าทางภาคตะวันออกไกล แต่เมื่อได้รับ ความรังเกียจเรื่องความทะเยอทะยานที่จะเข้าควบคุมช่องแคบบอสฟอรัส รัสเซียก็จำต้องหันกลับมามองทางภาคตะวันออกใหม่ และกลับมาปรากฏตัวเป็นผู้คุกคามความมั่นคงของญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง⁶² ใน ค.ศ. 1859 เคนต์

เมื่อ ค.ศ. 1791 ในการ “ก่อการปลุกปั่นให้เกิดความไม่พอใจและไม่สงบขึ้น” ในหนังสือเล่มแรกของหนังสือทั้งสองเล่มนี้ Tsuji, *op. cit.*, p. 769 หนังสือเรื่อง *Sangogu Tsuran* ของ ซายาชิ ซึ่งเป็นหนังสือที่ บรรยายถึงประเทศเกาหลี เกาหลีและหมู่เกาะริวกิวนั้น Klaproth ได้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ขณะที่เดินทางผ่านไซบีเรียเมื่อ ค.ศ. 1505 เขาได้รับ MS. จากชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งที่อยู่ใน Irkutsk ซึ่งเขาให้ชื่อว่า Sin So-i และผู้ซึ่งมีชื่อเป็นภาษารัสเซียว่านิโคลัส โคลอยกิน คุ คำนำ ที่เขียนให้ J. Klaproth, *San Kokf Tsou Ran to Setsu*, หรือบทความสั้น ๆ เกี่ยวกับสามอาณาจักร, Paris, 1832

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการแทรกแซงของรัสเซียเข้าไปในเกาะชุกคาลิน และหมู่เกาะคูริลส์ คุ W.G. Aston, “Russian Descents into Saghalin and Itorup,” *TASJ*, Volume I, Part 1, pp. 78-86

⁶¹ ผลของปัญหาอัฟกานิสถานในเรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายการต่างประเทศของรัสเซียและอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย เมื่ออธิบายอยู่ในเอกสารของ William Habberton, *Anglo-Russian Relations Concerning Afghanistan 1837-1907*. Illinois Studies in the Social Sciences, Volume XXI, Number 4, Urbana, Illinois, 1937.

⁶² Gregory Bienstock, *The Struggle for the Pacific*, London, 1973, p. 137

มูราเจียฟ ผู้มีชื่อเสียงแห่งแม่น้ำอาามูร์ ได้นำกองเรือมายังชินากาวา และเรียกร้องให้กำหนดช่องแคบลา เปอรุช เป็นเขตแดนระหว่างจักรวรรดิรัสเซียและญี่ปุ่น⁶³ การรุกรานของรัสเซียถึงขีดสูงสุดใน ค.ศ. 1861 เมื่อกัปตันบิริเลฟฟ์ยึดได้เกาะทสึชิม่าซึ่งเป็นเกาะยุทธศาสตร์ อังกฤษซึ่งก็มีแผนการฉ้อฉลของตนเองอยู่แล้วได้เข้าแทรกแซงและในสมัยนั้น การไม่รู้จักรักความหมายของคำว่า “*appeasement*” (การยอมให้ตามข้อเรียกร้องของฝ่ายศัตรูเพื่อระงับความยุ่งยาก) จึงทำให้รัสเซียต้องถอนการอ้างสิทธิทุกประการเหนือเกาะนี้ แต่ในด้านความรู้สึกนึกคิดของชาวญี่ปุ่นแล้ว ญี่ปุ่นจำเหตุการณ์นี้ได้อย่างไม่ลืม และอีกหลายปีต่อมา เหตุการณ์นี้ก็ประทับใจญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้งจนทำให้ญี่ปุ่นไม่ไว้วางใจรัสเซียอีกเลย⁶⁴

การเคลื่อนไหวที่ใช้การตัดสินใจมากกว่าที่จะใช้การเคลื่อนไหวแบบช้า ๆ ของราชวงศ์โรมานอฟนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการดำเนินงานของอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ในการคืบหน้ามาทางตะวันออกของประเทศอภิมหาอำนาจยุโรปนั้น ประเทศอินเดียเป็นสถานที่หยุดพักแห่งแรก จีนเป็นแห่งที่สอง และญี่ปุ่น ซึ่งอัลติมา ตูลเล แห่งกัลลิเวอร์ กับ มาร์โคโปลโลมาถึงเป็นแห่งที่สามและสุดท้าย ดังนั้น ประเทศแรกจึงเป็นอินเดีย และต่อมาคือประเทศจีนซึ่งได้สูญเสียดินแดนและเขตการค้าให้แก่ความทะเยอทะยานของอังกฤษมาจนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่การคืบหน้าอย่างรวดเร็ว

⁶³ Count Taneomi Soyeshima. “Japan’s Foreign Relations,” Chapter IV, ใน *Fifty Years of New Japan*, Volume I, p. 99.

⁶⁴ ความทะเยอทะยานของรัสเซียปรากฏผลในปี ค.ศ. 1875 เมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนในสิทธิทั้งหมดเหนือเกาะซัคคาจินเป็นการแลกกับหมู่เกาะคูริลส์ ดู Shimada Saburo, “Japan’s Introduction to the Comity of Nations,” Chapter III, ใน *Fifty years of New Japan*, Volume I, p. 86.

ของบริษัทอีสต์อินเดียที่แผ่เข้าไปในน่านน้ำจีนระหว่าง ค.ศ. 1803 และ ค.ศ. 1825 ได้กระทบกระเทือนไปถึงประเทศญี่ปุ่นด้วย และทำให้รัฐบาล *บากูฟุ* ซึ่งมีความพึงพอใจในสภาพของตนเองต้องสะดุ้งตื่นจากการหลับใหล ความพยายามขั้นแรกประการหนึ่งของอังกฤษที่จะทดสอบว่าญี่ปุ่นสามารถ ป้องกันความโดดเดี่ยวของตนได้มากน้อยเพียงใดนั้น เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1808 ขณะที่เรือรบหลวง H.M.S. *เพตัน* เข้ามายังเมืองท่านางาซากิโดยพลการ ก่อให้เกิดความวุ่นวายขนานใหญ่ขึ้นในบรรดาข้าราชการชาวญี่ปุ่นและชาว ฮอลันดาที่อาศัยอยู่ ณ ที่นั้น⁶⁵ โอกาสอันดีสำหรับอังกฤษที่จะเข้ามาแทนที่ ชาวฮอลันดาในฐานะพ่อค้าชาวยุโรปแต่เพียงผู้เดียว ในประเทศญี่ปุ่นได้ เกิดขึ้นเมื่อประเทศฮอลแลนด์ถูกรวมเข้ากับฝรั่งเศสสมัยนโปเลียน ซึ่งแน่ ที่เดียวว่าได้ทำสงครามกับอังกฤษ ต่อมาอังกฤษก็ยึดชวาไว้ เซอร์ สแตมฟอร์ด รaffles ผู้สร้างจักรวรรดิได้สนับสนุนให้บริษัทอีสต์ อินเดียของอังกฤษไม่ เพียงแต่จะเข้าแทนที่ชาวฮอลันดา ณ เมืองนางาซากิ เท่านั้น ยังได้วาง โครงการอันเต็มไปด้วยความทะเยอทะยานด้านการพาณิชย์และอาณานิคมใน ญี่ปุ่นมากกว่าประเทศมหาอำนาจใด ๆ ได้เคยคิดไว้⁶⁶ เรือของอังกฤษสองลำ ได้แก่ ชาร์ลอตต์และมาเรีย ได้แล่นมาถึงเมืองนางาซากิ ใน ค.ศ. 1813 อาจเพื่อทำการสำรวจในการจะเข้ามาแทนที่ชาวฮอลันดาก็ได้ อย่างไรก็ตาม เฮนคริต โดर्फ์ พ่อค้าชาวฮอลันดาผู้มีเล่ห์เหลี่ยมพรวาได้ขัดขวางโครงการ ของรaffles ด้วยการปฏิเสธที่จะอนุญาตตามข้อเรียกร้องของอังกฤษที่จะให้

⁶⁵ M. Paske Smith, *Western Barbarians in Japan and Formosa in Tokugawa Days*, 1603-1868, Kobe, 1930, p. 130.

⁶⁶ *Report on Japan to the Secret Committee of the English East India Company 1812-1816*, โดย Sir Stamford Raffles, edited by M. Paske Smith, Kobe, 1929, โดยเฉพาะ ดู หน้า 178-83 และหน้า 210-11.

ชาวฮอลันดามอบสิทธิทางการค้าให้แก่อังกฤษ โดर्फจึงประสบผลสำเร็จ
 ในการรักษาเมืองเดซีมาอันเป็นแห่งเดียวในโลกที่ธงชาติฮอลันดาปลิวสะบัด
 อยู่ในปี ค.ศ. 1813⁶⁷ เหตุการณ์เหล่านี้รวมทั้งการปะทะกันทางทหารใน
 ค.ศ. 1824 ระหว่างทหารเรืออังกฤษที่กำลังแสวงหาเสบียงกับชาวเมืองใน
 ท้องถิ่นทาการา-ชิม่า ที่อ่าวคาโกชิม่า ทำให้ *บากุฟุ* ตกใจเป็นอันมากถึงกับ
 ประกาศ อุจิ-ฮารานิ เร ที่สำคัญขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1825 เพื่อโจมตี
 และขับไล่เรือต่างชาติซึ่งละเมิดการปิดประเทศของญี่ปุ่น⁶⁸ ถึงตอนนั้น *บากุฟุ* ได้
 ส่งเสริมการก่อกวนต่อต้านต่างชาติอย่างรุนแรง ต่อมาเหตุการณ์นี้ก็ได้กลายเป็น
 สาเหตุที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายใจเมื่อตกอยู่ใน ภาวะที่ประเทศตะวันตก
 บังคับให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศกับภาวะการที่ประชาชนเรียกร้องให้ขับไล่ชาวต่าง
 ชาติออกไป หลังจากล้มเหลวอย่างมาก ในที่สุด *บากุฟุ* ก็ได้เสนอปัญหาการ
 ลงนามในสนธิสัญญาต่อราชสำนักที่เกียวโต และด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นการทำ
 ลายชื่อเสียงทางการเมืองของตนอย่างร้ายแรง อย่างไรก็ตาม ความล้มเหลว
 ของรฟเฟิลส์ผู้มองเห็นการณ์ไกลในการที่จะทำให้บริษัทอิสต์อินเดียสนใจ
 ญี่ปุ่นนั้น เป็นเครื่องแสดงอย่างแท้จริงว่า ความต้องการในทางการค้าของ
 อังกฤษมิใช่มุ่งอยู่ที่เกาะญี่ปุ่นอันไกลโพ้น แต่ทว่าอยู่ที่จีนซึ่งปรากฏเป็นนิยาย
 ถึงความเป็นจักรวรรดิอันมั่งคั่งมาแล้ว การยึดสิงคโปร์ได้ใน ค.ศ. 1819
 และการค้ากับจีนที่เจริญขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องฝิ่นนั้นแสดงให้เห็นว่าแหล่งที่
 ตั้งผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษแห่งต่อไปอาจเป็นที่ใดที่หนึ่ง ณ ชายฝั่ง
 ทะเลจีนก็ได้ เพื่อที่จะทำลายเครื่องกีดขวางทางการค้า อังกฤษจึงต้องรบ

⁶⁷ C. Muto ใน *A Short History of Anglo-Japanese Relations*, Tokyo, 1936 โดยใช้เรื่อง *Reminiscences* ของ Doeff เล่าว่าอังกฤษถูกขัดขวางแผนการณ์อย่างไร
 ทั้งในเวลาที่เกิดการณ์ *The Phaeton* (pp. 63-4) และต่อมาใน ค.ศ. 1813 (pp. 65-7).

⁶⁸ Murdoch, *op. cit.*, Volume III, p. 528

Kuroita, *op. cit.*, Volume III, pp. 521-2

และพิชิตราชวงศ์แมนจู รวมทั้งผูกมัดจีนด้วยสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคฉบับแรกขึ้น คือสนธิสัญญานานกิง (ค.ศ. 1842) พื่อค้าอังกฤษมีความสนใจในตลาดค้าที่มั่งคั่งแห่งนี้มากกว่าที่จะสนใจเกาะหินผาที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เรื่องราวของประเทศจีนก็เป็นเรื่องที่ประทับใจนักเขียนญี่ปุ่นอยู่ตลอดมา ทั้ง ๆ ที่มีการตรวจพิจารณาและการสังรังับการพิมพ์เผยแพร่ แต่หนังสือของพวกนักเขียนเหล่านี้ก็ดูจะยิ่งตึงตังขึ้นในด้านการเรียกร้องให้ป้องกันชาติ และให้นำเอาความรู้ทางด้านอุตสาหกรรมและด้านการทหารแบบตะวันตกมาใช้⁶⁹ ด้วยเกรงว่าการชำระไวซึ่ง *อุชิ-ฮาราวิเร*

⁶⁹ Professor Tsuchiya Takeo ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความที่น่าสนใจเรื่อง "Bakumatsu Shishi no Mita Shina Mondai, (ปัญหาของจีนตามความเห็นของพวกผู้จงรักภักดีตอนปลายสมัย *คาบูกิ*) ใน *Kaiza*, July 1938, pp. 154-67 เกี่ยวกับผลแห่งความพ่ายแพ้ของจีนที่มีต่อก่อนกึกคิดทางการเมืองในญี่ปุ่นสมัยเดียวกัน ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของบางท่านเป็นข้อวิจารณ์ที่หลักแหลมยิ่งและแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจอันดีในสถานการณ์ระหว่างประเทศ อาทิ Aizawa Hakumin (ค.ศ. 1782-1863) ในหนังสือเรื่อง *Shinron* ได้ยืนยันว่ารัสเซียเป็นชาติคุกคามตัวสำคัญ และจะดำเนินการตามแนวทางหนึ่งในสองประการเกี่ยวกับการขยายอำนาจของตนคือ ถ้าจีนเข้มแข็ง รัสเซียก็จะรุกรานญี่ปุ่นโดยทางซีกคาบสมุทรและเยโซะ แล้วจะใช้ญี่ปุ่นเป็นฐานเข้าโจมตีจีน ถ้าจีนอ่อนแอ รัสเซียก็จะแผ่เข้าไปทางตอนเหนือของจีนแล้วจึงจะบุกญี่ปุ่น Sato shin-en (ค.ศ. 1769-1850) ได้กล่าวเน้นไว้ในหนังสือเรื่อง *Kondo Hisaku* ว่า จีนซึ่งถูกทำให้อ่อนแอลงย่อมแสดงให้เห็นแล้วถึงชะตากรรมอันคล้ายคลึงกัน เขาได้ชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้จีนจะเป็นอริต่อการเรียนรู้แบบตะวันตก แต่จีนกลับประมาทในการยอมให้ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของยุโรปได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ในจีนได้ สำหรับ Sato Shin-en แล้วเขาเห็นว่าอังกฤษเป็นชาติคุกคามที่สำคัญและได้เสนอให้ญี่ปุ่นยึดส่วนหนึ่งของจีนเป็นที่มั่นต่อการรุกรานหันหน้ามาทางตะวันออกของอังกฤษ Sakuma shozan (ค.ศ. 1811-64) อาจารย์แห่งสำนักโยชิคาะ โซอิน ก็ได้ยืนยันให้เฝ้ามองอังกฤษไว้และเตือนว่า อย่ายอมให้อังกฤษเข้ามายึดที่มั่นทางการค้าในญี่ปุ่นได้ Kusaka Genzui (ค.ศ. 1840-64) สำนักศิษย์ของสำนักโยชิคาะ โซอิน เขียนหนังสือเรื่อง *Hensui Ryaku*

อย่างเคร่งครัดจะทำให้ตนเองประสบชตากรรมเยี่ยงจีนได้ในที่สุด *บาคุสึ* จึงใช้นโยบายประนีประนอมมากขึ้นและออกกฎหมายบังคับเมื่อ ค.ศ. 1842 อนุญาตให้เรือต่างประเทศแวะเติมเชื้อเพลิงและเสบียงอาหารได้ตามเมืองท่าที่กำหนดไว้เฉพาะ⁷⁰ โดยการเปลี่ยนแปลงนโยบายนี้เอง *บาคุสึ* ไม่เพียงแต่จะมีศัตรูเป็นกลุ่มต่อต้านต่างประเทศที่เสียงดังและได้รับแรงสนับสนุนเท่านั้น แต่ยังจุดให้ศัตรูและคู่แข่งอื่น ๆ ที่คุกรุ่นอยู่เป็นเวลาหลายทศวรรษแล้วลุกฮือขึ้นด้วย กลุ่มต่อต้านต่างประเทศซึ่งประกอบด้วยบรรดานักเขียนผู้ต้องการจะใช้วิธีการแบบตะวันตกนั้น บัดนี้ได้หันมาโจมตี*บาคุสึ* ที่ยอมจำนนต่อการบีบคั้นของต่างชาติ ที่ว่าคำขวัญต่อต้านชาวต่างประเทศ “จึงขับไล่พวกป่าเถื่อนออกไป” เป็นกุศโลบายในการที่จะหันเหฝ่ายปฏิกริยาของโตคุกาวานั้น ก็เห็นกันได้ ในทันทีฝ่ายต่อต้าน*บาคุสึ* เถลิงอำนาจภายหลังการฟื้นฟู (ค.ศ. 1868) เมื่อพวกเขากลายคดลัวชาวต่างชาติอย่างไม่รู้โอหนือไหน ได้ถูกลงโทษอย่างทารุณในการไปโจมตีชาวต่างชาติเข้า

ในฐานะที่เป็นประเทศทุนนิยมที่ก้าวหน้าที่สุดในโลก อังกฤษจึงได้เริ่มทำลายอุปสรรคการค้าในเอเชียตะวันออก สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นคู่แข่งใน

Shi Biko ได้ทำการศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับสาระสำคัญที่ชาวซอลันคาทำไว้ในเรื่องการต่อสู้ของอังกฤษในจีน ศาสตราจารย์ทสึซึยะ ได้อธิบายว่านักเขียนเหล่านี้ และนักเขียนอื่น ๆ ได้วิพากษ์วิจารณ์โชกุนในการปล่อยปละละเลยทางด้านการป้องกันทางทหารและเร่งให้ญี่ปุ่นได้เรียนรู้เทคนิคทางการทหารแบบตะวันตก เพื่อว่าจะไม่ต้องได้รับความอับอายต่อศัตรูเยี่ยงที่จีนได้รับ บุคคลเหล่านี้พร้อมด้วยสานุศิษย์ล้วนแล้ว แต่เป็นบิดาผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของสมัยฟื้นฟูเมจิ

⁷⁰ Kuroita, *op. cit.*, Volume III pp. 522-3 มิสโน ทาคาคินิ ที่ปรึกษาของ *บาคุสึ* รู้สึกประทับใจอย่างยิ่งต่อเรื่องราวที่เกินความจริงเกี่ยวกับกำลังนาวิกของอังกฤษที่ทาคาโน โซเอ (ค.ศ. 1804-50) นักเขียนชั้นนำผู้หนึ่ง เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง *Yume Monogatari* ว่าเขาได้รับเอาทัศนคติแบบประนีประนอมมาใช้มากขึ้นเกี่ยวกับสิทธิในการเดินเรือของชาวต่างชาติ Murdoch *op. cit.*, Volume III, p. 529.

การขนส่งทางเรือที่ยิ่งใหญ่ของอังกฤษซึ่งบรรทุกสินค้าคิดเป็นระวางตันนับเป็นรองจากอังกฤษ⁷¹ บัดนี้ได้เริ่มแสดงความสนใจอย่างมากในการที่จะให้ได้มาซึ่งลัทธิตามสนธิสัญญาอันแน่นอนเพื่อประกันสิทธิการเดินเรือของตนในตะวันออกไกล นายพลจัตวาเปอร์รีได้เขียนไว้ก่อนที่เขาจะเดินเรือไปญี่ปุ่น : “เมื่อเราพิจารณาดูดินแดนทางตะวันออกของอังกฤษ คู่แข่งขันทางทะเลที่ยิ่งใหญ่ของเรา และเมืองท่าตั้งมั่นของอังกฤษที่มีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอแล้ว เราพึงต้องสังวรถึงความจำเป็นในมาตรการอันเร่งด่วนของเราด้วย..... เคารพหัตถ์ที่เกาะญี่ปุ่นและเกาะอื่นอีกมากมายในมหาสมุทรแปซิฟิกยังคงปลอดจากเงื้อมมือของรัฐบาลที่ไม่มีเหตุผล (นั่นคือ รัฐบาลอังกฤษ) และยังมีบางเกาะที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าอันสำคัญซึ่งจะเป็นความสำคัญยิ่งต่อสหรัฐอเมริกา ฉะนั้นจึงไม่ควรเสียเวลาอีกแล้วที่จะวางมาตรการอย่างจริงจังในการให้ได้มาซึ่งเมืองท่าแะวะพักจำนวนมากพอสมควร”⁷²

นโยบายตะวันออกไกลของอเมริกันนั้นแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของนโยบาย อันได้แก่ความกดดันของอนาคตที่มีต่อบรรณาน และความปรารถนาอันมีผลที่จะคุ้มครองอนาคตด้วยการให้ความคุ้มครองในปัจจุบัน⁷³ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาท่าเรือและที่ตั้งมั่นทางการค้าในภาคพื้นแปซิฟิกตะวันตก เปอร์รีและบุคคลอื่น ๆ จึงได้วางโครงการที่จะยึดเอาไต้หวันและเกาะริวกิวกับ

⁷¹ การขนส่งทางเรือของอเมริกันด้วยเรือ “กลีบเปอร์ส” ที่ขึ้นชื่อกำลังบีบบังคับอย่างหนักในการบรรทุกสินค้าคิดเป็นระวางตัน ซึ่งกระทำอยู่ในภาคแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 C.H.B Morse, *The Trade and Administration of China*, London, 1920, third edition, p. 312

⁷² ถัดออกจาก Tyler Dennett, *Americans in Eastern Asia* New York, 1922, p. 273.

⁷³ Anatole Kantorovich, *Amerikav Bor'be Za Kitai* (America in the Struggle for China), Moscow, 1935, p. 31

โบนิ ⁷⁴ ขณะที่ฝรั่งเศส อังกฤษ และรัสเซีย มัวสาละวณอยู่กับปัญหา
 ตูรกีอันนำไปสู่สงครามไครเมีย ค.ศ. 1854-6 และขณะที่อังกฤษและฝรั่งเศส
 มัวยุ่งอยู่กับการได้มาซึ่งระบบสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคที่กำหนดขึ้น
 ใหม่ ๆ ในจีน หลังจากเปิดประเทศญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. 1853-4 สหรัฐอเมริกาก็ได้บีบบังคับให้ *บาคุฟู* ทำตามข้อเรียกร้องของตนและเป็นผลสำเร็จใน
 ค.ศ. 1858 เมื่อเทวอร์นเซนต์ แฮร์วิส เกรจาทำสนธิสัญญาการค้าฉบับ
 แรกขึ้นระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศมหาอำนาจฝ่ายตะวันตก โดยการยอมจำนน
 ต่อการบีบบังคับของต่างชาติ และด้วยเหตุนี้ จึงเริ่มมีสัมพันธไมตรีทางการทูต
 ตามปกติกับโลกภายนอก *บาคุฟู* กลับทำให้ความรู้สึกต่อต้านชาวต่างชาติ
 ภายในประเทศเลวร้ายลง แต่เหนือสิ่งอื่นใด การที่อนุญาตให้สินค้าต่างชาติ
 เข้ามาในประเทศญี่ปุ่นได้นั้น ทำให้การแตกแยกทางด้านเศรษฐกิจของประ-
 เทศยิ่งมากขึ้น มาบัดนี้การค้าต่างประเทศของญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นอย่างฉับพลัน
 อาทิ ใน ค.ศ. 1863 สินค้าออกของญี่ปุ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบประมาณ
 ค่าได้ 4,751,631 เยน ใน ค.ศ. 1865 ตัวเลขเพิ่มขึ้นเป็น 6,058,
 718 เยน ส่วนสินค้าเข้าในระยะเวลาเดียวกันคือ 4,366,840 เยน และ
 และ 5,950,231 เยน ตามลำดับ ⁷⁵ เนื่องจากเงื่อนไขของสนธิสัญญาได้

⁷⁴ Dennett, *op. cit.*, pp. 272-4 แผนการณ์อันทะเยอทะยานที่สุดที่จะก่อ
 ตั้งฟอร์โมซา เป็นดินแดนในอารักขาของอเมริกันนั้น Dr. Peter Parker มีชนวนาริ
 ชาวอเมริกันผู้บุกเบิกเป็นผู้นำมาใช้ คำอธิบายโครงการนี้ได้อย่างสมบูรณ์และเหตุผลใน
 ความล้มเหลวของโครงการนี้ปรากฏอยู่ใน Dennett, *op. cit.*, pp. 284-91 : นาวาโท
 จอห์น เกลลี ได้เข้ายึดครองกลุ่มคอฟฟินของหมู่เกาะโบนิอย่างเป็นทางการ เมื่อ
 ค.ศ. 1853 และจนกระทั่ง ค.ศ. 1873 สหรัฐอเมริกาก็ยังมิได้อำสัทธิใด ๆ เหนือ
 หมู่เกาะเหล่านี้ *Ibid.*, p. 432

⁷⁵ นี่เป็นสถิติสามรายการซึ่งแสดงการคาดประมาณที่ต่ำสุดของมูลค่าของสิน
 ค้าออก ซึ่งนักวิชาการชาวญี่ปุ่นได้ทำไว้ตัวเลขเหล่านี้คู่ได้จาก Tsuchiya, *An Economic
 History of Japan*, pp. 241-2.

จำกัดอัตราภาษีทั้งสินค้าเข้าและสินค้าออกไว้ สินค้าที่ผลิตด้วยเครื่องจักรจึงเริ่มหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศ ในญี่ปุ่นเงินเหรียญมีส่วนผสมของทองคำต่อเงินเป็นอัตราส่วน 1 : 6 หรือ 1 : 5 ในขณะที่อัตราส่วนระดับโลกเป็น 1 : 15 จึงทำให้ทองคำไหลออกเป็นจำนวนมาก⁷⁶ ซึ่งทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นถูกทำลาย แต่ได้ให้ผลกำไรอย่างมากมายแก่พ่อค้าชาวต่างประเทศในปี ค.ศ. 1860 ราคูลูเริ่มลดค่าของเงินเหรียญโดยลดส่วนผสมทองคำในเงินเหรียญลงมากกว่า 85%⁷⁷ เงินเฟ้อซึ่งมีผลตามมายังทำให้เศรษฐกิจตกต่ำโดยการเร่งให้ราคาสินค้าสูงขึ้น⁷⁸ ราคาสินค้าที่สูงขึ้นนี้รวมกับราคาข้าวที่ไม่

⁷⁶ “จากการตรวจสอบอย่างละเอียดละออที่โรงกษาปณ์อังกฤษ ผลปรากฏว่าเหรียญเงินที่ใช้กันในญี่ปุ่นมีส่วนผสมทองคำประมาณห้าต่อหนึ่ง และมีค่ามากเกินไป เพราะมีอัตราส่วนถึง 2 ใน 3 สูงกว่าอัตราส่วนธรรมดา (คือ สิบห้าต่อหนึ่ง) ที่เงินแห่งมีค่าทองคำตามตลาดทั่ว ๆ ไปของโลก” Sir Rutherford Alcock, *The Capital of the Tycoon : A Narrative of a Three Years Residence in Japan*, Two Volumes, London, 1863, Volume II, pp. 411

เรื่องที่ทองคำไหลออกจากประเทศญี่ปุ่นครั้งใหญ่ๆ ได้จาก Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, p. 333.

⁷⁷ Ibid., III, p. 336 Sawada, p. 325 *op. cit.*, p. 325 ตามที่แสดงไว้เมื่อ ค.ศ. 1859.

⁷⁸ ครรชนขึ้นบอกราคาที่ขึ้น ๆ ลง ๆ อย่างไม่แน่นอนของราคาข้าว Higo (ข้าว Higo นี้ถือว่าเป็นมาตรฐาน) สามารถรวบรวมได้จากตารางต่อไปนี้ ราคาที่ให้ไว้นี้คิดเป็นเงินเหรียญ momme (60 เงินเหรียญ momme = 1 เหรียญทอง ryo และในสมัยนั้น 1 เหรียญ ryo = หนึ่งเยน)

1854.....84 8	momme	1861.....142.5	momme
1855.....77.1		1862.....172.0	
1856.....82 4		1863.....100.5	
1857.....106.3		1864.....325.5	
1858.....131.5		1865.....513.0	
1859.....120.4		1866.....1300.0	
1860.....203.0		1867.....590.0	

แน่นอนอย่างมาก มีผลเสียหายต่อสำนักโชกุน ไดเมียวและบริวารของตน *ซามูไร* ซึ่งมีรายได้เป็นข้าวด้วยจำนวนที่แน่นอน แต่เมื่อแปลงเป็นเงินแล้ว จะมีค่าลดลงอย่างมากเมื่อเทียบกับราคาของสินค้าที่สูงขึ้น ทั้ง ๆ ที่สำนักโชกุนมีฐานะการเงินยอดเยี่ยม ยังต้องแบกภาระค่าใช้จ่ายพิเศษเกี่ยวกับการสร้างซ่อมปรากร โรงหล่อเหล็ก หรือเงินค่าทำขวัญเนื่องจากการทำร้ายชาวต่างชาติ และการส่งทูตไปยังต่างประเทศ เช่น ค่าใช้จ่ายซึ่งไม่สามารถหามาได้ด้วยวิธีอื่นใดนอกจากด้วยการขูดรีดภาษีเพิ่มขึ้นจากชาวไร่ชาวนา และจากการกักขังแบบบังคับ (โกโยคิน) จากพ่อค้าอีกด้วย⁷⁹ การรีดนาทาเร้นซึ่งสำนักโชกุนและไดเมียวก่อกำกับราษฎรนี้ยังผลให้เกษตรกรที่สิ้นหวังก่อการจลาจล ส่วนกลุ่มโรนิน ชาวนาที่ยากจน คนจรจัด และขอทานที่มีจำนวนมากมายพากันหลั่งไหลเข้าสู่ตัวเมืองก็ยิ่งเพิ่มภาวะยุ่งเหยิงทั่วไปให้หนักยิ่งขึ้น⁸⁰ ความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจของ*ซามูไร*ชั้นต่ำซึ่งรุนแรง เนื่องจาก

ตัวเลขเหล่านี้ก็มาจากตารางที่ให้ไว้ใน Honjo Eijiro, *Tokugawa Bakufu no Beika Chosetsu* (กฎเกณฑ์ของราคาข้าวในสมัยโตกุกาวา บาคูฟุ), Tokyo, 1924, pp. 414-15.

ราคาของสินค้าเกษตรกรรมอื่น ๆ ก็สูงขึ้นมากด้วย ในระยะระหว่าง ค.ศ. 1860 ถึง 1867 ราคาข้าวบาร์เลย์หน่วยหนึ่งขึ้นจาก 90 เหยียญ *momme* เป็น 290, ถั่วเหลืองขึ้นจาก 164 เหยียญ *momme* เป็น 797.52, น้ำมันพืชจาก 560 เป็น 2,418 และเกลือจาก 2.19 เป็น 21.00 Tsuchiya Takao, "Bakumatsu Doran no Keizaiteki Bunseki" (As Economic Analysis of the Unrest at the End of the Bakufu) ใน *Chuokoron*, October 1932, Volume XLVII Number 11, p. 83.

⁷⁹ สภาพการเงินของสำนักโชกุนอยู่ในสภาพสิ้นหวังจนกระทั่งต้องนำโรงหล่อเหล็กที่โยโกสเกไปจำนองไว้กับฝรั่งเศส และไม่สามารถที่จะหาเงินมาช่วยสำหรับค่าอาวรณ์ให้กับฝรั่งเศสและยังก่อกำกับขึ้นไว้กับสหรัฐอเมริกาด้วยการซื้อเรือรบชื่อ สโตนวอลล์ สำหรับเรื่องเหล่านี้และรายละเอียดอื่นๆ เกี่ยวกับสถานะการเงินของสำนักโชกุนและสำนักไดเมียว ดู Tsuchiya, *op. cit.*, pp. 249-54

⁸⁰ ตารางของ Professor Kokusho Iwao ตามที่ให้ไว้ในภาคผนวกในหนังสือที่เกี่ยวกับการจลาจลของชาวนา แสดงให้เห็นถึงการจลาจลที่เพิ่มมากขึ้นภายหลัง ค.ศ. 1860

ราคาสินค้าที่พุ่งขึ้นสูงทำให้ชาวมุไรเหล่านี้ตกอยู่ในสภาพอัตคัดขาดแคลนอย่างแท้จริง จึงทำให้เพิ่มความเกลียดชัง**บากุฝุ** และนโยบายต่างประเทศของ**บากุฝุ** และทำให้ชาวมุไรต้องเพิ่มความรับผิดชอบต่อความยุ่งยากของตนเกี่ยวกับพวกป่าเถื่อนต่างชาติและธุรกิจการค้าของพวกเหล่านี้⁸¹ การลอบ

ปี ค.ศ.	จำนวนครั้งของการจลาจล
1844-1851.....	14
1853-1859.....	16
1860-1867.....	39

Kokusho Iwao, *Hyakusho Ikki no Kenkyu* (A Study of Peasant Revolts), Tokyo, 1928. pp. 443-6. ตัวเลขเหล่านี้ปรากฏอยู่ในตาราง p. 262 ด้วย หนังสือที่สำนัศย์ของ Kokusho เล่มหนึ่งที่เขียนขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ และได้ใช้เอกสารที่มาซึ่งได้ค้นพบใหม่ ๆ ให้จำนวนครั้งของการจลาจลในระยนี้ไว้มากมาย

ปี ค.ศ.	จำนวนครั้งของการจลาจล
1844-1851.....	31
1852-1859.....	40
1860-1867.....	86

Numazaki Hidenosuke, *Hyakusho Ikki Chosa Hohokusho* (Reports and Investigations of Peasant Revolts) (in mimeograph), Kyoto, 1935, Chart IV, (no pagination).

⁸¹ การส่งสินค้าอุตสาหกรรมที่มีราคาถูกเข้ามาโดยฉับพลันอันมีผลกระทบต่อการเศรษฐกิจแบบศักดินาที่กำลังแตกแยกของญี่ปุ่นก็เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่อยู่แล้ว ผ้าฝ้ายและเส้นใยราคาถูกขับให้สินค้าประเภทเดียวกันภายในประเทศพ้นไปจากตลาด บังคับให้ผู้ผลิตประเภทอุตสาหกรรมกึ่งครัวเรือน (Verlag) ใช้สินค้าที่ทำด้วยเครื่องจักร ในขณะที่ผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมตามชนบทนับพัน ๆ คนต้องพินาศลง ผู้ผลิตประเภทหลังจำนวนมากเหล่านี้มาจากครอบครัวชาวนาหรือชาวมุไร ซึ่งครอบครัวเหล่านี้สตรีต้องปั่นฝ้ายเป็นงานพิเศษเพื่อการยังชีพ เหตุการณ์นี้รวมทั้งผลของสินค้าเข้าจากต่างประเทศที่บังคับให้มีราคาสูงขึ้น ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจอย่างมาก สำหรับความรู้สึกต่อต้านต่างประเทศอย่างเข้มข้นของพวกชาวมุไรที่ไม่มีชั้น และโรนิน เป็นต้น ดังนั้น ผลของการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ของการค้า

สังหารเจ้าหน้าที่ชั้นนำของ *บากู* เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ใน ค.ศ. 1860 เริ่มด้วย นาย อี้ นาสูกะ, คามอน - โนะ - คามิ ผู้สนับสนุนรัฐบาลในการเปิดประเทศญี่ปุ่น ความสยดสยองนี้ยังมุ่งตรงไปที่บรรดาพ่อค้าผู้ซึ่งพยายามที่จะตัดวงจรกำไรอย่างมากมาด้วยการให้กู้โดยเรียกดอกเบี้ยอย่างขูดเลือดหรือด้วยการปั่นราคาสินค้าในตลาดให้สูงขึ้น⁸²

ต่างประเทศจึงมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการจลาจลและวุ่นวายของพวกโรนิน พบว่า Shibusawa Eiichi ซึ่งถึงแก่อนิจกรรมไปแล้วเขียนไว้ในหนังสือเรื่อง *Life of Prince Keiki (Tokugowa)* ว่า “ราคาสินค้าสูงขึ้นอย่างรวดเร็วและภาวะตกอยู่กับบุคคลผู้มีเงินเดือนตายตัวรุนแรงที่สก บกคลเหล่านี้จะพินาศกับตนเองว่า “พวกบ้านเรือนเหล่านี้ได้นำเอาความพุ่มเพื่อที่ไว้ประโยชน์เข้ามายังประเทศของเรา ตัดทอนสิ่งจำเป็นประจำวันของเราออกไป ทำให้ประชาชนยากจน และมีความทะเยอทะยานที่จะผนวกญี่ปุ่นในอนาคตอันใกล้ นับว่าโชกุนเป็นผู้ทวนพิชแห่งความไม่สงบนั้น” คัดลอกมาจาก Tsuchiya, *op. cit.*, p. 252 สำหรับการอภิปรายเรื่องภูมิหลังทางเศรษฐกิจของโรนินและการต่อต้านต่างชาติ ดู Kada Tetsuji, *Ishin Igo no Shakai Keizai Shiso Gairon (An Outline of Social and Economic Thought After the Restoration)*, Tokyo, 1934. โดยเฉพาะอย่างยิ่งดูบท, “Bakumatsu no Joiteki Keizai Ron” (Economic Discussion of Anti-Foreignism at the End of the Bakufu), pp. 1-30

แต่บางทีแล้วบทความเรื่องสั้นที่สุดเกี่ยวกับปัญหานี้ คือ บทความของ Professor Tsuchiya, “Bakumatsu Doran no Keizaiteki Bunseki,” ใน *Chuo Koron*, October 1932, pp. 75-91.

⁸² เอกสารสมัยเดียวกันได้กล่าวบรรยายภาพของโรนินในเกี่ยวโตไว้ดังนี้ “โรนินในทุกๆ ตระกูลมีจำนวนมากขึ้นทุกที ในบรรดาพวกที่เข้ามาในเมืองใหญ่ มีทั้งพวกโรนินที่ยากจนและหนี้สินรุงรัง ไม่เพียงแต่ไม่มีผู้ใดฟ้องร้องโรนินสักคนเดียว (ในการทวงหนี้คืน) ช่างยังให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่โรนินต้องการอีกด้วย” คัดมาจาก Hirao ในเรื่อง “Bakumatsu Ronin to sono Hogo oyobi Tosei” ใน *Meiji Ishin Shi Kenkyu*, p. 530

Miss Utley ตีความหมายบทบาทของโรนินและชาโมโรชินต่ำซึ่งยากแก่การยอมรับได้ไว้ว่า “เมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีพวกโรนินเหล่านี้มากมาย และความยากจนของชาโมโรส่วนใหญ่ก็มีมากจนกระทั่งเกิดเป็นอีกชนชั้นหนึ่ง ชาโมโรและโรนิน

ก่อนที่จะดำเนินการอภิปรายเรื่องการฟื้นฟู อาจเป็นการตรงประเด็นที่จะตั้งคำถามว่า ทำไมญี่ปุ่นจึงมิได้เป็นอาณานิคมหรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นประเทศที่สูญเสียอธิปไตยดังเช่นจีนในสมัยเดียวกัน ภัยอันตรายของประเทศญี่ปุ่นที่จะตกอยู่ภายใต้มหาอำนาจตะวันตกประเทศหนึ่งหรือหลายประเทศนั้นเป็นเรื่องจริงอย่างยิ่ง ความเสื่อมภายในประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจหรือสังคมได้บรรลุถึงขั้นที่ทำให้บังเกิดความสั่นไหวว่าญี่ปุ่นหลีกเลี่ยงชะตากรรมเยี่ยงจีนมาได้เช่นไร อังกฤษและฝรั่งเศสกำลังแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านอาณานิคมของตนมาทางตะวันออกมากยิ่งขึ้น โชคดีสำหรับญี่ปุ่นที่ความตั้งใจของทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสมุ่งรวมไปอยู่ที่ประเทศจีนซึ่งมีกังกว่ำ ที่ทั้งสองประเทศนี้กำลังสรวนอยู่กับ “การทำให้จีนสงบ” เป็นเวลาหลายทศวรรษ หลัง ค.ศ. 1840 โดยเฉพาะอังกฤษกำลังเฝ้ามองและในที่สุดก็แทรกแซงในกบฏไถผิง ซึ่งเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1850 และดำเนินมาเป็นเวลาสิบห้าปี ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1860-5 ก่อนสมัยฟื้นฟูเมจิขึ้นเป็นช่วงเวลาวิกฤตที่สุด

ขั้นต่ำนี้จึงพร้อมที่จะก่อการปฏิวัติ ซึ่งการปฏิวัตินี้มิใช่เพื่อเป็นอิสระจากลัทธิศักดินา แต่เป็นการปฏิวัติซ้อนเพื่อสถาปนาอำนาจของชนชั้นศักดินาซึ่งมีพวกตนรวมอยู่ด้วย” ในเชิงอรรถหน้าเดียวกันนี้ เธอได้เขียนไว้ว่า “จากเรื่องราวการปฏิวัติในหนังสือของ La Mazalière's (Sic) book (Volume IV), เป็นที่กระจ่างชัดว่าโรนินกำลังโจมตีชนชั้นพ่อค้าที่เป็นนายเงินซุกเลือก อาทิเช่น การสังหารพวกพ่อค้าในเกียวโตและโอซากา และการลดราคาข้าวอย่างจริงจัง” Freda Utley, *Japan's Feet of Clay*, New York, 1937, p. 221 เมื่อละปัญหาเรื่อง “การปฏิวัติ” และ “การปฏิวัติซ้อน” ไปแล้ว ก็ดูเหมือนจะกระจ่างชัดว่า สิ่งที่พวกโรนินและซามูไรได้รับความสำเร็จโดยไม่คำนึงถึงความปรารถนาและความทะเยอทะยานเป็นส่วนตัวของพวกตน ก็คือการฟื้นฟูสมัยเมจิ ซึ่งแสดงถึงขบวนการต่อต้านศักดินาด้วยเหตุที่การฟื้นฟูสมัยเมจิได้ทำลายลักษณะเฉพาะของศักดินา และเปิดทางให้แก่การสร้างประเทศใหม่ และทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งการฟื้นฟูนี้แสดงนัยไว้ ก่อการสร้างตลาดแห่งชาติ การปฏิวัติที่เกี่ยวกับทรัพย์สินโดยสรุปก็คือสังคมทุนนิยมสมัยใหม่

สำหรับญี่ปุ่น บาคุคุนั้นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ต่อคู่แข่งชั้นทางการเมือง ความยุ่งยากทางเศรษฐกิจก็ถึงขีดสุดหลังจากความเดือดร้อนอย่างใหญ่หลวงของวิกฤติการณ์ข้าวไร่ชาวนาที่ยืดเยื้อ และในที่สุดสายใยแห่งลัทธิศักดินาที่เสื่อมโทรมก็แยกออกเป็นเสี่ยง ๆ เนื่องจากการแทรกแซงทางการค้าและทางความคิดของชาติตะวันตก⁸³

ฝรั่งเศสในสมัยนโปเลียน III ได้แสดงความปรารถนาที่จะได้ดินแดนและความรุ่งโรจน์ ใน ค.ศ. 1859 ภายหลังการกลับมาอย่างมือเปล่าจากสงครามไครเมียแล้วนโปเลียน III ก็ได้สนับสนุนชาตินิยมในสงครามกับออสเตรีย ซึ่งมีชัยชนะได้ชาวยอและนิชเป็นรางวัล ภาพล้ออันน่าขบขันของนโปเลียนผู้ยิ่งใหญ่ นั้น บัดนี้ได้เป็นภาพที่เผชิญกับความล้มเหลวอย่างใหญ่หลวงที่เข้าไปเสี่ยงภัยในเม็กซิโกระหว่าง ค.ศ. 1862-7 (สงครามกลางเมืองอเมริกัน ซึ่งรวมการชักจูงให้ฝรั่งเศสเข้าไปแทรกแซงในเม็กซิโก เป็นหลักประกันโดยบังเอิญว่าจะไม่มีผู้สืบทอดเปอร์รีในการสร้างความเดือดร้อนให้บรรดาผู้ปกครองของญี่ปุ่นในอีกหลายปีต่อมา) ขณะที่นโปเลียนปล่อยมือออกจากการเสี่ยงภัยในเม็กซิโก บิสมาร์คก็เข้ามาสวมรอยในจักรวรรดิที่สาม (The Third Empire) ทำให้นโปเลียนซึ่งอ่อนเปลี้ยจำต้องระงับการส่งกองทหารไปยังอีกสุดมุมโลก แม้กระนั้นก็ตาม ฝรั่งเศสทั้ง ๆ ที่อ่อนแอลงก็ยังหวนกลับไปสนใจตะวันออกไกลอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการมาด้วยเล่ห์เพทุบาย แม้จะมีใช้ด้วยชัยชนะก็ตาม เลอง รอสส์ ทูตฝรั่งเศสประจำญี่ปุ่นผู้ซึ่งได้รับการฝึกฝนมาจากโรงเรียนการบริหารอาณานิคมในอัลจีเรียนับเป็นแบบฉบับของนักการทูตในสมัยก่อนการติดต่อกัน

⁸³ สำหรับอิทธิพลของความคิดทางการเมืองของตะวันตกในญี่ปุ่น ดูบทที่ III, note 104 และบทที่ VI, note 28, *infra*.

ทางโทรเลข การพำนักอยู่ในญี่ปุ่นของเขานั้นนับว่าสำคัญมากด้วยการมี
สัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดกับ**บากุฝุ** และเป็นศัตรูร่วมกันต่อฝ่ายตระกูลที่ต่อ
ต้าน**บากุฝุ** ส่วนโชชู และซัตสึมานั้นใกล้ชิดกับอังกฤษมากกว่า มิตรภาพ
นี้อาจจะเป็นเรื่องแปลกไปบ้างหากจะนึกถึงเหตุการณ์ *นามามุกิ* ค.ศ. 1862
เมื่อริชาร์ดสันชาวอังกฤษถูกบิรารของซัตสึมาสังหาร ในการแก้เผ็ดสำหรับ
เหตุการณ์นี้ อังกฤษได้ระดมยิงเมืองคาโกชิม่าในปีต่อมาดูราวกับว่าบเรียน
อันมีจุดหมายอย่างแท้จริงครั้งนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีอำนาจเหนือกว่าใน
ด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ของยุโรป มีผลโดยมิได้คาดฝันมาก่อน ในการทำให้
พวกซัตสึมาซึ่งเป็นพวกญี่ปุ่นนักรบศักดินาหยิ่งผยอง ได้ยอมรับว่า ควรจะ
แสดงให้เห็นถึงความเป็นมิตรมิใช่เป็นศัตรูต่อบุคคลผู้ซึ่งสามารถจะสั่งสอน
สิ่งที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งใดเป็นพิเศษแก่พวกตนได้⁸⁴ การระดมยิงที่บังเกิดผล
มหัศจรรย์ทำนองเดียวกันปรากฏขึ้นอีกในกรณีของโชชู เมื่อเมืองชิโมโนะ-
เซกิถูกกองเรือรบนานาชาติระดมยิงใน ค.ศ. 1863 ไม่ว่าเจตนาอันสลบ
ซับซ้อนซึ่งอยู่เบื้องหลังการกลับหน้ามือเป็นหลังมือของกลุ่มแคว้นชั้นนำ
ที่ต่อต้านต่างประเทศจะเป็นอะไรก็ตาม ไม่มีใครสามารถคิดเป็นอย่างอื่นได้
นอกจากยอมรับความเป็นจริงและความมีขันติโดยที่การกระทำครั้งนี้เป็น
เครื่องพิสูจน์แล้ว⁸⁵ ดังนั้น ฝรั่งเศสจึงตั้งความหวังไว้กับ **บากุฝุ** และ

⁸⁴ ดู Shoda Magoya, "Ishin no Taigyō to Sasshu Han" (The Great Task of Meiji Restoration and the Satsuma Clan), Meiji Ishin Shi Kenkyū, pp. 621--2.

⁸⁵ บิรารของซัตสึมาผู้หนึ่ง ซึ่งเขียนบทความตอนหนึ่งในบันทึกสมัยเดียวกัน
นั้นเกี่ยวกับการระดมยิงเมืองคาโกชิม่า บรรยายถึงมิตรภาพใหม่ที่มีต่ออังกฤษไว้ดังนี้
"มิตรภาพซึ่งเกิดขึ้นจากเหตุการณ์นามามุกิ ยังคงดำเนินสืบไป การค้าซึ่งกันและกัน
โดยทางนางาซากิก็เจริญรุ่งเรืองและทั้งวิทยาลัยที่มีชื่อว่า 'โคเซโจ' ขึ้นที่เมืองคาโกชิม่า
เมื่อ ค.ศ. 1854 ซึ่งมีการสอนวิทยาการและความรู้แบบตะวันตกที่ญี่ปุ่นยังไม่มีรู้" ถัด
มาจาก Mute, *op. cit.*, p. 73 Griffis, *op. cit.*, p. 108

อังกฤษซึ่งมี เซอร์ แฮร์รี พาร์คส์ เป็นตัวแทนก็สนับสนุนแคว้น “ฝ่ายนอก” นักสังเกตการณ์ชาวตะวันตกมักไม่ใคร่ตระหนักกันว่า ฝรั่งเศส ในการสนับสนุน *บากุฟุ* ไปไกลแค่ไหน อาทิ ฝรั่งเศสให้ความช่วยเหลือในการสร้างและการเงินแก่โรงงานอุตสาหกรรมเหล็กโยโกสุกะ และให้ความช่วยเหลือในด้านการทหาร อีกทั้งยังให้คำแนะนำเมื่อ *บากุฟุ* พยายามที่จะปราบปรามโซซุใน ค.ศ. 1864 และในปีต่อมาอีกครั้งหนึ่ง⁸⁶ นักประวัติศาสตร์

ไม่ใช่เป็นเรื่องธรรมดาที่จะคิดว่า วิธีการอันเด็ดเดี่ยวแม้จนกระทั่งรุนแรง ซึ่งอภิมหาอำนาจต่าง ๆ (โดยเฉพาะอังกฤษ มี เซอร์ แฮร์รี พาร์คส์ เป็นตัวแทน ทำหน้าที่เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญ แต่ทว่าไม่ได้รับการยกย่องในด้านความอดทน หรือความอดกลั้นเลย) นำมาใช้ จะไม่ทิ้งร่องรอยแห่งความขมขื่นไว้ตราบนานถึงสมัย เมจิ ดังนั้น ความรู้สึกต่อต้านต่างประเทศซึ่งแคว้นซัตสึมาและโซซุ มีร่วมกันยังคงหลงเหลืออยู่จนกระทั่งหลังสมัยฟื้นฟู เหตุผลในความเกรงกลัวชาวต่างชาติที่ค่อย ๆ หมดยุคไปอย่างเชื่องช้านี้มีบรรยายอยู่ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังเช่นในบทความของ Professor Oka Yoshitake, "Ishin-go ni okeru Joiteki Fuchu no Zanson" (Survivals of the Anti-Foreign Trend after the Meiji Restoration), Part II, in *Kokka Gakkai Zassi* (The Journal of the Association of Political and Social Science), Volume LIII, Numbers 5, Tokyo, May 1939, pp. 652-88

⁸⁶ รายละเอียดเกี่ยวกับการเป็นพันธมิตรกันระหว่างอังกฤษกับซัตสึมา และความสนับสนุนที่ฝรั่งเศสมีต่อ *บากุฟุ* รวมทั้งเอกสารซึ่งเลื่อง รือชื่อ ให้คำปรึกษาด้าน การทหารแก่ *บากุฟุ* มีปรากฏอยู่ใน Watanabe Ikujiro, *Nihon Kinsei Gaiko Shi* (Diplomatic History of Modern Japan), Tokyo 1938, pp. 6-18 เอกสารที่กล่าวถึงนี้คัดมาจาก pp. 9-10

สำหรับการให้ความช่วยเหลือของ เลื่อง รือชื่อ แก่ทั้ง *บากุฟุ* และประเทศ ญี่ปุ่นโดยทางอ้อมนั้นคู่ได้จาก Honjo Eijiro, "Léon Roches and the Administrative Reforms in the Closing Years of the Tokugawa Regime," *Kyoto University Economic Review* (henceforth cited as KUER), Volume X, Number I (1935), pp. 35 et seq.

รายละเอียดอื่น ๆ ซึ่งฝรั่งเศสให้ความช่วยเหลือ *บากุฟุ* และความขุ่นเคืองอัน ขมขื่นซึ่งคุกรุ่นอยู่ในกลุ่มโซซุ ปรากฏอยู่ในหนังสือภาษาญี่ปุ่นของ Takekoshi Yosaburo เรื่อง *Nihon Keizai Shi*, 12 Volumes- 3 เล่มที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ น้อยมาก - Tokyo. 1935, Volume X, โดยเฉพาะ pp. 343-7.

ศาสตร์บางคนไปไกลถึงขนาดกล่าวว่า บาคุส ได้ทำสนธิสัญญาลับ ๆ กับ
ฝรั่งเศสโดยผ่านทูตโตคุกาวา อาคิตากะ ที่ถูกส่งไปฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.
1867 อย่างอวดโอ้ว่าเป็นตัวแทนบาคุสในพิธีเปิดการแสดงสินค้านานาชาติ
ที่ปารีส⁸⁷ ถ้าหากฝรั่งเศสมีความหวังที่จะได้รับสัมปทานสำหรับความช่วยเหลือ
ที่ตนให้ไปตามความมุ่งหมายของบาคุสแล้ว ความหวังเหล่านั้นก็กลับ
สลายไปโดยสิ้นเชิงเนื่องจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แปรเปลี่ยนไปใน ค.ศ.
1867-8 เมื่อรัฐบาลบาคุสถูกโค่นลง ด้วยเกียรติของเขาเอง โชกุนคน
สุดท้าย โตคุกาวา โยชิโนบุ (หรือ เคกิ) จึงมิได้ตกอยู่ในฐานะตัวแทน
ของประเทศมหาอำนาจต่างชาติเพื่อที่จะเป็นเพียงประมุขหุ่น ซึ่งเป็น-
ตำแหน่งที่อันตรายและไร้ความหมาย⁸⁸ ไม่ว่าอังกฤษจะแสดงเจตนาด้วย
ท่าทีที่เมตตากรุณาต่อแคว้น “ฝ่ายนอก” ซึ่งประสบชะตากรรมอย่างไรก็ตาม
อังกฤษก็มิได้พยายามที่จะตั้งข้อเรียกร้องใด ๆ ภายหลังที่บาคุสโค่นล้มแล้ว
ไม่ต้องสงสัยเลยว่ารางวัลที่อังกฤษได้รับนั้น ส่วนหนึ่งอยู่ที่แผนการณ์อาณานิคม
ที่ล้มเหลวของนโปเลียนที่สาม และทูตของพระองค์

สถานการณ์ระหว่างชาติที่ยุ่งเหยิงอย่างยิ่งตั้งแต่ ค.ศ. 1850 มาจน
มาจนกระทั่งถึงปลายสงครามกลางเมืองอเมริกัน และการปะทุของสงคราม
ฝรั่งเศส-ปรัสเซีย กับสถานการณ์ที่หยุดชะงักมีผลมาจากเล่ห์กระเท่ห์ของ
อังกฤษ-ฝรั่งเศสในญี่ปุ่นดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือความ
สนใจอย่างมากของอังกฤษในประเทศจีนนั้น ทำให้ญี่ปุ่นมีเวลาหายใจพอที่จะ
สลัดโซ่ตรวนอันเหนียวแน่นของลัทธิศักดินา ซึ่งทำให้ประเทศต้องเสื่อมโทรม

⁸⁷ Watanabe, *op. cit.*, pp. 7-8

Tsuchiya, *op. cit.*, p. 253

⁸⁸ Kuroita, *op. cit.*, Volume III, p. 575

ทางด้านเศรษฐกิจและตกอยู่ในภาวะอันตรายจากการครอบครองของต่างประเทศทั้งทางด้านการทหารและการค้า ไม่เป็นการกล่าวเกินไปเลยที่ว่า หลังจากการนำเอาเรื่องดุลแห่งอำนาจระหว่างชาติขึ้นม พิจารณาแล้ว (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความล้มเหลวในเม็กซิโกเป็นปัจจัยที่ทำให้ความทะเยอทะยานของฝรั่งเศสในตะวันออกไกลต้องล่าช้าไป) ความอ่อนแอของจีนนั่นเองที่เป็นเสมือนโล่กำบังให้ญี่ปุ่นได้ต่อต้านความละโมภของประเทศมหาอำนาจยุโรป ในด้านอาณานิคมและการค้าเมื่อเปรียบเทียบกับความดึงดูดใจและผลกำไรของตลาดค้าจีนแล้ว ญี่ปุ่นมีสิ่งเอื้ออำนวยน้อยในฐานะเป็นตลาดค้าสำหรับสินค้าต่างประเทศหรือเป็นแหล่งวัตถุดิบเพื่อการอุตสาหกรรมของประเทศตะวันตก ยิ่งกว่านั้นญี่ปุ่นยังยากยิ่งแก่การพยายามที่จะเข้าครอบครอง ด้วยการฉวยโอกาสระยะพักหายใจอันมีค่านี้เอง ผู้นำสมัยเมจิก็สามารถที่จะทำลายการปกครองสมัยศักดินาอันมีลัทธิลัทธิในและความแตกร้างได้ ก่อตั้งการปกครองแบบอำนาจอรวมศูนย์เป็นการปกครองของชาติ รวมทั้งเปิดประเทศญี่ปุ่นให้บรรยากาศของวิทยาการและความคิดใหม่ๆ ของชาติตะวันตกได้เข้ามาอย่างเต็มที่ โดยการมองเห็นการณ์ไกลของกลุ่มรัฐบาลที่เจ็ดยวณลาดกลุ่มนี้ รัฐบาลใหม่ก็ได้วางรากฐานไว้เพื่อความเป็นชาติเอกราชที่เข้มแข็ง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การรุกรานจากต่างประเทศเป็นงานที่เสี่ยงอันตรายเกินไปหรือที่ไม่แน่ใจ ผู้สังเกตการณ์ทางด้านตะวันออกไกลรุ่นสมัยใหม่มักจะลืมนึกไปว่า เมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่อ่อนแอพอ ๆ กับประเทศพม่า หรือ สยามในยุคเดียวกัน ก็ต้องเผชิญกับประเทศที่มีอำนาจมากที่สุดของตะวันตกโดยปราศจากพันธมิตร ปราศจากกองทัพอาวหรือกองทัพบกที่ทันสมัย ไม่มีเงินในท้องพระคลัง การอุตสาหกรรมก็ยังคงเป็นประเภทงานฝีมือ การค้าก็ถูกปล่อยปละละเลย มี

ความยากจนมาก ตัวผู้ปกครองคือโซกุน ซึ่งแตกต่างจากพระมหากษัตริย์ เป็นเพียงบุคคลที่มีได้รับการเคารพนับถือหรือเชื่อฟังอีกต่อไปแล้ว ประเทศก็แตกแยกด้วยการจลาจล แบ่งแยกเป็นก๊กเป็นเหล่าและมีสงครามกลางเมืองนี้แหละคือญี่ปุ่นซึ่งรัฐบาลสมัยเมจิได้รับมรดกตกทอดมา เวลาที่มีเพียงระยะสั้น ทรัพยากรก็หายาก และสิ่งนี้ก็เป็นที่ทำให้เกิดความพิศวงที่ผู้นำของญี่ปุ่นได้ประสบความสำเร็จมากมายซึ่งที่ลูกน่าจะเป็นเหตุให้เกิดการตำหนิติเตียนมากกว่า เพราะบรรดาผู้นำเหล่านี้จำเป็นต้องปล่อยปละละเลยสิ่งที่มีได้ทำไว้มากในแนวทางของการปฏิรูปแบบเสรีนิยมและแบบประชาธิปไตย เมื่อพิจารณาตามมาตรฐานของนักประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมแล้ว ก็จะได้เห็นว่ายังมีสิ่งที่ยังมิได้ทำมากมาย แต่ความฉุกฉะกุกของสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์กล่าวคือ ข้อเท็จจริงที่ว่าญี่ปุ่นจำเป็นต้องสร้างประเทศให้เสร็จภายในหนึ่งชั่วอายุคนในขณะที่ชาติอื่น ๆ ต้องใช้เวลานับศตวรรษ ๆ ซึ่งทั้งนี้ก็หมายความว่าญี่ปุ่นไม่มีเวลาที่จะทุ่มเทให้กับความฟุ่มเฟือยเยี่ยงประเทศเสรีอื่น ๆ ญี่ปุ่นกระโดดข้ามจากลัทธิศักดินาเข้าไปสู่ลัทธิทุนนิยมด้วยการข้ามภาวะเศรษฐกิจแบบเสรี (laissez-faire) และลัทธิเสรีนิยมทางการเมืองแบบอังกฤษสมัยวิคตอเรียไป ดังนั้นความเร่งจึงเป็นปัจจัยที่จะกำหนดใน *รูปแบบ* ซึ่งรัฐบาลและสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่ต้องนึกไว้ ความเร่งซึ่งญี่ปุ่นจะต้องกระทำไปพร้อมกับ การสร้างประเทศสมัยใหม่ การสร้างกองกำลังป้องกันให้ทันสมัยเพื่อจัดภยันตรายต่าง ๆ อันเกิดจากการรุกราน (ซึ่งดุลแห่งอำนาจของโลกและการที่จีนเป็นอุปสรรคกีดขวาง ทำให้ญี่ปุ่นไม่สามารถผัดผ่อนต่อไปได้อีก) การสร้างอุตสาหกรรมซึ่งจะทำให้เป็นเครื่องค้ำจุนกำลังทหาร การปรับปรุงระบบการศึกษาให้ทันสมัยเพื่อที่จะให้สอดคล้องกับการเป็นประเทศที่ปรับปรุงให้ทันสมัยทางด้านอุตสาหกรรม ความเร่งนี้บังคับว่า กลุ่มข้าราชการผู้ถืออำนาจ

เด็ดขาดมากกว่ามวลประชาชนซึ่งดำเนินงานผ่านคณะผู้แทนตามแบบประชาธิปไตย เป็นกลุ่มที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ เหล่านี้บังเกิดผลสำเร็จ กลุ่มข้าราชการทหารเหล่านี้มีความก้าวหน้าไปไกลกว่ากลุ่มชนอื่น ๆ ในประเทศจนกระทั่งพวกเขาเหล่านี้ต้องถูกลากบรรดาพ่อค้าและชาวนาที่ยังครึ่งหลับครึ่งตื่นและมีวรั้งอุทธรณ์อยู่ ให้ตามให้ทัน วิธีการแบบอำนาจนิยมหรือวิธีการปกครองแบบพ่อเมืองเป็นวิธีเดียวที่ผู้นำสมัยเมอิจิจะนำมาใช้ได้ถ้าหากจะมีให้ญี่ปุ่นตกอยู่ในฐานะเป็นประเทศอาณานิคม

บางทีอาจจะเป็นการกล่าวเกินความจริงไปก็ได้ในการตีความว่า ความพยายามของประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่จะเปิดประเทศญี่ปุ่นเป็นความพยายามโดยที่เจาะรัดเอาเปรียบประเทศซึ่งอ่อนแอและยุ่งเหยิงเพื่อก่อตั้งเป็นอาณานิคม ความเป็นไปได้ข้อนี้ มักเกิดขึ้นในกรณีประเทศที่มั่งคั่งแต่อ่อนแอเพียงจีน แต่ไม่เคยถึงขั้นจะรุกรานญี่ปุ่นในสมัยโตคุกาวาเลย กระนั้นภาพความเฉื่อยชาที่ปรากฏอยู่เรื่อย ๆ และความอ่อนแอทางด้านการทหารย่อมจะทำให้ความเป็นไปได้นี้กลายเป็นความจริงขึ้นมาสักวันหนึ่ง บทบาทของการค้าต่างประเทศในญี่ปุ่นนั้นเป็นไปแบบปฏิวัติ แต่อิทธิพลการค้าของตะวันตกที่มีต่อโครงสร้างศักดิ์คตินาของญี่ปุ่นนั้นเป็นแรงผลักดันครั้งสุดท้ายที่จำเป็นสำหรับการโค่นล้มศักดิ์คตินาของญี่ปุ่น หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นเครื่องช่วยซึ่งเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากประเทศญี่ปุ่นแบบศักดิ์คตินามาเป็นประเทศญี่ปุ่นแบบทุนนิยมสมัยใหม่ พวกเขาเถื่อนต่างชาติจึงเป็นพันธมิตรไปโดยไม่รู้ตัว กับผู้รักชาติอย่างบ้าคลั่ง ซึ่งพร้อมที่จะใช้ดาบประหารเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลโตคุกาวาผู้ซึ่งสนับสนุนการเรียนรู้แบบต่างชาติหรือเป็นพวกป่าเถื่อนที่ถูกเกลียดชัง กลุ่มชนที่รวมตัวกันระหว่างชาวไชวไตเมียว โรนิน พ่อค้าและชาวนา นั่นคือ ชาวไชวเป็นผู้นำภัยทั้งพ่อค้าและ

ชาวต่างชาติ แต่โดยไม่รู้ตัวก็ยังสู้รบเคียงบ่าเคียงไหล่ร่วมกับทั้งสองพวก ดังกล่าวมานี้ ไตเมียวเป็นผู้ที่คิดแต่เพียงจะให้พวกตนได้มาปกครองแทนที่พวกไตคูวาว โรนินเป็นพวกที่ต่อสู้กับชาวต่างชาติหรือเสี่ยงชีวิตเพื่อศึกษาภาษาหรือความคิดอ่านของตะวันตก พ่อค้าเป็นพวกที่สนับสุนนทางการเงินให้แก่การเปลี่ยนแปลงนี้ ชาวนาเป็นผู้ที่ต่อต้านการเป็นทาสของเจ้า-หน้าที่ท่งถิ่นหรือการเพิ่มภาษีและไม่แยแสต่อการเมืองของชาติเลย กลุ่มชนหลายประเภทต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ ที่รวมกันได้ด้วยแรงดึงดูดของราชบัลลังก์ ซึ่งจะเกิดความแจ่มใสขึ้นอีกวาระหนึ่งหลังจากมีตมมมานันต์ศตวรรษ ได้รวมตัวกันเพื่อโค่นล้มรัฐบาลบาดุๆ ที่อ่อนแอ พระจักรพรรดิเมอจิในฐานะประมุขของรัฐบาลใหม่ทรงเป็นจักรพรรดิหนุ่ม ทรงมีพระบุคลิกที่น่าประทับใจ และมีการตัดสินพระทัยที่ดีเยี่ยม ผิดกับพระจักรพรรดิพระองค์ก่อนคือ พระจักรพรรดิโคเมอิผู้ทรงเป็นอนุรักษนิยม พระองค์ทรงเป็นผู้ซึ่งแวดล้อมด้วยบุคคลที่มีความใฝ่ฝันในยุคนั้น ทำนองเดียวกันกับบุคคลเหล่านี้ พระองค์ทรงกระตือรือร้นที่จะสร้างประเทศญี่ปุ่นให้เป็นประเทศที่ทันสมัย ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือกันในโลก

บทที่ 3

สมัยฟื้นฟู

การโค่นล้ม*บาคุฟุ*นั้น ประสบผลสำเร็จด้วยการรวมกำลังกันของฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อต้าน*โตคุกาวา* อันมี*ซามูไร*ชั้นต่ำและ*โรนิน*เป็นผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกแคว้นที่ยิ่งใหญ่ทางตะวันตกของประเทศ ได้แก่ ชัตซึมา โซชู โตสะ และฮิเซน รวมกับพวก*คูงะ* บางคน ซึ่งได้รับการสนับสนุนในทางการเงินจากเจ้าแห่งโอซากาและเกียวโตที่เป็นพ่อค้า ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ยุคนี้อีกขึ้นก็คือพวก*ซามูไร*ชั้นต่ำ พวกเหล่านี้ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่*ซามูไร*ชั้นสูงและขุนนางศักดินาในฐานะตัวแทนทางการเมืองของสมัยนั้น ดังนั้น การฟื้นฟูจากทัศนะการเมืองแคบ ๆ จึงหมายถึงไม่เพียงแต่การเปลี่ยนจากการปกครองของ*บาคุฟุ* มาเป็นการปกครองของพระจักรพรรดิแบบอำนาจรวมศูนย์ แต่ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงดูแลแห่งการปกครองจาก*ซามูไร*ชั้นสูงมาเป็นชั้นต่ำ พวกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่สามารถที่สุดในสมัยนั้น อาทิ คิโด ทาคาโยชิ, โอคุโบ โตชิมิจิ, โซโกะ ทาคาโมริ, โอมูระ มาสซึโร, อิโตะ ฮิโรbumi, อินุยะ คาโอริ และหัวหน้าของบุคคลชั้นผู้น้อย ในขณะที่บรรดาผู้นำแคว้น เช่น ชิมาสุ ฮิซามิตสึ แห่งชัตซึมา, โมริ โมโตโนริ แห่งโซชู, ยามาโนะอุจิ โยโด แห่งโตสะ ค่อย ๆ หดอำนาจไป อย่างไรก็ตาม *ซามูไร* และ*โรนิน*เหล่านั้นไม่สามารถโค่น*บาคุฟุ* ลงได้เพียงด้วยคมดาบหรือความกล้าในการตัดสินใจของพวกเขา การสนับสนุนทางการเงินของพวกเขา*โซนิน* ผู้ยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โซนินแห่งโอซากา ณ ที่ซึ่งกล่าวกันว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของความมั่งคั่งของญี่ปุ่นอยู่ที่นั่น ยังรวดเร็วน้อยกว่าการแสวงหาประโยชน์ทางการทหารและการเมืองของพวกเขา*ซามูไร* แต่ทว่าเมื่อผลก้าวไปไกลมากกว่า

ในด้านความสำเร็จ ทั้งในการโค่นรัฐบาล**บากู**และเสถียรภาพของรัฐบาลใหม่ตามที่ศาสตราจารย์ฮอนโจ กล่าวไว้เกี่ยวกับการต่อสู้อย่างเด็ดเดี่ยวในสงครามเพื่อการฟื้นฟูนั้นว่า โดบะ, ฟุชิมิ, เอโดะ และไอสุ ต่อสู้และพ่ายแพ้ด้วยเงินสนับสนุนของโชนิน¹ บันทึกหลักฐานเป็นทางการของตระกูลมิตซึยกกล่าวว่า “เงินกู้ที่จำเป็นสำหรับปฏิบัติการทางทหารของกองทัพของพระเจ้าจักรพรรดินั้นตระกูลมิตซึยูได้จัดหาให้เสียเป็นส่วนใหญ่”²

สิ่งซึ่งสำคัญยิ่งกว่าก็คือ รัฐบาลใหม่ซึ่งรับช่วงความล้มละลายของ**บากู**ไว้ไม่สามารถที่จะสลัดตนเองให้พ้นจากสถานะการเงินนี้ได้ และไม่สามารถเริ่มงานสร้างสรรค์ที่ใหญ่ ๆ ได้ นอกเสียจากได้รับความช่วยเหลือในด้านการเงินและการกู้ยืม (โกโยคิน) จากพ่อค้าใหญ่ ๆ เช่น ตระกูลมิตซึยู โคโนเอะเกะ, อิวาซากิ, โอโนะ และชิมาดะ³ อาทิจองสามวันแรกที่ได้ตั้งรัฐบาลเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม ค.ศ. 1867 รัฐบาลใหม่โดยคินโคกุซุโยโตโซหรือกรมสรรพากรได้ออกคำวิงวอนต่อมิตซึยู-กุมิ (บริษัทมิตซึยู) ขอให้อุทิศเงินช่วยเหลือ⁴ ดังนั้น มิตซึยู ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาเจ้า ที่เป็นพ่อค้าผู้ยิ่งใหญ่ในสมัยศักดินา เป็นนายธนาคารให้โตคุกาวา และต่อมาก็ให้แก่

¹ Honjo, *op. cit.*, p. 193

² House of Mitsui, *A Record of Three Centuries*, Tokyo 1937, p. 15 เมื่อเมืองหลวงย้ายจากเกียวโตไปอยู่โตเกียวขึ้น มิตซึยู โตเกียวกิ (1837-94) ได้ติดตามพระเจ้าจักรพรรดิไปอยู่โตเกียวด้วยในฐานะเป็นเสนาบดีคลัง

³ “The Importance of Goyokin or Forced Loans in the Meiji Restoration” (Chapter XII), Honjo, *op. cit.*, pp. 323-47.

⁴ เรื่องราวเกี่ยวกับคำขอร้องนี้ปรากฏอยู่ใน Honjo, *op. cit.*, p. 325 เอกสารนี้จัดทำอย่างครบถ้วนและความสำคัญของเอกสารนี้วิจารณ์อยู่ใน Kada Tetsuji, *Ishin Igo no Shakai Keizai Shiso Gairon* (An Outline of Social and Economic Thought Since the Restoration), Tokyo 1934, pp. 10-11

ราชสำนักของพระจักรพรรดิ ได้กลายมาเป็นหนึ่งในบรรดาหลักมันทางการเงินของรัฐบาลใหม่มาตั้งแต่เริ่มแรก⁵ ฉะนั้นการฟื้นฟูสมัยเมจิจึงเป็นผลจากการรวมตัวกัน ระหว่างชนชั้นพ่อค้ากับชาวนาชั้นต่ำผู้ซึ่งอยู่ในฐานะโยนิน หรือผู้ดูแลสำนักในสำนักไดเมียว เป็นผู้นำที่แท้จริงในกิจการของแคว้น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองศักดินากลุ่มหนึ่งกับพ่อค้าเป็นการสิ้นสุดของแนวโน้มศักดินาในญี่ปุ่นในอันที่จะนำพวกพ่อค้าไปแสวงหาความคุ้มครองทางการเมืองจากเจ้าหน้าที่ศักดินา เพื่อเป็นการตอบแทนในการช่วยเหลือทางการเงิน ดังนั้น การวางรากฐานทางการเมืองของสมัยเมจิ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การล้มเลิกลัทธิศักดินา” ใน ค.ศ. 1871 ที่เป็นตัวเลี้ยวหัวต่อในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ซึ่งยังคงทิ้งร่องรอยอย่างลบเลือนมิได้ไว้บนโครงสร้างของประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่นั้น จะสามารถเข้าใจได้ก็ด้วยการศึกษาพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าและศักดินา ซึ่งถ้าหากจะให้เราได้รับภาพอันถูกต้องแล้ว ก็จำเป็นต้องย้อนกลับไปสู่สมัยโตคุกาวาอีควาระหนึ่ง

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ในเรื่องการรวมตัวกันระหว่างพ่อค้ากับศักดินา

ในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของญี่ปุ่น ประจักษ์ชัดว่าเราต้องละทิ้งความคิดเดิมทั้งหมดที่เกี่ยวกับการตีความหมายของ “การต่อสู้ระหว่าง

⁵ ตั้งแต่ปี 1707 เป็นต้นมา พวกตระกูลมิตซึได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายธนาคารประจำราชสำนัก ซึ่งช่วยเหลือในด้านการใช้จ่ายเกี่ยวกับพิธีศพ แต่งงาน สร้างอาคารใหม่ๆ เป็นต้น ดูเรื่อง *House of Mitsui*, p. 7 ใน ค.ศ. 1823 พวกมิตซึได้ออกธนบัตรทำด้วยแผ่นเงินสำหรับลอร์ดแห่งคิโตะ, ใน ค.ศ. 1867 สำหรับสำนักโชกัน ใน ค.ศ. 1868 และใน ค.ศ. 1871 มิตซึได้ออกธนบัตรสำหรับรัฐบาลสมัยเมจิ *Ibid.* pp. 7-8 ตระกูลมิตซึของญี่ปุ่นตระกูลนี้เหมือนกับตระกูล Fugger สามารถรักษาความยิ่งใหญ่ทางการเงินมาตลอดสมัยโตคุกาวา และได้รวมกันในสมัยเมจิ และได้ขยายกิจการนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ชนชั้น" ซึ่งบางทีตีความว่าเหมือนกับการปฏิวัติของอังกฤษและฝรั่งเศส ในกรณีของประเทศทั้งสองนี้ กล่าวกันว่าชนชั้นกลางที่เป็นพวกพ่อค้าที่สำคัญเป็นผู้ขับเคลื่อนต่อสู่ทางการเมืองกับชนชั้นศักดินา ต่อสู้กับสถาบันที่สำคัญชั้นสูงสุดของอำนาจศักดินา คือ ศาสนาและสถาบันกษัตริย์ และในที่สุดก็ได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาดในฝรั่งเศส ส่วนในอังกฤษนั้นได้รับชัยชนะบางอย่างก็ก็ตาม ในญี่ปุ่น ด้วยความเกลียดชังซึ่งฝังอยู่ในจิตใจของขุนศึกที่ล้มละลายเป็นหนี้เป็นสินเจ้าหนี้ในเมืองโอซากากับผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองศักดินาและพ่อค้าใหญ่ ๆ มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดจนกระทั่งอะไรก็ตามที่กระทบชนชั้นหนึ่งก็ต้องกระทบถึงชนอีกชั้นหนึ่งด้วย ไคเมียวผู้หยิ่งยโส ถ้าปรารถนาจะพ้นหนี้พ้นสินก็จำต้องเก็บความหยิ่งผยองไว้ หากไคเมียวได้ใช้มาตรการที่รุนแรงแล้ว หรือปฏิเสธที่จะยอมชำระหนี้ของตนหรือข่มขู่เจ้าหนี้เพื่อที่จะให้ยกเลิกหนี้สิน ไคเมียวผู้นั้นในที่สุดก็จะพบว่าเมื่อใดก็ตามที่ตนขอกู้ที่อื่น ๆ อีก ก็จะถูกปฏิเสธโดยเด็ดขาดอย่างสุภาพจากโชนินด้วยการแสดงออกถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของโชนินเช่นนั้นจึงสามารถคุ้มครองผลประโยชน์ของตนโดยส่วนรวมได้⁶ เนื่องจากบรรดาพ่อค้า

6 วิธีการหนึ่งซึ่งโชนินใช้กว่าบาตรในทางการเงินกับไคเมียวหรือซามไรผู้ซึ่งประพฤติกวีแล้ว ก็คือการนำเอาธงกระดาษไปปักไว้ที่หน้าบ้านของลูกหนี้ที่ติดค้าง Honjo, *op. cit.*, p. 261 ข้อความที่กล่อก่อนหนึ่งจะช่วยให้เห็นภาพความสัมพันธ์เป็นอย่างดี "ซามไรรู้สึกเดือดดาลเป็นที่สุด (กับการถูกลูกที่พ่อค้ากระทำต่อตนอย่างรุนแรง) แต่ซามไรก็ต้องอดกลั้นต่อความโอหังของพ่อค้า และแม้กระทั่งพร้อมที่จะสละความกล้าหาญและความรักเกียรติยศชื่อเสียง (บุหิโด) ของความเป็นนักรบในการพยายามที่จะได้มาซึ่งความปรารถนาดีจากสามัญชนเพื่อความอยู่รอดของขุนศึกของตน (ผู้ซึ่งจำต้องขอยืมเงินจากสามัญชนเหล่านี้)" Ibid. p. 260. (*Italics mine E.H.N.*)

ความสำคัญขั้นพื้นฐานของสัมพันธภาพอันพิสดารระหว่างไคเมียวกับซามไรด้านหนึ่ง และโชนิน (พ่อค้า) อีกด้านหนึ่งมีอธิบายอย่างชัดเจนอยู่ในบทความของ Horie Yasuzo, "An outline of the Rise of Modern Capitalism in Japan," *KUER*, July 1930, Volume XI, Number I, โดยเฉพาะ pp. 99-100

ใหญ่ ๆ ได้ดอกเบี้ยจากเงินกู้ที่ให้แก่ *ไดเมียว* และ *ซามูไร* ความพินาศอย่างย่อยยับของ *ไดเมียว* และ *ซามูไร* ก็จะนำมาซึ่งความพินาศของบรรดาพ่อค้าด้วยอย่างหลีกเลี่ยงมิได้⁷ ณ ที่นี้เราจำต้องกล่าวถึงความอ่อนแอของพ่อค้าญี่ปุ่นผู้ขาดโอกาสที่จะเพิ่มพูนเงินทุนโดยทางการค้าและโดยการปล้นสะดมเมื่อเปรียบกับพวกพ่อค้าในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 นิยมกระทำกัน การอยู่อย่างโดดเดี่ยวในสมัยโตคุกาวาและความยากจนของชาวนา ซึ่งยังคงดำเนินชีวิตทำนองเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองตามธรรมชาตินั้น อันมีเศรษฐกิจการเงินเริ่มแทรกซึมเข้าไปในชนบทเพียงช้า ๆ กันมิให้ *โชชิน* ได้สร้างตลาดภายในประเทศขึ้นอย่างกว้างขวาง ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พวก *ซามูไร* ตามเมืองปราสาทและ *ไดเมียว* และพร้อมทั้งบริวารของตนถูกระบบ *ซันคิน ไคไต* บังคับให้สละเวลาครึ่งหนึ่งอยู่ในเมือง เอโดะได้กลายเป็นลูกค้าที่สำคัญของ *โชชิน* ดังนั้น จึงสมเหตุสมผลอย่างยิ่งที่ *โชชิน* จะรู้สึกถึงความเจริญรุ่งเรืองของตนนั้นสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับความเจริญรุ่งเรืองของชนชั้นนักรบและขุนนาง ลูกค้าและลูกหนี้ของตน ด้วยเหตุนี้ *โชชิน* จึงมิได้คิดฝันเลยว่า จะทำการต่อสู้อย่างซึ้ง ๆ หนัาต่อลัทธิศักดินาในฐานะที่เป็นระบบ ถึงแม้ว่า

7 ข้อความนี้ต้องการอธิบาย ด้วยเหตุที่ *โชชิน* ได้ประโยชน์มากจาก *ความอึดอัดทางการเงินของซามูไรและไดเมียว* อันมีผลมาจากความต้องการเงินสดในการแลกเปลี่ยนกับข้าวมากกว่าจากความรุ่งเรืองเรื่องของตน แต่โดยพื้นฐานแล้ว ผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายก็เท่าเทียมกันในแง่ที่ว่า ทั้งสองฝ่ายต่างก็จ้องอยู่ที่ชาวนาในฐานะที่เป็นผู้ส่งส่วยข้าว ดังนั้นความพยายามของ *ไดเมียว* ที่จะให้ทันกับหนี้สินที่เพิ่มขึ้นและความต้องการในด้านการเงินโดยการรีดนาทาเร้นเพิ่มขึ้นจากชาวนา ก็กระทำมิใช่เพื่อผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น แต่เพื่อ *โชชิน* ผู้ซึ่งเผ่าคอยการชำระหนี้ของตนอยู่อย่างเอาอกเอาใจ นักเศรษฐศาสตร์ชาวญี่ปุ่นได้กล่าวไปไกลถึงขั้นที่ว่า สำหรับพวก *โชชิน* โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *โชชิน* ที่ใหญ่ ๆ แล้ว การทำลายระบบศักดินาลงก็เท่ากับเป็นการฆ่าตัวตาย Takahashi Kamekichi, "Keizai Shijo ni Okeru Meiji Ishin" (The Meiji Restoration in Relation to Economic History), in Meiji Ishin Shi Kenkyu. p. 129

โชนินพร้อมที่จะอุดหนุนทางการเงินให้กับขบวนการทางการเมืองที่มีต่อ
 บาคู/รวมกันกับกลุ่มศักดินาที่เป็นคู่แข่ง⁸

เนื่องจากการลงทุนในทางการค้าต่างประเทศหรือในการพัฒนา
 อุตสาหกรรมถูกสกัดกั้นตามนโยบายของโตคุกาวา บรรดาพ่อค้าโดยเฉพาะ
 พ่อค้าเล็ก ๆ จึงมักลงทุนเงินที่ได้จากการค้าหรือได้จากดอกเบี้ยเงินกู้ไปกับที่
 ดิน วิธีหนึ่งดังที่เคยกล่าวมาแล้วในบทก่อนก็คือการทำที่ดินรกร้างว่างเปล่า
 ให้เป็นประโยชน์ขึ้นมาตามสัญญา ซึ่งการปฏิบัติกันทั่ว ๆ ไปก็คือการหา
 ชาวนาผู้เช่าด้วยการให้สิทธิการเช่า (เอ-โคซากุ) เป็นเวลากว่ายี่สิบปี⁹
 การเช่าที่ดินอีกแบบหนึ่งก็คือ ชิฉิจิ-โคซากุ ซึ่งหมายถึงการเช่าที่ดินจำนวน
 ที่ผู้ให้กู้เงินได้มาจากการจำนอง¹⁰ แน่นอนทีเดียวย่อมมีการเช่าที่ดินประเภท
 อื่น ๆ อีก ซึ่งกฎหมายการรวมที่ดินในสมัยศักดินาได้ตีวงกันไว้แล้ว แต่สิ่ง
 ที่สำคัญสำหรับจุดมุ่งหมายของเรา ก็คือข้อเท็จจริงที่ว่านอกเหนือไปจากความ
 เสื่อมในด้านความสัมพันธ์ของระบบศักดินาที่แท้จริงนั้น ได้มีชนชั้นใหม่ที่
 เป็นเจ้าของที่ดินเกิดขึ้น ซึ่งปรากฏว่าเป็นชนชั้นที่มีผลประโยชน์มากในการ

⁸ ปัญหาทั้งหมดนี้สำคัญยิ่งจนกระทั่งผู้เขียนใคร่ยกคำพูดของนักประวัติศาสตร์สังคมชาวญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “ทำไมชนชั้นโชนินที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่นี้มิได้เคยคิดถึงการโค่นชนชั้นบูชิ (นักรบ) เลยนั่นก็ถือว่า ฝ่ายหลังเป็นลูกค้ำของตน และถ้าพวกโชนินทำลายลูกค้ำของตนแล้ว ซึ่งแม้ว่าจะเป็นเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นก็ตาม อำนาจทางเศรษฐกิจของโชนินเองก็จะถึงซึ่งความวิบัติได้ ด้วยเหตุประการนี้ พวกชาว-บูริจึงสามารถสร้างฐานะของตนเองได้มาจนถึงสมัยฟื้นฟู ทั้ง ๆ ที่ได้สูญเสียอำนาจที่แท้จริงของตนในประเทศมานานแล้วก็ตาม” Takigawa Masajiro, *Nihon Shakai Shi* (A Social History of Japan), Tokyo, 1935, pp. 246-7

⁹ Ono Takeo, *Ei-kosaku Ron* (Discussion of Permanent Tenancy), Tokyo, 1927, p. 87

¹⁰ *La Restauration de l'Ere de Meiji et sa Repercussion sur les Milieux agricoles japonais, 1867-1930*, by Ikemoto Kisao, Paris, 1931, pp. 279-80

รักษาความสัมพันธ์แบบศักดินาที่ขยายตัวขึ้นในวงการเกษตรกรรม และโดยเหตุนี้จึงมีความสัมพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับชนชั้นไดเมียว ตามระบบศักดินามากกว่ากับชนชั้นซามูไร¹¹ เป็นการง่ายที่จะเชื่อว่า ผู้มีอำนาจ

11 ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดิน "Shinjinushi" กับชนนารักดินาเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักประวัติศาสตร์สังคมของญี่ปุ่น สำนักหนึ่งซึ่งมีฮัตโตริ โคเรฟุซา เป็นตัวแทนมีความเห็นว่าชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดินนี้ ได้ร่วมมือกับชนนารักดินาให้เกิดประโยชน์ และด้วยเหตุนี้ จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองที่จะจัดลำดับชั้นแบบศักดินาในด้านการปกครอง แต่ศาสตราจารย์ ทสึชิยะ ทาเคโอะ มีความเห็นตรงข้ามในทำนองสงสัยถึงการรวมตัวกันระหว่างชนนารักดินากับชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดิน ที่มีอยู่ และพยายามที่จะพิสูจน์ว่า การแทรกตัวเข้ามาของพ่อค้าและนายทุนเงินกู้เป็นการคุกคามต่อผลประโยชน์แบบศักดินาของตนเอง และดังนั้นบางครั้งบางครั้งอาจเห็นได้ว่าประจักษ์ประทุจึงยึดทรัพย์ของเจ้าของที่ดินซึ่งเพิ่งเกิดขึ้นใหม่เหล่านี้ (อาทิ ใน ทสึชิมะ, ทสึ, ซากะ และคาเงะ) หรือมิฉะนั้นก็ห้ามยึดเอาที่ดินอย่างเข้มงวด (อาทิ ในโอบิ และเซนไก) Tsuchiya Takeo, *Nihon Shihonshugi Shi Ronshu* (Collection of Essays on the History of Japanese Capitalism). Tokyo 1937 คุบัทซึมึเอะเรื่องว่า "Shinjinushi Ron no Saikento" (A Further Criticism on the Subject of the New Landlord) pp. 3-26

เอกสารอ้างอิงตามที่กล่าวข้างต้นเกี่ยวกับการบริบทซึ่งเป็นที่ดินและการห้ามสะสมที่ดินอยู่ในหน้า 9 ปัญหาการถกเถียงระหว่างทสึชิยะ และฮัตโตริ ก็คือว่าชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดินนี้จะป็นนายทุนตามลักษณะที่แท้จริงและด้วยเหตุนี้จึงถือว่าเป็นปรบักษ์ต่อผลประโยชน์ของศักดินา (ทสึชิยะ) หรือว่าจะป็นกึ่งศักดินาที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชนนารักดินาที่เป็นชนชั้นปกครอง (ฮัตโตริ) ถ้าหากว่านักเขียนสมัครเล่นที่ได้รับการยินยอมให้แสดงความคิดเห็นในเรื่องที่ผู้เขียนเขาพูดถึงกล่าวไม่เห็นพ้องต้องกัน ก็อาจเป็นไปได้ว่า ฮัตโตริมองข้ามผลของการออกเงินให้กู้เป็นการทำให้ความสัมพันธ์แบบศักดินาคลายตัวลงได้ และด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นการเร่งให้ความเสื่อมและการสลายตัวของระบบศักดินาสาวมิมักก็เกิดเร็วขึ้น (ดู คุบัทซึมึเอะ II. notes 26 และ 28 กับ note 13 ในบทนี้ด้วย)

การเกิดขึ้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดินนี้ในช่วงเวลาจนสิ้นสมัยไดเมียวอธิบายอยู่ใน Ono Takeo เรื่อง *Ishin Noson Shakai Shiron* (An Historical Treatise on Agricultural Society at the Restoration), Tokyo, 1932 คุบัทซึมึเอะเรื่องว่า "Jinushi on Sui" (Transition of the Landlords), pp. 285-9 คุบัทซึมึเอะหนึ่งของนักเขียนผู้เดียวกัน เรื่อง *Noson Shakai Shi Ronko* (Discussions on the History of Agricultural Society) Tokyo, 1935 คุบัทซึมึเอะเรื่องว่า "Kinsei Jinushi no Hattatsu" (Development of the Modern Landlord). pp. 113-35

ศักดิ์นาว่าสู้กรังเกียจการมีอำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดินและคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ในข้อความต่อไปมีอยู่ในบันทึกหลักฐานสมัยเดียวกันเรื่อง *Kanno Wakumon*, ซึ่งอธิบายไว้อย่างละเอียดถึงขอบเขตของระบบเจ้าของที่ดินใหม่ กับการที่ระบบนี้ก่อให้เกิดความตึงเครียดขึ้นในวงราชการ “ถ้าเราจะพูดถึงความเลวร้ายของการรวมที่ดิน เราจะเห็นว่าคนรวยที่มีความร่ำรวยอย่างล้นพ้นกำลังกลืนเอาส่วนแบ่งของคนจนเข้าไปหมด คนรวยก็ยังรวยขึ้น ส่วนคนจนก็ยังจนลง คนรวยก็จะดูดเอาที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ไปจนหมดสิ้น และในที่สุดความหายนะของคนจำนวนมากก็จะกลายเป็นความหายนะของประเทศ.... มิใครบ่างที่ไม่รู้ว่าประชากรกำลังลดลงและที่ดินว่างเปล่ากำลังเพิ่มขึ้น ปรากฏว่า มีผู้คนซึ่งไม่สามารถหาเงินมาชำระภาษีได้ ด้วยเหตุนี้ จำนวนพนักงานเก็บภาษีจึงลดลง และทำอะไรมิได้นอกเสียจากเก็บภาษี *โกโยคิน* (การให้กู้โดยวิธีบังคับ) ที่มาของเรื่องราวทั้งหมดนี้ก็คือการรวมที่ดิน”¹²

ในขณะที่ชนชั้นขุนนางศักดินาจะต้องแสดงความอดกลั้นอย่างเต็มที่ต่อการรักษาเกียรติยศของตนเมื่อเผชิญกับความจำเป็น ต่อการที่จะต้องแบ่งส่วนผลประโยชน์ในการมีสิทธิ์ที่เคยทำกันมาแต่ผู้เดียว ด้วยการขูดรีดส่วยจากชาวนาให้กับพ่อค้าและนายทุนเงินกู้ จึงเป็นธรรมชาติอยู่เองเมื่อเผชิญกับกลุ่มชาวนา ซึ่งพยายามที่จะปลดปล่อยภาระของตนออกไป ไม่ว่าจะด้วยการจลาจลหรือด้วยการหนีก็ตาม ชนชั้นขุนนางเดียวกันนี้ก็ต้องยืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ที่ถูกเหยียดหยามหากแต่เป็นพวกชนชั้นพ่อค้าและนายทุนเงินกู้ที่มีอำนาจในทางเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาสัมพันธ์ภาพระหว่างชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้า

12 ข้อความนี้คัดมาจากบทความของ Professor Tsuchiya “Shinjinushi Ron no Saikento,” p. 9 และมีอยู่ในต้นฉบับเดิมเรื่อง *Nihon Keizai Taiten*, Volume XXXII, pp.219-20

ของที่ดินกับขุนนางศักดินาจากทัศนะของชาวนาแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าชาวนา
ก่อนการจลาจลต่อต้านทั้งการขูดรีดเงินของขุนนางศักดินาและของชนชั้นใหม่
ที่เป็นเจ้าของที่ดิน¹³ เมื่อสมัยโตคุกาวาดำเนินไป ดังที่เราจะได้เห็นต่อไปว่า
การที่ชนสองกลุ่มคือ กลุ่มผู้ปกครองสมัยศักดินาอันเก่าแก่ และเจ้าของที่ดิน
ใหม่ ๆ ได้มีความใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น จึงทำให้การประนีประนอมที่สำคัญที่สุด
เกี่ยวกับปัญหาที่ดินภายหลังสมัยฟื้นฟูเป็นไปได้

สิ่งสำคัญสำหรับการวิเคราะห์ของเราก็คือข้อเท็จจริงที่ว่า *ไคเมียว*เอง
จำต้องหันไปพึ่งพานายทุนเงินกู้ใหญ่ ๆ แห่งโอซากาในด้านความช่วยเหลือ
ทางการเงิน มักปรากฏบ่อยครั้งว่า ขุนคลังประจำตระกูลจะตกอยู่ในมือ
ของโชนินที่มั่งคั่งผู้ให้เงินล่วงหน้าแก่ *ไคเมียว* ผู้ซึ่งต้องการเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยสูง
พร้อมกับถือเอารายได้ที่เป็นข้าวของ *ไคเมียว* เป็นหลักประกัน เช่น
ฐานะการเงินของแคว้นเซนได เป็นต้น อยู่ภายใต้การควบคุมของมาสุยา
เฮเอมอน พ่อค้าชาวโอซากา ผู้ซึ่งโคโเอ เซเรียว (ค.ศ. 1816) นักเขียน
ผู้หนึ่งในสมัยนั้นได้บรรยายไว้ว่า “เป็นผู้นำเอากิจการด้านการเงินของ
แคว้นซุนตีกเซนไดมาจัดการเอง”¹⁴ บันทึกเรื่องโชนิน *โคเคนโรกุ* ซึ่งแต่งขึ้น

¹³ การวิวาทกันด้วยเรื่องสิทธิการเช่าที่ดิน ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็น
ปฏิปักษ์ของชาวนาต่อระบบชนชั้นใหม่ที่เป็นเจ้าของที่ดินนี้ เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นบ่อย
ที่สุดลักษณะหนึ่งของการจลาจลของชาวนาสมัยโตคุกาวา ดู Burton, *op. cit.*,
pp. 30–3, Honjo, *op. cit.*, pp. 52–5 โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อความที่ให้ความกระจ่าง
ซึ่งคัดมาจาก Minkan Seiyō *ibid.*, p. 53

¹⁴ *Ibid.*, p. 259 ใน Keizai-Roku of Dazai Shundai (ค.ศ. 1680–1747)
กล่าวว่า “ไคเมียวปัจจุบันไม่ว่าใหญ่หรือเล็กจะนิยมเคียดชังต่อสามัญชนผู้มั่งคั่ง เพื่อที่จะ
ขอยืมเงินและพึ่งพ่อค้าแห่งเอโดะ, เกียวโต เป็นต้น เพื่อการยังชีพสืบไป” คัดมาจาก
Honjo, *op. cit.*, p. 257

เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดย มิตซุยุ ทาคาฟูซา เชื้อสายของตระกูล
มิตซุยุ ผู้ยิ่งใหญ่เล่าว่า *ไคเมียว* จำนวนหนึ่งได้กลายเป็นหนี้พวกพ่อค้าที่มั่ง
คั่งที่สุดของญี่ปุ่นห้าสิบคนได้อย่างไรบ้าง¹⁵ แม้ว่าการตุกเขยียดหายมซึ่ง
ชนชั้นนักรบจะมีฝังใจอยู่ต่อชนชั้นพ่อค้าที่เห็นแก่เงิน อย่างไรก็ตาม อำนาจ
ทางเศรษฐกิจของชนชั้นพ่อค้าก็ทำให้การตุกเขยียดหายมลดน้อยลง เสี่ยง
หัวเราะเยาะหยันของ *ไคเมียว* ที่มีฐานะล้มละลายก็พังตู่แปร่งไปอย่างประหลาด
และแม้กระทั่งเป็นเสียงที่เปล่งออกมาอย่างเคารพและยำเกรง¹⁶ ดังที่โอคาว่า
เคนโด เขียนไว้ในหนังสือ *Chirizuka-dan* ความว่า ‘ถึงแม้ว่าตามรูป
การณ์ ซามูไรจะปกครองและสามัญชนจะเชื่อฟัง ทว่าตามความเป็นจริงแล้ว
ดูเหมือนจะเป็นยุคที่สามัญชนมีอำนาจ’¹⁷ การรับรองอำนาจทางเศรษฐกิจ
ของโชนินเป็นบันไดขั้นแรกในการยอมรับพ่อค้าที่มั่งคั่งที่สุดเข้าอยู่ในชนชั้น
ปกครองโดยการรับไว้เป็นบุตรบุญธรรมในตระกูลซามูไร นักรบเมื่อตกอยู่
ในสภาพขั้นแค้น ย่อมดีใจที่จะพ้นตัวจากความยุ่งยากทางเศรษฐกิจโดยการ
เข้าอยู่ในตระกูลโชนินด้วยการสมรสหรือเป็นบุตรบุญธรรม¹⁸ โชนินจำนวน
มากที่มีความทะเยอทะยานทางสังคม ไม่มีความอดทนมากพอที่จะยอมรับ

¹⁵ ในบรรดาลูกหนี้ที่เป็น *ไคเมียว* ซึ่งปรากฏอยู่ในบันทึกนี้ ล้วนแล้วแต่เป็น
ขุนศึกแห่งคากะ, อิโรชิม่า, ซัทสึมา, เซนไก, อิโกะ, ทอคโตริ, นัมบุ, โอวาริ, คิอิ,
ทสึยาม่า, โซซุ, โทสะ, ซากะ, โยเนซาวา, ฟุกุโอกะ, *ibid*, p. 285

¹⁶ มีรายงานว่า Gamo Kumpei (ค.ศ. 1768—1813) ผู้สนับสนุนฝ่ายพระเจ้ากร-
พรรดิ และเป็นผู้สนับสนุนการปฏิรูปภายในกับการป้องกันชายฝั่งทะเลได้กล่าวไว้ดังนี้
“ความโกรธขุ่นของบรรดาพ่อค้าที่มั่งคั่งแห่งโอซากา ได้ก่อให้เกิดความหวาดกลัวขึ้นใน
จิตใจของ *ไคเมียว*” Honjo, *op. cit.*, p. 201. ดู Sansom, *op. cit.*, p. 612. ด้วย

¹⁷ Honjo *op. cit.*, p. 199.

¹⁸ *Ibid*. pp. 202—4.

การเป็นบุตรบุญธรรมหรือการสมรสอย่างธรรมดา ๆ ก็พบว่าเป็นไปได้ที่จะซื้อวิธีการเข้าไปเป็นชนชั้นนักรบด้วยการซื้อการเป็นบุตรบุญธรรมเพียงในนามจาก*ซาตาโมโต* หรือ *ซามูไร* ที่ต้องการเงินด้วยอัตรามาตรฐาน¹⁹ การขายตำแหน่ง*ซามูไร*กลายเป็นเรื่องอื้อฉาวมากจนกระทั่งโยชิซึเนะ (ค.ศ. 1677-1757) พยายามที่จะห้ามการกระทำเช่นนี้ แต่ก็มิได้รับผลสำเร็จเลย²⁰ ความสำคัญทางสังคมของ*โซนิน* สามารถประเมินได้จากการสำรวจสมัย*เกนโรกุ* (ค.ศ. 1688-1702) รวมทั้งนิสัยชอบความหรูหราฟุ่มเฟือย ขอบนวนนิยายไก่อเก้ ละคอน ภาพและหนังสือต่างๆ ที่ล้วนประณีตบรรจง เช่น *ยุคิโย-อะ* และ *ยุคิโย-โซชิ* ซึ่งบรรยายถึงชีวิตกึ่ง*ทรูรวา* (*demi-mondaine*) ในเกียวโตและเอโดะ รวมทั้งอุปนิสัยใจคอของสามัญชน²¹ วัฒนธรรมของ *โซนิน* มีความดึงดูดใจ*ซามูไร*อย่างมาก ดังนั้นสำหรับทุกๆ คนแล้วคำสอนของ ศาสดาต่าง ๆ ที่เลื่อมใสลัทธิขงจื้อเกี่ยวกับ “การฉ้อราษฎร์บังหลวงของยุคสมัยใหม่และความต้องการที่จะมีวิถีชีวิตธรรมดา ๆ มากขึ้น” นั้นเองที่ได้

19 อินุเอะ ซาบุโรเอมอน ได้รายงานไว้เมื่อ ค.ศ. 1853 เกี่ยวกับอัตราในการรับสามัญชนเป็นบุตรบุญธรรมเพื่อให้เข้าอยู่ในชนชั้น*ซามูไร*ว่า “การรับบุตรบุญธรรมชายอีก 50 *เรียว* สำหรับทุก 100 *โกกุ* ของรายได้ประจำที่เป็นข้าว ในขณะที่*ซามูไร* คงอยู่ในฐานะตามปกติของตน สำหรับการรับบุตรบุญธรรมชายแบบรับโอนอีก 70 *เรียว* และ 100 *เรียว*” *Ibid.*, p. 206 ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่าการห้ามของโยชิซึเนะเกี่ยวกับการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรมนั้นไร้ผล ดู note 20 *infra*

20 โยชิซึเนะห้ามขายตำแหน่ง*ซามูไร* Kuroita, *op. cit.*, Volume III, p. 482

21 Sir George Sansom (*op. cit.*, p. 465) ได้บรรยายวัฒนธรรม*เกนโรกุ* ไว้ดังนี้ : “พอจะสรุปได้ว่า เมื่อ ค.ศ. 1700 ชาวเมืองเจียวถึงขั้นมีความสมบูรณ์พูนสุขและวัฒนธรรมสูง และถึงแม้ว่า*ซามูไร*อาจจะคิดว่า *โซนิน* เป็นผู้ที่มั่งคั่งและมีอาชีพที่ไม่น่าเลื่อมใส และมีรสนิยมต่ำก็ตาม *โซนิน* ก็มีความคิดอ่านที่แน่นอนและเคร่งครัดเป็นของตนเอง ดังเช่น มีหนังสือดี ๆ ละคอนดี ๆ ภาพดี ๆ และไม่ควรถือว่า *โซนิน* มีความประพฤติที่ต่ำต้อย”

หล่อหลอมอุปนิสัยและรสนิยมของบุคคลเหล่านั้น²² วรรณคดียุคนั้นเป็น
ประจักษ์พยานได้อย่างดีถึงการรวมตัวกันของชนชั้นชาวไร่และโชนิน โดย
เฉพาะอย่างยิ่งโชนินชั้นสูง ยิ่งกว่านั้นแล้ว ยังเป็นการรวมตัวกันที่ยอมให้
โชนินมีบทบาทนำทางด้านการเมืองและการปกครองของแคว้นเท่า ๆ กับมี
บทบาทนำทางการเงินอย่างแท้จริงอีกด้วย²³ การที่โชนินค่อย ๆ แทรกตัว
เข้ามาในตำแหน่งสำคัญ ๆ ภายในลำดับชั้นการปกครองแบบศักดินานี้เองได้
กลายเป็นสิ่งสำคัญต่อไปจนถึงปลายสมัยบากูฟุ ในการยืนยันความร่วมมือ
ระหว่างพ่อค้าใหญ่ ๆ แห่งโอซากาและแคว้นชั้นนำที่ต่อต้านโตคุกาวา อาทิ
อิโตะ ชิโรบุมิ หนึ่งในรัฐบาลผู้ยิ่งใหญ่สมัยเมจิ ก็มาจากตระกูลที่มีกำเนิด
เป็นชนชั้นสามัญ ซึ่งได้รับตำแหน่งชาวไร่ในแคว้นโชชู ยังมีตัวอย่างอีกมาก
ที่สามารถมองเห็นการรวมตัวกันของบรรดาผู้ปกครองศักดินากับบรรดาพ่อค้า
นายทุนได้โดยง่าย²⁴

22 “ชนชั้นใหม่ที่เป็นโชนินนั้นไม่เพียงแต่อยู่ในระดับส่วยออกทางการเงินเท่านั้น
แต่ยังเป็นคนใจกว้างอีกด้วย โชนินพบสิ่งที่น่าสนใจใหม่ ๆ ทางด้านสติปัญญา พยายาม
ที่จะเป็นผู้นำทางด้านสติปัญญาของชาติ ทั้งในด้านความรู้และศิลปะ” Takigawa,
op. cit., p. 246

23 กิจการของแคว้นได้รับผลกระทบจากการค้างถึงเรื่องเงินหรือเรื่องการค้า
มาจนกระทั่งได้ออกเป็นเงินโซ คือ Buke-Hatto ในปี ค.ศ. 1710 (ตัวบทกฎหมาย
ที่รัฐบาลโตคุกาวาได้ออกเป็นชดเชยเกี่ยวกับกฎว่าด้วยชนชั้นทหาร) ความเป็นชน
บวชนิยมในสมัยนั้นก็จะค้างถึงจำนวนทรัพย์สินว่า มีความสำคัญมากกว่าสัมพันธ
ภาพในทางสายโลหิต ในการระบุบทบาทของบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด” Honjo, *op. cit.*,
p. 204.

24 อาทิ Kobayashi Shojiro ให้เรื่องราวไว้ใน Bakumatsu Shi (History
of the End of the Bakufu) ว่า “บางคนก็ซื้อตำแหน่งรองชาวไร่ชั้นต่ำ ระดับ
โยริกิ หรือ คางิ ได้ขึ้นมาเป็นตำแหน่งฮาดายโต ด้วยความมั่งคั่งพละการของตนเอง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนปลายสมัยโตคุกาวา ทั้งตัวอย่างที่ปรากฏในกรณีของ Kusu-
Sado-no-kami-Sukeaki, หนึ่งในบรรดาซามูไรที่มีอำนาจมากในตอนนั้น Mizuno-

ระบบผูกขาดของแคว้นและผลของระบบที่มีต่อความสัมพันธ์ ระหว่างพ่อค้า-ศักดินา

ความผูกพันทางเศรษฐกิจที่ไม่ใคร่เห็นเด่นชัด แต่ทว่าฝังรากลึกมากกว่าระหว่าง โซนิน และไดเมียว เกิดขึ้นจากระบบผูกขาดของแคว้นในทางการค้าและอุตสาหกรรม เขตที่ดินกรรมสิทธิ์ที่มีขุนนางศักดินาปกครองหรือฮัน แต่ละแห่งได้ส่งเสริมอุตสาหกรรมผลิตผลที่สำคัญสำหรับสินค้าออกที่ส่งไปยังฮันอื่น ๆ ในขณะเดียวกันโดยการบังคับจากแรงกระตุ้นที่มีอยู่ของลัทธิพาณิชย์นิยม และความปรารถนาที่จะสะสมเงินตรา ฮันจึงพยายามอย่างเต็มที่ที่จะกีดกันสินค้าเข้าจากฮันอื่น ๆ สิทธิที่แคว้นหนึ่ง ๆ สามารถออกธนบัตรของตนใช้เองได้นั้นก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงทางด้านเงินตราขึ้นภายในประเทศมากจนกระทั่งเป็นอุปสรรคอย่างแรงกล้าแก่บรรดาพ่อค้าในการทำธุรกิจซื้อขายภายนอกแคว้น²⁵ การที่จะเอาชนะอุปสรรคนี้ได้พ่อค้าจำต้องแสวงหาความร่วมมือจากรัฐบาลแคว้น ซึ่งเกือบทุกกรณีอยู่ในโอซากาและศูนย์คุรายาซิกะ (คลังสินค้า) อื่น ๆ ที่ดำเนินงานโดยตัวแทนแคว้นที่เรียกว่า คุรายาคุนิน และบริวารของตนที่เรียกว่า คุราโมโต ผู้ซึ่งขายสินค้าของแคว้นโดยได้ค่านายหน้า เมื่อตลาดค้าค่อย ๆ ขยายตัวไปพร้อม ๆ กับผลทางด้านการศึกษาเพิ่มขึ้นและการคมนาคมดีขึ้น เศรษฐกิจของท้องถิ่นจึงรวมเข้าไปเป็นเศรษฐกิจของชาติ และเมืองโอซากาก็กลายเป็น

Tadakuni ดำรงตำแหน่งเป็น ไรจู; Sado-no-kami เป็นที่หนึ่งในมณฑลซึนาโน แต่ด้วยการซื้อตำแหน่ง *ซามูไร* เขาได้ขึ้นมามีชื่อเสียงและอำนาจจนในที่สุดได้เป็นตำแหน่งคันโจบะเกียว, สุกะโทชิ บุกรขายของเขาได้เป็น Sado-no-kami ด้วย และได้รับแต่งตั้งให้เป็นตำแหน่งสูงในเมืองโอซากา” Honjo, *op. cit.*, pp. 205-6

²⁵ เกี่ยวกับความยุ่งยากในการการเงินเมื่อปลายสมัยสำนักโชกุน ดู André-adès, *Les Finances de l'empire japonais et leur évolution*, Paris, 1932, pp. 23-4

ศูนย์รวมสินค้าสำคัญสำหรับชาวที่เป็นผลิตผลหลักของชาติ และเป็นสถานที่
ชำระบัญชีสำหรับสินค้าผูกขาดของแคว้น ตัวแทนผู้ซื้อขายสินค้าเหล่านี้คือ
ทอนยา หรือสมาคมพ่อค้าขายส่งที่จัดตั้งขึ้นเป็นโตกุมิ-ดอนยาที่ผูกขาดอย่าง
มาก²⁶ ที่กล่าวมาแล้วจึงเป็นแบบที่พ่อค้าในเมืองโอซากา และโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งพ่อค้าท้องถิ่นภายใต้การควบคุมของแคว้นได้ดำเนินธุรกิจของตน

ถึงแม้ว่าแต่ละฮันจะออกธนบัตรของตนเอง แต่จะไม่ยอมรับธนบัตร
ของ บาคุสุ²⁷ ได้ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วธนบัตรของฮันก็จำเป็นต้องมี
ธนบัตรของบาคุสุเป็นหลักประกัน เนื่องจากที่โอซากามีการซื้อขายสินค้า
ชั้นนำส่วนใหญ่กันเพื่อแลกเปลี่ยนกับธนบัตรนานาชาติ ราคาตลาดใน
โอซากาจึงเป็นราคามาตรฐานสำหรับท้องถิ่น ด้วยปรารถนาที่จะเพิ่มเงินตรา
โดยการเพิ่มสินค้าออกและลดสินค้าเข้าแต่ละฮัน จึงหาหนทางที่จะเข้าไป
สู่ตลาดโอซากาตามจุดมุ่งหมายของตน ดังนั้น การอยู่ตามลำพังของแคว้น
จึงเป็นไปได้ อย่างน้อยที่สุดก็ในเรื่องเศรษฐกิจ ผลของพฤติกรรมนี้ก็คือ

26 ในฐานะที่โอซากาเป็นศูนย์กลางการค้าของผู้ป้อนในปลายสมัย โตคุกาวา
คุเอกสาร์ของ Kanno Wataro, *Osaka Keizaishi Kenkyu* (A Study in The
Economic History of Osaka), Tokyo, 1935 โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทที่หนึ่ง ผู้เขียนได้
ค้นบันทึกในสมัยเดียวกันซึ่งมีความว่า “เมื่อเร็ว ๆ นี้ ทองและเงินของราชอาณาจักร
ได้เพิ่มขึ้น และเนื่องจากทองและเงินกว่าครึ่งอยู่ในโอซากา จึงทำให้เมืองนี้เป็นหนึ่งใน
บรรดาเมืองที่มั่งคั่งร่ำรวยที่สุดในจักรวรรดิ ชนศึกทั้งภาคตะวันออกและตะวันตก
ต่างหลั่งไหลกันเข้ามาเพื่อหาทุนด้วยการกู้ยืมเงิน ข้าว และพืชชนิดเมล็ดต่าง ๆ จาก
ทางภาคเหนือ ตะวันตก และกลาง ต่างมารวมอยู่ที่โอซากา และยิ่งกว่านั้นคนหัวแดง
(ชาวยุโรป) จะข้ามมาจากเมืองจีน พร้อมด้วยหูกยา น้ำตาล เป็นต้น ซึ่งนำมาขาย
ในโอซากาเป็นแห่งแรก แล้วจึงแจกจ่ายเพื่อจำหน่ายต่อไปตามจังหวัดต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้
ทองและเงินจึงรวมอยู่ในโอซากามากมาย” ข้อความนี้คัดลอกมาจาก *Yume no Shiro*
แต่งโดย Yamagata Banto, ค.ศ. 1802 และปรากฏอยู่ในหน้า 10 ของหนังสือที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

การที่ขุนศึกศักดินาผู้ซึ่งพ่อค้าท้องถิ่นเข้าหาเพื่อขอใบอนุญาตผูกขาดการค้าในทางกลับกันก็จำต้องแสวงหาทางติดต่อกับพ่อค้าใหญ่ ๆ และนายหน้าขายข้าวในย่านตลาดกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองโอซากา²⁷ ด้วยวิธีเช่นนี้ระบบผูกขาดของแคว้นและการผูกขาดการค้าของชาติจึงบังคับให้ชนชั้นพ่อค้า (ทั้งในท้องถิ่นและในโอซากา) และเจ้าหน้าที่ชั้นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน²⁸ การที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันนี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ และการที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอันก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจเป็นอย่างมากนั้น ก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้โดยง่าย แต่ความจำเป็นซึ่งเกิดจากลักษณะพิเศษหลายรูปแบบของสังคมสมัยโตคุกาวา ได้กำหนดให้เกิดความสัมพันธ์นี้ ทั้ง ๆ ที่มีความตึงเครียดและความบีบคั้นรวมทั้งมีความแตกร้างในด้านความสัมพันธ์กันชั่วคราวหรือเฉพาะท้องถิ่น การรวมตัวกันนี้ก็ยังคงมีอยู่จนกระทั่งถึงสมัยเมจิ²⁹ ซึ่งเมื่อหลังจากยุคหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งความยุ่งยากและการทดสอบผ่านไป แล้วการรวมตัวกันนี้จึงเป็นที่ยอมรับว่าถูกต้องตามกฎหมายและเหมาะสมในทางสังคม²⁹

²⁷ Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, pp. 65, 86-92, 96

²⁸ ข้อความสังเขปเกี่ยวกับการผูกขาดของแคว้นนี้ได้มาจากการศึกษาอย่างแจ่มแจ้งที่สุดของ Professor Horie Yasuzo เกี่ยวกับเรื่องนี้ Waga Kuni Kinsei no Sembai Seido (The Monopoly System in Our Country in Present Times), Tokyo, 1935 ดูโดยเฉพาะอย่างยิ่ง pp. 7-15 ในภาคผนวก (pp. 269-76) Professor Horie แสดงให้เห็นกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ รายได้เป็นข้าวของที่ดินเหล่านี้ สินค้าที่สำคัญซึ่งแต่ละอันพยายามที่จะผูกขาด ประเภทของการผูกขาด ตลาดสำหรับสินค้าสำคัญ และช่วงระยะเวลาของการผูกขาด ไว้ในตาราง

²⁹ ศาสตราจารย์ แอลเลน ได้อธิบายถึงแนวโน้มนี้ว่า “ภายใต้การปกครองแบบศักดินา การธนาคารตามความหมายสมัยใหม่ไม่มีใครมีอยู่ ในสมัยนั้นอาณาเขตของแต่ละไดเมียว เป็นหน่วยเศรษฐกิจเอกเทศในทางปฏิบัติ สังคมจัดระเบียบขึ้นตามหลักทหารมากกว่าหลักการค้า และการออกสหกรรมก็ทำกันอยู่ในระดับย่อย ๆ สำหรับตลาดค้าที่อยู่ในวงจำกัด ในสภาพเช่นนี้ไม่จำเป็นต้องมีองค์กรการเงินที่สมบรณ์แบบ อย่างไร

การนำเอาลัทธิทุนนิยมเข้ามาใช้ในแคว้นต่าง ๆ

โตเมียว ผู้ซึ่งเป็นชนชั้นที่จมอยู่ในกองหนี้สินอย่างสิ้นหวังชั้นทุกที่ ๆ และผู้ซึ่งมีรายได้ลดลงเรื่อย ๆ อีกทั้งค่าใช้จ่ายก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พบว่าวิธีหนึ่งที่จะพ้นตัวในด้านฐานะการเงินก็คือการเป็นพ่อค้าผูกขาด แม้กระทั่งเป็นผู้จัดการด้านอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ดาไซซุนได (ค.ศ. 1680-1747) ได้สังเกตเห็นตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 แล้ว ยืนยันว่าส่วนใหญ่ตกอยู่ในความคับแค้นทางการเงินอย่างมาก แต่ว่าผู้ซึ่งได้นำเอาระบบการผูกขาดมาใช้นั้นจะมีฐานะมั่นคงมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ³⁰ ระบบการผูกขาดเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นสมัยโตคุกาวา แต่ทว่ามั่นคงขึ้นในสมัยต่อมา ชัมบุตสึ-โคโซ องค์การผูกขาดอย่างเป็นทางการและอุตสาหกรรมที่สำคัญเพิ่งเริ่มตั้งขึ้นเพื่อ

ก็ตาม นับตั้งแต่สมัยโบราณมาก็ได้มีตระกูลพ่อค้าบางตระกูลที่ดำเนินธุรกิจในรูปแบบธนาคารมาแล้ว และสามารถส่งเงินจากสถานที่แห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งได้ โดยผ่านสำนักงานสาขาที่อยู่ในศูนย์กลางชุมชนที่สำคัญ ชนศึกักคึกคึกมากแต่งตั้งให้พ่อค้าเหล่านั้นเป็นตัวแทนการเงินของตนในการรวบรวมรายได้ซึ่งจ่ายเป็นข้าว และขายข้าวเหล่านั้นที่ศูนย์กลางการค้าบางแห่ง เช่นโอซากา... เป็นต้น ธนาคารชั้นนำสมัยใหม่หลายแห่งในญี่ปุ่น เช่น มิตซูบิชิ และโคโนมิเกะ มาจากธนาคารของนายธนาคารที่เป็นพ่อค้าเก่าแก่เหล่านั้นโดยตรง จึงมีค่าควรแก่การสังเกตด้วยว่า ที่เมืองโอซากา มีสมาคมอาชีพที่รู้จักกันว่า เซนนิ-ชา ซึ่งให้โตเมียว กุยืมเงินโดยมีพืชผลของตนเป็นหลักประกัน และแคว้นต่าง ๆ เหล่านี้มีผู้แทนอยู่ในเมืองเพื่อที่จะติดต่อกับสมาคมอาชีพ” G.C. Allen, *Modern Japan and its Problems*, New York, 1927, pp. 148-9

³⁰ Honjo, Eijiro, “A Survey of Economic Thought in the Closing Days, of the Tokyogawa Period, in KUER, Volume XIII, Number 2 (October, 1938), p. 26

ส่งเสริมการผลิต แต่ทว่าต่อมาได้กลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ได้สะดวกในการควบคุมตลาดค้าในท้องถิ่นในรูปแบบของการผูกขาด³¹

เราสามารถเห็นวิวัฒนาการที่ประสบผลสำเร็จในด้านอุตสาหกรรมผูกขาดในกรณีของแคว้นซัตสึมา และตัวอย่างต่าง ๆ ของการผลิตและการตลาดโดยการผูกขาดขงของแคว้นทอตโตริ, อุวาจิมา และยามากุจิ เครื่องปั้นดินเผาของแคว้นโยเนซาวา เหล็กของแคว้นมัตสึเอะ กระดาษของแคว้นทสึวานะ, อุวาจิมา, ยามากุจิ, ฮามาดะ เป็นต้น³² ที่มีชื่อเสียงที่สุดได้แก่ อุตสาหกรรมเครื่องกระเบื้องเคลือบของแคว้นโอวาริ อุตสาหกรรมผ้าแพรเย็นของนาคาฮามา กระดาษของโตะสะ เครื่องเงินและเครื่องกระเบื้องที่มีลวดลายของคากะ การทอผ้าไหมของโคซุเกะ และซิมิตสึเกะ ซึ่งทั้งหมดนี้เจริญขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์และเพื่อผลประโยชน์ของขุนศึกแห่งแคว้น³³ การทำเหมืองแร่ก็ติดอยู่กับขุนศึกศักดินาบางคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคใต้

³¹ Honjo, *Economic and Social History of Japan*, pp. 133-4 และ Takekoshi, *op. cit.*, Volume II, pp. 141-7

³² การผูกขาดขงของทอตโตริ, อุวาจิมา และยามากุจิ มีกล่าวบรรยายไว้ในสามบทด้วยกัน ซึ่งแต่ละบทกล่าวถึงแต่ละแคว้นทั้งสามในเอกสารของ Professor Horie กังนุ Tottori, pp. 165-74, Uwajima, pp. 175-89, Yamaguchi, pp. 190-216, สำหรับการผูกขาดอื่น ๆ ให้ดูตารางที่อ้างถึงข้างต้นในหมายเหตุที่ ๒๘

³³ Fukuda, *op. cit.*, p. 158 อุตสาหกรรมอื่น ๆ ทำกันตามระบบครัวเรือน เช่นการปั้นไหมและกรอไหม มักกระทำกันภายใต้การอุปถัมภ์ค้ำชูของแคว้น ดู Tsuchiya, *Economic History of Japan*, p. 180 ผู้เขียนได้ให้ตัวอย่างของอุตสาหกรรมที่แคว้นดำเนินงานในค้ำชูเหล็ก, ปั้นใหญ่ เครื่องแก้ว เป็นต้น ในปลายสมัยโตกุทซาวา Ibid, p. 182 นั่นที่เดียวว่าอุตสาหกรรมเหล่านี้กระทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านการทหารมากกว่าเพื่อผลกำไร เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากในการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักในสมัยเมจิตอนต้น

ซึ่งนับตั้งแต่ต้นๆ สมัย เคียวโฮ (ค.ศ. 1716-35) เหมือนถ่านหินมีอิเกะ เปิดและดำเนินงานเพื่อผลประโยชน์ของแคว้นทาจิบานา ไดเมียวแห่งนิคุเซิน³⁴ ดังนั้น ภายใต้ความอุปถัมภ์ทางการเมืองของขุนศึกศักดินาและด้วยการสนับสนุนทางการเงิน (แต่มิใช่อยู่ภายใต้การควบคุม) ของนายทุนพ่อค้า จึงเกิดมีระบบการผลิตอุตสาหกรรมในปลายสมัยโตคุกาวา ซึ่งยังกระทำกันในขีดจำกัด มิใช่เป็นงานฝีมือ หรือเป็นแบบสมาคมอาชีพ แต่ค่อนข้างจะเป็นแบบนายทุน³⁵ อย่างไรก็ตาม เราไม่ควรกล่าวเกินความจริงไปถึงขั้นที่ว่า ขุนศึกศักดินาได้หันไปผูกขาดการค้าและทำการหัตถกรรมเป็นวิธีการเพิ่มรายได้ของตน เฉพาะในแคว้นที่ผู้มีอำนาจได้กลายเป็นพ่อค้าหรือนายทุน

³⁴ Professor Tsuchiya, ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้และให้ตัวอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย เกี่ยวกับการทำเหมืองแบบล้าสมัยที่โตคุกาวา และรัฐบาลของแคว้นทา, *op. cit.*, p. 174

ในบันทึกของ Laurence Oliphant เรื่อง *A Narrative of the Earl of Elgin's Mission to China and Japan in the Years 1857-1858-1859*, New York, 1860 กล่าวถึงเหมืองถ่านหินที่ "Wakumoto" (p. 337) ของ ชิเซิน ซึ่งทำงานได้ดีมาก Laurence Oliphant ได้รับการบอกเล่าจากชาวฮอลันดาที่อยู่ที่นี่ว่า เหมืองต่างๆ ของเจ้าแห่งซัตสึมาทำรายได้ประจำปีเป็นเงินแท่งถึง 200 กัมบั้น และเขายังได้รายงานถึงโรงงานเครื่องแก้ว และโรงหล่อปืนใหญ่ ซึ่งว่าจ้างคนงานถึง 800 คน Ibid., p. 338 สำหรับการทำให้เหมืองของซัตสึมา ตระกูลซึ่งสนใจการพัฒนาอุตสาหกรรมด้านการทหารนั้น ดู Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, p. 293

³⁵ ความสังเกตของข้อความในเอกสารทางฝ่ายตะวันตกตรงกับปัญหาเกี่ยวกับ "จุดเริ่มต้นของศักดินาเกี่ยวกับลัทธิทุนนิยมของผู้ป็น" นี้ บราวกุกูอยู่ในบทความของ K.A. Wittfogel, "The Foundations and Stages of Chinese Economic History," ใน *Zeitschrift fur Sozialforschung*, Paris, Volume IV, Part 1, (January 1935), note 1, p. 58

และในแคว้นที่มั่งคั่งที่สุดซึ่งคณะที่ปรึกษาของโชชินมีความสำคัญมาก³⁶
นโยบายนี้จึงได้กลายเป็นเรื่องที่เด่น ส่วนในแคว้นอื่นๆ ชุนศึกต้องแสวงหา
วิธีการต่างๆ ที่จะผ่อนความหายนะทางการเงินด้วยการเปลี่ยนส่วยข้าวให้
เป็นเงินตรา และในเวลาเดียวกันก็เพิ่มส่วยโดยข้ออ้างต่างๆ นานา³⁷ และ
ยิ่งกว่านั้นก็ด้วยการ “หยิบยืม” จากชาวไร่ของตนเองด้วยวิธีง่ายๆ คือการ

³⁶ Honda Rimei (ค.ศ. 1744—1821) นักคิดหัวก้าวหน้าในสมัยนั้นผู้หนึ่งได้
เขียนบทความเรื่อง *Seiiki Monogatari* (Tales of Western Lands) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า
อำนาจและความมั่งคั่งของชาติตะวันตกขึ้นอยู่กับการค้าต่างประเทศ การเดินเรือ และ
ที่สำคัญคืออุตสาหกรรมเป็นต้น และชี้ให้เห็นถึงทัศนคติอย่างรุนแรงที่แตกต่างกันออกไป
จากทฤษฎีรัฐจื๋อในสมัยนั้น ชอนคาได้แนะนำประเทศญี่ปุ่นให้นำเอาแนวทางในการ
พัฒนามาใช้ และให้ขยายดินแดนด้วยการได้มาซึ่งเกาะบริเวณรอบๆ ญี่ปุ่นทางเหนือ
ให้ไกลถึงอลาสก้า และทางใต้ไกลถึงมลายู บทความนี้มีอยู่ใน *Nihon Keizai Taiten*,
Volume 20, pp. 211—86

ทัศนคติของ Sakuma Shozan (ค.ศ. 1811—64) ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความ
เข้าใจในความคิดและประวัติศาสตร์ของตะวันตก เขาได้แนะนำแคว้นของเขา (Matsu-
shiro) และสำนักโชกุนให้นำเอาเทคนิคของตะวันตกมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อจุด
มุ่งหมายทางการทหาร เขาถูกจำคุกเพราะความเพียรพยายามในการให้คำแนะนำเช่นนั้น
และในที่สุดก็ถูก *โรนิน* ที่เกรงกลัวต่างชาติในเกียวโตสังหาร Yoshida Shoin ผู้รักชาติ
ที่เรื่อรนามก็เป็นสานุศิษย์ผู้หนึ่งของเขา สำหรับอิทธิพลของ Sakuma Shozan ที่มีต่อ
Yoshida Shoin นั้น ดู Horace E. Coleman แปลบทความเรื่อง “Life of Shoin
Yoshida” ของ Tokutomi Iichiro ใน *TASJ*, Volume XLV, Part One, September
1917, โดยเฉพาะ pp. 149—55

³⁷ สำหรับแนวโน้มที่ *โคเมียว* จะผ่อนคลายความทุกข์ยากของตนด้วยการเพิ่ม
ส่วยจากชาวนา ดู Takizawa, *op. cit.*, pp. 92—3

ตัดเงินเดือน³⁸ การณ์นี้มีผลให้ชาวนาถ่อการจลาจลแข็งข้อมากยิ่งขึ้น มีผลให้เกิดความตึงเครียดในเรื่องความจงรักภักดีของชาวไร่ต่อขุนศึกของตน หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นการช่วยบ่อนทำลายพื้นฐานทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของระบบศักดินา เพื่อที่จะเข้าใจสมัยฟื้นฟูจำเป็นต้องตระหนักว่า การลดฐานะของชนชั้นนักรบลงเรื่อย ๆ การเปลี่ยนชาวไร่ที่จงรักภักดีให้เป็นโรนินผู้เต็มไปด้วยความขมขื่นและยากจน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงความจงรักภักดีของชนชั้นนี้จากแคว้นหรือสำนักโชกุนมาเป็นพลังที่จะล้มล้างบาคุฟุ³⁹

สัมพันธภาพระหว่างพ่อค้า-ศักดินาและการฟื้นฟูสมัยเมจิ

เราจะเห็นกระบวนการสองประการซึ่งเกี่ยวข้องกันและกันอันมาพร้อมความเสื่อมของสังคมศักดินา คือ (1) ด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจของตน โชนินจึงได้รับการยินยอมให้เข้าไปอยู่ในชนชั้นนักรบโดยการเป็นบุตรบุญธรรมหรือซื้อตำแหน่ง และจากประโยชน์ข้อนี้เองที่ทำให้โชนินบางรายกลายเป็นผู้นำที่มีหุตาสว่างที่สุด ในฐานะที่เป็นโยนิน (หรือผู้ดูแลสำนัก) จึงเป็น

³⁸ เพื่อที่จะลดค่าใช้จ่ายของตนลง ไคเมียวมักจะหักเงินเดือนที่เป็นข้าวส่วนหนึ่งของชาวไร่ พฤติการณ์นี้เรียกว่าระบบ *ฮันชิ* (ตามตัวอักษรแปลว่า “ครึ่งหนึ่งของเงินเดือน”) แม้จะถือว่าเป็นการกั๊ยมจากชาวไร่ของตน แต่ก็เป็นการพูดอย่างหวานหูเท่านั้นเองสำหรับการลดเงินเดือนเพราะมิได้มีการจ่ายเงินเลย Dazai Shundai เขียนไว้ในหนังสือ *Keizairoku Shui* ว่า, “เมื่อไม่นานมานี้ไคเมียวทั้งผู้ใหญ่น้อยต่างเคียดร่อนเพราะความยากจน ไคเมียวเหล่านี้ต้องขอยืมข้าวเป็นจำนวนระหว่างเศษหนึ่งส่วนสิบถึงเศษหกส่วนสิบของจำนวนข้าวจากชาวไร่” Honjo, op. cit., p. 216
 คุ Chapter II, note 12. คัวย

³⁹ Fujii Jintaro, “Meiji Ishin to Samurai Kaikyū”, (The Meiji Restoration and the Samurai Class), in *Meiji Ishin Shi Kenkyū*, p. 462.

ผู้นำกองกำลังฝ่ายต่อต้าน**บาทุ** ฝั่งฝ่ายอุปสรรคต่างๆ มาได้จนกระทั่งสิ้นสุดสมัยโตคุกาวา และ (2) ผู้ปกครองศักดินา (ทั้งฝ่าย **บาทุ** และฝ่ายแคว้น) ที่มักอยู่ในภาวะเกียจจะล้มละลายและชวนชวายเป็นเพิ่มรายได้ของตน โดยเฉพาะเพื่อจุดมุ่งหมายทางการทหารจึงได้นำเอาวิธีแบบนายทุนที่เกี่ยวกับการผลิตมาใช้ และเมื่อถึงขีดหนึ่งพวกเหล่านี้ก็จะกลายเป็นผู้มีลักษณะแบบนายทุนไป⁴⁰ พวก**ซามูไร** ก็มักจะแสวงหาที่พึ่งจากครอบครัวของโชนิน และเป็นพวกแรกในบรรดาผู้ก่อตั้งอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่นหลังสมัยฟื้นฟู ก่อนสมัยฟื้นฟูมาแล้ว เราจะสังเกตเห็นได้ถึงภาพเลื่อนร่างและกำลังเสื่อมคลายของการแบ่งชนชั้นแบบเก่าๆ คือ การรวมตัวกันอย่างไม่แน่นอนกันของชนชั้นปกครองศักดินา ซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายต่อต้าน**บาทุ** กับพ่อค้าที่มีอำนาจมากขึ้นฝ่ายหนึ่ง และการที่โชนินได้เข้ามาดำรงตำแหน่งราชการสูงๆ ดังจะเห็นได้จากตาบสองเล่มของ**ซามูไร** อันเป็นสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจอีกฝ่ายหนึ่ง แม้แต่ในสมัยโตคุกาวามาแล้ว เรื่องนี้ก็ยังคงเป็นเครื่องหมายของการรวมตัวระหว่าง “เงินเยนและดาบ” ซึ่งเป็นคุณลักษณะทั้งของสมัยเมจิและของญี่ปุ่นสมัยใหม่ การรวมตัวของชนชั้นเมื่อปลายสมัย**บาทุ**นี้ เป็นการบอกให้รู้ล่วงหน้าอย่างแจ่มแจ้งถึงการแตกสลายของการจัดลำดับชั้นการปกครองที่เข้มงวด ซึ่งผู้บริหารสมัยโตคุกาวาได้ตั้งขึ้นอย่างละเอียดรอบคอบ กระนั้นก็ตาม ดูเป็นการกล่าวเกินความจริงไปว่า การรวมตัวกันนี้เป็นการต่อต้านศักดินาโดยเจตนา การรวมตัวกันเป็นการต่อต้าน**บาทุ** อย่างแน่นอนที่สุด และเป็นตัวแทนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่รวมตัวกันมุ่งต่อต้านอำนาจการปกครองของโตคุกาวา แต่การรวมตัวกันนี้ก็มิได้หมายถึงความต้องการโดย

⁴⁰ Sansom, *op. cit.*, pp. 512—13 ได้อธิบายถึงการรวมตัวกันระหว่างชนชั้นต่างๆ ไว้เป็นอย่างดี

ประสงค์ที่จะถอนรากถอนโคนระบบศักดินาแต่อย่างใดเลย ตรงกันข้ามกลับเป็นการเคลื่อนไหวที่จะสละอนุรักษนิยมที่ล้าสมัยและความเชื่อยึดมั่นเป็นลักษณะของการปกครองสมัยโตคุกาวาในช่วงหลังๆ ทั้งไป และเพื่อที่จะทำให้การปฏิรูปที่จำเป็นสำเร็จลุล่วงไปโดยมิต้องรีบเร่งการเปลี่ยนแปลงอันจะก่อให้เกิดความหายนะใดๆ ขึ้นได้ในโครงสร้างของสังคม ดังนั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การฟื้นฟูสมัยเมจิได้มีความหมายมากกว่าความปราชัยอย่างสิ้นเชิงของนโยบายก่อนสมัยฟื้นฟูในเรื่องการค้า อุตสาหกรรม และการทูต เป็นการกวาดล้างรัฐบาลอย่างสิ้นซาก อันเป็นการยอมให้แนวโน้มต่างๆ ที่ปรากฏอยู่แล้วในช่วงทศวรรษหลัง ๆ ของสมัยโตคุกาวาส่งผลลุล่วงไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็วยิ่งขึ้น⁴¹ ความเหลวแหลกที่ทำให้รัฐบาลยุ่งเหยิงก็คือ เครื่องประดับตำแหน่งของการแบ่งชนชั้นสมัยโตคุกาวาที่หรูหราแต่ล้าสมัยของศักดินาซึ่งจะต้องล้มเลิกไป และในกระบวนการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ก็ควรที่จะเปิดโอกาสให้กว้างเพื่อยอมให้วิทยาการและวัฒนธรรมแบบตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามา และทำให้บรรยากาศของการอยู่อย่างโดดเดี่ยวในยุคเก่าได้มีชีวิตชีวาขึ้น ลักษณะของการปฏิวัติปลายสมัย *บากุฝุ* เป็นแบบ *การจลาจลของพวกซวนนา* ที่เกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ อันอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น

41 ผิดที่จะคิดว่าเจตนาของญี่ปุ่นก่อนสมัยการฟื้นฟูเป็นเจตนาที่ไม่เห็นอกเห็นใจต่อการพัฒนาทางการค้าและอุตสาหกรรมโดยสิ้นเชิง เนื่องจากความกดดันของสภาพแวดล้อม *บากุฝุ* ทำนองเดียวกันกับแคว้นต่างๆ ได้นำเอาการปฏิรูปหลายประการมาใช้อย่างสนใจ ดังนั้น ด้วยการแนะนำของชาวต่างประเทศ เช่น เลอองโรสต์ *บากุฝุ* จึงเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งในการวางรากฐานเพื่ออุตสาหกรรมทางการทหาร การเดินเรือ การค้าต่างประเทศ เป็นต้น ดู Honjo, *op. cit.*, Chapter XI, "The New Economic Policy in the Closing Days of the Shogunate", pp. 292-322

พลัง กระตุ้น อยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวต่อต้านศักดินา แน่แน่นอนทีเดียว การเคลื่อนไหวนี้ขาดความสำนึกที่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายแต่ก็ทำให้พื้นฐานของโครงสร้างเก่าสั่นคลอนมากจนกระทั่งเมื่อรวมกับการคุกคามจากต่างประเทศและบทบาททางการเมืองของ *ชามูไร* ชั้นต่ำและโรนิน การจลาจลที่ขยายตัวออกไปเหล่านี้จึงเพิ่มเสียงเรียกร้องต้องการรัฐบาลใหม่ที่สามารถเอาชนะความจงรักภักดีของชนทุกชั้น และแก้ปัญหาการเกษตรที่เรื้อรังได้ ถ้าจะให้สังคมไม่จมลงสู่ความเสื่อมและสับสนอลหม่านที่เลวร้ายลงไปกว่านี้ *ชามูไร* ชั้นต่ำซึ่งมักจะเป็น *โชนิน* ในตำแหน่งของ *ชามูไร* จึงเป็นผู้นำที่ตระหนักตนดีที่สุดในการเคลื่อนไหวล้มล้าง *บาคุฟุ* และเขาเหล่านี้รวมทั้ง *คุเงะ* หนุมๆ จึงเป็นผู้สนับสนุนที่มั่นคงที่สุดของสมัชชาฟื้นฟู

กำเนิดของข้าราชการสมัยใหม่ในขบวนการปฏิรูปของแคว้น ตัวอย่าง เช่น แคว้นโซซุ

ตอนหนึ่งจะเป็นการวิเคราะห์เรื่องการฟื้นฟูสมัชชาเมจิ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางการเมืองของการรวมตัวระหว่าง *โชนิน* กับชนชั้นปกครองศักดินากลุ่มหนึ่งซึ่งในกลุ่มนี้จะมองเห็นการเป็นผู้นำของ *ชามูไร* ชั้นต่ำปรากฏตัวอย่างเด่นชัดที่สุด บรรดา *ชามูไร* ชั้นต่ำเหล่านี้ผู้ซึ่งไม่มีอคติในทางการแบ่งชั้นมาเป็นมานานบังตามักจะมีเจตนาที่แข็งขันที่สุดในการดำเนินนโยบายของแคว้นให้มุ่งไปทางระบบพาณิชย์นิยม เรื่องนี้นำมาซึ่งการผูกขาดทางการค้า เพื่อเพิ่มเงินตราในอันที่จะเริ่มดำเนินงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาวุธยุทโธปกรณ์กล่าวคือ การเปลี่ยนพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

ของสำนักไดเมียวให้มาเป็นระบบทุนนิยมของพ่อค้า⁴² ข้าราชการในแคว้น

42 เรื่องนี้ นำมาจากการคัดลอกที่ค่อนข้างยาวของ Dazai Shundai เรื่อง Keizai Roku ซึ่งปรากฏใน Honjo, *op.cit.*, pp. 132-3 นับว่าสำคัญมากพอที่จะคัดลอกบางตอนไว้ในที่นี้, “*ซามูไร* และไดเมียวชั้นสูงทั้งหมดใช้เงินในการดำเนินธุรกิจทั้งมวลขณะนี้ เช่นเดียวกันกับที่พ่อค้ากระทำอยู่ ฉะนั้น ทั้ง *ซามูไร* และ *ไดเมียว* จึงมีแนวโน้มที่จะสะสมทองและเงินให้มากที่สุดเท่าที่ตนจะสามารถกระทำได้ และดูเหมือนจะคิดว่าการสะสมเงินเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในสมัยนั้น วิธีที่ง่ายที่สุดในการที่จะได้เงินมาก็คือการดำเนินธุรกิจทางการค้า ในบาง *ฮัน* มีการปฏิบัติกันมานานแล้วในการแสวงหาเงินที่จะนำมาจ่ายเป็นค่าใช้สอยของ *ฮัน* โดยการทำธุรกิจเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการชดเชยสำหรับการขาดแคลนของที่ดินกรรมสิทธิ์ของตน อาทิ *ไดเมียว* แห่งทสึชิม่าเป็นเจ้าของมณฑลเล็ก ๆ และที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนได้ยาวเพียง 20,000 *โคกุ* อย่างไรก็ตาม *ไดเมียว* แห่งทสึชิม่าก็เป็นผู้ที่ร่ำรวยและมั่งคั่งมากกว่าขุนศึกซึ่งมีที่ดินกรรมสิทธิ์ซึ่งได้ยาว 200,000 *โคกุ* ทั้งนี้เพราะ *ไดเมียว* ผู้นี้ซื้อโสมเกาหลี่และสินค้าอื่น ๆ ได้ในราคาถูกและนำมาขายในราคาแพง *ไดเมียว* แห่งมัตสึมาเอะมีที่ดินกรรมสิทธิ์เล็กขนาด 7,000 *โคกุ* แต่จากการขายผลิตผลที่ได้ในที่ดินของตน และสิ่งของอื่น ๆ ที่ผลิตใน เอโระ (ฮอกไกโด) เป็นผู้ที่ร่ำรวยกว่า *ไดเมียว* ที่มีที่ดินกรรมสิทธิ์ 50,000 *โคกุ* *ไดเมียว* แห่งทสึวาโน ทั้ง ๆ ที่มีที่ดินกรรมสิทธิ์ขนาด 40,000 *โคกุ* ก็ยังร่ำรวยกว่าขุนศึกที่มีที่ดินกรรมสิทธิ์ซึ่งผลิตข้าวได้ 150,000 *โคกุ* เพราะผลกำไรเพิ่มขึ้นมาจากโรงงานและการขายกระดาษแข็ง *ไดเมียว* แห่งฮามากะทำตามอย่าง *ไดเมียว* แห่งทสึวาโนและส่งเสริมโรงงานทำกระดาษแข็งในที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนเอง จึงทำให้ร่ำรวยพอ ๆ กับขุนศึกซึ่งมีที่ดินมากกว่า 100,000 *โคกุ* ถึงแม้ว่าที่ดินของตนจะผลิตข้าวได้เพียง 50,000 *โคกุ* เท่านั้น แต่นั่นก็เพียงพอว่า ชัตสึมา เป็น *ฮัน* ที่ยิ่งใหญ่ แต่ความมั่งคั่งที่ไม่สามารถจะเปรียบเทียบได้เลยนี้ก็เนื่องมาจากการผูกขาดการขายสินค้าที่สั่งมาจากกริวกิว ยังมีการส่งสินค้าเงินเข้ามายังชัตสึมาทางกริวกิวอีกด้วย และขายต่อไปยังทั่วทั้งประเทศอย่างแพร่หลาย เนื่องจาก *ไดเมียว* แห่งทสึชิม่า, มัตสึมาเอะ และ ชัตสึมา มีการผูกขาดการส่งสินค้าจากต่างประเทศเข้ามา และขายให้กับ *ไดเมียว* อื่น ๆ บุคคลเหล่านี้จึงร่ำรวยมากกว่า *ไดเมียว* อื่น ๆ ที่มีขนาดที่ดินกรรมสิทธิ์พอ ๆ กัน ส่วน *ไดเมียว* แห่งทสึวาโน และฮามากะร่ำรวยเพราะขายสินค้าในที่ดินกรรมสิทธิ์ของตน *ไดเมียว* แห่งชินก มีที่ดินกรรมสิทธิ์ขนาด 30,000 *โคกุ* เท่านั้น แต่เมื่อเขาขายสินค้าบกและสินค้าทะเลที่คุ้มค่าที่สุดก็ร่ำรวยพอที่จะเปรียบกันได้กับขุนศึกของที่ดินกรรมสิทธิ์ขนาด 100,000 *โคกุ*”

เดียวกันไม่ว่าจะเป็น *ซามูไร* ที่แท้จริงหรือมีพื้นเพเป็น *โชนิน* ก็เข้ารับราชการตามแคว้นนั้น ๆ และพยายามที่จะเพิ่มทรัพย์สินของแคว้นที่ร่อยหรอลงและหาเงินเพื่อต่อสู้กับ *บากูฟุ* โดยวิธีการทางเศรษฐกิจอย่างเอาจริงเอาจังมากกว่าวิธีการที่ชอบธรรม บรรดาผู้ที่มีหัวก้าวหน้าที่สุดในกลุ่มนี้ก้าวไปไกลถึงขนาดที่จะให้มีการส่งเสริมการนำเข้าวิชาทหารแบบตะวันตกมาใช้ ซึ่งแน่นอนทีเดียวว่าจะต้องมีการเผชิญกับฝ่ายผู้มีอำนาจของแคว้นที่คัดค้านอย่างมั่งคั่ง ซึ่งไม่น่าเชื่อเลยว่าจะยึดมั่นกับวิชาการทหารอันเป็นที่นิยมเชื่อถือมาแต่โบราณ เราจะสามารถเข้าใจได้ถึงฐานะพิเศษที่พวกข้าราชการและทหารดำรงอยู่ในญี่ปุ่นสมัยใหม่ หากเราได้พิจารณาถึงแนวโน้มประการนี้ในแคว้น *โชชู* ซึ่งเป็นแคว้นที่มั่นคงที่สุดในการเป็นปรปักษ์ต่อ *บากูฟุ* และเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงสุดในสภาที่ปรึกษาของรัฐบาลสมัยเมจิ

เนื่องจากมีฐานะน่านับถือทางด้านการค้า และการติดต่อทางด้านต่างประเทศ *โชชู* จึงเป็นหนึ่งในบรรดาแคว้นที่ “ก้าวหน้า” ที่สุดซึ่งต่อต้าน *บากูฟุ* ทางด้านนโยบายและการปกครอง ผู้นำของแคว้นที่มีชื่อเสียงเมื่อปลายสมัย *บากูฟุ* ได้แก่ โมริสองท่านคือ โมโตโนริ (ค.ศ. 1839-96) และโยชิโนเกะ (ถึงแก่กรรม ค.ศ. 1871) ผู้เป็นบิดาอุปถัมภ์ของเขา บุคคลทั้งสองถูกพระราชกรณียกิจเพื่อชดเชยกับความผิดที่แล้วมาเพราะการที่คนของแคว้น *โชชู* ก่อความวุ่นวายอย่างรุนแรงขึ้นที่เกียวโต ความวุ่นวายนี้กลายเป็น *การจลาจล* นองเลือดขึ้นในฤดูร้อนเมื่อ ค.ศ. 1863 ในครั้งนี้ *โรนิน* และ *ซามูไร* ในแคว้น *โชชู* ได้พยายามที่จะเข้าคุ้มครององค์พระจักรพรรดิเพื่อให้พ้นจากเงื้อมมือของนักการเมืองโตคุกาวาผู้ทรยศ ตามที่เขาเหล่านั้นอ้าง เพื่อมิให้เกิดความสับสนในเรื่องการเมืองของแคว้น จึงสมควรที่กล่าวว่าแคว้นแบ่งออก

เป็นสองพวกด้วยกัน พวกหนึ่งเป็นพวกที่มีทัศนะธรรมดา ๆ (โซครอนโต) ซึ่งเป็นอนุรักษนิยม และอีกพวกหนึ่งเป็นพวกที่มีทัศนะแบบรู้แจ้งเห็นจริง (โคเมโต) ซึ่งเป็นพวกหัวรุนแรง หลังจากที่ได้ประสบความสำเร็จครั้งแรกแล้ว ในที่สุดพวกหลังก็เป็นฝ่ายมีชัยจากการทะเลาะวิวาทกันของแคว้น และทำลายล้างบรรดาหัวหน้าของพรรคอนุรักษนิยม ต่อจากนั้นพวกนี้ก็ได้นำตัวเป็นผู้นำโดยพฤตินัยของแคว้นในทันที กำหนดนโยบายของตนให้สำนักโซคุนและราชสำนัก และจัดระบบทหารเสียใหม่ต่อต้านกองทหารซึ่งโซคุนเตรียมจะส่งไปปราบเมื่อ ค.ศ. 1864 อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้านั้นไม่นาน โซชูผู้ซึ่งมีเสียงเรียกร้องให้ขับไล่พวกป่าเถื่อนออกไปมากที่สุดนั้นถูกระดมยิงอย่างรุนแรงที่ชิโมโนะเซกิจากกองเรือรบร่วมของอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา และอเมริกา พฤติการณ์ครั้งนี้จึงเป็นการเปลี่ยนนโยบายของโซชู และแม้แต่ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น พรรคซึ่งมีอำนาจคือ พรรคโคเมโต ได้รับทำการสงบศึกกับประเทศมหาอำนาจต่างชาติ ยินดียอมรับบทเรียนที่รุนแรงในด้าน การเมือง ของมหาอำนาจ และได้หันมามุ่งหาหนทางเพื่อต่อต้าน *บากุฝุ*⁴³

43 ทั้ง ๆ ที่มีความรู้สึกต่อต้านต่างชาติอย่างแรงกล้าในความรู้สึกของแคว้นโซชู พรรคซึ่งดำรงอำนาจ (พรรคโคเมโต) มีพวกชาวไร่หนุ่มหัวรุนแรงอยู่ด้วยได้แก่ อิโตะ ชุนสุเกะ (ต่อมาเป็นเจ้าชาย อิโตะ ฮิโรนุมิ) และ อินุเอะ คาโอรุ ผู้ซึ่งเพิ่งกลับมาจากยุโรปและเป็นผู้สนับสนุนที่จงรักภักดีต่อความเป็นมิตรภาพกับนานาประเทศตะวันตก ดังนั้น ภายหลังจากระดมยิงที่เมืองชิโมโนะเซกิ ผู้นำของแคว้นโซชูจึงยกเลิกโครงการขับไล่ชาวต่างประเทศออกไป และทำนองเดียวกันกับแคว้นซัตสึมา ก็ได้กลายเป็นผู้ที่ฝึกฝนในวิทยาการและความรู้แบบตะวันตก. ดู *supra*, Chapt. II note 85 เกี่ยวกับรายละเอียดของแคว้นโซชูและการต่อสู้กับ *บากุฝุ* ดู Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, pp. 355-64. และดู Watanabe Yosuke, "Ishin no Henkaku to Choshu Han" (The Revolution of the Restoration and the Choshu Clan), in *Meiji Ishin Shi Kenkyu*, pp. 625-83

ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญนี้ ทากาสูกิ ชินซาคุ (ค.ศ. 1839-67) ชาวฟูโรงุมิได้ปรากฏตัวเด่นขึ้นในวงการของแคว้น ซึ่งอาจจะเด่นที่สุดในด้านการทหารของญี่ปุ่นในสมัยนั้นก็ได้⁴⁴ ถึงแม้ว่าเขาจะถึงแก่กรรมก่อนวัยอันสมควรด้วยโรคเมื่อใกล้จะถึงสมัยฟื้นฟูก็ตาม บรรดาผู้ที่สนิทชิดชอบกับเขาก็ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่ในสมัยเมจิ คาอิ โอมูระ มาสึจิโร (ค.ศ. 1869) และ อิโรฮาวา ซานโตมิ (ค.ศ. 1871) ซึ่งเป็นเสนาบดีในรัฐบาลสมัยเมจิผู้ถูกสังหาร ชินากาวา ยาจิโร, คิโด ทาคาโยชิ (ค.ศ. 1878), อิโตะ ฮิโรbumิ, อินุยะ คาโอรุ, ยามาตะ อะคิโยชิ, และ ยามาซากะ เกียวสุเกะ (ต่อมาเป็นเจ้าของชายยามากาตะ อะริโตโมะ)

ทากาสูกิริบได้ดียิ่งไปกว่ากองทัพของโชกุน และในการรบระหว่าง ค.ศ. 1864-65 ทำให้เกียรติภูมิของรัฐบาลบากูฟุที่มีเหลือเพียงเล็กน้อยแตกสลายลง เครื่องมือในการรบของทากาสูกิครั้งนี้ก็คือ คิเซไต (ตามตัวอักษร

⁴⁴ ซามูไร แห่งแคว้นโชชูที่หนุ่ม ๆ เหล่านี้ ได้เป็นศิษย์ของโยชิตะ โชชิน (ค.ศ. 1831-60) ผู้ซึ่งได้รับการอบรมในประเพณีตามวิถีทางของพวกโชชูที่ต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงนั้นมาจาก มูราตะ เซฟุ ลัทธิรุนแรงนี้ประกอบด้วยอนุรักษนิยมบางประการ ความรักชาติอย่างรุนแรง และมีทัศนะในทางแผ่ขยายอำนาจรวมกับความเกลียดชังอย่างมากในทางความสัมพันธ์ต่างประเทศ การปฏิรูปทางเศรษฐกิจและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทหารทุกด้าน ลักษณะผสมผสานระหว่างความรุนแรงและอนุรักษนิยมทำนองนี้ยังคงปรากฏอยู่ในจิตใจของผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของโยชิตะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดา “นายทหารหนุ่ม ๆ” ในกองทัพญี่ปุ่น แต่ปัจจุบันนี้ผู้ซึ่งมีความขัดแย้งกันอีกมากได้เข้ามาปะปนไปกับกลุ่มที่รวมตัวกันมาแล้วแต่ดั้งเดิม วิถีชีวิตและความคิดเห็นของโยชิตะ ดู Heinrich Dumoulin, “Yoshida Shoin” (1830-1859), *Ein Beitrag zum Verständnis der Geistigen Quellen der Meiji-erneuerung*,” ใน *Monumenta Nipponica*, Tokyo, July 1938, Volume I, Number 2, pp. 58-85 ดู Horace E. Coleman, *op.cit.*, TASJ Volume XLV (September 1917) Part One, pp. 119-88

แล้วหมายถึงกองทัพที่สร้างความตื่นตลึงหรือประหลาดใจ) ซึ่งเป็นกองทหารอาสาสมัครที่ทากาสึกและนายทหารของเขาเกณฑ์และฝึกฝนขึ้นมา บัจฉัยของการปฏิวัติในคิเฮไต⁴⁵นั้นขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่านายทหารระดับต่ำและดำรงตำแหน่งต่าง ๆ กันนั้นส่วนมากมาจากชนชั้นที่มิได้เป็นทหาร ชาวนาผู้มีอันจะกิน ชาวเมืองเล็ก ๆ และโรนินทุก ๆ ชั้น ลา มาเซลีแยร์ นักประวัติศาสตร์เขียนถึง ทากาสึก และ คิเฮไต ของเขาไว้ว่า, “ในทันทีที่การจลาจลระเบิดขึ้นที่เมืองนากาโดนั้น ทากาสึก ชินซากุ ผู้หัวหน้าที่เป็นฝ่ายผู้มีแนวความคิดอันสูงส่งในระยะสองสามปีที่ผ่านมาได้จัดตั้งกองทหารหน่วยพิเศษโดยใช้พวกซามูไร โรนิน และแม้แต่พวกชาวบ้าน กองทหารเหล่านี้ได้รับคำตอบแทนเครื่องแต่งกายและอาวุธ พร้อมทั้งได้รับการฝึกหัดแบบยุโรป” (ตัวเอนในต้นฉบับ)⁴⁵

โดยวิธีเรียกให้มาประจำการสมัยศักดินาของโชกุน กองทหารคิเฮไตแสดงให้เห็นชัดเป็นครั้งแรกว่า ซามูไรมิใช่เป็นคนประเภทเดียวที่มีความสามารถในการรบในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นความนึกคิดแบบลออนราก ลอนโคเนประวัติศาสตร์และชนบประเพณีที่มีมาแต่ก่อน ตามเหตุผลนี้ คิเฮไตจัดว่าเป็นผู้นำในการใช้ระบบการเกณฑ์ทหารทั่วไปซึ่งได้ประกาศเป็นพระราชบัญญัติเมื่อ ค.ศ. 1873⁴⁶ ประการที่สอง คิเฮไต เปิดโอกาสให้บุคคล

⁴⁵ La Mazeliere, *op.cit.*, Volume IV, p. 308

⁴⁶ โองาระ มาสจึไร เพื่อนสนิทผู้หนึ่งของทากาสึก เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกลาโหมในรัฐบาลสมัยเมจิและเป็นผู้สนับสนุนอย่างแข็งขันในการเกณฑ์ทหารทั่วไปตามระบบฝรั่งเศส โอมุระ กะทามุไรที่ไม่เห็นด้วยกับความคิดของเขารุนแรงลอบสังหาร ยามาซากะ อริโตะโมะเป็นนายทหารผู้สหายของทั้งทากาสึก และโอมุระ ผู้ซึ่งในที่สุดได้ทำให้แผนการแต่งเติมของบรมครูทั้งสองของเขาสำเร็จลุล่วงไป เรื่องอิทธิพลของโอมุระที่มีต่อยามาซากะดู Ogawa Gotaro, *The Conscription System in Japan*, New York, 1921, pp. 7-8

ที่มีความสามารถพิเศษจากระดับสามัญชนไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าหรือชาวบ้านที่
 ร่ำรวยสมัครเข้าเป็นทหารแสดงความจงรักภักดีของตน และนอกจากนี้ยัง
 ให้การสนับสนุนทางการเงินซึ่งจำเป็นยิ่งสำหรับการซื้ออาวุธที่ทันสมัย
 อีกด้วย⁴⁷ *คิเฮ* ได้ยังเป็นตัวอย่างแรกของข้าราชการทหารของญี่ปุ่นสมัยใหม่
 ความสัมฤทธิ์ผลของการปฏิรูปทางการทหารที่ *คิเฮ* ได้ของแคว้นโชชูจัดตั้ง
 ขึ้นนั้น ทำให้ง่ายแก่การเข้าใจถึงหน้าที่และประวัติของการรับราชการทหาร
 ในประเทศญี่ปุ่นได้ง่ายขึ้น กองทัพสามัญชนของแคว้นโชชูซึ่งประกอบด้วย
ซามูไร ที่ยากจนโรนิน ชาวบ้านและชาวเมืองที่มีชาวเมืองรวย ๆ ติ ๆ หนุนหลัง
 และมี *ซามูไร* หนุ่มในตำแหน่งนำรบขึ้นต่ำเป็นผู้นำนั้น จำลองภาพเล็ก ๆ ให้
 เห็นถึงความผูกพันและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทางด้านสังคมทำนองเดียวกับ
 ที่แสดงลักษณะการปกครองและสังคมในญี่ปุ่นสมัยเมจิ อันที่จริงแล้วอาจ
 จะกล่าวได้ว่า การต่อสู้ดำเนินไปภายในแคว้นโชชูเมื่อใกล้จะถึงสมัยฟื้นฟู ซึ่ง
 เป็นการต่อสู้ระหว่างพวก *โคเมโต* (คือพวกที่มีทัศนะแบบรัฐแจ้งเห็นจริง) กับ

47 พ่อค้าบางคนที่มั่งคั่งร่ำรวยมากเป็นผู้สนับสนุนกองทหาร *คิเฮ* ได้อย่างดียิ่ง
 และภายหลังเมื่อแคว้นโชชูมีตำแหน่งสูงในรัฐบาลสมัยเมจิ จึงได้ดึงตัวพ่อค้าเหล่านี้
 เข้ามาในวงการรัฐบาลอย่างใกล้ชิดมีเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์เหล่านี้อยู่ใน
 หนังสือที่ค่อนข้างจะเป็นวารสารมากเกินไปที่จะยอมรับว่าเป็นหลักฐาน แต่ที่ว่าเต็ม
 ไปด้วยรายละเอียด และเร้าต่าง ๆ ที่ชวนให้เพลิดเพลิน คือ Shirayanagi Shuko,
Nihon Fugo Hassei Gaku (A Study of the Origin of Japanese Plutocrats, Tokyo,
 1931) ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างโนมูระ มิชิโสะพ่อค้าผู้หนึ่ง (และมีชื่อรู้จักกันใน
 วงการคำว่า ยามาชิโรยะ วาสุเกะ) กับยามากาตะ (ต่อมาเป็นเจ้าชาย ยามากาตะ)
 มีปรากฏอยู่ใน pp. 18-23 นายฟูจิคา ทันซาบุโระ พ่อค้าโอซากาที่มั่งคั่งอีกผู้หนึ่งมี
 บัพมาจากแคว้นโชชู และตั้งตัวเองได้จากการทำธุรกิจผลิตเหล้าสาเกได้เข้าศึกษาใน
 โรงเรียนทหารเอกชนของทากาสูกิ และได้เป็นเพื่อนสนิทกับครูของตนอีกทั้งยังเป็นผู้
 สนับสนุนทางการเงินแก่ *คิเฮ* Ibid., pp. 23-7

พวกโซครอนโต (คือพวกที่มีทัศนธรรมตา ๆ) เป็นการโหมโรงภายในวง
 ของตนก่อนการต่อสู้ซึ่งจะแผ่ขยายไปทั่วประเทศเมื่อถึงสมัยฟื้นฟู ระหว่าง
 กองกำลังที่ตั้งขึ้นตามแบบตะวันตกนิยมและทันสมัยฝ่ายหนึ่ง กับกองกำลังของ
 ฝ่ายอนุรักษนิยมและสันโดษอีกฝ่ายหนึ่ง ชัยชนะของพวกไคเมโตในแคว้น
 โซชูเป็นชัยชนะของกองกำลังเดียวกันที่ชนะทั่วทั้งประเทศเมื่อ ค.ศ. 1867—
 68 และในปีต่อ ๆ มา⁴⁸ แคว้นใหญ่ ๆ ซึ่งร่วมมือกันโค่นบาคุได้อำนาจได้แก่แคว้น
 ซึ่งเด่นในการพัฒนาการค้าและอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ตาม

48 ทากาสึกิ มิได้มีชีวิตอยู่จนได้เห็นสมัยฟื้นฟู แต่โอมุระ มาสซึโร เพื่อนสนิท
 ผู้หนึ่งของเขา (ดู *supra*, note 46) ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม ในรัฐ
 บาลสมัยเมจิ โอมุระผู้ซึ่งมีอายุแก่กว่าทากาสึกิ 14—15 ปี ได้ศึกษากับโอบาตะ
 โคอัน ซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่นิยมตะวันตกผู้ซึ่งสอนภาษาฮอลันดาให้แก่เขา แม้ว่า
 โอมุระ จะมีตำแหน่งในแคว้นสูงกว่าทากาสึกิ แต่ทากาสึกิ ซามูไรผู้เยาว์กว่าได้เป็นที่
 นิยมและมีสติปัญญาเฉียบแหลมกว่าโอมุระ ในขณะที่พำนักอยู่ในเอโดะ ทากาสึกิ ซา-
 นาดันนักวิชาชั้นใหญ่ และรับทฤษฎีทางทหารแบบตะวันตกไว้อย่างเต็มที่ จึงได้เป็น
 แก้วทางแผนยุทธศาสตร์ในสนามรบอย่างหาคู่แข่งชั้นเทียบมิได้เลย ความสำเร็จอย่าง
 ใหญ่หลวงของ *กิเฮไต* ของเขาทำให้โซชูมีเกียรติภูมิมากพอที่จะเป็นรัฐบาลใหม่ได้ และ
 ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในแคว้นโซชูได้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ อาทิเช่น ยามาเกะ, โอมุระ,
 ชิไรซาวา, อินุยะ, อิโตะ, มาเอะบาระ, ฮิสเซอิ, คุ Shirayanagi, *op. cit.*, pp. 22—3

ผู้ที่สนใจจะอ่านเรื่องราวของ *กิเฮไต* มากกว่านี้ควรดูใน Takekoshi, *op. cit.*,
 Volume III, pp. 364—70 คุ Murdoch, *op. cit.*, Volume III, pp. 748—50
 ด้วย และ Kinse Shiriaku, *A History of Japan From the First Visit of*
Commodore Perry in 1853, to the Capture of Hakodate, โดย Shozan Yashi
 (นามแฝง) แปลโดย Ernest Satow, Yokohama, 1873, pp. 58—60; J. H. Gubbins,
Progress of Japan 1853—1871, Oxford 1911, pp. 161—5 เอกสารเกี่ยวกับ *กิเฮไต*

4 เล่ม รวบรวมโดย Nihon Shi Seki Kyokai รวบรวมมาจากบันทึกต่าง ๆ และ
 จดหมายของบุคคลสำคัญ ๆ ใน *กิเฮไต* มีชื่อว่า Kiheitai Nikki (Kiheitai Diaries),
 Tokyo, 1918. ประวัติต้นกำเนิดของ *กิเฮไต* มีอยู่ใน Volume I, Part Two, pp. 79
 et seq.

ระบบผูกขาดของแคว้น และจากระบบนี้ก็ได้้นำเอาการลงทุนแบบตะวันตก มาใช้มากที่สุด ในบรรดาแคว้นเหล่านี้ ชัตสึมา โซชู โตสะ และฮิเซน เป็น แคว้นที่เด่นมากในด้านเศรษฐกิจตามนโยบายพาณิชย์นิยมแบบใหม่ดังกล่าว มาแล้วข้างต้น อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ได้แก่งานฝีมือ โรงงานน้ำตาล การ ผูกขาดยาสูบและข้าว ในชัตสึมามีอุตสาหกรรมการทำเหมืองที่ได้กำไรงาม โรงงานทอผ้า และการผูกขาดการค้า⁴⁹ ในโตสะซึ่งมีสถานที่แลกเปลี่ยนเงิน ตราหรือเรียวกาเอะยะ กันมาก เศรษฐกิจการเงินจึงแทรกตัวอยู่ในเศรษฐกิจสมัยศักดินาอยู่มาก⁵⁰ ยิ่งกว่านั้นแคว้นโตสะยังมีชื่อเสียงในการผลิต กระจาดและผลิตผลทางการเกษตรต่าง ๆ เช่น คราม แกนมอ (wax tree ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า ฮาเซ) และการผูกขาดการค้าอย่างมั่นคง⁵¹ โซชูซึ่งตั้ง คร่อมช่องแคบชิโมโนเซกิโดยที่การขนส่งทางเรือทุกชนิดระหว่างเกาหลี จีน และโอซากาจะต้องผ่าน จึงสามารถรวบรวมขึ้นมาได้โดยวิธีการผูกขาด การค้าและการขนส่ง ซากะในแคว้นฮิเซนเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมเครื่อง กระจาดเคลือบอะริตะ⁵² และเป็นผู้ริเริ่มอุตสาหกรรมผลิตปืนภายใต้การ

49 ชัตสึมาก็เป็นแคว้นบุกเบิกกิจการต่อเรือ ในปี ค.ศ. 1845 ขุนศึกแห่ง ชัตสึมาได้กล่อบสร้างเรือสองหรือสามลำตามแบบต่างประเทศ (เพราะบากุฟุ ห้าม สร้างเรือที่ใช้เดินทะเล ซึ่งการ ห้ามนี้ยังมีผลใช้บังคับอยู่) S. Mogi and H. Vere Redman, *The Problem of the Far East*, London, 1935, p. 44

50 R.B. Grinnan, "Feudal Land Tenure in Tosa," ใน TASI, Volume XX, Part One, p. 247

51 ดู Horie Yasuzo, *Waga Kuni Kinsei no Sembai Seido*, pp. 24, 54 และ 275 ด้วย

52 *Ibid*, p. 11

แนะนำของฮอลันดา (ค.ศ. 1842) ด้วยผู้หนึ่งและริเริ่มการใช้เตาหลอมแบบ สะท้อนความร้อน (ค.ศ. 1850)⁵³

ในบรรดาแคว้นเหล่านี้ คินโนหรือพวกผู้จงรักภักดี ซึ่งเป็นฝ่ายที่ แสดงออกอย่างชัดเจนที่สุดถึงความรู้สึกต่อต้าน *บาคุฟู* ได้ทำความก้าวหน้า อยู่เรื่อย ๆ จนในที่สุดก็ได้เป็นฝ่ายกุมนโยบายของแคว้น แนวโน้มทางการเมืองนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการ ปฏิรูปอย่างรุนแรงในด้านการจัดองค์กร ของ แคว้นตามแบบของโชชูอย่างคร่าว ๆ ทั้งนี้ได้รับความสำเร็จโดยมี *ซามูไร* หนุ่ม ๆ และ *โกโยนิน* ของแคว้น (ผู้ช่วยและที่ปรึกษาฝ่ายการเงิน) ผู้ซึ่งเป็น ข้าราชการของแคว้นที่มีความสามารถ ไม่ใส่ใจในสิ่งใด ๆ รุนแรงเด็ดขาด

⁵³ Sansom สรุปแนวโน้มนโยบายแบบแคว้นไว้ดังนี้, “เนื่องจากเป็นหนี้สิน มากมาย พวก *ไดเมียว* จึงมองหาวิธีหาเงินและสะสมทรัพย์ มิได้มีที่รายที่ส่งเสริมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ภายในที่ดินกรรมสิทธิ์ของตน เช่น การขึ้นฝ้ายและการผลิตผ้าไหมบาง ชนิดเป็นพิเศษและค่อย ๆ เป็นที่กระจางแก่บรรดาชนชั้นนักรบกันมาว่า สามารถที่จะ หลุดพ้นได้จากเงื้อมมือของพ่อค้าเพียงโดยการกระทำตามอย่างพ่อค้าเท่านั้น *op. cit.*, p. 512 แนวโน้มในการผูกขาดของแคว้นนี้เด่นชัดยิ่งขึ้นจนกระทั่งเป็นที่สังเกตแก่ชาว ต่างประเทศที่มาเยือนอย่างชัดเจน เกส. เวลล์ วิลเลียมส์ มิชชันนารีคนแรกผู้หนึ่ง ที่มาเมืองจิ้นและเป็นผู้ที่ติดตามเปอร์รีมายังญี่ปุ่นในฐานะเป็นล่าม ได้เขียนไว้ว่า “อัตราส่วนของคนรวยมีน้อย และโดยทั่วไปแล้วความร่ำรวยจะตกอยู่กับชนชั้นขุนนาง หรือผู้ที่ได้รับผูกขาด ซึ่งอุตสาหกรรมของคนเหล่านี้ได้มาด้วยการบังคับหรือเพื่อผลประโยชน์ ของตนเอง” (*Italies mine E.H.N.*) Richard Hildreth, *Japan As It Was And Is*, Boston, 1855, note by S.W. Williams in the Appendix, “Products of Japan,” p. 561.

ในแง่ของการทหารเมื่อสมัยต้น ๆ ที่ประเทศญี่ปุ่นเปลี่ยนเป็นประเทศอุตสาหกรรม Orchard เขียนไว้ว่า “ในชั้นแรกอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ได้ดึงดูดชนชั้นศักดินา ใหญ่ ๆ เพราะข้อสัญญาในการที่จะทำให้การป้องกันประเทศมั่นคงเข้มแข็ง,” “John E. Orchard, *Japan's Economic Position*, New York, 1930, p. 92

ถวายชีวิตต่อราชบัลลังก์ของพระจักรพรรดิและมีจิตใจเป็นทหารอย่างลึกซึ้ง
 ดำเนินงานการปฏิรูปของแคว้นซึ่งแสดงให้เห็นเด่นชัดถึงความปราชัยของ
 ผู้นำแคว้นเก่า ๆ ของพวกประเพณีนิยม และของพวกที่มีความเห็นแคบภายใน
 ในวงจำกัดซึ่งดึงเอาแคว้นอื่น ๆ ที่มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกันเข้ามาร่วมด้วย
 เป็นก้าวแรกในกระบวนการการใช้อำนาจรวมศูนย์ การปฏิรูปของแคว้นนี้จึง
 เป็นหนึ่งในบรรดาความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของรัฐบาลสมัยเมจิ

ขณะที่ช่วยพยุงฐานะการเงินของแคว้นให้พ้นจากการล้มละลาย ใน
 ด้านเศรษฐกิจการปฏิรูปเหล่านี้ก็ทำให้ระบบการผูกขาดมั่นคงขึ้นมากกว่าที่จะ
 ทำให้อ่อนแอลง และด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นภาระหนักยิ่งขึ้นสำหรับชนชั้นชาว
 นาและช่างฝีมือ⁵⁴ การปฏิรูปเหล่านี้ของแคว้นไม่สามารถที่จะปลดปล่อยชาว

⁵⁴ เราสามารถที่จะพิจารณาข้อเท็จจริงนี้ได้จากข้อมูลที่ให้ไว้อัน
 แสดงถึงการเพิ่มหรือการลดการเก็บภาษีตามจังหวัดในช่วงสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่าง
 ค.ศ. 1868-73 กล่าวคือ ก่อนการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินเมื่อเปรียบกับภายหลังการ
 ปรับปรุงแก้ไขแล้ว เนื่องจากวิธีการและอัตราการเก็บภาษีมิได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ
 เลยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ จึงปลอดภัยที่จะสรุปได้ว่า ที่ใดก็ตามที่เก็บภาษีสูงในช่วง
 นี้ ภาษีก็จะสูงในสมัยหลังๆ ของสำนักโชกุน ตารางที่กล่าวถึงนี้จะแสดงจังหวัด
 จำนวนที่ที่ดินกรรมสิทธิ์ที่มีอยู่ในจังหวัดก่อนๆ ข้อสรุปทั่วไปของสภาพภาษีในจังหวัด
 เหล่านี้ภายใต้ระบบเก่า รวมทั้งภาษีที่ดินที่ขึ้นๆ ลงๆ ทั้งหมดภายหลังการปรับปรุง
 แก้ไขภาษีแล้ว เมื่อได้สำรวจพิจารณาถึงจังหวัดเหล่านี้ซึ่งมีแคว้น “ภายนอก” สำคัญๆ
 อยู่ด้วย ก็จะสามารถให้ข้อสังเกตได้ดังต่อไปนี้คือ ในยามากุจิ (หกแคว้นที่รวมตัวกัน
 มาก่อนเป็นแคว้นโชชู) ภาษีนับว่ารุนแรงมากภายใต้ระบบเก่า และลดลง 118,970 เยน
 ภายหลังการปรับปรุงแก้ไขแล้วในโคจิ (เดิมเป็นอาณาเขตของแคว้นโคสะ) ถึงแม้ว่า
 ภาษีจะแบ่งสรรไปเหมือนกัน แต่ก็นับว่าหนักมาก และลดลง 390,879 เยน ต่อมา
 ในคาโกชิม่า (ประกอบด้วยซัตสึมาเจ็ตแคว้นด้วยกัน) แม้วาระบบการเก็บภาษีจะมี
 สภาพต่างๆ กันก็ตาม อัตราก็ยังสูง และภาษีได้ลดลง 283,093 เยน การเปรียบ
 เทียบเหล่านี้ยังเห็นเด่นชัดมากขึ้นเมื่อได้ศึกษาจากตารางเดียวกันนี้ว่า ในจังหวัด

ไร่ชาวนาได้ และด้วยวิธีการเช่นนี้ทำให้ตลาดค้าภายในสำหรับสินค้าที่ผลิตจากโรงงานกำหนดราคาสูงขึ้นโดยใช้ระบบผูกขาดและใช้วิธีแลกเปลี่ยนส่วยที่เป็นข้าวให้เป็นเงินตรา เช่นเดียวกันก็ใช้วิธีชดเชยตัวอย่างสดๆ ร้อน ซึ่งยิ่งทำให้ความเดือดร้อนของเกษตรกรทวีขึ้น ดังนั้น จึงมิใช่เป็นเพียงการประจวบเหมาะที่การจลาจลของชาวนาเป็นไปอย่างรุนแรงที่สุดและยืดเยื้ออยู่ในอาณาบริเวณที่ดินของแคว้นที่มั่งคั่งเหล่านี้ต่อต้าน*บากุฟุ* ซึ่งในอาณาบริเวณที่ดินเหล่านี้นายทุนพ่อค้ามีอำนาจมากและโรงงานอุตสาหกรรมก็เพิ่งจะเริ่มก่อตั้งขึ้น⁵⁵ เพื่อที่จะปราบปรามการจลาจลเหล่านี้ *ไคเมียว* จำต้องไปหา*ซามูไร* ผู้ซึ่งด้วยความบีบคั้นทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นทำให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชั้นปกครองมากกว่าชนชั้นชาวนาที่ก่อการกบฏ ความคิดจิตใจที่เป็นแบบ*ซามูไร* นี้ยังปรากฏให้เห็นเด่นชัดจากเหตุการณ์วุ่นวายต้นสมัยเมอิจิด้วย⁵⁶ อาจผิดที่จะคิดว่า การที่*ไคเมียว* ชื่นนำไม่กี่คนที่ร่ำรวยขึ้น

ส่วนใหญ่ ภาษีที่ดินในสมัยเมอิจิ (รวมทั้งภาษีท้องถิ่น) ภายหลังการปรับปรุงแก้ไขแล้วเมื่อ ค.ศ. 1873 มิได้หมายความว่าลดลงเลย เมื่อเปรียบเทียบกับระบบเก่าซึ่งประกาศใช้ในสมัยโตคุกาวา และใช้มาจนกระทั่ง ค.ศ. 1873 ข้อมูลข้างต้นนี้ได้มาจากตารางใน Azuma Tosaku, *Meiji Zenki Nosei Shi no Sho—Mondai* (Various Problems in the History of Agrarian Policy in the First Half of the Meiji Era), Tokyo, 1936, pp. 57—60 สำหรับปัญหาทั้งหมดของการเก็บภาษีภายหลังสมัยฟื้นฟู ดู Chapter V, *infra*.

55 การจลาจลของชาวนาและการกบฏในเมือง (อดิ-โควาชิ) ซึ่งมีความมุ่งหมายต่อต้านระบบการผูกขาดของแคว้นนั้น มีการกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอในหนังสือต่างๆ ที่ว่าด้วยเรื่องการจลาจลในสมัยโตคุกาวา ดู Borton, *op. cit.*, pp. 25—6 การจลาจลที่เกิดขึ้นในกิวคิวเมื่อ ค.ศ. 1811—12 ต่อต้าน “เจ้าหน้าที่ผู้ทำงานร่วมกับพ่อค้าในท้องถิ่นเพื่อควมมีอำนาจเพิ่มขึ้นร่วมกัน” *Ibid.*, p. 19 ในบรรดาข้อเรียกร้องส่วนใหญ่ที่พวกชาวนาก่อการจลาจลขึ้นก็เพื่อให้เลิกระบบการผูกขาดเสีย *Ibid.*, pp. 71—2 ; 75—6 ; 179 และ *passim*.

56 ชาวนายังมีความรู้สึกขึ้นเคืองต่อพวก*ซามูไร*ผู้ซึ่งมักจะถูกตามตัวมาให้ปราบพวกตนอีกหลายชั่วคน ฉะนั้น เสียงเรียกร้อง “ให้*ซามูไร*ลงพินาศ” จึงมีอยู่ทั่วไปในสมัยจลาจลของชาวนา ดู Sansom, *op. cit.*, p. 510 และ Honjo, *op. cit.*, p. 51

เนื่องจากการเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมดั้งเดิมมายึดถือนโยบายการค้าได้ทำให้ได้เม็ดเงินเหล่านี้กลายเป็่นนักธุรกิจสมัยใหม่หรือทำให้ชาวนาของตนกลายเป็นชาวนาอิสระไป แต่แนวโน้มประการนี้แสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์ที่เด่นชัดสองประการ ได้แก่ ประการแรก การชะงักการเติบโตของชนชั้นนายทุน และการฟุ้งชนชั้นปกครองศักดินาของนายทุน และประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากเศรษฐกิจศักดินามาเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นน้อยในด้านความสัมพันธ์ อันเกี่ยวกับที่ดิน การปฏิรูปของแคว้นเหล่านี้ประสบความสำเร็จมิใช่จากกำลังเคลื่อนไหวของการจลาจลที่มีอยู่อย่างแพร่หลายและมีใช่จากการมีส่วนร่วมของตัวแทนประชาชนในการปกครองแบบแคว้น แต่จากข้าราชการทหารจำนวนมากที่มีการสืบทอดทางการเมืองเป็นแบบเอกาธิปไตยหรือเป็นแบบบิดาปกครองบุตร และความเข้าใจของพวกเหล่านี้ก็สอนให้รู้ถึงความจำเป็นที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านทหารและเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง เมื่อเผชิญกับการคุกคามของต่างประเทศ และต้องการการปกครองแบบอำนาจรวมศูนย์อย่างเด็ดขาดให้เป็นเครื่องมือประการเดียวที่จะสามารถจัดการกับงานต่าง ๆ เหล่านี้ให้สำเร็จลุล่วงไปอย่างรวดเร็ว และอย่างแน่นเมื่อเผชิญกับความไม่สงบทางสังคมที่ยังดำเนินอยู่ ความประจักษ์ในฐานะของตนเป็นเครื่องขับอกให้พวกตนมีความเชื่อ “มืออันมั่นคงในการถือบังเหียน” หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันก่อปรด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ดังนั้น นับตั้งแต่แรกเริ่มหรือแม้แต่ในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลง ญิ่บุ่นจึงประสบกับยุคแห่งการไม่มีเสรีภาพ แรงดึงดูดประการเดียวที่สามารถจะเหนี่ยวรั้งการแตกแยกออกเป็นเสี่ยงๆของระบบศักดินาให้เข้ามารวมกันได้ก็คือ **ราชบัลลังก์** และตัวแทนเพียงพวกเดียวที่อยู่ในฐานะจะทำงานอันยิ่งใหญ่ใน

การสร้างประเทศขึ้นมาใหม่ก็คือข้าราชการแบบแคว้นของ “แคว้นภายนอก” ที่ยิ่งใหญ่สี่แคว้นด้วยกัน อาทิ บุคคล เช่น คิโด ทาคาโยชิ (บางทีก็รู้จักกันในนามว่า คัตสึระ โคโกโระ) อินุเยะ คาโอรุ, มาเอะบารา อิสเซอิ และฮิโร-ชาวา ซานเอมิ ทั้งหมดนี้อยู่ในแคว้นโชชู, โอคุโบ โตชิมิจิ, ไชโกะ ทาคาโมริ, คูโรตะ คิโยทากะ และเทราจิม่า มุเนโมริแห่งแคว้นซัตสึมา; อิทางากิ ไทสุเกะ, โกโตะ ไชจิโร และซาซากิ ทาคายูกิ แห่งแคว้นโตสะ; โอคุมาชิเงโนบุ, เอโตะ ชิมเปอิ และโอคิ ทาคาโตะ แห่งแคว้นฮิเซน รวมกับพวกคุเงะบางคน อาทิ อิวาคูระ โทโมมิ และซานโจ ซานเอชิ ตอนนี้เราได้กลับไปหลักฐาน ณ ที่ซึ่งได้ชี้แจงไว้แล้วตั้งแต่ต้นบทว่าการเป็นผู้นำทางการเมืองในสมัยปฏิรูปเมอิจิตกอยู่ในมือของพวกเขาชาวไร่ชั้นต่ำ แต่ว่าการผลักดันทางเศรษฐกิจเบื้องหลังการปฏิรูปนี้ก็คือ อำนาจทางการเงินที่มีเพิ่มขึ้นของบรรดาพ่อค้าใหญ่ อาทิ พวกมิตซุซึ สุมิตโมะ, โคโนอิเกะ, โอโนะ และ ยาสึตะ⁵⁷

การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับที่ดินในสมัยเมอิจิตอนต้น

(ค.ศ. 1868–1877)

แต่ผู้อ่านก็จะตั้งคำถามว่า พวกชาวนาซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่มีบทบาทอยู่ที่ใดในการเคลื่อนไหวนี้? ถึงแม้ว่าการฟื้นฟูสมัยเมอิจิจะเป็นการเปลี่ยนยุคจากระบบศักดินามาเป็นระบบทุนนิยมสมัยใหม่ก็ตาม ก็อาจจะเป็น

⁵⁷ เรื่องที่เกี่ยวกับการรวมตัวกันในสมัยฟื้นฟูเมอิจิระหว่างความเป็นผู้นำของชาวไร่ และการสนับสนุนทางการเงินของโชนิน ดูบทความของ Horie Yasuzo, “An Outline of the Rise of Modern Capitalism in Japan,” ใน KUER, July 1930, Vol. XI, No. I, pp. 99–101 และดู Kada Tetsuji, *op. cit.*, pp. 10–12

การเข้าใจผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ได้หากหวังว่าจะมีประเทศที่เป็นอุตสาหกรรมอย่างเจริญเต็มที่ในอนาคตของการปฏิวัติทางการเมืองที่ได้รับความนิยมสำเร็จนี้ ในเมื่อการปฏิวัตินี้เป็นการปฏิวัติครั้งแรกและสำคัญอันขจัดอุปสรรคใหญ่ ๆ ที่มีต่อการรอกงามของระบบทุนนิยม ซึ่งเริ่มมาบ้างแล้วในสมัยศักดินาในประเทศที่เพิ่งต้นขึ้นมาอย่างช้ามากจากความสันโดษและความน้อยชาสมัยศักดินาซึ่งธรรมชาติไม่อำนวยให้ในเรื่องทรัพยากรเลย และมีทุนน้อยภายหลังการสถาปนาประเทศให้มีอำนาจรวมศูนย์แล้วก็จำเป็นจะต้องมีระยะเวลาในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่นานพอสำหรับการริเริ่มอุตสาหกรรมภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐบาล สำหรับการก่อตั้งการป้องกันประเทศทางทหารโดยพึ่งอุตสาหกรรมนี้ สำหรับการปรับปรุงแก้ไขระบบภาษีศุลกากร และเหนือสิ่งอื่นใดก็สำหรับการจัดปัญหาทางสังคม เช่น การว่างงานของพวก *ชามูไร* และความไม่พอใจของชาวนา การปฏิวัติทางการเมืองนี้เป็นการกวาดล้างสังคมศักดินาและวางรากฐานให้สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามมิใช่ว่าผลแห่งการปฏิวัติทางสังคมที่ได้รับชัยชนะมาจากพวกหัวรุนแรงในเมืองและชาวนาที่กระหายที่ดินเยี่ยงในฝรั่งเศส หากแต่ว่ามาจากกลุ่มชนชั้นศักดินากลุ่มหนึ่งคือพวก *โตซามะ* ผู้ยิ่งใหญ่พร้อมกับ *ชามูไร* และ *โกโยนิน* ที่เป็นกระบอกเสียง และร่วมกับพ่อค้าที่มั่งคั่งที่สุดในเมืองใหญ่ ทั้งนี้มิใช่เป็นการทำให้ผลของการจลาจลชาวนาในอันที่จะคลายพันธนาการของระบบศักดินาสมัยโตคุกาวาลดน้อยลงเลย แต่ต่างกันกับฝรั่งเศส การจลาจลเหล่านั้นมิได้ประสบผลสำเร็จในการสลัดพันธะเหล่านั้นไปได้ และด้วยเหตุฉะนั้นชาวนาจึงถูกปล่อยปละละเลยโดยมิได้รับประโยชน์อะไรเลยในอนาคตอันใกล้ของสมัยฟื้นฟู นักเขียนเกี่ยวกับภาวะที่ดินชาวญี่ปุ่นได้เขียนไว้เกี่ยวกับฐานะของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสมัยฟื้นฟูอย่างน่าชมเชยว่า “ดูจากสภาพ

สังคมเศรษฐกิจของหมู่บ้าน และจากเกษตรกรในสมัยก่อนการปฏิรูปเมจิ พวกนักบริษัลดำ ๆ ได้มีส่วนร่วมในการปฏิรูปมากพอ ๆ กับพวกที่ทำให้เหตุการณ์นั้นเป็นจริงเป็นจังขึ้น ต่อจากนั้นก็ต้องดูภูมิหลังของพวกชนชั้นกลางซึ่งมีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน แต่พวกชาวนาซึ่งส่วนใหญ่แล้วรวมตัวมาจากประชาชนทั้งหมดอยู่นอกแนวทางของการปฏิรูป” (ใช้ตัวเอนในต้นฉบับ)⁵⁸

พวกชาวนาซึ่งพิศวงงงงวยกับเหตุการณ์น่าตื่นตะลึงที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันอย่างรวดเร็วอันนำไปสู่สมัยฟื้นฟู มิได้รับผลประโยชน์ที่เป็นแก่นสารแต่อย่างใดเลยจากระบบการปกครองใหม่นี้ อันที่จริงแล้วพวกชาวนากลับก่อความอลหม่านมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ในบางกรณีความหวังอันเลือนลางเกิดขึ้นจากการโค่นล้มของรัฐบาลเก่า ซึ่งเป็นความหวังที่ว่าภาระของการส่งส่วยและหนี้สินจะบันเทาลง รัฐบาลใหม่ได้ให้สัญญาว่าที่ดินของรัฐทั้งหมด (ยกเว้นที่ธรณีสงฆ์) จะนำมาแจกจ่ายกันในหมู่ชาวนา⁵⁹ แต่ในไม่ช้าพวกชาวนา ก็พบว่า ภาระของพวกตนซึ่งเป็นส่วยข้าวจะไม่ได้รับการลดหย่อนลงเลย⁶⁰ หรือมิได้รับการจัดสรรที่ดินของรัฐเลย ด้วยความผิดหวังในอันที่จะหลุดพ้นจากแอกของการปกครองระบบเก่า ด้วยความระแวงสงสัยในจุดมุ่งหมายและ

⁵⁸ Ikemoto, *op.cit.*, p. 209

⁵⁹ เรื่องนี้เป็นนัยะของกฤษฎีกาที่ คาโจกัน (สภาปรึกษากิจการบ้านเมือง) ประกาศใช้ใน ค.ศ. 1868 Owatari Junji คัดลอกข้อความในกฤษฎีกานี้ไว้ใน “Kokuyu Rin no Mondai” (The Problem of State Forests) ใน Kaizo, January 1936, second section, p. 52

⁶⁰ Kokusho Iwao, “Meiji Shonen Hyakusho Ikki” (Peasant Revolts at the Beginning of the Meiji Era) *Meiji Ishin Keizai Shi Kenkyu* (A Study of the Economic History of the Meiji Restoration), edited by Honjo Eijiro, 1930, Tokyo p. 717

การเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ของระบบการปกครองใหม่ พวกชาวนาจึงก่อการจลาจลเหล่านี้ขึ้นอีก ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะเฉพาะของทศวรรษสุดท้าย การจลาจลเกี่ยวกับที่ดินไร่นาเกิดความรุนแรงขึ้นถึงขีดสุดและหลายครั้งเมื่อ ค.ศ. 1873 หลังจากนั้นการจลาจลก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง จนกระทั่งใน ค.ศ. 1877-8 ได้กลายเป็นการจลาจลประปราย และไม่มีผลสำคัญ จนในปี ค.ศ. 1877 จึงเป็นเส้นแบ่งอันเหมาะสมในการวิเคราะห์ความสำคัญของการจลาจลของชาวนาในสมัยเมจิตอนต้น ศาสตราจารย์โคคุโซ อิวาโอะ ได้ทำการเปรียบเทียบไว้อย่างน่าทึ่งระหว่างความรุนแรงของการจลาจลเกี่ยวกับที่ดินไร่นาในสมัยเมจิตอนต้นและในสมัยโตคุกาวา ศาสตราจารย์ท่านนี้ได้ให้จำนวนครั้งของการจลาจลในช่วง 265 ปีแห่งการปกครองสมัยโตคุกาวาว่ามีประมาณ 600 ครั้ง ส่วนในทศวรรษแรกของสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868-78) มีมากกว่า 190 ครั้ง⁶¹ ลักษณะที่สะดุดตาที่สุดของการจลาจลในสมัยเมจิตอนต้นก็คือการจลาจลเหล่านี้มีกองกำลังที่ขัดแย้งกันหนุนหลังอยู่ ได้แก่ พวกหัวรุนแรงซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นฝ่ายต่อต้านศักดินา มีจุดมุ่งหมายในการล้มล้างสิทธิพิเศษเหนือที่ดินและผู้ที่ใช้ที่ดินสมัยศักดินา และพวกหัวเก่าอีกฝ่ายหนึ่ง ในแง่ที่ว่า การจลาจลเหล่านี้เกิดขึ้นหลายครั้งจากการต่อต้านโดยสัญชาตญาณของพวกชาวนาที่มีความเป็นอนุรักษนิยมต่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ของรัฐบาลใหม่⁶²

61 Kokusho, op.cit., p 707

62 ในประวัติศาสตร์ที่ได้มาตรฐานของสมัยเมจิซึ่ง Professors Fujii Jintaro และ Moriya Hidesuke, Meiji Jidai (The Meiji Period) เล่มที่ 12 ในชุด *Sogo Nihon Shi Taikei* (A Synthesis of Japanese History), Tokyo, 1934, p. 524 กล่าวโดยแยกประเภทว่า การจลาจลเหล่านี้ไม่มีครั้งใดเลยที่มีความสำคัญในด้านการปฏิวัติ และตามความหมายของปฏิวัติก็หมายถึงการโค่นรัฐบาลโดยเจตนา เป็นการแปล่าประโยชน์อย่างชัดแจ้งที่จะพยายามหยั่งรากฐานทางการเมืองอย่างแท้จริงของผู้ที่เข้าร่วม

ที่จริงมองโดยเผิน ๆ แล้ว จะเห็นว่าการจลาจลเหล่านี้หลายครั้งที่เดียว ที่ดูเหมือนเป็นเพียงการแสดงความรู้สึกไม่พอใจหลาย ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับการปรับปรุงให้ทันสมัย ความวุ่นวายและการจลาจลก็มักจะเป็นเพียงต้อนรับกฎฎีกาประกาศปฏิรูปการใช้ปฏิทิน การยกเลิกการมัตผมเป็นปอย การประกาศให้ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่ถูกต้องตามกฎหมาย การปลดปล่อยพวกชนชั้นต่ำ (เอตะ) การปลูกฝิ่น การตั้งโรงเรียนรัฐบาล การเกณฑ์ทหาร การจลาจล ยกเว้นที่ซึ่งบันทึกการจลาจลเหล่านี้ไว้ในรูปของการเรียกร้องหรือปลุกระดม อาจปลอดภัยที่จะกล่าวว่าชาวนาผู้โกรธแค้นเหล่านี้มองไม่เห็นจุดประสงค์ในทางการเมือง แต่ทว่าเป็นความพยายามของพวกชาวนาที่จะลดส่วยสมัยศักดินา ซึ่งมีผลอยู่บ้างในการทำให้การปฏิรูปการเก็บภาษี ค.ศ. 1873-7 เป็นจริงขึ้นนั้น เป็นประเด็นหนึ่งของการจลาจลของประชาชนในการต่อต้านภาวะสมัยศักดินา การจลาจลเหล่านี้ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะโค่นรัฐบาลและนำเอาการปกครองอย่างหนึ่งอย่างใดที่คล้ายคลึงกันนี้เข้ามาแทนที่ ยกเว้น โตคุกาวา *บาคุฟุ* โดยการสนับสนุนเช่นนี้ก็จะเป็นการปฏิวัติซ้อนได้ การจลาจลใน ลา วองเก เป็นตัวอย่างการจลาจลของยุโรปที่ดึกที่สุดของการจลาจลแบบนี้ แต่ศาสตราจารย์ โคคุโซ น่าจะประเมินผลของการจลาจลเหล่านี้แตกต่างจากศาสตราจารย์ ฟุจิอิ และ โมริยา เมื่อกล่าวว่า *ซามูไร* บางคน (ที่มีใช้ชาวนา) พบว่าตนเองนั้นก็ไม่ว่าจะวางตัวลงตรงไหนในสภาพแวดล้อมของสังคมใหม่ จึงได้แต่ผันถึงการกลับไปอยู่ในสังคมที่ชนชั้นนักรบจะเป็นพวกผู้ด้อยชั้นสูง (Kokuscho, op. cit., pp. 712-3) ความพยายามของ *ซามูไร* บางคนที่จะดิ้นบังเหียนการจลาจลชาวนาเพื่อที่จะสนองความทะเยอทะยานของตน ซึ่งหากประสบผลสำเร็จก็จะยับยั้งความก้าวหน้าของระบบความปกครองแบบใหม่ อาจจะใช้คำอย่างเหมาะสมได้ว่าเป็นการปฏิวัติซ้อนหรืออย่างน้อยที่สุดก็คือการถอยหลังเข้าคลอง เราจะเห็นการแสดงความพยายามของ *ซามูไร* ในเชิงบวกมากกว่าที่จะวางตัวเป็นผู้นำของการเคลื่อนไหวของชาวนา และด้วยเหตุนี้ *ซามูไร* จึงพยายามที่จะทำให้จุดมุ่งหมายของตนบรรลุผล ดู Yoshikawa Hidezo, "Meiji Seifu no Shizoku Jusan" (Meiji Government's policy of Providing Employment for the Samurai) in *Meiji Ishin Keizai Shi Kenkyu*, p. 580, และดู Griffis, op. cit., pp. 182-3

การสำรวจที่ดิน การให้หมายเลขบ้านและอะไรทำนองนั้น บรรดาชาวบ้านต่างตื่นเต้นกับข่าวลืออย่างครึกโครมว่าการให้หมายเลขบ้านเป็นมาตรการขั้นต้นที่จะลักพาตัวภรรยาและลูกสาวและข่าวลือที่ว่า “การเก็บภาษีเลือด” ในพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร ปี ค.ศ. 1873 จะต้องเป็นไปตามตัวอักษร ดังนั้น ในการเข้าประจำการ เลือดของพวกตนก็จะต้องถูกดูดออกไป และส่งไปต่างประเทศเพื่อใช้ย้อมผ้าห่มสีแดง ข่าวลือที่ว่ามีการนำสายโทรศัพท์และสายโทรเลขมาใช้ในการถ่ายเลือด และข่าวลือที่ว่าเด็ก ๆ ที่ถูกตอนเข้าโรงเรียนแบบใหม่ จะต้องถูกสูบเลือดออกไปด้วย⁶³ แต่ถ้าเราพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วก็จะสังเกตเห็นได้ว่า ขณะที่เรื่องเล่าลือต่างๆ และความเข้าใจผิดโดยเชื่อมโยงกับความพยายามอย่างเต็มที่ของรัฐบาลที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ได้กลายเป็นชนวนที่จุดให้เกิดการจลาจล จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม เปลวไฟก็มักจะลุกลามไปสู่ที่อยู่ของพวกนายทุนเงินกู้ยืมที่ร่ำรวยที่สุด พวกหัวหน้าหมู่บ้านที่กำลังจะตะครุบเอาที่ดิน และพวกเจ้าหน้าที่พระราชย์ของขุนศึกศักดินาแต่เดิม เมื่อมีการนำเอาปฏิทินใหม่มาใช้ ความขัดเคืองใจอย่างรุนแรงจึงเกิดขึ้นได้โดยง่ายจากความกลัวที่มีไขจะไม่สมเหตุผลผลว่า นายทุนเงินกู้จะฉวยโอกาสจากการปฏิรูปกองอาผลประโยชน์ต่าง ๆ เข้าเป็นผลประโยชน์ของตน⁶⁴ ความรู้สึกต่อต้านระบบโรงเรียนอาจเกิดขึ้นได้เพราะโรงเรียนรัฐบาลอาจทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มภาษีท้องถิ่น การเกณฑ์ทหารหมายถึงจะมีผู้ช่วยทำนาลดน้อยลง และถึงแม้ว่าการเกณฑ์ทหารนี้จะเป็นการยกย่องชาวนาที่ได้รับการบอกเล่าว่าชาวนาเหมาะที่จะแบกอาวุธก็ตาม การ

⁶³ Kakusho, *op. cit.*, pp. 709–10, 719–20

⁶⁴ สำหรับเรื่องการจลาจลที่เกิดจากการปฏิรูปการใช้ปฏิทินดู Ikemoto, *op. cit.*, p. 223 และ Fujii Jintaro, *Nihon Kempo Seitei Shi* (History of the Establishment of the Japanese Constitution) Tokyo, 1929, p. 180

เกณฑ์ทหารนั้นก็เป็นการสับประมาทพวกชามูไร ซึ่งดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่า ชามูไรมักอยู่ในฐานะวางตัวเป็นหัวหน้าก่อการจลาจลของชาวนาเพื่อที่จะนำทางต่อต้านรัฐบาลที่กล้าล่วงละเมิดสิทธิพิเศษของชนชั้นนักรบแต่พวกเดียวของตน การคัดค้านการสำรวจที่ดินก็ยิ่งประจักษ์ชัดมากยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อได้รู้ว่าในจำนวนค่าใช้จ่ายทั้งหมด 40,000,000 เยนนั้น เจ้าของที่ดินต้องจ่ายถึง 35,000,000 เยน⁶⁵ การปฏิรูปโดยวิธีที่ขุนศึกท้องถิ่นต่าง ๆ จำต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองในแคว้นของตนไปและมีผู้ว่าราชการซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลกลางเข้ามาแทนที่ ก็ทำนองเดียวกันกับการปฏิรูปอื่น ๆ ที่ชาวนาได้รับด้วยความรู้สึกต่าง ๆ ระคนกัน ถ้าขุนศึกท้องถิ่นมีชื่อเสียงในทางเมตตากรุณา พวกชาวนาก็จะพากันคัดค้านอย่างแข็งขันในการถอดถอนขุนศึกผู้นั้นออกไปเพื่อสนับสนุนผู้ได้รับแต่งตั้งซึ่งตนไม่รู้จัก⁶⁶ แต่ในที่ดินกรรมสิทธิ์ที่มิใช่ขุนศึกเป็นที่รังเกียจของประชาชน การพ้นจากตำแหน่งไปในที่สุดก็เป็นสัญญาณแห่งความลึงโลดและโล่งใจ และแม้กระทั่งเข้าใจมติปราสาทของขุนศึกผู้นั้น⁶⁷ การจลาจลอื่น ๆ เช่น การจลาจลที่มุ่งต่อต้าน

⁶⁵ La Mazelière *op.cit.*, Volume V, p. 118

⁶⁶ Kokusho, *op.cit.*, p. 718 and p. 724, note 6

⁶⁷ เรื่องราวที่ทับทิม. อี กริฟฟิส บรรยายภาพไว้อย่างเห็นมากับตา มีคัดลอกอยู่ใน Mazelière, *op.cit.*, Volume V, pp. 98-100 ตามคำอ้างที่ต้องการจะให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเข้ารับตำแหน่งเดิมอีกใน บังโก พวกชาวนาก็เริ่มก่อการจลาจลขึ้นนั้น ใน ค.ศ. 1871, "ทำลายบ้านช่องของ โชยา (ผู้ใหญ่นั่น) และคนมั่งมี," Borton, *op.cit.*, p. 127

ในจังหวัด โอคายามา ชาวนาเรียกร้องให้ขุนศึกคนเดิม (ไทเมียว) กลับเข้ารับตำแหน่งเดิม และให้ลศกษานิ Gregory Wilenkin, *The Political and Economic Organization of Modern Japan*, Tokyo 1908, p. 14 การจลาจลของชาวนาเหล่านี้สำคัญที่ว่า ไม่ว่าสาเหตุแห่งความไม่พอใจจะเป็นอะไรก็ตาม ไม่จะเป็นการถอดถอนขุนศึกผู้เมตตากรุณา การปลดปล่อยพวกคนชั้นต่ำ (เอตะ) การล้มเลิกพุทธศาสนา หมายความว่าด้วยการเกณฑ์ทหารทั่ว ๆ ไป การตั้งโรงเรียนรัฐบาล ก็มักจะมิเสียง "ลศกษานิของเรา" ควบคู่กันไปกับคำร้องอรรถน่านาชนิดเหล่านี้อย่างกว้างขวาง

การล้มเลิกพวกคนชั้นต่ำ (เอตะ) ต่อต้านขนัตติธรรมของคริสต์ศาสนา และต่อต้านการปลูกฝี เป็นการประกาศอย่างชัดแจ้งถึงความมีอคติ ซึ่งนับเป็นหลายศตวรรษที่มีการเชื่อถือไสยศาสตร์ ความตึงตัวของสมัยกลางและการอบรมให้เลื่อมใสในพุทธศาสนาได้มีอยู่อย่างแรงกล้าในความรู้สึกของประชาชน⁶⁸

ตามความเห็นของศาสตราจารย์โคคุโซนั้น สาเหตุสำคัญขั้นต้นของการจลาจลของชาวนาในช่วงสมัยนี้จะต้องแตกต่างไปจากความบังเอิญหรือเหตุบังเอิญ ซึ่งทั้งสองประการนี้เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดมาก⁶⁹ แม้กระทั่งการสำรวจอย่างผิวเผิน ๆ เกี่ยวกับการจลาจลเรื่องที่ติดใจเร้า ก่อน ค.ศ. 1877 ก็แสดงให้เห็นถึงสิ่งซึ่งผสมผสานกันอย่างน่าพิศวงระหว่างการมีปฏิกริยากับการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง ระหว่างการเชื่อถือไสยศาสตร์กับการวิเคราะห้อย่างหลักแหลมเกี่ยวกับผลประโยชน์ของชนชั้นที่ประกอบเข้าด้วยกัน แม้ว่าน้ำหนักจะมุ่งไปที่นายทุนเงินกู้ นายหน้าขายข้าว หัวหน้านาหมู่บ้าน หรือเจ้าหน้าที่ผู้กวาดเกี้ยวซึ่งเป็นตัวแทนขุนศึก กล่าวสั้น ๆ มุ่งไปที่ตัวบุคคลผู้ทำการกดขี่ข่มเหงแห่งสมัยศักดินาแล้ว ก็ยังมีฝ่ายอื่นที่เคลือบแคลงกว่าอย่าง

⁶⁸ พระส่วนมากของนิกายที่เคร่ง ๆ เช่น นิกายโจโดและชินชู ชัดขวางนโยบายของรัฐบาลใหม่ที่ต่อต้านการมีอิทธิพลในกิจการต่าง ๆ ของพระ ซามูไรแห่งแคว้นไอสุ แคว้นหนึ่งของโตกุกาวา ซึ่งเป็นแคว้นที่ถูกปฏิบัติอย่างร้ายแรงที่สุดภายหลังสมัยฟื้นฟูเมจิเข้าไปในหมู่ชาวนาว่า รัฐบาลใหม่ต่อต้านพุทธศาสนาอย่างรุนแรง ทั้งนี้ จึงทำให้ปัญหาพุทธศาสนากลายเป็นเรื่องทางการเมืองที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการปลุกกระตือรือร้นของชาวนาให้ต่อต้านรัฐบาลเพื่อการฟื้นฟูระบบการปกครองแบบเก่า ๆ ขึ้น การจลาจลเกี่ยวกับศาสนาที่สำคัญที่สุดได้ประทุขึ้นที่ อิจิเซน ใน ค.ศ. 1873 พืชผลที่ไค้อยหรือภัยธรรมชาติบางประการก็อธิบายกันไว้ว่าเป็นเรื่องการลงโทษต่อนโยบายไม่มีศาสนาของรัฐบาลใหม่ Kokusho, *op.cit.*, pp. 721-7

⁶⁹ Kokusho, *op.cit.*, p. 708

ปฏิเสธมิได้ ฝ่ายศักดินานี้ ซึ่งมี *ซามูไร* ส่วนมาก เสียใจในความล้มเหลวของตนที่จะได้รับการอุปถัมภ์หรือตำแหน่งฐานะเจ้าหน้าที่จากรัฐบาล และใฝ่ฝันที่จะกลับคืนสู่สังคมอันมีชนชั้นนักรบแบบเก่า ๆ ปกครอง สามารถใช้ประโยชน์จากการรณรงค์ของตนเองต่อต้านรัฐบาล ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้เกี่ยวกับอุปนิสัยใจคอของชาวนา⁷⁰ สิ่งที่เป็นเรื่องธรรมดา ๆ ต่อการเคลื่อนไหวของชาวนาในระหว่างสิบ ๆ ปีเหล่านี้ก็คือ การต่อสู้กับค่าเช่าอย่างตื้อดิ่ง ต่อสู้กับดอกเบี้ยเงินกู้และการเก็บภาษีมากจนเกินไป มูลเหตุในการเข้ามาพัวพันของการจลาจลต่อต้านศักดินาตั้งแต่สมัยก่อนการฟื้นฟูเมจิจนถึง

70 มิใช่ว่า *ซามูไร* ทุกคนจะคอยโอกาสโค่นล้มการปกครองแบบใหม่ บรรดา *ซามูไร* ที่เป็นเสียงส่วนใหญ่ และที่แข็งขันที่สุดเป็นพวกที่จงรักภักดีของรัฐบาลใหม่และได้กระทำอย่างดีที่สุดเท่าที่เขาสามารถจะทำให้เพื่อให้มีฐานะมั่นคงสำหรับคนในแคว้นของตนที่มีทรัพย์สินน้อยกว่า ถึงแม้ว่าศาสตราจารย์ โคคุโซ จะเล่าว่า *ซามูไร* ได้พยายามด้วยความสำนึกในอันที่จะนำทางการเคลื่อนไหวของชาวนาต่อต้านรัฐบาล เขาก็กล่าวว่า การเป็นพันธมิตรกันระหว่างชาวนา กับ *ซามูไร* ได้นำไปสู่ความล้มเหลว เพราะผลประโยชน์ของชนชั้นทั้งสองนี้มีคัมมิเท่าเทียมกัน Kokusho, *op. cit.*, pp. 712-3 โดยแท้จริงแล้ว การจลาจลของ *ซามูไร* ที่มีใจครุ่นแค้นต่อรัฐบาลได้เกิดขึ้นที่เมืองซากา ใน ค.ศ. 1874 ภายใต้การนำของ เอโดะ ซิมเปอิ และใน ค.ศ. 1875 ที่โซชู ภายใต้การนำของมาเอะบารา ฮิสเซอิ ซึ่งถึงที่สุดในการจลาจลชดสีมาครั้งใหญ่ ปี ค.ศ. 1877 ภายใต้การนำของไซโกะ ทาคาโมริ การจลาจลทั้งหมดเป็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างบริสุทธิ์ใจและได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษจาก *ซามูไร* ดังนั้น เราจึงได้เห็นว่ *ซามูไร* ไม่ใช่เป็นชนชั้นเดียวกัน บางคนซึ่งมีเพียงจำนวนน้อยได้กลายเป็นผู้นำที่แท้จริงในรัฐบาลใหม่ ส่วนคนอื่น ๆ ก็ไปทำการค้าขาย และทำธุรกิจการเงิน ซึ่งมีไม่กี่คนประสบความสำเร็จ ส่วนบุคคลอื่น ๆ ก็ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยในวงการรัฐบาล หรือเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ นายทหาร ในขณะที่อีกหลายคนจำนวนมากมีบทบาทเป็นชนชั้นประกอบอาชีพใหม่ ๆ เช่น เป็นครู ทนายความ นักเขียนนักวิจารณ์ ปัญญาชน นอกจากนี้ยังมีอีกพวกหนึ่งซึ่งเป็นจำนวนมากในชนชั้นนี้ที่กลายเป็นชาวนาจน ๆ ข้างฝีมือและแม้แต่เป็นกรรมกร

สมัยหลังการฟื้นฟู^{๗๐}นั้นอาจสรุปได้ด้วยวิธีนี้คือ ภาระของค่าธรรมเนียมต่าง ๆ สมัยศักดินาและการเก็บภาษียังคงมีอยู่แต่ไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ แม้กระทั่งภายหลังการเวนคืนที่ดินกรรมสิทธิ์ของแคว้นให้แก่รัฐบาล เมื่อ ค.ศ. 1869 แล้วก็ตาม ด้วยเหตุนี้ การต่อต้านของชาวนาจึงทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งมีการลดภาษีลงใน ค.ศ. 1877 เมื่อขบวนการเกี่ยวกับที่ดินไร่นา ดำเนินการอย่างอื่นอีก^{๗๑} ดังนั้นเมื่อคำนึงถึงชาวนาแล้ว รัฐบาลสมัยเมจิ แม้จะตั้งความหวังที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้น จริง ๆ แล้วก็ยังคงปล่อยปละละเลย ชาวนามาเป็นเวลาหลายปีภายหลังสมัยฟื้นฟู อันที่จริงก็อาจจะกล่าวได้ว่า ด้วยเหตุที่อยู่ภายใต้ระบบศักดินา ค่าธรรมเนียมที่ชาวนาจ่ายให้แก่ขุนศึกแม้จะสูงก็เป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงบางประการ (สำหรับในปีที่แล้ว ขุนศึกอาจไม่เก็บรายได้จากที่ดินเต็มตามโควตาของตน) ในตอนต้นของสมัยเมจิ การรืดนาทาเร้นซึ่งมีอยู่ในระบบศักดินา ตอนปลาย ๆ มีอัตราสูงมาก กล่าวคือประมาณ 60 ถึง 70 เปอร์เซ็นต์ของผลิตผล ซึ่งถือว่าถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นมาตรฐานปฏิบัติทั่วทั้งประเทศ และยังใช้บังคับอย่างเข้มงวดในทุก ๆ กรณี^{๗๒} การที่รัฐบาลใหม่ได้ทำสิ่งใด

71 จะได้ว่าวิเคราะห์ปัญหาการเก็บภาษีที่ดินต่อไปในบทที่ 5 และการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับที่ดินไร่นาภายหลัง ค.ศ. 1877 ในบทที่ 6 G.H. Gubbins, *The Making of Modern Japan*, London, 1922, pp. 101-4 ได้ให้เหตุผลในการใช้กฎหมายล่าช้าไปเกี่ยวกับการเก็บภาษี

72 อัตราการเก็บส่วยสมัยศักดินาอย่างสูงซึ่งใช้บังคับอยู่นี้ก่อให้เกิดการจลาจลของชาวนาอย่างรุนแรงในสมัยเมจิตอนต้น ตัวอย่างที่เด่นที่สุดของเรื่องนี้ ตัวอย่างหนึ่งก็คือ กรณีในทาคาซากิ ที่ดินกรรมสิทธิ์ของขุนศึกมัตสึไดระ (ในจังหวัดกุมมาบัจจุบัน) ในที่ดินกรรมสิทธิ์แห่งนี้ อัตราส่วยสูงเป็นพิเศษคือ 8 ส่วนเป็นของขุนศึก และ 2 ส่วนเป็นของราษฎร ซึ่งปรากฏเป็นเช่นนี้ถึงประมาณยี่สิบปีก่อนการฟื้นฟูสมัยเมจิ อัตราที่รัฐบาลเมจิถือว่าถูกต้องตามกฎหมายและใช้บังคับมา อันเป็นเหตุให้

เกินเลยไปกว่าการทำให้ส่วยข้าวตามระบบศักดินาแบบเก่าถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นมาตรฐานนั้นปรากฏอยู่ในกฎหมายการปฏิบัติเรื่องการเก็บภาษีที่ออกใช้ในปีแรกของการปกครองโดยสหประชาใจกัน (สิงหาคม ค.ศ. 1868) ความว่า “จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำตามกฎหมายว่าด้วยเรื่องส่วยแบบเก่าของแคว้นต่าง ๆ”⁷³

(เรื่องนี้เป็นความจริงเฉพาะในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อซึ่งกินเวลามาจนถึง ค.ศ. 1873 เมื่อมีการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินใหม่) นักประวัติศาสตร์สังคมบางท่านกล่าวไปไกลถึงขนาดที่ว่าหลังสมัยฟื้นฟู ส่วนแบ่งสิทธิของเกษตรกรที่เกี่ยวกับผลิตผลลดลงหากเปรียบเทียบกับเมื่อสมัยโตคุกาวา⁷⁴ การโจมตี

ถึงการจลาจลของชาวนาเกิดต่อกันมาทั้งในและรอบ ๆ ทากาซากิ เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1869 Tsuchiya Takao and Ono Michiyo, *Meiji Shomen Nomin Sojo Roku* (Chronicle of Peasant Uprisings in the Early Years of the Meiji Era), Tokyo, 1931, pp. 42-3

ความเคลื่อนไหวทำนองเดียวกันเพื่อจะลดภาษีข้าวสมัยศักดินาให้น้อยลงในเฮียวโกะ เมื่อเดือนพฤศจิกายนใน ค.ศ. 1870 (*ibid.*, p. 309) โออิเตะใน ค.ศ. 1871 (p. 576); มิเอะในปีเดียวกัน (p. 271) และการจลาจลทำนองนี้ที่ใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งเกิดขึ้นที่จังหวัดอะกิตะใน ค.ศ. 1872 (p. 93)

⁷³ คัดลอกอยู่ใน ชิราโน โยชิทาโร, *Nihon Shihonshugi Shakai no Kiko* (The Mechanism of Japanese Capitalist Society), Tokyo, 1934, p. 274 ดู Ono Ishin *Noson Shakai Shiron*, pp. 25-30 โดยเฉพาะ p. 26

⁷⁴ ตารางคงต่อไปนี้แสดงถึงการเปรียบเทียบส่วนแบ่งสิทธิ (Hirano, *op.cit.*, p. 28)

ส่วนแบ่งผลิตผล	สมัยโตคุกาวา	สมัยการปรับปรุงภาษี	สมัยการลดภาษี
		1873	1876
รัฐ	37(37)	34	30
เจ้าของที่ดิน	28(20)	34	38
ผู้เช่าที่ดิน	<u>35(43)</u>	<u>32</u>	<u>32</u>
	100	100	100

นายทุนเงินกู้และพ่อค้าที่มั่งคั่งซึ่งมีผลประโยชน์ในที่ดิน นับว่าเป็นอีกประเด็นหนึ่งของแนวโน้มต่อต้านศักดินาอย่างเดียวกัน แต่ทว่าความเป็นปรปักษ์ของชนชั้นที่ไร้อำนาจใช้ศาสนาหรือการเชื่อถือไสยศาสตร์เป็นเครื่องปกป้อง⁷⁵

แน่นอนทีเดียวว่า ภายในสมัยโตคุกาวา ส่วนแบ่งของรัฐก็หมายถึงส่วนแบ่งของชนศักดินา ผู้เขียนยึดถือการคาดประมาณของตนโดยใช้การแบ่งในสมัยศักดินาตามข้อวิเคราะห์ของ Ono Takeo, *Tokugawa Jidai no Noka Keizai* (The Economy of Agrarian Households in the Tokugawa Period), p. 83 ตัวเลขที่อยู่ในวงเล็บในคอลัมน์แรกได้มาจากการศึกษาเรื่องค่าเช่าและส่วยภาษีในสมัยโตคุกาวาตอนปลายในท้องที่ 6 จังหวัด โดย Kobayashi Heizaemon, "Tokugawa Jidai ni okeru Nomin no Sozei to Kosakuryo Gaku" (Tax and Tenant Rent of the Peasants in the Tokugawa Period) ใน *Nogyo Keizai Kenkyu* (Study of Agrarian Economics), Volume IV, Number 3

อีกตารางหนึ่งแสดงถึงการแบ่งแบบเดียวกันในสมัยเมอิจิตอนต้น ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นถึงอัตราส่วนที่ให้ไว้ในตารางข้างต้น ทั้งยังแสดงถึงผลได้ที่เจ้าของที่ดินได้รับส่วนแบ่งจากผลิตผลทางการเกษตรในประเทศเมื่อสมัยเมอิจิลงหน้าไป

ส่วนแบ่งผลผลิต	1873 (ปีแห่งการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน)	1874-6 เฉลี่ย	1877 (ปีภายหลังการลดภาษีที่ดิน)	1878-88 เฉลี่ย
รัฐ.....	34 %	13 %	18 %	10 %
เจ้าของที่ดิน.....	34 %	55 %	50 %	58 %
ผู้เช่าที่ดิน.....	32 %	32 %	32 %	32 %

จาก Tsuchiya Takeo และ Okazaki Saburo, *Nihon Shihonshugi Hattatsu Shi Gaisetsu* (Outline History of the Development of Japanese Capitalism), Tokyo, 1937, p. 68

75 ดังนั้นการจลาจลของศาสนาในเมืองฟูกุอิ ค.ศ. 1873 ประชาชนจึงถือโอกาสจากสภาพการณ์วุ่นวายเผาบ้านที่กักเงินที่ดิน และปล้นสะดมบ้านของนายทุนเงินกู้และพ่อค้าที่มั่งคั่ง Tsuchiya and Ono, *Meiji Shonen Sajo Roku*, p. 243 การจลาจลเหล่านี้เป็นการจลาจลเดียวกันกับที่กล่าวถึงใน note 68 *supra*.

แคว้นต่อต้าน *ชาคุฟู* ที่ร่ำรวยมากกว่าสามารถที่จะรวมตัวกันในทางเศรษฐกิจและการคลังได้ใหม่อีกวาระหนึ่ง โดยการควบคุมการผูกขาดให้กระชับยิ่งขึ้น และด้วยการเปิดกิจการอุตสาหกรรมขนาดเล็กบางประเภทขึ้น เราได้เห็นมาแล้วว่าแคว้นเดียวกันนี้ได้บีบบังคับพวกชนชั้นชาวนาหนักยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเช่นไร และความวุ่นวายของพวกชาวนาเหล่านี้ได้ขยายตัวไปกว้างขวางในหมู่แคว้นเหล่านั้นมากกว่าในหมู่แคว้นที่ล้าหลังซึ่งยึดหลักเศรษฐกิจแบบ “ตามธรรมชาติ” ได้เช่นไรด้วย⁷⁶ ดังเช่นในกรณีของการปฏิรูปของแคว้น การฟื้นฟูสมัยเมจิได้รับผลสำเร็จมาจากเบื้องบน โดยกลุ่มชาวนาที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดผู้ซึ่งในฐานะที่เป็นข้าราชการที่มีภูมิรู้ ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่เกี่ยวกับหลักการเก็บภาษีที่ดินดังตารางที่จะแสดงต่อไปนี้⁷⁷

ที่มาของรายได้ของรัฐบาลญี่ปุ่น

(กำหนดห้าปี)

คิดเป็นเปอร์เซ็นต์

ปี	ภาษีที่ดิน	ภาษีธุรกิจ	อากรเครื่องบริโภค	ภาษีมรดก	ภาษีศุลกากร	ภาษีเบ็ดเตล็ด	รวมทั้งสิ้น
1875-9...	80.5	3.1	7.9	—	4.3	4.2	100
1880-4...	65.6	4.4	21.8	—	4.4	3.8	100
1885-9...	69.4	3.8	20.2	0.7	5.2	1.4	100*

* การคำนวณมิใช่ของผู้เขียน

⁷⁶ ดู *supra*, note 55

⁷⁷ ตัวเลขจาก *Meiji Taisho Noson Keizai no Hensen* (Changes in Agricultural Economy in the Meiji and Taisho Periods) รวบรวมและทำหน้าที่ยุทธศาสตร์การโดย Takahashi Kamekichi, Yamada Hideyo and Nakahashi Motokane. Tokyo, 1926, p. 151

ดังนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีหัวเลี้ยวหัวต่อของสมัยเมจินี้ชาวนา จึงถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการปลดปล่อยจากข้อบังคับตามแบบฉบับระบบศักดินา บางประการ และยังต้องรับภาระเสียค่าใช้จ่ายให้แก่การปกครองระบอบใหม่มากอีกด้วย เมื่อตระหนักว่าญี่ปุ่นยังคงเป็นประเทศศักดินาเสียส่วนใหญ่ และพระคลังของหลวงก็ยังคงพร่องอยู่จนกระทั่งต้องพึ่งเงินกู้จากพ่อค้าที่มั่งคั่งอย่างมากมาตั้งแต่แรกเริ่ม จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่จะคิดว่ารัฐบาลนี้จะต้องหันไปหาภาษีที่ดิน ซึ่งบัณฑิตรวมเข้าสู่ศูนย์กลางและรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สำหรับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ ฉะนั้นภาระของอดีตจึงตกอยู่กับปัจจุบันอีก ลักษณะการปกครองของโตคุกาวาอันมีความผูกพันอยู่กับนายทุนพ่อค้าจนทำให้การเพิ่มเงินทุนอยู่ในขอบเขตจำกัดมากจนกระทั่งรัฐบาลใหม่ต้องถูกบังคับให้พึ่งชนชั้นกสิกรเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ที่เพียงพอกับงานการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

ตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ ในประเทศอื่น ๆ เช่น อังกฤษ และ ฝรั่งเศส ได้เงินเพิ่มมาจากการค้าต่างประเทศ และผลที่ได้กลับคืนมาจากอาณานิคมต่าง ๆ ในสมัยเริ่มแรก⁷⁸ ด้วยเหตุนี้ชนชั้นกสิกรของประเทศ

⁷⁸ ซอนดา ริเมอิ (หรือ โทชิอะกิ) นักปราชญ์สมัยแรก ๆ ของญี่ปุ่นผู้หนึ่งในสมัยโตคุกาวา ซึ่งตระหนักถึงความต้องการเลิกการอยู่อย่างสันโดษและเข้าร่วมในการค้าต่างประเทศได้มองเห็นกระจ่างถึงค่าของการอยู่อย่างสันโดษในแง่ของการบีบคั้นต่อการเกษตรกรรม โดยไม่มีความรู้ทางด้านเศรษฐกิจการเมืองของประเทศตะวันตกเลย นักปราชญ์ผู้นี้ได้กล่าวอยู่ตลอดเวลาถึงข้อโต้แย้งเหล่านี้ถึงที่นักพาณิชย์นิยมชาวยุโรปกล่าวถึงบ่อยครั้ง ซอนดาเขียนไว้เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ว่า “ในฐานะที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ล้อมรอบด้วยทะเล จึงเป็นเรื่องจำเป็นเรื่องแรกที่ผู้ปกครองประเทศจะต้องพัฒนาค่านการเดินเรือและการค้า โดยการส่งเรือของญี่ปุ่นไปยังทุก ๆ ประเทศ ญี่ปุ่นพึงต้องส่งสินค้าเข้าที่จำเป็นต่อญี่ปุ่น เช่น ทอง เงิน และทองแดง เข้ามาเพิ่มเติมทรัพยากรของญี่ปุ่นให้พอเพียง ประเทศจะอ่อนแอลงเรื่อย ๆ ถ้าหาก

เหล่านี้ จึงมีอิสระอยู่บ้างจากภาระเหล่านี้ ซึ่งในญี่ปุ่นพวกกสิกรจำต้อง
แบกไว้⁷⁹ นอกเหนือไปจากปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับภาษีสมัยศักดินาแล้ว พวก
ชาวบ้านก็ยังคงถูกบีบคั้นจากหนี้สินที่มีต่อนายทุนเงินกู้ยืม และในหลาย
ปีก่อนการตั้งกรมตำรวจสมัยใหม่ พวกชาวบ้านก็ยังคงมีพวก โคนิน - กุมิ
ปกครอง คือกลุ่มคนห้าคนซึ่งจัดตั้งหน่วยบริหารหมู่บ้านต่าง ๆ ขึ้น ระบบ
ปราบปรามเกี่ยวกับความรับผิดชอบรวมได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การลาดตระเวน
ของตำรวจ การเก็บภาษีและหนี้สิน เป็นไปด้วยความสะดวก และดำเนินงาน
ภายใต้การดูแลของหัวหน้าหมู่บ้าน⁸⁰ มาตรการที่เข้มงวดบางประการเกี่ยว

ว่าญี่ปุ่นพอใจอยู่กับนโยบายสนองความต้องการของตนเพียงแค่ผลผลิตในประเทศของ
ตนเองนั้น ยังประเทศอ่อนแอมากเท่าใด ชาวนาที่จะต้องแบกภาระหนักยิ่งขึ้นเท่านั้น ด้วยผล
ที่ได้ตามมีตามเกิด ชาวนาจึงจะยิ่งยากจนลง (ตัวเอนของผู้เขียน) ถัดออกมาจาก Honjo
Eijiro, "Japan's Overseas Trade in the Closing Days of the Tokugawa Sho-
gunate", *KUER*, April 1939, Volume XIV, Number 2, p. 4 ดู *infra*, Chapter
IV, note 11. ด้วย

⁷⁹ ค่าแรงที่กระจ่ายซัดที่สลับประการหนึ่งและข้อพิพาททางสถิติเกี่ยวกับข้อ-
เท็จจริงมีอยู่ในบทความของ Horie ใน *KUER* และเคยอ้างมาแล้วใน *Outline of*
the Rise of Modern Capitalism in Japan, โดยเฉพาะ p. 105 ดู Tsuchiya และ
Okazaki, *op. cit.*, p. 49 ด้วย

⁸⁰ Ono Takeo, *Nihon Sonraku Shi Gairon* (Outline History of the
Japanese Village Community), Tokyo 1936, p. 373 การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่การ
เปลี่ยนแปลงไปแต่ที่ว่าหน้าที่คงอยู่เช่นเดิม อาทิ ชื่อเดิมสำหรับผู้ใหญ่บ้าน เช่น โทยะ
นานซึนั้น โทชิโยริ เลิกใช้ไปเพื่อมาใช้คำว่า โคโซ (ผู้พิพากษาหรือผู้ใหญ่บ้าน) และ
ฟุคุ โคโซ (ผู้ช่วยผู้พิพากษาหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) ตามที่ตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคม
ค.ศ. 1872 แต่ทว่าตามแบบเดิมแล้ว ผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ก็ยังคงเป็นพ่อค้าที่มั่งคั่งที่สุด
เป็นชาวนาหรือนายทุนเงินกู้ในตำบลนั้น ๆ ซึ่งใช้ตำแหน่งทางราชการของตนเพื่อ
วัตถุประสงค์อื่นไม่เห็นแก่ตัว แต่ก็ไม่เสมอไป ดู Iwasaki Uichi, *Working Forces*
in Japanese Politics (1867-1920), New York, 1921, p. 101 สำหรับเรื่องการ
เปลี่ยนแปลงในการบริหารท้องถิ่น ดู W.W. McLaren, "Japanese Government
Documents" (ใช้ชื่อย่อว่า JGD), *TASJ*, Volume XLII, part One, 1914, p. 255
ดู Ono, *Ishin Noson Shakai Shiron*, pp. 155-7 ด้วย

กับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าที่ดินในสมัยศักดินาก็น่าจะมีใช้อยู่ ในบรรดาตัวอย่างที่เด่น ๆ มากเช่น *คามะ-โดเม*, *ทาดิงคาริ*, *โหริคาตะ โนะ คินชิ* ซึ่งเป็นเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ให้สิทธิแก่เจ้าของที่ดินในอันที่จะห้ามผู้เช่าที่ดินที่ผิดสัญญามิให้เก็บเกี่ยวพืชผลของตนซึ่งควรจะเก็บเกี่ยวได้ และให้กรรมกรที่เจ้าของที่ดินว่าจ้างชั่วคราวรวบรวมเก็บให้แก่เจ้าของที่ดิน และ *โตซากุ คาบุ โนะ โฮริอาเงะ* คือ สิทธิของเจ้าของที่ดินที่จะยุติสัญญาเช่า ซึ่งเป็นอภิสิทธิ์ในการเปิดโอกาสให้รีดค่าเช่า⁸¹

ดังนั้น พวกชาวนาจึงจำต้องแบกภาระเป็นสองเท่าในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อช่วงแรกนี้คือ ภาระของระบบเก่าที่รัฐบาลยังไม่สามารถที่จะทำลายล้างลงได้ และภาระจากรัฐบาลแบบอำนาจรวมศูนย์ใหม่ซึ่งตั้งขึ้นมาจากพื้นฐานของระบบเก่า นับว่าเป็นภาระที่บีบคั้นสองเท่านี้เอง ที่ทำให้ชาวนาลุกขึ้นคัดค้านอย่างแข็งขันในปีแรก ๆ หลังสมัยฟื้นฟู ด้วยการคำนึงถึงข้อนี้ เราจะสามารถเข้าใจเหตุผลได้ดีขึ้น สำหรับลักษณะขัดแย้งของการจลาจลของชาวนาเหล่านี้ และบางทีอาจจะได้ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับลักษณะพิเศษของปัญหาที่ดินไวนาในประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่ก็ได้ ถึงแม้ว่าจะมีการลดภาษีที่ดินใน ค.ศ. 1876 และกลไกการบริหารแบบอำนาจรวมศูนย์ที่เข้มแข็งขึ้นจะทำให้ความวุ่นวายต่าง ๆ ในปีแรก ๆ ได้สงบลงบ้างก็ตาม ข้อเท็จจริงที่ว่าชาวนาญี่ปุ่นได้ผ่านจากการปกครองระบบเก่ามาสู่ระบบใหม่ภายใต้สภาพการณ์อันมีลักษณะเฉพาะดังที่เพิ่งจะอธิบายมานี้ โดยมีได้มีประสบการณ์แบบปี “ค.ศ. 1789” ซึ่งได้ทิ้งร่องรอยอันลอบอกมิได้ไว้ให้แก่ชาวนาญี่ปุ่น ผู้นำญี่ปุ่นที่ติสองหน้าในขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาปรากฏตัวอย่างเด่น

81 Hirano *op cit.*, p. 277

ชัดใน ค.ศ. 1868-76 และถึงแม้จะยังแอบแฝงอยู่ตั้งแต่เวลานั้นก็ตาม ก็ยังคงแสดงลักษณะสองประการเดียวกันนี้คือการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและการมีปฏิกริยา เมื่อนักหนังสือพิมพ์ชาวต่างประเทศใช้คำศัพท์ที่ไม่ใคร่ชัดเจนนักกว่า “หัวรุนแรง” เพื่อที่จะอธิบายถึงอุดมการณ์ “ต่อต้านทุนนิยม” ของทหารญี่ปุ่นที่ถูกเกณฑ์มาจากชนบท ผู้อ่านจึงมีใคร่จะแน่ใจว่า คำ ๆ นี้หมายถึงแนวโน้มไปในทางซ้ายหรือทางขวากันแน่ (แน่ที่เดียวว่านักเขียนส่วนใหญ่ที่มีแนวโน้มไปทางขวาก็คงจะหมายถึงลัทธิฟาสซิสต์) ด้วยการเกษตรกรรมระดับย่อย ๆ ที่มีอยู่ ค่าเช่าที่สูง และระบบเจ้าของที่ดินซึ่งยังมีได้สาปสูญไปจากลักษณะของศักดินา ชาวนาญี่ปุ่นจึงไม่มีวันได้ล้มรสหทฤษฎีที่สำคัญ ๆ เช่น เสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ และดังนั้นจึงตกอยู่ใต้อิทธิพลต่อคำอุทธรณ์ที่บรรยายลักษณะด้วยการปกครองแบบบิดากับบุตร และการถือเชื้อชาติได้โดยง่าย เรื่องนี้ไม่สามารถที่จะทำให้ชาวนาฝรั่งเศสหัวไหนได้เช่นนั้นเลย แต่เมื่อเปรียบเทียบกับชาวนาฝรั่งเศสที่มีอิสรภาพน้อยและเป็นอนุรักษนิยมมากในสมัย ค.ศ. 1789 แล้ว ชาวนาญี่ปุ่นด้วยความกระหายในที่ดิน และการขาดความอดทนต่อค่าเช่าที่สูงรวมทั้งการรีดค่าเช่า จึงสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความรุนแรงเมื่อถูกยั่วให้โกรธ ซึ่งจะทำให้ชาวนาฝรั่งเศสตระหนกตกใจได้ เพื่อเปรียบเทียบเราจะต้องศึกษาเรื่องของชาวนาสเปนเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อมีการระดมยิงวัดและบุกปราสาทของพวกผู้ดีชั้นสูง อันแสดงถึงความเกลียดชังของพวกชาวนาไร้ที่ดินที่มีต่อระบบเจ้าของที่ดินผู้ซึ่งมีที่ดินให้เช่าแต่มิได้อยู่อาศัย ประกอบกับการยอมรับหลักคำสอนของคริสตศาสนาอย่างค่อนข้างเคร่งและมีความเชื่อเยี่ยงเด็ก ๆ ในเรื่องการพิทักษ์คุ้มครองของนักบุญที่มีอภินิหาร

ชาмуไรชั้นต่ำในฐานะที่เป็นผู้นำการฟื้นฟูสมัยเมจิ

ตลอดทั้งบทนี้และบทก่อนซึ่งว่าด้วยบทบาททางด้านประวัติศาสตร์ของชาмуไรชั้นต่ำในฐานะที่เป็นผู้นำในสมัยฟื้นฟู โดยมีพ่อค้าใหญ่ๆ แห่งโอซากา และเกียวโตเป็นผู้อุปถัมภ์ทางการเงิน จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงลักษณะอันสลับซับซ้อนในการเป็นผู้นำของชาмуไรนี้

เราได้เห็นมาแล้วว่าบริวารชั้นต่ำของแคว้นที่ต่อต้านบาคูฟุใหญ่ ๆ ได้ยึดการปกครองที่แท้จริงของแคว้นเข้าไว้ ปฏิรูปการปกครองของแคว้น เปลี่ยนแนวนโยบายทางเศรษฐกิจของแคว้น และร่วมมือกับพวกชาмуไรของแคว้นอื่น ๆ เพื่อการฟื้นฟูนี้ได้เช่นไร ภายหลังการฟื้นฟู ในเมื่อมิได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดในรัฐบาลใหม่ อย่างไรก็ตาม ชาмуไรเหล่านี้ก็ยังได้เข้าควบคุมนโยบายอย่างเต็มที่พอ ๆ กับเมื่อครั้งที่ตนรับใช้ขุนศึกผู้ยิ่งใหญ่ ในแคว้นของตนในฐานะเป็นผู้ดูแลสำนักหรือเป็นที่ปรึกษา เกี่ยวกับเรื่องนี้ ทางที่ดีที่สุดก็คือคัดคำพูดของนักวิจารณ์ผู้หลักแหลมคนหนึ่งในประวัติศาสตร์สมัยเมจิว่า “จากผลของการปกครองที่แบ่งออกเป็นสองฝ่ายสองฝ่ายตามที่เป็นปฏิบัติกันมานี้ จึงปรากฏว่าเมื่อพระจักรพรรดิทรงได้รับการเทิดทูนให้อยู่ในฐานะเป็นจักรพรรดิผู้ปกครองประเทศ พระองค์ก็ไม่สามารถที่จะแสดงบทบาทของพระองค์ได้อย่างเหมาะสม และภายในพระราชสำนักของพระองค์ไม่มีผู้ใดมีความสามารถเพียงพอที่จะทำหน้าที่แทนพระองค์ได้ ผู้นำเพียงในนามของแคว้นต่าง ๆ ก็มีได้มีสภาพดีไปกว่าในข้อนี้ บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่อ่อนแอทั้งในทางร่างกายและจิตใจ ในขณะที่บุคคลส่วนน้อยผู้เข้มแข็งก็ขาดคุณสมบัติที่จะเป็นผู้นำประเทศในเกือบทุก ๆ ด้าน ชิมัสุ ขุนศึกแห่งซัตสึมา กลุ่มหลงอยู่กับอนุรักษนิยม ภาคภูมิใจในเกียรติของตนจนไม่สามารถจะหวังอะไรได้จากเขา ส่วนไซโกะผู้ยิ่งใหญ่ขึ้น ถึงแม้ว่าจะเป็นลูกน้องแต่ในนาม

ของเขา ตามความเป็นจริงแล้วเป็นผู้นำของแคว้น ดังนั้น บุคคลพวกเดียวที่มีคุณสมบัติที่จะนำรัฐบาลใหม่ได้ก็คือ พวกซามูไร และบุคคลเหล่านั้นเองที่เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ถึงแม้ว่าตนจะมีได้เข้าดำรงตำแหน่งสูงสุดในรัฐบาลก็ตาม⁸²

อย่างไรก็ตาม อาจผิดพลาดได้ถ้าจะคิดว่า พวกซามูไรกลุ่มใหญ่ได้ดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการหรือผู้บริหารในรัฐบาลใหม่ ซึ่งอันที่จริงแล้วมีเพียงกลุ่มน้อยเท่านั้นเอง จากจำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 34.3 ล้านคนใน ค.ศ. 1870 ซามูไรธรรมดาๆ หรือโชดสี (ซึ่งต่อมาเป็นคำที่เลิกใช้เมื่อซามูไรชั้นต่ำเหล่านี้ได้กลายเป็น เฮมิน หรือสามัญชน และพวกที่เหลืออยู่ก็กลืนเข้าเป็น ชิโซกุ หรือชนชั้นนักรบ) มีจำนวน 408,823 ครอบครัว ซึ่งรวมเป็น 1,892,449 คน⁸³ กล่าวคือระหว่าง 5 ถึง 6 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด อาจเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะเปรียบเทียบอัตราส่วนระหว่างชนชั้นผู้ดีสมัยศักดินากับประชากรของฝรั่งเศสในสมัยปฏิวัติ จำนวนของผู้ที่นักประวัติศาสตร์เรียกว่าผู้มีอภิสิทธิ์ อันรวมถึงชนชั้นขุนนางและพระมีประมาณ 270,000 คน ในสองหมื่นห้าพันถึงสามหมื่นครอบครัวของพวกขุนนางแท้ๆ มีสมาชิกอยู่ 140,000 คน และมีพวกพระ 130,000 คนจำนวนนี้ (270,000) จากจำนวนประชากรทั้งหมดซึ่งมีประมาณ 26 ล้าน

⁸² McLaren, Introduction, *JGD*, p. XXIX

⁸³ การคาดประมาณจำนวนประชากรใช้ตามตัวเลขของ Ryoichi Ishii, *Population Pressure and Economic Life in Japan*, London, 1937, p. 9 ตัวเลขใน เดือนมกราคม ค.ศ. 1872 ได้มาจากบทความ "Jinko Shi" (History of Population) ใน *Nihon Keizai Jiten*, p. 862 ให้จำนวนประชากรเป็น 33,110,706 คน ตัวเลขของครอบครัวซามูไร และสมาชิกทั้งหมดของครอบครัวเหล่านั้นได้มาจาก Fujii and Moriya, *Sogo Nihon Shi Taikei*, Volume XII, p. 348 จำนวนใดเมียวไนปีเดียวกัน (ค.ศ. 1872) มี 268 คน

คน⁸⁴ เทียบเท่ากับประมาณ 0.5 ถึง 0.6 เปอร์เซนต์ของประชากรทั้งหมด และน่าสังเกตว่าในการเปรียบเทียบนี้ เราได้รวมเอาพวกพระฝรั่งเศสเข้าไว้ในกลุ่มผู้มีอภิสิทธิ์ด้วย แต่ไม่รวมพระในพุทธศาสนาชาวญี่ปุ่นเข้าไว้ด้วย พระญี่ปุ่นไม่รวมถึงเณรและแม่ชีมีจำนวนพระชินโต 16,092 รูป และพระในนิกายพุทธ 75,563 รูปใน ค.ศ. 1884⁸⁵ ตัวเลขเหล่านี้จะช่วยชี้ให้เราเห็นถึงอำนาจของกลุ่มศักดินาที่ล้มเลิกการจัดชั้นไปแล้วในญี่ปุ่นสมัยเมจิ เมื่อเปรียบเทียบกับฝรั่งเศสในสมัยปฏิวัติ

ฐานะของชาวไร่ อยู่ในชั้นอันตรายเมื่อใกล้สิ้นสมัยโตคุกาวา แต่ในขณะนั้นฐานะของชาวไร่กลับยังอยู่ในชั้นหยายนะเลย⁸⁶ ถึงแม้ว่าพวกชาวไร่จะเป็นชนชั้นที่มีได้ก่อประโยชน์อันโตเลยในสมัยศักดินาที่ผ่านมา ดาบของชาวไร่อย่างน้อยที่สุดก็เป็นเครื่องรับใช้ของขุนศึกของตน แต่มาบัดนี้ สมัยฟื้นฟูได้ทำความพินาศให้ชาวไร่อย่างสิ้นเชิงคือเป็นเพียงบริวารของสมัยศักดินาที่แท้จริงเท่านั้นเอง ถึงแม้ว่า ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ในสมัยฟื้นฟูจะมาจากชาวไร่ชั้นต่ำเป็นส่วนใหญ่มากก็ตาม กระนั้นชนชั้นนี้ซึ่งตัดขาดจากที่เคยเป็นก็คงทำเพียงงานช่างฝีมือเล็กน้อยๆ เพื่อเพิ่มค่าจ้างเพียงนิดหน่อยที่ตนได้รับเงินเดือน ครอบครัวชาวไร่โดยทั่วๆ ไปแล้วจะทำงานที่ใช้มือ เช่น เครื่องเขิน กระดาษ เชือกควั่น โคมไฟ และอื่นๆ ทำนองนี้⁸⁷ ซึ่งไม่สามารถทำ

⁸⁴ Hippolyte Taine ใน *Les Origines de la France Contemporaine*, เล่มแรกคือ *L'Ancien Régime*, sixth edition, Paris, 1878, p. 17 ใน note 1, pp. 529-30, Taine แสดงว่าคนได้ตัวเลขเหล่านี้มาอย่างไร

⁸⁵ ตัวเลขของพระชาวญี่ปุ่นได้มาจาก *Résumé Statistique de l'Empire du Japon*, Number 2, Tokyo, 1888, p. 69

⁸⁶ ใน ค.ศ. 1869 รัฐบาลได้คลี่คลายพันธะของโตเมียวที่มีต่อชาวไร่ และให้คงได้รับเงินเดือนจากรายได้ของรัฐบาล แต่ด้วยอัตราที่ลดลง La Mazelière, *op. cit.*, Volume V, pp. 124-5

⁸⁷ Tsuchiya, *An Economic History of Japan*, p. 239

ให้วิธีการผลิตแบบใหม่ ที่ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่ระบบศักดินา เป็นรูปเป็นร่างขึ้น แนนอนที่เดียวว่าจะต้องเป็นชนชั้นโชนินที่สำคัญ ๆ อย่างไรก็ตามสมาชิกของชนชั้นนี้ ก็ยังคงไม่เจริญเต็มที่เหมือนกับพวกผู้ประกอบการอุตสาหกรรม และไม่มีประสบการณ์มากพอในศิลปะอาชีพ จึงจำเป็นจะต้องพึ่งรัฐในการพัฒนาอุตสาหกรรม และพึ่งสมาชิกของชนชั้นศักดินาแต่เก่าก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกซามูไรในฐานะเป็นผู้บริหารและเป็นรัฐบุรุษ⁸⁸ เนื่องจากซามูไร มิได้เป็นหลักอยู่ในสังคมเช่นเดียวกับพ่อค้าหรือชาวนา (แม้ในรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนก็ตาม) แต่ส่วนใหญ่ของชนชั้นซามูไรก็ไม่

⁸⁸ หลักฐานประการหนึ่งของความไม่เจริญเติบโตของชนชั้นนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับชนชั้นพ่อค้าชาวฝรั่งเศสในสมัยปฏิวัติใหญ่ก็คือ การขาดองค์กรที่มีขอบเขตจำกัดในด้านการเป็นตัวแทนทางการเมืองเยี่ยง *French États Généraux* ซึ่งมีบทบาทมากในระยะแรกๆ ของการปฏิวัติ ในประเทศญี่ปุ่นยังขาดองค์กรทำนองนี้โดยอาจจะยกเว้น อันกิมิน (สภาประชาชน) ในแคว้นโทบะ ในบรรดาข้อแนะนำที่มีเสนอต่อรัฐบาลสมัยเมอจิ เมื่อตอนที่ตั้งรัฐบาลขึ้น แคว้นโทบะได้เร่งให้มีการจัดตั้งสภาแห่งชาติขึ้นตามแบบขององค์กรการบริหารในแคว้นของตน สภาประกอบด้วย ชัน กิอิน (สภาของแคว้น) กับกิโซ (ประธานสภา), ฟุคุ-โซ (รองประธาน) และ กิอิน คานจิ (เลขาธิการสภา) และสิ่งที่น่าทึ่งที่สุดก็คือ สภาโดยรวมกิมินหรือสภาประชาชนเข้ากับกิมิน-โซ (ประธาน) สภานี้อาจจะเป็นรัฐสภาร่วมระหว่างผู้แทนซามูไร กับผู้แทนประชาชน ซึ่งผู้แทนประชาชนนั้นส่วนใหญ่มาจากชนชั้นพ่อค้า และชนชั้นที่มีที่ดินผิวน้อยจะกิน แคว้นโทบะ เป็นหนึ่งในแคว้นที่เล็กที่สุด แต่ทว่าอยู่ใกล้ ๆ เกียวโต ซึ่งเป็นสถานที่ที่เศรษฐกิจระบบเงินตราแทรกตัวเข้าไปได้อย่างลึกซึ้งจนอาจทำให้ชนชั้นพ่อค้ามีตำแหน่งมั่นคงมากทีนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับแคว้นอื่นๆ สถาบันที่ระบุถึงในโทบะนั้นได้มาจากหนังสือของ Osatake Takeshi, "Gokajo no Goseimon fu Seitai Shonarabi ni Kanri Kosen" (The—Five Point Imperial Oath and Writings on the Political Organization together with the Public Election of Officials), ใน Meiji Boshin (Boshin เป็นชื่อปีของ ค.ศ. 1868 ในรอบ 60 ปี) บรรณาธิการ คือ Ichijima Kenkichi, Tokyo, 1928, p. 100

สามารถจะดำรงชีพอยู่ได้ในฐานะที่เป็นชนชั้นอิสระและเด่น กระนั้นก็ตาม พวกเหล่านี้จะต้องปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในทางสังคม และปรับตัวเองให้เป็นเจ้าหน้าที่ปกครองข้าราชการ พ่อค้าเบ็ตเตล็ด นายทุน ทหารอาชีพ ชาวไร่ชาวนา ช่างฝีมือ กรรมกรอุตสาหกรรม นักหนังสือพิมพ์ พระ ครู และอะไรก็ได้ยกเว้นชาวมุไร ปัญหาหนึ่งของพวกนี้กับศักดินา ซึ่งตกค้างอยู่ในสังคมสมัยใหม่นับเป็นอัตราส่วนที่สำคัญประการหนึ่ง และเป็นที่น่าสงสัยอยู่เล็กน้อยว่าชาวมุไรจำนวนมากซึ่งถูกรีดรอนวิธีการดำเนินชีวิตอันมั่นคง ได้เฝ้าคอยที่จะกลับไปสู่วิถีชีวิตแบบเก่าอีก เนื่องจากบุคคลากรในรัฐบาลสมัยเมจิมาจากบุคคลที่มีพื้นเพเดิมเป็นชาวมุไรเสียส่วนใหญ่ พวกเขาจึงรู้สึกว่ามีควมรับผิดชอบประการแรกในอันที่จะหาอาชีพให้กับคนในแคว้นของตนที่มีโชคน้อยกว่าให้เป็นเจ้าหน้าที่ปกครอง เป็นผู้ บริหารท้องถิ่นในการปกครองจังหวัดและในเขตเทศบาล เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย เป็นผู้คุมนักโทษ เป็นนักสืบและเป็นตำรวจ ด้วยเหตุนี้เองกลไกของรัฐทั้งหมดจึงตกอยู่ใต้อิทธิพลของชาวมุไรอย่างมาก เราอาจยกตัวอย่างโดยที่มิได้กล่าวเกินความจริงเลยว่า กำลังตำรวจของญี่ปุ่นสมัยใหม่เมื่อตอนที่ตั้งขึ้นนั้นมีแต่พวกชาวมุไรดั้งเดิมเกือบจะทั้งหมด อิทางาคิ ไทสุเกะ (ต่อมาได้ยศขุนนาง, ได้อยู่ถึงฐานะของชาวมุไรไว้ในบันทึกความทรงจำหลายแห่งของเขาว่า “ในประเทศของเราบุคคลเช่นตำรวจส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มาจากชนชั้นศักดินา”⁸⁹

89 ได้มาจากบันทึกความทรงจำหรือคำปฏิญาณที่พูดกล่าว ขวดยพระจักรพรรดิ (โจโชบุเน) ของอิทางาคิ ไทสุเกะ ปรากฏอยู่ใน *Meiji Bunka Zenshu* (Collection of Works on Meiji Culture), Yoshine Sakuzo, general editor, Tokyo, 1930, Volume III : “Meiji Seishi,” (Meiji Political History), edited by Sashihara Yusuzo, p. 477 สำหรับเรื่องอดีตชาวมุไร ในกองตำรวจภูธรและกองตำรวจ ดู *infra*, Chapter IV, note 29

จำนวนชาวไร่ส่วนน้อย เช่น ชิบุซาวา เออิจิ ด้วยเหตุที่มีความสามารถของตนเองและมีโอกาสหรือด้วยการได้รับเป็นบุตรบุญธรรมอยู่ในตระกูลโชนิน จึงกลายเป็นนักอุตสาหกรรมและนักการธนาคาร ชาวไร่บางคนมาจากแคว้นที่สนับสนุนการต่อต้านบาคุฟุ จึงโชคดีพอที่จะได้เข้าอยู่ในชิมเปไท หรือกองทัพหลวงในพระจักรพรรดิ ขณะเดียวกันรัฐบาลก็พยายามอย่างสุดความสามารถในอันที่จะหาวิธียกย้ายถ่ายเทช่วยเหลือชาวไร่ ด้วยการเริ่มในปี ค.ศ. 1869 รัฐบาลได้ใช้มาตรการสงเคราะห์ เช่น ให้เงินกู้จำนวนเล็กน้อยไปล่วงหน้า เพื่อว่าชาวไร่จะได้ตั้งตัวเป็นพ่อค้าหรือเจ้าของโรงงานขนาดกลาง แต่ยิ่งกว่านั้น รัฐบาลยังได้เร่งให้พวกชาวไร่เหล่านี้ได้เข้าสู่วงการอุตสาหกรรมใหม่ๆ ในฐานะเป็นหัวหน้าคนงานหรือผู้จัดการหรือแม้กระทั่งคนงานเอง และยังให้ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ยังรกร้างว่างเปล่า โดยเฉพาะในฮอกไกโดและตังนั้น ก็จะได้เป็นผู้ผลิตอิสระ แต่ความพยายามเหล่านี้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าใด⁹⁰

⁹⁰ Yoshikawa H., "Meiji Seifu no Shizoku Jusan," ใน *Meiji Keizai Shi Kenkyu*, pp. 580 et seq. แม้ภายหลังการคืนที่ดินกรรมสิทธิ์ใน ค.ศ. 1869 แล้วก็ตาม ชนตึกแต่ละแคว้นก็ยังคงมีสิทธิปกครองอาณาเขตที่ดินดั้งเดิมของตน แต่มาบัดนี้ได้เป็นเพียงผู้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาล อย่างไรก็ตาม ปัญหาชาวไร่ก็ยังแก้ไม่ตก (ดู *supra*, note 86) รัฐบาลกลางเริ่มให้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหานี้อย่างจริงจังมากขึ้น ใน ค.ศ. 1871 ด้วยการล้มเลิกแคว้นต่างๆ และตั้งจังหวัดขึ้น รัฐบาลได้ว่าจ้างชาวไร่จำนวนมากเท่าที่จะมากได้ให้เข้าทำงานในสำนักงานจังหวัดและเทศบาล Yoshikawa, *op. cit.*, p. 590 ก่อนอื่นเพื่อที่จะทำให้การแก้ปัญหาง่ายขึ้น รัฐบาลได้ออกกฎหมายว่าด้วยเรื่องเสรีภาพในการประกอบอาชีพเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1871 *Ibid.*, p. 590 กฎหมายนี้หมายถึงการสิ้นสุดของชาวไร่ ในฐานะที่เป็นชนชั้นอภิสิทธิ์และเอกเทศ การแปรเปลี่ยนเงินเดือนโดยสมัครใจปรากฏในปีต่อมา *Ibid*, p. 592 โครงการใหญ่ในการให้ออกดีชาวไร่เข้าไปถึงถิ่นฐานในฮอกไกโดได้เริ่มขึ้นแล้ว แต่มิได้ประสบผลสำเร็จตลอดไปเลย *Ibid.*, p. 594 โครงการในการทำให้ชาวไร่ไปถึงถิ่นฐานอยู่ในแผ่นดินใหม่

ฐานะของชามุไรในสังคมใหม่มิใช่ว่าจะเสมอกัน ดังนั้นอิทธิพลของชามุไรจึงมักจะขัดแย้งกัน ประการแรก กลุ่มบริวารที่พ้นจากการถูกระดมเข้าอยู่ในกองทัพหลายคน หวังว่าโอกาสที่ได้แสดงความสามารถของตนในฐานะเป็นนักรบและผู้นำจะเป็นรางวัลสำหรับการสู้รบต่อต้าน**บาคุฟุ** ดังนั้นเสียงเรียกร้องให้ “ส่งเสริมคนที่มีความสามารถ” จึงมักจะติดอยู่ที่ริมฝีปากของพวกชามุไร ชามุไรพวกนี้มองเห็นชามุไรในแว่นอื่น ๆ ได้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในวงการรัฐบาล และมองดูด้วยความตกใจในความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย การล้มเลิกเครื่องแต่งกายแบบเก่า การมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ การห้ามถือดาบ ความเสมอภาคอย่างถูกต้องตามกฎหมายของชนทุกชั้น การเกณฑ์ทหารแบบสากล ทุกมาตรการต่างมีจุดหมายอยู่ที่การทำลายอภิสิทธิ์ของชนชั้นของพวกตน เหตุการณ์เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วเหล่านี้รวมกับความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจของพวกตน จึงก่อให้เกิดความขุ่นเคืองอย่างรุนแรงขึ้น เนื่องจากได้รับมรดกทอดตกจากการปกครองสมัยโตคุกาวาที่กดขี่ข่มเหง และไม่มีชนบประเพณีในการปฏิบัติทางการเมืองร่วมกัน นอกเสียจากจะมีแต่อาวุธที่ใช้เข่นฆ่าและประหัตประหารกันเท่านั้น ชามุไรและโรนินที่สิ้นหวังมากขึ้นจึงหันมาใช้วิธีนี้ส่วนใหญ่ประสบกับความล้มเหลว เช่น ในจังหวัดโอคายามา ซึ่งมีชามุไร 144 คน เข้าไปจับจองที่ดิน แต่ก็มีย่อยรายที่ทำมาหากินในที่ดินนั้น *Ibid*, p. 594—5 เมื่อการแปรเปลี่ยนโดยบังคับเกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1876 ปรากฏว่า**ชามุไร**ที่สิ้นเนื้อประดาตัวมากมาย *Ibid*, p. 595 ภาวะเงินเฟ้อที่ติดตามการจลาจลซัตsuma ค.ศ. 1877 และความไม่ชำนาญงานของชนในด้านการค้าและการเงิน รวมกับมีเงินทุนน้อยมาก ซึ่งพวก**ชามุไร**ได้รับในการแลกเปลี่ยนกับบ้านาญที่ยังคงเหลืออยู่เล็กน้อย **ชามุไร**ส่วนหนึ่งจึงตกอยู่ในสภาพคับแค้นอย่างรุนแรง แต่ผู้ที่ทำธุรกิจและผู้ที่มีบ้านาญก็ได้รับความสำเร็จมากกว่า จากการเป็นนักธุรกิจผู้บุกเบิกในทางค้าขนป็นค้าขาย และทอผ้า ทำโรงงานไม้ซีกไฟและใบชา *Ibid.*, pp. 624—5

สร้างความน่าสพึงกลัวเป็นการตักเตือนในการปกครอง⁹¹ ถึงแม้ว่าจะมิได้รับความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของตนเสมอไปก็ตาม การใช้ความโหดร้ายกลายเป็นเครื่องมือที่รู้ ๆ กันตั้งแต่แรก ทั้ง ๆ ที่ไม่พึงปรารถนาในวิถีทางการเมืองของญี่ปุ่น การใช้ความโหดร้ายเป็นหนึ่งในวิธีการต่อต้านระบบศักดินา และยังคงใช้ปฏิบัติกันมาเช่นนั้นในสังคมแบบใหม่ที่มีสมาชิกของรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นชาวยุโรปมาแต่ดั้งเดิม และมีได้ถือว่าวิธีการนี้เป็นสิ่งแปลกปลอมในประเพณีปฏิบัติของตนเท่า ๆ กับถือว่ามีวิธีนี้เป็นวิธีการที่สมควรแก่การแก้ไขและการปราบปราม⁹²

91 ผู้ที่มีสติปัญญาหลักแหลมที่สุดบางคนในสมัยเมจิในตอนต้นได้ตกเป็นเหยื่อของการลอบสังหารของพวกชาวยุโรปเหล่านั้น เหยื่อที่เด่น ๆ สองสามราย ได้แก่ โอมูระ มาสึอิโร แห่ง*เคโฮไต* ที่มีชื่อเสียง ผู้ซึ่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกลาโหมในรัฐบาลเมจิ และถูกชาวยุโรปในแคว้นของตนเองสังหารเมื่อ ค.ศ. 1869 โยโคอิ โซนัน ที่ปรึกษากฎกสังหารในปีเดียวกันนี้เนื่องจากมีทัศนคติเสรีนิยม ชิโรซาว่า ซาเนโตะมิ ซานากิ หรือที่ปรึกษาของรัฐถูกลอบสังหารในเดือนกุมภาพันธ์ 1871 ยังมีการพยายามที่จะสังหารอิวาระ เมื่อ ค.ศ. 1874 และโอกุโบผู้ยิ่งใหญ่ที่ถูกสังหารอันเป็นผลภายหลังของการจลาจลซัทสึมา ใน ค.ศ. 1878 ชื่อต่าง ๆ เหล่านี้บางชื่อได้มาจากรายชื่อของเหยื่อแห่งความน่าเกรงกลัวของ*ซามูไร* ในสมัยเมจิในตอนต้นที่ Fujii Jintaro ให้ไว้ใน Meiji Ishin Shi Kowa (Lectures on the History of the Meiji Restoration), Tokyo, 1929 pp. 269-70

92 Ludovic Naudeau นักหนังสือพิมพ์ชาวฝรั่งเศสและนักสังเกตการณ์ที่สนใจชีวิตและสังคมสมัยเมจิ หลังจากที่ได้สรุปการลอบสังหารทางการเมืองที่สำคัญๆ ในสมัยยี่สิบปีแรกหรือประมาณนั้นของสมัยเมจิ ได้อธิบายว่า อุดมคติที่ยกย่องความน่าสพึงกลัวเป็นพระเจ้ามิใช่เป็นเพียงการลบล้างความผิดให้ แต่ยังเป็นการยกย่องกระทำเช่นนั้นว่าน่าสรรเสริญอีกด้วย เขาอ้างว่าสังคม Rekishi Danwa Kai ซึ่งแก้ตัวให้กับความกลัวว่าเป็นหลักการ และส่งสาส์นถามไปยังผู้รอดชีวิตจากการจู่โจมเช่นนั้นว่า พวกเขา (เหยื่อ) เป็นผู้รักชาติหรือไม่ ดู Ludovic Naudeau, *Le Japon Moderne*, Paris, (no date), Chapter VIII โดยเฉพาะ p. 89

ความแตกแยกเรื่องการส่งทหารไปเกาหลี

อาจจะไม่เป็นการยุติธรรมในทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมากต่อชาวไร่กลุ่มใหญ่ในอันที่จะกล่าวว่าพวกชาวไร่ทั้งหมดเป็นพวกที่ก่อความโหดร้ายอย่างบ้าคลั่ง จะต้องไม่ลืมกันว่า ภาระหนักที่สุดของประเทศนั้นตกอยู่กับพวกชาวไร่สี่แสนใหญ่ๆ คือ ชัต-โซ-โด-ฮิ อย่างไรก็ตาม ภายในวงการรัฐบาลได้เกิดมีความแตกแยกกันทางความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางซึ่งญี่ปุ่นจะพัฒนาไป ไม่ว่าจะเป็นการสร้างประเทศภายในหรือสร้างประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมตามแบบตะวันตก หรือโดยการขยายอำนาจด้วยกำลังและอย่างฉับพลัน บุคคลผู้ที่มีสายตาไกลที่สุดในคณะรัฐบาลได้แก่ โอคุโบ, คิโด, อิวาคะ ซึ่งสนับสนุนพวกแรก และกลุ่มใหญ่ที่ประกอบขึ้นด้วยกลุ่มการเมืองสามกลุ่มที่เด่นๆ ซึ่งสนับสนุนพวกหลัง การแบ่งแยกนี้ทำให้เกิดความปั่นป่วนในการส่งกองทัพไปรบเกาหลีเพื่อเป็นการลงโทษ ประเทศที่ได้ชื่ออย่างเหมาะสมว่า ฤๅษีผู้รักสันโดษได้กระทำกรณียกรรมรุนแรงต่อคณะทูตของญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. 1871 และในปีต่อมาเมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ คือ นายฮานาบุสะ โยชิอิกะ ได้ส่งชาวเกาหลีที่เรือแตกกลับไปกับเรือรบญี่ปุ่นสองลำ รัฐบาลเกาหลีต้อนรับคนชาติของตน แต่ดูเหมือนชาวญี่ปุ่นซึ่งนำคนเกาหลีกลับมา ด้วยความโกรธอันเนื่องมาจากเหตุการณ์เช่นนี้ และด้วยการสนับสนุนของฝ่าย เซอิ คานรอง (ฝ่ายสนับสนุนการส่งกองทัพเพื่อการลงโทษเกาหลี) พวกกลุ่มต่างๆ จึงพากันกระเหี้ยนกระหือรือที่จะโจมตีเกาหลีอย่างฉับพลัน ฝ่ายเซอิคานรอง ได้รับการสนับสนุนจากสามกลุ่มด้วยกันที่เป็นฝ่ายค้านรัฐบาล กลุ่มแรกคือชาวไร่ฝ่ายตรงข้าม ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายขวาจัดคันมิ ไชโกะ ทาคาโมริ และรวมถึง อิทางากิ ไทสุเกะ ผู้นำกลุ่มเสรีนิยมในอนาคตกด้วย กลุ่มที่สองได้แก่พรรค *National Prestige Party*

ซึ่งมีไซเยจิมา ทาเนโอมิ รัฐมนตรีต่างประเทศเป็นผู้นำ และกลุ่มที่สามได้แก่พรรคปฏิรูปเสรีนิยม ซึ่งมี เอโตะ ชิมเปอิ, โอคิ ทาคาโตะ และโกโตะ โซจิโร่ เป็นผู้นำฝ่ายซ้าย กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่สนับสนุนการขยายอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและมั่นคงที่สุด พวกบิรวารของกลุ่มนี้ได้มองเห็นว่า การรณรงค์เช่นนั้นเป็นหนทางที่จะแก้ปัญหาภายในได้ เช่น ความไม่พอใจของชาวไร่ภายหลังการล้มเลิกแคว้นต่าง ๆ เมื่อ ค.ศ. 1871 และภายหลังการทดแทนเงินบำนาญด้วยความสมัครใจเมื่อ ค.ศ. 1873 การแตกแยกของชนชั้นชาวไร่เป็นเรื่องที่ไซโกะ บุรุษผู้กล้าหาญของชนชั้นนี้วิตกกังวลอย่างยิ่งชาวไร่ชั้นลูกแควในกองทัพซึ่งถูกระดมพลเพื่อการรณรงค์ต่อต้าน *บาคุฟุ* ใน ค.ศ. 1867-8 และมีไซโกะเป็นผู้นำ เป็นกำลังสำคัญของกลุ่มนี้ กลุ่มที่สองมีกำลังที่เข้มแข็งอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศและจุดประสงค์ของกลุ่มนี้ก็อธิบายได้อยู่ในตัวแล้ว ฐานะของกลุ่มที่สามดูอย่างเผิน ๆ ก็ผิดธรรมดาอยู่บ้าง คือเป็นพรรคเสรีนิยมซึ่งกระตือรือร้นในการสงครามเพื่อแผ่ขยายอำนาจเจตนาของพวกเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะได้รับอิทธิพลจากฝ่ายค้านรัฐบาลซึ่งมีซัตสึมาและโซชูเป็นแคว้นนำที่สำคัญ และซึ่งมีแคว้นโตสะและฮิเซนรวมอยู่ด้วยแต่จำนวนน้อยกว่า นักปฏิรูปเสรีนิยมส่วนใหญ่มาจากแคว้นโตสะและฮิเซนนี้ สำหรับพวกเหล่านี้แล้ว การส่งกองทัพออกไปจะเป็นโอกาสทำให้การผูกขาดในวงราชการของแคว้นซัตสึมา-โซชู แยกแยกกันได้ และด้วยเหตุผลนี้ประการเดียว อันได้แก่ การโจมตีรัฐบาลแบบแคว้น พวกเหล่านี้จึงได้ชื่อว่าเป็นพวกเสรีนิยม [ดูตอนที่ว่าด้วยเรื่องฐานะพรรคเสรีนิยมซึ่งเป็นฝ่ายค้าน (Position of Liberal Opposition), บทที่ 6] โดยมีต้องกล่าวถึงรายละเอียดในปัญหานี้ ซึ่งบุคคลชั้นผู้นำฝ่ายรัฐบาลได้แก้กันไปอย่างเรียบร้อยเมื่อ ค.ศ. 1873 เมื่อกลับมาจากยุโรปและอเมริกา เราอาจจะกล่าว

ถึงประเด็นที่น่าสนใจในทางประวัติศาสตร์หนึ่งหรือสองประเด็น ซึ่งเกิดขึ้นจากความกระตือรือร้นที่จะทำการรบกับเกาหลี ประการแรกทีเดียว แสดงให้เห็นว่าชนชั้นซามูไรแต่เดิมที่มีไซโกะเป็นตัวแทน ต้องการที่จะแก้ปัญหาทางสังคมของตนเองด้วยการบีบบังคับรัฐบาลให้ปฏิบัติการทางทหารเพื่อว่าจะได้ฟื้นฟูความชำนาญทางด้านการทหารของตนขึ้นมาอีกวาระหนึ่งในฐานะเป็นผู้นำที่เป็นนักรบ ประการที่สอง ระบอบรัฐธรรมนูญหรือระบบเสรีนิยมของกลุ่มที่สามนั้นไม่มีอะไรมากไปกว่าการสวมหน้ากากให้ยัณฑ์ตีเซฟุ (หรือรัฐบาลแบบ “แคว้น” ที่มีโอกุโบ นักเอกาชิปไตโยเป็นผู้นำ) กลัว และบังคับให้ต้องจัดสรรตำแหน่งในวงราชการให้กับกลุ่มชนชั้นผู้ดีหรือชนชั้นซามูไรซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่กว่า อีกนัยหนึ่งก็คือ เบื้องหลังหน้ากากนั้นคือโฉมหน้าที่คล้ายคลึงไซโกะ ทาคาโมริ มากที่สุดอย่างน่าประหลาด⁹³ ความแตกต่างประการเดียวก็คือว่า ไซโกะ มาจากแคว้นหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุน และด้วยเหตุนี้จึงไม่มีความสนใจที่จะทำลายการผูกขาดของแคว้นหรือในการส่งเสริมการปฏิรูปสังคม แต่ถ้าแคว้นที่มีอภิสิทธิ์น้อยกว่าได้มีฐานะสูงกว่าในรัฐบาลดังที่ต้องการแล้ว ก็เป็นที่น่าสงสัยว่า เจตนาของพวกเขาก็อาจจะแตกต่างไปจากเจตนาของไซโกะอย่างมาก เรื่องนี้ช่วยแก้อุปสรรคใหม่ ๆ ประการหนึ่งได้ อุปสรรคนี้กีดขวางความเจริญของพรรคการเมือง

⁹³ การโจมตีรัฐบาลทั้งสองแนวจากฝ่ายขวาจัด (คือการจลาจลซัทสึมา) และหลังจากที่ล้มเหลวแล้ว จากฝ่ายซ้าย (ขบวนการเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ) ตามที่มีอธิบายไว้ใน O. Tanin and E. Yohan, *Militarism and Fascism in Japan*, New York, 1934, Chapter One, pp. 25-35 “ในเวลาเดียวกัน ซามูไร จำนวนมากได้มีส่วนรวมในขบวนการเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งพวกเหล่านี้ถือว่าเป็นวิธีการที่จะบีบบังคับรัฐบาลให้ทำตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินนโยบายต่างประเทศให้ยิ่งขึ้น”

อย่างแท้จริงในอันที่จะเป็นตัวแทนผลประโยชน์ส่วนหนึ่งในประเทศ มีอยู่หลายครั้งที่พรรคการเมืองเหล่านี้เกิดมาจากกลุ่มชั่วคราวที่มุ่งหมายจะขัดขวางรัฐบาลในด้านผลประโยชน์ของนักการเมืองที่มาจากแคว้นที่มีความไม่พอใจกลุ่มหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้โอซากิ ยุคิโอะ รัฐบุรุษอาวุโสของระบบรัฐสภาญี่ปุ่นได้กล่าวบรรยายไว้อย่างจับใจว่า “ในประเทศตะวันออกเรามีแนวความคิดในการแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่า แต่มิใช่เป็นพรรคอย่างเปิดเผย พรรคการเมืองคือสมาคมของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์แต่เพียงอย่างเดียวที่จะอภิปรายถึงกิจการของรัฐและนำทัศนะของตนไปปฏิบัติ แต่เมื่อพรรคการเมืองถูกนำมาใช้ในโลกตะวันออก พรรคการเมืองก็จะมีส่วนเป็นก๊กเป็นเหล่าในทันทีและดำเนินไปตามผลประโยชน์ของเอกชนและส่วนตัว แทนที่จะเป็นผลประโยชน์ของรัฐ ดังได้ปรากฏประจักษ์พยานตามข้อเท็จจริงว่า มีการร่วมมือกันกับกลุ่มแคว้นหรือใช้การก่อสร้างการรถไฟและการทำเรือ..... เป็นวิธีการที่เผด็จการของพรรค นอกจากนั้น ธรรมเนียมและการปฏิบัติแต่เก่าก่อนครั้งสมัยศักดินาได้ฝังอยู่อย่างลึกซึ้งในจิตใจของคนตะวันออกจนกระทั่งแม้แต่แนวความคิดในเรื่องพรรคการเมืองด้วย หน้าที่ที่พรรคการเมืองเข้ามาอยู่ในความสำนึกของพลเมืองของเรา ก็จะแพร่ขยายและเจริญงอกงามไปตามแนวความคิดแบบศักดินา ซึ่งในกรณีเช่นนี้พรรคการเมือง..... จึงเป็นกิจการเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความรู้สึกส่วนบุคคลอย่างแท้จริง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าพรรคและสมาชิกในพรรคซึ่งคล้ายคลึงกับความสัมพันธ์ระหว่างขุนศึกศักดินากับบริวารของตน”⁹⁴ ในที่นี้อีกเช่นกัน ความเร่งที่จะต้องสร้างญี่ปุ่นใหม่ขึ้นมาส่วนหนึ่งนี้อาจอธิบายได้ว่าเป็นพลังของ

⁹⁴ Ozaki Yukio, *The Voice of Japanese Democracy* Yokohama, 1918,

ลักษณะศักดินาในทางการเมือง และในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญยิ่ง จึงแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของชาวไร่ที่แข็งแกร่งในทางการเมืองทำให้มีลักษณะเป็นแบบทหารและแบบข้าราชการได้อย่างไร

การต่อต้านรัฐบาลอย่างเปิดเผยสิ้นสุดลงด้วยสงครามการเมือง

ถึงแม้ว่ารัฐบาลของ โอคุโบ, อิwakura, คิโด, และอินุเอะ จะพ้นฝ่าปัญหาเกาหลีมาได้เป็นผลสำเร็จก็ตาม บุคคลเหล่านี้ก็ยอมรับปัญหาทำนองนี้เมื่อปรากฏจากทางฟอร์โมซา การที่รัฐบาลยินยอมอย่างไม่ใคร่เต็มใจนักให้ไซโกะ โยริมิชิ หลานของไซโกะ ผู้ยิ่งใหญ่ นำกองทัพไปฟอร์โมซาใน ค.ศ. 1874 เพื่อเป็นการแก้เผ็ดสำหรับกรณีชาตกรรมโดยชาวประมงเกาะริวกิวเชื้อสายไต้หวันผู้ซึ่งก็เป็นคนในบังคับญี่ปุ่น แสดงให้เห็นถึงพลังอันแท้จริงของฝ่ายค้านที่เป็นชาวไร่ เมื่อเคยพ่ายแพ้ในปัญหาเกาหลี จึงได้รับการยินยอมให้กระทำการที่เสี่ยงน้อยกว่า⁹⁵ อย่างไรก็ตาม การส่งกองทัพไป

⁹⁵ กรณีที่สำคัญบางประการซึ่งเกิดจากการส่งกองทัพไปฟอร์โมซาอันเป็นการขัดคำสั่งของรัฐบาล เป็นการกระทำของไซโกะ โยริมิชิ ผู้นำกองทัพ ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1874 รัฐบาลอังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้ประท้วงรัฐบาลญี่ปุ่นในเรื่องการส่งกองทัพไปฟอร์โมซา เทราชิมะ ผู้ซึ่งมาแทน ซิโยะจิม่าในฐานะรัฐมนตรีต่างประเทศ และหัวหน้าเกรงผลที่จะตามมาในทางการทูต จึงได้ส่งโอกุโบไปเมืองนางาซากิ เพื่อระงับการส่งกองทัพออกไปครั้งนี้ ไซโกะไม่ยอมปฏิบัติตาม แต่กลับเสนอว่าตนเป็นผู้รับผิดชอบอย่างเต็มที่ ภายหลังเมื่อประสบผลสำเร็จในการส่งกองทัพออกไป ซึ่งเรียกกันว่าเป็นการกระทำที่ล้มเหลวผลเสียคือ ไซโกะได้กลับมาถึงญี่ปุ่น แต่ก็ยังคงเป็นภาระที่โอกุโบต้องไปประเทศจีนเพื่อเจรจาปัญหาให้เป็นที่ตกลง เป็นเรื่องซึ่งเขาก็ได้กระทำจนบรรลุผลสำเร็จด้วยคุณความดีและความอดทน ในยุคต้น ๆ นั้นผู้ตั้งข้อสังเกตว่าแนวโน้มของผู้นำทางทหารก็คือ “เหนียวไกปืน” ดู R.H. Akagi, *Japan's Foreign Relations, 1542-1936*, Tokyo, 1936, pp. 71-2, ดู N. Ariga, “Diplomacy” ใน A. Stead (ed.), *Japan by The Japanese, A Survey by its Highest Authorities*, London, 1904, p. 16

ครั้งนี้มิได้รับความสำเร็จในการที่จะระงับความไม่พอใจที่คุกรุ่นอยู่ของพวกชามูไร หลังจากทีลาลออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเพื่อเป็นการประท้วงนโยบายเกี่ยวกับเกาหลีของรัฐบาล ไซโกะจึงกลับมายังเมืองคาโกชิม่าบ้านเกิดของตน ทำนองเดียวกันอะคิลิส (ทหารเอกในนิยายเรื่อง อิลียด-ผู้แปล) ไซโกะจมอยู่ในค่ายทหารของตนด้วยความขุ่นเคืองใจโดยไม่ฟังคำอ้อนวอนของรัฐบาลที่กรุงโตเกียวเลย แต่เขาก็ได้สร้างพฤติกรรมขึ้นมากกว่าที่จะนิ่งดูตายอยู่เฉย ๆ ไซโกะได้ก่อตั้ง “โรงเรียน” (ซิกักโกะ) สำหรับพวกชามูไรแคว้นซัตสึมาในอันที่จะได้ฝึกฝนวิชาการทหารให้มีสมรรถภาพ⁹⁶ ต่อจากเรื่องการแก้ปัญหเกาหลีแล้ว ก็มาถึงเรื่องการเปลี่ยนข้อบังคับว่าด้วยเรื่องบำนาญของชามูไร (15 สิงหาคม ค.ศ. 1876) ซึ่งทำให้ชามูไร เป็นจำนวนมากต้องอยู่อย่างขาดรายได้ที่แน่นอนและความขุ่นเคืองใจของชามูไรให้มีมากขึ้น แทนที่จะหวังเหนี่ยวชามูไรแคว้นซัตสึมาไว้ ชิมาสึ อิซามิตสึ ขุนศึกของชามูไร ผู้ซึ่งเป็นนักวิจารณ์ฝ่ายอนุรักษนิยมที่หัวแข็งเกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ได้ลาลออกจากวงการรัฐบาลและกลับไปพำนักอยู่ที่ซัตสึมา ซึ่งนอกจากมีกิจธุระเป็นครั้งคราวแล้ว เขาก็อยู่อย่างสันโดษมาจนสิ้นชีวิต การกบฏของชามูไรครั้งแรกเกิดขึ้นมิใช่ในซัตสึมา แต่เกิดขึ้นในฮิเซนเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1874 โดยมี เอโดะ ชิมเปอิ เป็นผู้นำ และต่อมาที่โนโซชูโดยมีมาเอะบารา อิสเซอิ เป็นผู้นำ ถึงแม้ว่าทั้งสองคน โดยเฉพาะคนแรกถูกมองว่าเป็นพวกเสรีนิยมเมื่อเปรียบเทียบกับกัน คำขวัญที่เขาสองคนใช้ก็ทำให้เกิดความประทับใจต่อ

⁹⁶ เรื่องราวเกี่ยวกับโรงเรียนทหารไซโกะ ดู A.H. Mounsey, *The Satsuma Rebellion*, London, 1879, pp 85-6 และ La Mazeliere, *op. cit.*, Volume V, pp. 155-6

ความปรารถนาของชาวไวที่จะได้กลับคืนสู่ระบอบเก่า คำขวัญเหล่านี้ก็คือ “ทำสงครามกับเกาหลี ฟินฟูไคเมียว และขับไล่ชาวต่างชาติ” ในที่สุดความไม่พอใจที่คุกรุ่นอยู่ได้ระเบิดขึ้นเป็นการก่อการกบฏอย่างรุนแรงจากการจลาจลของแคว้นซัตสึมาที่ยิ่งใหญ่ใน ค.ศ. 1877 ซึ่งก็ถูกปราบลงภายหลังการต่อสู้อย่างนองเลือดและกล้าหาญโดยที่ไซโกะสึนชีวิตในการต่อสู้ครั้งนี้ นับว่าเป็นครั้งสุดท้ายสำหรับการคุกคามต่าง ๆ ที่มีต่อสังคมแบบใหม่และเป็นการพยายามที่ใช้กำลังครั้งสุดท้ายของชาวไวที่ถูกกลบข่มในอันที่จะดึงญี่ปุ่นให้กลับคืนสู่ระบบศักดินา หรืออย่างน้อยที่สุดก็ให้กลับคืนสู่ระบอบการปกครองของแคว้นต่าง ๆ โดยที่แต่ละแคว้นดำเนินกิจการของตนเอง⁹⁸

นักประวัติศาสตร์รุ่นอาวุโสกว่าได้ตีความว่าสมัยฟินฟูไคไม่มีอะไรมากไปกว่า

⁹⁷ Mounsey, *op. cit.*, p. 63

⁹⁸ ชาวตะวันตกมักจะพิศวงต่อการกระทำของไซโกะผู้ซึ่งส่งเสริมให้เกิดสงครามกลางเมืองที่ได้รับเกียรติในญี่ปุ่นปัจจุบันว่าเป็นตัวอย่างอันยอดเยี่ยมของความจงรักภักดี ไม่ต้องสงสัยเลยสำหรับการอภิชีวิตรวบรวมต่อราชสำนักพระจักรพรรดิตั้งแต่เขาได้ขึ้นกรานว่า เขาเพียงแต่พยายามที่จะช่วยราชบัลลังก์ให้พ้นจาก “รัฐมนตรีที่อกตัญญู” นโยบายของเขาสามารถตีความได้ว่าส่วนหนึ่งนั้นเป็นการก่อตัวของชาวไวที่ไม่พอใจ และส่วนหนึ่งเป็นความเคลื่อนไหวของพวกที่ยึดมั่นในศักดินาอันเป็นแบบฉบับ ซึ่งความซื่อสัตย์ต่อแคว้นนี้ขัดแย้งกันกับความซื่อสัตย์ต่อรัฐบาลกลาง จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ซิมาสแห่งซัตสึมามักจะรู้สึกระแวงและเป็นปรปักษ์ต่อโอคุโบ ผู้บวการของคนที่สนับสนุนรัฐบาลแบบอำนาจรวมศูนย์อย่างแข็งขันและนับถือรวมทั้งเมตตาต่อไซโกะผู้ซึ่งเป็นบวการอีกผู้หนึ่งที่มีความจงรักภักดีแบบเก่าๆ สิ่งซึ่งไซโกะ และซิมาสชนศึกของตนคาดหวังจากการฟื้นฟูก็คือการสนับสนุนแคว้นต่าง ๆ โดยพระจักรพรรดิเป็นเกราะคุ้มครอง และโดยมีซัตสึมาเป็นศูนย์กลางลัทธิการสนับสนุนแคว้น (federalism) นีมีแนวโน้มที่มั่นคงมากในสมัยต้น ๆ ของฟินฟูเมจิ และปรากฏชัดอยู่ในสำนวนของโนมูระ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสถึง คองต เดอ มงท์บลอง ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน ค.ศ. 1867 ความว่า “ข้าพเจ้าเขียนจดหมายฉบับนี้ขึ้นเพื่อเตือนใจท่านเหมือนที่เคยกระทำมาครั้งก่อน ๆ ให้ท่านได้เล็งเห็นและร้องหาชัยชนะ การเตรียมการต่าง ๆ ใช้เวลานานมาก แต่ทว่ากำหนดการก็กระทำตามพื้นฐาน

การรวมตัวกันของแคว้นซัต-โช-โด-อิ ซึ่งเข้ามาแทนที่การปกครองของโตคุกาวา⁹⁹ อย่างไรก็ตาม การฟ่ายแพ้ของกบฏซัตสึมาได้พิสูจน์ให้เห็นว่า แนวความคิดหรือความทะเยอทะยานเช่นนั้นจะไม่ได้ได้รับการรับรองตามสมควรอีกต่อไป

ถ้าหากว่าการจลาจลเหล่านี้เป็นการแสดงปฏิกิริยาในเชิงลักษณะ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการฟื้นฟูระบบศักดินาที่ได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่แล้ว ผู้อ่านอาจถามว่าฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลที่เป็นฝ่ายประชาธิปไตยหรือเป็นฝ่ายซ้าย

กฎหมายทุกชั้นตอนซึ่งได้เปิดเผยอยู่ในข้อเขียนของท่านแล้ว และได้รับการสนับสนุนจากการกระทำของท่าน สัมพันธมิตรผู้เป็นนายใต้การนำของมิคาโด (องค์พระจักรพรรดิ-ผู้แปล) เป็นที่ประจักษ์ชัดกันแล้วในขณะนี้ องค์พระจักรพรรดิ (มิคาโด) ได้ส่งพวกโคเมียวซึ่งจะมาจัดตั้งสภาบริหาร สภานี้มีหน้าที่ให้ความเห็นในเรื่องปัญหาทั่ว ๆ ไปที่เป็นประโยชน์ ปัญหาชาวต่างชาติก็เป็นที่ยอมรับกันในพระนามขององค์พระจักรพรรดิ (มิคาโด) ให้มีฐานที่ตั้งอยู่ในเขตกวานโต... องค์พระจักรพรรดิจะทรงยอมรับการตกลงใจของสภาทางพระราชกฤษฎีกาและการประกาศ” สำนัสนี้ปรากฏอยู่ใน Maurice Courant, *Les Clans Japonais sous les Tokugawa*. Conférences faites au Musée Guimet, Vol. 15, Paris, 1903-5, Part One, pp. 76-7

⁹⁹ A.M. Pooley ในหนังสือ *Japan at the Cross Roads*, London, 1917, p. 38 ได้คัดข้อความหลายตอนจากหนังสือภาษาญี่ปุ่นที่อธิบายวิทยานิพนธ์ว่า “รัฐบาลแคว้นโคสึบะทอดอำนาจต่อจาก *บาคูฟุ*” (Baron Shibusawa) “มีการเทอดทูนพระจักรพรรดิขึ้นเพื่อที่จะทำให้ความทะเยอทะยานทางการเมืองของบรรดาหัวหน้าแคว้นผู้ซึ่งถูกกักกันมิให้ใช้อำนาจโดยระบบอำนาจนิยมของสำนักโซกนยังคงมีอยู่ต่อไป (Count Soejima) “มีการสับเปลี่ยนพวกโตคุกาวาเพื่อให้ไซโกะ, คิโต, และโอคุโบ เข้ามาแทนที่ นับว่าเป็นการเปลี่ยนชื่อเท่านั้นเอง” (Haga)

นักเขียนชาวญี่ปุ่นได้บรรยายเกี่ยวกับการวางรากฐานสมัยหลังเมอจิในแนวเดียวกันว่า “เมื่อระบบศักดินาของผู้เป็นนุ่ถูกทำลายลง... ก็ได้มีการตั้งระบบราชการซึ่งยังคงมีลักษณะเป็นสำนักโซกนขึ้นมาแทนที่ จึงไม่ได้กล่าวเกินความจริงไปว่า สถาบันสังคมและการเมืองของประเทศญี่ปุ่นใหม่เป็นเพียงอีกลักษณะหนึ่งของระบบโตคุกาวาเท่านั้น” คัดลอกจาก Allen, *op. cit.*, p. 64

ปรากฏอยู่ตรงไหนหากมีจริง ชั้นแรกของฝ่ายตรงข้ามที่เป็นประชาธิปไตย หรือที่ต่อต้านศักดินา ถึงแม้จะยังมีได้แสดงตัวอย่างให้เห็นชัดแจ้ง แต่ก็ได้รวมตัวกันอยู่ในการจลาจลของชาวนาและอยู่ในความยากจนของเมืองใหญ่ ดังได้กล่าวแล้ว เป็นตัวแทนของความพยายามอันมาจากเบื้องล่างในอันที่จะขยายผลประโยชน์ของการปกครองแบบใหม่ให้ได้ผลอย่างเต็มที่มากขึ้น ลักษณะศักดินาของฝ่ายตรงข้ามที่เป็นชาวไร่ในชั้นนี้ สามารถอธิบายได้อย่างแจ่มชัดจากข้อเท็จจริงที่ว่า นอกจากในที่ซึ่งพวกตรงข้ามเหล่านี้สามารถจะใช้ความไม่พอใจของชาวนาเพื่อวัตถุประสงค์ของตนดังเช่นในการจลาจลระหว่าง ค.ศ. 1874-7 แล้ว พวกเหล่านี้ยังได้ช่วยรัฐบาลปราบการจลาจลต่าง ๆ ของชาวนาด้วย¹⁰⁰ พฤติการณ์นี้ไม่น่าประหลาดใจที่จะพิจารณาเกี่ยวกับฐานะของชาวไร่ในสังคม ศักดินาและฐานะของชาวไร่ในสังคมสมัยใหม่ที่เป็นข้าราชการ ตำรวจหรือทหารอาชีพ ทั้งในสังคมใหม่และเก่า ชาวไร่จะมองดูชาวนาจากทัศนะของผู้ปกครองมิใช่ถูกปกครอง หลังจากที่มีการลดภาษีที่ดินแล้ว (ค.ศ. 1876) พลัฏที่เพิ่มขึ้นของกลไกของรัฐและความล้มเหลวอันเป็นผลตามมาในการจลาจลของชาวนา ขบวนการประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมก็ยังคงมีแบบแผนทางการเมืองในสมัยที่จิยูโดหรือพรรคเสรีนิยมรุ่งเรืองเมื่อ ค.ศ. 1881¹⁰¹ แต่ทว่าเราก็กังวลมากเกินไป และจำต้องหวน

¹⁰⁰ W.W. McLaren, *A Political History of Japan During the Meiji Era, 1867-1912*, New York, 1916, p. 96

¹⁰¹ ในการลงความเห็นนี้ว่า กลุ่มไครหรือกลุ่มโคเป็นผู้ยึดถือประชาธิปไตยที่ได้มาตรฐานในญี่ปุ่นนั้น จำต้องพิจารณาจากวัตถุประสงค์และบทบาทของชนชั้น และกลุ่มต่าง ๆ เสียก่อนทั้งในระหว่างและภายหลังสมัยฟื้นฟู นักประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญชาวญี่ปุ่นที่สามารถที่สุดคนหนึ่งเชื่อว่า ขบวนการประชาธิปไตยหรือแนวโน้มนั้นที่เพิ่งเริ่มสามารถที่จะมองเห็นได้จากความปรารถนาของไคเมียวซันนัทที่มีเพิ่มขึ้นในระหว่างสมัยโตคูงาวะตอนปลายในอันที่จะได้มีสภาที่ปรึกษาแบบโคแบบหนึ่งเพื่อตนเองในอันที่จะช่วยวางแผนนโยบายของประเทศ นักประวัติศาสตร์ท่านนี้ยังกล่าวอีกว่า ชัยชนะของความ

กลับไปสู่เรื่องฐานะและทัศนคติของขุนศึกศักดินาก่อน ๆ ในการปกครองแบบใหม่

ทะเลาะกันบางส่วนซึ่งเป็นที่ระหัดระแหงกันใน ค.ศ. 1823-4 เมื่อ *บากุฟุ* ได้ปรึกษาไต่ถามเกี่ยวกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สามารถที่จะตีความได้ว่าป็นชัยชนะของแนวความคิดแบบประชาธิปไตยที่มีต่อการปกครองแบบศักดินาสมัยโตกุกาวา ดู Osatake Takeshi, *Ishin Zengo ni okeru Rikken Shiso* (Constitutional Thought at the Time of the Restoration), Tokyo, 1929, Vol. I, pp. 14-17 (ผู้เขียนรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อหนังสือเล่มนี้และอีกเล่มหนึ่ง infra, note 104 ต่อผลงานของ Osatake ซึ่งเพ่งอ้างใน Yanaga Chitoshi, *Theory of the Japanese State*, Doctoral Thesis, University of California, p. 251) ทัศนคตินี้จะค่อนข้างยากที่จะสอดคล้องกับบาทบาททางประวัติศาสตร์ของไคเมียวในสมัยฟื้นฟู ด้วยการเตือนไว้อย่างเคยที่อาจจะค้านการเปรียบเทียบความคล้ายคลึงทางประวัติศาสตร์ อาจจะต้องเปรียบเทียบกันกับความเคลื่อนไหวและผลที่เกิดขึ้นของเมกนากา คารุตา นักประวัติศาสตร์ส่วนมากต่างเห็นพ้องต้องกันในสมัยนี้ว่า การคัดค้านของบารอนต่าง ๆ ที่มีต่อพระเจ้าจอห์นลงเอยด้วยมหาบัตร์ ค.ศ. 1215 นั้นมิใช่เป็นชัยชนะเพื่อรัฐบาลที่มีสภาผู้แทนราษฎรหรือรัฐธรรมนูญในความหมายแห่งศัพท์เหล่านี้ ซึ่งเป็นที่รับรองกันอยู่แต่เป็นชัยชนะของบรรดาขุนศึกศักดินา และของพลังจากศูนย์กลางต่อแนวโน้มการใช้อำนาจรวมศูนย์ของพระเจ้าแผ่นดิน มาตราที่ขึ้นชื่อที่สุดซึ่งประกันการพิจารณาคดีแก่ทุก ๆ *เสเร็น* โดยคณะขุนนางภายใต้กฎหมายแผ่นดิน ซึ่งแน่นอนทีเดียวว่าไม่ได้ับรวมราษฎรส่วนใหญ่ในสมัยนั้นไว้

ทำนองเดียวกันกับในประเทศญี่ปุ่น การยินยอมของ *บากุฟุ* ต่อไคเมียวใน ค.ศ. 1853-4 แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอในโยมายุต่างประเทศ และการขาดกำลังใจของสำนักโชกุน และยังชี้ให้เห็นว่า การร่วมมือของไคเมียวในสภาที่ปรึกษาของรัฐบาลนั้นเป็นสัญญาณของข้อเท็จจริงที่ว่าการฟื้นฟูสามารถจะกระทำได้ด้วยอาศัยร่วมแรงของจักรพรรดิกิจจริงอยู่ แต่ก็ต้องมีภาพกับบรรดาโตซามะ ผู้ยิ่งใหญ่ (ขุนศึกภายนอก) ร่วมด้วยอย่างน้อยที่สุดก็มีบางคนที่มีได้เป็นประจักษ์ต่อการธำรงรักษาไว้ซึ่งรัฐบาลภายใต้การผสมผสานของแคว้นต่าง ๆ แทนที่การผูกขาดของโตกุกาวา ขบวนการประชาธิปไตยสมัยแรก ๆ ของญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นชื่อทางการเมืองเช่นใดก็ตาม มักจะเป็นที่รู้จักกันในนามว่า *มินเกน-อุนโด*, “ขบวนการเรียกร้องสิทธิของประชาชน” ซึ่งปรากฏขึ้นภายหลังสมัยฟื้นฟูไม่นาน และได้กลายเป็นพลังทางการเมืองเมื่อประมาณ ค.ศ. 1880 พร้อมกับเรียกร้องให้ระงับการปกครองแบบแคว้นและให้มีสภาผู้แทนราษฎร ปัญหานี้จะได้อภิปรายกันอีกในตอนท้าย Chapter VI, note 1, and *passim*.

นโยบายต่อต้านศักดินาของรัฐบาลสมัยเมอจิ: ทศนคติของรัฐบาล ที่มีต่อไคเมียวสมัยศักดินาและชนชั้นเจ้าของที่ดิน

ทางเลือกที่เผชิญหน้ารัฐบาลใหม่ก็คือ การธำรงรักษาไว้ซึ่งระบบ
ศักดินา ซึ่งเปลี่ยนการเป็นผู้นำจากโตคุกาวามาเป็นแคว้นอื่นบางแคว้นหรือ
แคว้นผสม¹⁰² หรือจะสถาปนากลไกของรัฐแบบอำนาจรวมศูนย์ซึ่งรวมส่วน
ต่าง ๆ ของประเทศทั้งหมดเข้าด้วยกัน มูลฐานทั้งสองประการซึ่งรัฐบาลใหม่
ใช้ก็คือ ชนชั้นนายทุนพ่อค้าและความเป็นผู้นำของรัฐบาลที่ได้รับการ
สนับสนุนจากชาวไร่ชั้นต่ำและข้าราชการแบบแคว้นอย่างแต่ก่อนซึ่งมีความ
ทะเยอทะยานที่ถูกเก็บซ่อนไว้ และมีความจงรักภักดีอันเสื่อมคลายลง
เนื่องจากขอบเขตอันจำกัดของแวตวงของแคว้นต่างเป็นปัจจัยที่ประกันว่า
รัฐบาลจะเลือกทางเดินสายที่สอง ซึ่งนำไปสู่การเป็นรัฐประชาชาติสมัยใหม่
นับตั้งแต่เริ่มแรก รัฐบาลใหม่ได้เริ่มถอนรากความคิดเก่า ๆ ของรัฐบาลให้
ค่อย ๆ หดไป เราต้องไม่หลงเข้าใจลักษณะภายนอกของการปฏิรูปสมัยเมอจิ
ผิดไป แต่จะต้องพิจารณาให้เข้าถึงลักษณะการปฏิรูปเพื่อที่จะได้ข้อเท็จจริง
เกี่ยวกับพฤติกรรมของการปฏิรูปสมัยนี้ ดังตัวอย่างเช่น แม้แต่การพยายาม
จำลองแบบรัฐธรรมนูญตามการปฏิรูปไทกะ (ค.ศ. 646) ซึ่งเป็นประมวล
กฎหมายก่อนสมัยศักดินาที่ได้รับอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจการเมืองของ
ราชวงศ์ถัง ก็เป็นการแสวงหาประการหนึ่งตามหลักปรัชญาเกี่ยวกับการ
ต่อต้านศักดินาบางประการของรัฐ¹⁰³ พฤติการณ์นี้ไม่น่าจะประหลาดใจเลย
เมื่อเราคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ทฤษฎีทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ นอก-

¹⁰² *Supra*, notes 98 และ 99

¹⁰³ H.S. Quigley, *Japanese Government and Politics*, New York and
London, 1932, p. 4

เหนือจากจีนแล้ว มาจนถึงบัดนี้ก็ยังเป็นที่ประทับใจญี่ปุ่นน้อย¹⁰⁴ หรือถ้าเราจะชวนนึกถึง “ลัทธิอันเก่าแก่” (The Cult of Antiquity) ในการปฏิวัติฝรั่งเศส เมื่อฝ่ายริพับลิกันที่เร้าร้อนที่สุดและฝ่ายจาโคแบงไม่สามารถแสวงหารูปแบบอุดมการณ์ของตนได้ดีไปกว่าอุดมการณ์ที่ได้ความคิดมาจากวีรบุรุษต่างๆ ของสาธารณรัฐโรมัน ในแง่นี้ ปฏิญญาของพระเจ้ารพรรดิเมื่อวันที่

104 ข้อความนี้มีได้ประสงค์ที่จะอภิปรายถึงอิทธิพลสมัยแรกเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกในญี่ปุ่น แต่เป็นรายการสั้นๆ และไม่ใช่รายละเอียดเกี่ยวกับผลงานทางด้านการเมืองเล่มแรกๆ บางเล่มที่แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นซึ่งอาจเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้อ่านในบรรดาผลงานก่อนสมัยฟื้นฟูก็ได้แก่หนังสือแปลจากหนังสือภาษาฮอลันดาเกี่ยวกับรัฐสภาอังกฤษของ Aoji Rinso ใน ค.ศ. 1927 (Osatake Takeshi, *Ishin Zengo in okeru Rikken Shiso*, Vol. I, p. 18) เทวาร์เซนค์ แฮร์ริส ได้แนะนำหนังสือของ Wheaton เรื่อง *International Law* ซึ่งได้แปลออกมาเป็นภาษาจีนและได้แปลมาเป็นภาษาญี่ปุ่นและตีพิมพ์ที่เกียวโต เมื่อ ค.ศ. 1865 *Ibid.*, pp. 40–1 ใน ค.ศ. 1868 มีหนังสือหลายเล่มที่เกี่ยวกับสถาบันอันถูกต้องตามกฎหมายแบบตะวันตกตีพิมพ์ขึ้น โดยอาศัยคำบรรยายของศาสตราจารย์ วิสเซอร์แห่ง ไลเดิน ซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งในบรรดาชาวญี่ปุ่นรุ่นแรกได้ไปศึกษาที่นั่น (*Meiji Bunka Zenshu*, *op. cit.*, Vol. VIII, *Kaidai or Bibliography*, p. 2) หนึ่งในบรรดาหนังสือแปลเล่มแรกๆ ของวิทยานิพนธ์ตะวันตกที่สำคัญจริงๆ คือ J.S. Mill's *Essay on Liberty* เมื่อ ค.ศ. 1871 และในปีต่อมา Bluntschli ได้ตีพิมพ์บทแปลตอนหนึ่งเรื่อง *Allgemeine Staatslehre*, ตอนหนึ่งของ de Tocqueville เรื่อง *Democracy in America* ได้รับการแปลขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1873 และเรื่องของมองเตสกีเอร์ใน ค.ศ. 1875 เมื่อ ค.ศ. 1877 มีวิทยานิพนธ์การเมืองต่างประเทศจำนวนมากมาแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น รวมทั้งผลงานของรัสเซีย, มองเตสกีเอร์, เคอ ทอเคกอวิลด์, มิลล์ สเปนเซอร์, ฟอน โมห์ล, และบลันชลี, *Ibid.*, Vol. VIII, p. 589 สำหรับข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ดู *infra*, Chapter VI, note 38

14 สิงหาคม ค.ศ. 1868 ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญของสมัยฟื้นฟูเมจิ¹⁰⁵ ตามเงื่อนไขอันเป็นที่ยอมรับและเคยชินกันแล้ว เป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาของมวลชนทั่วทั้งประเทศที่จะต่อต้านศักดินา ซึ่งกำลังเผชิญอยู่ท่ามกลางกับเป็นความต้องการหยั่งเสียงประชาชน และต้องควรบริหารกิจการต่างๆ เพื่อประโยชน์ของชาติ รวมทั้งการส่งเสริมความรู้ตามแบบต่างประเทศ มาตราเหล่านี้ทั้งหมดโดยเฉพาะมาตราแรกได้ปลุกให้ประชาชนซึ่งเบื่อหน่ายต่อการกดขี่สมัยศักดินา ต่อการแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า และต่อยุคแห่งความมืดมนมานาน เกิดความหวังอันสูงส่ง ในการต่อสู้ระหว่างสมัยฟื้นฟูและประสบชัยชนะนั้น คำขวัญต่างๆ ก็ได้แสดงออกถึงความเป็นปรีชาของบรรดาผู้นำแห่งแคว้น “ภายนอก” ทั้งหลายที่มีต่อรัฐบาลโตคุกาวา ซึ่งอย่างน้อยที่สุด ผู้นำแคว้นบางคนก็หวังที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งแทนที่รัฐบาลโตคุกาวาภายใต้อำนาจของตนเอง แต่พลังทางสังคมได้ปะทุขึ้นโดยที่พวกโตเมียวไม่สามารถปิดกั้นได้เลย พลังเหล่านี้มีพวกซามูไรชั้นต่ำและคุเงะหนุนอยู่ ซึ่งต่างก็เป็นพวกที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเป็นผู้ต่อสู้เพื่อปกป้องมิให้พวกขุนศึกศักดินา (ผู้ซึ่งมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมมิได้แตกต่างไปจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาลโตคุกาวาแม้แต่น้อย) ได้ก่อตั้งระบบศักดินาภายใต้การอุปถัมภ์ที่แตกต่างออกไปชั้นใหม่ ความเป็นผู้นำของซามูไร-คุเงะ ใน อันเซกิ-โฮคาน (การคืนกรรมสิทธิ์ที่ดิน) ใน ค.ศ. 1869 เป็นการเคลื่อนไหวครั้งแรกในการทำให้เกิดการแยกโตเมียวออกจากอำนาจการเมือง พฤติการณ์นี้ค่อนข้างจะเป็นการเล่นงานแบบเลื่องๆ มากกว่าจะโจมตีซึ่งๆ หน้าเนื่องจากขุนศึกทั้งหลายต่างก็ยังคงปกครองแคว้นของตนอยู่ นอกเสียจากในเรื่องที่เกี่ยวกับความมั่งคั่ง

¹⁰⁵ เอกสารทางประวัติศาสตร์เรื่องนี้มียู่ใน Quigley, *op. cit.*, Appendix

เรื่องเงินตราและเรื่องต่างประเทศ พฤติกรรมของซิมาสูและขุนศึกผู้ยิ่งใหญ่
 อื่น ๆ ทำให้ไม่ต้องสงสัยเลยว่าไคเมียวจะอยู่ในภาวะตื่นตระหนกเพียงใด¹⁰⁶
 ก่อนที่จะทำการเคลื่อนไหวขึ้นเด็ดขาด บรรดาหัวหน้ารัฐบาลได้ไปพบไคเมียว
 ที่สำคัญ ๆ ที่สุด อิวาคูระและโอคุโบได้ไปยังคาโกชิม่าพร้อมด้วยดาบจาก
 พระจักรพรรดิของขั้วรัฐบาลเจ้าของขุนศึกแคว้นซัตสึมาที่ล่องลับไป
 แล้ว ส่วนคิโดไปยังยามากุจิ (โซชู) และต่อมาโอคุโบและคิโดก็ได้ไปโคจิ
 (โตสะ)¹⁰⁷ ที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือ รัฐบาลกลางได้สร้างกองทัพประจำการ
 กองเล็ก ๆ แต่มีความจงรักภักดี ซึ่งเกณฑ์มาจากกองทัพที่ไว้วางใจได้ ส่วน
 ใหญ่มาจากซัตสึมา การเล่นเกมครั้งนี้เป็นการทำความเข้าใจในเรื่องความคิด
 ทางการเมืองของบรรดาขุนศึกศักดินาด้วยการล้มเลิกแคว้นต่าง ๆ ใน ค.ศ.
 1871 เสีย¹⁰⁸

ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันก็คือ ทำไมบรรดาขุนศึกศักดินาจึงไม่
 ต่อดำเนินการละเมิดอำนาจของตนในครั้งนี้ ดังเช่น สำนักโชกุนได้ทำการต่อ-
 ด้านการทำลายล้างขึ้นเด็ดขาดในปี ค.ศ. 1867 และ 1868 ? แม้ว่าจะตอบ
 ยาก แต่ก็จำเป็นเพื่อความเข้าใจในลักษณะของการปกครองสมัยเมจิ โดย
 ทั่ว ๆ ไปยืนยันกันว่าขุนศึกศักดินาทั้งหลายต่างยอมสละสิทธิพิเศษของตน
 โดยสมัครใจเพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดี พฤติการณ์นี้อาจจะจริง
 สำหรับบางราย แต่โดยมากแล้ว ขุนศึกศักดินาจำนวนไม่น้อยมิได้เป็นเช่น
 นั้น ในส่วนผู้ที่ยอมเสียสละ ซึ่งส่วนใหญ่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของข้าราชการ
 ของตระกูลที่มีอำนาจมากกว่า เช่น คิโด แห่งโซชู และ อิทางากิ แห่งโตสะ

¹⁰⁶ Mounsey ให้ข้อสรุปทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับแนวความคิดในการตอบโต้การ
 เปลี่ยนแปลงอย่างมากของขุนศึกศักดินาผู้ยิ่งใหญ่ท่านนี้ *op. cit.*, p. 100

¹⁰⁷ Meiji Seishi, Volume II of *Meiji Bunka Zenshu*, p. 92

¹⁰⁸ McLaren, *JGD.*, pp. 32-3

ผู้ซึ่ง ด้วยน้ำใสใจจริงที่เดียวได้ชี้ให้บรรดาหัวหน้าแคว้นของตนมองเห็นถึงข้อได้เปรียบ ทั้งจากผลประโยชน์ส่วนตนเพียงเล็กๆ น้อยๆ (อภิสิทธิ์, เกียรติยศและความก้าวหน้าในราชการ) และจากทัศนะที่กว้างขึ้นในเรื่องสวัสดิภาพของชาติ แต่ไม่ว่าความหวังและความทะเยอทะยานของพวกเขาจะเป็นอะไรก็ตาม แม้แต่ผู้สนับสนุนให้มีการแบ่งแยกและมีสิทธิพิเศษตามแบบศักดินาก็ยังไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากมองเห็นแต่ตัวอักษรบนกำแพงที่เขียนไว้ว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะรักษาไว้ซึ่งหลักสำคัญแห่งอำนาจของท้องถิ่นให้เป็นอิสระจากรัฐบาลแบบอำนาจรวมศูนย์ บรริวารผู้มีจินตนาการและมีอุดมการณ์มากที่สุดของขุนศึกเหล่านี้จึงพากันเห็นอกเห็นใจรัฐบาลของพระเจ้ารพรรดิ และสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลด้วยความเต็มใจ ในขณะที่ชาวไร่ผู้ซึ่งไม่พอใจไม่มีกำลังเพียงพอที่จะต่อสู้กับกองทัพของรัฐบาลกลางซึ่งก็ได้เลือกสรรมาจากกองทัพของแคว้นแบบเก่านั่นเองได้ ยิ่งกว่านั้นรัฐบาลยังเตรียมการสำหรับการเคลื่อนไหวกครั้งนี้ไว้เรียบร้อยแล้วด้วยการเริ่มรณรงค์เพื่อหาเสียงประชามติในการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง¹⁰⁹ หากขุนศึกก่อการจลาจลเมื่อเผชิญกับสภาพการณ์อื่นไม่เป็นที่พึงพอใจเหล่านี้แล้ว แม้แต่เดียวรัฐบาลก็ต้องใช้กองทัพซึ่งเกณฑ์มาจากชนทุกชั้น และจะต้องสู้อย่างกล้าหาญดังเช่นที่ได้ทำการต่อสู้มาแล้วกับพวกชาวไร่แห่งแคว้นซัตส์ไมเมื่อ ค.ศ. 1877 ในการขัดขวางแผนการณ์ของขุนศึกที่ก่อกบฏขึ้น แต่ที่แน่นอน

109 La Mazelière เขียนถึงการรณรงค์ครั้งนี้ว่า “ทั้งๆ ที่มีความยุ่งยากนานาประการบรรดาผู้นำในคณะรัฐบาลก็มีได้ละเว้นที่จะเตรียมการเกี่ยวกับความเห็นของสาธารณชนในเรื่องการปฏิรูปครั้งใหญ่ ในเดือนมิถุนายน 1871 บรรดาผู้นำเหล่านี้ได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ *ซิมบุน ชาซี* ขึ้นตามความมุ่งหมาย ซึ่งความคิดเห็นที่บุคคลชั้นนำสั่งให้เขียนในหนังสือพิมพ์นั้นก็เป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิรูปอย่างรุนแรงทั้งในด้านการปฏิรูปและในด้านการรูปแบบ” La Mazelière, *op.cit.*, Volume V, p. 95

ที่สุดก็คือ การประกันให้อำนาจทางเศรษฐกิจของบรรดาชนชั้นศักดินาใหญ่ ๆ ยังคงมีอยู่ต่อไปในรูปของพันธบัตรรัฐบาล ซึ่งออกให้แก่พวกเหล่านี้ เพื่อเป็นการชดเชยรายได้เดิม ความแตกต่างในชะตากรรมของขุนนางฝรั่งเศสในสมัยปฏิวัติฝรั่งเศสกับขุนนางศักดินาของญี่ปุ่นระหว่าง ค.ศ. 1868 ถึง 1873 นั้นปรากฏชัด ขุนนางฝรั่งเศสนั้นได้รับความเดือดร้อนจากการถูกริบที่ดิน (โดยมิได้รับค่าตอบแทนใด ๆ เลย) ซึ่งนำมาขายทอดตลาดให้เป็นทรัพย์สินของเจ้าของที่ดินและเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวไร่ชาวนา พวกขุนนางส่วนใหญ่กลายมาเป็นผู้ต่อต้านการปฏิวัติ ส่วนชนชั้นเกษตรกรใหม่ ๆ ก็ได้กลายเป็นผู้สนับสนุนรัฐบาลใหม่อย่างถวายชีวิต ในญี่ปุ่นนั้น ชนชั้นศักดินายุติการเป็นคหบดีในที่ดิน ผู้ซึ่งูดรายได้ของตนมาจากชาวนาและกลายเป็นคหบดีในทางการเงินแทน โดยเหตุที่มีการเปลี่ยนมารับบำนาญแทน คหบดีในทางการเงินซึ่งจะนำเอาทรัพย์สินของตนมาลงทุนในธนาคาร หุ่นต่าง ๆ อุตสาหกรรมหรือทรัพย์สินที่เป็นที่ดินและอื่น ๆ จึงได้รวมกลุ่มกันเป็นคณะธิปไตยทางการเงินกลุ่มเล็กๆ ขึ้นนี้เป็นชั้นที่รวดเร็วมากแต่ก็มีไขว่คว้าจะได้คาดหมายกันไว้แล้ว แม้เมื่อก่อนจะมีการเปลี่ยนมารับบำนาญ รัฐบาลก็ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะรักษาความเป็นกลางไว้มากที่สุด ถ้าไม่เป็นเพราะความจริงรักภักดีของบริวารที่มีอำนาจมากที่สุดของระบบศักดินา โดยการตัดการยินยอมที่ฟุ่มเฟือยออกไปเสียทางหนึ่ง ในขณะที่ทำลายล้างสิ่งปกป้องอภิสิทธิและข้อบังคับต่าง ๆ ของศักดินาอีกทางหนึ่งเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ รัฐบาลตั้งแต่ ค.ศ. 1869 จึงยินดีที่จะจ่ายรายได้ครึ่งหนึ่งของจำนวนรายได้ธรรมดา ๆ ของตนให้แก่ใดเมียว พฤติการณ์นั้นนับว่าเป็นการจัดสรรที่โอบอ้อมอารีที่สุดเมื่อพิจารณาถึงความไม่แน่นอนในการเก็บเกี่ยวข้าว ปัญหาความอดอยากของชาวนาค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสาธารณูปโภคในแคว้น และการเกื้อหนุนชาмуไร

ดอกเบย ๕ เปอร์เซนต์

บ้านานู	กำหนดครบอายุ
เยน	ปี
70,000 และมากกว่า...	๕
70,000 ถึง 60,000 ...	$5\frac{1}{4}$
60,000 50,000 ...	$5\frac{1}{2}$
50,000 40,000 ...	$5\frac{3}{4}$
40,000 30,000 ...	6
30,000 20,000 ...	$6\frac{1}{4}$
20,000 10,000 ...	$6\frac{1}{2}$
10,000 7,500 ...	$6\frac{3}{4}$
7,500 5,000 ...	7
5,000 2,500 ...	$7\frac{1}{4}$
2,500 1,000 ...	$7\frac{1}{2}$

ดอกเบย 6 เปอร์เซนต์

บ้านานู	
เยน	ปี
1,000 ถึง 900 ...	$7\frac{3}{4}$
900 800 ...	8
800 700 ...	$8\frac{1}{4}$
700 600 ...	$8\frac{1}{2}$
600 500 ...	$8\frac{3}{4}$
500 450 ...	9
450 400 ...	$9\frac{1}{4}$
400 350 ...	$9\frac{1}{2}$
350 300 ...	$9\frac{3}{4}$
300 250 ...	10
250 200 ...	$10\frac{1}{4}$
200 150 ...	$10\frac{1}{2}$

ดอกเบย 7 เปอร์เซนต์

บ้านานู	
เยน	ปี
100 ถึง 75	$11\frac{1}{2}$
75 50	12
50 40	$12\frac{1}{2}$
40 30	13
30 25	$13\frac{1}{2}$
25 และต่ำลงมา	14

ของตนซึ่งมาบัดนี้รัฐบาลได้ปลดปล่อยปัญหาเหล่านี้ให้พ้นจากการเสี่ยงและ
การรับผิดชอบไปหมดแล้ว แต่ว่าการแก้ปัญหาเช่นนี้ไม่สามารถกระทำได้
อย่างถาวร เนื่องจากว่าเป็นภาระทางการเงินที่หนักเกินไปสำหรับรัฐบาล และ
เนื่องจากยังคงปล่อยให้ชนชั้นศักดินาได้มีอำนาจปกครองที่ดินของตนอยู่
(สำหรับการค้ำกรรรมสิทธิ์ที่ดินใน ค.ศ. 1869 มิได้หมายความว่าถึงการค้ำ
อำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ในแคว้นแต่ประการใด) และดึงเงินคงคลังมาจาก
รัฐบาลกลาง ซึ่งสถานการณ์นี้ไม่สอดคล้องกับแนวความคิดของประเทศ
สมัยใหม่ที่ผู้นำสมัยเมอจิต่างพยายามที่จะสร้างขึ้นมา ฉะนั้น การประนี
ประนอมครั้งสุดท้ายจึงต้องเป็นดังเช่นใน ค.ศ. 1873 เมื่อมีการประกาศใช้
กฎหมายว่าด้วยเรื่องบำเหน็จบำนาญโดยความสมัครใจ ตามแผนการให้
บำเหน็จบำนาญเพื่อใช้ประโยชน์เป็นการลงทุนใน ค.ศ. 1876 อัตราดอกเบี้ย
และกำหนดเวลาของพันธบัตรที่ครบอายุต้องระบุไว้อยู่หน้า 154 มีดังนี้¹¹⁰

เมื่อครบบริบูรณ์แล้ว จะเห็นได้ว่าจำนวนทั้งหมดเมื่อแปลงเป็น
พันธบัตรมีจำนวนเงินถึง 190, 801, 950 เยน แบ่งออกได้ดังนี้

ซามูไร (ค.ศ. 1874-76)	...	16,565,000 เยน	ได้	8 %
ไคเมียว (1877)	...	31,412,405	,,	,, 5 %
ไคเมียวและซามูไร (1877)	...	25,003,705	,,	,, 6 %
ไคเมียวและซามูไร (1877)	...	108,242,785	,,	,, 7 %
พระชินโต (1877)	...	334,050	,,	,, 8 %
ซามูไร	...	9,224,005	,,	,, 10 %

รวม

190,801,950

¹¹⁰ Henry Dumolard, *Le Japon, Politique Economique et Sociale*, Paris, 1905, p. 84

นอกเหนือจากนี้ ยังจ่ายเงินสดเป็นจำนวน 20,108,507 เยน ซึ่งทำให้มีการใช้เงินทุนเป็นจำนวนถึง 210,910,457 เยน¹¹¹

เป็นการยากที่จะกล่าวว่าในการแก้ปัญหาครั้งสุดท้ายเกี่ยวกับการอ้างสิทธิของคักดินานี้ บรรดาขุนศึกที่สำคัญที่สุดต่างได้รับเงินจำนวนเพียงพอในอันที่จะกลายเป็นสมาชิกของกลุ่มคณาธิปไตยทางการเงินตามสิทธิของตน ในขณะที่ขุนศึกคักดินานี้ที่เล็กที่สุดจริง ๆ บางรายและชาวไร่ส่วนใหญ่ต่างก็ตกอยู่ในสภาพที่มีเงินทุนไม่เพียงพอที่จะยกฐานะของตนให้เหนือกว่าฐานะของชนชั้นกลางได้ อาจจะมีใช่เป็นการบังเอิญที่การจลาจลของชาวไร่อย่างรุนแรงที่สุดคือการจลาจลชัตสึมาซึ่งเกิดขึ้นหลังจากการประกาศการเปลี่ยนมารับบำนาญแทนโดยวิธีบังคับได้ไม่นาน (สิงหาคม ค.ศ. 1876)¹¹² อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้ประสบผลสำเร็จในการยกเลิกฐานทางเศรษฐกิจของไดเมียวในฐานะที่เป็นขุนศึกกึ่งอิสระของท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็ประกันความจงรักภักดีของขุนศึกคักดินาแต่เดิมที่มีต่อสังคมใหม่ นับว่าเป็นขั้นสุดท้ายในการผนึกรวมกันได้อย่างน่าประหลาดของบรรดาพ่อค้าและเจ้านายที่มีเงินกับเจ้านายที่มีที่ดินหรือคักดินา ซึ่งก็เป็นเหตุการณ์ที่เป็นอยู่แล้วในสมัยโตคุกาวา

¹¹¹ *Ibid.*, p. 85

¹¹² นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชาวญี่ปุ่นสองท่านได้นำเอาเรื่องการจลาจลชาวไร่ เหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนระบบจ่ายบำนาญของชาวไร่ ทั้งโดยสมัครใจ (ค.ศ. 1873) และโดยวิธีบังคับ (ค.ศ. 1876) ดังตัวอย่างของความไม่พอใจของพวกชาวไร่ นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจทั้งสองท่านได้กล่าวถึงความพยายามที่จะเอาชีวิตของอิwakura ใน ค.ศ. 1874 การจลาจลที่ซากาในปีเดียวกัน การจลาจลของซิมบูเรน (สมาคมลับ) ที่คุมะโมโตะ ใน ค.ศ. 1876 การจลาจลที่ซากิและอะคิสึกิ (ซึ่งมาอะฮะปารุ อิสะเซอิ หัวหน้าของกิโยไคของแคว้นโซซุคนก่อนร่วมอยู่ด้วย) เหตุการณ์ที่ซอัมบาชิทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในปีเดียวกัน และในที่สุดก็เกิดเป็นการจลาจลชัตสึมาครั้งใหญ่ใน ค.ศ. 1877 Tsuchiya and Okazaki, *op.cit.*, p. 32

ดังนั้น การล้มเลิกลัทธิศักดินาในญี่ปุ่นจึงมิใช่เป็นสิ่งที่หัตถर्वรย์ มิใช่เป็นความขัดแย้งกันในเรื่องกฎของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ แต่ค่อนข้างจะเป็นผลทางตรรกวิทยาของพลังทางสังคมที่หนุนหลังอยู่ ซึ่งมักมองไม่เห็นแต่ก็เป็นพลังทางสังคมอย่างแท้จริงทีเดียว ในความหมายแคบ ๆ สามารถสรุปปัญหานี้ได้ตามคำพูดของแมคคลาเรนว่า “การชุมนุมกำลังที่ใช้อาวุธนั้นกระทำกันอยู่ในสายตาของพวกขุนนางศักดินา และในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ได้เสนอให้ผลประโยชน์ อย่างน้อยที่สุดก็ทางด้านการเงินเพื่อเป็นเครื่องล่อใจแก่ได้เมื่อย ดังนั้น ลัทธิศักดินาจึงมีส่วนถูกผลักดันและมีส่วนได้รับการชักนำให้เกิดความพิวาศขึ้นกับตนเอง”¹¹³ แต่ที่มากกว่านั้นอีก ทั้ง ๆ ที่การโจมตีอย่างกล้าหาญซึ่งเริ่มขึ้นเพื่อต่อต้านระบบศักดินา และถึงจุดเดือดในปี ค.ศ. 1870-3 พร้อม ๆ กับการยอมรับความเสมอภาคตามกฎหมายของชนทุกชั้น (นักรบ ชาวนา ช่างฝีมือ พ่อค้า) การยกเลิกการแต่งกายแบบศักดินา และการยกเลิกเครื่องกีดกันสมัยศักดินา การล้มเลิกพุทธศาสนา การปฏิรูปปฏิทิน การเลิกชนชั้น *เอตะ* การนำเอาความคิดและเทคนิคแบบตะวันตกเข้ามาใช้อย่างรวดเร็ว การยกเลิกข้อห้ามสมัยศักดินาที่มีต่อการโอน และการแบ่งที่ดิน การมีเสรีภาพในการเพาะปลูกและในการประกอบอาชีพ ทั้ง ๆ ที่มีสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ และอย่าง

¹¹³ McLaren, *op. cit.*, p. 82 การเปลี่ยนระบบจ่ายบำนาญเป็นสิ่งที่ชาวมุไรไม่พอใจอย่างยิ่ง

“ตราบเท่าที่ชาวมุไรเกี่ยวข้องด้วย ผลประโยชน์ทางด้านการเงินก็เกือบจะไม่มากนัก รายได้ตามตัวเลขและรายได้จริง ๆ ของชาวมุไรนั้นเท่ากัน และการลดรายได้ใด ๆ ของชาวมุไร ซึ่งน้อยอยู่แล้วก็ย่อมหมายถึงความยากลำบาก” *Ibid.*, pp. 81-2 พระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องการเปลี่ยนระบบจ่ายบำนาญมีอยู่ใน *JG.D.*, pp. 557-60

ไม่สามารถคาดการณ์ได้อันเป็นมาตรการต่อต้านศักดินาเหล่านี้ การปกครอง
 ของข้าราชการชามูไรและข้าราชการแคว้น ซึ่งต้องเผชิญกับการจลาจลของ
 ชาวนามากยิ่งขึ้นนั้น มาบัดนี้จะเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องการเมืองที่จะต้อง
 ทำให้สงบไปเสียด้านหนึ่งคือด้านที่ต่อต้านระบบศักดินา เพื่อที่จะได้มุ่งรวม
 กำลังต่อต้านทางอีกด้านหนึ่งคือด้านที่เกี่ยวกับที่ดินไร่นา ในเมื่อโล่งอกไปได้
 ด้านหนึ่งแล้ว รัฐบาลจึงจะสามารถอุทิศพลังทั้งหมดของตนเพื่อแก้ปัญหา
 ที่เกี่ยวกับที่ดินไร่นาได้ ซึ่งมีใช่เพียงการใช้กำลังเปล่า ๆ ในการปราบปราม
 ความไม่สงบของชาวไร่ชาวนา แต่ยังต้องทำให้กลไกของรัฐแข็งแกร่งมั่นคง
 ยิ่งขึ้น ด้วยการเปลี่ยนแปลงการบริหาร ด้วยการโอนอ่อนให้แก่เจ้าของที่ดิน
 ที่เป็นชาวไร่ชาวนา (อาทิ การลดภาษีที่ดินใน ค.ศ. 1876) และด้วยการ
 รวมชนชั้นเจ้าของที่ดินเข้าด้วยกัน ซึ่งจะสามารถกลายเป็นพื้นฐานทาง
 การเมืองในชนบทให้แก่รัฐบาลได้ แนวโน้มนี้เห็นได้ชัดทั้งในด้านตรรก-
 วิทยาและด้านกฎหมายหลายฉบับ การเปลี่ยนมารับบำนาญแทนของไดเมียว
 ในขณะเดียวกับการประนีประนอมกันทางการเมืองระหว่างชนชั้นผู้ปกครอง
 แต่เดิมกับรัฐบาลใหม่ซึ่งอาศัยพวกพ่อค้าและผลประโยชน์อันเกิดจากที่ดิน
 เป็นส่วนใหญ่เป็นเครื่องแสดงถึงการสนับสนุนนั้น ในเวลาเดียวกันก็แสดง
 ให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมที่มองเห็นการณ์ไกล โดยที่มีผลประโยชน์
 ของนายทุนเงินกู้ เจ้าของที่ดิน พ่อค้า นายธนาคารและไดเมียวแต่เดิม
 รวมตัวกัน และร่วมกันเป็นมวลชนที่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ที่มีธาตุแท้
 ดั้งเดิมอันไม่สามารถแยกออกได้ การที่รัฐบาลสมัยเมจิไม่ยอมรับนโยบาย

ด้านสังคมของสำนักขุนโดยเด็ดขาด และการที่รัฐบาลเปิดโอกาสอย่างกล้าหาญเพื่อการพัฒนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจแบบนายทุนชั้นนั้นสามารถมองเห็นได้จากเจตนารมณ์ของการปฏิรูปของตน กฎหมาย (ค.ศ. 1872) ซึ่งยกเลิกข้อห้ามการขายที่ดินเป็นการถาวร นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการซื้อที่ดินสาธารณะ เสรีภาพในการประกอบอาชีพและในการเลือกการเพาะปลูก พิสูจน์ให้เห็นถึงชัยชนะของการปฏิวัติเกี่ยวกับสิทธิการเป็นเจ้าของที่ดินส่วนบุคคล การเปลี่ยนระบบภาษีที่ดินมาเป็นระบบภาษีที่เป็นตัวเงิน ซึ่งเก็บตามมาตรฐานแบบเดียวกันทั่วประเทศ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเก็บภาษีแบบใหม่อาทิ เรื่องการจ่ายเงินที่ไม่เกี่ยวกับใครระหว่างรัฐบาลกับประชาชนแทนการเก็บภาษีที่ไม่แน่นอนแบบโบราณในรูปของการเก็บเป็นพืชผล ในที่สุด มาตรการทั้งหมดเหล่านี้ก็เป็นการประกันความคุ้มครองที่รัฐบาลต้องให้แก่ชนชั้นเจ้าของที่ดินแบบใหม่ในเรื่องสิทธิการเป็นเจ้าของที่ดิน

อีกด้านหนึ่งของนโยบายเดียวกันนี้ก็คือการประกันหนี้ของรัฐบาลที่จะต้องส่งให้แก่ชนชั้นนายทุนเงินกู้เจ้าของที่ดิน และก่อนหน้าก่อนสมัยฟื้นฟู ค.ศ. 1868 มาตรการนั้นว่าสำคัญที่สุดต่อผู้ให้กู้ยืมเงินแห่งโอซากา ซึ่งพวกไคเมียวที่ไร้ทรัพย์สินกู้ยืมกันมานาน รัฐบาลได้ออกพันธบัตรเพื่อที่จะจ่ายหนี้สินอันมีอยู่อย่างล้นพ้นของชนชั้นขุนนางที่เลิกล้มไปแล้วให้แก่โชชิน (แต่รัฐบาล สมัยเมจิ มิได้ยอมรับหนี้สินของสำนักโชกุนด้วยเลย) การรับประกันหนี้ของท้องถิ่นเพิ่มภาระหนี้สินให้กับรัฐบาลซึ่งหักล้างกันไปได้

ด้วยการออกพันธบัตรเป็นจำนวนเงินถึงสี่สิบล้านเยน¹¹⁴ พันธบัตรเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะประกันหนี้สินที่มีอยู่อย่างล้นพ้นให้แก่โชชินเท่านั้น แต่ยังให้เงินทุนสำหรับการลงทุนในโครงการอุตสาหกรรมต่าง ๆ หรือในที่ดินแก่ผู้ถือพันธบัตรอีกด้วย การแก้ปัญหาครั้งนี้มีผลต่อการเปลี่ยนเจ้าของที่ดินและนายทุนเงินกู้ที่ใหญ่ที่สุดให้กลายเป็นผู้ถือหุ้นและนายธนาคารดังตัวอย่างที่เด่น ๆ ของ อิจิซิม่า โทคุจิโร เจ้าของที่ดินและผู้ให้กู้ยืมเงินแห่งนิกาตะ รายใหญ่ผู้ซึ่งก่อตั้ง the Fourth National Bank ในเมืองนั้นเมื่อ ค.ศ. 1873 ผู้ถือหุ้นของธนาคารนี้เป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ เสียส่วนมาก และเป็นผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเมืองและการบริหารท้องถิ่น¹¹⁵ ตั้งแต่ช่วงแรก ๆ นั้นเอง เราจะเห็นได้ถึงความประสานกันแน่นระหว่างระบบการเป็นเจ้าของที่ดิน การธนาคารและการปกครอง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษประการหนึ่งขององค์กรทางการเมืองและสังคมของญี่ปุ่นสมัยใหม่

งานที่สำคัญประการที่สองก็คือการรวมตลาดค้าของชาติ ทั้งนี้หมายถึงการล้มเลิกอุปสรรคการพิกัดส่วยสาอากร และภาษีต่าง ๆ ของแคว้นการรวมระบบธนาคารและเงินตราเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งปรากฏว่ามีการใช้ธนบัตร

¹¹⁴ Andréadés, *op. cit.*, p. 36 ได้คัดลอกข้อความอธิบายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาหนี้สินครั้งนั้นจากบทบรรณาธิการเรื่อง *Economiste Européen* ว่า “หนี้สินเรื่องที่ดินได้ก่อให้เกิดหลักปฏิบัติต่าง ๆ กันขึ้น มีการประกาศไม่ยอมรับหนี้สินทั้งหมดก่อนปี ค.ศ. 1843 หนี้สินซึ่งได้ทำสัญญาไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1844 ถึง 1867 รวมทั้งหมดเป็นจำนวนเงิน 10,972,725 เยนได้กลายมาเป็นหนี้สินแก่รัฐบาลต้องผูกพันชดใช้เป็นปี ๆ ไปเป็นเวลา 50 ปี แต่หนี้สินจำนวน 12,422,825 เยน ซึ่งพวกโตเมียวได้ก่อขึ้นในระหว่างสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อ คือระหว่าง ค.ศ. 1868 ถึง 1871 นั้น ให้โอนเป็นหนี้ใหม่ของรัฐบาลจำนวน 4% และให้ชำระหมดภายใน 25 ปี หนี้สินเหล่านี้ได้ชำระเสร็จสิ้นไปแล้วตั้งแต่ปี ค.ศ. 1896” *Ibid.*, note to p. 36

¹¹⁵ Hirano, *op. cit.*, p. 268

ชนิดต่าง ๆ อยู่ถึง 1694 ชนิดด้วยกันใน ค.ศ. 1867 เสรีภาพทางการค้าและการประกอบอาชีพ การยกเลิกกฏข้อบังคับที่ว่าด้วยการปลูกพืชผลมาตรการปฏิรูปทั้งหมดนี้วางไว้เพื่อที่จะให้การตลาดของชาติพัฒนาและให้พ่อค้าญี่ปุ่นได้เข้ามีส่วนร่วมในตลาดค่านานาชาติ

ประการสุดท้าย การรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวทางการเมืองของประเทศ ซึ่งประสบผลสำเร็จด้วย ฮันเชกิโฮคาน (การคืนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ค.ศ. 1869) และไฮฮันชิเคน (การเลิกที่ดินกรรมสิทธิ์และการจัดตั้งจังหวัด ค.ศ. 1871) ทำให้ระบบศักดินาสั้นสุดลง ซึ่งในระบบศักดินานี้ โดเมียวที่เป็นอิสระใช้อำนาจเด็ดขาดเหนือที่ดินและราษฎรผู้อาศัยอยู่ในที่ดินนั้นด้วยการเกณฑ์แรงงาน ด้วยการห้ามชาวไร่ชาวนาหนี ด้วยการจำกัดการประกอบอาชีพ และจำกัดการเลือกพืชที่เพาะปลูก รวมทั้งมีสิทธิที่จะยึดผลิตผลของที่ดินโดยใช้มาตรการอย่างถูกต้องตามกฎหมายหรืออย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายนานัปการ แต่การปฏิรูปนี้มิได้เป็นการถอนรากถอนโคนมากเท่ากับเป็นการยับยั้งอำนาจของขุนนางศักดินาตามที่ปฏิบัติกันมาดังที่เราได้มองเห็นกันมาแล้ว ในปีต่อ ๆ มา ชนชั้นเดียวกันนี้ ซึ่งพ้นตัวขึ้นมาจากการเปลี่ยนระบบจ่ายบำนาญและอันหนาฝาคั่งจากระบบการเก็บกฏเครื่องญาติ ก็จะเฟื่องฟูและแตกแขนงขึ้นอย่างองกาม สิ่งที่น่าประหลาดยิ่งขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือ การแต่งตั้งชนชั้นขุนนางศักดินาแต่เดิมให้เข้ารับราชการในตำแหน่งสูง ๆ และเหนือไปกว่านี้ก็คือการที่พวกขุนนางเหล่านี้ปรากฏตัวขึ้นมาใหม่หลังจากที่หายเข้ากลีบเมฆไปชั่วคราว (เมื่อพวกขุนนางเหล่านี้รวมตัวเข้ากับพวกคฤหัสถ์ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น คะโซกุ “ตระกูลที่หรูหรา”) มาเป็นขุนนางชั้นสูงใน ค.ศ. 1884 พร้อมกับมีอำนาจสำคัญตามรัฐธรรมนูญที่ใช้บริหารอยู่ในสภาขุนนางภายหลัง ค.ศ. 1889 อำนาจศักดินาเหนือที่ดินที่

ถูกตัดขาด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วตกมาเป็นของเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวไร่ชาวนาและชนชั้นเจ้าของที่ดินใหม่ ๆ ด้วยเงินทุนที่ตนได้รับมาเมื่อ ค.ศ. 1876 และในเวลาต่อมา ชุนนางเหล่านี้จึงสามารถซื้อที่ดินแปลงใหญ่ ๆ ของรัฐบาลที่ประกาศขายด้วยอัตราถูกอย่างมาก และด้วยเหตุฉะนั้น จึงกลายเป็นเจ้าของที่ดินใหม่ ๆ “ที่ใหญ่และทรงอำนาจ”¹¹⁶ ชุนนางเหล่านี้บางคนก็ได้กลายเป็นผู้ถือหุ้นและนักอุตสาหกรรมในสังคมใหม่นี้ หุ่นจำนวนมากในการลงทุนกิจการธนาคารที่ชุนนางเหล่านี้ถืออยู่ในธนาคารแห่งชาติ The National Banks เมื่อ ค.ศ. 1880 สามารถใช้เป็นบรรณานุกรมอำนาจทางเศรษฐกิจที่ยิ่งใหญ่ซึ่งชุนนางเหล่านี้ใช้ในญี่ปุ่นสมัยใหม่ ตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงการแบ่งชั้นทางสังคมในบรรดาผู้ถือหุ้นใน The National Banks เมื่อ ค.ศ. 1880

117

116 ในบรรดาชุนนางที่มั่งคั่งที่สุด ได้แก่ ชิมาสุ ทาคาโยชิ แห่งซัตสึมา และโมริ โมโตโนริ แห่งโอซุ ผู้ซึ่งมีอำนาจที่จะใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นเงิน 1,322,000 และ 1,167,000 เยน ตามลำดับ Ibid., p. 257 ไร่เพาะปลูกที่ใหญ่ที่สุดบางแห่งในฮอกไกโดนั้น ชุนศึกศักดินาเดิมเช่น ฮานิสุกะ, นาเบะฮิซึมา และคุโรตะ เป็นผู้ซื้อ Ibid., p. 258

117 Horie, ใน KUER, July 1930, Vol. XI, p. 104 อัตราส่วนที่สูงโดยเปรียบเทียบซึ่ง *ซามูไร* ถืออยู่แสดงให้เห็นเพียงความมั่งคั่งจำนวนมากของพวกเขา *ซามูไร* จำนวนเงินลงทุนที่จะนำไปใช้เป็น ประโยชน์โดยเฉลี่ยของ *ซามูไร* หนึ่งคนนั้นน้อยมากและแทบจะไม่เพียงพอสำหรับการดำรงชีพอยู่ได้เกินกว่าหนึ่งปี ฉะนั้น ต่างกันกับ *ไดเมียว* จึงมี *ซามูไร* น้อยรายที่ได้รับเงินทุนอย่างเพียงพอที่จะกลายเป็นนายธนาคาร นักอุตสาหกรรม และเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ ได้ ตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงจำนวนพันธมิตรทั้งหมดที่ *ชิโยกุ* ในจังหวัดต่างๆ สมัยที่มีการนำเงินลงทุนไปใช้เป็นประโยชน์ถืออยู่ และจำนวนพันธมิตรที่ *ชิโยกุ* ถืออยู่เมื่อสิบปีต่อมา (ค.ศ. 1884)

ผู้ถือหุ้นใน The National Banks ค.ศ. 1880

ฐานะทางสังคม	จำนวนหุ้น	ทั้งหมดเป็นเปอร์เซ็นต์	
	เยน		
ชั้นสูง (ไคเมียวและ มส่วนใหญ่)	18,571,750	44,102	
	13,417,550	31,867	
น {	ชาวนา	1,451,950	3,448
	ช่างฝีมือ	50,175	0,119
	พ่อค้า	6,252,725	14,848
	อื่น ๆ	2,366,950	5,621
รวม	42,111,100	100,000	

จังหวัด	เมื่อครั้งที่ ออกพันธบัตร (ค.ศ. 1874) (จำนวนสิบต่อพัน)	ค.ศ. 1884
เกียวโต.....	239 เยน	66
อะอิฉิ.....	651	247
นางาโน.....	220	66
อิวาเตะ.....	94	7
อะคิตะ.....	270	25
อิซิกาวา.....	812	163
โตยามา.....	113	37
คอตโตริ.....	334	34
โอคายามา.....	167	74
ฮิโรชิมะ.....	215	35
วากายามา.....	107	78
ฟุกุโอกะ.....	840	119
รวม	4,062	951

ดู Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 33 ดังนั้นมีเพียง 23 เปอร์เซนต์ของบ้านานู
ที่นำไปใช้เป็นเงินลงทุนให้เกิดประโยชน์ยังคงอยู่ในมือของชามูไรในจังหวัดเหล่านี้

เราอาจจะได้รับภาพที่ไม่ตรงความจริงเกี่ยวกับการแก้ปัญหาสมัยเมอิจิได้ หากเราคำนึงถึงการประกันหนี้สินให้แก่ โซนิน และการเปลี่ยนมารับบำนาญของไดเมียว ว่าเป็นเพียงการยินยอมหรือสินบนที่จะซื้อการสนับสนุนของชนชั้นเหล่านี้ และไม่มีเรื่องอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงขอกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ถึงแม้บุคลากรของรัฐบาลจะเป็นพวก ซามูไร เสียส่วนใหญ่ก็ตาม แต่รัฐบาลใหม่นี้ก็ได้รับการสนับสนุนและการรับประกันจากชนชั้นที่มั่งคั่งและมีเงิน และขออย่าว่าด้วยข้อยกเว้นบางประการ ไดเมียว ได้เล็งเห็นถึงผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการที่เข้ากันได้ดีกับรัฐบาลใหม่ อันเป็นการประนีประนอมซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตนแต่เดิมกับโซนินเป็นไปด้วยดี การสร้างเงินทุนหนี้สินของรัฐบาล (The National Debt fund) โดยการประกันหนี้ และการจ่ายบำนาญเพื่อให้ใช้เป็นเงินทุนในการทำประโยชน์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเมื่อยกเลิกข้อจำกัดต่าง ๆ ของศักดินา ซึ่งกำหนดไว้เกี่ยวกับการสะสมเงินทุน และการใช้เงินทุน อันนับว่าเป็นอุปสรรคใหญ่หลวงต่อการพัฒนาเกี่ยวกับระบบทุนนิยมภายใต้ บาคูฟู ได้มีการวางเงื่อนไขไว้ที่จะจ่ายเงินบำนาญเพื่อให้ใช้เป็นเงินลงทุนในการทำประโยชน์ด้วยระยะเวลาอันสั้นเป็นเงินปีซึ่งมีจะนั้นแล้วก็จะกลายเป็นหน้าที่ที่รัฐบาลจะต้องกระทำตลอดไป พันธบัตรที่ออกเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1876 โดยธนาคารแห่งชาติ (The National Banks) ที่โอคุมา ชิเงโนบุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์นี้มีจำนวนเงินถึง 174 ล้านเยนด้วยวิธีการนี้ ผู้ที่ได้รับบำนาญแต่เดิม จึงได้รับเงินก้อนถึงแม้ว่าจะลดส่วนไปบ้างก็ตามจากจำนวนเงินที่ตนควรจะได้ในระยะยาว เงินทุนนี้ ซึ่งง่ายต่อการแปลงให้เป็นเงินลงทุน เมื่อแปลงหรือไม่สามารถเปลี่ยนสิทธิของศักดินา มาเป็นการเปลี่ยนหรือแปลงสิทธิได้ ทั้งยังเชื่อมโยงประชาคมกึ่งสันโดษ

แต่เดิมเข้ากับศูนย์กลางการเงินได้ และด้วยสายใยของกิจการธนาคารจึง
ดึงเอาประชาคมเหล่านั้นเข้ามาร่วมอยู่กับวงจรของเศรษฐกิจของชาติอัน
กว้างขวาง¹¹⁸

บทสรุป : บั๊จยัซังกำหนดเงื่อนไขการสร้างประเทศสมัยใหม่ ในญี่ปุ่น

โครงสร้างทางด้านการเมืองและทางด้านสังคมของญี่ปุ่นที่มีลักษณะ
เช่นนั้นก็คือความมั่นคงของสมัยเมจิซึ่งได้วางรากฐานสำหรับประเทศสมัย
ใหม่ในญี่ปุ่น การสร้างประเทศให้ทันสมัยนี้ประสบความสำเร็จภายใต้การนำ
ที่ปราชญ์เปื่องของบรรดาข้าราชการ ซามูไร ผู้ซึ่งในการฟื้นฟูอุปสรรคแม้
แต่จากเสียงคัดค้านของสมาชิกในชนชั้นเดียวกันเอง ก็ยังสามารถดำเนินวิถี

118 “ใน ค.ศ. 1871 เนื่องจากผลของการยกเลิกแคว้นและการตั้งจังหวัด
รัฐบาลจึงต้องรับภาระหนี้สินทั้งหมดของแคว้นเข้าไว้ ในการเปลี่ยนหนี้สินเหล่านี้มา
เป็นพันธบัตรรัฐบาลใหม่ เป็นความคิดของผู้เขียน (Shibusawa) ในสมัยนั้น ใน ค.ศ.
1873 กระทรวงการคลังได้ตัดสินใจออกพันธบัตรสองประเภทเรียกกันว่า “พันธบัตร
แบบเก่า” และ “พันธบัตรแบบใหม่” และในปีต่อมา ชิโยกุ หรือ ซามูไร ผู้ใดก็ตามที่
ต้องการจะยอมสละบำนาญตกทอดของตนและรับเป็นพันธบัตรแทน ก็จะได้รับบำนาญ
เป็นพันธบัตรมีกำหนดแปดปี ผลก็คือใน ค.ศ. 1874 บำนาญตกทอดทั้งหมดถูก
ยกเลิกไปและมีการให้พันธบัตรคืนโรก ตามการเปลี่ยนระบบจ่ายบำนาญ แต่ว่าจำนวน
พันธบัตรที่ออกใช้ตามวัตถุประสงค์นั้นมีมูลค่ามากมายถึง 174 ล้านเยน และเกี่ยวกับ
ปัญหาตัวเอง จึงต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบที่สุด ตามความเข้าใจอีกประการ
หนึ่งก็คือว่า พวกบารอนและชิโยกุ ผู้ซึ่งเคยชินอยู่กับการยังชีพอยู่ได้ด้วยบำนาญ
ของตน อาจจะขายพันธบัตรเหล่านี้ ซึ่งทำให้ตนสูญเสียเงินรายได้ ซึ่งเมื่อเกิดกรณี
เช่นนั้นแล้ว จึงอาจเป็นไปได้ว่ามากกว่าบุคคลเหล่านี้อาจจะก่อความสงบสุขของ
สังคมขึ้นได้ Baron Shibusawa Eifichi, Chapter XXI (Development of Banking)
in *Fifty Years of New Japan*, Volume 1, pp. 501--2

ทางการสร้างชาติใหม่ได้อย่างเนรละฉลาด (งานสร้างชาติ ซึ่งรัฐบาล *บาทุ* ทัพัณสมัยแล้วยัดมันนั้น ได้ขยายตัวออกไปเป็นร้อยเท่า) ด้วยการเลือกเดินตามแนวทางการพิชิตแบบชาวต่างชาติ ซึ่งในสมัยเริ่มแรกก่อนมีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม หรือการสร้างกองทัพบกและกองทัพเรือให้ทันสมัย และก่อนที่จะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นประเทศมหาอำนาจนั้น อาจจะทำให้ความหายนะมาสู่กระบวนการสร้างประเทศให้ทันสมัยเองก็ได้ ดังนั้นความเป็นมุขบุรุษของบุคคลเยี่ยง โอคุโบ, อิวาคูระ และคิโด ในช่วงวิกฤตการณ์เกาหลีใน ค.ศ. 1872-3 ควรค่าแก่การได้รับความยกย่องสรรเสริญจากเพื่อนร่วมชาติของตนอย่างสูงสุด

อนึ่ง ระบบราชการนี้จำต้องทำร่วมกันไปพร้อมกับทรัพยากรอันมีอยู่อย่างจำกัดและภายใต้การคุกคามของต่างชาติ ซึ่งนับตั้งแต่กลางศตวรรษเป็นต้นมาได้ปรากฏอยู่แล้วในลักษณะการคุกคามทางทหาร และในลักษณะที่น่ากลัวยิ่งขึ้นของการลงทุนต่างชาติ ซึ่งหยั่งรากลึกอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ มาตั้งแต่ต้น ๆ สมัยเมอิจิ การที่ภัยของต่างชาติมิใช่เป็นเรื่องคิดฝันขึ้นนั้นมิอธิบายอยู่แล้วในบทก่อนหน้านี้ ข้อพิพาทเกี่ยวกับภัยต่างชาตินี้ปรากฏให้เห็นอยู่ในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศญี่ปุ่นมาจนกระทั่ง ค.ศ. 1899 ซึ่งการเป็นอิสระในเรื่องพิกัตอัตราภาษีศุลกากรยังมิได้รับผลสำเร็จอย่างเต็มที่จนกระทั่ง ค.ศ. 1910 ทำนองเดียวกับเนเออมิเอะห์ (ผู้นำชาวฮิบรู เมื่อห้าศตวรรษก่อนคริสต์กาลที่กลับมาเยรูซาเลมเพื่อสร้างกำแพงเมืองใหม่อีก ผู้แปล) ชาวญี่ปุ่นจะต้องสร้างประเทศด้วยมือหนึ่งถือดาบอีกมือหนึ่งถือเกรียง ด้วยความกระตือรือร้นที่จะได้รับเอกราชของชาติอย่างสมบูรณ์ และเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการบุกรุกคุกคามของต่างชาติ ญี่ปุ่นจึงจำต้องมุ่งไปที่ปัญหาทางการทหารด้วย ความเสียสละอันยิ่งใหญ่ในอันที่จะปฏิรูปการ-

เมืองและสังคม สิ่งที่สืบทอดทางประวัติศาสตร์มาจากสังคมสมัยโตकुทามิได้ ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากเบื้องล่าง โดยกระบวนการปฏิรูปมวลชนหรือประชาธิปไตยเลย แต่มาจากเบื้องบนโดยเด็ดขาดเท่านั้น โครงสร้างใหม่นั้นเกิดขึ้นจากเบื้องบนลงมาสู่เบื้องล่าง และเกิดขึ้นจากซากเดนของระบบเก่า ๆ ยิ่งกว่านั้นตราบเท้าที่ยังค้ำึงถึงรายได้ของรัฐบาลอยู่ ภาระของงานชั้นนี้จึงต้องตกอยู่กับประชาคมการเกษตร ด้วยการนำเอาเงินของประชาคมการเกษตรมาใช้ การสะสมและการรวบรวมเงินทุนจึงได้รับผลสำเร็จเมื่อเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้น รัฐบาลจึงไม่มีทางเลือกอื่นใด นอกจากจะทำให้จังหวะของความรู้สึกต่อต้านศักดินาซึ่งมีอยู่ทั่ว ๆ ชนบทล่าช้าลง

เครื่องช่วยให้เกิดเรื่องนี้ทั้งหมดก็คือ สภาวะที่มีการถืออำนาจเด็ดขาดแต่ก็มีเชื่อว่าจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ จนกลายเป็นตกอยู่ในภาวะแตกแยกอย่างน่ากลั้วอันตราย ด้วยการใช้สภาวะสมบูรณาญาสิทธิราชนี้เท่านั้น ที่งานชั้นสำคัญอันใหญ่หลวงของการสร้างประเทศให้ทันสมัยจะสามารถสัมฤทธิ์ผลลงได้ โดยปราศจากการเสี่ยงต่อความวุ่นวายทางสังคม อันอาจจะเป็นความพยายามที่จะทำให้วิธีการแบบประชาธิปไตยในประเทศ ที่ปรากฏขึ้นแล้ว ทั้งอย่างฉับพลันและอย่างเฉื่อยชา จากการอยู่อย่างโดดเดี่ยวสมัยศักดินายืดออกไปได้ กลไกสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ อันมาพร้อมกับการฟื้นฟูก็คือรัฐบาลที่ประกอบด้วยข้าราชการฝ่ายทหารของแคว้นที่ยอมเสียสละและที่มีความสามารถที่สุดผู้ซึ่งใช้อำนาจเด็ดขาดที่ตนทำให้แข็งแกร่งอยู่อย่างสม่ำเสมอด้วยความชำนาญเป็นยอด เมื่อหวนกลับไปพิจารณาช่วงเวลาที่ผ่านมาของสมัยนั้นแล้ว ไม่ว่าอาจจะตีความของคำว่า “ทหาร” และ “ข้าราชการ” เป็นเช่นไรก็ตาม ดูจะเป็นข้อเท็จจริงที่มีอาจโต้แย้งได้ว่า ข้าราชการฝ่ายทหารเหล่านั้นล้วนเป็นผู้นำแห่งความก้าวหน้า เป็นผู้นำใน

การสร้างประเทศให้ทันสมัย ในการสร้างประเทศสมัยใหม่ในญี่ปุ่น ตาม
 คำกล่าวของนักเขียนชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งว่า “ไม่เป็นการยุติธรรมต่อข้าราชการ
 เลยในอันที่จะถูกประณามว่าเป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางทำลาย
 ข้าราชการเหล่านี้ได้ทำประโยชน์ให้อย่างมากมายในช่วงสมัยที่มีการเปลี่ยน-
 แปลงจำต้องมีบุคคลผู้ถือหางเสือ และก็ต้องเป็นผู้นำที่เชี่ยวชาญ แต่ทว่า
 ณ บัดนี้ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อก็ได้ผ่านไปแล้ว”¹¹⁹

¹¹⁹ Iwasaki Uichi, *The Working Forces in Japanese Politics*, New York, 1921, p. 52 เรื่องบทบาทต่อมาของระบบราชการ ดู *infra*, Chapter IV, The Key Industries and the Bureaucracy, and Chapter VI, The Position of a Liberal Opposition and the Question of “Military versus Civil” in the Japanese Government.

บทที่ 4

การปรับปรุงเป็นประเทศอุตสาหกรรมสมัยแรก ๆ

ก่อนที่จะปรับปรุงเป็นประเทศอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวางจำต้องมีสิ่งที่จำเป็นสองประการ นั่นก็คือ มีเงินทุนและแรงงานอย่างเพียงพอ สิ่งจำเป็นหลักเหล่านี้สามารถที่จะสรุปในรูปแบบเป็น ประการกว้าง ๆ ได้ดังนี้

(1) ระดับสูงพอควรในการผลิตและในการหมุนเวียนของสินค้าและการแบ่งส่วนแรงงาน (2) การเพิ่มเงินลงทุนจำนวนหนึ่งที่อยู่ในมือของผู้ผลิต และ (3) การมีองค์กรของแรงงานเสรีที่ใหญ่พอสมควร เสรีในความหมายของการไม่ถูกกีดขวางจากการเป็นเจ้าของวิธีการผลิต และจะนั้นจึงพร้อมที่จะเสนอตัวเข้าร่วมในตลาดแรงงาน เพื่อที่จะเข้าใจลักษณะเด่น ๆ ของการปรับปรุงญี่ปุ่นให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม อาจไม่มีอะไรดีไปกว่าการพิจารณาสิ่งจำเป็นสามประการดังกล่าวมานี้ในการที่จะทำให้ระบบทุนนิยมทางด้านอุตสาหกรรมเจริญรุ่งเรืองดังที่ได้เป็นอยู่ในประเทศญี่ปุ่นแล้ว

เนื่องจากหนังสือเล่มนี้มีได้ตั้งใจที่จะให้เป็น การศึกษาอย่างละเอียดและอย่างมีหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่ จึงจะทำให้เราก้าวไกลเกินไปหากเราจะเข้ามาทำการสำรวจทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่จำเป็นทั้งสามประการนี้ โดยนั้นจึงเป็นการเพียงพอที่จะกล่าวถึงข้อเท็จจริงสองสามประการเพื่อที่จะอธิบายถึงสิ่งที่จำเป็นประการแรก สำหรับประการที่สอง ซึ่งนับว่าสำคัญมากกว่าในการทำให้ระบบทุนนิยมของญี่ปุ่นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ก็จะต้องมีการอธิบายมากขึ้น ส่วนประการที่สาม จะกล่าวถึงการสร้างตลาดแรงงานขึ้นในบทต่อไป ซึ่งจะได้อธิบายกันว่าเป็นผลประการหนึ่งของความมั่นคงเกี่ยวกับที่ดินไร่นา

การผลิตและการหมุนเวียนของสินค้า

ในผลงานของนักเขียนเช่น ทาเคโคชิ, ฮอนโจ, ทสึชิยะ, โคคุโซ และทาคิซาวามีสาระมากมายที่แสดงถึงระดับการค้าและการผลิตด้วยมือ (ซึ่งแตกต่างจากการผลิตด้วยเครื่องจักร) ว่าสูงเท่าใดในสมัยโตคุกาวา ถึงแม้ว่าข้าวจะยังคงใช้เป็นมาตรฐานสำหรับการแลกเปลี่ยน เงินกลับเป็นสิ่งสำคัญในฐานะเป็นตัวกลางแลกเปลี่ยนแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองเล็ก ๆ และเมืองใหญ่ ๆ สิ่งที่ทำให้กิจการค้าอันยิ่งใหญ่นี้เป็นไปได้ก็คือการผลิตเพื่อตลาด นั่นก็คือการผลิตที่มีเหนือและมีเกินความต้องการของผู้ผลิต ซึ่งตามปกติแล้วก้าวไปพร้อม ๆ กับความเจริญสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในด้านผลิตผลการเกษตร และพร้อมกับความเจริญในการแบ่งส่วนแรงงาน ความต้องการสินค้าได้รับแรงกระตุ้นจากความเจริญอย่างรวดเร็วของเมืองใหญ่ ๆ ที่มีผลสืบเนื่องมาจากการที่ชาวไร่เข้ามารวมกันในเมืองปราสาท และการเคลื่อนไหวทางด้านการขนส่ง และกิจการค้าอย่างรวดเร็วซึ่งเชื่อมโยงกับระบบชั้นคินโคไท ความต้องการสินค้าอย่างมากมายเพียงใดนั้นสามารถแก้งได้จากประชากรที่เมืองเอโดะ ซึ่งเมื่อขึ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 อาจจะเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในโลกก็ได้ โดยมีจำนวนระหว่าง 1,300,000 ถึง 1,400,000¹ แม้ใน

¹ Tsuchiya, *Economic History of Japan* p. 193 ทสึชิยะ ให้จำนวนประชากรของลอนดอน ในฐานะเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในโลกตะวันตกว่ามีระหว่าง 500,000 ถึง 700,000 ใน ค.ศ. 1700 และ 865,000 ใน ค.ศ. 1801 Takizawa, *op. cit.*, p. 52 ให้การคาดประมาณที่สูงกว่าของประชากรที่เมืองเอโดะ ใน ค.ศ. 1723 ตามบันทึกสมัยเดียวกันที่ Takizawa ใช้ปรากฏว่ามีประชากร 526,317 (ไม่นับรวมชาวไร่) และใน ค.ศ. 1787 ประชากรได้ขึ้นไปถึง 2,285,300 คน ที่ว่าจำนวนตัวเลขเหล่านี้สูงเกินไปนั้นอาจจะถือเอาตามการคาดประมาณของ Takekoshi ซึ่งใกล้เคียงกันมากกับของทสึชิยะ ก็ได้คือ 1,367,880 เมื่อตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 18 Takekoshi, *op. cit.*, Volume III, p. 133 ความย่อของ Professor S. Koda เกี่ยวกับประชากรตามซานเมืองในสมัยโตคุกาวามืออยู่ใน "Materials on Japanese Social and Economic History : Tokugawa Japan," edited by N. Skene Smith, TASJ, Second Series, Vol. XIV, June 1937, pp. 35-6

ปี ค.ศ. 1665 โอซากาก็มียุทธประชากรประมาณ 268,760 คน² และเกียวโตเมืองซึ่งมีการค้าหัตถกรรมที่ชานาญในญี่ปุ่นตามที่ Dr. Engelbert Kaempfer นักท่องเที่ยวชาวสังเกตพิจารณาไว้เมื่อ ค.ศ. 1691 ว่าเป็นศูนย์กลางการผลิตที่สุดในญี่ปุ่น โดยมีการค้าและอุตสาหกรรมต่าง ๆ มากที่สุด³

การแบ่งส่วนแรงงาน

ตามที่อาดัม สมิธ กล่าวไว้ว่า การแบ่งส่วนแรงงานเป็นสาเหตุสำคัญของการเพิ่มผลิตผลที่ได้จากแรงงาน การแบ่งส่วนแรงงานได้ก้าวไปไกลมากพออยู่ในสมัยนี้ จนอาจมองเห็นเส้นแบ่งเขตได้อย่างชัดเจนระหว่างการผลิตวัตถุดิบกับการผลิตสินค้า⁴ ในด้านช่างฝีมือแล้วมีความถนัดปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดแจ้ง ดังนั้น ผู้ที่จะสร้างบ้านจะต้องมีช่างฝีมือเหล่านี้ เช่น ช่างไม้ ช่างเลื่อยไม้ ช่างทาสี ช่างมุงหลังคา ช่างก่ออิฐ ช่างปูน ช่างก่อตึก และช่างปูเสื่อ⁵ แนนทีเดียวก เมื่อกาลล่วงไป ลักษณะของการจำกัดอาชีพทำให้ผลิตผลหยุดชะงัก ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็จะต้องมีการเลิก (ซึ่งมีผลมาแล้วครั้งหนึ่งและครั้งสุดท้ายภายหลังสมัยฟื้นฟู) แต่สิ่งที่สำคัญสำหรับการแบ่งส่วนแรงงานในสมัยนี้ก็คือ ความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างผู้ผลิต

² Takizawa, *op. cit.*, p. 53 สำหรับจำนวนประชากรของเมืองใหญ่อื่น ๆ ในญี่ปุ่นสมัยโตคุกาวา ดู Tsuchiya. *op. cit.*, p. 193

³ Engelbert Kaempfer, *History of Japan, 1690-1692*, ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย J.G. Scheuzer, Glasgow, 1906 ดู ตอนที่มิหวัเรื่องว่า "Description of Miaco" (Kyoto), Volume III. pp. 20-2

⁴ สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับความถนัดในการผลิตและการแบ่งส่วนแรงงานในสมัยโตคุกาวานั้น ดู Tsuchiya *op. cit.*, pp. 175-84

⁵ William A. Spurr, "Business Cycles in Japan before 1853," *American Journal of Political Economy*, Vol. XLVI, No. 5, October 1938, p. 663

และผู้ขายสินค้า ผู้ผลิต^๕นั้นรวมตัวกันเข้าเป็นสมาคมอาชีพหรือสมาคมคนงาน ส่วนผู้ขายสินค้านั้นรวมกันเป็นผู้ขายส่งแบบผูกขาดคือ *โทคุมิ ดอนยา* และ *คาบุ นาคามา* หรือสหพันธ์สมาคม⁶

พร้อม ๆ กับเรื่องนี้ ก็มีเรื่องความกดดันเฉพาะเขตได้เข้ามาแทนที่ระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ของแคว้นเก่า ๆ ซึ่งไม่เคยทำสำเร็จได้เลย แม้กระทั่ง ในสมัยก่อนโน้น ยามาكاتะ โฮชู เขียนไว้เมื่อ ค.ศ. 1820 ว่า “หลายมณฑลมีข้าวอุดมมากอีกหลายมณฑลอุดมเมล็ดพืช แห่งอื่น ๆ ก็มีผ้า และยังมีบางมณฑลที่อุดมไปด้วยกระดาษ ไม้ และอื่น ๆ ดังนั้นมณฑลต่าง ๆ ส่วนมากจึงผลิตสินค้าเฉพาะเพียงหนึ่งหรือสองชนิดเสียเป็นจำนวนมากและมีได้ผลิตสิ่งอื่น ๆ ขึ้นเองเลย”⁷

อย่างไรก็ตาม การแบ่งส่วนแรงงานก็ถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบของอุตสาหกรรมครัวเรือนที่มีอยู่อย่างแพร่หลายซึ่งถูกครอบงำด้วยการลงทุนเพื่อ

6 เกี่ยวกับสมาคมคนงานในสมัยโตคุกาวา คุบะเกี่ยวกับเรื่องนี้ (XXVI) ใน Takekoshi, *op. cit.*, Vol. III, pp. 242-73 และ Takizawa, *op. cit.*, pp. 63-4 เกี่ยวกับ Tokumi Donya คุ Takekoshi, *op. cit.*, Vol. II, pp. 498-566 และ Takizawa, *op. cit.*, pp. 58-60 และ 104-5 เกี่ยวกับ Kabu Nakama (Federation of Guilds) คุ Smith, editor, “Tokugawa Japan.” *TASJ* Second Series, Vol. XIV, June 1937, pp. 78-116 หลักฐานเป็นภาษาญี่ปุ่นเกี่ยวกับสมาคมพ่อค้าคือ “Tonya Enkaku Shoshi” (Short History of the Tonya), Vol. VIII, pp. 769-89 ใน *Nihon Sangyo Shiryo Talkei* (An Outline of the Historical Materials for Japanese Industry), by Takimoto Seiichi and Mukai Shikamatsu, Tokyo, 1927 เรื่องนี้เน้นให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างโอซากาว่าเป็นตลาดค้ากลางหรือศูนย์รวมสินค้าของญี่ปุ่น และเอโดะเป็นศูนย์กลางสำคัญของสินค้าอุปโภคบริโภค เรื่องนี้มีรายชื่อของ *Tonya* ในญี่ปุ่นระหว่างช่วงสมัยโตคุกาวา และอธิบายว่า *Tonya* เหล่านี้ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าผูกขาดด้วยการจ่ายเงินค่าธรรมเนียมที่เรียกว่า *เมียวกาคิน* แก่เจ้าหน้าที่ไม่ว่าจะของแคว้นหรือ *บาคู*ก็ตาม

7 ถัดลอกมาจาก Spurr, *op. cit.*, p. 663

การค้า และรวมถึงการผลิตเครื่องกระเบื้องเคลือบ เครื่องรัก ไข่มุข ฝ้ายทองเหลือง และสินค้าอื่นๆ ที่ทำด้วยไม้และไม้ไผ่ เครื่องปั้นดินเผาที่ทำด้วยฟาง เหล้าสาเก และโชยุ สินค้าสำคัญๆ ที่ผลิตเพื่อตลาดนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในมือของชาวไร่ชาวนา หรือครอบครัวชาวไร่ที่ยากจนซึ่งทำงานประปรายเพื่อเพิ่มรายได้ที่ขาดแคลนของครอบครัว เราจะได้เห็นในบทต่อไปถึงเรื่องการเข้ามาตีตลาดของสินค้าต่างประเทศราคาถูก โดยเฉพาะเส้นด้ายและผลิตภัณฑ์ที่ผลิตจากโรงงานด้วยเครื่องจักรของญี่ปุ่น ได้ทำลายอุตสาหกรรมครัวเรือนจำนวนนับพันๆ ของผู้ผลิตด้วยมือแบบดั้งเดิมเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าเป็นการเร่งให้มีการแบ่งส่วนแรงงานและสร้างตลาดค้าภายในประเทศขึ้น

การเพิ่มเงินลงทุน

ตามข้อที่สองเกี่ยวกับการเพิ่มเงินลงทุนที่อยู่ในมือของผู้ผลิตนั้น หลักฐานทั้งหมดของเราบ่งชี้ให้เห็นข้อสรุปว่า ตัวแทนสำคัญในการเพิ่มเงินลงทุนในสมัยศักดินาตอนปลายได้แก่ พ่อค้า และนายทุนเงินกู้ และในเรื่องที่เกี่ยวกับข้อนี้ ฟุคุดาซาชิ (นายหน้าขายข้าวและตัวแทน) ทางเมืองโอซากา เป็นผู้มืบทบาทสำคัญยิ่ง เงินทุนการพาณิชย์ซึ่งถูกขัดขวางอย่างรุนแรงจากนโยบายโดดเดี่ยวสมัยโตคุกาวา จึงต้องเพิ่มขึ้นอย่างมากสำหรับการค้าภายในประเทศซึ่งมีการจัดระเบียบไว้อย่างดีเท่าที่กฎข้อบังคับทางเศรษฐกิจสมัยศักดินาจะอำนวยให้ สิ่งที่สำคัญของกฎข้อบังคับเหล่านี้ก็คือ การเข้าช้อนกันระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม (อาทิเช่น อุตสาหกรรมครัวเรือน) และผลที่ตามมาก็คือการทำให้ตลาดในประเทศแคบลง

เงินทุนการพาณิชย์ตามที่มีอยู่ในญี่ปุ่นสมัยโตคุกาวานั้นพอหนุนขึ้นในมือของพวกพ่อค้าใหญ่ๆ และนายทุนเงินกู้ที่มีอภิสิทธิ์เพียงสองสามราย

ได้แก่พวกตระกูลมิตซุซุ, โอโนะ และ โคโนอิเกะ และเราก็สามารถจะคาดประมาณได้โดยคร่าวๆ ถึงจำนวนการเพิ่มพูนนี้ได้จากรายการสินค้าที่มีราคามหาศาลซึ่ง**บาคุฟุ**รับมาจาก โยโดยะ ซาบุโระเยมอน พ่อค้าข้าวที่ยิ่งใหญ่แห่งโอซากาในสมัย เก็นโรกุ (ค.ศ. 1688-1702)⁸ เรายังทราบได้อีกว่าเจ้านายที่เป็นพ่อค้าอีกสองสามรายที่ได้รับความคุ้มครองจาก**บาคุฟุ** และขุนศึกศักดินาผู้มีอำนาจ ประสบความสำเร็จในการเพิ่มพูนทรัพย์สินของตน หากเราได้พิจารณาจากจำนวน**โกโยคิน** (เงินให้กู้แบบบังคับ)⁹ แต่เนื่องจากถูกห้ามมิให้มีโอกาสเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศ หรือมิให้มีรายได้จากการตักตวงผลประโยชน์ของเมืองขึ้นและการค้าซึ่งทำให้บริษัทใหญ่ๆ และพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกร่ำรวยขึ้นเนื่องจากใช้ระบบพาณิชย์นิยม พ่อค้าญี่ปุ่นจึงต้องพอใจกับการค้าในตลาดที่จำกัดมาก เพราะก็เป็นการค้าร่วมมือกับ**บาคุฟุ** หรือรัฐบาลแคว้น และด้วยการหากำไรในตลาดค้าข้าว จึงค่อนข้างเป็นธุรกิจขนาดปานกลางซึ่งทำให้อัตราการเพิ่มพูนล่าช้าลง

8 “ทรัพย์สินที่รับมานี้มีฉากทอง 50 กุ เรือของเล่นที่ประดับด้วยเพชรนิลจินดา 3 ลำ พรหม 373 ผืน ทองเหลือง 10,050 คิน (1 คิน = 1 ปอนด์) เพชรพลอยขนาดใหญ่ 273 เม็ด และขนาดเล็กอีกนับไม่ถ้วน ทอง 2 หีบ เหรียญทองขนาดใหญ่ 3,000 เหรียญ ไข่มุก 120,000 เม็ด เงิน 85,000 *kwanme* เงินตราที่ทำด้วยทองแดง 75,000 *kwan* เรือ 150 ลำ โกดังเก็บสินค้า 150 หลัง โกดังเก็บเพชรพลอย 17 หลัง ยุงข้าว 80 แห่ง โกดังเก็บถั่ว 80 แห่ง บ้านในโอซากา 28 หลัง บ้านในเมืองอื่นๆ อีก 64 หลัง ผลประโยชน์ประจำปีที่เป็นข้าวสำหรับ**ไดเมียว**หนึ่งคนมีจำนวนถึง 332 *โกกุ* และบ๊าส 150 *ไซบู*” *Takizawa, op. cit.*, p. 103 ลักษณะของความมั่งคั่งอีกประการหนึ่งที่มีใช้เป็นเพียงเงินทุนมีปรากฏเป็นรายการยาวเหยียดพร้อมกับจำนวนความมั่งคั่งของแต่ละบุคคล *Takekoshi, op. cit.*, Volume II, pp. 360-2

9 เกี่ยวกับจำนวน**โกโยคิน** ดู *Honjo, op. cit.*, pp. 328, 331, 333, 336, 342-3 เราสามารถเห็นได้ถึงความแตกต่างระหว่างจำนวนที่รัฐบาลเกณฑ์เอามา กับจำนวนที่ตระกูลใหญ่ๆ เหล่านี้จ่ายไปจริง

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่ทำการค้าใหญ่ ๆ ของยุโรป เราอาจจะกล่าวได้ว่า นโยบายสมัยโตคุกาวาบิบังคับระบบพาณิชย์นิยมของญี่ปุ่นมากจนกระทั่งไม่สามารถทำให้ถึงขั้นที่เจริญเต็มที่ ช่วงที่มีผลประโยชน์ และมีลักษณะเฉพาะที่สุดคือช่วงที่มีการวางระเบียบผูกขาดการค้าระหว่างอาณานิคมโพ้นทะเลกับนครหลวงของอาณานิคมในอันที่จะให้ประโยชน์ฝ่ายหลังด้วยการสูญเสียของฝ่ายแรก ในญี่ปุ่น ลักษณะเฉพาะของระบบพาณิชย์นิยมเป็นลักษณะของการผูกขาดด้วย แต่ก็ประสานกันอย่างใกล้ชิดกับขบวนการ “การปฏิรูปของแคว้น” ดังที่ได้อธิบายไว้ในบทก่อน และที่สำคัญก็คือเป็นลักษณะของระบบพาณิชย์นิยมซึ่งให้ตัวอย่างที่แสดงถึงสัมพันธภาพแบบนครหลวงกับอาณานิคม ระหว่างเมืองใหญ่ (นครหลวง) กับเมืองชนบทที่อยู่รอบๆ (อาณานิคม) อันเป็นลักษณะเฉพาะของระบบพาณิชย์นิยมของยุโรปสมัยก่อน¹⁰ ทำนองเดียวกับระบบพาณิชย์นิยมของยุโรป ระบบของญี่ปุ่นขึ้นอยู่กับ การผูกขาดพอ ๆ กับการที่รัฐเข้าแทรกแซงและให้การคุ้มครองไม่ว่าจะเป็น *บาคุฟุ* หรือ *ยัน* ก็ตาม และเนื่องจากเป็นระยะที่อยู่ในช่วงของการเพิ่มพูนเงินลงทุน จึงแสดงให้เห็นถึงความกระหายในทองแท่งและ “ความกลัวสินค้า” พร้อม ๆ กันไป¹¹

¹⁰ Maurice Dobb, *Political Economy and Capitalism, Some Essays in Economic Tradition*, London 1937, p. 232 note 2 “ข้อกำหนดในการผูกขาดต่างๆ ของสมาคมพ่อค้ามีเพิ่มเติมขึ้นอยู่เรื่อยๆ ตามนโยบายของรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งมีจำนวนมากเท่ากับเป็น “ระบบอาณานิคม” ในเรื่องชนบทที่อยู่รอบๆ ก่อให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของระบบทำนองนี้...”

¹¹ Johann Joachim Becher พ่อค้าพาณิชย์นิยมชาวเยอรมันผู้ยิ่งใหญ่ได้อธิบายถึง “ความกลัวสินค้า” นี้ว่า : “การขายสินค้าให้ผู้อื่นย่อมจะเป็นการดีกว่าการซื้อสินค้าจากผู้อื่น เพราะประการแรกนั้นเป็นการนำผลประโยชน์บางอย่างมาให้ แต่ประการหลังนำความเสียหายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้มาให้” คัดลอกมาจาก Eli F.

การเปรียบเทียบระหว่างลัทธิพาณิชย์นิยมของญี่ปุ่นกับของยุโรป

ญี่ปุ่นสมัยก่อนโตคุกาวา การค้าต่างประเทศ โจรสลัด แม้แต่ในสมัยต้น ๆ ของการไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่น เช่น ยามาตะ นากามาซา (ค.ศ. 1578-1633) ในสยาม และนอกจากนี้ การส่งทหารไปเกาหลีของฮิเดโยชิ ชูให้เห็นถึงนโยบายของลัทธิพาณิชย์นิยม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับการค้า การกระทำแบบโจรสลัดและแบบไปตั้งถิ่นฐานของยุโรปและอังกฤษ โดยเฉพาะในสมัยเดียวกัน ฉะนั้น การอยู่อย่างโดดเดี่ยวมาเป็นเวลานานปี จึงมีเพียงแต่เป็น อุปสรรคแห่งความเจริญทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเท่านั้น ยังทำให้ความเจริญทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นทั้งล่าช้าโดยสิ้นเชิงและทั้งโดยการเปรียบเทียบดังที่นายออร์เชิร์ต ให้ข้อสังเกตไว้อย่างสมเหตุสมผลว่า ควรจะนำญี่ปุ่นคริสต์ศตวรรษที่ 18 มาเปรียบเทียบกับอังกฤษ มิใช่ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ยิ่งใหญ่ แต่ควรต้องนำมาเปรียบกับอังกฤษสมัยทิวดอร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 มากกว่า ว่าเป็นประเทศเกษตรกรรมอย่างเต็มที่ และมีงานหัตถกรรมภายในครัวเรือนอย่างกว้าง-

Heckscher, *Mercantilism* London, 1935, Vol. II, p. 116 สำหรับการวิเคราะห์เกี่ยวกับ “ความกลัวสินค้า” และผลที่ตามมา ความกระหายในทองแท่ง ซึ่งเป็นลักษณะประจำของลัทธิพาณิชย์นิยมญี่ปุ่นก็ทำนองเดียวกับของชาวยุโรป ดู *Ibid.*, Vol. II, pp. 117-118 Honda Rimei (หรือ Toshiaki) ผู้สนับสนุนการติดต่อกับตะวันตกคนแรกๆ ผู้หนึ่งในสมัยโตคุกาวา ได้เขียนไว้เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการพาณิชย์นิยมซึ่งเขาสนับสนุนโดยที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับงานด้านพาณิชย์นิยมแบบชาวยุโรปเลย เขาสรุปข้อความสำคัญเกี่ยวกับใจความสำคัญของลัทธิพาณิชย์นิยมเข้าไว้เพียงวลีเดียวว่า “การค้าต่างประเทศเป็นการต่อสู้ที่แต่ละฝ่ายต่างแสวงหาความมั่งคั่งจากอีกฝ่ายหนึ่ง” ถัดออกมาจาก Honjo Eijiro, “Japan’s Overseas Trade in the Closing Days of the Tokugawa Shogunate,” in KUER, April 1939, Volume XIV, p. 5 อีกทั้ง *Supra*, Chapter III, note 78

ขวาง¹² กระนั้นก็ตาม การเปรียบเทียบญี่ปุ่นสมัยโตคุกาวานี้ก็ยังเป็นการเปรียบเทียบอย่างใจกว้าง เพราะว่าอังกฤษสมัยทิวเดอร์นั้นได้วางรากฐานการค้าโพ้นทะเลไว้เรียบร้อยแล้ว (ในบริษัทการค้าใหญ่ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ 16) และได้วางรากฐานการแผ่ขยายทางนาวิในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ VII อังกฤษยังได้เริ่มมีอาณานิคม (ค้นพบและอ้างสิทธิเหนือเกาะนิวฟันแลนด์ เมื่อ ค.ศ. 1497) และด้วยการทำหายุความยิ่งใหญ่ทางนาวิของสเปนเป็นผลสำเร็จ อังกฤษจึงได้มีอำนาจควบคุมเส้นทางการค้าสายสำคัญที่ไปยังหมู่เกาะอินเดียและอเมริกาทั้งสองทวีป เพื่ออธิบายเรื่องนี้โดยสังเขป การฟื้นฟูสมัยเมอิจิจึงต้องเริ่มที่ฮิเดโยชิ ทำค้างไว้ แต่เนื่องจากการอยู่อย่างสันโดษมาเป็นเวลา 250 ปี ได้ทิ้งร่องรอยทางเศรษฐกิจและสังคมของญี่ปุ่นไว้อย่างลึกซึ้ง โดยการทำให้ความเจริญรุ่งเรืองของชาติต้องชะงักกันไป ญี่ปุ่นสมัยเมอิจิจำต้องต่อสู้กับข้อบกพร่องที่พอกพูนมากขึ้นมาจากการกระทำของสมัยโตคุกาวา สมัยฟื้นฟูมิใช่เป็นเพียงการดำเนินตามนโยบายการขยายการค้าของฮิเดโยชิสืบต่อมาเท่านั้น หากเป็นเพราะด้วยสาเหตุธรรมดาๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ญี่ปุ่นเผชิญกับการต่อสู้เพื่อดำรงอยู่ในฐานะเป็นประเทศเอกราชพ้นจากการคุกคามของนายทุนต่างประเทศ ญี่ปุ่นยังจะต้องแข่งขันให้ทันกับประเทศตะวันตกที่ก้าวหน้าแล้วในทางเทคโนโลยีเกี่ยวกับเครื่องจักรยนต์รถกลไก และอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมทั้งความเป็นเอกราชทางเศรษฐกิจและแม้กระทั่งการเมืองของญี่ปุ่นก็ตกอยู่ในภาวะที่เสี่ยงอันตราย ญี่ปุ่นจะต้องเอาชนะอุปสรรคในด้านอัตราภาษีศุลกากรที่ระบบสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคกำหนดไว้มาเป็นเวลาถึงครึ่งศตวรรษ นโยบายทางเศรษฐกิจสมัยเมอิจิ

¹² John E. Orchard, *Japan's Economic Position*, New York, 1930, pp. 71-2

จึงเป็นการผสมผสานกันของระบบพาณิชย์นิยมแบบเก่าโดยมีรัฐคุ้มครองกับการผูกขาดแบบใหม่¹³ ซึ่งเชื่อมโยงกับการผูกขาดทางการค้าที่มีอยู่ก่อนแล้วในญี่ปุ่นสมัยโตคุกาวา ดังนั้น ตระกูลพ่อค้าที่ได้รับการสนับสนุนในด้านผลประโยชน์เกี่ยวกับการธนาคาร จึงได้เป็นผู้อำนวยความสะดวกที่มีสิทธิพิเศษของธนาคารและอุตสาหกรรม นั่นคือ ดร. ทิ. นางาอิ นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชาวญี่ปุ่นจึงเรียกรัฐบุรุษสมัยเมจิว่าเป็นพวกพ่อค้าพาณิชย์นิยมรุ่นสุดท้าย แต่ ดร. เอช. จี. มุลตัน นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอเมริกันเรียกพวกนี้ว่าเป็นพวกวางแผนรุ่นแรกเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชาติ¹³ อีกนัย

13 ในเรื่อง R. Ishii ให้อ้างถึง T. Nagai และ H.G. Moulton ไว้ในหนังสือเรื่อง *Population Pressure and Economic Life in Japan*, London, 1937, p. 20 ถึงแม้ว่าแนวความคิดในการวางแผนของชาติจะมีได้เหมือนกับการผูกขาด แต่ก็อาจเป็นไปได้ที่จะถือว่านโยบายการค้าของรัฐและการส่งเสริมเป็นพิเศษ ซึ่งให้แก่ตระกูลการเงินใหญ่ ๆ สองสามตระกูล เป็น “การวางแผน” ที่ตรงกันข้ามกับนโยบายการค้าเสรีของแมนเชสเตอร์ในสมัยโบราณ ซึ่งคัดค้านการแทรกแซงของรัฐในทุกรูปแบบ นักเขียนชาวญี่ปุ่นอีกผู้หนึ่งได้กล่าวถึงสมัยเมจิสมัยต้นว่าเป็นสมัยของพ่อค้าพาณิชย์นิยม Professor Yosio Honyden, “Der Durchbruch des Kapitalismus in Japan” in *Industrialisierung Japans*, *Welwirtschaftliches Archiv*, 46 Band, Heft 1, Jena, July 1937, p. 29

ระบบผูกขาดทางการค้าแบบนี้ ซึ่งดำเนินงานโดยรัฐบาลที่เป็นข้าราชการจำเป็นต้องมีเอกราชไทยแบบสมบูรณ์ภายใต้รัฐธรรมนูญในการเมืองเพื่อความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังนั้น จึงเป็นปรกซ์กับลัทธิทุนนิยมแบบ “เสรี” ซึ่งไม่มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้ในญี่ปุ่น ความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันระหว่างระบบผูกขาดแบบเก่า (การค้าแบบพาณิชย์นิยม) และระบบผูกขาดแบบใหม่ (นายทุนการเงิน) มีอธิบายอยู่ใน Dobb. *op.cit.*, Chapter VII, pp. 226–72

Itani Zenichi นักเขียนชาวญี่ปุ่นอีกผู้หนึ่งกล่าวว่า, “โอคุโบ ผู้ซึ่งใช้ระบบพาณิชย์นิยมอย่างรุนแรงในสมัยเมจิตอนต้นมาจนถึง ค.ศ. 1877 สามารถเปรียบเทียบกับได้กับ คอลแบร์ก แห่งฝรั่งเศส” กัดลอกมาจาก Horie Yasuzo, *Nihon Shihonshugi no Seiritsu* (The Formation of Japanese Capitalism) Tokyo, 1938, p. 252

หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าระบบการพาณิชย์ที่มีการผูกขาดทางการค้า และขึ้นอยู่กับ
 สถานะที่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ดังในอังกฤษและฝรั่งเศสสมัยคริสต์
 ศตวรรษที่ 16 และ 17) เปรียบเสมือนไม้ยันให้ระบบทุนนิยมสอนเดิน
 เมื่อลัทธิทุนนิยมเจริญเต็มที่แล้ว ระบบทุนนิยมยุโรปก็จะทิ้งไม้ยัน กล่าวคือ
 อำนาจอธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพบว่าไม้ยันนี้เป็นอุปสรรค ไม่
 จำเป็นต้องใช้มันจึงทำลายมันเสีย ในประเทศญี่ปุ่น ชนชั้นนายทุนที่ยังไม่
 เจริญเติบโตไม่สามารถทิ้งไม้ยันแห่งอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ได้และ
 ต้องพึ่งไม้ยันนี้ในสมัยเมจิอย่างเต็มที่มากกว่าที่เคยทำมาแล้วในการปกครอง
 ของ ฮัน หรือ บาคูฟุ

ความร่ำรวยอย่างรุนแรงของผู้นำสมัยเมจิในอนั้นจะทำสิ่งซึ่งประเทศ
 อื่น ๆ ทำได้ในหนึ่งศตวรรษหรือมากกว่านั้นให้เสร็จลงได้ในหนึ่งชั่วอายุคน
 จะต้องมีการพิจารณาความแตกต่างที่มีอยู่ระหว่างเทคนิคสมัยศักดินาแต่
 โบราณของญี่ปุ่นกับเทคนิคทางด้านอุตสาหกรรมของชาติที่เจริญก้าวหน้าที่สุด
 เพื่อที่จะกระโดดข้ามความแตกต่างนี้ได้ มากกว่าที่จะค่อย ๆ เดินไปตามถนน
 อันคดเคี้ยวขรุขระที่ชาติต่าง ๆ ผู้ริเริ่มเดินไป จะต้องใช้เวลาฝึกฝนคนงาน
 ที่มีความชำนาญเป็นอันมาก และจะต้องสะสมเงินทุนมหาศาล ญี่ปุ่น
 ยังคงขาดสิ่งแรกในสมัยเมจิตอนต้น และสำหรับสิ่งหลังแล้ว ตระกูลที่
 มั่งคั่งเพียงน้อยรายเท่านั้นที่มีเงินสะสมเพียงพอที่จะเข้าไปสู่วงการธุรกิจด้าน

Royama Masamichi กล่าวไว้ใน “Problems of Contemporary Japan”,
 Occasional Papers of the University Hawaii, of Number 24, January 1935
 p. 14 อธิบายว่ารัฐบาลสมัยเมจิได้ดำเนินตามแบบของนโยบายพาณิชย์นิยมสำหรับ
 มาตรฐานแห่งชาติ เช่นเดียวกับที่แคว้นซึ่งเจริญมาก ๆ ในตอนปลายของสมัยศักดินา
 ของญี่ปุ่นกระทำประการไปบ้าง

อุตสาหกรรมโรงงาน ซึ่งเป็นสภาพที่บังเอิญไปสนับสนุนระบบผูกขาดหรือ การลงทุนแบบรวมทุนมาตั้งแต่เริ่มแรกของระบบทุนนิยมของญี่ปุ่น แต่ดังที่ เคยปรากฏมาแล้วว่า นายทุนทางการเงินใหญ่ ๆ ไม่ก็รายผู้ซึ่งมีความใกล้ชิด อย่างมากกับรัฐบาล ได้แสดงความลังเลใจที่จะเสี่ยงเงินลงทุนของตนในธุรกิจ ที่ต้องใช้เงินลงทุนมหาศาล และก่อนที่จะมีเครื่องแสดงให้เห็นผลกำไรของ ธุรกิจเช่นนั้นอย่างชัดแจ้งแล้ว ความแตกต่างระหว่างเทคนิคญี่ปุ่นแบบเก่า และวิธีการผลิตที่ดีที่สุดของชาติตะวันตกก่อให้เกิดสภาพที่ยากลำบากสำหรับ การก่อตั้งและการเพิ่มเงินทุนเอกชนในการอุตสาหกรรม ถึงแม้ว่าโอกาสใน การลงทุนอุตสาหกรรมจะมีอยู่มาก แต่เจ้านายที่เป็นพ่อค้าก็ยังลังเลใจในการ เป็นผู้ริเริ่มงานด้านนี้ ดังนั้น รัฐบาลด้วยความช่วยเหลือแบบ*โกโยคิน* (เงินกู้) จากพวกพ่อค้าพวกเดียวกันนี้เองในขั้นแรก และด้วยรายได้อันมีอยู่อย่าง จำกัดของรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาษีที่ดิน จึงสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมได้ ฉะนั้น ระบบนายทุนของญี่ปุ่นสมัยต้น ๆ จึงอาจจะอธิบายได้ว่าเป็นเสมือนสิ่งละอันพันละน้อยในเรือนกระจก ซึ่งเติบโตขึ้นภายใต้การ พิทักษ์และการอุดหนุนของรัฐ การลงทุนของเอกชนใหญ่ ๆ ก็ยังนิยมทำกัน อยู่ในด้านการค้า การธนาคารและกิจการเงินเชื่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้าน เงินกู้ของรัฐบาลที่ให้กำไรและปลอดภัย¹⁴ ส่วนเงินทุนเล็ก ๆ ก็มีได้รับการ เชิญชวนให้ออกไปจากชนบท ณ ที่ซึ่งการค้า การออกเงินให้กู้ยืม และการ

¹⁴ อัตราดอกเบี้ยของ*โกโยคิน*ในสมัยเมจิตอนต้นเท่ากับ 1.5% ต่อเดือน โดย มีภาษีที่ดินเป็นหลักประกัน Honjo, *op.cit.*, pp. 335-6 ผู้เขียนคนเดียวกันนี้เองให้ การารงแสดงถึงเงินต้นและดอกเบี้ยของ*โกโยคิน*ไว้ใน *ibid.*, p. 336

เก็บค่าเช่าสูง โดยคิดส่วนเฉลี่ยเกือบหกสิบเปอร์เซ็นต์จากพืชผลของผู้เช่า¹⁵ เป็นอุปสรรคมิให้เงินทุนที่ลงไปในการเกษตรไหลไปสู่กิจการอุตสาหกรรม

ความสำคัญของเงินทุนธนาคารในญี่ปุ่น

เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้การแลกเปลี่ยนและสินเชื่อสะดวกขึ้น และทำให้รวมเงินทุนที่มีอยู่ได้ ตระกูลการเงินในใหญ่ ๆ ภายใต้การแนะนำ และการคุ้มครองของรัฐบาลจึงก่อตัวขึ้นเป็น *ทสึโซ ไคชา* (Commercial Companies) และ *คาวาซะ ไคชา* (Exchange Companies) ซึ่งมี *ทสึโซชิ* (Commercial Bureau ตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1869) เป็นผู้ออกกฎข้อบังคับและเข้ามาแทนที่ *โซโฮชิ* ซึ่งตั้งอยู่ได้ไม่นานนัก¹⁶ นับตั้งแต่การเริ่มให้ความสนใจ

¹⁵ “ตามความเป็นจริงแล้วสภาพการทำนาของผู้เช่านั้นยังไม่เป็นที่พอใจ เพราะตามการสำรวจที่ทำขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1887 จากสิบส่วนของพืชผลที่ได้จากนาข้าวทั่วทั้งประเทศ เจ้าของที่ดินได้รับประมาณหกส่วนและชาวนาผู้เช่าที่ดินได้เพียงสี่ส่วน ในขณะที่นาคนอื่นจะมีอัตราส่วนโดยเปรียบเทียบเป็น $4\frac{1}{2}$ และ $5\frac{1}{2}$ ตามลำดับ การเพิ่มอย่างสม่ำเสมอของผลเมืองซึ่งมีมากกว่าการเพิ่มของที่ดินเพาะปลูก... ทำให้ค่าเช่าสูงเพราะผู้เช่าต้องแข่งขันกันทำสัญญาเช่า... ในกรณีที่ดินแรง ส่วนแบ่งของพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ซึ่งส่วนของชาวนาที่จะได้รับนั้นแทบจะไม่เพียงพอสำหรับการจ่ายค่าปุ๋ยคอกที่นำมาใช้ในที่ดิน” *Japan at the Beginning of the Twentieth Century*, published by the Imperial Japanese Commission to the Louisiana Purchase Exposition, Tokyo, 1904, p. 90

¹⁶ สำหรับรายละเอียด ดู Baron Shibusawa Eiichi, “Development of Banking in Japan” in *Fifty Years of New Japan*, Vol. 1, pp. 487–8 ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของตระกูลการเงินอันยิ่งใหญ่เหล่านี้กับรัฐบาลยังคงมีอยู่และมั่นคงยิ่งขึ้นในสมัยเมจิ นักเขียนท่านเดียวกันนี้กล่าวว่า “ตระกูลโอโนะ และชิมิดะ มีบทบาทสำคัญมากในด้านการเงินของโชกุนและไดเมียวต่าง ๆ และแม้กระทั่งภายหลังสมัยฟื้นฟู ตระกูลเหล่านี้ก็มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดมากกับรัฐบาลและสาธารณชน”

ในกิจการสินเชื่อและการธนาคาร จนถึงการใช้เงินรวบรวมการลงทุนแข่งขันอื่น ๆ เงินทุนเอกชนในญี่ปุ่นเริ่มต้นจากการที่รัฐบาลถือสิทธิเกี่ยวกับหนี้สินของตระกูลเก่า ๆ ด้วยการรวมตัวกันกับอำนาจการเงินของขุนนางศักดินาเก่า ๆ ซึ่งเป็นอำนาจที่เปลี่ยนรูปจากและเพิ่มพูนจากการเปลี่ยนมารับบำนาญ และการนำเงินทุนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เงินทุนเอกชนมักส่งเสริมการธนาคารให้เป็นวิธีการลงทุนที่สำคัญ และมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ เงินทุนการธนาคารมีมากกว่าเงินลงทุนอุตสาหกรรม ความมีน้ำหนักรวมกันนี้จะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้ :¹⁷

เงินลงทุนที่ได้รับอนุญาตของบริษัทจำกัดทั้งหมดก่อนสงคราม
 ญี่ปุ่น

กิจการ	สิ้น ค.ศ. 1877 (,000 เยน)	สิ้น ค.ศ. 1883 (,000 เยน)	สิ้น ค.ศ. 1893 (,000 เยน)
เกษตร.....	—	1,053	2,542
การค้า.....	454	35,904	57,616
โรงงาน.....	—	14,725	68,259
การรถไฟ.....	—	12,080	57,945
การธนาคาร.....	24,981	75,375	111,635
รวม...	25,435	139,137	297,997

¹⁷ S. Ueyehara, *The Industry and Trade of Japan*, London (revised) 1936, p. 271 ดู S. Doke, "Economic Developments in Japan since the Meiji Restoration, from its Statistical Point of View," in *Bulletin de l'Institut International de Statistique*, Tome XXV, 2 ième livraison. Tokyo, 1931, p. 224. ผู้เขียนคนเดียวกันนี้เขียนไว้ว่า "จำนวนทั้งหมดของบริษัทใน ค.ศ. 1884 มี 2392 แห่ง ซึ่ง 1094 แห่งเป็นธนาคาร (Sic.)," *Ibid.*, p. 223

จากการที่เงินทุนธนาคารมีอัตราส่วนเกินกว่าเงินทุนอุตสาหกรรมเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดเกี่ยวกับการรวมตัวกัน ด้วยวิธีนี้จึงเป็นการทำให้ฐานะของกลุ่มคนอาชีพโดยการเงินหรือ *ไซบัตสึ* มันคงยิ่งขึ้น¹⁸ ในญี่ปุ่นนโยบายการอุดหนุนและการส่งเสริมอย่างไม่จริงจังของรัฐบาลได้เร่งให้มีการรวมเงินลงทุน ซึ่งแตกต่างไปจากการเพิ่มเงินทุน ความเร่งซึ่งก่อให้เกิดการรวมเงินลงทุนในญี่ปุ่นนั้นมาจาก (1) ระดับของเงินทุนสะสมต่ำโดยทั่ว ๆ ไป (2) ความต้องการเงินลงทุนก้อนใหญ่ในอันที่จะเริ่มธุรกิจอุตสาหกรรมดำเนินไปตามมาตรฐานตะวันตกล่าสุด (3) การนำเอาระบบการถือหุ้นร่วมกันของบริษัทในญี่ปุ่นมาใช้ตั้งแต่เริ่มแรกการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม (ค.ศ. 1869 The Kawase Kaisha) และ (4) การแข่งขันกับต่างประเทศที่เจริญแล้วทำให้นิยมการรวมเงินลงทุนมีสูงขึ้น ในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งผลิตสินค้าเพื่อแข่งขันกับตลาดค้าภายใน หรือกับตลาดค้าระหว่างประเทศที่มีสินค้าของประเทศทุนนิยมอื่น ๆ จึงมีการก่อตั้งบริษัทใหญ่ที่รวมบริษัทเล็ก ๆ เข้าไว้หรือบริษัทค้าขายที่ทำสัญญาตกลงร่วมมือกันขึ้นระหว่างเวลาที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ ในทศวรรษ 1880 แน่นนอนทีเดียวว่า การรวมเงินลงทุนของญี่ปุ่นมิใช่เป็นลักษณะพิเศษในแนวโน้มที่จะเจริญเป็นเงินทุนก้อนใหญ่ ๆ ซึ่งจะกลืนเงินทุนก้อนเล็ก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เรื่องนี้เป็นวิธีการที่มีลักษณะเฉพาะที่สุดที่ไซบัตสึ หรือกลุ่มการเงินอันประกอบด้วยบริษัทมิตซูบิชิ มิตสึบิชิ สุมิโตโม และยาสุดะได้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้ตนเองได้เมื่อไม่นานมานี้ การที่บริษัทมิตซูบิชิกลืนเอาบริษัทซุสูกิเข้าไว้ใน ค.ศ. 1927 นับเป็นตัวอย่างเด่นชัด แต่ตามที่ศาสตราจารย์ อัลเลน ชูให้

¹⁸ Ishii, *op. cit.*, p. 26

เห็นนั้น ฐานะที่ไม่สามารถจะดีให้แตกได้ของบริษัทเหล่านี้ขึ้นอยู่กับไม่เพียงแต่กับขนาดหรือความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับรัฐบาล แต่ยังขึ้นอยู่กับความสำคัญแต่เดิมทั้งทางด้านการเงิน การอุตสาหกรรม และการพาณิชย์อีกด้วย ฉะนั้น ลักษณะทั้งสามประการนี้จึงก่อประโยชน์ในเชิงการแข่งขันอย่างใหญ่หลวงแก่บริษัทเหล่านี้¹⁹ แต่หลักมั่นคงของบริษัทอยู่ที่การเงิน และรากฐานของบริษัทที่วางไว้อย่างมั่นคงในสมัยเมจิตอนต้น

ในญี่ปุ่น รัฐบาลได้นำเงินทุนเพื่อการธนาคารและเพื่อให้กู้ ซึ่งอาศัยการสนับสนุนของรัฐอย่างมากมาใช้เพื่อสร้างอุตสาหกรรมแขนงต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนก้อนใหญ่กว่า ในขณะที่เงินลงทุนก้อนเล็ก ๆ ที่ผูกพันอยู่กับอุตสาหกรรมภายในประเทศก็ต้องดำเนินไปอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ด้วยการใช้เงินลงทุนน้อยและอัตราดอกเบี้ยสูง บริษัทเล็ก ๆ จะใช้เงินทุนของตนหมดไปในการก่อสร้างและติดตั้งอุปกรณ์สำหรับโรงงาน แล้วก็พบว่าเมื่อที่จะดำเนินกิจการ บริษัทจำเป็นต้องหาเงินกู้จากธนาคาร อัตราดอกเบี้ยเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สูงถึงสิบ สิบสอง สิบห้าหรือแม้กระทั่งสิบแปดเปอร์เซ็นต์ ขณะที่ดอกเบี้ยเงินฝากได้เพียงเจ็ด หรือแปดเปอร์เซ็นต์เท่านั้น เมื่อไม่สามารถจะรักษาพันธะทางการเงินตามที่ตามตกลงได้ บริษัทเล็ก ๆ เหล่านี้จึงต้องจำนองบริษัทของตนไว้กับธนาคารเมื่อสิ้นปีแรก²⁰ ด้วย

¹⁹ G.C. Allen, "Concentration of Economic Control in Japan," in *The Economic Journal*, London, June 1937, pp. 271-86

²⁰ Dumolard, *op. cit.*, p. 151 "ในเงื่อนไขที่งานองเดียวกันนี้ไม่เป็นเรื่องประหลาดที่กิจการส่วนใหญ่จะต้องทำงบดุลประจำปีแบบขาดทุน ดังตารางตัวอย่างของอุตสาหกรรมผ้าฝ้ายต่อไปนี้

วิธีการเช่นนี้ นายทุนระดับกลางและเล็ก ๆ จึงถูกบังคับให้ต้องดำเนินธุรกิจประเภทที่ผู้ลงทุนใหญ่ ๆ ไม่ให้ความสนใจแล้ว เช่น อุตสาหกรรมย่อย ๆ แบบ “ญี่ปุ่น” โดยเฉพาะเช่น เครื่องกระเบื้องเคลือบ ใหม เครื่องรัก เครื่องฟาง เหล้าสาเก ไชยุ และอื่น ๆ ทำนองนี้ ซึ่งต้องการอุปการะการลงทุนแต่น้อย และไม่ต้องแข่งขันกับสินค้าต่างประเทศ แต่แล้วอุตสาหกรรมย่อย ๆ เหล่านี้ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเงินทุนการธนาคารและเงินทุนให้กู้ยืมขึ้นทุกที ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ยังคงเป็นอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้²¹

ค.ศ.	จำนวนบริษัท	บริษัทที่ได้กำไร	บริษัทที่ขาดทุน
1893.....	40	29	11
1894.....	45	28	17
1895.....	47	41	6
1896.....	63	41	22
1897.....	74	33	41
1898.....	72	42	30
1899.....	70	30	40
1900.....	70	27	43
1901.....	70	25	45

เป็นที่น่าสังเกตว่า การขาดเงินทุนนั้นโดยมากอยู่ในพวกอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นล้วน ๆ” *Ibid.*, pp 151–2 (*Italics mine E H.N.*)

21 อิทธิพลของไซบัตสึ (กลุ่มการเงิน) ขยายตัวออกไปเหนือขอบเขตที่เกี่ยวข้องซึ่งตนควบคุมอยู่โดยตรงหรือโดยทางอ้อม การขยายขอบเขตนี้เกิดขึ้นจากวิธีการหลายวิธีด้วยกัน... ประการแรก โดยการควบคุมกลไกทางด้านการเงินของประเทศ จึงสามารถที่จะกำหนดนโยบายแก่ลูกหนี้ของตนได้อย่างมาก ประการที่สอง โดยการดำเนินกิจการบริษัทการค้าของตน จึงสามารถทำให้ไม่เฉพาะบริษัทที่ใหญ่กว่าผู้ซึ่งขายผ่านบริษัทเหล่านี้ อีกทั้งผู้ผลิตเล็ก ๆ จำนวนมาก และพ่อค้าตามท้องถิ่นที่ต้องพึ่งบริษัทการค้าเหล่านี้ทั้งด้านเงินทุนเพื่อดำเนินงาน และเพื่อหนทางที่จะเข้าถึงตลาดท้องถิ่นตามไปด้วย” Allen, in *Economic Journal* (cited.), p. 278

ในประเทศส่วนใหญ่ ในระยะที่มีการก่อตั้งหลักทรัพย์ทุนนิยมเงินทุนเพื่อการธนาคาร มักจะแตกต่างไปจากเงินทุนเพื่ออุตสาหกรรม แต่ในประเทศญี่ปุ่นเงินทุนเพื่อการอุตสาหกรรมได้มีการพัฒนาไปอย่างมีอิสระนัก ประเทศเพิ่งปรับปรุงการอุตสาหกรรมได้พัฒนาและกลับกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมด้วยอัตราที่ต่ำมากจนเป็นธุรกิจเอกชนได้ไม่ก็ราย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นตัวแทนของตระกูลนายธนาคารที่ใหญ่ ๆ ด้วยกระบวนการนี้เองจึงไม่มีนายทุนอุตสาหกรรมชั้นใหม่เกิดขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการทำให้กิจการธนาคารและเงินทุนให้กู้ยืมมั่นคง (รวมทั้งชนชั้นขุนนางที่มากขึ้น) และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นเงินทุนเพื่อการอุตสาหกรรมบางส่วน การกลบเกล็ดพิษของชนชั้นธุรกิจอุตสาหกรรมที่เป็นอิสระนี้เองเป็นภาพสะท้อนของลักษณะทุนนิยมในญี่ปุ่นที่ไม่เจริญเติบโตและเป็นภาพสะท้อนของจุดอ่อนอย่างรุนแรงในด้านนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศทุนนิยมที่เข้มแข็งที่สุด อื่น ๆ ณ ที่นี้จึงอาจเป็นการช่วยได้ดีที่จะเน้นถึงผลของค่าเช่าสูงในด้านการเกษตรว่า ทำหน้าที่เป็นตัวนำที่แข็งแกร่งในอันที่จะผูกมัดเงินทุนเอกชนเข้ากับที่ดินมากกว่าลงทุนในด้านธุรกิจอุตสาหกรรมด้วยการเสี่ยงที่สูงกว่า และได้ผลตอบแทนต่ำกว่าในเงินที่ลงทุนไป

บทบาทของเงินลงทุนต่างประเทศในสมัยการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นสมัยต้น ๆ

เราได้กล่าวมาแล้วถึงการคุกคามของต่างประเทศที่มีต่อญี่ปุ่นในช่วงปีที่วุ่นวายเมื่อปลายสมัยบาคุมุ ซึ่งเป็นอันตรายแบบหนึ่งที่ไม่ใช่การรุกรานทางทหารมากเท่า ๆ กับอันตรายจากการแทรกแซงอย่างลับ ๆ ในด้านการลงทุนของต่างประเทศภายในวงการเศรษฐกิจของชาติ อันอาจลดหรือบีบบังคับการ

พัฒนาอย่างเสรีลงอย่างง่ายดาย ทำนองเดียวกันในประเทศจีน ถึงแม้ว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจในอนาคตจะตกอยู่ในภาวะอันตรายอยู่แล้วตามสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคที่รัฐบาลบาดู/ทำขึ้น ซึ่งทำให้อิสรภาพในการพิกัตอัตราภาษีศุลกากรของญี่ปุ่นต้องเสียไปเป็นเวลาถึงครึ่งศตวรรษก็ตาม ผู้นำเหล่านั้นก็ได้พยายามอย่างดีที่สุดที่จะหลีกเลี่ยงเครื่องพันธนาการภายในขอบข่ายของการลงทุนต่างประเทศที่จะมีมาอีกตั้งนั้น ทั้ง ๆ ที่เงินทุนภายในประเทศมีอยู่น้อย ผู้นำเหล่านั้นก็ยังต่อต้านการแสวงหาเงินกู้ต่างประเทศก้อนใหญ่ ซึ่งอาจทำให้ความเป็นเอกราชในทางเศรษฐกิจของประเทศต้องตกอยู่ในภาวะอันตราย

ตั้งแต่สมัยฟื้นฟูบูรณะครั้งสิ้นศตวรรษ มีการกู้เงินจากต่างประเทศเพียงสองครั้งเท่านั้น การกู้ครั้งแรกเป็นจำนวน 1,000,000 ปอนด์ (จำนวนจริง 913,000 ปอนด์) ด้วยอัตราดอกเบี้ย 9 เปอร์เซ็นต์ที่กระทำกันอยู่ในลอนดอนเมื่อ ค.ศ. 1870 เพื่อสร้างทางรถไฟสายแรกจากโยโกฮามาสู่โตเกียว เงินกู้ครั้งที่สองนี้ทำกันในลอนดอนเมื่อ ค.ศ. 1873 คือจำนวน 2,400,000 ปอนด์ ด้วยอัตราดอกเบี้ย 7 เปอร์เซ็นต์ และเพื่อที่จะช่วยรัฐบาลจ่ายเป็นเงินสดในการเปลี่ยนมารบ่านาญแทนและในการใช้เงินลงทุนให้เกิดประโยชน์²² เงินกู้ครั้งแรกชำระเสร็จใน ค.ศ. 1881 ครั้งที่สองใน ค.ศ. 1897 และจนกระทั่งบริษัทรวมกิจของลอนดอนแห่งหนึ่งได้ซื้อพันธบัตรจำนวน 43

²² รายละเอียดเกี่ยวกับเงินกู้ต่างประเทศนี้ได้มาจาก Y. Sakatani, "Introduction of Foreign Capital" in *The Far East* (English edition of the Kokumin-no-Tomo), Vol. II, No. 9, September 1897, p. 399 หลักฐานอีกประการหนึ่งให้ตัวเลขเหล่านี้เป็นเยน คือ : เงินกู้ครั้งแรก 4,880,000 เยน และครั้งที่สอง 11,712,000 เยน Kinoshita Yetaro, *The Past and Present of Japanese Commerce*, New York, 1902, p. 119

ล้านเยนในปีเดียวกันนั้นเอง (ค.ศ. 1897) โดยการทำสัญญากับธนาคารแห่งประเทศญี่ปุ่น มิให้นำเงินลงทุนต่างประเทศเข้ามาในประเทศอีก เมื่อพิจารณาความจำเป็นอย่างมากสำหรับเงินที่จะใช้จ่ายรายทางในสมัยเอจิตอนต้น²³ เราไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากจะถามว่าทำไมจึงไม่ประกันเงินลงทุนต่างประเทศให้มั่นคงต่อไป คำตอบที่มีหลักฐานมากที่สุดอาจเป็นคำตอบที่ซากาฮานิ โยชิโร เขียนไว้เมื่อ ค.ศ. 1897 ในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการสำนักงานการเปลี่ยนมารับเงินแทนของกรมการคลัง (Director of the Bureau of Computation of the Department of Finance) และต่อมาได้เป็นผู้นำทางการคลังผู้หนึ่งในคณะรัฐบาล²⁴ เขาให้เหตุผลไว้สี่ประการ ประการที่หนึ่งได้แก่การลดค่าของธนบัตรที่ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลพยายามยกเลิกธนบัตรที่ไม่เปลี่ยนแปลงเหล่านี้ รัฐบาลกลับยิ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้นจนกระทั่งถึงอัตราส่วนที่नावิดกใน ค.ศ. 1877 เมื่อรัฐบาลจำเป็นต้องเพิ่มจำนวนธนบัตรเพื่อให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่ก่อขึ้นในการปราบปรามการจลาจลซัดส์มา ด้วยเหตุนี้ในปีต่อมาธนบัตรจึงลดค่าลงและตกอยู่ในภาวะ

²³ แนวความคิดบางประการเกี่ยวกับสภาพการเงินของรัฐบาลในอนาคตของสมัยนั้นผู้สามารถดูได้จากตัวเลขต่อไปนี้

ปี	รายรับของรัฐบาล	รายจ่ายของรัฐบาล
1868.....	3,665,000 เยน	30,505,000 เยน
1869.....	4,666,000 เยน	20,786,000 เยน

โกโยคิน (เงินกู้แบบบังคับ) ของพ่อค้าใหญ่ ๆ สามารถชดเชยการขาดดุล F.F. Evrard, "Coup d'Oeil sur le Situation Financière du Japon," in *The Far East*, Tokyo, September 1897, Vol. II, No. 20 p. 406 ตารางที่สมบุรณ์กว่านี้แสดงภาษีรายได้ "พิเศษ" เช่นเงินกู้แบบบังคับและพันธสัญญาและทุนสำรอง *ดูอีก* ค.ศ. 1868-71 ใน Honjo, *Op. cit.*, p. 333

²⁴ Sakatani, ใน *The Far East* (cited), pp. 339-403

ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เรื่อย ๆ ยิ่งกว่านั้นการส่งสินค้าเข้าจำนวนมากเกินกว่าการส่งสินค้าออกหนึ่ให้เกิดมีเงินตรามากขึ้น ใน ค.ศ. 1886 รัฐบาลเริ่มเปลี่ยนธนบัตรจนกระทั่งความแตกต่างระหว่างเหรียญเงินและธนบัตรหมดไป สถานการณ์ครั้งนี้ทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นแหล่งลงทุนต่างประเทศที่ไม่ดึงดูดความสนใจเลย

เหตุผลประการที่สองได้แก่ความแตกต่างในด้านมาตรฐานเงินตราประเทศต่าง ๆ ใช้มาตรฐานทองคำ แต่ญี่ปุ่นโดยนิตินัยแล้วใช้มาตรฐานเงินตั้งแต่ปี ค.ศ. 1871 ถึง 1878 หลังจากนั้น ก็ใช้มาตรฐานทั้งสองแบบมาจนกระทั่งเดือนตุลาคม ค.ศ. 1899 เมื่อเปลี่ยนมาใช้มาตรฐานทองคำ ดังนั้นความแตกต่างกันในอัตราส่วนระหว่างทองคำและเงิน ทำให้ต่างประเทศต้องระมัดระวังเรื่องการลงทุนในญี่ปุ่น

เหตุผลประการที่สาม ได้แก่การที่ระบบสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคไม่ยอมให้ชาวต่างประเทศมาประกอบธุรกิจในประเทศ ส่วนสิทธิสภาพนอกอาณาเขตก็ทำให้ความสัมพันธ์ทางด้านการเงินและการค้าระหว่างญี่ปุ่นและต่างประเทศยิ่งยุ่งยาก และดังนั้นจึงเป็นการยับยั้งการเข้ามาลงทุนอย่างเสรี

เหตุผลประการที่สี่และเป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุดได้แก่การที่รัฐบาลและประชาชนเกรงอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากการพึ่งพาเงินลงทุนต่างประเทศของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่เพิ่งตื่นตัวขึ้นมา หลักฐานที่ได้จากซากาทานิกล่าวถึงประสบการณ์ในเชิงลบของอียิปต์และตุรกีโดยเฉพาะ ซึ่งใช้เงินลงทุนต่างประเทศที่นำเข้ามาในประเทศของตนไปอย่างผิด ๆ และด้วยเหตุนี้จึงชักนำเอาการแทรกแซงของต่างประเทศเข้ามาด้วย ผู้สังเกตการณ์ที่ปราศัญ-เปรื่องทั้งในด้านเหตุการณ์ปัจจุบันและอดีตอันได้แก่รัฐบาลสมัยเมจิจึงตั้งใจจะมีให้ประเทศญี่ปุ่นตกอยู่ในความผิดพลาดทำนองเดียวกันนี้ ครั้นถึงปลาย

ศตวรรษ เหตุผลทั้งสี่ประการนี้จึงเป็นเหตุผลที่ใช้ไม่ได้อีกแล้ว แม้ว่าจะมีบางเหตุผลที่นักลงทุนชาวต่างประเทศและรัฐบาลของญี่ปุ่นบางคนจะพอใจก็ตาม ดังนั้น รัฐบาลจึงเลิกเกรงกลัวการลงทุนของชาวต่างประเทศ แต่เมื่อ ค.ศ. 1897 นักลงทุนชาวญี่ปุ่นผู้ซึ่งมีความมั่นคงเพียงพอที่จะซื้อหุ้นสำคัญ ๆ ได้ซื้อพันธบัตรการรถไฟซึ่งมีมูลค่า 200 ล้านเยนไว้เป็นส่วนใหญ่

ปัญหาเกี่ยวกับเงินกู้ต่างประเทศก่อให้เกิดความสนใจในชาติเล็กซึ่งเพียงใดนั้นพิจารณาได้จากคำพูดของท่านอินุเะ มาซารุ ในเรื่องการพัฒนารailroad ใหม่ว่า “ที่แน่นอนนั้น ประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปไม่ชอบการรถไฟ เนื่องจากเป็นภาระหนักที่ต้องแบกไว้ด้วยการต้องเสียภาษีเพิ่มขึ้น แม้แต่เจ้าหน้าที่รัฐบาลส่วนใหญ่ก็ยังเข้าข้างฝ่ายที่คัดค้าน บางคนถึงกับร้องว่า “การกู้เงิน (เป็นเช่นนั้นจริง ๆ) ต่างประเทศเป็นการขายชาติ” พวกเหล่านี้ไม่เข้าใจว่าการกู้เงินต่างประเทศนั้นคืออะไร”²⁵

ผลแห่งความรอบคอบที่รัฐบาลสมัยเมอจิแสดงออกในเรื่องเกี่ยวกับเงินลงทุนต่างประเทศจะเห็นให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะบางประการของระบบทุนนิยมของญี่ปุ่น อาทิ ฐานะที่สำคัญของรัฐบาลซึ่งได้รับการสนับสนุนจากคณาธิปไตยทางการเงิน จังหวะความล่าช้าในการปรับปรุงประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม และภาวะของประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ต้องเสียภาษีอย่างหนัก

ประวัติและอิทธิพลของอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์

เมื่อถึงประเด็นนี้ แม้ว่าจะดึงเราไปจากเรื่องที่เพิ่งพูดถึงอยู่ คือเรื่องการเพิ่มพูนเงินทุน และถึงแม้ว่าตามเหตุผลแล้วจะสื่อแสดงถึงปัญหาที่ติดตาม

²⁵ Viscount Inouye Masaru, “Japanese Communications : Railroads,” Chapter XVIII in *Fifty Years of New Japan*, Vol. I, p. 431

มาเกี่ยวกับการสร้างตลาดแรงงาน กระนั้น อาจจะอธิบายได้ว่าลักษณะพิเศษของการปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมดังที่เพิ่งกล่าวมาแล้ว คือ การควบคุมอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์ของรัฐและแบบผูกขาด คำว่าด้านยุทธศาสตร์นี้อาจหมายถึงอุตสาหกรรมด้านที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันทางนาวีและทางการทหาร หรือหมายถึงความสำคัญในด้านอุตสาหกรรมสินค้าออกซึ่งมุ่งแข่งขันกับสินค้าต่างประเทศ ถือว่าเป็นด้านยุทธศาสตร์ทั้งสิ้น และด้วยเหตุนี้จึงต้องการการอุดหนุนทางการเงินและการพิทักษ์คุ้มครอง

จากชะตากรรมของจีนที่ได้ประสบมากับตาเท่ากับเป็นการเตือนอยู่เสมอถึงการคุกคามของต่างประเทศ และจากระยะเวลาแห่งความวุ่นวายอยู่หลายปีภายหลังสงครามเพื่อการฟื้นฟู ซึ่งบวกกับอันตรายที่มีต่อรัฐบาลเพิ่มขึ้นจากความไม่พึงพอใจเกี่ยวกับที่ดินไร่นา และเกี่ยวกับการจลาจลชามไฉ่ รัฐบาลสมัยเมอิจิจึงได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจทั้งหมดในการปรับปรุงประเทศให้ระบบทหาร ประจําการและระบบตำรวจเป็นแบบอำนาจรวมศูนย์และทันสมัย กองกำลังเพื่อป้องกันการรุกรานของต่างประเทศ และความวุ่นวายภายในได้เริ่มตระเตรียมกันมาแล้วอย่างโดยบังเอิญในช่วง สองสามปีสุดท้ายของสมัยบากูฟู เมื่อประสบกับผลกระทบจากความสัมพันธ์กับต่างประเทศ สำนักโชกุนเองก็ยอมที่จะรับเอาอุปกรณ์การทหารแบบใหม่อย่างของฝรั่งเศสมาใช้ ส่วนชาติสีมารับแบบอังกฤษ คิอิรับแบบเยอรมัน และแคว้นอื่น ๆ รับแบบฮอลันดา²⁶ กองทัพของฝ่ายแคว้นผสมซึ่งโค่นสำนักโชกุนได้นั้นก็รับการขยายและปรับปรุงตามแบบฝรั่งเศส²⁷ ในขณะที่กองทัพเรือของ

²⁶ Prince Yamagata Aritomo, "The Japanese Army" in *Fifty Years of New Japan*, Vol. I, p. 201

²⁷ Ibid., p. 202

ฝ่ายซัดสึมาที่เข้มแข็งได้ใช้ระบบอังกฤษมาตั้งแต่เริ่มแรก²⁸ กองทัพซัดสึมาเดิมที่ประกอบด้วยอดีตซามูไรเป็นส่วนใหญ่และขยายตัวขึ้นเนื่องจากระบบเกณฑ์ทหารเมื่อ ค.ศ. 1873 เป็นแกนกลางของกองทหารประจำการในอนาคต ส่วนระบบตำรวจรวมกันและขยายใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วจนเป็นความสำคัญอย่างแท้จริงในการธำรงรักษาไว้ซึ่งกฎหมายและระเบียบวินัยในช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงชั้นวิกฤตินี้ ทั้งยังได้ปฏิบัติหน้าที่ในการเป็นกำแพงป้องกันของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชในอันที่จะต่อสู้กับลัทธิเสรีนิยมในปีต่อ ๆ มา²⁹ กองทหารต่าง ๆ เมื่อได้จัดระเบียบใหม่ภายหลังการฟื้นฟูสมัยเมจิแล้วเป็นแต่เพียงโครงกระดูกที่ปราศจากเลือดเนื้อและแทบจะไม่มีสำคัญใด ๆ เลย ถ้าหากปราศจากเสียซึ่งอุตสาหกรรมและระบบการขนส่งที่ทันสมัย ด้วยเหตุ

²⁸ Admiral Count Yamamoto Gomei, "The Japanese Navy," in *Fifty Years of New Japan*, Volume II p. 224

²⁹ Baron Oura Kanetake, "The Police of Japan," in *Fifty Years of New Japan*, Vol. I. pp. 281-2 "ทันทีหลังจากการฟื้นฟูแล้วประเทศก็ตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิง.... มีการจลาจลเกิดขึ้นตามที่ต่าง ๆ มากมายและการนองเลือดกับการปล้นสะดมทำให้ผู้คนตกอยู่ในสภาพหวาดหวั่นและตระหนกตกใจ ไม่มีอะไรที่จะเร่งด่วนมากไปกว่ากองกำลังตำรวจที่เข้มแข็ง และรัฐบาลก็ได้ตระหนักถึงข้อนี้ทันที จึงได้ก่อตั้งกำลังขึ้นในปีแรกของสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868) Shichu Tori-himari หรือ "ตำรวจนครบาล" ในนครโยโก (โตเกียว) และผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจในรัฐบาลเก่าก็ได้รับแต่งตั้งให้ทำงานเดียวกันในรัฐบาลใหม่ แต่กำลังตำรวจนั้นไม่ช้าก็ถูกล้มเลิกไป และทหารจากที่ดินกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ ก็ถูกเรียกตัวให้มาเข้าประจำการในสำนักงานของตำรวจนครบาล ในปีต่อมา (ค.ศ. 1869) ทหารที่คัดเลือกมาจากตระกูลต่าง ๆ ได้รวมตัวก่อตั้งขึ้นเป็นกองพล *ฟูเฮอิ* หรือ "กองรักษากาญจนาภิเษกเมือง" ภายใต้การปกครองของคูวาราชการแห่งโตเกียว หนึ่งใน ค.ศ. 1871 ได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งเกิดขึ้น คือ การจัดตั้ง ราโชตสึ (สายตรวจ) จำนวนสามพันคนขึ้นเพื่อพิทักษ์คุ้มครองประชาชน กองรักษากาญจนาภิเษกเมืองจึงล้มเลิกไปในเวลาเดียวกัน ฉะนั้น กองตำรวจจึงเกิดขึ้นอย่างมีระบบเป็นครั้งแรกในประเทศของเรา"

นี้ เนื่องจากปัญหาของการป้องกันประเทศเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในสองสามปีปลาย ๆ สมัยบากุสึ และในสองสามปีแรก ๆ ของสมัยเมจิ ผู้ที่มีความปรือองปราชญ์ที่สุดก็ได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ เช่นนี้ว่าการสร้างระบบการค้าและอุตสาหกรรมมิใช่เพื่อการค้าและอุตสาหกรรมโดยเฉพาะ แต่ออกจะเป็นการสร้างอุตสาหกรรมแบบที่เราอาจเรียกได้สะดวก ๆ ว่า *ยุทธศาสตร์* ในเมื่อเป็นความจำเป็นอันขาดเสียมิได้ของกองทัพบกและกองทัพเรือที่ทันสมัย การสร้างจึงเป็นสิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญในขณะนั้น การที่จะกล่าวนั้นตามลำดับเหตุผลผู้นำสมัยเมจิคงจะคิดในทำนองที่ว่า “เราต้องการสิ่งใดมากที่สุดเพื่อที่จะช่วยให้เราลดพินชะตากรรมแบบจีน? กองทัพบกและกองทัพเรือที่ทันสมัย^๕เอง การสร้างและการชำระไว้ซึ่งกองทัพอันทันสมัยจะต้องพึ่งอะไร? ที่สำคัญก็คือ ต้องพึ่งอุตสาหกรรมหนัก วิศวกรรม การเหมืองแร่ การต่อเรือ อีกนัยหนึ่งก็คืออุตสาหกรรมด้าน *ยุทธศาสตร์*” ฉะนั้นในระยะแรกของการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมในญี่ปุ่นจึงเป็นการปรับปรุงให้เกี่ยวข้องกันกับปัญหาทางด้านการทหารอย่างแยกไม่ออก และเป็นการกำหนดรูปแบบสำหรับวิวัฒนาการด้านอุตสาหกรรมสืบต่อไปภายหลังรูปแบบอื่นที่จริงปรากฏอยู่แล้วก่อนปลายสมัยสำนักโชกุน

แคว้นเซ็น ชัตสึมา อิเซน และโชชูได้นำเอาอุตสาหกรรมด้านการทหารของตะวันตกเข้ามาเป็นครั้งแรก เมื่อ ค.ศ. 1850 แคว้นซาคา (อิเซน) ได้ตั้งเตาหลอมที่มีความร้อนสูงแห่งแรกขึ้น (ใช้ในการทำปืนใหญ่) และพร้อมที่จะใช้ได้ใน ค.ศ. 1852³⁰ แคว้นเดียวกันนี้ได้สร้างปืนใหญ่ตาม

³⁰ Meiji Kogyo Shi (History of Meiji Industry), edited by a committee under the chairmanship of Tanabe Sakuro, Tokyo, 1929, เล่มที่มีชื่อเรื่อง *Kahai* (Military Industry), p. 15

แบบของฮอลันดาเมื่อต้น ค.ศ. 1842³¹ ต่อมาได้มีการสร้างเตาหลอมที่มีความร้อนสูงเลียนแบบกันอย่างรวดเร็วในแคว้นซัตสึมา (ค.ศ. 1853) มิโตะ (1855) และสำนักโชกุนด้วย (1853) ทั้งนี้เป็นเพราะงานของเอกาวา ทาโรซาเอมอน นักปฏิรูปทางการทหารที่ยิ่งใหญ่ที่สุด³² ซึ่งผู้มีความคิดแคบในสมัยบากูฟุมิสามารถที่จะประเมินค่าผลงานอันแท้จริงของเขาได้เลย³³ ในแคว้นซัตสึมา มีการสร้างโรงงานที่มีเครื่องจักรติดตั้งพร้อมใช้สำหรับเจาปั่นใหญ่ เสร็จเมื่อ ค.ศ. 1854 สร้างเตาหลอมเหล็กสองเตาขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1852 และสร้างเรือเหล็กที่ติดตั้งปั่นใหญ่พร้อม เสร็จระหว่าง ค.ศ. 1853 ถึง 1856³⁴ ในโชชูสร้างโรงหล่อเหล็กขึ้นเป็นแห่งแรกเมื่อ ค.ศ. 1854 เปิดใช้อูต่อเรือซึ่งเป็นที่ที่จะนำเรือมาติดตั้งปั่นใหญ่ เมื่อ ค.ศ. 1857³⁵ ส่วนแคว้นมิโตะก็ได้สร้างโรงหล่อเหล็กและโรงสร้างปืนตามแบบฮอลันดาภายใต้การควบคุมดูแลของ ทานิ เซนชิโร ที่คานซากิ เมื่อ ค.ศ. 1840³⁶ ใน ค.ศ. 1855 หลังจากที่ผ่านมาอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงในอันที่ได้วัสดุเหมาะสม และโดยมิได้เคยเห็นแบบจำลองใด ๆ ซึ่งนำเข้ามาใช้ในญี่ปุ่นภาคใต้

³¹ *Ibid.*, p. 13

³² *Ibid.*, p. 16

³³ สำหรับข้อความสังเขปที่เกี่ยวกับความยุ่งยากในการปฏิรูปทางทหารของรัฐบาลบากูฟุ ซึ่งมีชื่อ Egawa Tarozaemon (ค.ศ. 1801–55) เกี่ยวข้องอยู่ ดู Yamagata Aritomo, *op. cit.*, pp. 199–200

³⁴ *Meiji Kogyo Shi*, pp. 19, 20, 21

³⁵ *Ibid.*, p. 28

³⁶ Takasu Yoshijiro, "Bakumatsu Sui-Han Seiyō Bummci Yunyu Hanashi" (The Story of the Introduction of Western Culture into the Mito Clan at the end of the Bakufu) in *Bungei Shunju*, Tokyo, March 1939, Volume XVIII, No. 5, p. 295

แคว้นนี้ได้สร้างเตาหลอมที่มีความร้อนสูงขึ้น โดยสร้างตามคำแนะนำจาก
ตำราของฮอลันดา³⁷

ใน ค.ศ. 1855 *บากุ* เริ่มงานเกี่ยวกับโรงหล่อเหล็กซึ่งเสร็จสมบูรณ์
ใน ค.ศ. 1861 ใน ค.ศ. 1857 *บากุ* สร้างเรือกลไฟ และใน ค.ศ. 1865
สร้างโรงหล่อเหล็กโยโกสุกะที่เลื่องชื่อ และอยู่รอดด้วยความช่วยเหลือของ
ฝรั่งเศส³⁸ ฉะนั้น ด้วยความจำเป็นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมด้านการทหารที่
ทันสมัย *บากุ* จึงนำเอาการผลิตด้วยเครื่องจักรโดยมีปริมาณจำกัดมาใช้ใน
โรงงานอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์

รัฐบาลสมัยเมจิต้องรับปัญหาตกทอดมาจากรัฐบาลสมัยโตคุกาวา
และด้วยเหตุนี้เองจึงต้องเตรียมการด้านการทหารไว้ให้พร้อมเป็นเบื้องแรก
ดังนั้น การผลิตด้วยเครื่องจักรของญี่ปุ่นจึงได้รับการสนับสนุนมาตั้งแต่ต้น
ในช่วงที่มีความเร่งด่วนทางด้านการทหารในอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์

³⁷ *Ibid.*, pp. 296—7

³⁸ Tsuchiya and Okazaki, *Nihon Shihonshugi Hattatsu Shi Gaisetsu*, p.

145 Verny นายช่างเทคนิคและผู้จัดการที่มีความสามารถ ซึ่งทำงานตามคำสั่งของ
Leon Roches ราชทูตฝรั่งเศสได้ร่างสัญญาสำหรับโรงหล่อเหล็กและอยู่ต่อเรือขึ้นใน
ค.ศ. 1865 การก่อสร้างกินเวลาสี่ปีด้วยเงินทั้งหมดมูลค่า 2,400,000 เปียสท์ (เยน)
และกำหนดจะใช้คนงาน 2,000 คน การก่อสร้างจริงๆ เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1867 และ
ไม่แล้วเสร็จจนกระทั่ง ค.ศ. 1871 ทั้ง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใน ค.ศ.
1868 Verny ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ให้กับรัฐบาลใหม่ตามเงื่อนไขของ
สัญญา

รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของคู่อเรือของกองทัพเรือญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงที่สุด
ได้มาจากบทความเรื่อง “L’ Arsenal de Yokosuka,” บทความที่ไม่มีการลงชื่อ
บรรณาธิการใน *The Far East*, Tokyo, November 1897, Vol. II, Number 11,
pp. 546—55

สมัยนั้น เทคโนโลยียังคงอยู่ในระยะสมัยก่อนทุนนิยม บรรดาชนชั้นนายทุนยังมีใจไม่กล้าเสี่ยงในการทำธุรกิจและการสะสมเงินทุนก็ยังคงอยู่ในระดับต่ำ ด้วยสาเหตุเหล่านี้และตามเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์แล้ว ก็เป็นเรื่องจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบอำนาจรวมศูนย์และพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเหล่านี้อย่างต่อเนื่องต่อไป รัฐบาลสมัยเมจิได้ยึดสถานที่ตั้งทางทหารของ *บากุฟุ* และรับภาระเป็นผู้จัดการใหญ่ในการทำเหมืองและการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมหนัก อาทิ คลังแสงสรรพาวุธโตเกียวที่ *บากุฟุ* ตั้งขึ้น และเป็นที่รู้จักกันในนามคลังแสงสรรพาวุธเซคิคุจิ รัฐบาลใหม่ก็ยึดเอาไว้ใน ค.ศ. 1870³⁹ มีการนำเอาครูชาวต่างประเทศเข้ามาร่วมในการยกระดับทางเทคนิคของโรงงานคลังแสงสรรพาวุธอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และได้ตั้งสถาบัน เช่น *จูโฮ เคียวอิกุจิ* (Juho Kyoikuji) ขึ้นเพื่อฝึกสอนในด้านอุตสาหกรรมทำปืน⁴⁰ เปิดคลังแสงสรรพาวุธโอซากา เมื่อ ค.ศ. 1870 โดยใช้เครื่องจักรที่นำมาจากโรงหล่อเหล็กนางาซากิ ซึ่งเดิมเป็นของสำนักโชกุน⁴¹ แม้กระทั่งในสมัย *บากุฟุ* ก็มีการใช้ครูชาวต่างประเทศสำหรับอยู่ต่อเรือโยโกสุกะแล้ว แต่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเมื่ออยู่ต่อเรือที่มีชื่อเสียงแห่งนี้ รัฐบาลสมัยเมจิยึดไป ซึ่งใน ค.ศ. 1881 ก็ได้ว่าจ้างคนงาน (ชาวญี่ปุ่น) 1,861 คนให้ทำงานในโรงงานใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่นขณะนั้น⁴² รัฐบาลยังได้รับอยู่ต่อเรือใหญ่อื่น ๆ ในประเทศอีกด้วย เช่น นางาซากิ เมื่อ ค.ศ. 1871 ซึ่งต่อมาขายให้แก่ มิตรสปีชี และอยู่ต่อเรืออิซึกาวาจิมา ซึ่งแคว้นมิโตะสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ

³⁹ Kobayashi Ushisaburo, *Military Industries of Japan*, New York, 1922, pp. 20-30

⁴⁰ Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 146

⁴¹ Kobayashi, *op. cit.*, p. 35

⁴² Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 147

ค.ศ. 1854 นั้น *บากุฟุ* ก็ได้ยึดมา แต่ต่อมารัฐบาลสมัยเมอิจิได้รับไปอีก
ต่อหนึ่ง แล้วทำนองเดียวกันกับอยู่ต่อเรือนางซากิ รัฐบาลได้ประกาศขายให้
สาธารณชนไป⁴³ โรงเรียนวิศวกรรม โรงเรียนเทคนิคและการทหารเรือ
ตั้งขึ้นโดยมีครูชาวต่างประเทศสอน ส่วนนักเรียนที่เรียนดีที่สุกก็ส่งไปยัง
ต่างประเทศเพื่อฝึกความเชี่ยวชาญทางเทคนิคที่จำเป็นต่ออุตสาหกรรมที่
สำคัญต่าง ๆ เหล่านี้⁴⁴

การเหมืองแร่ก็ทำนองเดียวกัน รัฐบาลได้รับเหมืองทั้งหมดที่ *บากุฟุ*
และรัฐบาลแบบแคว้นดำเนินงานมาก่อน และต่อมาได้ขายกิจการส่วนใหญ่
ให้แก่องค์การเงินที่ใกล้ชิดกับรัฐบาลไป ผู้เขียนชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งได้กล่าวถึง
นโยบายของรัฐบาลไว้อย่างสั้น ๆ ว่า “ในสมัยนั้น (สมัยการฟื้นฟู) เหมือง
สิบแห่งที่สำคัญ ๆ เช่น ซาโตะ, มื่อเกะ, อิกุโน, ทาคาซึมา, อะนิ, อินนาอิ,
คามางิชิ, นาคาโคซากา, โอคัตสึระ และโคสุกะ รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการเอง
เพื่อจะให้มีการพัฒนาเร็วขึ้น แต่หลังจากที่ได้เริ่มมาอย่างดีแล้วก็โอนไปอยู่
ในมือของเอกชน ปัจจุบันนี้ เหมืองทุก ๆ แห่งอยู่ในมือของเอกชน ยกเว้น
ถ่านหินและเหล็กสองสามแห่งซึ่งใช้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะเรื่องเท่านั้น”⁴⁵
เพื่อที่จะเพิ่มการผลิต รัฐบาลได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศที่เก่งที่สุด
เท่าที่จะหาได้มาทำงานเป็นบาราย⁴⁶

43 *Ibid.*, pp. 147-8

44 *Ibid.*, p. 148

45 Furukawa Junkichi, “Mining,” in *Fifty Years of New Japan*, Volume I, p. 610

46 Furukawa ให้รายนามนายช่างเทคนิคและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่มี
ชื่อเสียงไว้มาก มีทั้งชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมันและอเมริกัน *Ibid.*, p. 609

ในบรรดาธุรกิจการทำเหมืองที่สำคัญที่สุดที่รัฐบาลเมอิจิยึดมาจากรัฐบาล
บากุฟุ หรือรัฐบาล *ฮัน* โดยไม่นับรวมเหมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วก็ได้แก่ เหมืองเงิน
อิกุโน (1868) และเหมืองทองคำซาโตะ (1869) ซึ่งทั้งสองแห่งนี้ยึดมาจากรัฐบาล

การขนส่งและการคมนาคมได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งนี้เพราะความเพียรอย่างยิ่งของบรรดาผู้นำสมัยเมจิ กิจกรรมเหล่านี้กระทำกันอย่างระมัดระวังเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประเทศ ได้มีการกล่าวถึงประวัติการสร้างรถไฟในญี่ปุ่นมาหลายครั้ง งานของการรถไฟเพื่อเปิดตลาดค้าภายในประเทศก็นับว่าเป็นงานสำคัญเป็นพิเศษ ถึงแม้ว่าได้ใช้เงินทุนเอกชนไปในการพัฒนากิจการรถไฟก็ตาม รัฐบาลก็เป็นผู้สร้างทางรถไฟสายแรกด้วยเงินกู้จากลอนดอน 913,000 ปอนด์ มาจนปลายศตวรรษเงินทุนเอกชนในกิจการรถไฟมีมากกว่าของรัฐบาล แต่ใน ค.ศ. 1906 การรถไฟทุกสายยกเว้นสายสั้น ๆ เป็นของรัฐบาล⁴⁷ มองจากทัศนะการทหารกึ่งการเมือง เราต้องสังเกตว่ากิจการรถไฟเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ที่สุดประการหนึ่งในการรวมชาติให้เป็นเอกภาพ และฝ่ายทหารของรัฐบาลก็ได้เคยทอดทิ้งค่านิยมทางด้านยุทธศาสตร์ของการรถไฟเลย อาทิ ในค.ศ. 1892 เมื่อผ่านกฎหมายสำหรับ

บาคูฟุ เหมืองเงินโคซากา (1869) เหมืองถ่านหินทากาซึมา (1872) เหมืองทองคำไคคัตสึกับมายามา (1873) และเหมืองแร่เหล็ก คามาอิชิ ซึ่งทั้งหมดนี้ยืมมาจากอันต่าง ๆ เหมืองถ่านหินมิอิเกะ เดิมทีเป็นธุรกิจของแคว้นมิอิเกะ แต่ในรัฐบาลใหม่นี้ในขั้นแรกให้อุตสาหกรรม (ชิโซกุ) ยืมไปเพื่อเป็นการช่วยฐานะทางเศรษฐกิจของอดีตซามูไรให้ดีขึ้น แต่ในที่สุดรัฐบาลก็ยึดสิทธิประกอบการไป ในด้านอุตสาหกรรมนอกเหนือจากโรงงานที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีโรงหล่อเหล็กโยโกฮาม่า และโรงงานวิศวกรรมอะคาบะเน ซึ่งประกอบด้วยโรงถลุงแร่ที่แคว้นซางาให้แก่**บาคูฟุ** และรัฐบาลเมจิรีบไป โรงงานปั่นด้ายซาไก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของแคว้นคาโกชิม่าก็ถูกรัฐบาลยึดไปเมื่อ ค.ศ. 1872 Horie, *op. cit.*, pp. 245-6

รายชื่อเหมืองสิบเอ็ดแห่งที่รัฐบาลยึดไปและวันที่ที่ขายให้แก่เอกชนปรากฏอยู่ใน Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, pp. 151-2

⁴⁷ เหตุผลทางการเมืองการทหารและการเศรษฐกิจสำหรับการจัดให้เป็นของรัฐนั้น Watarai Toshiharu ให้อำนาจใน *The Nationalization of Railways in Japan*, N.Y. 1914, pp. 57-62

การสร้างทางรถไฟโดยที่วางหลักเกณฑ์ให้รัฐบาลเป็นเจ้าของแล้วจึงได้จัดตั้ง
สภาควบคุมดูแลขึ้น สภานี้เรียกว่า *เทตสึโด ไคกิ* ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก
สภายี่สิบคน หลายคนเป็นทหาร และนายพล คาวาคามิ โซโรคุ ซึ่งเป็น
ประธานคนแรกอาจเป็นนักยุทธศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสมัยนั้นก็ได้⁴⁸ ตัวอย่าง
ที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับการคำนึงถึงยุทธศาสตร์ทางทหารมากกว่าเรื่องการค้า
ปรากฏในการอภิปรายเรื่องการสร้างทางรถไฟสาย นาคาเซนโด ที่ตัดผ่าน
เทือกเขาซึ่งมีประชากรอยู่น้อย ความยากลำบากและค่าใช้จ่ายนั้นใหญ่หลวง
มากจนกระทั่งต้องเพิกถอนโครงการชั่วคราว และตามคำกล่าวของท่าน
อินุเยผู้มีอำนาจในกิจการรถไฟของญี่ปุ่นที่ว่า “แต่เรื่องนี้ถูกคัดค้าน (คือการ
เพิกถอนเส้นทางนี้) จากฝ่ายทหารผู้ซึ่งยังยืนยันเกี่ยวกับผลประโยชน์ของ
เส้นทางนาคาเซนโดในแง่ของยุทธศาสตร์”⁴⁹ ข้อพิพาทนี้ปรากฏครั้งแรก
อยู่ในการประสานงานด้านขนส่งและการคมนาคมเข้าด้วยกัน

หลักฐานหนึ่งหรือสองประการจากเอกสารของรัฐบาลจะแสดงให้เห็น
ถึงกิจการโทรเลขและโทรศัพท์ที่เพิ่งเล็งถึงด้านยุทธศาสตร์ ในการตอบข้อ
เรียกร้องการเป็นเจ้าของกิจการโทรเลขของเอกชนนั้น ข้อเสนอที่เร่งให้คัด

⁴⁸ Kobayashi Yoshimasa, *Nihon Sangyo no Kosei* (The Structure of Japanese Industry), Tokyo, 1935, p. 189, and p. 190, Notes 3

⁴⁹ Inouye, “Railroads,” in *Fifty Years of New Japan* (cited), Vol. I p. 441 ในอีกแห่งหนึ่งเขาเขียนไว้ว่า “สมัยนี้ เจ้าชาย ยามาโอกะ และเจ้าหน้าที่ชั้นสูง
ฝ่ายทหารอื่นๆ ได้ยืนยันความจำเป็นที่จะเชื่อม ทาคาซากิและโอซากิ เข้าด้วยกัน
และด้วยเหตุนี้ เจ้าชายจึงยืนยันถวายความเห็นต่อองค์พระจักรพรรดิถึงผลประโยชน์ใน
ข้อนี้” *Ibid.*, p. 439

ดู คำตอบข้อซักถามของเทราอิชิ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
“มีอันตรายอะไรอยู่ในระบบการรถไฟเอกชนปัจจุบันนี้ เมื่อคำนึงถึงด้านการป้องกัน
ประเทศ?” Watarai, *op. cit.*, p. 55

คำขอเรียกร้องได้มาถึงดาโจกัน (สภาแห่งรัฐ) เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม ค.ศ. 1872 ดังความบางตอนว่า “ในตะวันตกมีหลายประเทศที่ก่อตั้งกิจการโทรเลขของเอกชนขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านการคมนาคม แต่กิจการโทรเลขของเอกชนมักก่อความไม่สะดวกขึ้นในเรื่องความลับของรัฐบาล นอกจากนี้ การคมนาคมยังเกี่ยวพันกับประเทศต่าง ๆ ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้จึงควรล้มเลิกกิจการของเอกชนและเปลี่ยนเป็นกิจการของรัฐบาลทั้งหมดในอนาคต” ข้อเสนอนี้เป็นที่ยอมรับกัน⁵⁰ ส่วนที่ว่ารัฐบาลสมัยเมจิจะประโยชน์ใช้การโทรเลขไปในการทำสงครามสมัยใหม่ก่อนที่จะเจริญเต็มที่นั้น อาจจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลใช้กิจการนี้อย่างมีประสิทธิภาพในการเอาชนะกบฏซัตสึมาได้ เมื่อ ค.ศ. 1877”⁵¹

การเป็นเจ้าของแบบเอกชนสำหรับการสื่อสารทางโทรศัพท์ก็ถูกคัดค้านเช่นเดียวกัน “อย่างไรก็ตามในขณะนั้น (ค.ศ. 1889) รัฐบาลไม่อยู่ในฐานะที่จะเปิดบริการให้ประโยชน์แก่ประชาชนได้ จึงได้เริ่มความพยายามที่จะตั้งบริการโทรศัพท์เอกชนขึ้น อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้ตัดสินใจให้การ

⁵⁰ Meiji Zenki Zaisei Keizai Shiryo Shusei (Collection of Historical Materials on Finance and Economy in the Early Years of the Meiji), edited by Tsuchiya Takao and Ouchi Hyoei, Tokyo, 1931, Vol. XVII, p. 215 (Italics mine E.H.N.)

เอกสารยังบรรยายถึงการติดต่อประสานงานกันของกิจการโทรเลขสมัยต้น ๆ ระหว่างกระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม สำนักงานตำรวจนครบาล และสถานีตำรวจต่าง ๆ Ibid., pp. 223-35

⁵¹ Ibid., p. 222 “นับว่า กบฏซัตสึมาของไซโกะ ใน ค.ศ. 1877 ได้เร่งให้ประเทศเห็นความสำคัญของการโทรเลขดังที่เป็นอยู่ขณะนั้น” Baron Den Kenjiro, “Japanese Communications : The Post, Telegraph and Telephone,” in Fifty Years of New Japan, Vol. I, pp. 418-19

โทรศัพท์เป็นกิจการของราชการตั้งเช่นกรณีของ “การโทรเลข และใน ค.ศ. 1890 ก็ได้มีการออกกฎบริการการโทรศัพท์ใช้บังคับ”⁵²

ข้อความที่คัดมาสองสามข้อความจากเอกสารทางการหรือกึ่งทางการ เหล่านี้มุ่งที่จะแสดงถึงความเพ็งเล็งเป็นพิเศษตั้งแต่แรกเริ่มเกี่ยวกับความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ มิใช่มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยโดยการอุตสาหกรรมใหม่ๆ การรถไฟ และโทรคมนาคม ซึ่งในทางกลับกันได้เกิดจาก *ความจำเป็นทางการเมือง* ที่จะยกเลิกเครื่องกีดกันในทางการป้องกันรอบ ๆ ญีปุ่นให้พ้นจากอันตรายการจู่โจมซึ่งมีอยู่เหนือประเทศมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ขณะเดียวกันก็เป็นการป้องกันความวุ่นวายภายในอันอาจจะเกิดขึ้นได้จากภาวะที่ตกหนักอยู่กับประชาชนมากเกินไปในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เรื่องราวสังเขปและพิจารณาเพียงด้านเดียวเกี่ยวกับการสนับสนุนอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์ มิได้แสดงนัยว่ามีสิ่งร้ายแรงใด ๆ อยู่ในนโยบายอุตสาหกรรมของรัฐบาลสมัยเมอิจิ ตอนต้นแต่อย่างใด หรือมิใช่มุ่งที่จะพิสูจน์ว่าญีปุ่นสมัยใหม่กำลังวางแผนที่จะลงมือพิชิตด้านการต่างประเทศมาตั้งแต่แรก แต่หมายที่จะแสดงว่า ความจำเป็นทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภายในหรือต่างประเทศก็ตาม ทำให้ผู้ก่อตั้งประเทศญีปุ่นสมัยใหม่รู้สึกไหวตัวในด้านยุทธศาสตร์ของการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมได้อย่างไร นับว่าควรให้เกียรติแก่ผู้นำสมัยเมอิจิ เหล่านี้ ในเรื่องที่มีความเข้าใจแนวโน้มของสมัยนั้น ผู้นำเหล่านั้นจึงได้จัดวางโครงร่างพื้นฐานของเศรษฐกิจและการป้องกันประเทศขึ้นใหม่ ตรงกันข้าม เราอาจสังเกตเห็นได้ถึงความไม่มีสมรรถภาพของราชวงศ์แมนจูในอันที่จะให้การทำงานเดียวกันนั้นในประเทศจีนสำเร็จลุล่วงไปได้ มิใช่เป็นความผิดของ

คนจีนที่ไม่สามารถที่จะขัดขวางมหาอำนาจชาติตะวันตกไม่ให้เข้ามาแทรกแซงประเทศของตนที่มีการป้องกันอย่างอ่อนแอ ตรงกันข้าม ความพยายามด้วยความรักชาติทุก ๆ ประการในการที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยได้ประสบความสำเร็จกับการปราบปรามของราชวงศ์อย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็นเรื่องน่าอภัยอย่างไม่มีวันลืมเลือนไปได้ของราชวงศ์ต่างชาติที่เข้ามาปกครองประเทศจีนในขณะนั้น ในการที่เลือกจัดการกับประเทศมหาอำนาจด้วยการยอมสูญเสียความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งฐานะอันล่อแหลมของตนให้คงเป็นผู้ปกครองประชาชนที่กำลังขุ่นแค้นและบาดหมางอยู่ นโยบายแบบไม่รักชาติของราชวงศ์แมนจูปรากฏอยู่ในคำพิพากษาของจีนว่า “ให้ของขวัญแก่ประเทศที่เป็นมิตรเสียดีกว่าที่จะให้ของขวัญแก่ทาสในประเทศของท่าน”⁵³ จะเห็นได้ชัดในการยกเลิกนโยบายนี้ไปอย่างมีเหตุผลเมื่อจีนพ่ายแพ้ญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1894-5 ในขณะนั้นปรากฏว่าเงินรายได้ที่กำหนดให้ใช้ในการสร้างกองทัพเรือที่ทันสมัยและการป้องกันประเทศถูกพระนางซูสีไทเฮา ซึ่งเปรียบเหมือนพระพุทธรูปเก่าแก่และเจ้าชายซุน ผู้แทนพระองค์ นำมาใช้ในโครงการสร้างพระราชวังฤดูร้อน

⁵³ หลักฐานของคำพิพากษานี้ได้มาจากคำกล่าวของเจ้าชายซุนในที่ประชุมของสภาที่ปรึกษาเมื่อเรียกมาปรึกษาหารือเกี่ยวกับการรบของฝรั่งเศสในตังเกี๋ย และความไม่พอใจกับการจลาจลที่มีเพิ่มขึ้นในจีนตอนใต้ ที่ปรึกษาซึ่งเป็นที่โปรดปราน และเป็นอนุรักษนิยมผู้ค้ำชูของพระนางซูสีกล่าวว่า “เป็นการดีที่จะยกจักรวรรดิให้แก่ปีศาจชาวต่างชาติมากกว่าที่จะยอมยกให้ตามคำบัญชาของพวกกบฏชาวจีนเหล่านี้” คัดลอกจาก J.O.P. Bland and E.Backhouse, *China Under the Empress Dowager*, London, 1912 p. 166

ใกล้กรุงปักกิ่งตามที่พระนางพอพระทัย⁵⁴ เมื่อกองทัพเรือของจีนซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะป้องกันประเทศได้เผชิญกับกองทัพเรือญี่ปุ่น กองทัพเรือจีนมีกระสุนปืนเพียงหนึ่งชุดต่อปืนหนึ่งกระบอกเท่านั้น เหตุการณ์ครั้งนี้ให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจน ซึ่งความแตกต่างนี้แบ่งแยกนโยบายของประมุขราชวงศ์ชิง ผู้ซึ่งห่วงใยในความมั่นคงและความสุขสบายของราชวงศ์มากกว่าเอกราชของจีน แตกต่างไปจากโครงการสร้างประเทศใหม่ของสมัยเมจิ ความแตกต่างประการนี้อาจจะใช้เป็นการชี้ให้เห็นถึงนิทานเปรียบเทียบเรื่อง “ประมุขชาวต่างชาติจะเป็นผู้รักชาติได้อย่างไร”⁵⁵

54 เป็นการยากที่จะจัดสรรโทษของความผิดให้เท่า ๆ กันได้อย่างยุติธรรมสำหรับการนำเงินทุนไปใช้ในทางที่ผิดอันน่าอับอายนี้ ในขณะที่ต้องกำหนดพระนางซูสี นักเขียนผู้หนึ่งกล่าวว่า ตัวแทนที่สำคัญในการฉ้อราษฎร์บังหลวง คือ เจ้าชายซุน นักเขียนอีกผู้หนึ่งก็กำหนด หลี่เลี่ยน-หิง หัวหน้าชั้นที่คัดโกงอย่างมั่นคั่ง การใช้เงินไปอย่างผิด ๆ ของหัวหน้าชั้นที่ผู้นั้นอาจเป็นไปได้เนื่องจากเขาเป็นคนโปรดปรานของพระนาง J.O.P. Bland and E.Backhouse, *op.cit.*, pp. 169 และ 195 ฉะนั้นจึงเป็นหนทางที่ปลอดภัยที่สุดในการที่จะเจาะจงไม่เฉพาะคนหนึ่งคนใดในบรรดาข้าราชการ แต่ทว่าควรกำหนดพระนางซูสีและบริวารของพระองค์ กล่าวคือราชวงศ์แมนจูในการฉ้อราษฎร์บังหลวงและละเลยหน้าที่

55 คำกล่าวอย่างไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์แน่นอนเหล่านี้ไม่สามารถจะถือได้ว่าเป็นความพยายามที่จะกำหนดบรรทัดฐานอย่างจริงจังสำหรับเปรียบเทียบสังคมจีนและญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ คุณค่าของหลักฐานที่เกี่ยวกับเจ้าชายซุนและการฉ้อราษฎร์บังหลวงของราชวงศ์ในประเทศจีนนั้นมีได้มากพอที่จะให้เหตุผลในเรื่องข้อแตกต่างของวิถีทางที่จีนและญี่ปุ่นเลือกเดิน แต่ด้วยการเล่าถึงเหตุการณ์ที่ค่อนข้างน่าเบื่อหน่ายนี้ ผู้อ่านจำต้องคำนึงว่าวิถีทางเหล่านั้นแตกต่างกันอย่างไรในเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ ผู้เขียนอาจเป็นบุคคลแรกที่จะยอมรับภัยที่รอคอยอยู่เบื้องหลังการใช้คำ เช่น ลัทธิรักชาติเมื่อกล่าวถึงประเทศจีน สมัยที่มีจักรพรรดิคติเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมเป็นเรื่องแปลกแม้กระทั่งต่อ (หรือบางทีโดยเฉพาะต่อ) ชาวจีนที่มีการศึกษาในศตวรรษสุดท้าย พอ ๆ กับคติเกี่ยวกับเงินตราซึ่งครั้งหนึ่งเป็นเรื่องแปลกต่อชาวอินเดียนอเมริกัน สังคมจีนก่อนสมัยใหม่ประกอบด้วยชุมชน

จุดเริ่มต้นในการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น ตามความจำเป็นทางด้านการทหาร

ทัศนะหนึ่งของประเด็นสำคัญที่กล่าวมาแล้วก็คือว่าในญี่ปุ่น เนื่องจากความกังวลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์นี้เอง จุดเริ่มต้นที่ควรเป็นไปตามขั้นตอนและลำดับต่อ ๆ กันไปของการผลิตแบบทุนนิยมจึงต้องเป็นไปเป็นกิ่งอิสระ และเหมือนกับอยู่ในกฎ คำรงชีวิตส่วนใหญ่จากที่ดินเพาะปลูก ชนนางผู้รักความสบายปกครองพวกเหล่านี้เพียงเล็กน้อย สังคมนั้นจึงยึดมั่นในวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น และด้วยเหตุนี้จึงมีความรู้สึกต่อต้านชาวต่างประเทศ แต่ก็มิใช่เป็น *ชาตินิยม* สังคมจีนจึงมี *ลักษณะพิเศษโดยเฉพาะ* สำหรับผู้ศึกษาที่ไม่รอบคอบ การเปรียบเทียบสังคมจีนกับสังคมแบบอื่น ๆ ออกจะเป็นการเสี่ยงแม้จะไม่เสียหายนักก็ตาม การพิจารณาถึงความล้มเหลวของจีนสมัยราชวงศ์ชิงในการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม และนำมาเปรียบกับการปรับปรุงให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมได้ความสำเร็จของญี่ปุ่น ผู้ศึกษาพึงจะเว้นกฎเกณฑ์เช่นความรักชาติออกไปเสียให้หมด และทำการศึกษาลักษณะพื้นเมืองของสังคมจีนอย่างจริงจังรวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์กันระหว่างพ่อค้า—นายทุน—เงินกู้—ข้าราชการ—เจ้าของที่ดิน ผู้ศึกษาควรสืบสวนให้ถึงสาเหตุว่า ทำไมพ่อค้าหรือการลงทุนของรัฐจึงได้หยุดยั้งอยู่เพียงขั้นต้นของการพัฒนาไปสู่การลงทุนอุตสาหกรรม ผู้ศึกษาต้องศึกษาสังคมจีน *โดยรวม*

การศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ของสังคมจีนยังมีได้ก้าวไปไกลพอสำหรับผู้ที่มีใจเป็นผู้ชำนาญพิเศษในการเสี่ยงที่จะลงความเห็น อย่างไรก็ตาม หากผู้อ่านมีความสนใจในการติดตามเรื่องนี้สืบต่อไปแล้ว ก็ขอแนะนำให้อ่านหนังสือของ E.V.G. Kiernan, *British Diplomacy in China 1880-1885*. Cambridge University Press, 1939 ในบทที่ XV และ XVI ผู้แต่งออกจะเสี่ยงใน *การกล่าวนอกประเด็น* ว่า ทำไมจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงล้มเหลวในอันที่จะพัฒนา “อย่างปกติ” ไปสู่สังคมทุนนิยมสมัยใหม่ บรรณานุกรมอื่น ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้จะปรากฏอยู่ในเชิงอรรถของผู้เขียนเอง (ดู *supra*, Chap II, note 53)

ในทางกลับกัน⁵⁶ ตามแบบฉบับดั้งเดิมของการพัฒนาแบบทุนนิยมนั้น จุดเริ่มต้นก็คือการผลิตสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคโดยเฉพาะจากอุตสาหกรรมเบา เช่นโรงงานทอผ้าใหญ่ๆ ของแลงแคชเชอร์ ซึ่งเริ่มมีความสำคัญขึ้นในสี่วาระแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพียงเมื่ออุตสาหกรรมเบาใกล้จะเจริญเต็มที่ การผลิตสินค้าประเภทเครื่องจักรจึงได้มีความสำคัญขึ้น อุตสาหกรรมหนักในอังกฤษยังมิได้มีความสำคัญนัก เมื่อเปรียบกับอุตสาหกรรมเบา จนกระทั่งมีการผลิตเครื่องกลึงขึ้นเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในประเทศญี่ปุ่นนั้น มีการทำขั้นตอนตามปกติของการเปลี่ยนจากอุตสาหกรรมเบามาเป็นอุตสาหกรรมหนักกลับกัน⁵⁷ ก่อนการนำเข้าเครื่องปั้นผ้ายามาใช้ในญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1866⁵⁸ หรือแม้กระทั่งก่อนการส่งผ้าต่างประเทศเข้ามา ได้มีงานทางด้านการช่างและคลังสรรพาวุธตั้งขึ้นแล้ว มีการสร้าง

⁵⁶ ณ ที่นี้จะเปรียบเทียบความกลับกันตามขั้นตอนของการพัฒนาอุตสาหกรรมมิใช่ขั้นตอนหรือลำดับใน*การปฏิวัติอุตสาหกรรม* ซึ่งมีได้เริ่มขึ้นในประเทศญี่ปุ่นสมัยต้นเลย จนกระทั่งทศวรรษ 1880 อุตสาหกรรมสิ่งทอจึงเกิดขึ้นเป็นประวัติการณ์ สิ่งที่ทำกันเรียกว่าเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่สอง ซึ่งเห็นได้จากการขยายตัวครั้งใหญ่ในต้นอุตสาหกรรมหนักนั้น เกิดขึ้นในระหว่างหรือหลังสงครามโลก

⁵⁷ ความสำคัญทางการเมือง—การทหารในการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมนั้นเป็นที่ตระหนักแก่นักเขียนส่วนใหญ่โดยทั่วไป ข้อความสังเขปประเด็นที่เกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม ดู Horie, *Nihon Shihon-shugi no Seiritsu*, pp. 270—1

⁵⁸ แคว้นซัตสึมาได้ตั้งโรงงานปั่นผ้ายด้วยเครื่องจักรแห่งแรกใน คาโกชิม่า เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1864 ชิมาสุ ทาคาโยชิ (ค.ศ. 1840—97) บุตรชายของชิยามิตสึ ไคส่อน ชินนอน อิซานากะ และโกคาอิ โทโมอิตสึ *โยนิน* ในแคว้นสองคนผู้ซึ่งเดินทางไปยุโรปเพื่อซื้อเครื่องจักรปั่นผ้าย เครื่องจักรมาถึงเมื่อ ค.ศ. 1866 และโรงงานก็พร้อมที่จะทำงานได้ใน ค.ศ. 1867 ผู้จัดการเป็นชาวอังกฤษ มีผู้ช่วยสัญชาติเดียวกัน ๗ หกคนและมีคนงานญี่ปุ่น 200 คน Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 267

ปืนใหญ่มาตั้งแต่ ค.ศ. 1844 ที่มิโตะ⁵⁹ และดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่า งานทางด้านวิศวกรรมนั้นจัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1856 เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านกองทัพบกและกองทัพเรือในญี่ปุ่นภาคใต้ มีการสร้างเตาหลอมที่ใช้ความร้อนสูง คลังสรรพาวุธ โรงหล่อและอยู่เรือมาแล้วในซัตสึมา ซากา โซชู และในอาณาบริเวณของ**บากุ**เมื่อทศวรรษ 1850 โรงงานทอผ้าไหมที่ติดตั้งเครื่องจักรทันสมัยยังมิได้สร้างขึ้นจนกระทั่ง ค.ศ. 1870 โดยมีเครื่องปั่นด้ายมาเอบาชิ ตามแบบเครื่องปั่นด้ายของอิตาลี และโรงงานตามแบบฝรั่งเศส ตั้งขึ้นที่โทมิโอกะใน ค.ศ. 1872 พร้อมทั้งที่ปรึกษาทางด้านเทคนิคชาวอิตาเลียนและฝรั่งเศส⁶⁰

ขั้นตอนในทางกลับกันนี้ทำให้ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีของญี่ปุ่นผิดปกติไปบ้าง รัฐบาลให้ความสนับสนุนโรงงานอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์การทหารมาตั้งแต่แรกเริ่ม และในไม่ช้าโรงงานเหล่านี้ก็มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจนอยู่ในระดับเดียวกับประเทศตะวันตกที่เจริญก้าวหน้าที่สุด เราได้เคยกล่าวมาแล้วว่า คลังสรรพาวุธในนางาซากิอยู่ในความควบคุมของชาวฮอลันดามาแต่แรกเริ่ม อยู่ต่อเรือโยโกสุกะ โรงงานเหล็กและคลังสรรพาวุธ อยู่ในความควบคุมของชาวฝรั่งเศส และอยู่ต่อเรืออื่น ๆ อยู่ในความดูแลของชาวอังกฤษเช่นไร นายช่างเทคนิคชาวต่างชาติเหล่านี้ได้ฝึกหัดชาวญี่ปุ่นจนกระทั่งคนงานญี่ปุ่นสามารถเรียนรู้อย่างมีเทคนิคทัดเทียมกันกับครูฝึกชาวต่างประเทศของตน มีการว่าจ้างผู้จัดการ

⁵⁹ Orchard, *op. cit.*, p. 92

⁶⁰ Yosio, *Der Durchbruch des Kapitalismus in Japan*, (cited) p. 32, note.

Tsuchiya and Okazaki กล่าวว่า โรงงานปั่นด้ายมาเอบาชิ อยู่ในความควบคุมดูแลของชาวสวิส และโรงงานปั่นด้ายกุมมา ที่โทมิโอกะ ในความควบคุมของชาวฝรั่งเศส, *op. cit.*, pp. 299-300

และผู้ช่วยชาวต่างประเทศให้ประจำในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ เช่น
ว่าจ้างชาวอังกฤษให้ประจำในโรงงานปั่นฝ้ายคาโกชิม่า ชาวฝรั่งเศสใน
โทมิโอกะ และ ฟุกุโอกะ ชาวสวิสหรืออิตาลีในโรงงานปั่นด้าย
มาเอบาชิ สำหรับการฝึกหัดทางด้านการช่างนั้น ได้มีการตั้งโรงเรียนเทคนิค
ของรัฐบาลขึ้นด้วยการให้ครูชาวต่างประเทศมาสอน ขณะเดียวกันนั้นก็ส่ง
นักศึกษาญี่ปุ่นที่เรียนดีที่สุดไปต่างประเทศเพื่อให้ความสามารถทางด้าน
เทคนิคที่ทันสมัยที่สุด เพื่อให้กลับมาทำงานแทนที่ปรีชาชาวต่างประเทศ⁶¹
ด้วยวิธีการนี้ โรงงานอุตสาหกรรมทางด้านการทหารที่สำคัญจึงเจริญก้าว
หน้าทางด้านเทคนิคมากในขณะที่ยุทธศาสตร์ซึ่งมิได้มีคุณค่าทางด้านยุทธ
ศาสตร์ หรือมิได้แข่งขันกับสินค้าต่างประเทศทั้งในตลาดต่างประเทศหรือ
ในประเทศเอง คงถูกปล่อยปละละเลยให้อยู่ในชั้นความเจริญทางด้านช่าง
ฝีมือแบบโบราณ

นับว่าเป็นนโยบายสมัยเมจิที่จะนำเอาคลังสรรพาวุธ โรงหล่อ ภู
ต่อเรือ และเหมืองต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมกระจุกกระจายอยู่ตามฮันต่าง ๆ หรือ
ที่ดินของบาคูผู้ให้มาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาล แล้วจึงรวมเข้าสู่
ศูนย์กลางและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นจนกระทั่งถึงระดับที่มีประสิทธิภาพในทาง

61 ความปรารถนาที่คุรุโนอยู่ของบรรดาผู้นำญี่ปุ่นในอันที่จะได้รับเทคนิคของ
ตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่านอุตสาหกรรมที่สำคัญ ๆ จริง ๆ ปรากฏให้เห็นได้
จากคำพูดของ โอคุโบ เมื่อไปเยือนโรงงานปั่นด้ายคาโกชิม่าใน ค.ศ. 1769 ว่า “ข้าพ
เจ้าได้ไปชมเครื่องปั่นด้ายฮิโสะ วิธีการที่เครื่องจักรทำงานนั้นราบรื่นและละเอียด
อ่อนเหลือเกิน จนกระทั่งไม่สามารถจะสรรหาคำบรรยายได้ ช่างมีความแตกต่าง
อะไรเช่นนั้นระหว่างความปราชญ์เปรี๊ยะของชาวต่างประเทศและของเรา (จนกระทั่ง)
เราต้องถอนใจด้วยความละอาย” คัดความจาก Horie, *op. cit.*, p. 253

Orchard, *op. cit.*, pp. 90 et seq. ได้บรรยายเกี่ยวกับบทบาทของผู้เชี่ยวชาญ
ชาวต่างประเทศในการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น

เทคนิคสูง ในขณะที่เดียวกัน ก็ได้เริ่มก่อตั้งธุรกิจทางด้านยุทธศาสตร์อื่น ๆ เช่น โรงงานอุตสาหกรรมเคมี (เช่น โรงงานเกลือกรดกำมะถัน โรงงานแก้ว และซีเมนต์) และขั้นต่อไปก็คือขายส่วนใหญ่ของโรงงานเหล่านี้ให้แก่กลุ่มคนาริปปไตยทางการเงินที่เชื่อถือได้มากมาย แต่รัฐบาลยังคงควบคุมดูแลธุรกิจทางด้านยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ๆ ที่สุดอยู่ เช่น คลังสรรพาวุธ อู่ต่อเรือ และการทำเหมืองบางประเภท

การเปลี่ยนแปลงนโยบายอุตสาหกรรมและกฎหมายว่าด้วยเรื่อง การโอนโรงงานของรัฐบาล

ลักษณะพิเศษในการปรับปรุงประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในสมัยแรก ๆ นี้ก็คือ รัฐบาลมีความสำคัญในการควบคุมธุรกิจอุตสาหกรรม เห็นได้จากวิธีการที่รัฐบาลจัดการกับโรงงานอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์น้อยกว่าและอยู่นอกวงด้วยการขายให้กับเอกชน ในขณะที่รัฐพยายามรักษาและทำให้โรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญมั่นคงขึ้นด้วยการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางด้านอุตสาหกรรมของรัฐบาลจากการควบคุมดูแลโดยตรงมาเป็นการคุ้มครองโดยทางอ้อมเห็นได้จากการประกาศใช้ *โคจิ ฮารานิซาวะ ไกโซกุ* (ระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมายที่ว่าด้วยเรื่องการโอนโรงงาน) เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน ค.ศ. 1880 เหตุผลที่รัฐบาลให้ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายปรากฏอยู่ในคำปรารภที่ว่า “โรงงานที่สร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ก่อตั้งเป็นอย่างดีแล้วในบัดนี้ และธุรกิจก็เจริญรุ่งเรืองดีแล้ว ดังนั้น รัฐบาลจะลดความเป็นเจ้าของ (ของโรงงาน) ซึ่งควรที่ราษฎรจะดำเนินกิจการเองได้”⁶² ถึงแม้ว่าคำปรารภจะ

⁶² จาก *Meiji Zaisei Shi* (History of Meiji Finance), Volume XII, p. 231 และมีคำอยู่ใน *Horie, op. cit.*, p. 262

ได้แสดงออกถึงความเชื่อที่ว่าธุรกิจต่าง ๆ ที่รัฐบาลก่อตั้งขึ้นและอุดหนุนนั้นสามารถที่จะโอนให้แก่เอกชนเป็นเจ้าของดำเนินการเพื่อผลกำไร แต่มัตสึคาตะก็ยอมรับว่าโครงการต่าง ๆ หลายโครงการภายใต้การควบคุมของรัฐโดยตรงมิได้รับผลกำไรเลย ตรงกันข้ามกลับทำให้รายได้หมดไปมากกว่าจะเป็นแหล่งผลกำไรของกระทรวงการคลัง⁶³ การค่อย ๆ ขจัดโรงงานที่รัฐบาลเป็นเจ้าของออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งดังที่เราจะเห็นได้จากโรงงานที่มิโซะเกี่ยวกับกิจการทหารโดยเฉพาะ ทำให้รัฐบาลมีอิสระเต็มที่ในการใช้จ่ายเงินของรัฐบาลและใช้อำนาจในการบริหารไปกับอุตสาหกรรมด้านยุทธศาสตร์และการทหารได้มากยิ่งขึ้น โดยมีได้กล่าวให้ชัดแจ้ง นักเขียนชาวอเมริกันคนหนึ่งได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายนี้ว่า “มีอุตสาหกรรมสมัยใหม่ในญี่ปุ่นปัจจุบันบางแห่งที่รัฐบาลมิได้เป็นเจ้าของมาแต่ต้น ส่วนใหญ่หลายกรณีที่รัฐบาลพยายามที่จะถอนตัวออกจากอุตสาหกรรมให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และโอนอุตสาหกรรมเหล่านั้นให้บริษัทเอกชน แต่ก็มีบางกรณีที่กระทำมิได้ และรัฐบาลก็ยังคงต้องดำเนินการในฐานะที่เป็นตัวแทนที่แข็งขัน”⁶⁴

แนวโน้มทั่วไปดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ไม่ควรจะนำมาตีความอย่างเคร่งเครียดจนเกินไปราวกับว่านโยบายใหม่ซึ่งนำมาใช้ โดยกฎหมายที่ว่าด้วยการขายโรงงาน ได้แบ่งอุตสาหกรรมญี่ปุ่นออกเป็นสองกลุ่มอย่างเด็ดขาด กลุ่มหนึ่งเกี่ยวกับอุตสาหกรรมทางด้านอาวุธยุทธโศปกรณ์ซึ่งรัฐบาลยังคงควบคุมดูแลอยู่ และอีกกลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วยอุตสาหกรรมที่ไม่เกี่ยวกับ

⁶³ คำแถลงของมัตสึคาตะที่เกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นนี้ปรากฏอยู่ใน “Shiheiseiri—Shimatsu” (Circumstances Concerning the Regulation of Paper Currency) ใน *Meiji Zenki Zaisei Keizai Shiryo Shusei*, Volume XI pp. 215–16

⁶⁴ Orchard, *op. cit.*, p. 90

ยุทธศาสตร์ทั้งหมด ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้การเปลี่ยนแปลงนโยบาย การค้าเสรีอย่างแท้จริงโดยฉับพลัน ความเด่นชัดนี้ค่อนข้างจะปรากฏอยู่ใน ลักษณะของการปกครองแบบบิดากับบุตรที่ต่างออกไปภายหลัง ค.ศ. 1880 นั่นก็คือรัฐบาลยังคงใช้การปกครองแบบบิดากับบุตรเช่นเดิมอยู่ ทั้งในธุรกิจ ด้านการทหารและมิใช่การทหารภายหลังที่รัฐบาลขายโรงงานไปแล้ว แต่ เป็นในรูปที่เหมาะสมแก่กลุ่มอุตสาหกรรมทั้งสองกลุ่มนี้ โนโซมุโซ (กระทรวงเกษตรและพาณิชย์) ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1881 นับเป็น องค์การของรัฐบาลที่^{๕๕}ตั้งขึ้นให้เหมาะสมกับนโยบายใหม่ของรัฐบาล⁶⁵

65 ในช่วงสมัยที่รัฐบาลดำรงริเริ่มการพัฒนาอุตสาหกรรม เมื่อรัฐบาลจะต้อง ศึกษาและกำหนดรายละเอียดทุก ๆ ประการเกี่ยวกับลักษณะทางด้านการเงิน การ เมืองหรือเทคนิคองค์การการควบคุมก็คือ โคบุโซ (กระทรวงอุตสาหกรรม) ที่ไม่ยั่งยืน แต่ทว่ามีความสำคัญและได้รับผลสำเร็จยิ่ง หน้าที่รับผิดชอบของกระทรวงนี้มีดังต่อไปนี้ (1) จัดตั้งสถาบันเพื่อการศึกษาทางด้านเทคโนโลยี (2) สนับสนุนศิลปการ คำนอุตสาหกรรมพร้อมด้วยรางวัลอันเหมาะสม และทำให้การผลิตทางด้านอุตสาหกรรมเจริญรุ่งโรจน์ (3) ควบคุมดูแลและจัดการธุรกิจการทำเหมืองทั้งหมด (4) ก่อสร้างและทุนบำรุงการรถไฟ และสายโทรเลขรวมทั้งประกาศาร (5) สร้างและ ทุนบำรุงเรือของราชนาวีและเรือสินค้า (6) ทำการซัดและหล่อทองแดง เหล็กและ ตะกั่วเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ และนำไปใช้ในการสร้างเครื่องจักร และ (7) ทำการสำรวจพินดินและทะเล ดู “Kobusho Enkaku Hokoku” (Memorandum on the History of the Department of Industry), in *Meiji Zenki Zaisei Keizai Shiryo Shusei*, Volume XVII, pp.10-1.

ถึงแม้ว่า โคบุโซ จะไม่ยั่งยืน (ค.ศ. 1870-85) ก็ยังทำหน้าที่เป็นตัวประ-
สานงานที่จำเป็นในกระบวนการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมดังที่กล่าวมา
แล้วข้างต้น โนโซมุโซ กระทรวงใหม่ซึ่งตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1881 ทำให้โอนอุตสาหกรรมไปเป็นของเอกชนได้อย่างราบรื่นและค่อยเป็นค่อยไปโดยยังคงธำรงไว้ซึ่งลักษณะ
ของการปกครองแบบบิดากับบุตร ซึ่งนับว่าจำเป็นภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง
เช่นนั้น

ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การโอนครั้งแรกได้แก่การโอนอุตสาหกรรมที่ไม่เกี่ยวกับการทหาร รัฐบาลได้ขายโรงงานปั่นฝ้ายแบบตัวอย่างที่ตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1881 ที่อิโรชิมา และอาอิชิ พร้อมด้วยเครื่องจักรแบบอังกฤษที่ทันสมัยที่สุดให้แก่จังหวัดอิโรชิมา (ค.ศ. 1882) และแก่บริษัทชิโนดะ (ค.ศ. 1886) ตามลำดับ⁶⁶ รัฐบาลยังได้ขายโรงงานแก้วชินากาวาให้แก่บริษัทอิชิโมะริใน ค.ศ. 1885 และโรงงานปั่นฝ้ายชิมมาจิให้แก่บริษัทมิตซุซุเมะเมื่อ ค.ศ. 1887 และโรงปั่นด้ายฟูกูโอกะ ให้แก่บริษัทเดียวกันเมื่อ ค.ศ. 1883 ให้เช่าโรงงานซีเมนต์ฟูกูโอกะแก่บริษัทอาซาโนใน ค.ศ. 1883 และขายลิขสิทธิ์ให้ในปีต่อมา⁶⁷

ในด้านการก่อสร้างทางรถไฟ รัฐบาลเลิกการเป็นเจ้าของการรถไฟบางสายใน ค.ศ. 1880 และในปีต่อมาได้มีการจัดตั้งบริษัทนิปปอนการรถไฟ (Nippon Railway Company) ขึ้นโดยได้รับเงินกู้และเงินอุดหนุนจากรัฐบาลในช่วงที่มีการก่อสร้างทางรถไฟมากที่สุด⁶⁸

บทบาทของรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนทางการเงินที่เห็นเด่นชัดก็คือด้านการขนส่งทางทะเล นานมาแล้วก่อนที่กฎหมายว่าด้วยเรื่องการขายโรงงานจะประกาศใช้ รัฐบาลได้ให้เปล่าเรือสิบสามลำที่ใช้ในการขนส่งทหารในสงครามฟอร์โมซา ค.ศ. 1874 แก่ อิวาซากิ ยาทาโร ผู้ก่อตั้งบริษัทมิตซุบิชิ และต่อมาก็ยังโชคดีสำหรับบริษัทที่ได้ซื้อ ยูบิน โจคิเซน ไคชา ซึ่งเป็นกองเรือแบบที่รัฐบาลเป็นเงิน 320,000 เยน⁶⁹ ในด้านความต้งการของรัฐบาล

⁶⁶ Kobayashi Yoshimasa, *Nihon Sangyo on Kosei*, p. 104

⁶⁷ *Ibid.*, p. 104

⁶⁸ Inouye Masaru, "Japanese Communications : Railroads," *loc.cit.*, pp. 437-9

⁶⁹ Kobayashi, *op.cit.*, p. 170 และ Karl Rathgen, "Japan's Volkswirtschaft and Staatshalt," in G. Schmoller (ed.) *Staas und Socialwissenschaftliche Forschungen*, Leipzig, 1891 Vol. 45, X, pp. 296-7

ที่จะสร้างพาณิชย์นาวีที่เข้มแข็ง รัฐบาลก็ได้กำหนดให้บริษัทตั้งแต่นั้นด้วย การให้เงินอุดหนุนประจำปีเป็นเงิน 250,000 เยน โดยเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1875 มาเป็นเวลาสิบห้าปี⁷⁰ เพื่อที่จะเสริมฐานะการผูกขาดของบริษัทนี้ รัฐบาลได้ออกกฎหมาย ไกโคคุเซน โนริโคมิ คิโซกุ (กฎหมายว่าด้วย เรื่องพิกัต้อัตราการบรรทุกสินค้าลงเรือต่างประเทศ Boarding of Foreign Ships) ค.ศ. 1876 ดังนั้น จึงเป็นการทำลายความหวังของบริษัท พี แอนด์ โอ ที่จะได้รับสิทธิผูกขาดในการเปิดบริการเส้นทางใหม่สายโยโกฮาม่า - เซี่ยงไฮ้⁷¹ หลังจากที่มีการประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยเรื่องการขาย โรงงานแล้ว รัฐบาลก็ได้เลิกนโยบายสนับสนุนบริษัทमितสึบิชิอย่างมากเป็น การชั่วคราว และด้วยความคิดที่จะเร่งให้มีการขนส่งทางทะเลเพิ่มขึ้น ด้วยวิธีการแข่งขัน รัฐบาลจึงได้ตั้งบริษัทเดินเรือคู่แข่ง คือ บริษัท เกียวโด อุโน ยู โคซา เมื่อ ค.ศ. 1883 ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการแข่งขันกันอย่างรุนแรงกับบริษัทमितสึบิชิ⁷² ด้วยการระดมแหล่งการเงินทั้งหมด เช่นเดียวกับ ระดมตัวแทนและพรรคพวกทางการเมืองอย่างกว้างขวาง บริษัทमितสึบิชิก็ ประสบความสำเร็จในการรวมตัวกับบริษัท เกียวโด อุโน ยู โคซา เมื่อ ค.ศ. 1885 เป็นบริษัทนิปปอน ยูเซน โคซาที่มีชื่อเสียงทั่วโลก รัฐบาล

⁷⁰ Kobayashi, *op. cit.*, pp. 170-1

⁷¹ เรื่องราวเกี่ยวกับการแข่งขันนี้และเรื่องราวเกี่ยวกับเวลาที่บริษัทमितสึบิชิได้รับชัยชนะ มีอยู่ในบทบรรณาธิการเรื่อง "The Development of Navigation in Japan," in the *Far East*, Tokyo, vol.I, No.6, pp. 3-4

⁷² บริษัท เกียวโด อุโน ยู โคซา ตั้งขึ้นเป็นมาตรการการป้องกันทางเรือ ส่วนหนึ่งด้วย Cf. Iida Tadao, *Iwasaki Yataro* (Life of Iwasaki Yataro), Tokyo, 1937, pp. 221-47

จึงทุ่มเทสนับสนุนบริษัทผูกขาดที่ยิ่งใหญ่แห่งนี้อย่างเต็มที่ โดยให้เงินอุดหนุนประจำปีถึง 880,000 เยน⁷³

หลังจากที่รัฐบาลได้อินโรงงานตัวอย่างที่มีอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการทหารบางแห่งไปแล้ว รัฐบาลจึงค่อย ๆ อินธุรกิจด้านการทำเหมืองและการต่อเรือให้แก่เอกชน ในบรรดาการอินที่น่าสังเกตที่สุดในด้านนี้ได้แก่การให้เช่า (ค.ศ. 1884) และการขายต่อเรือนางาซากิแห่งใหญ่ในอีกสองสามปีต่อมาให้แก่บริษัทมิตสึบิชิ⁷⁴ ใน ค.ศ. 1896 บริษัทเดียวกันนี้ได้เหมืองเงินิกุโนะ และเหมืองทองคำซาโด⁷⁵ บริษัทมิตสึบิชิมีส่วนใหญ่ในธุรกิจของฮัน และบาคุฟุ ที่ถูกริบมา รวมทั้งโรงงานทอผ้าและเหมืองถ่านหินมิอิเกะที่มีชื่อเสียงด้วย⁷⁶ บริษัทฟูรุคาวาได้ซื้อเหมืองทอง อานิ จากรัฐบาลเมื่อ ค.ศ. 1880 และเหมืองทองอินนาอิ เมื่อ ค.ศ. 1894⁷⁷

เราสามารถอธิบายถึงกระบวนการอินกิจการใหญ่ๆ ด้านอุตสาหกรรมที่รัฐบาลควบคุมให้แก่กลุ่มคณาธิปไตยทางการเงินได้ต่อไปอีก ในบรรดานักวิชาการชาวญี่ปุ่น มีความขัดแย้งกันอย่างมากในเรื่องเจตนาที่แท้จริงของ

⁷³ Kobayashi, *op. cit.*, pp. 170-1

⁷⁴ สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับธุรกิจของบริษัทมิตสึบิชิที่เจริญขึ้นโดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ ดู G.C. Allen, "The Concentration of Economic control in Japan," *Economic Journal* June 1937 pp. 271-87

⁷⁵ Tsuchiya and Okasaki, *op.cit.*, p. 151

⁷⁶ Allen, *loc. cit.*, p. 273

⁷⁷ Tsuchiya and Okasaki, *op. cit.*, p. 152 การอินกิจการของรัฐบาลอื่นๆ ได้แก่เรือต่อเรือเซียวโก ซึ่งให้บริษัทมิตสึบิชิเช่า ใน ค.ศ. 1883 และขายให้แก่บริษัทกาวาซากิใน ค.ศ. 1886 ขายเมืองเหล็กนาคาโคซากา ให้แก่บริษัทซากาโมโตะ ใน ค.ศ. 1884 และขายเหมืองเงินโคซากาให้แก่ฟูจิตะ ใน ค.ศ. 1886, Kobayashi, *op. cit.*, pp. 103-4

รัฐบาลเกี่ยวกับการขายกิจการอุตสาหกรรมเหล่านี้⁷⁸ แต่ไม่มีข้อสงสัยเลยว่า นโยบายนี้ได้เพิ่มอำนาจให้แก่กลุ่มคนอาชีพโดยทางการเงินอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่รัฐบาลขายโรงงานตัวอย่างของรัฐบาลให้ในราคาต่ำอย่างน่าแปลก⁷⁹ แต่สิ่งที่สะดุดตาที่สุดในกระบวนการนี้ก็คือ ในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนทางการเงินของรัฐบาลใหม่ ตระกูลสองสามตระกูลได้แก่ มิตซูย มิทสึบิชิ สุมิโตโมะ ยาสุตะ และตระกูลที่มีความสำคัญน้อยกว่า เช่น คาวาซากิ ฟุรุคาวา ทานากะ และอาซาโน ก็ได้รับผลประโยชน์ของตน

78 Professor Horie ได้สรุปอธิบายต่างๆ ในพฤกษการณนี้ไว้ดังนี้ (1) เพื่อหลีกเลี่ยงการแข่งขันระหว่างธุรกิจของรัฐบาลและเอกชน (The Taiyo Magazine) (2) เพื่อหลีกเลี่ยงการกล่าวหาในเรื่องเงินอุดหนุนหรือการเห็นแก่ประโยชน์อย่างไม่ยุติธรรม ก่อนวันเปิดรัฐสภา รัฐบาลประสงค์ที่จะให้เห็นกันว่า รัฐบาลเลิกระบบการปกครองแบบศักดินาบุตร และใช้ระบบการค้าเสรี (Takahashi Kamekichi) (3) ด้วยการขายโรงงานอุตสาหกรรมให้แก่บริษัทผูกขาดที่ได้รับการอุดหนุน รัฐบาลหวังที่จะมีอำนาจควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญๆ ได้คล่องขึ้น (Kobayashi Yoshimasa and Yamada Moritaro) Professor Horie มิได้ตีความใหม่อีกเลย แต่จะสนับสนุนข้อ (2) Horie, *op. cit.*, pp. 262-3

79 ตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงราคาขายที่ต่ำเหล่านี้ ราคาของการโอนโดยเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายของกระทรวงอุตสาหกรรมที่จ่ายไปกับกิจการที่เกี่ยวข้อง

ชื่อบริษัท	ราคาโอน	ค่าใช้จ่ายของ รัฐบาล (Kogyohi)
บริษัทซีเมนต์ฟุรุคาวา...	250,000 เยน (รวมราคาที่คืน)	468,000 เยน
เหมืองอินนาอิ	75,000 เยน	195,000 เยน
เหมืองโคซากา	200,000 เยน	547,000 เยน
โรงงานแก้วชินากาวา	80,000 เยน	189,000 เยน

ดู Mori Kiichi, *Nihon Shihonshugi Hattatsu Shi Josetsu* (Introduction to the History of the Development of Japanese Capitalism), Tokyo, 1934, p. 263

มากขึ้นเรื่อย ๆ จากมาตรการ เช่น การซื้อโรงงานอุตสาหกรรมที่ก่อตั้งไว้ดีแล้วด้วยอัตราต่ำ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือฐานะของวงการค้าปลีกกว่าของกลุ่มคนอาชีพใดทางการเงิน คือ ไซบัตสึ ที่ประกอบขึ้นด้วยบริษัทสี่แห่งแรกตามรายชื่อข้างต้น ซึ่งด้วยอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่ได้จากการควบคุมทั้งด้านการธนาคารด้านหนึ่ง การอุตสาหกรรมและการพาณิชย์อีกด้านหนึ่ง จึงสามารถกลืนบริษัทอุตสาหกรรมที่เล็กกว่าได้⁸⁰

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการขายกิจการบางแห่งไปให้แก่รายทุนที่รัฐบาลสนับสนุน ทำให้รัฐบาลมีอิทธิพลที่จะมุ่งแต่เฉพาะอุตสาหกรรมด้านการทหารเท่านั้น ซึ่งรัฐบาลยังคงควบคุมอยู่อย่างเข้มงวดเช่นเดิม ภายหลังการปราบปรามการจลาจลซัตสึมาแล้ว รัฐบาลก็ได้ตัดสินใจเริ่มขยายอุตสาหกรรมด้านอาวุธยุทโธปกรณ์อย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่มีการตัดทอนรายจ่ายของรัฐในด้านอื่น ๆ แล้วในช่วงระยะเวลานี้ก็ตาม (ค.ศ. 1881-7) ก็ยังมีรายจ่ายด้านกองทัพเพิ่มขึ้นมาก (กว่า 60%) และ (ค.ศ. 1881-91) ด้านกองทัพเรือประมาณ (200%) ดังจะเห็นได้ในตารางต่อไปนี้.⁸¹

ค่าใช้จ่ายทางด้านการกองทัพ

ค.ศ.	ปกติ	พิเศษ	รวม
1878.....	6,409,005	220,739	6,629,744 เยน
1881.....	8,179,712	559,060	8,738,772
1884.....	10,764,593	771,190	11,535,783
1887.....	11,842,619	565,917	12,408,536

⁸⁰ Allen ได้กล่าวเห็นประเด็นนี้ไว้ใน *Economic Journal* (cited.), pp. 278-9

⁸¹ Yamagata Aritomo in *Fifty Years of New Japan*, Vol. I, p. 215 ; Yamamoto Gombei, *Ibid.*, p. 230 เกี่ยวกับการขยายกองทัพเรือใน ค.ศ. 1882 และพันธบัตรเพื่อบำรุงกองทัพเรือ ค.ศ. 1886

ก Yamamoto, *ibid.*, p. 224

ค่าใช้จ่ายทางด้านการทศพเรือ

ก.ศ.	รวมค่าใช้จ่ายทั้งปกติและพิเศษ
1871.....	886,856 เยน
1881.....	3,108,516
1891.....	9,501,692

โครงการเหล่านี้จำเป็นต้องสั่งซื้ออุปกรณ์ทางด้านการทหารทั้งสำเร็จรูปและกึ่งสำเร็จรูปที่มีราคาแพงเข้ามา แต่กิจการด้านนี้มีได้คำนึงถึงผลกำไรหรือขาดทุนเลย เพียงแต่คำนึงถึงด้านยุทธศาสตร์เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การขยายตัวอย่างยิ่งใหญ่นี้ในด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ก็มีผลกระทบตุนให้ญี่ปุ่นมีอุตสาหกรรมแบบเลี้ยงตัวเองได้ ฉะนั้น โรงงานอุตสาหกรรมด้านการทหารจึงเป็นต้นแบบที่กำหนดตัวอย่างของอุตสาหกรรมหนักของญี่ปุ่น

นโยบายในการควบคุมอุตสาหกรรมด้านการทหารอย่างเข้มงวดในขณะทีลักษณะการควบคุมธุรกิจอื่น ๆ แบบบิดากับบุตรยังคงถือปฏิบัติมาจนตราប់เท่าทุกวันนี้ และเป็นหนึ่งในคุณลักษณะที่เด่นชัดที่สุดในประวัติของการปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นให้เป็นอุตสาหกรรม อาจมองย้อนหลังไปถึงก่อนสมัยฟื้นฟูเมื่อครั้งที่ขุนศึกศักดินาสนใจในทันทีทันใดที่จะได้มีอุปกรณ์ด้านการทหารแบบตะวันตกที่ทันสมัยมานานก่อนที่จะนึกถึงการทำธุรกิจด้านอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ

ขณะนี้ขอกล่าวสั้น ๆ ถึงผลของการควบคุมอุตสาหกรรมที่สำคัญ ๆ ของรัฐบาลเป็นพิเศษ เนื่องจากการควบคุมนี้มีผลต่อความสำคัญของระบบราชการ

อุตสาหกรรมที่สำคัญและระบบราชการ

การหาขายของเงินทุนสะสมในสมัยโตคุกาวา ความล้มเหลวทางด้านเทคนิคของการอุตสาหกรรมญี่ปุ่น การขาดแคลนวัตถุดิบและกฎข้อบังคับเกี่ยวกับพิกัตต์ตราภาษีศุลกากรของญี่ปุ่น ทำให้เกิดความยากลำบากยิ่งสำหรับเงินทุนเอกชนที่จะแข่งขันกับเงินทุนต่างประเทศในตลาดภายใน และต่อมาก็คือในตลาดต่างประเทศ ถ้าหากมิได้รับความช่วยเหลือของรัฐมาตั้งแต่ต้น ในรูปของการให้เงินอุดหนุน⁸² แนวโน้มประการนี้ยังมีเพิ่มขึ้นเมื่อตอนปลายศตวรรษ เนื่องจากประเทศอื่น ๆ ได้เจริญก้าวหน้าจากการค้าเสรี มาเป็นการค้าผูกขาดซึ่งก่อให้เกิดสภาวะที่เหมาะสมแก่การที่รัฐจะเข้ามาแทรกแซง และเหมาะสมแก่การที่จะทำให้รัฐและนายทุนผูกขาดเข้ามาพัวพันกันในฐานะการร่วมทุนของรัฐกับเอกชนเข้าด้วยกันนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมแขนงต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับการเศรษฐกิจเพื่อการสงคราม เช่น การขนส่ง เหล็กกล้า และการทำเครื่องจักร ทำให้ระบบราชการเกิดความมั่นคงแบบใหม่ขึ้นมาโดยมีฐานะเท่าเทียมกันในทางการเมืองถึงแม้ว่าจะไม่มีระดับสูงกว่านายทุนผูกขาดเอกชนก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันว่า ในสมัยเมจิตอนต้นกิจการที่รัฐบาลควบคุมได้ว่าจ้างชาวไร่ ที่ไม่เป็นชนชั้นอีกต่อไปแล้วมากมาย

82 ถึงแม้ว่าจะได้กล่าวถึงความไม่เป็นอิสระของพิกัตต์ตราภาษีศุลกากรไว้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องข้างต้นแล้วก็ตาม การที่ไม่มีอิสระทางด้านพิกัตต์ตราภาษีศุลกากรก็ได้มีผลลบพล้นต่อความจำเป็นที่จะต้องเงินอุดหนุนและความคุ้มครองการอุตสาหกรรม รวมทั้งต้องการความเอาใจใส่ดูแลของรัฐมากกว่าที่จะสามารถให้ได้ อย่างไรก็ตาม มีเอกสารที่ตีพิมพ์เกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นในแง่หนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทความของ Herbert M. Bratter, "Subsidies in Japan," in *Pacific Affairs*, May 1931, Vol. III, pp. 377-93, และ Orchard, *op. cit.*, pp. 89-90

โดยให้มาเป็นผู้จัดการ ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ในกรมต่าง ๆ ในระบบราชการใหม่⁸³ ตั้งแต่กลางสมัยเมจิ เมื่อয়گرรัฐวิสาหกิจจำนวนมากให้เป็นของบริษัทเอกชน และพรรคการเมืองก็เกิดขึ้นอยู่ในวงจำกัดมาก ระบบราชการจึงมีตมลงไป แต่เมื่อไม่นานมานี้ เนื่องจากสงครามใหญ่และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดกรณีแมนจูเรียขึ้น ความเจริญของอุตสาหกรรมทางด้านการทหารจึงแสดงนัยถึงความสำคัญเกี่ยวกับรัฐวิสาหกิจและการพัฒนาของระบบราชการที่ติดตามมา⁸⁴ ในด้านการบริหารรัฐวิสาหกิจใหญ่ๆเหล่านี้ระบบราชการซึ่งสร้างอำนาจของตนให้มั่นคงขึ้นมาแม้แต่ในอดีตกาลครั้งที่ยังมีตมอยู่โดยเปรียบเทียบ ถึงแม้ว่าระบบราชการจะมีได้มีความเป็นผู้นำโดยตรงดังเช่นในสมัยเมจิก็คือตาม ขณะนี้ระบบราชการก็เป็นทั้งผู้อารักขากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดของญี่ปุ่น และเป็นทั้งผู้อารักขาในด้านการทัพและนายทุนทางการเงิน ระบบราชการยังได้พยายามที่จะสมานข้อขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายนี้ด้วย ในฐานะที่มีบทบาทเป็นตัวกลางนี้ ระบบราชการจึงแสดงให้เห็นถึงสัญญาณการปรากฏตัวจากเมฆหมอกที่ครอบคลุม

⁸³ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นศักดินาเก่ากับรัฐบาลของรัฐใหม่และการว่าจ้างชนชั้นศักดินาให้เข้าทำงานในธุรกิจเหล่านี้ มีอธิบายอยู่ใน Horie, *op.cit.*, pp. 270-3

⁸⁴ ในการสำรวจสำมะโนประชากรปี ค.ศ. 1925 จำนวนคนงานที่รัฐวิสาหกิจว่าจ้างในโรงงาน,เหมือง และการขนส่งมีจำนวน 523,000 จากจำนวนคนงานที่รับจ้างในอุตสาหกรรมประเภทเดียวกันทั้งหมด 2,770,000 คน หรือเป็นหนึ่งในห้าเงินทุนที่ลงทุนไปในรัฐวิสาหกิจของอุตสาหกรรมเหล่านี้ คือ 2,968,000,000 เยน ในจำนวนเงินทั้งหมด 10,014,000,000 เยน หรือ 30% ในอุตสาหกรรมเหล่านี้ซึ่งเศรษฐกิจเพื่อการสงครามพึ่งอยู่ รัฐมี 65.5% ของการลงทุนทั้งหมดในด้านการขนส่ง, 51% ของการลงทุนทั้งหมดในการทำเหล็กและเหล็กกล้า, 13% ในการทำเครื่องจักร

O.Tanin and E.Yohan, *When Japan Goes to War*, New York, 1936, p. 104

อยู่ชั่วคราวมาเป็นผู้นำรัฐบาลอีกวาระหนึ่งดังเช่นในสมัยเมจิตอนต้น แต่อยู่ในสภาพการที่เปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง⁸⁵

โดยสรุป ลักษณะต่าง ๆ ที่กำหนดนโยบายสมัยเมจิก็คือ ประการแรก การมีเงินทุนสะสมไม่เพียงพอ ทำให้รัฐวิสาหกิจเป็นเรื่องจำเป็นและทำให้การรวมเงินทุนเข้าสู่ศูนย์กลางรวมทั้งการควบคุมทางเศรษฐกิจของคณะปฏิวัติทางการเงินสะดวกขึ้น แม้ว่าภายหลังรัฐวิสาหกิจจะถูกล้มเลิกไปบ้าง นโยบายของรัฐบาลในการให้เงินอุดหนุนก็ยังคงมีอยู่ถึงแม้ว่าจะไม่มั่นคงนัก นโยบายนี้เป็นส่วนหนึ่งจากผลของระบบสนธิสัญญา ซึ่งหลังจากสนธิสัญญาการพาณิชย์ฉบับแรก ค.ศ. 1858 แล้ว พิกัดอัตราภาษีศุลกากรก็ถูกกำหนดด้วยอัตราที่ต่ำมาก และการประชุมพิกัดอัตราภาษีศุลกากร ค.ศ. 1866 พิกัดอัตราภาษียังคงลดลงต่อไปอีก การแก้ไขสนธิสัญญาทั่วไป เมื่อ ค.ศ. 1889 ทำให้พิกัดอัตราภาษีศุลกากรเป็นอิสระ และใช้บังคับใน ค.ศ. 1910 ประการที่สอง การปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมทางด้านการทหารเป็นไปตามสถานการณ์ระหว่างประเทศและพลังผลักดันภายในประเทศซึ่งก่อให้เกิดอุตสาหกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดที่สุดกับการป้องกันประเทศ ยังคงอยู่ได้ความดูแลของรัฐอย่างใกล้ชิดมาจนถึงสมัยนี้ ประการสุดท้าย เห็นได้ว่านโยบายการโอนอุตสาหกรรมบางประเภทให้เข้าไปอยู่ในวงการแคบ ๆ ของกลุ่มตระกูลใหญ่ ๆ ทางด้านการธนาคาร ซึ่งมีฐานะที่มั่นคงอยู่ในตอนนั้น ยังคงได้ครอบครองกิจการด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นมาจนทุกวันนี้

⁸⁵ สำหรับการวิจารณ์สั้น ๆ แต่เสนอแนะให้อ่านเกี่ยวกับการพัฒนาของระบบราชการเมื่อไม่นานมานี้ ดู Minoru Uchida, "Japan as a Totalitarian State," (Open Discussion) in Amerasia, May 1938, pp. 133-6 โดยเฉพาะ p. 134

เมื่อคำนึงถึงการพัฒนาทางด้านเทคนิคในการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นนั้น แนวโน้มที่เด่นชัดสองประการซึ่งมองเห็นได้คือ ประการแรก ความเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจแขนงต่าง ๆ ของประเทศที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับวิสาหกิจการทหารอย่างกว้างขวาง เช่น งานด้านวิศวกรรม การต่อเรือ การทำเหมือง การรถไฟ และอื่น ๆ ทำนองนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้รัฐบาลยังคงควบคุมอย่างเข้มงวด และโดยทางการเมืองแล้ว ก็ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มตระกูลการเงินที่ไว้วางใจได้และให้การอุดหนุนอุตสาหกรรมเหล่านี้ ซึ่งพัฒนาทางด้านเทคนิคมากที่สุด และเลียนแบบของตะวันตกที่ทันสมัยที่สุด เป็นความภาคภูมิใจของระบอบราชการของรัฐที่ดูแลอุตสาหกรรมเหล่านี้ด้วยความระแวดระวัง แม้ว่าภายหลังอุตสาหกรรมส่วนใหญ่จะตกเป็นของนายทุนเอกชนแล้วก็ตาม ประการที่สอง เราได้เห็นวิวัฒนาการของอุตสาหกรรมที่“เหลืออยู่”ได้เข้าไปดำเนินการผลิตสินค้าแบบญี่ปุ่นเพื่อตลาดค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ เงินทุนของพ่อค้าเล็กๆ และนายทุนเงินกู้ต่างครอบครองกิจการอุตสาหกรรมและยังคงใช้เทคนิคแบบดั้งเดิมอยู่ ด้วยการว่าจ้างคนงานสตรีและคนงานภายในประเทศอยู่เป็นอันมาก

บทที่ 5

การวางรากฐานเกี่ยวกับที่ดินไร่นาและผลทางสังคมที่ตามมา

การวางรากฐานเกี่ยวกับที่ดินไร่นาสมัยเมอิจิตอนต้น ซึ่งเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความเข้าใจทั้งสภาพการเกษตรสมัยใหม่และสังคมญี่ปุ่นโดยส่วนรวมสมควรที่จะกล่าวเป็นเล่มมากกว่าที่จะเป็นเพียงบทเดียว ดังนั้น การกล่าวถึงที่นี้จึงสังเขปมาก บางทีก็อาจจะค่อนข้างสรุปเอาเองเกินไปบ้างก็ได้ ในสมัยเมอิจิตอนต้น ได้มีการวางรูปแบบขั้นสุดท้ายทางการเกษตรสมัยใหม่ของญี่ปุ่นขึ้นพร้อมกับความสัมพันธ์เป็นพิเศษระหว่างผู้เช่า-เจ้าของที่ดิน โดยมีการดำเนินงานภายในวงแคบและใช้เทคนิคการเกษตรแบบดั้งเดิม นับเป็นเรื่องที่ไม่เพียงแต่น่าสนใจอย่างแท้จริงเท่านั้น ยังเป็นที่มาของปรากฏการณ์ทางด้านสังคมอื่น ๆ อีกมากมายเช่น การเริ่มตลาดแรงงาน การก่อตั้งและการจำกัดตลาดค้าภายในประเทศเพื่อขายสินค้าที่ผลิตขึ้น การมีพลเมืองในประเทศซึ่งเป็นลักษณะที่แปลกสำหรับประเทศญี่ปุ่น การเติบโตและคุณลักษณะเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวด้านแรงงานของญี่ปุ่นและฐานะของแรงงานสตรี ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางด้านสังคมที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้เขียนใคร่ขออธิบายเพียงสองหรือสามเรื่องเท่านั้น โดยเฉพาะการก่อตั้งองค์การแรงงานเสรี (ซึ่งเป็นเรื่องสุดท้ายในสามเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมดังกล่าวมาในบทที่แล้ว) ลักษณะของการมีพลเมืองในประเทศญี่ปุ่น และความสำคัญของอุตสาหกรรมครัวเรือนภายในประเทศหรือที่เพิ่มเติมขึ้นมา แต่ก่อนอื่น เราควรต้องพิจารณาถึงปัญหาที่สำคัญ คือ การวางรากฐานเกี่ยวกับที่ดินที่แท้จริงของสมัยเมอิจิตอนต้น

แนวโน้มนทางด้านการเป็นเจ้าของที่ดินของเอกชน

การผนวกที่ดินโดยชนชั้นเจ้าของที่ดินรุ่นใหม่ได้ดำเนินไปอย่าง
ແບບແຜ່ງໃນรัฐบาลสมัยศักดินา แต่ตามกฎหมายก็เป็นที่รับรองกันในสมัย
ฟื้นฟูเมจิ หลังจากที่ดินนาได้รับการปลดปล่อยจากระบบศักดินามาเป็น
ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างเสรีแต่ในนาม แต่กระบวนการนี้เป็นการเปิด
หนทางให้มีการริบที่ดินของชาวนาเนื่องจากการเลิกห้ามขายและแบ่งแยก
ที่ดิน ทำให้กลไกต่าง ๆ ในการได้มาซึ่งที่ดินโดยไม่จำกัดขนาดเป็นไปอย่าง
ถูกต้องตามกฎหมายโดยการขายแบบบังคับ การจำนำจำนอง และอื่น ๆ
ทำนองเดียวกันนี้ ดังนั้นเราสามารถกล่าวได้ว่าการฟื้นฟูนำเอาการปลดปล่อย
อย่างแท้จริงมาให้ชาวนาในฐานะที่เป็นผู้ถือที่ดิน แต่ไม่จำเป็นต้องอยู่ใน
ฐานะเป็นเกษตรกร เมื่อต้นสมัยเมจิ ชาวนาส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่อิสระ
และถึงแม้ว่าจะไม่มีตัวเลขที่แน่นอนก็คาดประมาณกันว่า ภายหลังสมัยฟื้นฟู
ที่ดินที่ให้เช่ามีอยู่ 30 เปอร์เซ็นต์ของที่ดินที่ทำการเพาะปลูกแล้ว¹

การเลิกกฎหมายที่ดินเมื่อ ค.ศ. 1872 นับว่าเป็นก้าวหนึ่งในการ
นำเอากฎเกณฑ์ที่ดินสมัยใหม่มาใช้ ดังจะเห็นได้จากรายงานของ *โอคุรา-
ไซ* (กระทรวงการคลัง) ที่ยื่นต่อ *ดาโจกัน* (สภาที่ปรึกษา) เมื่อเดือนกันยายน

¹ อัตราร้อย 30% ของที่ดินที่ให้เช่าคิดตามการคาดประมาณที่แบ่งออกเป็น
ส่วน ๆ ซึ่งกระทำกันในสมัยนั้นและต่อมา อาทิ ในการสำรวจจังหวัด 18 จังหวัดเมื่อ
ค.ศ. 1883 ที่ดินที่ให้เช่ามี 34.2% ของที่ดินที่ทำการเพาะปลูกแล้วทั้งหมด และใน
จังหวัดเดียวกันนี้เองอัตราร้อยนั้นก็ได้เพิ่มเป็น 38.09% ใน ค.ศ. 1887 ดู Tsuchiya
and Okazaki, *Nihon Shihonshugi Hattatsu Shi Gaisetsu*, p. 220 การสำรวจจังหวัด 16
จังหวัดอื่น ๆ ใน ค.ศ. 1884 แสดงให้เห็นถึงอัตราร้อยของที่ดินที่ให้เช่าว่าเป็น 39.8%
Ibid., p. 221 การคาดประมาณอีกครั้งหนึ่งซึ่งได้จากการศึกษาสถิติของเมืองนั้นแสดง
ให้เห็นว่า อัตราร้อยของประเทศญี่ปุ่นทั้งหมดเป็น 30.6% ใน ค.ศ. 1872 ซึ่งเป็นปี
ก่อนมีการแก้ไขปรับปรุงภาษีที่ดิน Hirano, *Nihon Shihonshugi Shakai no Kiko*, p. 55

ค.ศ. 1871 ว่า “ด้วยบัดนี้ อำนาจทางการเมืองอยู่ที่ราชสำนักของพระจักรพรรดิทั้งหมดแล้ว ในเวลาที่กิจการต่าง ๆ ของรัฐยังรวมตัวกันอยู่ ก็จำเป็นจะต้องสร้างกฎหมายให้เป็นแบบเดียวกันโดยคำนึงถึงกฎหมายการเก็บภาษี ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งสำหรับประเทศ... ในการเลิกกฎหมายเก่าแก่และยินยอมให้มีการขายและซื้อสังหาริมทรัพย์ จึงเป็นการดีที่จะให้มีภาษีที่ดินซึ่งมาจากระบบเดียวกันกับการเช่าที่ดิน แต่เหนือสิ่งอื่นใดเราต้องระวังการออกกฎหมายอย่างเร่งรีบ และด้วยเหตุนี้เอง เราจึงต้องยอมให้มีการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างถาวร และหลังจากนั้นก็ออกกฎหมายง่าย ๆ ว่าด้วยการเก็บภาษี”² ข้อความที่คัดลอกมาอีกข้อความหนึ่งอาจจะแสดงให้เห็นความสำคัญของเสรีภาพในการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับการแก้ไขปรับปรุงภาษี³ ในบันทึกความทรงจำ ค.ศ. 1871 ที่คานดะ โคเฮอิ ซึ่งเป็นผู้ร่างที่สำคัญผู้หนึ่งในการแก้ไขภาษีที่ดิน ได้เขียนไว้ว่า “มีหลายคนที่คัดค้าน

² (Italics mine E.H.N.) ข้อความที่คัดลอกมานี้ได้มาจาก Okura-sho's (Department of Finance) *Chiso Kaisei Reiki Enkaku Satsuyo* (An Outline History of Regulations for Land Tax Revision), คัดลอกอยู่ใน Ono Takeo, *Ishin Nosen Shakai Shiron* (An Historical Essay on Village Society at the Restoration), Tokyo, 1932, p. 189

กฎหมายที่ออกในเดือนกันยายน 1871, ให้เสรีภาพในการปลูกพืชพันธุ์ ถิ่นนับว่าเป็นก้าวหนึ่งที่ทำให้ทรัพย์สินที่ดินของเอกชนเป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบ

³ ดู Maki Kenji, “Meiji Shonen ni okeru Tochi Eitai Kaikin” (The Removal of the Ban on the Permanent Alienation of Land in the Early Years of the Meiji Era), in *Rekishi to Chiri* (History and Geography), Volume XX, No. 6, Tokyo, December, 1927, pp. 450-82 ผู้เขียนแสดงให้เห็นว่ามาตรการนี้เป็นก้าวแรกในการยอมรับการครอบครองที่ดินของเอกชน ซึ่งการแก้ไขระบบภาษีที่ดินสนับสนุนแนวโน้มนี้ *Ibid.*, pp. 463-64

การแก้ไขปรับปรุงการเก็บภาษีโดยกล่าวว่า “ในสมัยก่อนคนได้รับแบ่งสรรที่ดินตามขนาดของครอบครัว (หรือตามสำมะโนประชากร) และป้องกันการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน และจัดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนให้เท่าเทียมกัน อาจเป็นการตรงข้ามกันกับกฎหมายที่สร้างขึ้นและอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงขึ้นได้ ถ้าหากเรายินยอมในทันทีทันใดให้มีการซื้อขายที่ดินขึ้นในบัดนี้” คำตอบปัญหานี้ก็คือ เรามีทั้งคนจนและคนเขลา และก็มีทั้งคนขยันและคนเกียจคร้าน ผู้ที่ขยันและมีมัธยัสถ์ก็จะเป็นคนรวย ส่วนคนที่เกียจคร้านและสุรุ่ยสุร่ายก็จะกลายเป็นคนจน หากเราจำกัดการผนวกที่ดิน และพยายามที่จะปรับระดับให้คนรวยและคนจนเท่าเทียมกันแล้ว ก็หมายความว่าริตคนรวยมาให้คนจน และการทำเช่นนั้นจะค่อย ๆ ทำให้เกิดอัตราส่วนที่ว่ายับยั้งคนจนและมัธยัสถ์ในขณะที่ส่งเสริมคนเกียจคร้านและสุรุ่ยสุร่าย”⁴ ในที่นี้เราก็นิยามเปรียบเทียบที่เล่าสืบต่อกันมาเรื่องคนจนที่เกียจคร้านกับคนรวยที่ขยันขันแข็งซึ่งมักจะเห็นด้วยกับข้อโต้แย้งที่ว่า “การปกครองแบบบิดากับบุตร” ในสมัยศักดินาและความรับผิดชอบของสังคมจะต้องยอมรับสิทธิของปัจเจกชนโดยไม่มีข้อจำกัดในการเป็นเจ้าของที่ดิน กองล้อแห่งประวัติศาสตร์กำลังเคลื่อนไปอย่างไม่หยุดยั้งตามวิถีทางการทำให้การเป็นเจ้าของที่ดินของเอกชนเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และในทุกยุคสมัยและทุกประเทศ คนชั้นผู้น้อยไม่ว่าจะเป็นผู้เช่าที่ดิน ผู้ถือจารัตประเพณี หรือเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนา ก็ได้ถูกกองล้อแห่งประวัติศาสตร์เหล่านั้นบดขยี้จนแหลกลาญไป ญี่ปุ่นก็ได้รับการยกเว้นเลย

⁴ *Meiji Zaisei Shi* (History of Meiji Finance), รวบรวมและบรรณาธิการโดย Meiji Zaisei Shi Hensan Kai (The Committee for the Compilation of the History of Meiji Finance), Tokyo, 1904, Vol.V, p. 319.

การปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน ค.ศ. 1873

เนื่องจากการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน ค.ศ. 1873 ได้กำหนดโครงสร้างไว้เรียบร้อยแล้ว ซึ่งภายในโครงสร้างนี้ได้บ่งถึงความสัมพันธ์เกี่ยวกับที่ดินไร่นาของญี่ปุ่นสมัยใหม่เข้าไว้ด้วย จึงอาจคุ้มค่าที่จะกล่าวถึงโครงสร้างและเรื่องราวนี้ไว้สักสองสามหน้า

ก่อนที่จะวางกฎการเก็บภาษีที่ดินให้เป็นแบบเดียวกัน โดยประเมินตามค่าของที่ดินมิใช่ตามระบบศักดินาที่แบ่งผลิตผลระหว่างเจ้าของที่ดินกับชาวนา จึงจำเป็นที่ที่ดินแต่ละแห่งไม่ว่าผู้เช่าที่ดินหรือเกษตรกรอิสระทำอยู่ พึงต้องมีเจ้าของซึ่งเป็นที่รับรองกัน อีกนัยหนึ่งก็คือการเก็บภาษีที่ดินตามที่เสนอขอจำต้องได้รับการยินยอมรับรองอย่างเต็มที่ว่ามีเจ้าของที่ดินเอกชนนั้น ๆ เราได้เห็นมาตรการบางอย่างที่นำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขครั้งนี้อย่างสมเหตุสมผลมาแล้ว และมาบัดนี้ก็จะต้องเพิ่มมาตรการเหล่านี้โดยการแจกใบรับรองหรือโนตแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งเรียกกันว่า *ฉิเกน* งวดแรกออกใช้เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1872 งวดที่สองเดือนกุมภาพันธ์ และงวดที่สามเดือนกรกฎาคมของปีเดียวกัน⁵ ระบบ*ฉิเกน* นี้ก็เปรียบเสมือนการตอกลิ้มลงไป

5 *ฉิเกน* หรือใบรับรองเหล่านี้แสดงถึงปัญหาทางกฎหมายอย่างละเอียดบางข้อซึ่งไม่จำเป็นต้องนำมากล่าว ณ ที่นี้ ระบบ*ฉิเกน* ตอนแรก ๆ ทำหน้าที่เสมือนการนั่งร้านสำหรับสร้างระบบทรัพย์สินที่เป็นที่ดินของเอกชน ยิ่งกว่านั้นในหนังสือภาษาต่างประเทศก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างเต็มที่ซึ่งจะบรรยายรายละเอียดที่เกี่ยวกับการเป็นเจ้าของที่ดินเหล่านี้ไว้เพียงสังเขป

ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1871 *ดาโจกัน* (สภาที่ปรึกษาของรัฐ) ให้ออกกฎหมายยกเลิก *บูเคจิ* และ *โชจิ* (ที่ดินของชาวนาไรและที่ดินของชาวเมือง) ในโตเกียว ซึ่งได้รับการยกเว้นภาษีในสมัยโตกุกาบา การยกเลิกครั้งนี้เป็นก้าวหนึ่งในการยอมรับที่ดินที่กล่าวถึงนี้อย่างถูกต้องตามกฎหมายว่าเป็นทรัพย์สินของบุคคลผู้ซึ่งจะต้องรับผิดชอบในการเสียภาษีที่ดินประเมินตามค่าของที่ดินในอนาคต ต่อมาในเดือนมกราคม (ค.ศ.

เพื่อที่จะถอนรากถอนโคนระบบที่ดินสมัยศักดินาอันเก่าแก่ และเพื่อได้รับการรับรองในคดีของการเป็นเจ้าของที่ดินของเอกชน ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นหลักสำหรับการประเมินที่ดินตามราคาขายของที่ดินนั้น ๆ ก่อนที่จะมีการสำรวจที่ดินของจักรวรรดิขึ้น (ค.ศ. 1875 - 81) ตามความจริงแล้ว การ

1872) *โอครา-โท* (กระทรวงการคลัง) ได้ออกกฎข้อบังคับแก่โคเกียว ฟู ซึ่งวางกฎเกณฑ์สำหรับการออก *ฉิเกน* ให้แก่ผู้เป็นเจ้าของ *บูเคจิ* และ *โซจิ* แต่เดิม โคเกียวได้รับเลือกให้เป็นแห่งแรกในการทดลองเช่นนั้น เนื่องจากการเป็นเจ้าของที่ดินของเอกชนเป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วที่นั่น ทั้ง ๆ ที่มีการห้ามโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งประกาศเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1643 ก็ยังมีการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินกันอย่างเสรีในเอโดะ ภายในหมู่ชนชั้น *ซามูไร* และ *โชนิน* เหตุผลอีกประการหนึ่งในการเลือกโคเกียวเป็นแห่งแรกก็คือว่า โคเกียวได้รับการยกเว้นภาษีมาแต่เดิม และด้วยการออก *ฉิเกน* ให้แก่ผู้มีที่ดิน รัฐบาลมีความตั้งใจอย่างซัดเจ็งที่จะแสดงว่าในอนาคตที่ดินทั้งหมดเหล่านี้จะต้องถูกเรียกเก็บภาษี การบ่อนทำลายล่วงหน้าประการนี้ก็เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงข้อกล่าวหาว่าเลือกที่รักมักที่ชัง

ฉิเกน ครั้งที่สองออกเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ปีเดียวกัน เพียงเก้าวันหลังจากการยกเลิกข้อห้ามการผนวกที่ดินอย่างฉาวว มาบัดนี้มีการให้ *ฉิเกน* แก่ผู้ซึ่งซื้อที่ดินไว้เรียบร้อยแล้วตั้งแต่สมัยรัฐบาลใหม่ และราคาซื้อถือถือเป็นหลักในการประเมินราคาที่ดินครั้งแรก

ฉิเกน ครั้งที่สามออกในเดือนกรกฎาคม ปีเดียวกัน เมื่อแนวนโยบายในการเป็นเจ้าของที่ดินเอกชนเกิดขึ้นร่วมกันขึ้นเป็นกำลังเคลื่อนไหวและเมื่อผู้ที่มีที่ดินอยู่ในครอบครองยังมีได้รับ *ฉิเกน* เกิดความวิตกที่จะได้รับการรับรองโดยถูกต้องตามกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินของตน ในการออก *ฉิเกน* ครั้งที่สามนี้ ความยุ่งยากทางเทคนิคหลายประเด็นเกิดขึ้นเนื่องมาจากการพิสูจน์ความเป็นเจ้าของ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทันทีที่ไม่มีการโอนกรรมสิทธิ์เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ และท่ามกลางความโกลาหลเกี่ยวกับการอ้างสิทธิและการคัดค้านการอ้างสิทธิ จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ว่าการกระทำอย่างมีเล่ห์เหลี่ยมและเพทุบายเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะในบางกรณี อย่างไรก็ตาม ไม่น่าประหลาดใจเลยว่ามีหลายคนที่ไม่พอใจหลังจากการออก *ฉิเกน* ครั้งสุดท้ายเนื่องจากไม่มีหลักฐานที่แน่นอนเกี่ยวกับการมีสิทธิในที่ดินมาแต่ดั้งเดิมซึ่งผู้ใหญ่นบ้าน (*โชยะ* หรือ *มุนชิ*) เก็บรักษาไว้เป็นเครื่องพิสูจน์การอ้างสิทธิ ผู้ใหญ่นบ้านในฐานะ

ซื้อขายที่ดิน (ขายและซื้อ) ถือเป็นหลักสำคัญในการออก นิเกน โนเอด หรือใบรับรองนิเกน เหล่านี้เป็นหลักฐานประการเดียวที่พิสูจน์ถึงกรรมสิทธิ์ในที่ดินมาจนประกาศใช้พระราชบัญญัติในวันที่ 22 มีนาคม ค.ศ. 1889 ซึ่งรัฐบาลได้เรียกใบสำเนาโนเอดหรือใบรับรองทั้งหมดคืนและมีการจดทะเบียนไว้ในไดโซ (สมุดทะเบียน) ซึ่งเก็บไว้ที่ คุ-ซาอิบันโซ (ศาลประจำตำบล) และมี ช็อน ซาอิบันโซ (ผู้รักษาสันติ เนื่องจากเปลี่ยนชื่อใหม่) เป็นผู้รับรองหลักฐานการเป็นเจ้าของที่ดินแทน⁶

การปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินนี้มีใช้เป็นมาตรการแก้ขัดชั่วคราวอย่างเร่งด่วน แต่เป็นการปฏิรูปซึ่งต้องใช้ผู้ที่มีสติปัญญาอย่างมากที่สุดในคณะรัฐบาลด้วยระยะเวลาอันยาวนานดังที่มีรายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้คือ อินุเยะ คาโอริ, โอคุมา ชิเงโนะบุ, คาโตะ, โคโสะ, คานดะ โตเฮอิ และ มัตสึคาตะ มาซาโยชิ หลังจากการทบทวนบันทึกที่ตรงกับปัญหาทุกเรื่อง

ที่เป็นปัญหานั้นอันที่จริงก็มีความเห็นอกเห็นใจในกรณีอันอาจเกิดขึ้นของเจ้าของที่ดินมากกว่าของชาวนา จึงมักจะโอนเอียงไปทางข้างการอ้างสิทธิของนายทุนเงินกู้ และเจ้าของที่ดินที่มีอันจะกินมากกว่าคำเรียกร้องของชาวนาที่ยากจนอย่างแท้จริง ซึ่งชาวนานี้ ทั้ง ๆ ที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ก็ไ้แต่ยึดถือเอาความทรงจำอ้างการมีสิทธิและการทำมาหากินมาบนผืนแผ่นดินนั้นตราบเท่าประวัติของตระกูลและว่าเชื่อว่าเป็นข้อพิสูจน์ที่ดีเสมือนหนึ่งเป็นเอกสาร ความไม่พอใจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งเกิดตามมาจากการออกนิเกน ในบางท้องถิ่นนั้นได้ถึงจุดก่อให้เกิดการประท้วงอย่างรุนแรงและการจลาจลขึ้น

มีการจดทะเบียนที่ดินร่วมของหมู่บ้านขึ้นเป็นครั้งแรกว่าเป็นที่ดินของหมู่บ้าน และต่อมาได้กลายเป็นที่ดินของรัฐไปเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1889

สำหรับรายละเอียดของเรื่องราวที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ก็ได้จากหนังสืออ้างอิงของ Ono Takeo, *Ishin Noson Shakai Shiron*, หัวข้อย่อว่า "Chicken Seido" (The Chicken System), pp. 185-230

⁶ Ibid., 186 และ La Mazelière, *op.cit.*, v., p. 113

ด้วยความอดทนและเหนื่อยยากแล้ว และหลังจากคณะกรรมการธิการและสภาได้ไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบแล้ว ก็ประกาศพระราชบัญญัติการแก้ไขปรับปรุงเมื่อต้น ค.ศ. 1873 บรรดาผู้ออกกฎหมายจึงเห็นว่าความจำเป็นอย่างรีบด่วนที่สุดสำหรับรายได้ที่มั่นคงของรัฐบาลก็คือระบบการเก็บภาษีแบบเดียวกัน กล่าวคือ ภาษีที่ง่ายแก่การเก็บและยากแก่การเลี่ยง และเหนือสิ่งอื่นใดก็คือภาษีที่จะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามการเก็บเกี่ยวพืชผล คานดะ โคเฮอิได้อธิบายถึงความไม่เหมาะสมของระบบเก่าไว้อย่างดีเมื่อเขาเขียนไว้ในบันทึกความทรงจำ ค.ศ. 1870 เกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินว่า “ถ้าเราทำตามกฎหมายว่าด้วยการเสียภาษีแบบเดียวกันดังที่เป็นอยู่ในอดีต ประการแรกก็จะเกิดความยุ่งยากขึ้น ประการที่สองก็จะทำให้ภาษีรายได้ลดน้อยลงเนื่องจากการขึ้นค่าเช่าที่ดิน การจ่อจลและการหลีกเลี่ยงภาษี ยิ่งกว่านั้นกฎหมายเช่นนั้นยังก่อให้เกิดความไม่ใส่ใจในผลประโยชน์ของประชาชนและในแง่กฎหมายแล้ว ก็มีช่องโหว่ซึ่งจะนำความสูญเสียมาสู่การเงินของรัฐ”⁷ ปัญหาการปรับปรุงแก้ไขภาษีเป็นที่ถกเถียงกันมาก่อนการเรียกประชุมครั้งพิเศษของเจ้าหน้าที่ประจำจังหวัด ค.ศ. 1873 เมื่อถกเถียงกันเป็นสามประเด็น ประเด็นที่หนึ่งซึ่งลงเอยกันด้วยเรื่องการเปลี่ยนแปลงภาษีที่ดินทั้งหมดมากกว่าที่จะนำเอาระบบเก่ามาแก้ไขให้เหมาะสม ภายใต้คำแนะนำของโอคุมา ชิเงโนะบุ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง (รับผิดชอบกระทรวงในสมัยที่โอคุโมะไปยุโรป) โครงการนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยการ

⁷ กั้ตลอกอยู่ใน Tsuchiya and Okazaki, *Nihon Shihonshugi Hattatsu Shi Gaisetsu*, p. 50

เปลี่ยนแปลงจากภาษีที่เก็บเป็นสิ่งที่ของมาเป็นการเก็บภาษีด้วยเงินตราตามราคาที่ดินซึ่งถูกประเมินในการสำรวจทั่วประเทศ⁸

หลักการที่สำคัญสามประการของการเสียภาษีที่ดินก็คือ (1) ด้วยเหตุที่แต่ก่อนมาตรฐานการชำระภาษีก็คือการเก็บเกี่ยว มาปัจจุบันนี้การชำระภาษีก็ถือตามราคาที่ดิน (2) อัตราการเสียภาษีคิดเป็นสามเปอร์เซ็นต์ของราคาที่ดิน (ใน ค.ศ. 1876 ลดลงมาเป็น $2\frac{1}{2}$ เปอร์เซ็นต์อยู่ช่วงระยะสั้น) โดยไม่มีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงทั้งในปีที่อุดมสมบูรณ์หรือปีที่แห้งแล้ง การปรับภาษีอาจทำได้ในรัฐบาลสมัยศักดินาที่มีการปกครองแบบบิดากับบุตร (3) มีการเก็บภาษีเป็นเงินตรามิใช่เป็นสิ่งที่ของดังแต่ก่อน⁹ การเก็บภาษี 3 เปอร์เซ็นต์ตามมูลค่าของที่ดินนั้นหมายความว่าถึงการลดภาษีสมัยศักดินาแต่ก่อน ถ้ามิได้

⁸ *Ibid.*, pp. 56-7 หลักการใช้สำหรับประเมินในการสำรวจรวมการแก้ไขปรับปรุงภาษีก็คือการกำหนด “ราคามกฏหมาย” ของที่ดินโดยยึดถือเอาจากรายได้โดยเฉลี่ยของที่ดินแต่ละแห่งในระยะห้าปีตามราคาข้าวและอื่น ๆ โดยเฉลี่ยที่มีอยู่แพร่หลายในท้องถิ่นนั้น แล้วจึงเอาจำนวนนี้มาเป็นเงินทุนที่ใช้ประโยชน์ได้ และยอมรับกันว่าเป็นหลักของการเก็บภาษีที่ดิน การประเมินใหม่จะต้องกระทำทุก ๆ หกปี แต่โครงการนี้ก็ไม่เป็นผลสำเร็จคงเห็นได้จากข้างต้นแล้วว่า หลักเกณฑ์ของการประเมินที่ดินนั้น โดยหลักใหญ่แล้วมิได้แตกต่างไปจากทัศนะสมัยศักดินาในเรื่องความสามารถที่จะจ่ายตามผลผลิตของที่ดินเลย สำหรับที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ดู Ono Yeijino “The Industrial Transition in Japan,” ใน *Publications of the American Economic Association*, Baltimore, January, 1890, Volume 2, Number 1, pp. 32-3

⁹ สำหรับระบบแก้ไขชั่วคราวในการเก็บภาษีซึ่งยังคงใช้อยู่ในสมัยฟื้นฟูมาจนถึง ค.ศ. 1873 และเก็บตามเกณฑ์ระดับชาติแทนที่จะเก็บตามเกณฑ์ของที่ดินกรรมสิทธิ์ ถึงแม้ว่าจะยังคงเก็บภาษีแบบสมัยศักดินาแต่ก่อนก็ตาม ดู Chapter III, note 77, *Supra*.

รวมภาษีหนึ่งเปอร์เซ็นต์ประจำท้องถิ่นไว้ด้วย¹⁰ แต่เรื่องกลีกลงไปกว่านี้ หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงจากระบบการเสียภาษีสมัยศักดินาทั้งในด้าน คุณภาพและปริมาณ ประเด็นของความแตกต่างเหล่านี้สามารถจะสรุปได้ ดังนี้ ประการที่หนึ่ง ลักษณะของการเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นทั้งโดยการบังคับและโดยธรรมเนียมภายใต้รัฐบาล *บากุฟุ* และรัฐบาล *ฮัน* นั้น มาบัดนี้ได้ถูกนำมารวมกันภายใต้รัฐบาลกลางแห่งชาติ ประการที่สอง ในสมัยก่อน *ผู้ผลิตโดยตรง* โดยไม่คำนึงถึงว่าจะเป็นผู้เช่าที่ดินหรือเกษตรกรอิสระ ต่างก็เป็นผู้เสียภาษีทั้งสิ้น แต่มาบัดนี้ *เจ้าของที่ดิน* เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิตอิสระหรือเจ้าของที่ดินที่ไม่อยู่ในที่ดินของตนต่างก็ต้องเสียภาษีที่ดิน ประการที่สาม ภายใต้รัฐบาลเก่า เรียกเก็บภาษีตามผลิตผลหรือตามชนิด

10 เรื่องที่ปรากฏเป็นทางการกล่าวว่า “ภายใต้รัฐบาล (*บากุฟุ*) แบบเก่า ภาษีที่ดินเท่ากับ 5:5 (หมายถึง 5 ส่วนเป็นของเจ้าของที่ดินหรือรัฐ และอีก 5 ส่วนเป็นของประชาชน) แต่ก็มีข้อยกเว้น ดังนั้น ตามความเป็นจริงอัตราส่วนจึงมักจะ เป็น 3:7 (3 ส่วนเป็นของรัฐและ 7 ส่วนเป็นของประชาชน) แต่มาบัดนี้ภาษีที่ดิน กำหนดไว้ 3 เปอร์เซ็นต์ของราคาที่ดิน ดังนั้นถ้าการเก็บเกี่ยวเป็น 100 ภาษีจะเป็น 24 หรือ 25 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้น จึงหมายความว่า ลดลง 4 ถึง 5 เปอร์เซ็นต์” *Meiji, Zaisei Shi*, Vol. V, p. 336 ถ้าหากว่าบวกภาษีท้องถิ่น 1% เข้ากับภาษีที่ดินแล้ว ก็จะมี ความแตกต่างจากการเก็บภาษีสมัยศักดินาก่อนน้อย หากยังคำนึงถึงอัตราอยู่

ผู้เขียนชั้นน่ายังได้นัยนัยข้อเท็จจริงนี้ด้วย อาทิ การประเมินของ Ono Takeo ปรากฏอยู่ใน Ikemoto, *op. cit.*, pp. 263-4 ที่มีการสำรวจอัตราภาษีอย่างละเอียดซึ่งลงท้ายด้วยการแจ้งประเภท ๆ ว่า “ในกรณีที่เราแจ้งไว้ว่า ด้วยการแก้ไขเป็นชุด ๆ ถ้าธรรมเนียมภาษีเดิมก็ลดลงทันที” (ในต้นฉบับพิมพ์ด้วยตัวเอน) *Ibid.*, p. 264 การนี้เป็นเช่นนั้นแม้กระทั่งก่อนการลดอัตราจาก 3 เป็น 2½% ใน ค.ศ. 1876

สำหรับตารางที่แสดงส่วนแบ่งของรัฐ, เจ้าของที่ดินและผู้เช่าที่ดินในโอกาสต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงของสมัยเมจิจิตอนต้นดู note 29, *infra*.

ของที่ดินเพาะปลูก แต่ภายหลังการปรับปรุงแก้ไขแล้วก็กำหนดให้เก็บภาษี 3 เปอร์เซ็นต์ของราคาที่ดินตามแบบเดียวกันโดยไม่คำนึงถึงปีที่อุดมสมบูรณ์ หรือปีที่แห้งแล้ง ประการสุดท้าย การชำระแบบเก่าในรูปของการเก็บภาษี เป็นสิ่งของ โดยเฉพาะเป็นข้าวนั้นบัดนี้เปลี่ยนมาเป็นการชำระด้วยเงิน

ผู้นำสมัยเมอิจิเล็งเห็นถึงความจำเป็นในการยึดถือหลักนี้เพื่อที่จะจัดการเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นได้จากความแตกต่างกันในการเก็บเกี่ยว และในเรื่องราคาข้าวและผลผลิตทางเกษตรอื่น ๆ ซึ่งใช้เป็นภาระภาษีที่เป็นสิ่งของ อีกนัยหนึ่งก็คือ ด้วยการจัดหาแหล่งรายได้ที่ *แน่นอน* ผู้นำสมัยเมอิจิก็ได้จัดตั้งระบบการเงินเกี่ยวกับงบประมาณสมัยใหม่ขึ้น ในประเทศที่ยังมีอาชีพทางด้านการเกษตรแต่ขาดความมีอิสระในด้านพิกัตอัตราภาษีศุลกากร จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ว่าภาระอันหนักของค่าใช้จ่ายทางด้านการทหาร และของค่าใช้จ่ายทางด้านการลงทุนสำหรับอุตสาหกรรมตัวอย่าง และการสร้างไว้ซึ่งสถาบันใหญ่ของข้าราชการล้วนแล้วแต่ต้องพึ่งภาษีที่ดิน และนับว่าสำคัญที่ภาษีรายได้นี้จะต้องไม่เปลี่ยนแปลง เราได้เห็นมาแล้วว่า การยกเลิกข้อห้ามในการผนวกที่ดินอย่างถาวร ซึ่งเป็นมาตรการที่เข้ามาพอดีเวลาได้เกิดขึ้นก่อนอย่างสมเหตุสมผลและเบิกทางให้ระบบการเสียภาษีแบบใหม่อย่างไร เพราะว่ามีความสำคัญยิ่งที่ภาษีรายได้จากที่ดินควรต้องยุติการพึ่งระดับความสามารถในการชำระภาษีของเจ้าของที่ดินแต่ละรายสำหรับการประกันระบบการเสียภาษีแบบใหม่ อีกนัยหนึ่งก็คือ โดยถูกต้องตามกฎหมาย แล้วผู้ใดก็ตามที่พิสูจน์ตนเองได้ว่าเป็นเจ้าของก็จะต้องรับผิดชอบในการเสียภาษีที่ดินทุก ๆ เอเคอร์โดยไม่คำนึงถึงว่าใครเป็นผู้ทำงานในที่ดิน ยังมีข้อแตกต่างที่สำคัญจากระบบเก่าอีกข้อหนึ่ง ภายใต้ระบบศักดินา หลักเกณฑ์ที่ใช้ครอบคลุมจำนวนภาษีที่ชาวนาจ่ายก็คือ ให้เป็นไปอย่างเหมาะสมมากเท่า

ที่จะทำได้โดยปล่อยให้ผู้ผลิตมีพอเพียงประทังชีวิตอยู่ได้เท่านั้น หรือตามคำกล่าวในสมัยนั้นว่า “ดูให้ชาวนามีเพียงประทังชีวิตอยู่เท่านั้นก็พอแล้ว”¹¹ ระบบของการเก็บภาษีขึ้นอยู่กับกลุ่มของผู้รับผิดชอบในหมู่บ้านซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มละห้าคนเพื่อความสะดวกในการปกครอง¹² และด้วยวิธีการเช่นนี้ ความคับแค้นของชาวนาก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นและแผ่ออกไปทั่ว แต่ภายใต้รัฐบาลใหม่ ภาระของการชำระภาษีเปลี่ยนจากผู้ผลิตมาเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน มาบัดนี้ชาวนาจึงเป็นอิสระจากพันธะการกดขี่ของระบบศักดินา และในขณะเดียวกันนั้นก็ตัดความเคารพนับถือ “เยี่ยงบิดา” ของผู้เป็นนายของตน ผู้ซึ่งมีปัญหายุ่งยากอยู่กับการคอยดูว่า “ไม่ว่าชาวนาจะตายหรือจะอยู่” ในสังคมใหม่ ชาวนามีเสรีภาพในการเลือกชะตากรรมของตนเอง คือจะตายหรือจะอยู่ จะอยู่ทำมาหากินในที่ดินหรือจะขายที่ดินไป หรือจะไปอยู่ในเมืองก็ได้ ด้วยวิธีการเช่นนี้ เมื่อได้รับการปลดปล่อยจากทรรายห์ของระบบศักดินา ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่จึงมิได้รับการคุ้มครองจากรัฐในเวลาเดียวกันทำนองเดียวกับที่เจ้าของที่ดินได้รับ โดยการประกันสิทธิการเป็นเจ้าของที่ดินเอกชน ฐานะของเจ้าของที่ดินเล็ก ๆ ซึ่งทำมาหากินอยู่ในที่ดินของตนเองจึงตกอยู่ในภาวะอันตรายยิ่ง ตกอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ (เช่น พืชพันธุ์ธัญญาหารที่ไม่ได้ผล พายุ และแมลงทำลายพืชผล) และของสังคม (เช่น การเปลี่ยนแปลงในราคาข้าว) และยังไม่สามารถจะรอดพ้นจากความรับผิดชอบในการชำระภาษีด้วยเงินสดเป็นจำนวนที่แน่นอนแก่รัฐบาลทุก ๆ ปี เพื่อให้เพียงพอกับความจำเป็นเหล่านี้ เจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาก็จะเลิกต่อสู้เพื่อจะทำมาหากินอยู่ในที่ดินนั้น ละทิ้ง

¹¹ ดู Sansom, *op. cit.*, p. 457

¹² Gonin - gumi ดู Chapter III, note 80, *supra*.

ที่ดินผืนน้อยไปด้วยการขายหรือหันไปขอความช่วยเหลือนายทุนเงินกู้ประจำหมู่บ้าน และด้วยเหตุนี้จึงตกเป็นหนี้สินมากมาย ซึ่งอาจลงเอยด้วยการถูกยึดทรัพย์สินที่จำนองไว้เมื่อใดก็ได้¹³ ยิ่งกว่านั้น ด้วยการพัฒนาระบบทุนนิยมในอัตราต่ำดังที่เห็นอยู่ทั่ว ๆ ไปในชนบท ความต้องการอย่างรีบด่วนที่จะเปลี่ยนจาก 25 เป็น 30 เปอร์เซนต์ของสิ่งที่รวมผลิตได้ของตนให้เป็นเงิน เพื่อให้เพียงพอกับภาษีที่ดิน¹⁴ ได้ตกเป็นภาระหนักแก่เกษตรกรเล็ก ๆ ที่ถูกทอดทิ้งและดำรงชีพอยู่ด้วยไร่นาขนาดเล็กมาก อีกทั้งยังไม่สามารถเข้าถึงตลาดของชาติได้ โดยการถูกผลักไสจากฐานะที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ให้มาอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งตลาด ชาวนาจึงถูกบังคับให้ขายข้าวในทันทีที่เก็บเกี่ยว ดังนั้น จึงต้องเผชิญกับอันตรายนานาประการอันเกิดจากการขึ้นลงของราคา ซึ่งมีได้กระทบกระเทือนฐานะของเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ ผู้ซึ่งเก็บข้าวของ

13 เมื่อชาวนาได้เป็นเจ้าของที่ดินโดยมิต้องลงทุนลงแรงจึงไม่เข้าใจในคุณค่าของมัน ชาวนาดำรงชีวิตอยู่ต่อไปแบบไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ภาษีต้องจ่ายเป็นเงิน จึงทำให้เป็นเรื่องยากสำหรับชาวนามากกว่าการทำไร่ทำนาให้กับเจ้าของที่ดินเป็นประจำ ในที่สุดก็ต้องเป็นหนี้ และที่ดินของชาวนาก็จะตกไปอยู่ในมือของนายทุนเงินกู้ Ia Mazeliere *op. cit.*, Vol. V, p. 132 (Italics mine E.H.N.)

14 “ในนาข้าว 1 ตัน (tan) สมมติว่าได้ข้าว 1 โคกกับหกโตะ และสมมติว่าราคาข้าวเป็น 3 เยน ต่อ 1 โคก และนั่นรายได้ทั้งหมดจะเป็น 4.80 เยน หากเราหักค่าใช้จ่ายของการผลิต ปุ๋ย พันธุ์เมล็ดและอื่น ๆ ซึ่งมีจำนวนถึง 72 เซน (Sen) หรือ 15% ของทั้งหมดแล้ว และหักค่าภาษีที่ดินประมาณ 122.8 เซน” และภาษีท้องถิ่นอีก 40.8 เซน ก็จะเหลือ 244.8 เซน ทั้งนี้เป็นการคาดประมาณตามทฤษฎีที่กระทรวงการคลังได้ศึกษาเกี่ยวกับราคาที่ดินและผลิตผลโดยเฉลี่ย Meiji Zaisei Shi. *op. cit.*, Vol. V, p. 346

ฉะนั้น เฉพาะภาษีที่ดินเท่านั้น ซึ่งมีราคาเพียงมากกว่า 1.22 เยน คือ เกษหนึ่งส่วนสี่ของเงินที่ได้ทั้งหมดจากนาที่ประเมินเป็นเงิน (4.80 เยน) ซึ่งรวมทั้งภาษีท้องถิ่นด้วย (เพียงมากกว่า 1.63 เยน) เป็น 30% ของเงินที่ได้ทั้งหมด

ตนไว้ในยั้งนางแต่อย่างใดเลย¹⁵ ตรงนี้เราจะขอกล่าวถึงผู้ผลิตรายย่อยผู้ซึ่งมีที่ดินและต้องชำระภาษีที่ดินด้วยตนเอง ผู้เช่าที่ดินยังคงจ่ายค่าเช่าอยู่ โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่ของให้แก่เจ้าของที่ดิน หลังจากหักจำนวนที่จะต้องส่งให้แก่รัฐบาลเป็นค่าภาษีที่ดินแล้ว ก็ยังคงเก็บส่วนที่เหลือไว้เป็นผลกำไรจริง ๆ ของตน ดังนั้นการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินจึงเป็นกลไกที่เร่งให้เกิดแนวโน้มที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เกี่ยวกับการริบเอาที่ดินของชาวนา และการรวมเอาที่ดินเข้าไปอยู่ในมือของชนชั้นเจ้าของที่ดินเร็วขึ้น ขอให้เรามาดูเรื่องราวและอัตราความก้าวหน้าในเรื่องนี้สักเล็กน้อย

การริบที่ดินของชาวนา

ตั้งแต่ ค.ศ. 1883 ถึง 1890 ผู้ผลิตทางการเกษตร 367,744 รายเดือดร้อนเนื่องจากถูกบังคับขายที่ดินเพราะค้างชำระภาษีที่ดิน ในบรรดา

15 ในการกำหนดพิเศษให้ภาษีต้องจ่ายเป็นเงินและค่าเช่าเป็นสิ่งที่ของนั้นฐานที่เหนือกว่าของเจ้าของที่ดินที่มีได้ทำกินในที่ดินของตน เมื่อเปรียบเทียบกับฐานของเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาแล้ว โดยทฤษฎีอาจแสดงให้เห็นได้ดังต่อไปนี้ ส่วนแบ่งผลผลิตของเจ้าของที่ดินคือ ค่าเช่า (เป็นข้าว) น้อยกว่าภาษีที่ดิน (เป็นเงิน) ดังนั้น ภาษีที่ดินจึงคงตัว แต่ส่วนได้นี้จะขึ้นอยู่กับปริมาณของพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ราคาข้าวในขณะนั้น และค่าใช้จ่ายในการผลิต (เช่นราคาเมล็ดพืช ปุ๋ย อุปกรณ์ต่างๆ และอื่นๆ ตามราคาท้องตลาด) การเสียดของผู้เป็นเจ้าของที่ดินที่ทำการเพาะปลูกเองซึ่งเกิดขึ้นจากการขึ้นลงหรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างมาก ทำให้ฐานะของเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาไม่มั่นคงยิ่งกว่าฐานะของเจ้าของที่ดินที่มีได้ทำเอง ทั้งนี้จึงเป็นการอธิบายตามทฤษฎีซึ่งอาจจะอธิบายแง่มุมหนึ่งของกระบวนการของการเช่าที่ดินที่เพิ่มขึ้นในช่วงสมัยเมจิ Miki Shozaburo, ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง *The Labor Problem in Japan*, Unpublished MS in Columbia University Library, 1900, pp. 3-4 เกี่ยวกับผลของการขึ้นลงของข้าวที่ขบไล่เจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนา ผู้เขียนผู้นี้ยังให้ตารางที่นำมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ด้วย ถึงการขึ้นลงของราคาข้าว ตั้งแต่ ค.ศ. 1873-1894, *Ibid.*, pp. 4-5

พวกเหล่านี้ มี 77 เปอร์เซนต์ที่ไม่อาจชำระภาษีของตนได้เพราะความยาก
จน จำนวนเงินที่ค้างภาษีทั้งหมดมีถึง 144,178 เยนหรือจำนวนเฉลี่ย 31
เซนต์ต่อคน จำนวนที่ดินที่ถูกเลหลังหรือถูกยึดมี 47,281 ไร่ (115,838.
45 เอเคอร์) ซึ่งคิดเป็นมูลค่าของที่ดินทั้งหมด 4,944,393 เยน ในจำนวน
ทั้งหมดแล้ว มูลค่าของที่ดินที่ถูกยึดมาหรือขายไปเป็น 27 เท่าของจำนวน
การค้างชำระภาษี¹⁶ การยึดเอาที่ดินของชาวนาอย่างรวดเร็วนั้นอาจดูต่อไป
ได้จากข้อมูลเรื่องการจำนองและการบังคับขายที่ดินที่

ครรชนการขณลงของราคาข้าว ก.ศ. 1873-94
(1873=100)

1873	100	1884	110
1874	152	1885	138
1875	149	1886	125
1876	107	1887	103
1877	111	1888	105
1878	133	1889	125
1879	166	1890	186
1880	220	1891	146
1881	221	1892	151
1882	184	1893	154
1883	131	1894	165

16 จำนวนตัวเลขเหล่านี้ได้มาจากหนังสือของ Paul Mayet ผู้เชี่ยวชาญด้าน
การเกษตรชาวเยอรมันที่รัฐบาลญี่ปุ่นว่าจ้างให้เป็นทีปรึกษาฝ่ายการประกันการเกษตร
หนังสือเล่มนี้เป็นฉบับภาษาญี่ปุ่น (ซึ่ง Saito Tetsutaro and others แปลมาเป็น
ภาษาญี่ปุ่น) ชื่อเรื่องว่า "Nihon Nomin no Hihei oyobi sono Kyuji Saku"
(The Impoverishment of the Japanese Peasantry and a Policy for Its Remedy)
เรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน *Nihon Sangyo Shiryo Taikei* (Outline of Source Materials
for Japanese Industry), Tokyo, 1926, Vol. II, pp. 424-5

พี มาเยต์ ได้ทำการศึกษาไว้ เนื่องจากสถิติเช่นนั้น ในสมัยเมอิจิ ตอนต้น ๆ หายาก เราจะถ่ายถอดสถิตินั้นมาไว้ในที่นี้บางตอน สำหรับ จังหวัดโอคายามามีตารางดังนี้¹⁷

จังหวัดโอคายามา

การจำนองบ้าน

ค.ศ.	และที่ดิน		การบังคับขาย		การล้มละลาย	
	เยน	คน	เยน	คน	เยน	คน
1879...	2,881,300	63,577	105	9	5,699	52
1880...	4,123,940	78,023	259	24	2,916	54
1881...	5,322,164	86,470	1,798	40	5,132	84
1882...	6,097,271	107,574	7,481	106	22,342	199
1883...	7,072,120	137,008	21,414	520	58,811	493

ตารางนี้จะแสดงให้เห็นถึงการยึดเอาที่ดินเพิ่มขึ้นในหนึ่งจังหวัด และเมื่อหวนกลับมาดูการสำรวจของชาติ เราก็จะมองเห็นถึงการริบเอาที่ดินไปอย่างกว้างขวาง “รายงานราชการเรื่องการจำนองที่ดินของญี่ปุ่นทั่วประเทศ ในปีที่ 14 แห่งสมัยเมอิจิ (ค.ศ. 1881) คิดเป็นมูลค่า 141,000,000 เยน เมื่อเปรียบเทียบกับราคาประเมินเพียง 123,000,000 เยน และมีจำนวนผู้จำนองไว้ประมาณ 2,000,000 ราย ดังนั้น การจำนองเฉลี่ยจึงเป็นเพียง 72 เยนเท่านั้น ซึ่งข้อเท็จจริงข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความต้องการอย่างใหญ่หลวงที่ประเทศญี่ปุ่นมีต่อสินเชื่อกำนองด้วยจำนวนเงินเล็กน้อย ซึ่งสำนักงานกลางใหญ่ใด ๆ ก็ตามพอใจไม่ได้เลย”¹⁸

¹⁷ Paul Mayet, *Agricultural Insurance*, แปลจากฉบับภาษาเยอรมันโดย Rev. Arthur Lloyd, London, 1893, p. 64

¹⁸ Mayet, *op. cit.*, p. 64 ข้อสรุปทั่ว ๆ ไปเรื่องการจำนองที่ดินในญี่ปุ่น เมื่อ ค.ศ. 1881 นี้ แยกออกเป็นตัวเลขอย่างละเอียดตาม ฝู และเกน (เมืองและจังหวัด) โดยให้จำนวน โช (1 โช = 2.45 เอเคอร์) ราคาตามการประเมินที่ดิน จำนวนที่มีเพิ่มขึ้น และจำนวนการจำนองที่ดิน *Ibid.*, p. 65

ผู้สังเกตการณ์ชาวฝรั่งเศสได้วิเคราะห์ถึงความยากลำบากของชาวนาไวต์นี้ “ใน ค.ศ. 1884 ราคาที่ประกาศไว้สำหรับการจำนองในประเทศญี่ปุ่นสมัยเกาส์ขึ้นถึง 16.3% ของราคาที่ดินทั้งหมด ดังเช่นทำให้เกิดราคาที่ถูกต้องตามกฎหมายและราคาที่แท้จริงของการจำนอง ที่รวมถึงราคาจำนองที่มิได้ประกาศใช้ซึ่งสูงกว่ามาก”¹⁹

ตัวเลขเหล่านี้แสดงถึงฐานะสำคัญที่เงินทุนของนายทุนเงินกู้มีต่อชนบทญี่ปุ่นและบทบาทที่เงินทุนเหล่านี้มีต่อการยึดที่ดินของชาวนา²⁰ อำนาจของนายทุนนี้มีปรากฏอยู่ในคำประกาศและใบปลิวทางการเมืองที่ “Debtors’ Party” หรือ *ซัคคินไต* (เป็นชื่อของพรรคในท้องถิ่นของพวกชาวนาที่ยากจนก่อตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านการขับไล่ออกไปจากที่ดินทั้งหมด) แจกจ่ายไปทั่วเมืองอิสุ ตามประกาศเหล่านี้แล้วดอกเบี้ย 13% ถือว่าเป็นอัตราอย่างใจบุญ และ

¹⁹ La Mazelière, op.cit., Vol. V, p. 132

²⁰ Mayet, op. cit., pp. 3–5. “เงินภาษีที่ดินที่สูงและคงตัวกลายเป็นการบีบบังคับเกษตรกรในปีที่ผลิตผลประสบกับสาเหตุสองประการ คือ “ผลผลิตที่ขายได้” และ “ราคาขาย” ตกต่ำกว่าราคาเฉลี่ยที่การปฏิรูปภาษีที่ดินตั้งไว้ ฉะนั้น ชาวนาจึงเป็นหนี้สินแต่ชาวนาจึงสามารถไถ่สินเชื่อในระยะเวลาอันสั้นด้วยอัตราดอกเบี้ยสูงโดยไม่มีการชำระหนี้ด้วยการผ่อนเป็นงวด ๆ และไม่มีหลักประกันในการรับค่าแรงล่วงหน้าให้ชำระหนี้ ด้วยเหตุที่ โดยลักษณะของการเกษตรแล้ว การเกษตรต้องใช้สินเชื่ระยะเวลานานและด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำอีกทั้งยังต้องการค่อย ๆ ผ่อนชำระเงินคืน รวมทั้งมีหลักประกันต่อการเรียกเงินทุนทั้งหมดคืนอย่างกระชั้นชิด ดังนั้น ตามความต้องการข้อกำหนดเช่นนั้น เกษตรกรจึงตกอยู่ในเงื้อมมือของนายทุนเงินกู้...”

“ด้วยเหตุที่ การเกษตรของญี่ปุ่นต้องการความสะดวกตามความเหมาะสมสำหรับใบหุ้นกู้ของบริษัทที่ใช้จำนองได้ การประกัน และการออมทรัพย์ จึงไม่สามารถ ที่จะเผชิญกับการเสียภาษีที่ดินเป็นตัวแทนที่ใช้กันเป็นแบบเดียวอย่างตายตัว ชาวชนบทนับหมื่นจึงพินาศลงในช่วงปีที่ผ่านมา ๆ มา และหมดหวังที่จะส่งเงินคืนแก่นายทุนเงินกู้หน้าเลือด และดังนั้นชาวชนบทนับแสน ๆ ก็จะตกอยู่ในเงื้อมมือของนายทุนหน้าเลือดในทศวรรษต่อไป” จาก Introductory Letter of Mayet to Count Yamagata Aritomo, Minister of the Interior, Mayet, loc. cit.

การเลื่อนกำหนดชำระหนี้จากสามมาเป็นห้าปีก็ถือว่าเป็นความเมตตาากรุณาแล้ว²¹

ทศวรรษระหว่าง ค.ศ. 1880 ถึง ค.ศ. 1890 เมื่อภาษีที่ดินที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วประกาศใช้อย่างเต็มที่ เป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากที่สุดเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของที่ดินในประเทศญี่ปุ่น และจังหวะที่เร็วที่สุดในการปฏิรูปสังคมนี้ก็ถึงขีดสุดใน ค.ศ. 1884-86 La Mazeliere เขียนไว้ว่า “ในญี่ปุ่นสมัยเก่า (ซึ่งรวมทั้งเมืองต่าง ๆ) ราคาขายที่ดินสูงขึ้น ในปี ค.ศ. 1884 ถึง 4.8% ของราคาที่ดินทั้งหมด ในค.ศ. 1886 ถึง 5.1%... ในยี่สิบปี ที่ดินทั้งหมดก็จะเปลี่ยนมือและหลังจากการยึดที่ดินมาจากเจ้าของที่ดินเดิมได้โดยสิ้นเชิง ในแง่ของเศรษฐกิจและสังคมแล้ว เป็นข้อพิสูจน์ที่ร้ายแรงยิ่งกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในสมัยการปฏิวัติของฝรั่งเศสเสียอีก²²

ถ้าได้สำรวจตัวเลขที่ลดลงของจำนวนบุคคลที่มีคุณสมบัติในการออกเสียงลงคะแนน (อาทิ บุคคลผู้ที่เสียภาษีที่ดินตั้งแต่ห้าเยนขึ้นไป) และจำนวนของบุคคลผู้มีสิทธิได้รับเลือก (อาทิ บุคคลผู้ที่เสียภาษีตั้งแต่สิบเยนขึ้นไป) ถึงแม้ว่าจะมิได้บ่งถึงการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้เข้าที่ดิน ก็จะแสดงให้เห็นถึงฐานะของเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาชนกลางและรายย่อยที่ค่อย ๆ เสื่อมลง ซึ่งเป็นเหตุการณ์อย่างหนึ่งที่จะนำไปสู่การยึดเอาที่ดินของชาวนาไปเรื่อย ๆ ดังตารางที่จะได้แสดงถึงสาระสำคัญข้อนี้²³

²¹ *Ibid.*, p. 68

²² La Mazeliere, *op. cit.*, Vol. VI, p. 133

²³ ตารางนี้ได้มาจาก Hirano, *op. cit.*, pp. 71-2 สิ่งที่จะกล่าวถึงเพื่อความกระจ่างว่า ประชาชนผู้เลือกตั้งมิได้เป็นผู้กำหนดสภาไคเอทแต่เป็นผู้กำหนด *ฟู-เกน-ไค* สำหรับรายละเอียด ดู McLaren, *JGD* pp. 272-6 การประชุมสภาไคเอทสมัยแรกเริ่มขึ้น ใน ค.ศ. 1890 ด้วยการทำผู้เลือกจะต้องจ่ายภาษีของชาติโดยตรงอย่างน้อยที่สุด 15 เยน สำหรับช่วงเวลาที่ไม่ว่ากว่าหนึ่งปีก่อนเวลาที่กำหนดไว้ในการทำบัญชีรายชื่อผู้เลือก

จำนวนผู้คุ้มกันสมบัติออกเสียง

เลือกตั้งด้วยการจ่ายภาษี

ตั้งแต่ห้าเงินขึ้นไป

การลดลงโดย

เปรียบเทียบ

ค.ศ.		1881=100
1881	 1,809,610	100
1882	 1,784,041	94
1883	 1,718,020	94
1884	 1,682,419	93
1885	 1,637,137	90
1886	 1,531,952	<u>84</u>
1887	 1,488,107	82
1888	 1,505,183	83
1889	 1,462,183	81
1890	 1,409,510	78
1891	 1,175,045	<u>64</u>
1892	 1,120,643	62
1893	 1,118,508	61
1894	 1,083,697	<u>59</u>

จำนวนผู้มีสิทธิได้รับ

เลือกด้วยการจ่ายภาษี

ตั้งแต่สิบเงินขึ้นไป

การลดลงโดย

เปรียบเทียบ

ค.ศ.

1881=100

1881		879,347	100
1882		878,840	99
1883		871,762	99
1884		849,244	97
1885		840,965	96
1886		809,880	92
1887		802,975	91
1888		803,795	91
1889		814,022	93
1890		755,412	86
1891		621,382	71
1892		593,273	67
1893		589,803	67
1894		574,269	65

เมื่อ ค.ศ. 1892 ในเขตที่เป็นประเทศญี่ปุ่นรวมทั้งฮอกไกโด
 อาณาบริเวณที่ดินที่ผู้เช่าทำมาหากินมีเพิ่มขึ้นเป็น 2,031,958.5 ไร่
 (4,978,278.33 เอเคอร์) หรือ 33.99 เปอร์เซนต์ของที่ดินทำการเพาะ

ปลูกทั้งหมด²⁴ ตัวเลขสำหรับจำนวนครอบครัวของผู้เช่านี้ไม่กระจ่างชัดนัก เนื่องจากครอบครัวส่วนใหญ่เป็นกึ่งผู้เช่าและกึ่งเจ้าของ แต่ ณ ที่นี้เช่นกัน ข้อมูลชี้บอกถึงการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นเจ้าของที่ดินของชาวนามาเป็นการเป็นผู้เช่าหรือการเป็นกึ่ง ๆ ผู้เช่าอย่างน่าสังเกต²⁵

24 Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 221 ตารางตามที่ข้อความข้างต้นกล่าวถึงนั้นอาจนำมากล่าวไว้อีกในที่นี้ เนื่องจากสถิติสำหรับสมัยเมอิจิตอนต้นเช่นนี้หาไม่ใคร่ได้ง่ายนักในภาษาตะวันตก

ก.ศ.	เขตที่ผู้ผลิตอิสระ ทำการเพาะปลูก	ที่ดินของ ผู้เช่า	รวมทั้งหมด	เปอร์เซ็นต์ ของที่ดิน ของผู้เช่า ต่อที่ดิน เพาะปลูก ทั้งหมด
1883 (3 ฝูและ 33 จังหวัด)...	2,160,599.5 ไร่	1,255,107.7 โช	3,415,707.2 ไร่	37.00
1887(เขตที่เป็นญี่ปุ่น รวมทั้งซอกไกโค)...	2,795,707.3	1,813,465.4	4,609,172.7	39.34
1892(เขตที่เป็นญี่ปุ่น รวมทั้งซอกไกโค)...	3,049,046.3	2,031,958.5	5,081,004.8	39.99

ผู้เขียนอีกท่านหนึ่งให้เปอร์เซ็นต์ของที่ดินของผู้เช่าตั้งแต่ ก.ศ. 1873 อัตราส่วนที่ดินของผู้เช่าเท่ากับ 31.1% แล้วเพิ่มขึ้นเป็น 36.75% ใน ก.ศ. 1883 เป็น 39.34% ใน ก.ศ. 1887 และเป็น 39.99% ใน ก.ศ. 1892 ให้สังเกตว่าการเพิ่มขึ้นมากที่สุดเกิดขึ้นในปีหลังจากการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินทันทีได้อย่างไร ดู Azuma Tosuku, *Meiji Zenki Noseishi no Shomondai*, (cited.) pp. 89-90

ก.ศ.	จำนวนครอบครัวผู้ เพาะปลูก-เจ้าของ	จำนวนครอบครัว กึ่ง ๆ ผู้เช่ากึ่ง ๆ เจ้าของ	จำนวน ครอบครัว ผู้เช่า
1883 (3 ฝูและ 28 จังหวัด)...	1,706,476	1,676,634	951,226
1888 (3 ฝูและ 28 จังหวัด)—	1,477,722	2,000,345	954,498

การเปรียบเทียบการรับที่ดินของชาวนาและผลที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่น และอังกฤษ

กระบวนการคล้ายคลึงกันเกี่ยวกับการยึดที่ดินของชาวนาได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสัมพันธ์ทางด้านทุนนิยมในชนบท

ครอบครัวการเกษตรทั้งหมดคิดเป็นเปอร์เซ็นต์

1883.....	39.83	38.65	21.94
1888.....	33.34	45.53	21.53

Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 222

ให้สังเกตว่าในช่วงระยะนี้จำนวนเจ้าของซึ่งทำการเพาะปลูกอยู่ลดลงอย่างมาก จำนวนผู้ที่พ้นจากประเภทของเจ้าของซึ่งทำการเพาะปลูกอยู่เป็นอันมากคนที่แรกอาจจะเปลี่ยนเป็นกึ่ง ๆ ผู้เช่าและกึ่ง ๆ เจ้าของมากกว่าเปลี่ยนเป็นผู้เช่าจริง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการวกไปเวียนมาไม่แน่นอนของการยึดเอาที่ดินของชาวนา

ตัวเลขของการเป็นผู้เช่าซึ่งให้ไว้เมื่อไม่นานนี้อยู่ในตารางดังต่อไปนี้.—

การแจกจ่ายชาวนาผู้เป็นเจ้าของที่ดินเองและเป็นผู้เช่า

ที่ดินใน ค.ศ. 1910, 1920 และ 1930

(ครอบครัวคิดเป็นเปอร์เซ็นต์)

ชาวนา	ค.ศ. 1910	ค.ศ. 1920	ค.ศ. 1930
ที่เป็นเจ้าของที่ดิน...	33.4	31.3	31.1
กึ่ง ๆ ผู้เช่า.....	27.4	28.1	26.5
ผู้เช่า.....	39.2	40.6	42.3

ตารางนี้มาจาก Hompo Nogyo Yoran, Tokyo, 1931 pp 33, และบ่งไว้ใน Ishii, *op. cit.*, p. 154 อัตราส่วนตามเอเคอร์ของผู้เช่าตั้งแต่ 1914 เป็นต้นนี้

การเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนของการเป็นผู้เช่าในนาตอน

และนาถ่ม ค.ศ. 1914-34

(ตามเนื้อที่)

ค.ศ.	นาถ่ม		นาตอน		รวมทั้งหมด	
	เจ้าของ	ผู้เช่า	เจ้าของ	ผู้เช่า	เจ้าของ	ผู้เช่า
1914...	49.0%	51.0%	60.1%	39.9%	54.5%	45.5%
1921...	48.4	51.6	59.1	40.9	53.7	46.3
1926...	48.9	51.1	59.8	40.2	54.2	45.8
1931...	47.6	52.4	61.1	38.9	52.7	47.1
1934...	46.8	53.2	60.1	39.9	52.9	47.1

ตารางนี้ได้มาจาก Tohata Seiichi, *Nihon Nogyo no Tenkai Katei* (The Process of the Development of Japanese Agriculture), Tokyo, 1936, (revised and enlarged edition), p. 74

อังกฤษในระหว่างที่มีการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะเพื่อทำที่ดินให้เป็นทุ่งหญ้าในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะในการปลูกรัษฎ์พืชซึ่งแพร่หลายมากกว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 18 พลังต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่ทำให้จำนวนเจ้าของที่ดินรายย่อยลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว เจ้าของที่ดินรายย่อยเหล่านี้เป็นผู้ซึ่งไม่มีเงินทุนหรือที่ดินมากพอที่จะก้าวไปให้ทันกับการผลิตทางการเกษตรที่ใช้อุปกรณ์ที่มีการปรับปรุงทางด้านวิทยาศาสตร์ให้ดีขึ้น เพื่อการตลาดและอุตสาหกรรมในครัวเรือนของเจ้าของที่ดินรายย่อยเหล่านี้ ก็ยังถูกอุตสาหกรรมเครื่องจักรสมัยใหม่ของแลงแคชเชอร์ทำลายไปด้วย ผลที่ตามมาคือเจ้าของที่ดินรายย่อยเหล่านี้จำต้องละทิ้งที่ดินและอพยพเข้าไปสู่เมืองใหญ่ ในประเทศอังกฤษ การเคลื่อนไหวครั้งนี้ยังทำให้เกิดการรวมที่ดินเข้าไปอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยและยังเพิ่มการทำไร่ทำนามากขึ้นอีกด้วย²⁶ อย่างไรก็ตาม ในประเทศญี่ปุ่น กระบวนการนี้เป็นไปอย่างสลับซับซ้อนมาก และต่างกันกับกระบวนการล้อมรั้วเพื่ออภิสิทธิ์กรรมของ

26 “ตั้งแต่ ค.ศ. 1765 ถึง 1815 ราคาเก็บบจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ... จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องมีความต้องการปลูกข้าวโพดให้มากที่สุดที่จะทำได้ และด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้หนาเล็ก ๆ ต้องตกเข้าไปอยู่ร่วมกับที่นาใหญ่ ๆ เพื่อกิจการนี้”

“ในยุคที่มีการทำไร่ข้าวโพดขนาดใหญ่เกิดขึ้น เรื่อยมาจนกระทั่งเกือบปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แน่ทีเดียวว่าจะต้องทำไปพร้อมกับการปลูสดั่ว” W.H.R.Curtler, *The Enclosure and Redistribution of Our Land*, Oxford, 1920, p. 28

“ในช่วงสมัยนั้น (ค.ศ. 1760-1875) ชาวนาอังกฤษมุ่งอยู่ที่การปลูกข้าวโพดเสียส่วนมาก ซึ่งจะได้ประโยชน์ที่สัดด้วยการปลูกในไร่ใหญ่ ๆ ที่มีการใช้เครื่องจักรและวิธีการทำงานอย่างเต็มที่ ส่วนไร่นาย่อย ๆ ก็มิได้เป็นที่พึงพอใจของเจ้าหน้าที่ทางด้านการเกษตรเลย” *Ibid.*, p. 241

“ระหว่าง ค.ศ. 1793-1850 จะเห็นได้ว่าไร่นาย่อย ๆ หายสูญไปและเกิดไร่นาใหญ่ ๆ ขึ้น

“ดังนั้น ไร่นาขนาดใหญ่จึงเกิดขึ้นเป็นลักษณะเฉพาะของการเกษตรของอังกฤษ ซึ่งดำเนินต่อไปจนประสบความสำเร็จอีกแบบหนึ่ง” L.C.A.Knowles, *The Industrial and Commercial Revolutions in Great Britain during the Nineteenth Century* London, 1921, pp. 363-4 ; 368

อังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั่นก็คือ กระบวนการในญี่ปุ่นมิได้เร่งให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวนาทั้งหมดเข้าไปสู่เมืองใหญ่ ๆ ในช่วงระยะหลังจากการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินทันที ตรงกันข้ามไม่ปรากฏมีการลดจำนวน *ฮองเกะ* (หรือครอบครัว) ทางการเกษตรที่ทำมาหากินอยู่ในที่ดิน²⁷ คำตอบต่อข้อขัดแย้งที่เห็นได้ชัดของชาวไร่ชาวนาผู้เดือดร้อนจากการยึดที่ดินจำนวนมากดังที่อธิบายมาแล้วข้างต้น ซึ่งก็ยังคงอยู่ในที่ดินในฐานะผู้เช่าหรือกึ่ง ๆ ผู้เช่านั้น ไม่อาจถือเป็นเพียงการบังชดเชยข้อเท็จจริงที่ประจักษ์กันโดยทั่วไปว่า ในสมัยเมจิตอนต้นและตอนกลางยังไม่มีารอุตสาหกรรมที่พัฒนาระดับสูงที่จะสามารถกลืนชาวไร่ชาวนาที่ถูกขับที่ดินไปได้ เพราะว่าแม้แต่หลังจากการปรับปรุงประเทศญี่ปุ่นให้เป็นอุตสาหกรรมแล้วก็ตาม จำนวนครอบครัวที่ทำการเกษตรบนผืนที่ดินนั้นๆ ก็ยังคงตัวหรือค่อนข้างจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยซ้ำไป คำตอบก็น่าจะอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่าและเจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่น ซึ่งคิดค่าเช่าสูงมาก และเป็นผลทำให้เกิดการแบ่งแยกที่ดินเป็นผืนเล็กผืนน้อยเสียมากกว่า ลักษณะพิเศษในการเก็บค่าเช่าสูงของวิธีให้เช่าที่ดินเพาะปลูกของญี่ปุ่น ทำให้เจ้าของที่ดินที่มีได้ทำการเพาะปลูกในที่ดินของตนสนใจอยู่แต่การเก็บค่าเช่าเท่านั้น²⁸ และมีได้ใช้เงินทุนของตนไปในธุรกิจการ

27 จำนวนครอบครัวที่ทำมาหากินอยู่ในที่ดินมีทั้งหมด 5,497,918 เมื่อ ค.ศ. 1910 และ ใน ค.ศ. 1937 จำนวนก็เกือบจะเท่าเดิมคือ 5,574,879 *Norin Tokei* (Statistics for Agriculture and Forestry), ที่พิมพ์โดยสำนักงานสถิติของกระทรวงการเกษตรและป่าไม้, Tokyo, 1939 ฉบับย่อ p. 18 ดู p. 267 ด้วย *infra*.

28 “ควรจะต้องชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องเรื่องนี้ว่า ในประเทศญี่ปุ่นนี้ พวกเจ้าของที่ดินจะต้องจ่ายค่าภาษีที่ดินเท่านั้น ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นทั้งหมดในการทำไร่ทำนาผู้เช่าเป็นผู้จ่าย ฉะนั้น ค่าเช่าทางการเกษตรในญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าอาจจะไม่สูงมากเท่ากับในประเทศตะวันตกอื่น ๆ ก็ยังนับว่าสูงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเช่าของประเทศเกษตรกรรมแต่เดิมในตะวันตก ตามบันทึกใน *Nihon Nogyo Nenkan* (The Japan Agricultural Year book), อัตราของญี่ปุ่นเท่ากับ 7 เท่าของอังกฤษ 3.5 เท่าของเยอรมัน และประมาณ 4 เท่าของอิตาลี และ 3 เท่าของเทนमारุกับซอลแลนด์ Ishii, *op. cit.* p. 155

เกษตรในฐานะที่เป็นนายทุนเลย²⁹ ในประเทศอังกฤษ ความสัมฤทธิ์ผล

²⁹ ตารางต่อไปนี้แสดงการวิเคราะห์แบบง่าย ๆ และสะดวกเกี่ยวกับการแบ่งเงินที่ได้มาจากที่ดินของรัฐ เจ้าของที่ดินและผู้เช่า

	รัฐ	เจ้าของที่ดิน	ผู้เช่า	รวม
การแบ่งในสมัยศักดินาแบ่งโดยเฉลี่ย 5 ให้รัฐ และ 5 ให้ประชาชนและเมื่อชำระภาษีเป็น สิ่งของ.....	50%	18%	32%	100%
ก่อนหน้าการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน (ค.ศ. 1873).....	34	34	32	100
ค.ศ. 1874-76 ตามราคาเฉลี่ยของข้าว.....	13	55	32	100
ภายหลังการลดภาษีใน ค.ศ. 1877 และตาม ราคาข้าว ค.ศ. 1878.....	12	56	32	100
ค.ศ. 1878-87 ตามราคาเฉลี่ยของข้าว...	11.5	56.5	32.0	100

บันทึกที่หนึ่งได้มาจาก Mori, *op cit.*, p., 167 ส่วนที่เหลือได้จาก Hirano, *op. cit.*, p 30 เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผิน จึงอาจสังเกตได้อีกว่า ฐานะของเจ้าของที่ดินมั่นคงขึ้นทั้งในสมัยการปรับปรุงแก้ไขภาษี (ค.ศ. 1873) และสมัยลดภาษี (ค.ศ. 1866) ได้อย่างไร เมื่อไม่นานมานี้ ได้มีการบอกเล่าดังต่อไปนี้ “กล่าวกันว่า การตรวจสอบทั่วทั้งประเทศพิสูจน์ได้ว่า 54 เปอร์เซ็นต์ของพืชผลที่ได้จากที่ดินให้เข้าตกเป็นของเจ้าของที่ดิน” Daniel H. Buchanan, “Rural Economy in Japan.” ใน *Quarterly Journal of Economics* (Harvard), Vol. 37, August 1923, p. 571 ข้อความนี้ได้มาจากการลงตามการสำรวจอย่างละเอียดเกี่ยวกับค่าเช่าที่ดินงานการเกษตรจัดทำขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1915 ถึง ค.ศ. 1920

อัตราส่วนโดยเฉลี่ยของค่าเช่านาลุ่มและนาดอน

ราคารวมของผลิตภัณฑ์ ค.ศ. 1915-1920 (คิดเป็นเปอร์เซ็นต์)

นาลุ่ม

นา	ค่าเช่าจ่ายเป็น	สูง	ปกติ	ต่ำ
นาปลูกครั้งเดียว	ข้าว	53.3	51 0	46 9
นาปลูกสองครั้ง	ข้าว	57.4	55 0	52.9

นาดอน

ค่าเช่าจ่ายเป็น	เปอร์เซ็นต์	ค่าเช่าจ่ายเป็น	เปอร์เซ็นต์
ข้าว.....	40.0	ข้าวบาเลย์-ถั่ว	40.6
ถั่ว	35.0	เงินตรา	27.6
ข้าวไร่....	26.0		

ในการสำรวจอย่างเดียวกันเพื่อค้นหาอัตราค่าเช่าที่แพร่หลายกันระหว่าง ค.ศ. 1915-20 ปรากฏว่า อัตราค่าเช่าปานกลางในนาที่ทำกันครั้งเดียวคือ 50.2% และนาที่ทำสองครั้ง 54.6% ตารางเหล่านี้ปรากฏอยู่ใน Ishii, *op. cit.*, p. 156

ในการพัฒนาทุนนิยมทางด้านการเกษตรทำให้ที่ดินเข้าไปรวมอยู่ในมือของเอกชนไม่กี่ราย ผู้ซึ่งหลังจากขับผู้เช่าที่เคยเช่ากันมาแต่เดิมออกไปแล้วตามพระราชบัญญัติของรัฐบาลที่ออกบังคับใช้ซึ่งให้ลื้อมรืที่ดิน ก็ทำให้เพิ่มการเพาะปลูกและทำที่ดินให้เกิดผลกำไรเป็นธุรกิจเงินทุนมากขึ้น³⁰ ผู้เช่าที่ดินที่เคยเช่ากันมาแบบกึ่ง-ศักดินาแต่โบราณถูก บังคับให้ออกจากที่ดินในอังกฤษเป็นครั้งสุดท้าย และจะต้องแสวงหางานทำพร้อมกับครอบครัวของตนทั้งหมดในโรงงานอุตสาหกรรมตามเมืองใหญ่ที่เจริญอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามในญี่ปุ่น เนื่องจากค่าเช่าสูงมาก เจ้าของที่ดินหรือนายทุนเงินกู้ยืมได้มีความตั้งใจที่จะขับไล่ผู้เช่าที่ดินเก่าแก่หรือเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาทิ้งหมดออกไป

³⁰ ดังนั้นในอังกฤษ เมื่อหมู่บ้านสมัยกลางหายสูญไป ชาวนาก็พลอยหายสูญไปพร้อมกันด้วย มิช้าก็เร็ว.....

“ทั้งนี้เป็นผลตามที่เจ้าของที่ดินประสงค์ เจ้าของที่ดินเชื่อว่า ระบบนาร่วมและควบคุมแบบสหกรณ์ อีกทั้งการให้สิทธิการเป็นเจ้าของที่ดินอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการมีสิทธิร่วมกันเป็นอุปสรรคของการผลิต เจ้าของที่ดินเชื่อว่า ผู้ใช้แรงงานที่อาศัยค่าจ้างตอบแทนและมุ่งทำหน้าที่ของตนให้แก่รายจ้างเท่านั้นสามารถทำงานได้ดีที่สุด และยังเชื่ออีกว่า ความสัมพันธ์อันเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับผลิตผล และผลิตผลเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรารถนา” J.L. and Barbara Hammond, *The Rise of Modern Industry*, London, 1925, pp. 87-8

“ในประเทศอื่น ๆ ระบบทุนนิยมถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่ในเรื่องอุตสาหกรรมเสียส่วนใหญ่ ในอังกฤษ ระบบทุนนิยมนี้เริ่มด้วยการมีอยู่ทั่วไปทั้งตามหมู่บ้านและตามเมือง *Ibid*, p. 90

สำหรับในสมัยแรกที่สุด ลักษณะเด่นในการทำที่ดินให้เป็นทุ่งหญ้ามากกว่าการผลิตธัญพืชของอังกฤษนั้น ดู R.H. Tawney, *The Agrarian Problem in the Sixteenth Century*, London, 1912 โดยเฉพาะ “Transition to Capitalist Agriculture” in Part Two. ผู้เขียนบันทึกไว้อย่างละเอียดถึงการยึดที่ดินของชาวนาครั้งใหญ่ ซึ่งเป็นครั้งแรกในอังกฤษกว่าจะเสร็จสิ้นก็ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ส่วนลักษณะเด่นแบบที่สองมีอธิบายอยู่ใน note 26. *supra*.

ด้วยเกรงว่าตนจะต้องดำเนินธุรกิจเองเจ้าของที่ดินหรือนายทุนเงินกู้ จึงพอใจที่จะปล่อยให้พวกครอบครัวชาวานายังคงทำนาอยู่ในที่นาเล็ก ๆ ของตนด้วยค่าเช่าสูง ด้วยการที่อุตสาหกรรมครัวเรือนที่ทำกันมานานแต่โบราณพินาศลง และด้วยการที่ถูกบีบคั้นจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในชนบทเพราะการยกเลิกกฎข้อบังคับสมัยศักดินาเกี่ยวกับอัตราการผลิต³¹ และด้วยการที่อุตสาหกรรมโรงงานสมัยใหม่มีเพิ่มขึ้น จึงทำให้สมาชิกหนุ่มสาวในครอบครัวโดยเฉพาะสตรีพากันละชนบทเข้ามาอยู่ในเมืองด้วยหวังที่จะจุนเจือรายได้ของครอบครัวซึ่งได้น้อย สิ่งที่น่าว่าสำคัญยิ่งในการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ตัวเมืองนี้ก็คือความหนาแน่นของครอบครัวเกษตรกร ฐานะทางการเงินที่สิ้นหวัง ขาดแคลน เพราะความพินาศของอุตสาหกรรมครัวเรือน ประจวบกับโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอที่เจริญขึ้น ซึ่งอุตสาหกรรมสิ่งทอนี้เป็นหัวใจของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกของญี่ปุ่น และยังคงเป็นแกนที่สำคัญยิ่งของอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าออก สภาพการณ์นี้ทำให้เกิดการว่างงานสตรีจากหมู่บ้านที่มีประชากรล้นหลามและจากผลข้างเคียงที่ทำให้ค่าจ้างแรงงานในอุตสาหกรรมสิ่งทอลดต่ำลง ฉะนั้นจึงเป็นการทำให้เกิดชนชั้นกรรมกรอุตสาหกรรมขึ้นซึ่งประกอบด้วยแรงงานสตรีที่มีเปอร์เซ็นต์สูงอย่างผิดปกติ ตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงข้อความดังกล่าว³²

³¹ Ishii, *op. cit.*, Chapter III, pp. 32-47 โดยเฉพาะ Part I, "Movement for Abolition of Abortion and Infanticide," pp. 31-47

³² Kobayashi, *op. cit.*, p. 257 ใน ค.ศ. 1919 จำนวนคนงานตามโรงงานทั้งหมดมี 1,777,171 คน ซึ่ง 911,732 หรือมากกว่า 50% เล็กน้อยเป็นสตรี ใน ค.ศ. 1924 มีคนงานสตรี 992,835 จากจำนวนคนงานทั้งหมด 1,789,618 คน ซึ่งมากกว่า 50% เล็กน้อย ตัวเลขนี้ได้มาจาก Nihon Teikoku Tokei Nenkan (Statistical Year Book of the Japanese Empire) 45th. issue, 1926, p. 124

เปอร์เซ็นต์คนงาน

ค.ศ.	คนงานทั้งหมด	คนงานสตรี	สตรีในโรงงาน
1882	51,189	35,535	69%
1395-99	425,602	252,651	59%
(เฉลี่ยทุก 5 ปี)			
1900-04	472,955	291,237	62%
1905-09	637,043	391,003	61%
1910-14	828,942	592,320	71%

ตัวเลขเหล่านี้ คำนวณเฉพาะโรงงานที่จ้างคนงานมากกว่าสิบคนและ
ไม่รวมถึงโรงงานที่เป็นของรัฐบาล)

การวิเคราะห์เกี่ยวกับคนงานในอุตสาหกรรมสิ่งทอ

ตามอายุและเพศ

ค.ศ. 1899

	บุรุษ	สตรี	รวม	เปอร์เซ็นต์
อายุ 14 ปีขึ้นไป.....	15,373	47,921	63,294	83.7
อายุต่ำกว่า 14 ปี...	1,202	11,111	12,313	16.3
รวม	16,575	59,032	75,607	100.0
เปอร์เซ็นต์	21.9%	78.1%	100.0%	

ค.ศ. 1909

อายุ 20 ปีขึ้นไป	13,317	27,141	40,458	45.1
อายุ 20 ถึง 16 ปี	2,990	24,476	27,466	30.6
อายุ 16 ถึง 14 ปี	1,042	11,883	12,925	13.9
อายุ 14 ถึง 12 ปี	462	6,914	7,376	8.2
อายุต่ำกว่า 12 ปี	44	1,512	1,556	2.2
รวม	17,855	71,926	89,781	100.0
เปอร์เซ็นต์	19.9%	80.1%	100.0%	

ตารางนี้ได้มาจาก Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 291

ผลที่สำคัญประการอื่นเกี่ยวกับการวางรากฐานที่ดินไร่นาเท่าที่มีผลต่อการอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ก็คือว่า สมาชิกของครอบครัวชาวนาเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นน้องชายหรือลูกสาวต่างก็เข้าไปอยู่ในเมืองเพียงระยะเวลาอันสั้นแล้วก็กลับไปชนบทเนื่องจากไม่มีงานทำ หรือเพื่อแต่งงาน หรือเพื่อช่วยครอบครัวในฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งต่างกับที่เป็นอยู่ในอังกฤษ การเลิกผู้เช่าที่เคยมีฐานะเลี้ยงตัวเองได้มาแต่เก่าก่อนในสังคมอังกฤษ เป็นการขับไล่ครอบครัวผู้เช่าที่ดินทั้งหมดให้มุ่งเข้าสู่เมืองใหญ่ และเมื่อเกิดเหตุว่างงาน คนพวกนี้ก็ต้องอยู่อย่างเกียจคร้านในเมืองใหญ่เนื่องจากบ้านในชนบทดั้งเดิมได้หายสาบสูญไปนานแล้ว อย่างไรก็ตาม ในญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นกลับคืนสู่หมู่บ้านเดิมเมื่อว่างงาน ถึงแม้ว่าจะเกิดขึ้นเป็นเรื่องธรรมดาและเป็นผลที่มีได้คาดคิดล่วงหน้าเกี่ยวกับความมั่นคงของที่ดินไร่นา การแก้ปัญหาการว่างงานนี้เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ผลักดันให้เจ้าของที่ดินและนักธุรกิจอุตสาหกรรมรวมตัวกันมากกว่าที่จะแข่งขันกัน ดังที่เกิดขึ้นในอังกฤษ ในช่วงระหว่างที่เกิดความวุ่นวายเพื่อล้มเลิกกฎหมายการจำกัดส่งออกข้าว (the Corn Laws ซึ่งล้มเลิกไปเมื่อ ค.ศ. 1846—ผู้แปล) สาเหตุที่เกิดการประจวบเหมาะระหว่างผลประโยชน์ของเจ้าของที่ดินและผู้ประกอบการอุตสาหกรรมครั้งนั้นขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า ส่วนใหญ่รัฐและนายจ้างยกเลิกภาระค่าใช้จ่ายประจำให้แก่ผู้ว่างงาน ในขณะที่เดียวกันกับการที่ผู้คนในชนบทหนาแน่นทำให้อัตราค่าเช่าที่ดินสูงขึ้น

อัตราการทำนาเนื้อที่เล็ก ๆ ในญี่ปุ่น : เหตุและผล

ต่างกันกับประสบการณ์ของอังกฤษ การยึดที่ดินของชาวนาในญี่ปุ่นนั้นมิได้หมายถึงการรวมหรือการขายจำนวนที่ดิน ที่ทำการเพาะปลูกโดย

เฉลี่ยแต่อย่างใด ตรงกันข้าม (ทั้ง ๆ ที่มีการเพิ่มจำนวนที่ดินที่ทำการเพาะปลูกโดยเฉลี่ยน้อย) การขยายการให้เช่าที่ดินเกิดขึ้นพร้อมกับการแบ่งแยกที่ดินอยู่เรื่อย ๆ ซึ่งเป็นที่ดินโดยเฉลี่ยที่ครอบครัวชาวนาทำมาหากินอยู่ ตัวเลขเปรียบเทียบตั้งแต่สมัยเมอิจิตอนต้นมีดังนี้

ใน ค.ศ. 1874 การตรวจสอบที่ดิน 3 ฝู (อาทิ สามเขตในเมืองใหญ่ ๆ เช่น โตเกียว โอซากา และเกียวโต) และที่ดิน 27 จังหวัด (ไม่รวมฮอกไกโด) แสดงให้เห็นว่าเขตที่ทำการเพาะปลูกโดยเฉลี่ย (รวมทั้งนาดอนและนาลุ่ม) ต่อครอบครัวชาวนาหนึ่งครอบครัวคือ 9 *tan*, 6 *se*, 16 *bu* (2,353 เอเคอร์) และอีกสามสิบห้าปีต่อมาจำนวนนี้ ซึ่งยังคงไม่รวมฮอกไกโด ก็ยังมีหน่วยเท่าเดิม คือ 9 *tan*, 7 *se*, และ 10 *bu* (2,384 เอเคอร์)³³

³³ Tsuchiya and Okazaki ใช้เอกสารทางการ *op. cit*, p. 430 จำนวนครอบครัวชาวนาในปีนั้น (ค.ศ. 1909) มี 5,407,203 ครอบครัว ทำการเพาะปลูกในเนื้อที่ทั้งหมด 5,617,624,6 ไร่ (1 ไร่ = 2.45 เอเคอร์) ผู้เขียนทั้งสองท่านนี้ยังให้ตารางไว้ *Ibid.*, p. 431 แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในเนื้อที่ทำการเพาะปลูกในแต่ละท้องที่เมื่อ ค.ศ. 1909 ดังนี้

เนื้อที่โดยเฉลี่ยของที่ดินเพาะปลูกต่อครอบครัว ค.ศ. 1909

ท้องที่	นาปลูกข้าว	นาดอน	รวม
ทั่วประเทศ (รวมทั้งฮอกไกโด) ...	0.535 ไร่	0.504 ไร่	1.039 ไร่
ฮอกไกโด	0.253	3.159	3.412
โทโฮกุ	0.883	0.623	1.521
กวานโต	0.460	0.595	1.055
โฮกุริกุ	0.813	0.307	1.120
โทไก	0.450	0.330	0.780
คันท็อ	0.559	0.160	0.719
ชูโคกุ	0.489	0.238	0.727
คีโคกุ	0.378	0.475	1.038
กิวซิว	0.481	0.557	0.853

ลักษณะการแบ่งที่ดินเป็นส่วน ๆ ในการทำการเกษตรของญี่ปุ่นยังคงมีอยู่แม้จนกระทั่งหลังจากการยอมรับหลักเกณฑ์การเป็นเจ้าของที่ดินเอกชนและหลังจากการมีผู้เช่าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วแล้ว เหตุผลเรื่องนี้ก็จะเห็นได้จากค่าเช่าสูงจนผิดปกติ ซึ่งตามที่เราได้พบมาแล้วในการเช่านาข้าวซึ่งสูงถึง 60 เปอร์เซ็นต์ของการเก็บเกี่ยว³⁴ ปัญหาสำคัญมากในด้านความ

สำหรับตัวเลขเมื่อ ค.ศ. 1914 ทั้งทั้งประเทศญี่ปุ่นรวมทั้งการทำนาในซอกโคโคและโอกินาวาอันมีเนื้อที่กว้างเมื่อเปรียบเทียบกับกันเป็นดังนี้ : จำนวนครอบครัวชาวนาทั้งหมดมี 5,456,231 ; จำนวนที่ดินเพาะปลูกทั้งหมด (ทั้งนาลุ่มและนาดอน) มี 5,815,695 ไร่ โดยมีการเพาะปลูกถั่วเฉลี่ย 1.065 ไร่ (2.61 เอเคอร์) ตัวเลขเหล่านี้ได้มาจาก *Nihon Teikoku Tokei Nenkan* (Statistical Year Book of the Empire of Japan) รวบรวมโดยสำนักงานสถิติกระทรวงมหาดไทย., 45th issue, Tokyo, 1926, pp. 76, 79

นับว่าสำคัญที่ควรสังเกตว่า จำนวนการเพาะปลูกโดยเฉลี่ยสำหรับนาข้าวที่แยกต่างหากจะมีน้อยกว่าอัตราถั่วเฉลี่ยของทั้งนาดอนและนาข้าวรวมกันมากทีเดียว คงจะเห็นได้จากตารางข้างต้น จำนวนนาข้าวที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในย่าน โตโฮกุ โดยมี 0.883 ไร่หรือน้อยกว่าสองเอเคอร์เพียงเล็กน้อย

34 ค่าเช่าสูงขึ้นได้เช่นไรนั้นจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้เมื่อเปรียบเทียบกับส่วนแบ่งของเจ้าของที่ดินในที่ดินหนึ่งแปลง เนื้อที่หนึ่งไร่ เมื่อสมัยที่มีการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน และภายหลังต่อมา

ส่วนแบ่งของเจ้าของที่ดินในผลผลิตจากที่ดินหนึ่งไร่

ค่าเช่าของผู้เช่า	ราคาข้าวต่อ	ค่าเช่าแปลง	ที่ดินทั้งหมด	รายได้
คิดตามข้าวเป็น	โคกุ	เป็นเงินตรา	และภาษี	สุทธิของ
โคกุ			ท้องถิ่น	เจ้าของ
			ท้องถิ่น	

ค.ศ.

1873	.757 โคกุ	4.89 เยน	3.70 เยน	1.85 เยน	1.85 เยน
1881 (ภายหลัง ภาษีที่ดินที่ลดเหลือ 2½%).....	.661	10.29	7.01	1.56	5.45
1885	.761	6.30	4.79	1.55	3.24

Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 218

ก่อนที่จะผ่านไปเราควรสังเกตว่า การลดภาษีที่ดินเมื่อ ค.ศ. 1876 ช่วยเพิ่มรายได้ของเจ้าของที่ดินได้อย่างไร จากข้างต้นปรากฏว่า ค่าเช่าสูงกว่า 60% ของผลผลิตทั้งหมดจากที่ดิน

สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับที่ดินการเกษตรของญี่ปุ่นจนกระทั่งเป็นการเสี่ยงที่จะพุด
 ซา ๆ จนเกินควรถ้าเราจะวิเคราะห์ต่อไป ตราบเท่าที่ผู้ซึ่งมีเงินทุนและที่ดิน
 อาทิ พ่อค้า นายทุนเงินกู้ หรือชาวนาที่ร่ำรวย สามารถหวังผลตอบแทนสูง
 จากเงินลงทุนที่จมลงไปกับที่ดินได้ บุคคลเหล่านี้จึงไม่มีเหตุผลอันใดที่จะ
 เปลี่ยนสภาพของตนเองจากการเป็นเจ้าของที่ดินซึ่งเกาะผู้อื่นกินมาเป็นผู้
 ประกอบการเกษตรกรรมซึ่งทำมาหากินในที่ดินเพื่อหาผลกำไรจากผลิตผลที่
 ปลูกส่งตลาด และจ้างผู้เช่าที่นาแต่เดิมหรือบุคคลอื่นมาเป็นกรรมกรโดยได้
 รับค่าจ้าง เนื่องจากความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับที่ดินการเกษตรยังมีอยู่ใน
 ญี่ปุ่น เจ้าของที่ดินผู้ซึ่งมั่นใจว่าจะได้รับผลตอบแทนสูงจากเงินของตนอาจ
 เวลาเกินไปในการเสี่ยงทำธุรกิจเพื่อผลประโยชน์ที่อาจจะได้ในอัตราที่ต่ำ
 กว่าค่าเช่า อีกนัยหนึ่ง ค่าเช่าที่สูงล้นตัดหรือไม่ส่งเสริมผลประโยชน์ของผู้
 ประกอบการ ผลก็คือที่ดินก็ยังคงมีสภาพเดียวกับในสมัยศักดินา ซึ่งแบ่ง
 ออกเป็นผืนเล็กผืนน้อยและมีครอบครัวชาวนาที่มีบุตรมากทำมาหากินอยู่
 ครอบครัวชาวนาซึ่งมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นี้ทำให้เกิดการแข่งขันในการ
 เช่า ดังนั้นจึงเป็นการคุ้มครองให้อัตราค่าเช่าสูง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มิมีแ
 โฉมที่จะแบ่งแยกขนาดที่ดินเพาะปลูกออกเป็นชั้นเล็กชั้นน้อยมากยิ่ง
 สำหรับเรื่องนี้จำต้องกล่าวเสริมถึงการที่ชาวนามีความหวงแหนในที่ดินที่
 บรรพบุรุษหาไว้ให้ด้วยความเหนื่อยยากอย่างแสนเข็ญ ในการต่อสู้เพื่อการ
 ดำรงคงอยู่ในที่ดินในฐานะเป็นเจ้าของหรือกึ่ง ๆ เจ้าของนั้น ชาวนาจะขาย
 ที่ดินสองสาม ไร่โตะ แต่ละครั้งเพื่อที่จะให้คุ้มกับการค้างชำระภาษีของตน
 เพื่อที่จะให้พอเพียงกับหนี้สินที่มีต่อนายทุนเงินกู้ของหมู่บ้าน หรือเพื่อที่จะ
 ให้ตนเองพ้นสภาพจากปีที่แห้งอันเนื่องมาจากพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้น้อย จาก
 การสูญเสียวัวควายหรือจากภัยธรรมชาติอื่น ๆ ชาวนาจำต้องยอมสูญเสียที่

ดินแต่ละตารางหลาไปอย่างไม่เต็มใจ ทำนองเดียวกันกับกองทัพที่ถูกศัตรูโอบล้อมต่อสู้อย่างสิ้นหวังแต่ด้วยการกระทำของกองระวังหลังที่บึกบึน และผลก็คือว่า ชาวนาต้องลดมาตรฐานการทำงานมากขึ้นในที่ดินที่มีอยู่ของตนด้วยความสมัครใจ แน่แน่นอนทีเดียวว่ากรณีนี้เป็นเพียงกรณีที่จินตนาการขึ้นเท่านั้น แต่ก็มีส่วนแสดงให้เห็นถึงผลของค่าเช่าสูงว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางด้านความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมจริง ๆ ในทางการเกษตร ในขณะที่ความบีบคั้นอย่างรุนแรงของประชากรในชนบทมีผลต่อการชำระไว้ซึ่งมาตรฐานการทำงาน และในบางกรณีก็ยังคงลดมาตรฐานการทำงานซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยศักดินาให้น้อยลงไปอีก ดังที่นักเขียนชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งกล่าวว่า “ชาวนาเองก็รู้วาระบบการเกษตรเช่นนั้นไม่สะดวกและไม่เกิดผลประโยชน์เช่นไร แต่การปรับปรุงที่สำคัญก็มักเป็นไปไม่ได้ในระยะเวลาสั้นเนื่องมาจากฐานะการเป็นเจ้าของหรือการเป็นผู้เช่าที่ดิน” และกล่าวอีกว่า “เมื่อระบบศักดินาสลายลงแล้ว การเป็นเจ้าของที่ดินได้ถูกแบ่งออกเป็นส่วนตัวย่อย ๆ มาตรฐานการควบคุมดูแลทางการเกษตรก็ยังคงน้อยอยู่เช่นเดิม แรงงานครอบครัวก็ยังคงใช้ได้อยู่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นเลยจากสภาพอันเก่าแก่เหล่านี้ การเกษตรของญี่ปุ่นยังคงอยู่ในรูปเดิม”³⁵ ฉะนั้น ชาวนาจึงพยายามรักษาสภาพครอบครัวของตนให้คงอยู่ในระดับที่พอประทังชีพอยู่ได้โดยการทำการเกษตรเพิ่มขึ้นในเนื้อที่ทุกตารางฟุตที่มีของตนให้เกิดผลมากที่สุด ดังนั้น การแบ่งเป็นส่วนตัว ๆ หรือการแบ่งแยกการเกษตรของญี่ปุ่นจึงเป็นผลของการตกลงเรื่องที่ดินในสมัยเมจิตอนต้นและลักษณะพิเศษของภูมิประเทศของญี่ปุ่น และมีผลในการทำให้ผลิตผลทาง

³⁵ S.Nasu, *Land Utilization in Japan*, Japanese Council, Institute of Pacific Relations, Tokyo, 1929, pp. 81, 83

การเกษตรเพิ่มขึ้น และเปลี่ยนไปเป็นหลาย ๆ อย่าง แต่เป็นอุปสรรคที่ยากต่อการเอาชนะได้ในการพยายามที่จะเปลี่ยนไปใช้เครื่องจักรอย่างกว้างขวาง หรือในการปฏิรูปเทคนิคทางการเกษตร การแบ่งแยกที่ดินเป็นผืนเล็กผืนน้อย และการจัดการเป็นพิเศษ ซึ่งเกิดจากข้อตกลงเกี่ยวกับที่ดินไร่นาสมัยเมอิจิ ซึ่งในสมัยนั้นค่าเช่าสูงมากจ่ายเป็นสิ่งของ และภาษีที่ดินหนักมากจ่ายเป็นเงินตรา และยิ่งกว่านั้น ผลของค่าเช่าสูงซึ่งทำให้ผู้มีเงินทุนต้องท้อแท้ใจที่จะเข้าไปทำการผลิตทางด้านการเกษตรในฐานะเป็นผู้ประกอบการ ได้ทิ้งรอยอันเด่นชัดไว้ในความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับที่ดินการเกษตรของญี่ปุ่น พฤติการณ์นี้สามารถวิเคราะห์ได้ดีที่สุดด้วยการตรวจสอบความสัมพันธ์ทางสังคมที่แท้จริงของชาวนาญี่ปุ่นผู้เช่า

ลักษณะทางสังคมของชาวนาญี่ปุ่นผู้เช่า

ชาวนาญี่ปุ่นผู้เช่า มิใช่เป็นผู้ประกอบการทุนนิยมเหมือนในประเทศอื่น ๆ แต่เป็นผู้ทำการเพาะปลูกที่ชำระค่าเช่าที่ดินเป็นผลผลิตของตนให้แก่เจ้าของที่ดินด้วยเปอร์เซ็นต์สูง ชาวนาญี่ปุ่นผู้เช่าก็มีได้เป็นคนงานที่ได้รับค่าจ้างในการทำการเกษตรเป็นเงินสดจากเจ้าของที่ดินผู้ซึ่งทั้งเสี่ยงและได้รับผลประโยชน์ในการประกอบธุรกิจ ชาวนาญี่ปุ่นผู้เช่าเป็นทั้งสองประเภทรวมกัน มีลักษณะคล้ายชาวนาอังกฤษผู้เช่า ด้วยเหตุที่ต้องเสี่ยงทุกประการในการประกอบธุรกิจการเกษตร แต่ทั้ง ๆ ที่เป็นเช่นนั้น ผลกำไรที่ได้รับจากการประกอบธุรกิจก็ถูกเจ้าของที่ดินเอาไปหมด ดังนั้น ด้วยเหตุนี้ชาวนาญี่ปุ่นผู้เช่าจึงคล้ายคลึงกับผู้รับจ้างรายวันทำการเกษตร ค่าจ้างของชนชั้นกึ่งกรรมกรการเกษตรนี้มิใช่เป็นค่าจ้างที่จ่ายด้วยเงินตราแต่จ่ายเป็น

ผลิตผล ซึ่งขึ้นอยู่กับจำนวนการเก็บเกี่ยวและการเปลี่ยนแปลงของราคาผลิต
ผลการเกษตร ในปีที่เก็บเกี่ยวได้ผลดี ส่วนแบ่งของผู้เข้าจะสูงขึ้น แต่เนื่อง
จากความต้องการผลิตผลทางการเกษตรตายตัวโดยเทียบเคียง ราคาของผลิต
ผลจะตกต่ำลงมากในฤดูเก็บเกี่ยว ฉะนั้น จึงเป็นไปได้ที่รายได้เป็นเงินตรา
ของผู้เข้าจะลดลงทั้ง ๆ ที่มีพืชผลดี ตรงกันข้ามราคาของสินค้าอุตสาหกรรม
ซึ่งผู้เข้าต้องซื้อกลับมากไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเก็บเกี่ยวเลย แต่ทว่าได้
รับอิทธิพลจากพลังทางด้านเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น สภาพของตลาดค้าระหว่าง
ประเทศ ในปีที่มีพืชผลไม่ดี ราคาเมล็ดพืชจะสูงขึ้น แต่ก็ไม่พบจะไม่มีเมล็ด
พืชดิบหลงเหลืออยู่ในมือของผู้เข้าซึ่งผลิตเองเลย ซึ่งถ้าผู้เข้านี้โดยเฉพาะทำ
การเพาะปลูกในที่นาเล็กมาก ก็อาจจำเป็นต้องให้กลับไปซื้อเมล็ดพืชซึ่งตน
ปลูก ดังนั้น ชาวนาญี่ปุ่นผู้เข้านาจึงมีสองลักษณะของทั้งผู้เข้า-นายทุน (ผู้
ซึ่งเสี่ยงในการเป็นผู้ประกอบการ) และของกรรมกรทางด้านการเกษตร
(ด้วยเหตุที่เจ้าของที่ดินได้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ในการประกอบธุรกิจโดย-
การเก็บค่าเช่าสูง) ลักษณะหนึ่งเกี่ยวโยงกันกับอีกลักษณะหนึ่งอย่างใกล้ชิด
จนกระทั่งไม่สามารถที่จะบ่งบอกได้โดยถูกต้องแน่นอนว่า ชาวนาผู้นั้นเป็นผู้
เข้าที่แท้จริงหรือเป็นกรรมกรที่แท้จริง ณ ที่นี้เราจะมองเห็นได้อีกว่า เทียร์
เทพเจ้าเงินส์* ของชาวญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากสัมพันธภาพทางด้านสังคมของชาว
นา ดังที่เราได้กล่าวมาแล้วในบทที่ III ลักษณะทั้งสองประการนี้ทำให้ชาว
นาญี่ปุ่นเป็นอนุรักษนิยมด้วยและเป็นพวกหัวรุนแรงด้วย ยิ่งกว่าชาวนาฝรั่ง
เศสหรืออังกฤษ ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศได้กล่าวถึงคุณสมบัติข้อนี้ของ
ชาวนาญี่ปุ่นไว้ว่า “กระนั้น ‘แนวโน้มน้ำที่ไม่พึงพอใจและรุนแรง’ ซึ่งเรามัก

* (ผู้แปล-เทพเจ้าเงินส์เป็นเทพเจ้าที่ชาวโรมันนับถือมีสองพักตร์)

จะนำไปเปรียบเทียบกับกรรมกรในเมืองจะ 'หมายถึงประชากรในชนบทส่วนใหญ่' ”³⁶

ปัญหาประชากรส่วนเกินที่อยู่เฉย ๆ และการสร้างตลาดแรงงาน

จากการวิเคราะห์นี้ ปรากฏชัดว่ากระบวนการของระบบการเป็นเจ้าของที่ดินที่เจริญขึ้นด้านหนึ่ง และการล้มเลิกการเป็นเจ้าของที่ดินของชาวนาในที่ดินอีกด้านหนึ่ง ไม่อาจจะอธิบายได้ว่าเป็นผลของการพัฒนาระบบทุนนิยมในความสัมพันธ์ด้านผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งนับว่าเป็นพลังผลักดันอยู่เบื้องหลังลักษณะพิเศษของอังกฤษเรื่องการปิดล้อมที่ดินในคริสต์ศตวรรษที่ 18 กระบวนการยึดที่ดินของชาวนานี้ เช่นเดียวกับการแบ่งแยกอุตสาหกรรมออกจากเกษตร (กล่าวคือ เป็นการทำลายอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน) ก้าวไปอย่างรวดเร็วกว่าการพัฒนาธุรกิจทุนนิยมในด้านการเกษตรหรือการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมือง ที่ว่ากระบวนการยึดที่ดินของชาวนาซึ่งได้อธิบายไว้ข้างต้นพัฒนาไปรวดเร็วกว่าพัฒนาระบบทุนนิยมทั้งในการเกษตรและอุตสาหกรรมนั้น สามารถพิสูจน์ได้จากข้อเท็จจริงที่ว่าในช่วงระหว่างสี่วาทหนึ่งของศตวรรษหลังจากการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดินแล้ว ชาวนาที่ถูกริบที่ดินไปก็มีได้เปลี่ยนเป็นกรรมกรที่ทำงานทางด้านการเกษตรหรืออุตสาหกรรมอย่างมากมายเลย แต่กลับเป็นผู้เช่า กึ่ง ๆ ผู้เช่าหรือเจ้าของที่ดินที่เล็กมาก ๆ และต้องพึ่งอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนที่เสริมเข้ามา เช่น การปั่นฝ้าย การทอผ้าหรือการเลี้ยงไหมเพื่อการดำรงชีพที่อดคัต ³⁷ กลุ่มเจ้าของที่ดินที่เป็น

³⁶ W.R. Crocker, *The Japanese Population Problem*, New York, 1931 p. 93

³⁷ ประเด็นนี้ Kazahaya Yasoji ได้อธิบายไว้อย่างดีในเอกสารบรรยายเรื่องนี้ไว้อย่างเฉพาะเจาะจงเมื่อไม่นานนี้เรื่อง *Nihon Shakai Seisaku Shi* (History of Japanese Social Policy), Tokyo, 1937, pp. 22-3

ชาวนาย่อย ๆ ผู้เช่า และกึ่ง ๆ ผู้เช่ากลุ่มใหญ่³⁸ ซึ่งทำการเพาะปลูกอยู่ในที่ดินที่แบ่งออกเป็นชั้นเล็กชั้นน้อยจำนวนมากมาย โดยทางประวัติศาสตร์แล้วจะก่อตัวขึ้นเป็นแหล่งประชากรส่วนเกินที่มีความสามารถและอยู่เฉย ๆ ของญี่ปุ่น³⁸ การเพาะปลูกในที่ดินที่แบ่งออกเป็นผืนเล็กผืนน้อยไม่เป็นการเพียงพอที่จะได้รายได้สุทธิแก่ชาวนาในอันที่จะเสริมการประทังชีวิตที่แร้นแค้นของตน ดังนั้น พวกสตรีจึงจำต้องประกอบอาชีพอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนบางประเภทขึ้นในขณะที่ชายออกหางานพิเศษทำ เช่น เป็นกสิกรสร้างถนน สร้างทางรถไฟ และอื่น ๆ ทำนองเดียวกัน ส่วนกลุ่มประชากรส่วนเกินที่อยู่เฉย ๆ ซึ่งไม่สามารถช่วยเหลือครอบครัวได้ก็ถูกความจำเป็นบังคับให้ไปแสวงหาช่องทางทำมาหากินในเมืองใหญ่ ๆ ต่าง ๆ ผู้ที่ไม่สามารถเข้าทำงานในโรงงานได้ก็จะกลายเป็นคนลากรถ กรรมกรท่าเรือ กุหลิ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นชนชั้นกรรมกรต่ำสุดที่ไม่มีความเชี่ยวชาญ ชนชั้นนี้ยังประกอบด้วยบุคคลที่ถูกบังคับให้เลิกอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือนขนาดเล็ก เนื่องจากมีการนำเอาเทคนิคที่ใช้เครื่องจักรแบบใหม่มาใช้ หรือเป็นผู้ซึ่งมีแรงงานเกินต้องการเนื่องจากการว่าจ้างแรงงานสตรีและเด็ก ประชากรส่วนเกินที่อยู่เฉย ๆ นี้ได้รับการว่าจ้างครั้งเดียวให้ทำงาน และสภาพของการทำมาหาเลี้ยงชีพก็จะเป็นไปในรูปงานที่ทำอย่างไม่สม่ำเสมอ การว่าจ้างก็ไม่มีหลักประกันและเมื่อได้รับการว่าจ้างให้ทำงานโดยทำงานหลาย ๆ ชั่วโมงและได้ค่าจ้างต่ำ ประชากรส่วนเกินที่อยู่เฉย ๆ กลุ่มนี้ในที่สุดก็มีแนวโน้มที่จะหวนกลับคืนสู่บ้านเกิดเมืองนอนของตน ซึ่งเป็นการเพิ่มสภาพชีวิตในชนบทที่แออัดอยู่

38 คำกล่าวที่ว่าประชากรส่วนเกินที่อยู่เฉย ๆ และประชากรส่วนเกินที่สามารถนั้นเป็นคำอธิบายอยู่ในตัวเองแล้ว และนำมาจากวิทยานิพนธ์ของ Kazahaya ที่อ้างถึงข้างต้นใน note 37 ย่อหน้าถัดมาขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์และอธิบายของผู้เขียนคนเดียวกันนี้ส่วนใหญ่ *op. cit.*, pp. 17-25

แล้วมากขึ้น และกลายเป็นปัจจัยที่บีบคั้นมาตรฐานการครองชีพในหมู่บ้านนั้น ๆ ความบีบคั้นอย่างรุนแรงของประชากรในที่ดินทำให้ประชากรเหล่านั้นไม่สามารถเป็นเกษตรกรได้ ดังนั้นจึงต้องไปแสวงหาอาชีพทางด้านอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนประเภทใดประเภทหนึ่ง³⁹ โดยที่อุตสาหกรรมในครัวเรือนค่อย ๆ เล็กเล็กลงไป การบีบบังคับอย่างเหลือทนที่บังคับให้ชาวนาต้องส่งบุตรสาวของตนเข้าทำงานในโรงงานทอผ้าที่อยู่ในเมืองเพื่อที่จะหาเงินให้พอหรือตามที่คิดว่าจะเป็นเช่นนั้นที่จะประทุงหนึ่ให้มีสิ่งขนาดที่ต้องบังเกิดความหายนะขึ้น ประชากรซึ่งถูกกีดกันมิให้มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตทางด้านการเกษตร และไม่ประสบผลสำเร็จในการเข้าเป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม จึงกลายเป็นพวกที่ไหลไป/ไหลมาเมื่อมีจำนวนเพียงพอและทำนองเดียวกันกับน้ำที่ไหลลงสู่ที่ระดับที่ต่ำสุด กล่าวคือ ประชากร

³⁹ อัตราส่วนของครอบครัวเกษตรกรรมที่มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และประกอบการอุตสาหกรรมในท้องถิ่นหรือในครัวเรือน (ทั้ง ๆ ที่อุตสาหกรรมในท้องถิ่นอื่นเก่าแก่บางประเภท เช่น การปั่นฝ้าย และการทำน้ำตาลจะถูกทำลายลงแล้วก็ตาม) เป็นผลของการที่มีประชากรเพิ่มมากมายในชนบทตนเอง อุตสาหกรรมภายในครัวเรือนประเภทใหม่ซึ่งชาวไร่ชาวนาหันมายึดเป็นอาชีพก็คือ การเลี้ยงไหม มีอัตราส่วนของครอบครัวเกษตรกรรมที่เพิ่มขึ้น และประกอบอุตสาหกรรมเสริมหรืออุตสาหกรรมครัวเรือนนั้นจะคงได้จากตารางต่อไป

ค.ศ.	เปอร์เซ็นต์ของ ครอบครัวทั้งหมด ที่ทำการเกษตร เท่านั้น	เปอร์เซ็นต์ของ ครอบครัวเกษตร ที่ทำอุตสาหกรรม เสริม	รวม
1884 (3 ฝ. และ 26 จังหวัด)...	54.21	16.39	70.60
1904 (ทั่วประเทศญี่ปุ่น)...	44.89	19.49	64.38
1909	40.73	18.79	59.52
1919	37.78	19.90	57.68

กลุ่มนี้จึงไหลไปสู่งานประเภทที่ได้รับความจำงต่ำที่สุด ซึ่งเป็นการลดอัตราค่าจ้างโดยทั่วไปให้ต่ำลง ในประเทศเช่น ญี่ปุ่น ซึ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ แม้จะเป็นไปในระดับที่รวดเร็วมากก็ตามก็มิได้แผ่กว้าง โรงงานอุตสาหกรรมไม่สามารถรับประชากรส่วนเกินจำนวนมากได้ ยิ่งกว่านั้น เมื่อตลาดแรงงานพ้นทะเล ซึ่งเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยแก้ปัญหาประชากรส่วนเกินได้ในประเทศยุโรปบางประเทศเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19⁴⁰ ก็ปิดกั้นมิให้เข้าประเทศ ประชากรส่วนเกินกลุ่มนี้จึงไม่มีงานทำนอกจากรอคอยงานที่การปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมจะก้าวหน้าต่อไป หรือแสวงหาโอกาสใหม่ ๆ ในการประกอบอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน เป็นเรื่องถูกต้องที่จะกล่าวว่าการมีแหล่งแรงงานส่วนเกินที่มีความสามารถหรืออยู่เฉยเฉยนี้ ได้ดึงดูดอุตสาหกรรมย่อย ๆ ให้ไปสู่ชนบท เนื่องจากมีประชากรล้นหลามในด้านการเกษตร งานทางด้านการเกษตรก็ปิดประตูตายสำหรับกลุ่มประชากรที่อยู่เฉย ๆ กลุ่มใหญ่นี้ หนทางเดียวที่พวกนี้จะดำรงชีพอยู่ได้ก็คือ การอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือในท้องถิ่น แต่อุตสาหกรรมในเมืองขนาดใหญ่ก็มิได้พัฒนาไปถึงระดับเพียงพอที่จะรับแหล่งแรงงานได้หมด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดความเจริญของโรงงานอุตสาหกรรมในญี่ปุ่นส่วนหนึ่ง แต่ทว่าส่วนใหญ่แล้วเป็นเพราะแหล่งของประชากรส่วนเกินที่อยู่เฉย ๆ ซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วกลุ่มนี้ อีกนัยหนึ่ง อุตสาหกิจของญี่ปุ่นหลายแห่งสามารถทำงานโดยไม่จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์โรงงานราคาแพง แต่ทำงานเพียงด้วยการแจกจ่ายงานเหมาให้แก่

⁴⁰ ในเรื่องของกาอพยพออกของชาวยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทู A.M. Carr-Saunders, *World Population* Oxford, 1936, pp. 49-50 ผู้เขียนได้คาดประมาณว่า ชาวยุโรปอย่างน้อยที่สุด 65 ล้านคนได้อพยพไปอยู่ทางพ้นทะเลระหว่าง ค.ศ. 1821 ถึง 1937 *Ibid.*, p. 50

ครอบครัวผู้ที่ว่างงานในช่วงระหว่างฤดูกาลทำนา ซึ่งการว่าจ้างทำงานนี้ก็จะปิดลงหลังจากนั้น และโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองก็จะยังคงไม่เปิดก่อนหน้านั้น ด้วยวิธีการเช่นนี้ ผู้ประกอบการชาวญี่ปุ่นก็จะมีเงินทุนสำหรับค่าจ้างที่ยืดหยุ่นได้บ้าง คอยการขึ้นลงของความต้องการของตลาดโดยไม่ต้องเสี่ยงว่าสินค้าและอุปกรณ์โรงงานจะล้าสมัยหรือเสื่อมไปในช่วงระยะว่างงาน ข้อนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันผลักดันให้เจ้าของที่ดินกับนักธุรกิจอุตสาหกรรมรวมตัวกัน

ผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งของข้อตกลงเกี่ยวกับที่ดินไร่นาในสมัยเมจิก็คือ การก่อตั้งตลาดแรงงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นประการที่สามสำหรับการพัฒนาระบบทุนนิยม การก่อตั้งตลาดแรงงานในญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากการก่อตัวของแหล่งแรงงานที่อยู่เฉย ๆ แต่มีความสามารถซึ่งมาจากชาวไร่ชาวนาที่ถูกริบที่ดิน การเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต้องล่าช้าไปเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก้าวไปด้วยความล่าช้ากว่า การที่เกิดการเข้าทำงานในโรงงานล่าช้าไปเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ แต่ทว่าเรื่องที่ประชากรส่วนเกินถูกปล่อยปละละเลยให้อยู่เฉย ๆ ในชนบทและในเมืองต่าง ๆ นั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดมาตรฐานการครองชีพและระดับค่าจ้างแรงงานญี่ปุ่น

ก่อนที่จะเลิกกล่าวถึงเรื่องนี้ เราอาจสังเกตเห็นการเคลื่อนไหวของประชากรส่วนเกินทางด้านเกษตรบางส่วนที่ค่อย ๆ เข้าไปสู่การอุตสาหกรรมและการเพิ่มขึ้นของประชากรทางด้านอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ แต่ทว่าสม่ำเสมอเมื่อเปรียบเทียบกับในระยะตั้งแต่ ค.ศ. 1894 เป็นต้นมา เมื่อกระบวนการยึดที่ดินของชาวนาใกล้จะจบสิ้นลงและเมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกเจริญถึงจุดสุดยอด มาจนกระทั่งถึงก่อนสงครามครั้งใหญ่ (ค.ศ.

1913) ประชากรทั้งหมดซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นลูกจ้างอย่างเต็มที่ ได้เพิ่มขึ้นจาก 24,428,109 มาเป็น 30,026,403 (นั่นก็คือจาก 100 เป็น 123) ส่วนในช่วงเวลาเดียวกัน คนงานอุตสาหกรรมก็เพิ่มขึ้นจาก 381,390 มาเป็น 916,252 คน (นั่นก็คือ จาก 100 มาเป็น 240)⁴¹ ถึงแม้ว่าจำนวนครอบครัวทำการเกษตรจะเพิ่มขึ้น ๆ จาก ค.ศ. 1887 ถึง ค.ศ. 1913 ก็ตาม แต่เมื่อเปรียบเทียบแล้วกลับลดลง อัตราส่วนของครอบครัวที่ทำการเกษตรทั่วประเทศญี่ปุ่นเท่ากับ 71 เปอร์เซนต์ใน ค.ศ. 1887 และเพียง 58 เปอร์เซนต์เท่านั้นใน ค.ศ. 1913 ในขณะที่อัตราส่วนของครอบครัวที่ทำการเกษตรต่อคนงานอุตสาหกรรมลดลงจาก 11.1 : 1 มาเป็น 6.4 : 1⁴²

การก่อตั้งตลาดค้าในประเทศและข้อกำหนด

การยึดที่ดินจากชาวไร่ชาวนาหลังจากการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน และการก่อตั้งตลาดแรงงานที่ค่อย ๆ เริ่มขึ้นดังที่บรรยายมาแล้วนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีผลแผ่ไปไกล ในบรรดาผลสืบเนื่องที่สำคัญที่สุดก็คือ การก่อตั้งตลาดค้าภายในประเทศสำหรับขายสินค้าที่ผลิตจากโรงงานโดยการแบ่งกำลังแรงงานของชาวนาจากวิธีการผลิต ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวนาต้องพึ่งตลาดสินค้ามากขึ้น ขึ้นแรกในการขายตัวของตลาดค้าภายในเกิดขึ้นพร้อมกับการค้าข้าวและผลิตผลการเกษตรเพื่อให้เป็นเงินขึ้นมา

⁴¹ สรุปรมาจากสถิติทางการใน Kazahaya, *op. cit.*, p. 40 เปอร์เซนต์ต่าง ๆ ของจำนวนลูกจ้างใน ค.ศ. 1930 มีดังนี้ เกษตร 47.7% โรงงานและเหมือง 28.2% ตามตารางของ Ishii, *op. cit.*, p. 77

⁴² Kazahaya, *op. cit.*, p. 41 อัตราส่วนนี้ให้ไว้ในรูปที่ขยาย *Ibid.* p. 42 สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับแนวโน้มที่มีต่อการปรับปรุงให้เป็นเมืองและการเพิ่มขึ้นของเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรที่ทำการเกษตรนั้น ขอให้ผู้อ่านดู Ishii, *op. cit.*, pp. 69-74

ข้าวเป็นผลิตผลทางเกษตรที่สำคัญที่สุดมาตลอดเวลา และเมื่อสมัยการฟื้นฟู การปลูกข้าวก็ใช้แรงงานถึง 80% ของประชากรเป็นอย่างน้อย ในสมัยโตคุกาวาก็ได้มีการค้าข้าวอยู่ภายในขอบเขตจำกัดมาแล้ว (กล่าวคือ มีการแลกเปลี่ยนข้าวของชนชั้นศักดินาให้เป็นเงินโดยมีนายหน้าขายข้าวเป็นคนกลาง) แต่เนื่องจากชาวนาได้รับเงินสดจากการขายข้าวเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จึงยังมิได้แสดงให้เห็นว่าเป็นการก่อตั้งตลาดค้าภายในที่กว้างขวางแต่อย่างใด สภาพการได้เปลี่ยนไปอย่างรุนแรงในสมัยฟื้นฟู เมื่อรัฐบาลได้ใช้ใบเสร็จรับเงินให้มิเสถียรภาพตามการปรับปรุงแก้ไขภาษีที่ดิน โดยการเปลี่ยนจากภาษีที่เป็นสิ่งของมาเป็นภาษีที่เป็นเงินตราในบรรดาวิธีการทั้งหลาย มาบัดนี้เจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาหรือเจ้าของที่ดินต้องเปลี่ยนข้าวมาเป็นเงินตราเพื่อชำระภาษีตามระบบใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการเร่งแนวโน้มที่จะทำให้ข้าวเป็นเงินขึ้นมา เรื่องนี้เกิดขึ้นจากข้อกำหนดของรัฐบาลในการยกเลิกการส่งข้าวเป็นสินค้าออก ทำนองเดียวกันกับการยกเว้นข้าวมิให้ต้องเสียภาษีศุลกากรในการส่งออก⁴³ ด้วยนโยบายของรัฐบาลในการที่จะขำรงไว้ซึ่งราคา

⁴³ เพื่อที่จะควบคุมการขึ้นราคาข้าวอย่างรุนแรง นับตั้งแต่ ค.ศ. 1854 (การเปิดประเทศญี่ปุ่น) *บากุฟุ* ได้สั่งห้ามการส่งข้าวเป็นสินค้าออก แต่รัฐบาลสมัยเมจิได้เปลี่ยนนโยบายนี้ด้วยการพยายามตรวจสอบการไหลออกของเงินตราและส่งเสริมการส่งวัตถุดิบต่าง ๆ เป็นสินค้าออกเช่นข้าวด้วยหวังว่าจะทำให้ราคาของผลิตผลทางเกษตรเพิ่มขึ้น และเมื่อเป็นเช่นนี้จะช่วยประชากรที่ทำการเกษตรซึ่งต้องแบกรับภาระการเสียภาษีหนักที่สุด ได้ดีที่สุด

ใน ค.ศ. 1874 ภายหลังการจลาจลซากา และการส่งกองทหารไปฟอร์โมซาราคาข้าวก็พุ่งขึ้นอย่างรวดเร็วจนกระทั่งในเดือนพฤษภาคมจึงได้มีการออกประกาศห้ามการส่งข้าวเป็นสินค้าออก และยกเลิกอีกครั้งในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1875 และคงยกเลิกสืบต่อมา ดู Horie Yasuzo, "Meiji Shoki no Koku-nai Shijo" (The National Market in the Early years of the Meiji Period), ใน Keizai Ronso (Economic Review), Vol. XLVI, No. 4, April 1938, pp. 635-6

ข้าวที่ค่อนข้างสูง และในการที่จะยอมให้ส่งข้าวเป็นสินค้ายกจึงมีการส่งเสริมการผลิตข้าวขาวไร่วานาจึงถูกตั้งให้มาอยู่ในวงเศรษฐกิจการค้าหรือเศรษฐกิจเงินตราล้าลึกยิ่งขึ้นทุกที ๆ⁴⁴

พร้อม ๆ กันกับการทำผลิตผลทางการเกษตรให้เป็นเงินตราขึ้นได้เกิดภาวะตกต่ำในด้านอุตสาหกรรมภายในท้องถิ่นแบบเก่า (เฮอิมัต) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปั่นฝ้าย ถึงแม้ว่าในสองสามทศวรรษแรกภายหลังการฟื้นฟูสมัยเมจิ ชาววนาจำนวนมากจำเป็นต้องละทิ้งที่ดินเพื่อแสวงหางานทำในเมืองหรืออยู่เฉย ๆ ในชนบท การแบ่งแยกการเกษตรออกจากอุตสาหกรรม (ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นในเชิงทำลายประการหนึ่งสำหรับการสร้างตลาดค้าภายในเพื่อสินค้าที่ผลิตจากโรงงาน) ไม่สามารถดำเนินไปได้สำเร็จโดยตลอดหรืออย่างกว้างขวางเพียงด้วยการเปลี่ยนการเป็นเจ้าของที่ดิน หรือแม้แต่ด้วยการมีประชากรเพิ่มมากขึ้นในชนบทต่าง ๆ แรงกระตุ้นที่แท้จริงในการก่อตั้งตลาดค้าภายในประเทศเกิดขึ้นจากการส่งสินค้าที่ผลิตด้วยเครื่องจักรและมีราคาถูกจากประเทศนายทุนที่เจริญซึ่งทำลายอุตสาหกรรมสิ่งทอด้วยมือของชนบทโดยตรง ในบรรดาสินค้าเหล่านี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทันทีทันใดของเราก็คือ ผ้าฝ้ายและเส้นใยฝ้ายซึ่งเข้ามาในประเทศญี่ปุ่นมีปริมาณมากขึ้น ดังตารางต่อไปนี้.⁴⁵ (1 คิน = 1.32 ปอนด์)

44 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการส่งผลิตผลทางการเกษตรเป็นสินค้าออกนั้น ควรเน้นถึงบทบาทของไหมดิบและชาในการเป็นสินค้าออกเพื่อเพิ่มพูนรายได้ที่เป็นเงินตราของชาววนาและเพื่อขยายตลาดสินค้าในชนบท ในสมัยโคกกวาดตอนปลายเกิดภาวะอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนตกต่ำอย่างรุนแรง และยังมีเพิ่มมากขึ้นภายหลังสมัยฟื้นฟู ซึ่งทำให้ชาววนาเปลี่ยนจากการทำอุตสาหกรรมเสริมรายได้มาเป็นการเลี้ยงไหม Horie, loc. cit., p. 138

45 Ibid., p. 138

ค.ศ.	ปริมาณผ้า ฝ้ายที่ส่ง เข้ามา (1,000คิน)	ปริมาณ เส้นใยฝ้าย ส่งเข้ามา (1,000คิน)	มูลค่าผ้า ฝ้ายส่งเข้า มาทั้งหมด คิดเป็น เปอร์เซ็นต์ เปอร์เซ็นต์	เส้นใยฝ้าย เข้ามาทั้ง หมดคิดเป็น เปอร์เซ็นต์ เปอร์เซ็นต์	ผ้าและเส้น ใยคิดเป็น เปอร์เซ็นต์ รวมทั้งหมด
1868-72	3,631	3,607	16.02	15.91	31.93
1873-77	5,092	3,853	19.53	14.49	34.02
1878-82	5,125	6,982	15.71	20.79	36.50
1883-87	2,771	6,129	8.48	18.69	27.17

ในต่างประเทศไม่มีใครตระหนักกันว่า การผลิตฝ้ายภายในประเทศญี่ปุ่นตลอดสมัยศักดินาตอนปลายมาจนถึงสมัยเมจิจิตอนต้นมีมากเช่นไร ผลงานชิ้นมาตรฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กิจกรรมของญี่ปุ่นความว่า “ในสมัยบุงโรกุ (ค.ศ. 1592-1595) คนป่าเถื่อนภาคใต้ (ชาวสเปนและโปรตุเกส) ได้นำเอาเมล็ดฝ้ายเข้ามายังญี่ปุ่นอีก และเผยแพร่ไปตามจังหวัดต่างๆ อย่างรวดเร็วตั้งแต่สมัย เคอิโช (ค.ศ. 1596-1614) มีการทอผ้าฝ้ายเพื่อใช้ประจำวัน และไม่มีจังหวัดใดเลยที่ไม่ผลิตฝ้าย แต่จังหวัด คาวางิ, เซตสึ, คิอิ, อิเซะ, มิกาวา, มุซาชิ, อาวา, และชิโมตสึเกะ มีชื่อเสียงเป็นพิเศษ”⁴⁶ ครอบครัวชาวนาปลูกฝ้าย บั่นฝ้ายเป็นเส้นด้าย และทอเป็นผ้าสำหรับใช้ประจำวัน แต่เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองของชาวนาตกต่ำก่อนการรุกรานซึ่งมิใช่เกิดจากอุตสาหกรรมสิ่งทอที่ใช้เครื่องจักรภายในประเทศญี่ปุ่นเอง แต่จากฝ้ายซึ่งส่งเข้ามาจากต่างประเทศ ดังที่เราได้ทราบมาก่อนแล้วข้างต้นว่า การส่งผ้าฝ้ายเข้ามาเป็นจำนวน 16.02 เปอร์เซ็นต์ของมูลค่าการส่งเข้าทั้งหมดตั้งแต่ ค.ศ. 1868 ถึง ค.ศ. 1872 และ 19.53 เปอร์เซ็นต์ตั้งแต่ ค.ศ. 1873 ถึง

⁴⁶ Yokoi Tokifuyu, *Nihon Kogyo Shi* (History of Japanese Manufacture), Tokyo, 1927, p. 115, in Kaizo Bunko Edition of 1929, p. 126

ค.ศ. 1877 และลดลงอย่างมากเมื่ออุตสาหกรรมสิ่งทอของญี่ปุ่นเริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่ผลของการส่งผ้าฝ้ายเข้ามานี้ก็มิได้ทำให้เศรษฐกิจของชาวนาถึงกับหายนะมากเท่ากับการส่งเส้นใยฝ้าย เนื่องจากผ้าส่งเข้ามาเพื่อการใช้ได้ทันทีจึงไม่กระทบกระเทือนต่อกระบวนการผลิตโดยตรงมากเท่ากับการส่งเส้นใยฝ้ายเข้ามา ซึ่งเป็นวิธีการของการผลิต ถึงแม้ว่าโรงงานผลิตผ้าฝ้ายภายในท้องถิ่นหรือภายในครัวเรือนจะแข่งขันกันมากพอสมควรกับสินค้าซึ่งทำด้วยเครื่องจักรที่ส่งเข้ามา แต่อย่างไรก็ตาม ผ้ากลายเป็นสิ่งที่ชาวนาตั้งใจนำมาใช้ในครัวเรือนของตนเป็นเบื้องต้น ผลของเส้นใยที่ส่งเข้ามาสำหรับอุตสาหกรรมปั่นฝ้ายภายในท้องถิ่นซึ่งผลิตเส้นใยให้แก่การใช้ภายในครัวเรือนและโรงงานในเมืองนั้นเป็นผลอย่างฉับพลัน ตารางต่อไป⁴⁷ จะช่วยแสดงให้เห็นถึงผลเสียอันเกิดจากเส้นใยฝ้ายที่ส่งเข้ามา (ว่าต่างกับผ้า) ที่มีต่อการผลิตเส้นใยในท้องถิ่น

ค.ศ.	ราคาเส้นใยฝ้ายของ ญี่ปุ่นต่อ 100 กิน	ราคาเส้นใยฝ้ายส่ง เข้ามาต่อ 100 กิน
1874	42.70 เยน	29.66 เยน
1875	43.54	29.94
1876	40.79	27.42
1877	40.41	26.86

ถึงแม้ว่าในสามหรือสี่ปีแรกภายหลังสมัยฟื้นฟู เปอร์เซ็นต์ของการส่งเส้นใยฝ้ายเป็นสินค้าเข้าทั้งหมดจะน้อยกว่าผ้าฝ้ายเล็กน้อย การส่งเส้นใยฝ้ายก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในสองทศวรรษภายหลังสมัยฟื้นฟูมาจนกระทั่งระหว่างถึงช่วง ค.ศ. 1878-82 ซึ่งการส่งเส้นใยฝ้ายเข้ามานั้นหน้าการส่ง

⁴⁷ ตารางนี้ได้มาจาก Tsuchiya and Okazaki, *op. cit.*, p. 192

ผ้าฝ้ายมาก การเพิ่มนี้มีส่วนมาจากผลของการเกิดอุตสาหกรรมสิ่งทอของญี่ปุ่น ซึ่งภาวะเงินเฟ้อที่ติดตามการจลาจลซัดสึมามาเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดขึ้นเช่นเดียวกันกับการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมโดยทั่ว ๆ ไป และการขาดอุตสาหกรรมที่ใช้เป็นทุนได้น้อยและล่าช้าซึ่งเกิดขึ้นในสมัย “การลดภาวะเงินเฟ้อ” ยังทำให้มันคงต่อไปอีก กิจกรรมทางด้านอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะทางด้านโรงงานทอผ้า หมายความว่าโรงงานทอผ้าญี่ปุ่นสามารถใช้เส้นใยฝ้ายที่มีปริมาณมากกว่าให้เปลี่ยนเป็นผ้าได้ วิธีการใช้มือปั่นฝ้ายแบบเก่าไม่สามารถผลิตสินค้าที่ได้มาตรฐานที่เหมาะสมกับความต้องการของอุตสาหกรรมสิ่งทอแบบใหม่ซึ่งติดตั้งอุปกรณ์เครื่องจักรที่ทันสมัยที่สุดด้วยเหตุนี้ อุตสาหกรรมสิ่งทอของญี่ปุ่นจึงเป็นการฟื้นโรงงานอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน การปั่นฝ้าย (และต่อมาคือการทอผ้า) ซึ่งเคยได้รับความเจ็บปวดแสนสาหัสมาแล้วในตอนแรกเพราะสินค้าที่ส่งเข้ามา⁴⁸

⁴⁸ ถึงแม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องนักกับความล่มจมของอุตสาหกรรม “ภายในครัวเรือน” การที่อาณาบริเวณที่ดินที่ปลูกฝ้ายลดลงอย่างรุนแรงนั้นยังเป็นการโจมตี “ภาวะเลี้ยงตัวเองได้” ของชาวนาอีกด้วย ถึงแม้ว่าชาวนาจะปลูกฝ้ายได้มากพอสำหรับตลาด ชาวนาก็นิยมใช้ฝ้ายในการทำเส้นใยที่บ้านเองใช้ในบ้าน จนกระทั่งสินค้าต่างประเทศที่ราคาถูกกว่ามากไม่ส่งเสริมให้ชาวนาทำใช้เอง ด้วยความพยายามที่จะพึ่งตนเองและไม่พึ่งพิงวัตถุดิบจากต่างประเทศให้มากเท่าที่จะทำได้ รัฐบาลสมัยเมจิจึงส่งเสริมให้มีการปลูกฝ้ายขึ้น ประชากรที่ทำการเกษตรก็ตอบสนองด้วยการเพิ่มจำนวนฝ้ายดิบที่ปลูกได้ให้มากขึ้นอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่ง ค.ศ. 1887 การปลูกฝ้ายจึงขยายตัวออกไปในเนื้อที่ 88,000 *Tsubu* (215,600 เอเคอร์) ซึ่งได้ผลทั้งหมด 39,928,00 *kin* (1 *kin* = 1.32 ปอนด์โดยเฉลี่ย) Horie in *Keizai Ronso* (cited), p. 139

ต่อมาชาวนาก็คพบว่าเป็นการยากที่จะผลิตฝ้ายดิบให้มีคุณภาพสูงทัดเทียมและมีราคาต่ำในอันที่จะแข่งขันกับฝ้ายดิบของต่างประเทศ ฝ้ายดิบของต่างประเทศมีราคาถูกมากจนกระทั่งต่อมาเกือบโรงงานต่าง ๆ ของญี่ปุ่นได้ด้วยฝ้ายดิบจำนวนมาก และยังได้แผ่เข้าไปถึงครัวเรือนของชาวนาซึ่งใช้ฝ้ายดิบนี้ในการปั่นด้วยตัวมือ และทอเป็นผ้าเพื่อใช้เองภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ผลของราคาฝ้ายอินเดียและฝ้ายจีนที่ลดลงอย่างมกนั้นก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วย Horie, *Ibid.*, pp. 139-40

ภายหลังการยกเลิกภาษีนำเข้าของฝ้ายดิบต่างประเทศแล้ว การปลูกฝ้ายของญี่ปุ่นก็ได้รับความสนใจได้อีกต่อไป

ในโอกาสนี้ สามารถนำตัวอย่างอื่น ๆ เกี่ยวกับความล้มจมของอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนในสมัยเมจิในตอนต้นมากล่าวได้ น้ำตาลเป็นสินค้าเข้รรมมาจากฝ้าย (รวมทั้งเส้นใยและผ้า) และก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างร้ายแรงต่อการปลูกอ้อยของญี่ปุ่น เนื้อที่ที่ใช้ในการปลูกอ้อย (โดยเฉพาะที่ซานูกิและเอฮิเมะ) ลดลง 75 เปอร์เซ็นต์ในระหว่าง ค.ศ. 1877 ถึง 1882⁴⁹ มีการสั่งซื้อน้ำมันก๊าดราคาถูกเข้ามาเพื่อใช้ในการทำแสงสว่างแทนต้นแกนมอ และน้ำมันที่ทำจากเมล็ดพืชชนิดหนึ่ง ซึ่งผลิตโดยอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน หนังสือพิมพ์และวารสารที่เกิดขึ้นเป็นดอกเห็ดภายหลังการจลาจลซัตสึมาจำเป็นต้องใช้กระดาษที่ทำด้วยเยื่อไม้ตั้งนั้นจึงทำให้อุตสาหกรรมทำกระดาษด้วยมือแบบเก่าต้องชวนเซไปอย่างรุนแรง⁵⁰

ความหายหน้าอย่างใหญ่หลวงอีกประการหนึ่งของชาวนาและเศรษฐิกิแบบเลี้ยงตนเองได้ หรือสามารถเลี้ยงตนเองได้เป็นส่วนใหญ่ของชาวนาก็คือการลดขนาดที่ดินรวมอย่างรุนแรงภายหลังสมัยฟื้นฟู ในสมัยโตคุกาวาเจ้าหน้าที่ได้อนุญาตให้ใช้ทุ่งหญ้า และที่ ๆ เป็นป่าสำหรับการเลี้ยงสัตว์และสำหรับเก็บหญ้าแห้ง ปุ๋ย เชื้อเพลิงและไม้โดยจ่าย “เงินสมนาคุณ” (อนุใจ หรือ เมียวกาคิน) อย่างไรก็ดีตามมابัตันี้ ที่ดินส่วนใหญ่เหล่านั้นกลายเป็นทรัพย์สินของรัฐไป กล่าวให้ชัดก็คือ หลังจากการเวนคืนที่ดินใน ค.ศ. 1869 และการเลิกที่ดินกรรมสิทธิ์ใน ค.ศ. 1872 ที่ดินเหล่านั้นซึ่งไม่มีการพิสูจน์ความเป็นเจ้าของได้แน่ชัด โดยเฉพาะที่ดินในเขตของโตคุกาวา ได้กลายเป็นที่ดินของรัฐไปโดยไม่คำนึงถึง “การปฏิบัติกันเป็น

⁴⁹ Mori, *op. cit.*, p. 182 มูลค่าของน้ำตาลที่ส่งเข้ามาในญี่ปุ่นในช่วงห้าปีแรกของสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868–72) เป็น 10.67% ของสินค้าเข้าทั้งหมด *Ibid*, p. 178

⁵⁰ ตัวอย่างเหล่านี้ได้มาจาก Horie, *Keizai Ronso* (cited), pp. pp. 140–1

กรรมนิยม” มา⁵¹ การสูญเสียสิทธิเก็บกินในที่ดินเหล่านี้ของชาวนาซึ่งเคยให้ ฟางหญ้า ปุ๋ย ไม่ใช่เป็นเชื้อเพลิง และเครื่องมืออื่น ๆ ไม่เพียงแต่เป็นการ บ่อนทำลายเท่านั้น ยังทำให้เศรษฐกิจ “ที่เลี้ยงตัวเองได้” แตกสลายไป ด้วย และยังเป็นการบีบบังคับให้ครอบครัวชาวนาดองซื้อสินค้าซึ่งเคยได้มา จากที่ดินร่วมที่ตลาด ด้วยการเร่งผลิตผลทางการเกษตรให้มากขึ้นซึ่งมา พร้อมการบีบคั้นอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับที่ดิน สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งที ชาวนาจำต้องซื้อก็คือ ปุ๋ยฟอสเฟต (เริ่มผลิตใน ค.ศ. 1887) ซึ่งกลายเป็น สิ่งจำเป็นทั้ง ๆ ที่ยังคงใช้อุจจาระที่ได้มาจากในเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ ใกล้เคียง⁵²

เรื่องย่อเกี่ยวกับความล้มจมของงานหัตถกรรมในครัวเรือนแบบเก่านี้ มิได้หมายถึงการทำให้อุตสาหกรรมในครัวเรือนทั้งหมดสูญไปดังเช่นอังกฤษ ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นตัวอย่าง แต่แสดงว่าแรกทีเดียวนั้นสินค้า ต่างประเทศและต่อมาโรงงานที่ใช้เครื่องจักรในญี่ปุ่นรวมกับปัจจัยต่าง ๆ เช่น การผนวกที่ดินร่วม ได้เป็นการบังคับชาวนาให้เปลี่ยนจากอุตสาหกรรมใน ครัวเรือนแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่ได้อย่างไร การเปลี่ยนดังกล่าวนี้ที่สำคัญ ก็คือ การเลี้ยงไหม ซึ่งกลายเป็นอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนเสริมที่ ยอดเยี่ยมในญี่ปุ่น อันเป็นอุตสาหกรรมซึ่งไม่ต้องแข่งกับสินค้าต่างประเทศ และเข้ากันได้ดีกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ด้วยการที่มี ประชากรที่อยู่เฉย ๆ เพิ่มขึ้น ความต้องการอุตสาหกรรมในครัวเรือนเสริม

51 รายละเอียดเรื่องกรรมนาที่ดินร่วมของรัฐบาลสมัยเมจินั้น ค้นหาได้ใน Tsuchiya and Okazaki, *op.cit.*, p. 199. et seq.

52 ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศผู้หนึ่งเขียนไว้ว่าปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพียงอย่าง เดียวต้องจ่ายเงินมากถึงเศษหนึ่งส่วนห้าของมูลค่าของพืชผลในนาข้าว Buchanan, *loc.cit.*, p. 552

เช่นนี้จึงกลายเป็นความเป๋นความตายของกลุ่มชาวนาส่วนใหญ่เพื่อให้จำนวนของครอบครัวเกษตรที่ทำงานเสริมเช่นนี้ได้เพิ่มขึ้นจริง ๆ อย่างน้อยที่สุดก็จนกระทั่งภายหลังมหาสงครามไม่นาน⁵³

ความสำคัญของความหายนะเกี่ยวกับอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบเก่า และของการแยกอุตสาหกรรมออกจากการเกษตร รวมทั้งการทำผลิตผลทางการเกษตรให้เป็นเงิน อยู่ที่ตัวแทนเหล่านี้ที่จะทำให้ตลาดค้าภายในขยายตัวเพื่อขายสินค้าที่ผลิตจากโรงงาน การก่อตั้งตลาดภายในประเทศนี้สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นอย่างใหญ่หลวงแต่ในขณะเดียวกัน ก็ควรจะสังเกตด้วยว่าค่าเช่าและภาษีที่ดินขึ้นสูงมากซึ่งทำให้เงินส่วนเกินเหลืออยู่ในมือของชาวนาน้อยมากไม่ว่าจะเป็นผู้เช่าหรือเจ้าของที่ดินก็ตาม การแยกอุตสาหกรรมออกจากเกษตรกรรมที่ประสบผลสำเร็จในขอบเขตอันจำกัดและการที่มีประชากรส่วนเกินที่ยากจนอยู่เป็นอันมาก ทั้งหมดนี้รวมกันทำให้ตลาดค้าภายในแคบ เหตุการณ์นี้ปรากฏในวิกฤติกาลทางเศรษฐกิจใน ค.ศ. 1890 เมื่อปรากฏชัดแจ้งว่าค่าจ้างแรงงานต่ำมาก ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในความเจริญเติบโตอย่างน่าทึ่งของอุตสาหกรรมสิ่งทอของญี่ปุ่น ได้กลายเป็นปัจจัยที่ถ่วง (ในบรรดาปัจจัยอื่น ๆ ที่เพิ่งกล่าวถึง) การขยายตัวสืบไปของอุตสาหกรรมในประเทศญี่ปุ่น ถ้าหากจะมองแต่เพียงให้ตลาดค้าภายในรักษาสถานะอยู่ได้เท่านั้น ดังนั้นอุตสาหกรรมสิ่งทอแบบใหม่ซึ่งเป็นแกนของการปฏิรูปอุตสาหกรรมครั้งแรก

⁵³ *Supra*, note 39 เนื่องจากมหาสงครามจึงปรากฏว่าครอบครัวที่ทำอุตสาหกรรมเสริมมีจำนวนลดลงใน ค.ศ. 1910 จำนวนครอบครัวที่ทำการเกษตรจริง ๆ มี 3,771,318 ครอบครัว และจำนวนของครอบครัวที่ทำอุตสาหกรรมเสริมมี 1,726,600 ครอบครัว ตัวเลขใน ค.ศ. 1937 คือ 4,180,672 และ 1,394,207 ครอบครัว ตามลำดับ Norin Tokei (abridged), 1939, p. 18

ในปลาย ๆ ปี 1880 เศษ จึงได้รับความกระทบกระเทือนอย่างแรงใน
วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งแรกของญี่ปุ่นสมัยใหม่ครั้งนี้

การก่อตั้งที่มีลักษณะพิเศษที่สุดของการปฏิรูปอุตสาหกรรมครั้งนี้ก็คือ
เรงโก-ไค (Rengo-Kai) โบเซกิ (boseki) นิฮอน (Nihon) (สมาคมผู้
ปั่นฝ้ายญี่ปุ่น) เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1882 ภายใต้การนำของ โอคาตะ เรอิโกะ
ซึ่งเป็นอดีตผู้ควบคุมดูแลโรงงานปั่นฝ้ายตัวอย่างของรัฐบาลในเออิจิ ใน
ค.ศ. 1890 อันเป็นปีที่เกิดวิกฤตการณ์ สมาคมที่ได้รับการชักนำอย่างสามารถ
และต้นตอ⁵⁴ได้ขอให้สภาไดเอทเลิกพิกัตอัตราภาษีศุลกากรทั้งขาเข้าและขา
ออกสองเท่าสำหรับฝ้าย⁵⁴ เมื่อปลาย ๆ ปีเดียวกันนั้นเอง สมาคมพร้อมที่จะ
ต่อสู้เพื่อหาหนทางเข้าไปในตลาดต่างประเทศโดยตระหนักว่าจะต้องส่งสินค้า
ออกเป็นจำนวนมากหรือมิฉะนั้นก็ยอมแพ้ ในเดือนพฤศจิกายนได้มีการทำ
ความตกลงกันกับบริษัท นิปปอน ยูเซน ไคชา ซึ่งไม่ว่าจะได้กำไรหรือ
ขาดทุน สมาคมก็สัญญาว่าจะส่งฝ้ายอย่างน้อยที่สุด 30,000 ม้วนต่อปีเป็น
สินค้าออกเป็นเวลาห้าปีติดต่อกัน บริษัท เอน วาย เค นั้นก็จะเป็นผู้สิทธิ
แต่ผู้เดียวในการขนส่งฝ้ายนี้ด้วยการตกลงลดอัตราค่าขนส่งทางเรือไปเชียงใหม่
จากห้ามาเป็นสามเยนต่อตัน ด้วยวิธีการนี้ ก็สามารถเข้าไปสู่ตลาดค้า
ต่างประเทศได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดค้าของจีน จึงได้มีมาตรการอย่างฉับ-
พลันเกิดขึ้นในอันที่จะเอาชนะการล้นตลาดของสินค้าส่วนเกินซึ่งมีแนวโน้ม

⁵⁴ พิกัตอัตราภาษีศุลกากรขาออกสำหรับเส้นด้ายได้รับการยกเลิกใน ค.ศ.
1894 และใน ค.ศ. 1896 พิกัตอัตราภาษีศุลกากรสำหรับฝ้ายดิบซึ่งบังคับนี้มาจากบอมเบย์
เป็นส่วนใหญ่ ก็ถูกยกเลิกไปเช่นกัน การเปลี่ยนมาซื้อฝ้ายดิบอินเดียและการเลิก
กำแพงภาษีสินค้าขาเข้าของฝ้ายดิบอินเดียนี้ทำให้เกิดเคราะห์กรรมแก่การผลิตฝ้ายดิบ
ในประเทศญี่ปุ่น รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมของ *โบเซกิ เรงโก ไค* ส่วนใหญ่ได้มา
จาก Tsuchiya and Okazaki, *op.cit.*, pp. 282-4.

ว่าจะเพิ่มพูนขึ้นภายในประเทศ⁵⁵ ตัวอย่างประการหนึ่งนี้แสดงให้เห็นว่า
อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะความจำเป็นเกี่ยวกับการแข่ง-
ขันกับต่างประเทศ และส่วนหนึ่งเป็นเพราะอำนาจการซื้อของตลาดภายใน
ไม่เพียงพอจึงไม่มีทางเลือกแต่จำเป็นต้องแสวงหาตลาดต่างประเทศเพื่อเป็น
หลักประกันสำหรับการขยายตัวและความก้าวหน้าในอนาคตได้อย่างไร⁵⁶

⁵⁵ ข้อตกลงกับ เอน วาย เค นั้นทำเกี่ยวกับเรื่องการค้าที่เกี่ยวกับการส่ง
ฝ้ายดิบจากบอมเบย์เข้ามาเพื่อที่จะจัดการผูกขาดของ พี แอนท์ โอ และ เอน วาย
เค ได้เปิดเส้นทางเดินเรือไปบอมเบย์เพื่อวัตถุประสงค์นี้ใน ค.ศ. 1893 Kobayashi,
op.cit., p. 172

⁵⁶ ผลชัยชนะของญี่ปุ่นที่มีต่อจีน (ค.ศ. 1894-95) ในการทำให้อุตสาหกรรม
ฝ้ายได้มีตลาดขยายมากขึ้นในเกาหลีและในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำแยงซี มีบันทึกไว้อย่าง
ถูกต้องในประวัติของการอุตสาหกรรมฝ้าย “Hompo Bosekigyo no Hattatsu” (The
Development of the Cotton Industry in Our Country), in *Nihon Sangyo Shiryo*,
edited by Mukai and Takimoto, Volume VI, p. 167 ในเรื่องนี้ดู Chapter VI,
pp. 309-10, *infra*.

พรรคและการเมือง

เนื่องจากเป็นไปได้ที่จะสรุปความเพียวย่อย ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองและรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ไว้ในบทนี้ได้ ฉะนั้นสิ่งที่กล่าวในบทนี้ก็คือเรื่องราวสั้น ๆ เกี่ยวกับลักษณะบางประการของการเมืองญี่ปุ่นซึ่งมักเป็นที่มาของการเดาและความเข้าใจผิดอันอาจเกิดขึ้นได้ในหมู่ผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตก ผู้เขียนมิได้ยกย่องตนเองโดยคิดว่าตนสามารถให้คำตอบที่แน่นอนสำหรับข้อสงสัยและคำถามต่าง ๆ เหล่านี้ได้ หากเพียงแต่หวังว่า ด้วยการมุ่งอภิปรายถึงหัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้ว่าเป็นกำเนิดและลักษณะของระบบเสรีนิยมของญี่ปุ่นความสัมพันธ์ของระบบนี้ที่มีต่อพรรคการเมืองและระบบราชการ และทัศนคติของระบบนี้ที่มีต่อนโยบายต่างประเทศ ผู้เขียนอาจให้ความกระจ่างเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองของญี่ปุ่นในเรื่องราวที่คลุมเครือนี้ได้

การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับที่ดินไร่นาในช่วงที่สอง ค.ศ. 1877 - 83 และการเริ่มมีพรรคเสรีนิยม (จิยูโต)

การเมืองอันโกลาหลในสองสามปีแรก ๆ ของสมัยเมจิ จนถึง ค.ศ. 1877 นับเป็นแบบฉบับของยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ การสลายตัวของชนชั้นศักดินาที่แท้จริงแบบเก่าและการปรากฏตัวของพลังสังคมแบบใหม่นั้น เห็นได้จากความวุ่นวายและความขมขื่นจากความหวังที่เกิดขึ้นและมักจะผิดหวังอยู่หลายต่อหลายครั้ง ในสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อไม่มีกลุ่มการเมืองอย่างโจ่งแจ้งปรากฏอยู่เลย คงมีแต่วีแววของแนวโน้มต่าง ๆ ซึ่งต่อมาจะจำกัดความได้ว่าเป็น

พรรคการเมืองที่มีนโยบายแน่นอน ในบทที่ 3 ได้มีการพยายามวิเคราะห์ฐานะและเจตนารมณ์ของกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศ เช่น กลุ่มพ่อค้า ชนชั้นศักดินาแต่เดิม *ซามูไร* และ *ไดเมียว* และกลุ่มชาวนา กล่าวเน้นได้ว่าในหก-เจ็ดปีแรกภายหลังสมัยฟื้นฟู การจลาจลของชาวนาได้ถึงจุดรุนแรงที่สุดและต่อจากนั้นก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง การเคลื่อนไหวของชาวนาเป็นความขัดแย้งอย่างเห็นได้ชัดประการหนึ่ง เป็นการผสมผสานระหว่างปฏิกริยาและความรุนแรงซึ่งให้ภาพม่านอันมีลวดลายสลับซับซ้อนแสดงถึงการออกแบบที่ไม่ชัดเจนแต่มีความกลมกลืนในเรื่องการให้แสงและสีที่จะแจ่มหรือสีทึม ๆ แก่การเมืองของญี่ปุ่นสมัยนั้น การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับที่ดินไร่นานี้ซึ่งเป็นแกนของวิธีการเมืองสมัยเมจิตอนต้นตามความหมายอย่างกว้างที่สุด เมื่อถูกนำด้วย *ซามูไร* ผู้ไม่พอใจจึงกลายเป็นตัวแทนของความต้องการที่จะกลับไปสู่ระบบเก่าอีก เมื่อมุ่งต่อต้านดอกเบี้ยเงินกู้ ค่าเช่าสูงและการเก็บภาษีรุนแรง การเคลื่อนไหวนี้จึงแสดงออกถึงความต้องการอย่างไม่แจ้งชัดที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบมากขึ้น¹ การจลาจลเกี่ยวกับที่ดินไร่นาที่ก่อ

1 เราได้อภิปรายถึงความเกี่ยวกันระหว่างการจลาจลชาวนาในครั้งแรก ๆ กับ การเคลื่อนไหวในการต่อต้านศักดินาหรือแบบประชาธิปไตยมาแล้ว เนื่องจากลักษณะของการจลาจลเหล่านี้ซับซ้อนมากแม้จนกระทั่งมีความขัดแย้งกันด้วย จึงต้องกล่าวกว้าง ๆ ด้วยความระมัดระวังเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเรื่องที่ดินไร่นานี้ อาจน่าสนใจที่จะศึกษาเรื่องที่น่าสนใจผู้มีชื่อเสียงที่สุดชาวญี่ปุ่นกล่าวไว้ Professor Fujii Jintaro ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง *Nihon Kempo Seitei Shi*, p. 198 ว่าการจลาจลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นสมัยเมจิตอนต้นมิได้เกี่ยวข้องกันกับการเคลื่อนไหวเพื่อรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด ซึ่งการเคลื่อนไหวเพื่อรัฐธรรมนูญในสมัยเมจิเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิของประชาชน อย่างไรก็ตาม Professor Ono Takeo ก็ไม่เห็นพ้องกับ Professor Fujii Jintaro ในเรื่องนี้ ต *Meiji Ishin Noson Shakai Shiron*, p. 59 เพื่อมิให้มีการขัดแย้งกับนัก

ปฏิริยาแบบแรกซึ่งมีกลุ่มชนผู้ไม่พอใจ และมุ่งต่อต้านรัฐบาลใหม่เป็นผู้นำ
ค่อย ๆ ถูกลบไป ดังนั้น หลังจากการปราบปรามกบฏซัตสึมา (ค.ศ.
1877) แล้ว การจลาจลครั้งนี้จึงหมดความสำคัญ ภายหลังจากการ
เคลื่อนไหวเกี่ยวกับที่ดินไร่นาได้แบ่งออกเป็นสามเรื่องด้วยกัน เรื่องแรกคือ
การเคลื่อนไหวของผู้เช่าเพื่อลดค่าเช่า เรื่องที่สอง คือ พฤติการณ์ของเจ้าของ
ที่ดินเล็ก ๆ ซึ่งถูกคุกคามด้วยการยึดที่ดิน และเป็นผู้ซึ่งต่อสู้กับนายทุนเงินกู้
และผู้ถือที่ดินที่มีอำนาจมาก เรื่องที่สามก็คือการเคลื่อนไหวทั่ว ๆ ไปของ
เจ้าของที่ดินที่ต่อต้านนโยบายของรัฐบาลในการสนับสนุนกลุ่มตระกูลการเงิน
และพ่อค้าใหญ่ ๆ โดยที่ประชาชนในชนบทเป็นฝ่ายเสียหาย ตัวอย่างของการ
เคลื่อนไหวสองประเภทแรกมีมากมาย เนื่องจากความวุ่นวายเพื่อการขอลด
ค่าเช่าและการต่อต้านดอกเบี้ยเงินกู้เป็นเรื่องสามัญที่เกิดขึ้นในสังคมใดก็ได้ ซึ่ง
ผู้เช่าจำต้องจ่ายค่าเช่าสูงหรือเจ้าของที่ดินรายย่อยผู้เกรงกลัวนายทุนเงินกู้
ในท้องถิ่นยึดทรัพย์สินที่จำนองไว้ สถานการณ์อื่นทำให้เกิดการเคลื่อนไหว
ต่าง ๆ ทำนองนั้นในสมัยเมจิตอนต้นดังที่มายะดักกล่าวสังเขปไว้ในจดหมาย
แนะนำตัวของเขาต่อท่านยามากะตะความว่า “สภาพการของประชาชนใน
ชนบทไม่เป็นที่น่าพอใจอย่างมากในช่วงปีหลัง ๆ ข้อพิพาทในเรื่องนี้อาจจะ
เห็นได้จากการจลาจลของพวกชาวนา การเป็นศัตรูกันระหว่างเจ้าหนี้กับ

วิชาการผู้มีชื่อเสียงมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ Professor Ono จึงพอใจที่จะนำคำอ้างอิงของ
Professor Fujii เองมากล่าว ซึ่งก็จะเป็นการขัดแย้งกับคำกล่าวเดิมของท่านเอง ใน
เรื่องนี้ Professor Fujii กล่าวว่า “ฉะนั้น トラบเท่าที่การเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย
ก็มีค่าควรแก่นักประวัติศาสตร์ที่จะสนใจสังเกตว่า การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของมวลชน
ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยนั้นเป็นเครื่องเบิกทางไปสู่การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับ “สิทธิของ
ประชาชน” ที่เกิดขึ้นในสมัยต่อมา ถัดออกมาจาก Ono, *op.cit.*, p. 57 ประจักษ์
ชัดจากคำกล่าวของ Professor Ono ว่าตนเองเห็นด้วยกับทัศนะประการหลังนี้

ลูกหนี้ การล้มละลายกับการบังคับขายที่ดินไรรานับร้อย ๆ ราย (หลายกรณี) ในหลาย ๆ จังหวัดและสมาคมเกษตรกรใหญ่ ๆ หลายกลุ่มได้ยื่นคำอุทธรณ์ต่อรัฐบาลเพื่อให้ยกเลิกหรือลดภาษีที่ดินให้ลดน้อยลง”²

ตัวอย่างที่ดีเรื่องความเคลื่อนไหวสองประการแรก คือ การแสดงออกอย่างรุนแรงของกลุ่มลูกหนี้ (ซัคคินโต) ในดินแดนแขวงต่าง ๆ หลายแห่งด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอิซุ อิบารากิ กุมมะ และจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายจังหวัด และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือการจลาจลในอิซิบู (จังหวัดซาฮิยามะ) ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1884 ซึ่งแผ่ขยายไปยัง นากาโน และกุมมะ โดยมีวัตถุประสงค์อยู่ที่การลดค่าเช่าและอัตราดอกเบี้ย³

แต่ในทางการเมือง การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับที่ดินไรรานซึ่งเข้าอยู่ในเรื่องแรกและเรื่องที่สองนั้นไม่มีความสำคัญมากนักในสมัยนี้ (ค.ศ. 1877-85) เรื่องที่สามซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการต่อต้านของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินต่อสภาพการที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของกลุ่มคณาธิปไตยทางการเงิน เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในทางประวัติศาสตร์ นับว่าจากกลุ่มนี้เองที่เสียงเรียกร้อง “เสรีภาพและสิทธิของประชาชน” ดังขึ้นมากเนื่องจากเจ้าของที่ดินเหล่านี้จะกลายเป็นผู้วางมาตรฐานขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญ และเนื่องจากเจ้าของที่ดินเหล่านี้เป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังพรรคเสรีนิยม (จิยูโต) เราจึงควรศึกษาลักษณะของการเคลื่อนไหวนี้อย่างละเอียด

² Mayet, *op.cit.*, p. 3

³ *Ibid.*, pp. 65-7 Mayet ได้ให้รายการการปฏิบัติการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นไปอย่างสงบและที่รุนแรง โดยมีวัตถุประสงค์อยู่ที่การลดค่าเช่าและอัตราดอกเบี้ย หรือมีเงื่อนไขที่ต่ำกว่าในเรื่องหนี้สิน และอื่น ๆ *Ibid.*, pp. 65-8 เราจะกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาในครั้งแรกอาจดูไม่เหมาะที่เจ้าของที่ดินจะเป็นแกนกลางในการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเสรีภาพ คำว่า “เจ้าของที่ดิน” จะทำให้ผู้อ่านชาวตะวันตกนึกไปถึงพวกผู้ดีอังกฤษในชนบทและความเป็นอนุรักษนิยมที่ฝังรากลึกในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับสังคมและการเมือง เพื่อที่จะอธิบายถึงลักษณะของเจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่น เราต้องหวนกลับมาพูดถึงการวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่าและเจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่น ดังที่ได้อธิบายแล้วในบทก่อน

เราได้เห็นว่าเจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่นเก็บค่าเช่าในขณะที่ผู้เช่าต้องเสี่ยงในฐานะผู้ประกอบการแต่มิใช่เพื่อผลกำไรของตนเอง ฉะนั้น ในขั้นแรกเจ้าของที่ดินจึงสนใจที่จะเปลี่ยนข้าวหรือผลิตผลทางเกษตรที่เก็บได้ในฐานะเป็นค่าเช่าให้เป็นเงินตราด้วยอัตราที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยเหตุนี้ เรื่องที่เจ้าของที่ดินสนใจเพียงอย่างเดียวก็คือราคาข้าวขณะนั้น ความสนใจในการเปลี่ยนผลิตผลในทางการเกษตรมาเป็นสินค้าทำให้เจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่นเป็นนายทุนทางการค้าย่อย ๆ ผู้ซึ่งนำเงินของตนมาลงทุนในที่ดินหรือในอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนของท้องถิ่นอันเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่ดินนั้น เช่นการทำมิโสะ (เต้าหู้) และการทำเหล้าสาเก หรือผู้ซึ่งกลายเป็นนายหน้าขายข้าวหรือพ่อค้าปุ๋ยวิทยาศาสตร์เล็ก ๆ และอื่น ๆ ทำนองนี้⁴ ชาวต่าง-

⁴ ตัวอย่างที่ขึ้นชื่อเกี่ยวกับเจ้าของที่ดินเล็ก ๆ มีลักษณะเป็นนายทุนทางการค้าขายได้อย่างไรนั้น ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ทางสังคมของชนบทเล็ก ๆ ที่ Yoshikawa Sei ได้ทำการศึกษาอย่างละเอียดและให้ข้อบทความว่า “Tezukuri Jinushi no Ikko Satsu,” และอื่น ๆ (An Observation on Tezukuri or “Cultivating” Landlords as seen in the Case of Ishida Village of Shimo-Niikawa gori in Etchu), ในหนังสือเรื่อง *Nihon Shihonshugi Shi Ronshu* (Collection of Essays on the History of Japanese Capitalism), by Tsuchiya Takeo and others, Tokyo, 1937, pp. 103-33 ผู้เขียนคือ Yoshikawa พบว่าระหว่าง ค.ศ. 1887-1897 เจ้าของที่ดินในท้องถิ่นเป็นจำนวนมากกลายเป็นนายทุนทางการค้าไป อาทิ คนหนึ่งกลายเป็นนายหน้าขายข้าว อีกคนเป็นพ่อค้าขายปุ๋ย และอีกคนหนึ่งลงทุนทำโรงงานทอผ้า เป็นต้น *Ibid.*, pp. 128-9

ประเทศคนหนึ่งซึ่งหลายปีมาแล้วได้ท่องเที่ยวไปทั่วชนบทของญี่ปุ่น โดยการทำงานที่อย่างละเอียดเกี่ยวกับสังคมในชนบทของญี่ปุ่น ได้เขียนเรื่องนี้ไว้ว่า “เมื่อข้าพเจ้าหันมาสนใจในข้อเท็จจริงที่ว่า ที่นั่น (คือ หมู่บ้านในจังหวัด นากาโน) โรงงานทำเหล้าสาเก และทำน้ำชื้อวจะอยู่ในมือของเจ้าของที่ดินเสียมากกว่า ข้าพเจ้าได้รับการอธิบายให้ฟังว่า แต่ก่อนนี้การทำเหล้าสาเก และน้ำชื้อวเป็นของพวกเขาโดยเฉพาะ และในอีกตอนหนึ่งความว่า “ก่อนที่จะออกจากเมือง ข้าพเจ้าได้คุยกับเจ้าของที่ดินผู้ซึ่งเปลี่ยนค่าเช่าเป็นข้าวของผู้เข้ามาเป็นเหล้าสาเก เขาเป็นอนุชนรุ่นที่ห้าของผู้ผลิตเหล้าสาเก” และในอีกข้อความหนึ่งมีว่า “เจ้าของร้านทั้งหมดดูจะมีบ้านเป็นของตนเอง และเจ้าของร้านทั้งหมดยกเว้นสามรายเท่านั้นมีที่ดินด้วย”⁵ ดังนั้น ในฐานะที่เป็นผู้เก็บค่าเช่าสูง เขาจึงเป็นเจ้าของที่ดินถึงคักดินา แต่ก็มีอีกอาชีพหนึ่งคือเป็นนายทุนทางการค้าด้วย ในการที่เป็นนายทุนทางการค้านี้เอง จึงทำให้เจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาสู่วงการเมืองในสมัยที่เรากำลังพูดถึงอยู่นี้ เหตุการณ์นี้จะเห็นได้จากบทบาทจริง ๆ ที่เจ้าของโรงงานซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินได้แสดงในการก่อตั้งพรรคเสรีนิยม คือ พรรคจิยูโต, ใน ค.ศ. 1880 สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเก (ซากายา ไคกิ) ได้ก่อตั้งชนภายใต้การนำของ โคจิมา มิโนรุ และได้สมาชิกผู้ผลิตเหล้าสาเกทั่วประเทศเป็นจำนวนมากอย่างรวดเร็ว⁶ รัฐบาลซึ่งขณะนั้นกำลังพิจารณา

⁵ J.W. Robertson Scott, *The Foundations of Japan, Notes Made During Six Thousand Miles in the Rural Districts as a Basis for a Sounder Knowledge of the Japanese People*, London, 1922, pp. 119, 213, 267

⁶ ข้อเท็จจริงข้อนี้ และข้ออื่นๆ เกี่ยวกับพฤติการณ์ทางการเมืองของ ซากายา ไคกิ มีอยู่ใน Jiyuto Shi (History of the Liberal Party) ของ Itagaki, p. 618, et seq. และนำมากล่าวไว้ใน Hirano, *op. cit.*, pp. 182-3

แผนการขยายกองทัพเรือจึงต้องการเก็บภาษีเพิ่ม ได้เสนอการเพิ่มภาษีโซเชกิ (แบ่งเชื้อใช้ในการทำเหล้า) ซึ่งเป็นวิธีใหม่วิธีหนึ่งในการหารายได้ ในการเปิดประชุมครั้งแรกของจियูโต ใน ค.ศ. 1881 สมาคมชากายา ไคกิ ได้คัดค้านภาษีนี้นทันทีและตั้งคำขวัญว่า “เสรีภาพของการประกอบธุรกิจ” ซึ่งควรเทียบกับเสรีภาพแมนเชสเตอร์ที่แท้จริงที่สุดในอังกฤษเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 การที่สมาคมนี้มีชื่อเสียงมากในบรรดาชนชั้นผู้ดีในชนบทและตามในเมืองทำให้รัฐบาลตกใจมาก ดังนั้นในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1881 สมาคมนี้จึงถูกยุบไปตามคำสั่งของผู้ว่าราชการของโอซากา-ฟู ทั้ง ๆ ที่มีการห้าม ผู้ผลิตเหล้าก็ยังได้เปิดการประชุมบนเรือในโยโดกาว่าพฤติกรรมของสมาคมผู้ผลิตเหล้านี้ได้ดึงดูดบรรดาเจ้าของโรงงานที่เป็นเจ้าของที่ดินด้วย และเจ้าของที่ดินรายย่อย ๆ ที่มีผลประโยชน์ทางการค้าให้เข้ามาเป็นสมาชิกในจियูโตได้เป็นจำนวนมาก และทำให้เกิดพฤติกรรมแปลก ๆ ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น นั่นก็คือ พรรคเสรีนิยมที่ขึ้นอยู่กับชนชั้นเจ้าของที่ดิน ดังนั้นกิจกรรมทางการค้าหรือการผลิตของเจ้าของที่ดินนี้จึงทำให้เจ้าของที่ดินชาวญี่ปุ่นเป็นผู้สนับสนุนการค้าเสรีแบบไม่รุนแรง แต่ผลประโยชน์ของตนในฐานะเป็นเจ้าของที่ดินก็ทำให้เจ้าของที่ดินเป็นอนุรักษนิยมอย่างมาก

อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับชนชั้นที่เป็นเจ้าของที่ดินโดยทั่ว ๆ ไปก็คือ การลดภาษี รัฐบาลได้ลดภาษีที่ดินลงจาก 3 เป็น $2\frac{1}{2}$ เปอร์เซนต์เพื่อประนีประนอมกับเจ้าของที่ดิน และเพื่อทำให้ความเห็นอกเห็นใจที่เจ้าของที่ดินอาจจะแสดงต่อกบฏซามูไรอันรุนแรงซึ่งลงเอยเป็นการจลาจลซัดสึมาใน ค.ศ. 1877 ลดลงไป การลดภาษียกก็เป็นที่ยากหวั่งกันแต่ก็ไม่สามารถป้องกันได้เลย ทั้ง ๆ ที่มีลักษณะในการประนีประนอมกันแบบนี้แล้วก็ตาม พวก

ผู้ดีในชนบทที่เป็นเจ้าของที่ดิน ก็ยังรู้สึกว่าการเก็บภาษีที่ดินกับพวกตนนั้นหนักมาก ตั้งแต่ ค.ศ. 1875 ถึง 1879 ภาษีที่ดินคิดเป็นถึง 80.5 เปอร์เซนต์ของภาษีรายได้ทั้งหมด ตั้งแต่ ค.ศ. 1880 ถึง 1884 เป็น 65.6 เปอร์เซนต์ และตั้งแต่ ค.ศ. 1885 ถึง 1889 เป็น 69.4 เปอร์เซนต์ ยิ่งกว่านั้นนโยบายของรัฐบาลในการที่จะนำชนบทซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้มาใช้ชำระหนี้ พร้อมๆ กันกับนโยบายของรัฐบาลในด้านอุตสาหกรรมก่อให้เกิดราคาข้าวตกต่ำลงอย่างรุนแรงตามที่เชื่อกัน ซึ่งเป็นข้อวิตกกังวลอย่างใหญ่หลวงของเจ้าของที่ดิน ในขณะเดียวกันนั้นเอง วงการอุตสาหกรรมและการเงินซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับรัฐบาลก็ได้รับเงินอุดหนุน ได้รับสัญญาช่วยเหลือจากรัฐบาลและได้รับการผูกขาดทางการค้าต่างๆ ชนชั้นเจ้าของที่ดินจึงพบว่าราคาข้าวตกลงเรื่อยๆ จาก 221 ใน ค.ศ. 1881 (ค.ศ. 1873=100) มาเป็น 105 ใน ค.ศ. 1888 และขึ้นมาเป็น 154 ใน ค.ศ. 1893⁷ อย่างซ้ำๆ กล่าวคือ ชนชั้นเกษตรกรรู้สึกว่าคุณสมบัติทางอุตสาหกรรม และทางการเงินได้รับการสนับสนุนและการคุ้มครองจากรัฐบาลอย่างมาก ในขณะที่เจ้าของที่ดินต้องจ่ายเงินเป็นค่าการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม พวกผู้บุกเบิกกระบวนการเสรีนิยมได้แปลความรู้สึกของชนชั้นเจ้าของที่ดินนี้ให้เห็นอกเห็นใจในบันทึกที่สนับสนุนการก่อตั้งสภาผู้แทนราษฎรและวิสหชา (สมาคมผู้มีแนวความคิดเสรี) ได้ยื่นถวายต่อพระเจ้าจอร์จที่หกเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1877 ว่า “มีการเก็บภาษีของฝูและเกน และส่งไปยังไอครุระ โซ (กระทรวงการคลัง) โดยตรง พฤติการณ์นี้ก่อให้เกิดเงินฝืดมากในประเทศและทำให้อำนาจการผลิตเป็นอัมพาต รัฐบาลได้แสดงความกระตือรือร้นอย่างยิ่งในการส่งเสริมโครงการเพื่ออุตสาหกรรมเกษตรในการ

⁷ *Supra*, Chapter V, note 15

เปิดโรงงานที่ เยโฮสะ และตั้งโรงงานต่าง ๆ ขึ้น แต่เจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งให้รับผิดชอบในเรื่องนี้ ได้ปฏิบัติกรอย่างผิดพลาดโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะในสิ่งที่มอบหมายให้อยู่ในความดูแลของตน และเข้าไปแทรกแซงในสิทธิและอำนาจของพ่อค้า มีการใช้เงินเป็นจำนวนแสน ๆ เยน ในการช่วยบางบริษัทหรือก่อตั้งบริษัทใหม่ ๆ ขึ้น แต่การกระทำที่โอบอ้อมอารีของรัฐบาลเช่นนี้มีแต่เฉพาะกับบางบุคคลหรือบางสมาคมเท่านั้น และไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ เลยต่อประโยชน์สุขของประชาชน”⁸

ฉะนั้น เจ้าของที่ดินจึงเข้าไปมีส่วนร่วมกับการกระบวนการเสรีนิยม โจมตีวงการปกครองตามระบอบราชการและผู้สนับสนุนทางการเงินของรัฐบาลว่าเป็นนายทุนทางการค้าย่อยๆ สนใจอยู่แต่การเป็นนายหน้าค้าข้าวในการค้าในดอกเบียเงินกู้ และในการลงทุนเล็กๆ น้อยๆ ตามท้องถิ่น พฤติการณ์นี้เองที่ทำให้เจ้าของที่ดินเป็นผู้นำที่กระตือรือร้นในเรื่อง “เสรีภาพและสิทธิของประชาชน” และ “เสรีภาพในการประกอบธุรกิจ” และมีใช้เป็นฝ่ายเจ้าของที่ดินที่แท้จริง อันมีลักษณะเป็นอนุรักษนิยมแบบกึ่งศักดินา พฤติการณ์ที่ไม่กระฉ่างชัดของฝ่ายเจ้าของที่ดินมิได้หายไปแม้แต่ในช่วงสมัยที่ระบบเสรีนิยมรุ่งเรือง แต่ยังคงสงบนิ่งอยู่จนกระทั่งอีกหลายปีต่อมาเมื่อได้บดบังวิสัยของฝ่าย “เสรีนิยม” ได้อย่างสมบูรณ์ ประเด็นที่ควรสังเกตก็คือว่าระบบเสรีนิยมของญี่ปุ่นมีรากเหง้าอยู่ในชนบท ซึ่งต่างกับระบบเสรีนิยม

⁸ McLaren, *JGD*, p. 471 ข้อความที่คัดลอกมาจากนักเขียนชาวญี่ปุ่นสนับสนุนทัศนคติ “พวก โท-โยะ (ชาวนาที่ร่ำรวยหรือเจ้าของที่ดินรายใหญ่ๆ) ได้เข้ามาร่วมกับพวกซามูไรเดิม ในการเคลื่อนไหวนี้ พวก โท-โยะ รู้สึกว่าภาระของนโยบายทางการเงินใหม่นั้นตกหนักอยู่ที่พวกตนมาก และรู้สึกไม่พอใจกับระเบียบใหม่เกี่ยวกับกฎทั่วๆ ไปด้วย ดังนั้นจึงเต็มใจที่จะเข้าร่วมกับกระบวนการต่อต้านกลุ่ม ชัค-ไท ที่ปกครองอยู่” Iwasaki, *op. cit.*, p. 87

ของอังกฤษที่เป็นการเคลื่อนไหวของเมืองใหญ่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาพ่อค้าในเมืองที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับพวกเจ้าของที่ดินที่เป็นอนุรักษนิยม

ผู้นำทางทฤษฎีของกระบวนการเสรีนิยมก็คือ ออิต-ซามุไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากแคว้นโทสะและฮิเซนเดิม ซึ่งมีได้มีส่วนในประโยชน์จากราชการเท่าเทียมกับซัตสึมาและโซซุอีกต่อไปแล้ว ที่ว่าบุคคลเหล่านี้หลายคนได้รับแรงบันดาลใจจากอุดมการณ์เสรีนิยมที่แท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ได้แย้งไม่ได้เลย ความสามารถและความเสียสละต่อมาของบุคคลเหล่านี้เป็นเครื่องทดสอบอย่างพอเพียงต่อวัตถุประสงค์อย่างเด็ดเดี่ยวของพวกตน อย่างไรก็ตามตามที่นักเขียนชาวญี่ปุ่นสองท่านได้ชี้ให้เห็นไว้ว่า การล้มเลิกแคว้นได้บ่อนทำลายฐานเศรษฐกิจของระบอบศักดินา ซึ่งทำให้เกิด *ซามุไร* ที่ไม่พอใจมากมายในขณะที่มีความล้มเหลวของผู้สนับสนุนในการส่งกองทหารไปเกาหลี (เชอิกาน รอน) ได้ทำให้บุคคลอื่น ๆ ขมขื่น และฉะนั้น ออิตซามุไรเหล่านี้จึงถูกดึงเข้าร่วมในกระบวนการเสรีนิยมเพียงเพราะเป็นกระบวนการต่อต้านรัฐบาล⁹ ดังนั้น พวกที่แสวงหาดำแหน่งและวิธียาการผูกขาดของซัต-โซ จึงเป็นเสมือนแรงกระตุ้นในการก่อตั้งสมาคมทางการเมืองแรก ๆ ขึ้นในประเทศญี่ปุ่น เป็นธรรมดาในการต่อต้านรัฐบาล ออิตซามุไร เหล่านี้จะต้องกลายเป็นผู้นำซึ่งเป็นที่ยอมรับกันของกระบวนการที่เรียกร้องให้มีสภาของประชาชนขึ้น พวกเหล่านี้ชนชั้นชนกับอภิสิทธิ์มากมายในฐานะที่เป็นสมาชิกของชนชั้น *ชิโซกุ* และเหนือสิ่งอื่นใดในฐานะที่เป็นผู้นำสมัยฟื้นฟู ค.ศ. 1868 เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักเขียนชาวญี่ปุ่นบางท่านเรียกพวกเหล่านี้ว่า

⁹ Osatake Takeshi and Hayashi Shigeru. "Seiji" (Politics) ใน *Gendai Nihon Shi Kenkyu* (Study of Contemporary Japanese History), Symposium by various authors, Tokyo, 1938, p. 82 ๗ Chapter III, note 93, *Supra*

เป็นทายาทของพรรคคินโนหรือซอนโน (ผู้จงรักภักดีที่ต่อสู้กับบาคุฟุ) และ
เป็นองค์กรที่แท้จริงของการต่อสู้ในการต่อต้านศักดินา¹⁰

แต่แรงกระตุ้นของขบวนการเสรีนิยมนี้ มาจากมวลชนมหาศาล
ของกลุ่มชาวนาเล็ก ๆ ผู้เช่าและคนยากจนในเมืองผู้ซึ่งรวมตัวกันเข้ามาเรียกร
ว้องให้ลดภาษี ก่อตั้งสถาบันผู้แทนประชาชนต่าง ๆ แม้กระทั่งเรียกร้องการ
มีตัวแทนในกระบวนการเสรีนิยม¹¹ อย่างไรก็ดีตามเป็นการยากสำหรับชาวนา
ที่อยู่ตามหมู่บ้านโดดเดี่ยวและห่างไกลชุมชนที่จะเข้าไปมีบทบาทจริง ๆ ใน
ด้านการเมือง จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่กลุ่มผู้ซึ่งมีบทบาทมากที่สุดในเรื่อง
การเมืองท้องถิ่นจะต้องเป็นบรรดาเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ ในขณะที่การเป็นผู้นำ
ของชาตินั้นมีแนวโน้มที่จะอยู่ในมือของพวกอดีตซามูไรหรือพวกพ่อค้าที่เป็น
เจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ ไม่ก็ราย¹²

ขบวนการที่แผ่กว้างแต่หวาดวิตกกังวลอย่างหละหลวมของเจ้าของที่ดิน
เล็ก ๆ และชาวนาภายใต้การเป็นผู้นำของซามูไรเดิมกับพ่อค้าที่เป็นเจ้าของที่
ดินรายใหญ่ก่อรูปขึ้นเป็นพรรคจิยูโต (พรรคเสรีนิยม) ระดับชาติซึ่งจัดตั้ง

¹⁰ Fujii Jintaro, ใน *Nihon Kempo Seitei, Shi*, pp. 265-6. Osatake and Hayashi, *op.cit.*, pp. 82-3 นักเขียนอีกท่านหนึ่งกล่าวอย่างชัด ๆ ว่า “ดังนั้น พวกก่อปฏิกริยาเหล่านี้จึงกลายเป็นพวกหัวก้าวหน้า” Iwasaki, *op.cit.*, p. 86

¹¹ Osatake and Hayashi, *op.cit.*, p. 82

¹² ในเรื่องการเป็นผู้นำแบบเจ้าของที่ดินของผู้เช่าและของชาวนาใน จิยูโต
ดู Ono Takeo, *Ishin Noson Shakai Shiron* (Cited), p. 58 Professor Ono กล่าวใน
หนังสือว่าผู้ร่วมส่วนใหญ่ซึ่งมีจำนวนมากในกระบวนการเสรีนิยมแรก ๆ ของทศวรรษ
1880 เป็นพวกชาวนาเล็ก ๆ ที่ร่วมในการก่อความวุ่นวายเพื่อขอลดภาษีจำนวนนับครั้ง
ไม่ถ้วน แต่ Professor Ono ก็ได้กล่าวโดยแยกประเภทไว้ว่า การเป็นผู้นำในกระบวนการ
เสรีนิยมหรือให้แน่ชัดลงไปมากขึ้นก็คือ จิยูโต นั้นอยู่ในมือของพวกขุนนางใหญ่ ๆ
Ibid. p. 59

ขึ้นเมื่อต้น ๆ ค.ศ. 1881 คุณสมบัติของการเป็นผู้นำพรรคนี้ทำให้ปรัชญาทางการเมืองของพรรค *จิตโค่น* ข้างจะเป็น ระบบเสรีนิยมแบบประนีประนอมและไม่เข้มแข็งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ระบบเสรีนิยมซึ่งพยายามต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย เพื่อสิทธิของประชาชน เพื่อเสรีภาพของการประกอบกิจการ ซึ่งล้วนแล้วแต่เพื่อชนชั้นที่มีหน้ามีตาในชั้นแรก เหตุการณ์นี้ก็ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนจากคำตอบของผู้นำที่เป็นเสรีนิยม เช่น โซเยจิมา โกโตะ อิทากิ (ผู้ซึ่งจะได้เป็นสมาชิกที่ทำงานมากที่สุดของพรรค *จิตโค่น*) ที่มีต่อการโต้แย้งของคาโตะ อิโรยูกิที่ต่อต้านรัฐบาลแบบมีผู้แทนในญี่ปุ่นว่า “ถ้าหากสถานการณ์ดีขึ้น เราจะไม่เสนอให้มีการใช้สิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนทั่วไปเข้านั่งในสภาทันที เราจะให้สิทธินี้ในเบื้องต้นแรกแก่ชาวยุโรป และชาวนาที่ร่ำรวยกับพ่อค้าเท่านั้น เพราะบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ที่ช่วยให้ผู้นำการปฏิรูป

”¹³
ปี ค.ศ. 1868

ดังนั้น นับแต่เริ่มแรก ระบบเสรีนิยมของญี่ปุ่นตามที่ปรากฏอยู่ในพรรค *จิตโค่น* จึงเป็นระบบเสรีนิยมที่มีคุณลักษณะเป็นสายกลางและโอนอ่อนไปตามกาลสมัย และต่อมาก็จะได้เปลี่ยนเป็นระบบอนุรักษนิยมแบบไม่ประนีประนอมและเป็นฝ่ายค้านเมื่อพรรค *เซย์ไค* ตั้งขึ้นจากการสลายตัวของพรรค *จิตโค่น* ใน ค.ศ. 1900 ณ ที่นี้เราจะไม่กล่าวถึงฝ่ายซ้ายจัดของพรรค *จิตโค่น* ซึ่งต่อมามีลักษณะเกือบจะเป็นแบบปฏิวัติ ยกเว้นปรัชญาทางการเมืองหลักของบรรดาผู้นำที่สำคัญของพรรค *จิตโค่น* ทั้ง ๆ ที่มีหลักการคลุมเครือ พรรค *จิตโค่น* ก่อนที่จะแยกออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยตามท้องถิ่นต่าง ๆ โดยมีทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา เพราะได้รับการหนุนหลังอย่างแข็งขันจากผู้เข้าที่กระหายในที่ดินและจากเจ้าของที่ดินที่เป็นชาวนาแต่มีภาระหนี้สินรุงรัง มี

ความรื้อใจมาก และแม้กระทั่งมีขีดความสามารถที่จะปฏิวัติได้ ด้วยเหตุผลนี้เอง ดังที่เราจะได้เห็นต่อไป รัฐบาลในขณะที่เริ่มรณรงค์ปราบปรามพรรคการเมืองต่าง จึงได้กระทำการอย่างรุนแรงที่สุดต่อพรรคจิยูโต¹⁴

โครงสร้างสมาคมและพรรคการเมืองสมัยต้น ๆ

ในสายตาของนักเขียนชาวญี่ปุ่นสองท่านที่กล่าวมาแล้ว ระบบหรือนิยามของญี่ปุ่นเป็นขบวนการเพื่อความรู้ให้ทันสมัยและเพื่อเผยแพร่ทฤษฎีแบบนามธรรมเกี่ยวกับสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์¹⁵ นักเขียนทั้งสองนี้ให้ความเห็นในเรื่องของ ไอโคคุโคโตะ (สมาคมผู้รักชาติ) ซึ่งเป็นสมาคมทางการเมืองแรก ๆ แห่งหนึ่งที่มีการก่อตั้งสถาบันแบบมีผู้แทนเป็นจุดประสงค์ของตน เมื่อถึงประเด็นนี้อาจจะสะดวกแก่การเขียนออกนอกเรื่องอย่างสั้น ๆ ได้ เกี่ยวกับการวางโครงสร้างหลักการและประวัติของพรรคการเมืองแรก ๆ โดยเริ่มที่พรรคจิยูโต ซึ่งมีสมาคมไอโคคุโคโตะเกิดขึ้นก่อน สมาคมไอโคคุโคโตะนี้ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ. 1874 โดยบุคคลสำคัญ ๆ เช่น อิทากิ ไทสุเกะ, โกโตะ โซจิโร, ยูริ คิมิมаса, โอคาซาวาระ คาน, เอโตะ ชิมเปอิ (ซึ่งต่อมาได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกบฏซาคา และถูกตัดสินประหารเพราะการร่วมกระทำการครั้งนี้) และ โซเอจิมา ทานะโอมิ จุดมุ่งหมายของสมาคมไอโคคุโคโตะ ก็คือการเรียกร้องขอความเห็นจากประชาชนให้สนับสนุนแนวความคิดการมีสถาบันแบบมีผู้แทน และแผนการของสมาคมก็ประกอบด้วยสาม

¹⁴ จากการเปรียบเทียบระหว่างพรรคโคชินโตกับพรรคจิยูโต นักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นท่านหนึ่งเขียนไว้ว่า “ฝ่ายแรก (โคชินโต) มีแนวความคิดและการกระทำแบบเดินสายกลาง ส่วนฝ่ายหลังนั้นมีวีรบุรุษและแม้กระทั่งการกระทำรุนแรงในบางครั้ง” G.E. Ueyhara, *The Political Development of Japan, 1867–1909* London, 1910. p. 91

¹⁵ Osatake and Hayashi, *op.cit.*, p. 85

หลักการ หลักการแรกคือ การสนับสนุนอารยธรรมของโลก เพื่อที่จะทำงานด้านนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังความเคารพซึ่งสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ให้เกิดขึ้นทั่วทั้งประเทศ หลักการที่สอง คือ การรวมพระจักรพรรดิและประชาชนของพระองค์เข้าด้วยกัน และด้วยเหตุนี้จึงจะนำความรุ่งเรืองมาสู่ราชอาณาจักร ในทำนองเดียวกันก็ต้องตระหนักถึงหลักการข้อนี้โดยการพัฒนาสิทธิของปัจเจกชนอย่างอิสระเสรีและไม่มีขอบเขตจำกัด หลักการที่สาม เพื่อให้หลักการนี้บรรลุผลสำเร็จ ผู้ลงนามต้องสาบานว่าจะอดทนต่อความยากลำบากและความทรมานต่าง ๆ ¹⁶ ดังที่ผู้เขียนต่าง ๆ ซึ่งให้เห็นถึงหลักการนี้ว่า ก่อให้เกิดการตื่นตัวขึ้นในหมู่ปัญญาชนของสมัยนั้น ผู้ซึ่งมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาทฤษฎีการเมืองตะวันตก แต่ก็ยากที่จะก่อฐานสำหรับการจัดตั้งพรรคการเมืองที่แท้จริงขึ้นได้ ดังนั้นต่อมาจึงสลายตัวไปเอง สมาคมทางการเมืองที่คล้ายคลึงกันอีกสมาคมหนึ่งก็คือ ริสซิชา (สมาคมผู้มีแนวความคิดเสรี) ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยปัญญาชนของแคว้นโตสะเดิม (จังหวัดโคจิปัจจุบัน) ผู้ซึ่งมีแนวความคิดทางการเมืองแบบฝรั่งเศสอย่างฝังลึก บรรดาผู้นำของสมาคมนี้ได้แก่คาทาโอกะ เคนคินิ ประธานสมาคม และอิทากิ ไทสุเกะ กลุ่มนี้ได้กล่าวถึงสวัสดิภาพของประชาชนและสิทธิของปัจเจกชนด้วย ซึ่งดึงดูดความสนใจอดีต-ซามูไร หนุ่ม ๆ เป็นจำนวนมากและแม้กระทั่งทหารรักษาพระองค์ในพระจักรพรรดิผู้ซึ่งได้กลับบ้านเกิดของตนบางคนอีกด้วย อันที่จริงแล้วกฎข้อบังคับของสมาคมจำกัดการเป็นสมาชิกให้แก่พวกผู้ดีในชนบทหรือชนชั้นชิโซกุ ดังนั้น สมาคมนี้จึงมีลักษณะศักดินาซึ่งไม่เป็นการชวนเชิญให้สามัญชนธรรมดาเข้าร่วมอยู่ใน

¹⁶ *Ibid.*, pp. 83-4

สมาคม¹⁷ สมาชิกของสมาคมทางการเมืองแห่งนี้ร่วมกับสมาชิกของสมาคมไอโคคุซา (สมาคมผู้รักชาติซึ่งสืบทอดมาจากสมาคมไอโคคุโคโตะ) เป็นผู้บุกเบิกและเป็นผู้ก่อตั้งพรรคจิยูไต ซึ่งตั้งขึ้นเป็นพรรคการเมืองระดับชาติใน ค.ศ. 1881 โดยมี อิทางากิ ไทสุเกะ เป็นประธาน และ นาคาจิมานอบุยุกิ เป็นรองประธาน หลักการมีดังนี้ : (1) เผยแพร่เสรีภาพ คัมครองสิทธิของประชาชน เพิ่มพูนความเจริญรุ่งเรือง และปฏิรูปสังคม (2) ใช้ความสามารถของสมาคมในการสร้างระบอบรัฐธรรมนูญที่มั่นคง (3) เพื่อบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของสมาคม พรรคต้องร่วมมือกับผู้อื่นในประเทศผู้ซึ่งได้พยายามต่อสู้เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน¹⁸ ข้อความของหลักการของสมาคมนี้แทบจะไม่แตกต่างแม้แต่น้อยจากความทะเยอทะยานอันคลุมเครือและเป็นนามธรรมของกลุ่มพรรคการเมืองในสมัยแรก ๆ เช่น ไอโคคุโคโตะ หรือ ริสชิชา แต่ความสำคัญของพรรค จิยูไต ใน ค.ศ. 1881 นั้นอยู่ที่ชัยชนะของแนวความคิดฝ่ายขวาของพรรคการเมืองซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานระดับชาติในอันที่จะมีบทบาทอย่างถูกต้องตามกฎหมายตามวิถีทางของชาติ

อีกพรรคหนึ่งที่ก่อตั้งขึ้นในขณะเดียวกันก็คือ ริคเคน ไคชินโต หรือ ไคชินโต เจย ๆ (พรรคปฏิรูป) ซึ่งมี โอคุมา ชิเงโนะบุ เป็นผู้นำ พรรคนี้ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ อย่างเช่นข้าราชการตามแบบเก่า ๆ อาทิจิ โคโนะบิโนเคน, มาเอจิมามิตสึ, คิตะบาตะเคะ ฮารุฟูซา, ยาโนะ ฟูมิโอะ และกลุ่มปัญญาชนของสำนักเคโอ เช่นฟูจิตะ ชิเงคิชิ, ชิมาดะ ซาบุโระ, อินุไคทสึโยชิ, โอซากิ ยุกิโอะ พร้อมด้วยกลุ่มที่มีชื่อเสียงน้อยกว่าสองกลุ่มคือ โอโตไค ซึ่งมีสมาชิกซ้อนกันกับกลุ่มแรก และ ไดโย กิเซอิไค ซึ่งรวมกับ

¹⁷ Ibid., pp. 85—7

¹⁸ Ibid., p. 117

สมาชิกบางคนของกลุ่มปัญญาชนในเมืองหลวง ผู้สนับสนุนที่สำคัญของพรรคนี้คือ ข้าราชการที่ออกจากราชการแล้ว ปัญญาชนในเมืองใหญ่ ๆ และพ่อค้ากับนักอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ บางราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทผลิตสุบิชิ หลักการของพรรคยึดอยู่ที่ระบบเสรีนิยมและระบบแสวงประโยชน์ของอังกฤษในสมัยเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ โดยการเปรียบเทียบหลักการของพรรคนี้ค่อนข้างมากจนกระทั่งทำให้แนวนโยบายของ *จิยูโต* เป็นการปฏิวัติสาระสำคัญของปรัชญาการเมืองของพรรค *ไคชินโต* สามารถสรุปได้อย่างดีที่เป็นหลักสำคัญของพรรคว่า “อองเคน ซาคุจิตสึ” ซึ่งอาจจะแปลได้ว่า “เดินสายกลางและมั่นคง ช้า ๆ แต่ทว่ามั่นคง”

พรรคการเมืองพรรคที่สาม คือ พรรค ริคเคน เตเซอิโต (พรรครัฐธรรมนูญของสมเด็จพระจักรพรรดิ) ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1882 พรรคนี้นับเป็นพรรคของรัฐบาลเพื่อต้านทานอิทธิพลของอีกสองพรรคและเป็นอนุรักษนิยมโดยแท้ ตามความเห็นของโอซาตากะ และฮายาชิ ผู้ที่หนุนหลังพรรคนี้อย่างแท้จริงมิใช่เป็นผู้นำร่วมสถาบัน เช่น ฟุคุจิ เก็นจิโร, มารูยามา ซากุระ, และ มิสึโนะ ไทระจิโร ซึ่งเป็นข้าราชการ แต่ตามความจริงแล้วก็มีบุคคลผู้เรืองนามในราชสำนักชั้นสูงร่วมอยู่ด้วย เช่น อิโตะ ฮิโรบุมิ, อินุเอะ คาโอรุ และ ยามาตะ อะคิโยชิ ผู้ซึ่งต้องการที่จะใช้พรรคนี้ให้เป็นเวทีการเมืองสำหรับ *ลัทธิชาตินิยม* แบบเยอรมัน และให้เป็นพรรคค้านพรรคอื่น ๆ อีกสองพรรค¹⁹ แต่พรรคนี้ก็ไม่สามารถที่จะพิสูจน์ตัวเองได้ว่าเป็นคู่แข่งที่คู่ควรทั้งในการก่อตั้งหรือในการเป็นที่นิยมของประชาชน

แต่ละพรรคต่างก็มีองค์กรของตนเอง²⁰ และเปิดการอภิปรายใน

¹⁹ Ibid., p. 130

²⁰ สำหรับหนังสือพิมพ์ที่สำคัญ ๆ ที่สื่อนั้น หนังสือพิมพ์ *ไชโยะ* ชิมบุน สนับสนุนทัศนะเสรีนิยม ส่วนหนังสือพิมพ์ *นิจิ นิจิ* ชิมบุน สนับสนุนอนุรักษนิยมหรือความเห็นของรัฐบาล McLaren, *A Political History of Japan*, p. 109 ผู้ได้เถียงที่

ที่สาธารณะเรื่องที่ยกขึ้นเป็นปัญหาสำคัญที่สุดก็ได้แก่ปัญหาเรื่องอำนาจอธิปไตย พรรคจิยูโตคงยืนกรานอยู่ว่าอำนาจอธิปไตยอยู่ที่ปวงชน และจะเห็นรัฐธรรมนูญก็ควรจะมาจากสภาที่ประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมา พรรคเตโชไโต ได้แย้งการอ้างสิทธิอย่างรุนแรง โดยอ้างว่าอำนาจอธิปไตยเป็นสิทธิส่วนบุคคลของพระเจ้าจักรพรรดิอย่างที่จะโอนให้แก่กันไม่ได้ และว่าด้วยเหตุนี้ พระจักรพรรดิพระองค์เดียวเท่านั้นที่จะประทานรัฐธรรมนูญให้แก่

สามารถที่สุดในค่ายที่มีหัวรุนแรงได้แก่ คาทาโอกะ เคนคินิ, และนาคาเอะ โทคุสุเกะ (หรือโซมิน) นักปรัชญาวาทถุนิยมที่มีชื่อเสียงที่สุดในผลงานเรื่อง *Ichi—nen yu—han*, (One year and a half) เขาเคยศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส (ค.ศ. 1871—74) และเป็นหนึ่งในบรรดาผู้แปลหนังสือคนแรก ๆ ของ เจ.เจ. รุสโซ นักเขียนฝ่ายซ้ายอีกผู้หนึ่ง คือ Oi Kentaro ผู้แต่งเรื่อง *Jijitsu Yoran* (Guide to Current Problems) และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่ค่อนข้างหัวรุนแรง คือ หนังสือพิมพ์ อะซุมา ชิมบุน เขาเป็นผู้ที่มีความพยายามอย่างยิ่งในการที่จะก่อตั้งการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้นในเกาหลี และต่อมาได้เป็นผู้นำของพรรค *ไตโย จิยูโต* ที่มีหัวรุนแรง (พรรคเสรีนิยมฝ่ายตะวันออก)

โฆษกของฝ่ายเดินสายกลางและลัทธิแสงประโยชน์ของอังกฤษก็คือ ฟุกุ-ซาว่า ยุกิชิ ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเคโอ ผู้แปลและผู้เขียนบทความไว้มากมาย ซึ่งบางทีแล้วอาจเป็นผู้เขียนเรื่องเป็นภาษาญี่ปุ่นที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และเป็นผู้ที่มีส่วนการเขียนร้อยแก้วที่ไพเราะที่สุด เขามีอิทธิพลมากต่อวิธีการเมืองและปัญญาชนชาวญี่ปุ่น

คาโตะ ชิโรยุกิ เป็นผู้สนับสนุนความมุ่งหมายของระบอบการปกครองและความมุ่งหมายของระบอบเผด็จการแบบปรัสเซีย เขาเป็นผู้ที่โต้ตอบบันทึกเพื่อการก่อตั้งสภาผู้แทนราษฎร ใน ค.ศ. 1874 ดู *JGD.*, pp. 433-9 เขาได้เขียนบทความและหนังสือไว้มากมาย ซึ่งมีถ้อยแถลงว่าด้วยเรื่องปรัชญาการเมืองรวมอยู่ด้วย ชื่อว่า *Kokutai Shinron* (ค.ศ. 1874) ซึ่งเป็นผลงานจากการบรรยายของเขาที่ *คุนาอิโซ* (สำนักพระราชวัง) ในผลงานนี้เขากล่าวอย่างเห็นด้วยในระบบการปกครองแบบริพับลิกัน อีกหลายปีต่อมา เมื่อเขาได้เป็นองคมนตรี เขารู้สึกละอายใจเพราะบทความนี้ จนทำให้เขาพยายามที่จะซื้อบทความนี้กลับคืนมาทั้งหมด ดู *Tsurumi Yusuke, The Liberal Movement in Japan*, New Haven, 1925, p. 68.

ปวงชนเป็นของชาวญี่ปุ่น พรรคไคชินโตซึ่งเป็นพรรคที่เลียนแบบรัฐธรรมนูญอังกฤษมากที่สุดได้นำเอาทัศนะของทั้งสองพรรคมาประนีประนอมกันโดยยืนยันว่า อำนาจอธิปไตยอยู่ที่ราชบัลลังก์กับสภาของประชาชนร่วมกัน

นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อพรรคการเมือง

ทัศนะคติที่รัฐบาลมีความเจริญของแนวความคิดแบบเสรีนิยมและการก่อตั้งพรรคการเมืองต่างๆ ขึ้นนั้น อย่างน้อยที่สุดก็เป็นความหวาดระแวงประการหนึ่ง เมื่อเสียงเรียกร้องให้มีสถาบันแบบที่มีผู้แทนเริ่มกึกก้องขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงปีภายหลังการปราชัยของ เซอิกาน รอน ใน ค.ศ. 1874 แล้ว รัฐบาลได้ตัดสินใจที่จะอนุโลมตามแนวทางนั้นโดยมิได้ลดหย่อนอำนาจเอกราชปโตยของตนเลย และได้จัดตั้งสภาท้องถิ่นหรือสภาจังหวัด(ฝุ-เกน-ไค) ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1878²¹ สภาท้องถิ่นเหล่านี้เป็นผู้บุกเบิกวิถีทางของสภาแห่งชาติหรือสภาไดเอท มิใช่ด้วยเรื่องเวลาเท่านั้นแต่ยังเป็นเรื่องของอำนาจรัฐธรรมนูญอีกด้วย ประชาชนแสดงความสนใจน้อยมากในเรื่องนี้ เพราะอำนาจที่แท้จริงทั้งหมดก็ยังคงอยู่ในมือของข้าราช การที่ปกครองตามทัศนะของผู้เขียนบางท่าน จุดมุ่งหมายของรัฐบาลในเรื่องนี้ก็เพื่อที่จะลดความกดดันที่เพิ่มขึ้นในความต้องการให้มีสถาบันแบบที่มีผู้แทนต่าง ๆ และในขณะเดียวกันก็จะสร้างองค์กรคือ ฝุ-เกน-ไค ขึ้นเป็นศูนย์ฝึกหัดสำหรับข้าราชการท้องถิ่นซึ่งคณาธิปไตยส่วนกลางหวังจะแผ่อำนาจการปกครองของตนออกไป²²

²¹ สำหรับกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสภาจังหวัด ดู JGD., pp. 272-6 สำหรับรัฐธรรมนูญและอำนาจของการปกครอง ฝุ และ เกน ดู Ibid., pp. 276-85

²² McLaren, *A Political History of Japan*, p. 132 “เกี่ยวกับเรื่องสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ผู้เขียนคนหนึ่งกล่าวถึงนโยบายของรัฐบาลว่าประสงค์จะให้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งแก่ประชาชนจำกัดมากเท่าที่จะทำให้ความต้องการของประชาชนในเรื่องการมีผู้แทนเป็นข้อพอใจ แต่ก็ไม่ถึงกับจะทำให้อำนาจสูงสุดของชนต้องตกอยู่ในสภาวะที่เป็นอันตราย” Ibid., pp. 132-3

ไม่ว่าจะเป็นจุดประสงค์ใดก็ตามที่รัฐบาลหวังไว้ว่าสภาท้องถิ่นจะทำ ก็ปรากฏว่ายังมีนโยบายที่มีลักษณะระมัดระวังไว้อย่างล้นเหลือ (ซึ่งจะปรากฏให้เห็นอีกในยุควิกฤติ) ในการให้การยินยอมด้านหนึ่งและไม่ยินยอมอีกด้านหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้รัฐบาลก็ได้กลับคำสั่งโดยในขั้นแรกให้ดำเนินการไปซึ่งขัดกันอย่างรุนแรงในเวลาต่อมากับการที่ได้ยินยอมไว้ ก่อนการก่อตั้งสภาตำบลต่าง ๆ ที่กำหนดคุณสมบัติทางด้านทรัพย์สินสำหรับผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้สูง รัฐบาลได้ออกกฎหมายว่าด้วยการพิมพ์ไว้อย่างรุนแรง เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1875 กฎหมายนี้ใช้บังคับอย่างมิให้มีช่องโหว่เพื่อปิดกั้นการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพในอีกสองสามปีต่อมา²³ จากนั้นไม่นานภายหลังการก่อตั้งสภาท้องถิ่นเหล่านี้ ความไม่พอใจเกี่ยวกับวิธีการอันห้าวหาญของรัฐบาลก็เริ่มก่อตัวขึ้นอีก เมื่อการประสานงานอย่างหละหลวมของพรรคชาคินโต (พรรคเจ้าหนี้) ในท้องถิ่นและพรรคเสรีนิยมต่าง ๆ รวมกันเข้าเป็นพรรคแห่งชาติ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคจิยูไต) และเมื่อความวุ่นวายเพื่อมีสถาบันแบบมีผู้แทนเกิดรุนแรงมากขึ้น รัฐบาลจึงได้ตัดสินใจทำการยินยอมอีก ฉะนั้น ใน ค.ศ. 1881 รัฐบาลจึงให้สัญญาว่าจะมีสภาโตเอฮันในปี ค.ศ. 1889 แต่พระราชบัญญัติเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1881 ที่สัญญาว่าจะก่อตั้งสภาแห่งชาติขึ้นนั้นก็ได้ทำให้การเรียกร้อง

²³ หนังสือพิมพ์ชั้นนำในสมัยนั้นมีเรื่องที่จะกล่าวถึงกฎข้อบังคับหนังสือพิมพ์ที่ออกใช้อย่างเข้มงวดเหล่านี้ว่า “แต่ในการกลับไปพิจารณาประวัติศาสตร์ของชาติอะไรก็ตาม เราไม่เคยได้ยินได้ฟังว่า บรรณาธิการทั้งหมดของเมืองถูกนำตัวมาขึ้นศาล เพราะการละเมิดกฎหมายหรือยุยงประชาชนตลอดทั้งเดือน หรือเราไม่เคยได้ยินเลยว่า ในขณะที่บรรณาธิการผู้หนึ่งถูกดำเนินคดี บรรณาธิการอีกผู้หนึ่งก็ถูกนำตัวขึ้นศาล และก่อนที่จะมีการตัดสินความ และแม้กระทั่งก่อนที่จะมีการพิจารณาคดีแล้ว อีกคนหนึ่งก็ถูกนำตัวเข้ามา และไม่มีวันไหนเลยที่ผ่านไปโดยไม่มีการพิจารณาคดีบรรณาธิการเลย” คัดลอกมาจาก Uyehara, op. cit., p. 83, note 2

เพื่อมีสถาบันแบบมีผู้แทนยุติลงเลย แต่กลับเป็นการโหมเพลิงให้กับขบวนการเพื่อประชาธิปไตยยิ่งขึ้น²⁴ ขบวนการนี้ เมื่อมีการแสดงออกถึงคตินิยมและอำนาจของพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่มีเพิ่มขึ้น รัฐบาลจึงมองดูขบวนการนี้ด้วยความตื่นตระหนกที่สุด และได้ปฏิบัติการตอบสนองอย่างฉับพลัน โดยการโจมตีพรรคเสรีนิยมฝ่ายค้านทั้งสองพรรค คือ โคชินโต และ จิยูโต แรกทีเดียวก็ปราบปรามโดยตรงและประการที่สองก็โดยการทำให้ขบวนการเสรีนิยมแตกแยก และยังได้ชัยชนะโดยการนำเอาสมาชิกฝ่ายค้านบางกลุ่มมาเข้ากับพรรคของตนเองด้วย เมื่อได้ให้สัญญาว่าจะมีสภาใดเอทภายในเก้าปี ใน ค.ศ. 1882 รัฐบาลได้ออกกฎหมายใหม่ ๆ ว่าด้วยเรื่องการชุมนุมและการสมาคมขึ้น ซึ่งรุนแรงและเข้มงวดมากกว่ากฎข้อบังคับครั้งก่อน ๆ มาก²⁵ อย่างไรก็ตาม การปราบปรามที่เข้มงวดที่สุดก็เกิดขึ้นเพียงหลังจากที่รัฐบาลประสบความสำเร็จในการทำให้ขบวนการทางการเมืองไม่ได้ผลเท่านั้น ซึ่งอาจจะชนะเพราะดึงดูดผู้นำของขบวนการบางคนมาเข้ากับฝ่ายตนได้

²⁴ Osatake and Hayashi, *op. cit.*, p. 128 Professor Ukita Kazutami and Counts Itagaki and Okuma, "History of Political Parties in Japan," in *Fifty Years of New Japan*, Vol. I, p. 148

²⁵ ความรุนแรงของกฎข้อบังคับของตำรวจที่กำหนดไว้เกี่ยวกับสมาคมการเมืองนั้นเห็นได้จากการตรวจสอบพระราชบัญญัติที่ครบบริบูรณ์ซึ่งปรากฏอยู่ใน *JGD*, pp. 495—9 และกฎข้อบังคับฉบับแก้ไขใหม่ *Ibid.*, p. 499—501 หลังจากที่มีอุปสรรคที่นำราคาญามากมายแต่ก็มีใช้เป็นอุปสรรคที่ไม่สามารถจะผ่านพ้นไปได้สำหรับสมาคมทางการเมือง ก็เกิดมีกฎข้อบังคับที่ว่าการโฆษณาการชุมนุมหรือการอภิปราย การชักชวนผู้หนึ่งผู้ใดให้เข้าร่วมการชุมนุม การส่งคำเชิญทางไปรษณีย์ การก่อตั้งสาขาพรรคการเมืองหรือสมาคมตามท้องถิ่น การติดต่อกันระหว่างพรรคการเมืองหรือสมาคมต่าง ๆ และการเปิดการชุมนุมในที่แจ้งเหล่านี้เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายอาญา *Ibid.*, p. 496—7 ถ้าหากมีการใช้บังคับกฎหมายนี้ก็จะยิ่งรุนแรงกว่าบทบัญญัติเสียอีก

หรือมิฉะนั้นก็จากการยุให้พรรคโคชินโตเล่นงานพรรคจิยูโต และด้วยวิธีการนี้เองจึงเป็นการทำให้ผู้นำทางการเมืองที่สามารถที่สุดบางคนเลิกจากการเข้าร่วมขบวนการเพื่อประชาธิปไตยได้เป็นผลสำเร็จ

ในขณะที่ความวุ่นวายเพื่อสิทธิของประชาชนและเพื่อสถาบันแบบมีผู้แทนมีท่าทีว่าจะแผ่ขยายไปทั่วประเทศได้สำเร็จ และแสดงให้เห็นว่าจะเกิดการต่อสู้อย่างรุนแรงกับรัฐบาลในอนาคตอันใกล้ นั้น สมาชิกของพรรคจิยูโตต่างตื่นตระหนกที่ได้ทราบอย่างกระทันหันในปลาย ค.ศ. 1882 ว่าผู้นำที่มีประสบการณ์มากที่สุดของพวกตน อาทิจิ อิทากากิ ไทสุเกะ, และโกโตะ โซจิโร กำลังเดินทางไปยุโรปเพื่อศึกษาสถาบันการเมืองแบบตะวันตกด้วยตนเอง ข่าวลือซึ่งกระจายจากพรรคโคชินโต และหนังสือพิมพ์ ไมนิจิ ชิมบุน ฉบับประจำโตเกียว-โยฮามา นำมาเผยแพร่ยืนยันว่ารัฐบาลเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางครั้งนี้²⁶ ถึงแม้ว่าสมาชิกหลายคนของพรรคจิยูโต จะได้ปฏิเสธข้อกล่าวหาอย่างแข็งขันว่าผู้นำของตนมิได้ถูกรัฐบาลซื้อตัวไปจริง ๆ แต่ก็ยังมีบางคน เช่น บาบะ ทัตสึอิ, โออิชิ มาซามิ และ ทากุจิ อุคิชิ ได้ถอนตัวออกจากพรรคเป็นการประทุ้งในเวลาต่อมาไม่นานนัก ความจริงก็คือว่า บริษัทมิตซึบะ ร่วมกับ โกโตะ และ อินุยะ คาโอรุ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายการเดินทางให้²⁷ เหตุการณ์ที่น่ากังขาและผลสะท้อนของเหตุการณ์นี้ทำให้พรรคจิยูโต กล่าวหาพรรคโคชินโตอย่างรุนแรงเป็นการตอบแทน โอคุมา ผู้นำของพรรคโคชินโต ถูกกล่าวหาว่าเป็น

²⁶ Osatake and Hayashi., p. 130

²⁷ *Ibid.*, p. 130 รายละเอียดครบบริบูรณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ Osatake Takeshi กลั่นกรองไว้ในบทที่มีชื่อเรื่องว่า "Itagaki Taisuke no Seiko Mondai" (The Question of Itagaki Taisuke's Trip Abroad), in *Meiji Seiji Shi Tembyo* (Sketches in Meiji Political History), Tokyo, 1938, pp. 151-79

ตัวแทนทางการเมืองของบริษัทमितสึบิชิ และว่าทุ่มเงินอุดหนุนอย่างมากมายรวมทั้งทุนต่าง ๆ ให้กับเงินกองทุนของพรรค²⁸ ขัอกล่าวหานี้ก่อให้เกิดเสียงตะโกน “กิโด โบกุเมตสึ” (จงทำลายพรรคจอมปลอม) และ “อุมิ-โบสุ ไทจิ” (จงปราบพวกผีทะเล เช่น บริษัทमितสึบิชิเป็นต้น) ในการจวญโอกาสการโจมตีบริษัทमितสึบิชิครั้งนี้ รัฐบาลได้ตั้งบริษัทเกียวโด อุน ยู ไคซา ขึ้นชั่วคราวภายใต้การอุปถัมภ์ของชินากาวา ยาจิโร บริษัทमितสึบิชิเมื่อได้รับความเสียหายในครั้งนีจึงรวมตัวกับบริษัทเกียวโด อุน ยู ไคซา เป็นบริษัท เอน วาย เค และได้เข้ามาใกล้ชิดกับวงการรัฐบาลยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโอกูมาและสหายของเขายังอยู่ในราชการ ผลลัพธ์ของเรื่องนี้ก็คือว่า แทนที่จะรวมตัวกันโจมตีศัตรูร่วมกันของตนคือรัฐบาลแคว้นที่ใช้อำนาจเด็ดขาดพรรคฝ่ายค้านสองพรรคกลับติดกับที่รัฐบาลวางไว้ดักตน ได้ต่อสู้กันอย่างดุเดือด และทำให้พลังของตนแตกสลายไปในทางที่ทำให้พรรคการเมืองเสียชื่อเสียงและทำให้รัฐบาลมั่นคงขึ้น²⁹ ด้วยการติดตามการกระทำอย่างฉลาดของตนในการยุพรรคฝ่ายค้าน พรรคหนึ่งให้เลื่องงานอีกพรรคนั้น รัฐบาลจึงปิดการรณรงค์ต่อต้านพรรคต่าง ๆ ด้วยการปราบปรามอย่างรุนแรงดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อเผชิญกับหนทางเลือกในการที่จะดำเนินการต่อสู้สืบไปด้วยวิธีการที่ผิดกฎหมายหรือยอมจำนนต่อเจตนารมณ์ของรัฐบาล ผู้นำส่วนใหญ่ของขบวนการเสรีนิยมจึงเลือกเอาวิธีการหลังในเดือนตุลาคม ค.ศ.

²⁸ Ukita, Itagaki and Okuma, *op. cit.*, p. 155

²⁹ Osatake and Hayashi, *op. cit.*, pp. p 130-1 ถ้าพูดต่อไปนเป็นการสอนว่า “การต่อสู้กันระหว่างสองพรรค และการละเลยวัตถุประสงค์อันสำคัญของตนในการต่อสู้กับศัตรูร่วมกันนั้น ส่งเสริมให้รัฐบาลใช้วิธีการปราบปรามพรรคการเมืองต่าง ๆ ด้วยวิธีที่เข้มงวดยิ่งขึ้น” Ukita, Itagaki and Okuma, *op. cit.*, p. 155

1884 พรรคจิวยุโตจึงสลายตัวไปด้วยความสมัครใจ³⁰ ส่วนพรรคไคชินโตก็ยังคงอยู่ต่อไปอีกหนึ่งปี และสลายตัวเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1883

โฉมหน้าใหม่ของการจลาจลเกี่ยวกับที่ดินการเกษตรภายหลังการสลายตัวของพรรคจิวยุโต ค.ศ. 1884

แม้กระทั่งก่อนการสลายตัวของพรรค ด้วยการบังคับให้หนังสือพิมพ์ส่งปากลงอย่างได้ผล และการปราบปรามการกระทำทางการเมืองอย่างกวาดล้าง สาขาของพรรคการเมืองต่าง ๆ ในท้องถิ่นต่างคัดค้านการปราบปรามของรัฐบาลอย่างแข็งขัน และทั้งแม้กระทั่งทำการจลาจลก็เป็นวิธีหนึ่งเพื่อให้จุดมุ่งหมายของตนบรรลุผลสำเร็จ นั่นก็คือการโค่น รัฐบาลเอคา-ริปไตย³¹ ผู้นำที่มีความสำคัญรองลงมาหลายคนในพรรคจิวยุโต ซึ่งโกรธซึ่ง

³⁰ ในการศึกษาสาเหตุของการสลายตัว บันทึกเกี่ยวกับการยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไขก่อนนโยบายการปราบปรามของรัฐบาลทำให้เรารู้สึกถึง อาทิ ในปาฐกถาเกี่ยวกับการสลายตัวของอิทากิ ไทสุเกะ ซึ่งแสดงที่โอซากา เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม ค.ศ. 1884 นั้น เขาได้อ้างการออกประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับการชุมนุมสาธารณะและการตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ว่าเป็นเหตุผลประการแรกของเขาในเรื่องการสลายตัว เขายังได้กล่าวอีกว่า เหตุผลอีกประการหนึ่งของการสลายตัวก็คือลักษณะรุนแรงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในท้องถิ่นหลายครั้ง ซึ่งสมาชิกพรรค จิวยุโตเป็นผู้ก่อตั้งขึ้นนั้น มีลักษณะเป็นการปฏิรูป ดู “Josobun” (*Memorials in Meiji Bunka Zenshu*, Vol. III, p. 466—7

Osatake and Hayashi, *op. cit.*, pp. 132—3 ก็ให้สาเหตุของการสลายตัวไว้ด้วย

³¹ เกี่ยวกับการกระทำของพรรคต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นทั่วประเทศภายหลังการปราบปรามพรรคการเมืองระดับชาติกลุ่มใหญ่ ๆ และการห้ามเกี่ยวกับสมาคมทางการเมือง ดู Osatake and Hayashi, *op. cit.*, pp. 128—9

ตัวอย่างหนึ่งในบรรดาตัวอย่างที่น่าสนใจที่สุดของกลุ่มฝ่ายซ้ายของขบวนการเสรีนิยมเหล่านี้ก็คือ พรรค โตโฮ ซาโคโต (*Eastern Social Party*) ซึ่งเดิมก่อตั้งขึ้นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1882 ที่วัดทางพุทธศาสนา ชื่อวัดโคโทจิ ที่ชิมาบารา ใน

และงวยต่อสิ่งที่พวกตนเห็นว่าเป็นความบกพร่องของหัวหน้าที่สำคัญ ๆ ของตนที่มักสนับสนุนการจลาจลอันไม่เป็นผลสำเร็จเหล่านี้ ความสนใจทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เกิดจากการเรียกร้องทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งกระตุ้นสมาชิกของขบวนการเสรีนิยมและการตัดสินใจ ซึ่งการตัดสินใจนี้ไม่ว่าจะผิดหรือถูกก็ตาม ก็ได้รับการสนับสนุนจากการเรียกร้องเหล่านี้เมื่อเปรียบกับการเปลี่ยนหลักการของบรรดาหัวหน้าหนึ่งในบรรดาผู้สังเกตการณ์ที่หลักแหลมที่สุดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชิเซน (ที่ตั้งของชิมาบารา ก็เป็นสถานที่น่าสนใจเนื่องจากการจลาจลต่อต้านสมัยการปกครองโตกัวาเกิดขึ้นที่นั่นครั้งหนึ่งเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 17 ตอนต้น กบฏชิมาบาราถือกันว่าพวกคริสต์เยน ผู้ซึ่งปฏิเสธที่จะยอมจำนนต่อพระราชกำหนดการต่อต้านศาสนาคริสต์ของรัฐบาล เป็นผู้ก่อขึ้น) ผู้นำของพรรคนี้ได้แก่ ทารุอิ โทคิจิ และอะคามัตสึ ไทสุเกะ โครงการของพรรคมีดังนี้ (1) มาตรฐานทางด้านจริยธรรมกำหนดขึ้นเพื่อแนะแนวทางปฎิภาและการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในพรรค (2) ความเสมอภาคเป็นหลักนำของพรรค (3) ความสุขอันยิ่งใหญ่ของมวลชนเป็นเป้าหมายของพรรค กระนั้นก็ยังหวังกันอีกว่า กิจกรรมของพรรคจะยังขยายออกไปอีกถึงเกาหลีและเมืองจีน ประกาศของพรรคลงเอยด้วยข้อความว่า “เราจะไม่ให้ใครเป็นศัตรูกับเรา แต่ถ้าหากว่ามีอุปสรรคเกิดขึ้นเราก็เต็มใจที่จะเสียสละชีวิตเพื่อบรรลุถึงจุดหมายของเรา” เมื่อรัฐมนตรีมหาดไทยได้ตระหนักว่ามีพรรคการเมืองนี้ตั้งขึ้น ก็ได้ออกคำสั่งให้พรรคนี้เลิกกันไป แต่พรรคก็ยังคงมีอิทธิพลเหนือพรรคการเมืองในท้องถิ่นอยู่ชั่วระยะหนึ่ง รายละเอียดเหล่านี้ได้บันทึกความทรงจำที่อธิบายถึงการก่อตั้งพรรค ใน *Meiji Bunka Zenshu* Vol. II, pp. 434—5

Professor Abe Isoh ได้พิจารณาความพยายามของ ทารุอิ โทคิจิ ที่จะก่อตั้งพรรค *จิยูไต* ผ่ายซ้ายว่าเป็นความพยายามเริ่มแรกที่จะนำเอาลัทธิสังคมนิยมเข้ามาในประเทศญี่ปุ่น ความล้มเหลวของพรรค *จิยูไต* ทำให้ความพยายามซึ่งบรรลุผลสำเร็จเป็นครั้งแรกต้องเลื่อนไปจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษเมื่อความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้วางรากฐานให้แก่พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคสังคมนิยมที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1901 ดู Abe Isoh, “Socialism in Japan” in *Fifty Years of New Japan*, Vol. II, p. 505

ชาวญี่ปุ่น คือฟูกุซาวา ยุกิจิ ได้คาดการณ์ล่วงหน้ามาตั้งแต่ต้น ๆ ค.ศ. 1881 ว่าแนวโน้มของสมาชิกในขบวนการเสรีนิยมจะแสดงออกซึ่งความไม่อดทน ต่อนโยบายของรัฐบาลอย่างรุนแรง ในการเขียนถึงโอคุมา, ฟูกุซาวากล่าวว่า “มินเคน รอน (การสนับสนุนสิทธิของประชาชน) จะเป็นการกระทำ โดยตรงที่นิยมกันมากขึ้นทุกที ๆ ถ้าหากว่าเป็นไปในแนวทางนี้แล้ว การ เป็นปฏิปักษ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนก็จะดุเดือดมากยิ่งขึ้นและในที่สุด ข้าพเจ้าเกรงว่าจะก่อให้เกิดการนองเลือดอย่างเลวร้ายขึ้น”³²

ความสังหรรณีใจของฟูกุซาวาก็ตั้งมั่นอย่าเสียเหลือเกิน การจลาจล ครั้งแรกในหลาย ๆ ครั้งได้เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1882 ในจังหวัดฟูกุชิมะ ความ ขุ่นเค้นต่อการกระทำโดยพลการของ มิซึมา ทสึโย ผู้ว่าราชการจังหวัดใน การเหยียบย่ำสภาพจังหวัดฟูกุชิมะเปรียบเสมือนประกายไฟที่จุดให้เกิดการ จลาจลขึ้นในมณฑลนั้น ผู้นำได้แก่ โคโนะ อิโรนากะ ซึ่งเป็นคนที่มีทัศนะ รุนแรงและมีอุปนิสัยเด็ดเดี่ยว ภายหลังการปราบปรามการจลาจลแล้ว โคโนะ และพรรคพวกของเขาถูกจับและถูกตัดสินจำคุก³³ เกือบจะในเวลาเดียวกัน การจลาจลก็ได้เกิดขึ้นที่ ทาคาตะ ในจังหวัดนีกาตะ ในการจลาจลครั้งนี้ ผู้นำการจลาจลถูกกล่าวโทษว่าวางแผนลอบสังหารผู้นำในคณะรัฐบาล³⁴ การ

³² จดหมายของฟูกุซาวาถึงโอคุมา ซึ่งโนะบุ ลงวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1881 ใน *Zoku Fukuzawa Zenshu* (Supplement to The Collected Works of Fukuzawa), edited by the Keio Gijuku, Tokyo, 1933, Vol. 6, p. 248

³³ รายละเอียดเกี่ยวกับการจลาจลฟูกุชิมะได้มาจาก Fujii Jintaro and Moriya Hidesuke, “Meiji Jidai” (The Meiji Period), being Volume XII, of *Sogo Nihon Shi Taikei*, Tokyo, 1934, p. 38.

มีการแปลประกาศเกี่ยวกับการจลาจลเป็นภาษาอังกฤษใน Ueyehara, *op. cit.*, p. 98, note 2

³⁴ Fujii Jintaro, *Nihon Kempo Seitei Shi* (cited), pp. 268-9

ก่อนการจลาจลได้เกิดขึ้นที่ จิชิบุ (จังหวัดไซทามะ) เมื่อ ค.ศ. 1884 ในการจลาจลครั้งนี้ *ซัคคินโด* หรือพรรคเจ้าที่ดินท้องถิ่นมีบทบาทเป็นผู้นำเหมือนกับกลุ่มหัวรุนแรงจากพรรค *จิยูโต* ในท้องถิ่นด้วย ผู้นำทางการเมืองเหล่านี้ถูกกล่าวหาว่าปลุกปั่นความรู้สึกที่ไม่ดีให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวนาและคนยากจนในหมู่บ้านให้ต่อต้านเจ้าของที่ดินในท้องถิ่น และเมื่อตำรวจมาถึงที่เกิดเหตุชาวนาก็ได้ต่อต้านตำรวจอย่างแข็งขัน³⁵ เราได้บันทึกการจลาจลนี้ไว้ในเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องแล้ว แต่สิ่งซึ่งน่าสนใจสำหรับความมุ่งหมายโดยตรงของเรานั้นก็คือว่า การจลาจลจิชิบุ เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของพรรคจิยูโตหรือพรรคเสรีนิยม เราได้เห็นมาแล้วว่า การเป็นผู้นำในพรรคนี้อยู่ในมือของเจ้าของที่ดินผู้ซึ่งเป็นพ่อค้าหรือผู้ประกอบการหัตถกรรม นับว่าลักษณะที่เป็น พ่อค้าของพวกเหล่านี้เองที่ดึงเอาพวกเหล่านี้เข้ามาสู่การเมือง อย่างไรก็ตาม เมื่อการปราบปรามของรัฐบาลรุนแรงขึ้นในอันที่จะลดล้างเสียงเรียกร้องเพื่อประชาธิปไตยที่มีมากขึ้น สาขาของท้องถิ่นเหล่านี้ ซึ่งมักจะอยู่ในมือของพวกหัวรุนแรงมากกว่าอยู่ในมือของตำแหน่งผู้นำระดับชาติ ได้ปลุกปั่นความรู้สึกของประชาชนอย่างรุนแรงไม่เพียงในเรื่องการสนับสนุนสถาบันแบบมีผู้แทนเท่านั้น ยังในเรื่องการลดค่าเช่า ซึ่งเป็นการข่มขู่บรรดาผู้นำที่ค่อนข้างมีความระมัดระวังหลายคนให้เกิดความเกรงกลัว แสดงลักษณะความเป็นเจ้าของที่ดินแบบอนุรักษนิยม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การสลายตัวของพรรคมิใช่จะไม่เหมาะสมเหมือนกับที่อาจจะเป็นอีกอย่างหนึ่ง ดังที่นักเขียนผู้หนึ่งเขียนไว้ว่า “พรรค

³⁵ ขอบเขตขององค์กรการเมืองที่ จิชิบุ ในการเตรียมการที่จะก่อการจลาจลนั้นเห็นได้จากการเผยแพร่ประกาศและหนังสือเล่มเล็ก ๆ ซึ่งเผยแพร่อยู่ในตำบลใกล้เคียง รายละเอียดเกี่ยวกับการจลาจลจิชิบุ ได้มาจาก *Meiji Bunka Zenshu*, Volume III, pp. 469-70

จิยูโตและพรรคโคชินโต เกี่ยวข้องกับการแสดงออกซึ่งความรุนแรงในจังหวัดต่าง ๆ โดยตรงไม่มากนักน้อย ถึงแม้ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่า ผู้นำของพรรคหนึ่งพรรคใดให้การสนับสนุนมาตรการที่นำมาใช้ ในการพิสูจน์ตนเองให้พ้นมลทินเรื่องยุยงให้ก่อการจลาจล พรรคจิยูโตในที่ประชุมทั่วไปซึ่งจัดให้มีขึ้นในวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1884 ณ เมืองโอซากา ได้ตัดสินใจสลายตัวและรอคอยโอกาสที่สังคมจะพร้อมในการก่อตั้งชนใหม่อีกวาระหนึ่ง³⁶

ภายหลังการสลายตัวของพรรคจิยูโตแล้ว การจลาจลในท้องถิ่นดังเช่นที่เพิ่งกล่าวถึงมักเกิดขึ้นจากบิรวารหวั่นแรงของพรรคจิยูโตหรือสาขาของพรรคที่รับเอาลักษณะความรุนแรงที่สุดและนองเลือดที่สุดมาใช้ โดยไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป เราอาจให้รายชื่อการจลาจลที่รู้จักกันดี ดังนี้คือ การจลาจลนาโกยา ค.ศ. 1884 ในการจลาจลครั้งนี้พรรคจิยูโตในท้องถิ่นมีบทบาทชนนำ การก่อการจลาจลคาบาชัน (จังหวัดอิบารากิ) ค.ศ. 1885 การจลาจลอิอิตา (จังหวัดอะอิจิ) ในปีเดียวกัน และการจลาจลชิสุโอกะ ค.ศ. 1886³⁷ สิ่งที่น่าประหลาดที่สุดของการกบฏและการจลาจลที่ใช้อาวุธทุกครั้งที่เกิดขึ้นในยุคนี้เป็นแผนการของโออิ เคนทาโรและพรรคพวก ซึ่งส่วนใหญ่มาจากพรรคจิยูโต และต่างก็ได้รับอิทธิพลอย่างรุนแรงตามแนวความคิดแบบการปฏิวัติของฝรั่งเศส³⁸ เมื่อเกิดความล้มเหลวในกิจกรรมการ

³⁶ McLaren, *Political History*, p. 163

³⁷ Fujii, *op. cit.*, pp. 269–71 ดู Uyehara, *op. cit.*, p. 99 และ Ukita, Itagaki, and Okuma, *op. cit.*, p. 157 ด้วย

³⁸ ประชาชนการเมืองของฝ่ายซ้ายจัดของพรรคจิยูโตได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวความคิดแบบการปฏิวัติของฝรั่งเศสและรัสเซีย *Contrat Social* ของรอสโซที่ Nakae Chomin เผยแพร่ (ดู note 20, *supra*) นับเป็นอิทธิพลอันสำคัญของระบบเสรีนิยมของญี่ปุ่น ทฤษฎีที่รุนแรงของลัทธิทำลายล้างของรัสเซียและของ *Narodniki* ก็เป็นที่นิยมกันในหมู่บิรวารผู้กล้าหาญของพรรคจิยูโตสมัยแรกๆ มีการแปลนวนิยายและตำรา

เมืองเพราะการปราบปรามของรัฐบาลแล้ว พวกเหล่านี้ก็วางแผนที่จะไป
เกาหลิเพื่อเผยแพร่พุทธกิจการเมืองของตนที่นั่น จัดตั้งการปกครองแบบประ-
ชาธิปไตยในคาบสมุทรแห่งนั้น แล้วจึงจะกระทำการก่อวุ่นอย่างกว้างขวาง
ขึ้นในญี่ปุ่น พวกเหล่านี้กำลังจะเล่นเรือออกจากเมืองโอซากาพร้อมด้วย
อาวุธและกระสุนปืนขณะถูกตำรวจจับเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน ค.ศ. 1885³⁹

ด้วยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับลัทธิเสรีนิยมของญี่ปุ่นบทแรกจึง
จบสิ้นลง ที่ให้ความรู้มากที่สุดทางประวัติศาสตร์ตอนนี้ก็คือ พยานหลักฐาน
ด้านความอ่อนแอตั้งแต่เบื้องต้นของลัทธิเสรีนิยมนั้นมีสาเหตุมาจากชนบท
ในประเทศอื่น ๆ ลัทธิเสรีนิยมที่ประสบชัยชนะไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
เอกราชหรือที่เป็นเรื่องนิกายเพรสไบทีเรียนของอังกฤษในช่วงสมัยคอม-
เวลล์หรือเรื่องของฝรั่งเศสเกี่ยวกับการปฏิวัติ นับเป็นขบวนการในเมืองอย่าง
สำคัญที่สามารถดึงเอาพวกพ่อค้าในเมืองที่มีอิทธิพลทางการเงินเป็นอย่างมาก

เกี่ยวกับการปฏิวัติของฝรั่งเศสและรัสเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานของ Kropotkin
เผยแพร่ในสมัยนั้น ดู Fujii and Moriya, *op.cit.*, pp. 875-80 บุคคลเช่น Nakae
Chomin และ Oi Kentaro ผู้ซึ่งได้ลัทธิความรุนแรงมาจากแนวความคิดในการปฏิวัติ
แบบฝรั่งเศสและเป็นผู้นำทางที่มีหลักการของฝ่ายซ้ายของพรรค จิยูโต ได้กลายเป็น
บิดาอย่างแท้จริงของลัทธิสังคมนิยมของญี่ปุ่น ในบรรดาบิوارของเขาก็มีโคโทกุ
ซุซุอิ ซึ่งถูกประหารชีวิตใน ค.ศ. 1908 ด้วยข้อหากบฏอย่างรุนแรง ดู Asari Junshiro,
“The Development of the Social Movement and Social Legislation in Japan,” in
Western Influences in Modern Japan, Japanese Council, Institute of Pacific Rela-
tions, Tokyo, 1929, Paper Number 4, Volume II, p. 3

³⁹ Ueyehara. *op. cit.*, p. 90, note 1 และ Ukita, Itagaki and Okuma,
op.cit., p. 157 โออิ เก็นทาโร ถูกจับที่เมืองโอซากาและพรรคพวกของเขา มี อะราอิ
โชโจ และอินางากิ ชิเมตสึ ก็ถูกจับที่เมืองนางาซากิ ขณะที่กำลังจะเล่นเรือออกไป
รวมกับโออิ และกลุ่มของเขาที่เกาหลิ ดู A.H. Lay, “Political Parties in Japan,”
TASJ, Volume XXX, 1902, p. 394, Note 2.

มาได้ และองค์การการเมืองรวมศูนย์ของมวลชนในเมืองใหญ่ก็สามารถกระตุ้นให้เกิดขบวนการในเมืองขึ้นได้ นอกจากนี้ ลัทธิเสรีนิยมของอังกฤษและฝรั่งเศส ถึงแม้ว่าจะนำโดยชนชั้นพ่อค้าผู้มั่งคั่ง ทนายความหรือชนชั้นผู้ดีในชนบท ก็เป็นลัทธิที่ได้รับการส่งเสริมหนุนนำจากประชากรในเมืองหลวงที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก แน่نون เรื่องนี้เป็นความจริงที่เดียวเกี่ยวกับเสรีนิยมของอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภายหลังพระราชบัญญัติการปฏิรูป ค.ศ. 1832 เมื่อพรรคเสรีนิยมดึงเอากำลังของตนเกือบจะทั้งหมดจากชนชั้นต่าง ๆ ในเมืองใหญ่มา แต่ในญี่ปุ่น ลัทธิเสรีนิยมขึ้นอยู่กับชนบทที่มีหมู่บ้านโดดเดี่ยวต่าง ๆ ซึ่งมีปัญหาของตนเอง จึงมักได้รับความสนใจจากประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ในอันที่จะไม่ยอมให้สภาพของท้องถิ่นและสภาพของที่ใดแตกต่างกันมากจากท้องถิ่นหนึ่งไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดการขัดแย้งกันภายในและเกิดความล้มเหลวในที่สุดอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้การเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างความเป็นผู้นำของเจ้าของที่ดินในพรรคจิยูโตกับการเป็นผู้ตามของชาวนาที่เป็นสมาชิกก็ก่อให้เกิดการแตกแยกในพรรค เราได้เห็นมาแล้วว่า การเป็นผู้นำของพรรคจิยูโตนี้พ่ายแพ้อย่างง่ายดายมากเพียงใดต่อการรุกของรัฐบาลภายหลังเหตุการณ์ต่างๆ ที่น่าตกใจ ดังได้บรรยายมาแล้วข้างต้น เมื่อชาวนาออกเสียงแสดงความเห็นในหมู่เสียงเรียกร้องอื่น ๆ เพื่อการลดค่าเช่า นอกจากการเป็นผู้นำกลางทั้งหมด สาขาท้องถิ่นของพรรคจิยูโตซึ่งมีชื่อต่าง ๆ กันและมีปัญหาท้องถิ่นต่าง ๆ กันมักจะใช้ความรุนแรงเพื่อทำให้อำนาจการปราบปรามของรัฐบาลอ่อนลง ความพยายามเหล่านี้ต่างก็กระจัดกระจายเกินไปและเกิดขึ้นนาน ๆ ครั้ง อีกนัยหนึ่งก็คือมีลักษณะของท้องถิ่นเกินไปทั้งในด้านภูมิศาสตร์และในด้านการเมืองในอันที่จะทำให้

ได้ตีเยี่ยมแม้กระทั่งประสบผลสำเร็จเพียงบางส่วน รัฐบาลจึงผ่านงานไปได้ตลอดรอดฝั่งเพราะความสามัคคีของข้าราชการที่ปกครองและวิธีการใช้อำนาจสิทธิขาดประการหนึ่ง และเพราะความไม่สามัคคีปรองดองรวมทั้งความวุ่นวายของฝ่ายตรงข้ามอีกประการหนึ่ง

พรรคกิจไทยตั้งขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งพร้อม ๆ กับการเปิดสภาโตเอทเมื่อ ค.ศ. 1890 แต่ความแตกแยกที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมาโดยที่กลุ่มหัวรุนแรงที่สุดภายในพรรคค่อย ๆ ถูกปลดออกไปและคุณสมบัติการมีทรัพย์สินค่อนข้างสูงมากในการมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง (คือเสียภาษีให้แก่ชาติโดยตรงตั้งแต่ 15 เยนขึ้นไป) ทำให้พรรคกิจไทยที่ปฏิรูปใหม่เป็นพรรคที่เดินสายกลางและดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงของพรรคโดยผ่านขั้นตอนระดับปานกลางต่าง ๆ มาเป็นพรรค *เซยูไค* (ค.ศ. 1900) หรือพรรคของเจ้าของที่ดินชี้ให้เห็นถึงชัยชนะของฝ่ายเจ้าของที่ดินถึงศักดิ์ศรีในการเป็นผู้นำของพรรคกิจไทยเดิม

การสร้างประเทศให้มั่นคง : รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1889

ลัทธิเสรีนิยมมิได้สูญสิ้นไปพร้อมกับการสลายตัวของพรรคการเมือง ในระหว่าง ค.ศ. 1883-4 อย่างไรก็ตาม ภายหลังการส่งเสริมให้เกิดความกระตือรือร้นทางการเมืองเป็นครั้งแรกและเกิดพลานุภาพที่ไร้ผลแล้ว ก็กลายเป็นความเคลื่อนไหวที่มีข้อจำกัดมากขึ้นและประนีประนอมมากขึ้น เราไม่มีเวลาพอที่จะติดตามความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและการรวบรวมกำลัง

อันไม่ยั่งยืนของกลุ่มเสรีนิยมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลและโอกุมาเป็นผู้นำ⁴⁰ แต่ใน

40 ปัญหาเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญาใช้เป็นข้ออ้างสำหรับพวกเจนนามใน พรรคกิจโตและไคชินโต ที่จะยอมแพ้ไปจากความเคยมีชื่อเสียงของตน ผู้สนับสนุน พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่สลายตัวไปได้รับเชิญให้มาจัดตั้ง ไคโตะ ตังเคตสึ (สหภาพ อย่างสมบูรณ์) ที่ไคโตะก่อตั้งขึ้น ตามคำกล่าวของผู้เขียนชาวญี่ปุ่น “ปัญหาเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญา ซึ่งกำลังหมกมุ่นกันอยู่ในจิตใจของประชาชนมากนั้นมีใช่เป็น ปัญหาหนึ่งระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ดังเช่นที่เคยเป็นกรณีโต้เถียงกันมาก่อน แต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของประเทศเป็นส่วนรวม ด้วยเล็งเห็นลักษณะที่ แท้จริงของปัญหา และกังวลใจต่อการปลอมประโลมความรู้สึกอันเป็นปรักข์ของ ประชาชน รัฐบาลจึงได้เชิญ ท่านโอกุมาให้มาเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศเมื่อเดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1888” Ukita, Iagaki and Okuma, *Loc. cit.*, pp.160-1

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นสำหรับคู่แข่งทางการเมืองที่จะตกต่ำ ลง ไม่เพียงแต่เรื่องพิพาทเก่า ๆ เท่านั้น ยังรวมถึงหลักการที่เด่น ๆ ของพวกเหล่านั้น อีกด้วย และเข้าร่วมกันยื้อแย่งตำแหน่งโดยคำนึงถึงปัญหาการเมืองพื้นฐานต่าง ๆ เพียงเล็กน้อย ดังนั้น ไม่กี่วันต่อมา ไคโตะจึงได้เข้าไปร่วมกับโอกุมาอยู่ในคณะรัฐบาล คุโรดะในฐานะรัฐมนตรีคมนาคม จึงได้ระงับเรื่อง ไคโตะ ตังเคตสึของตนเสีย นับว่า ออกจะเป็นเรื่องที่ประชดประชันกันว่า ผู้นำทางการเมืองคนใหม่ของโอกุมา คือนายก รัฐมนตรีคุโรดะ เป็นบุคคลที่ถูกโจมตีในเรื่องข้อกล่าวหาเกี่ยวกับการขายทรัพย์สิน ของรัฐบาลที่ฮอกไกโดให้แก่เอกชนในราคาที่ต่ำกว่ามูลค่าที่แท้จริงของทรัพย์สินนั้น (กรกฎาคม ค.ศ. 1881)

อีกเรื่องหนึ่งที่ถูกโจมตีคือสมาคมการเมืองที่ปฏิรูปขึ้นมาใหม่ตามกฎหมายเกี่ยวกับการรักษาสันติภาพ (Peace Preservation Regulations) เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1887 ซึ่งห้ามผู้นำทางการเมืองผู้หนึ่งผู้ใดเข้ามาใกล้เมืองหลวงมากกว่าสาม ริ (ประมาณแปดไมล์) (สำหรับมาตรการนี้ ดู Uyehara, *op.cit.*, p. 104) พร้อม ๆ กับการ เปิดสภาไคเอทเมือ ค.ศ. 1890 พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีทาง รัฐสภาและอาศัยประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งอย่างจำกัดในฐานะเป็นผู้เลือกที่มี คุณสมบัติในการมีทรัพย์สินสูง ได้กลายเป็นผู้สนับสนุนสิทธิแบบประชาธิปไตยน้อย ลงทุกที ๆ และนับวันแต่ละคนจะกลายเป็นตัวแทนของฝ่ายธุรกิจ รวมทั้งฝ่ายมีผลประโยชน์ ในที่ดินซึ่งหน้าที่ก็คือ การต่อรองกับข้าราชการในรายละเอียดเรื่องภาระของการ เสียภาษีและส่วนแบ่งเงินอุดหนุนที่รัฐบาลจะให้ เป็นต้น

ขณะที่กลุ่มต่างๆ เหล่านี้คบคิดกันเพื่อส่วนแบ่งตอบแทนในการได้รับตำแหน่งหน้าที่ รัฐบาลได้ดำเนินการป้องกันตนให้เข้มแข็งมั่นคงอยู่อย่างเงียบ ๆ ต่อความโกลาหลวุ่นวายซึ่งเข้ามาครอบงำประเทศระหว่าง ค.ศ. 1880-4 ทั้งยังทำให้เกิดการปฏิรูปการบริหารที่จำเป็นซึ่งทำให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงไปมากยิ่งขึ้นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดในกิจการด้านการปกครองก็คือ อีโตะ ฮิโรบุมิ ผู้ซึ่งถูกส่งตัวไปยุโรปเมื่อ ค.ศ. 1882 เพื่อศึกษารัฐธรรมนูญของประเทศตะวันตกต่าง ๆ เป็นการเตรียมการที่จะร่างรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่น สิ่งแรกที่กระทำภายหลังการเดินทางกลับของอีโตะเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1883 ก็คือการฟื้นฟูฐานะขุนนาง (กรกฎาคม 1884) โดยการจัดลำดับชั้นแบบใหม่เป็น เจ้า มาร์ควิส เคานต์ ไวส์เคานต์ และบารอน ขุนนางแบบใหม่นี้ก็มาจากकुสะเดิม (ขุนนางในราชสำนัก) ไตเมียว (ขุนนางศักดินา) และบุคคลผู้ซึ่งมีชื่อเสียงเด่นขึ้นมาเพราะการทำงานดีเด่นในช่วงระหว่างหรือหลังสมัยฟื้นฟู การกระทำครั้งนี้ทำให้อีโตะมั่นใจว่านโยบายของเขาจะได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากชนชั้นขุนนางและข้าราชการงานต่อไปของอีโตะก็คือการปฏิรูประบบ คณะรัฐมนตรี (ธันวาคม ค.ศ. 1885) เพื่อว่าในคณะรัฐบาลใหม่ (นาอิกาคุ) ซึ่งผิดกับสภาที่ปรึกษาของรัฐเดิม (ดาโจกัน) จะมีการแบ่งงานกรมกองไว้อย่างชัดเจน มีนายกรัฐมนตรี (Minister President) (นาอิกาคุ โซริ ไตจิน) ช่วยประสานงานอำนาจของนาอิกาคุ โซริ ไตจินนี้คล้ายคลึงกันมากกับนายกรัฐมนตรีของจักรวรรดิเยอรมันเดิม (ตามหลักแล้ว ตำแหน่งที่ใช้คำว่า นาอิกาคุ โซริ ไตจิน แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า prime minister) มาบัดนี้ ราชการพลเรือนต้องใช้ระบบการสอบ ด้วยวิธีนี้ก็ยกเลิกการแต่งตั้งเป็นทางการจากระบบการเลือกที่รักมักที่ชังทางการเมือง การปฏิรูปนี้ช่วยทำให้ระบบราชการ

เข้มแข็งขึ้น ซึ่งมีข้าราชการพลเรือนที่มีความสามารถและมีความซื่อสัตย์ เป็นผู้ที่จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองใด ๆ หรือผู้อุปถัมภ์คนใด นอกจากระบบราชการเป็นส่วนรวม

ขณะเดียวกัน การปฏิรูประบบการศึกษาได้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นเครื่อง แสดงให้เห็นถึงปรัชญาการเมืองของรัฐบาล ในปี ค.ศ. 1880 มีการตั้งโรง- โรงประถมและมัธยมที่รัฐควบคุมโดยเด็ดขาดขึ้น ในปีต่อมา มหาวิทยาลัย โตเกียว (ต่อมาใช้ชื่อว่า Tokyo Imperial University) อันเป็นศูนย์กลาง สำคัญของการศึกษาชั้นสูงก็จัดระบบขึ้นใหม่ในลักษณะที่จะทำให้มหาวิทยาลัย เป็นเครื่องมือสำหรับการฝึกฝนข้าราชการในอนาคต⁴¹ โดยการปฏิรูปครั้ง นี้ คณะกรรมการทั้งหมดของมหาวิทยาลัยจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล ซึ่งอยู่ในอำนาจความรับผิดชอบและกฎข้อบังคับทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลและถูกจัดฐานะอยู่ในการปกครองโดยลำดับชั้นของข้าราชการ องค์การที่ แบ่งเป็นคณะค่อนข้างอิสระและหละหลวมแบบเก่านี้มาบัดนี้ได้ถูกเปลี่ยน- แปลงไปเป็นการควบคุมจากส่วนกลางอย่างกวัดขั่น ซึ่งมีอธิการบดีปกครอง อธิการบดีต้องรับผิดชอบต่อแต่เพียงต่อรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาผู้ซึ่งรับผิดชอบ โดยตรงต่อองค์พระจักรพรรดิ ดังนั้น เบื้องแรกศาสตราจารย์จึงมิใช่เป็น นักวิชาการแต่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และด้วยฐานะนี้เองศาสตราจารย์ จำต้องให้คำปฏิญาณต่อรัฐบาล การปฏิรูปเหล่านี้ได้รับการรับรองภายใต้ ความควบคุมดูแลส่วนหนึ่งของคาโตะ อิโรยูกิ ผู้สนับสนุนเอกาธิปไตย⁴² ผู้ซึ่งขณะนั้นเป็นอธิการบดีที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นมาอีก จึงไม่มีปัญหาที่การ

⁴¹ Tokyo Imperial University, *Tokyo Teikoku Daigaku Goju-nen Shi* (History of Fifty Years of Tokyo Imperial University), Tokyo, 1932, Volume 1, pp. 505-6

⁴² *Supra*, note 20

สอนและบรรยายทางภูมิปัญญาที่มหาวิทยาลัยโตเกียว นับแต่นั้นมาจะยึดมั่นอยู่กับอุดมการณ์ของกลุ่มคนอาชีพไทยที่ปกครองอย่างแน่นแฟ้น⁴³

ในขณะที่เตรียมการต่อต้านการคุกคามจากพรรคการเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีท่าทีว่าจะกลับฟันขึ้นมาอีก และป้องกันการวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ อันเกี่ยวกับความพยายามของรัฐบาลที่จะแก้ไขระบบสนธิสัญญา รัฐบาลได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการรักษาสันติภาพ (โฮอัน โจเรอิ) เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1887 ซึ่งนักประวัติศาสตร์บางท่านถือว่าเป็นมาตรการที่สะกิดกันมากที่สุดนับตั้งแต่สมัยฟื้นฟูเป็นต้นมา⁴⁴

สิ่งใหม่สิ่งเดียวที่สำคัญที่สุดในสมัยนี้ก็คือการสร้างรัฐธรรมนูญอิโตะ ได้ดำเนินงานเรื่องรัฐธรรมนูญนี้มาตั้งแต่ ค.ศ. 1884 เมื่อมีการตั้งเซอิโด โทริชิราเบะ เคียวคุ (สำนักงานเพื่อการค้นคว้าระบบต่าง ๆ เกี่ยว

⁴³ *Tokyo Teikoku Daigaku Goju-nen Shi* (cited), p. 512

ตามมาตราที่หนึ่งแห่งพระราชบัญญัติเดือนมีนาคม ค.ศ. 1886 จัดตั้งมหาวิทยาลัยโตเกียวของหลวง (แต่ก่อนเรียกชื่อว่ามหาวิทยาลัยโตเกียว) นั้น วัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยกล่าวกันไว้ดังนี้ “วัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยของหลวงคือ การสอนและการค้นคว้าวิทยาการอันลึกลับต่าง ๆ รวมทั้งการเรียนรู้เกี่ยวกับวิทยาการด้านศิลปะและการช่าง ซึ่งเป็นความรู้ที่นำมาใช้กับความจำเป็นของรัฐได้อย่างแท้จริง” (*Italics mine E.H.N.*), *Ibid.*, Vol. I, p. 932

ความเปลี่ยนแปลงต่างที่ปรากฏขึ้นตามพระราชบัญญัติ ค.ศ. 1886 ระบุไว้ในบรรดามติการต่าง ๆ นั้น อธิการบดีของมหาวิทยาลัยจะต้องทำหน้าที่เป็นคณะบดีคณะนิติศาสตร์ด้วย คณะนี้เป็นบ่อมปรากฏการของระบบอนุรักษนิยมในมหาวิทยาลัยและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ เมื่อ ค.ศ. 1889 ก็ยิ่งถือกันว่านักปรัชญาการเมืองเกี่ยวกับแหล่งความรู้สูงสุดของชาติควรให้ตรงกับแนวความคิดเรื่อง *ชาตินิยม* ให้มากที่สุด *Ibid.*, pp. 993-4.

⁴⁴ ดู Ueyhara, *op. cit.*, p. 104 กฎข้อบังคับทั้งหมดซึ่งจำกัดขอบเขตการชุมนุมในที่สาธารณะและการพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์และหนังสือต่าง ๆ มีอยู่ใน JGD, pp. 502-4

กับรัฐธรรมนูญ) โดยมีโตะเป็นประธานพร้อมกับมาร์ควิส (ภายหลังได้เป็นเจ้า) โทคุไดจิ, อินุยะ ทสึโยชิ, คาเนโกะ เคนทาโร, และอิโตะ มิโยจิ สำนักงานนี้ผูกพันอยู่กับสำนักพระราชวัง ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสำนักงานที่เคารพสักการะและพ้นจากอิทธิพลภายนอกโดยเด็ดขาด ผู้เขียนชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งได้แสดงความประหลาดใจไว้ว่า หน่วยงานนี้ถูกเลือกเฟ้นมากกว่าวุฒิสภา (เกนโร-อิน) (ซึ่งเป็นองค์การกรณีบัญญัติที่สำคัญของรัฐบาลในขณะนั้น) หรือกระทรวงยุติธรรมเสียอีก เขาตอบความสงสัยของเขาเองว่า “เหตุผลก็ดูเหมือนจะเตรียมปกป้องโครงร่างรัฐธรรมนูญให้พ้นจากการสัมผัสกับความเห็นของประชาชน”⁴⁵

เมื่อ ค.ศ. 1888 ได้มีการตั้งสภาองคมนตรีขึ้นตามความคิดริเริ่มของอิโตะ ฮิโรbumi ผู้ซึ่งได้เป็นประธานสภาคนแรก ในตอนแรกหน้าที่ของสภาก็คือ ออกความเห็นวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญซึ่งใกล้จะเสร็จ

⁴⁵ Uyehara, *op. cit.*, p. 118 ผู้เขียนคนเดียวกันนี้ได้อ้างบทความของ Baron Kaneko ในวารสารเรื่อง *Taiyo* (March 8, 1909, p. 85) เมื่อเขากล่าวว่า “คาเนโกะหนึ่งในบรรดาบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องเล่าให้เราฟังว่า เมื่อรัฐธรรมนูญกำลังร่างอยู่นั้นประชาชนมีความกระตือรือร้นอย่างมากที่จะรู้ว่า ตนจะได้รับรัฐธรรมนูญแบบอะไร เพราะประชาชนสงสัยแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญของอิโตะ ซึ่งทราบว่าได้รับอิทธิพลของบิสมาร์ก ดังนั้น จึงต้องใช้ความรอบคอบเท่าที่จะเป็นไปได้ทุกประการในการเตรียมป้องกันการแทรกแซงและความคิดเห็นของประชาชน” *Id.*

อาจเป็นเรื่องน่าสนใจแก่นักศึกษาเกี่ยวกับการปกครองเปรียบเทียบที่จะเรียนรู้ว่า บารอน คาเนโกะ ได้เกิดความบังคลาใจในเรื่องความมุ่งหมายที่ต้องปกปิดความลับอย่างเข้มงวดในการร่างรัฐธรรมนูญโดยเข้าใจจากการศึกษาเรื่องราวซึ่งบรรยายถึงการประชุมเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญในเมืองฟิลาเดลเฟีย ค.ศ. 1787 และเป็นเรื่องที่แมกิสันกับเจฟเฟอร์สันเขียนไว้ ดู Kaneko Kentaro, *Nihon Kempo Seitei no Yurai* (The Origin of the Establishment of the Japanese Constitution), in *Shigaku Zasshi* (Journal of Historical Study), Tokyo, October, 1911, Vol. XXII, pp. 1168-9 หลักฐานนี้ได้มาจาก Yanaga, *op. cit.*, pp. 272-3

สมบูรณ์ แต่ภายหลังจากการประกาศรัฐธรรมนูญเมื่อ ค.ศ. 1889 แล้ว สภา
องคมนตรีก็ยังคงอยู่ในฐานะเป็นผู้เฝ้าระวังระไวเพื่อการปกครองระบอบ
เอกราชไปโดย ระเบียบและอำนาจของสภาองคมนตรีในการจะตัดสินปัญหา
ความขัดแย้งทางความคิดที่อาจเกิดขึ้นระหว่างองค์กรต่าง ๆ ของรัฐบาลใน
เรื่องการตีความหมายของรัฐธรรมนูญได้ทำให้สภานี้เป็นหลักยึดมั่นแห่งสุ-
ทัยในการพิทักษ์ปกป้อง⁴⁶

ในที่นี้เราไม่สามารถจะเข้าไปถึงเรื่องการอภิปรายเชิงวิเคราะห์เกี่ยว
กับรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ก็มีใช่เป็นเรื่องที่จะละเลยไปจริงจังก็นใน
ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาที่ดีเลิศซึ่งได้อุทิศให้กับเรื่องนี้ ดังที่ปรากฏเป็นภาษา
อังกฤษแล้ว⁴⁷ เราอาจสังเกตก่อนที่จะผ่านไปพูดเรื่องอื่นได้ว่า เป็น ความคิด
เห็นอย่างเร่งรีบของอิโตะ ซึ่งได้รับการยกย่องตั้งแต่นั้นมาว่ารัฐธรรมนูญ
เป็นของขวัญที่พระเจ้าจักรพรรดิพระราชทานให้แก่ประชาชน มิใช่เป็นการ
ยอมตามข้อเรียกร้องของประชาชนในเรื่องรัฐธรรมนูญ พระจักรพรรดิทำ
นั้นที่จะทรงมีพระดำริแก่รัฐธรรมนูญได้ ซึ่งก็จะต้องได้รับการเห็นชอบ

⁴⁶ ดู R.K. Reischauer, *Japan : Government and Politics*, New York, 1939. pp. 87-9

⁴⁷ มีหนังสือที่สำคัญมากกว่านั้นบางเล่มเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญปรากฏอยู่ในผลงาน
ดังต่อไปนี้ : Ito Hirobumi, *Commentaries on the Constitution of the Empire of
Japan*, translated by Ito Myoji, second edition, Tokyo, 1906; G.E. Ueyehara,
Political Development of Japan 1867-1909, New York, 1910; H.S. Quigley,
Japanese Government and Politics, New York, 1932; T. Takeuchi, *War and
Diplomacy in the Japanese Empire*, New York, 1935, Part One; McLaren,
Political History of Japan During the Meiji Era, London, 1916; R.K. Reis-
chauer, *Japan Government and Politics*, New York, 1939.

ใจความของรัฐธรรมนูญ พิมพ์อยู่ใน JGD, pp. 134 et. seq.

จากทั้งสภาสูงและสภาล่าง และการตีความของรัฐธรรมนูญก็ต้องขึ้นอยู่กับศาลของประเทศและตามการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายของสภาองคมนตรี⁴⁸ รัฐธรรมนูญสร้างขึ้นด้วยเจตนาให้มีการใช้อำนาจเด็ดขาดในทำนองเมตตากรุณา และคงอยู่เป็นเอกสารอันเปลี่ยนแปลงมิได้ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตั้งแต่บัดนั้นมา ความพยายามใด ๆ จะแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยการใช้อำนาจในการออกเสียงลงคะแนนของประชาชน การตัดสินใจของศาลหรือการลงคะแนนเสียงของแต่ละสภาโดยแยกกันหรือทั้งสองสภารวมกัน ก็จะทำให้ผู้ริเริ่มนั้นไปไกลเกินขอบเขตของกฎหมาย การต่อสู้ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่นยุคใหม่ได้ต่อสู้กันเรื่องปัญหาของการให้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง ซึ่งถูกอิโตะกีดกันโดยจงใจให้ออกไปจากรัฐธรรมนูญ และด้วยเหตุนี้จึงเปิดช่องว่างไว้ให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางกฎหมาย⁴⁹ สำหรับเหตุผลข้อนี้ หลายกลุ่มและหลายพรรคซึ่งบางทีก็มีได้เป็นผู้แทนในสภาไดเอท และมักจะเป็นพรรคการเมืองมากกว่าที่เข้าร่วมมือกับขบวนการแรงงาน มีความกระตือรือร้นในการรณรงค์เพื่อขยายสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทน

เรื่องราวอื่น ๆ เกี่ยวกับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนในญี่ปุ่นนั้นจะแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในแนวทางนี้ ตามกฎหมายการ

⁴⁸ Reischauer, *op.cit.*, p. 77

⁴⁹ ในคำวิจารณ์เรื่องรัฐธรรมนูญ อิโตะได้เขียนไว้ว่า “ตั้งที่กล่าวไว้ในบทความนี้ ข้อกำหนดเกี่ยวกับการเลือกตั้งนั้น ได้ผ่านขึ้นไปยังบุคคลผู้มีความรู้ทางกฎหมายเป็นพิเศษ เพื่อว่าจะทำให้ง่ายในการเพิ่มเติมหรือแก้ไขตัดแปลงไปตามรูปแบบที่จะทำให้การเลือกตั้งลุล่วงไป เมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้นในอนาคต เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นที่พึงปรารถนาที่จะให้น่าปัญหาแห่งรัฐธรรมนูญมาครานี้มาเข้าระบอบวาระการประชุมของสภา Ito Hirobumi, *Commentaries on the Constitution of Japan*, Tokyo, 1931, edition, p. 67

เลือกตั้งเดิม ค.ศ. 1890 มีการจำกัดการออกเสียงลงคะแนนให้แก่บุคคลผู้ซึ่งเสียภาษีโดยตรงแก่ชาติ (คือภาษีที่ดิน ภาษีธุรกิจหรือภาษีรายได้) ไม่ต่ำกว่าสิบห้าเยนอย่างน้อยที่สุดเป็นเวลาหนึ่งปีมาแล้วก่อนถึงเวลาที่จะจัดรายชื่อผู้เลือกให้เรียบร้อย ในเวลานั้นประชาชนผู้เลือกตั้งมีจำนวน 460,000 คน เมื่อ ค.ศ. 1900 การปฏิรูปเกี่ยวกับการเลือกตั้งได้ลดคุณสมบัติเกี่ยวกับทรัพย์สินสำหรับผู้ออกเสียงลงคะแนนลงเป็นสิบเยนในการเสียภาษีของชาติโดยตรง (ในปี ค.ศ. 1899 ได้ลดลงเป็นห้าเยนแต่กลับขึ้นเป็นสิบเยนเมื่อ ค.ศ. 1900) ดังนั้น ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจึงเพิ่มขึ้นประมาณสามเท่าของจำนวนเดิม การปฏิรูปครั้งนี้สามารถลุล่วงไปได้เพราะพรรคการเมืองที่มีอยู่ ทั้งนี้ก็โดยการขยายจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามวิธีนี้ การปฏิรูปทำให้หลักของรัฐบาลมั่นคงขึ้น และส่งเสริมฐานะของพรรคการเมืองให้สูงขึ้น แต่การขยายสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งแก่ประชาชนผู้ไม่มีทรัพย์สินในประชามณนั้น เป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะกว้างขวางเกินกว่าที่สมาชิกหัวรุนแรงของสภาใดเอทที่มีมากกว่า หรือสมาชิกของกลุ่มแรงงานบางกลุ่มที่อยู่นอกสภาใดเอท ผู้บุกเบิกในขบวนการนี้คือ โออี เคนทาโร⁵⁰ ซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกหัวรุนแรงแต่แรก ๆ ของพรรค*จิยูโต* ในฐานะที่เป็นผู้นำของฝ่ายซ้ายที่แตกแยกออกไปจากพรรคเสรีนิยมหรือ*โทโฮ จิยูโต* เขาได้เป็นโฆษกคนแรกในเรื่องการให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแก่หญิงชายทั่วไป ขบวนการนอกขอบเขตรัฐบาล เพื่อการให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งแก่หญิงชายทั่วไปนี้ถูกนำมาพร้อมกับชื่อของบุคคลผู้ที่กระตือรือร้นมากที่สุดในขบวนการแรงงานและขบวนการของพวกสังคมนิยมไปอย่างช่วยไม่ได้ อาทิ นากามูระ ทาสะจิโร, คิโนซิตะ นาโอเยะ, คาทะยามา เซน และอาเบะ อิโสะ ความโกลาหล

⁵⁰ *Supra*, note 20

ครึ่งกลายเป็นเรื่องที่พูดกันมากที่สุดมาจนถึงสิ้นสุดสมัยเมจิ ในระหว่างรัฐบาลชุดที่สามและชุดสุดท้ายของคัตสึระ (ฤดูหนาว ค.ศ. 1912-13) การจลาจลที่ขยายวงกว้างและการปราบปรามของตำรวจชี้ให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างรัฐบาลและประชาชนในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาข้อ⁵¹ อย่างไรก็ตาม จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและภายหลังการจลาจลข้าวที่เลื่องลือ (ค.ศ. 1918) ได้ทำให้สิทธิพิเศษของรัฐบาลเทราอุจิ คลอน-แคลนอย่างแรงจนต้องกำหนดขั้นตอนเพื่อการปฏิรูปครั้งต่อไปในเรื่องสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง เมื่อ ค.ศ. 1920 มีการลดคุณสมบัติเกี่ยวกับทรัพย์สินจากสิบเป็นสามเยน จึงทำให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากกว่าสามล้านคน จะเป็นได้ว่าชนชั้นต่าง ๆ ที่ไม่มีทรัพย์สินยังคงถูกกีดกันจากการออกเสียงลงคะแนน การปฏิรูปเกี่ยวกับประชาชนผู้เลือกตั้งครั้งสุดท้ายเมื่อ ค.ศ. 1925 (การเลือกตั้งครั้งแรก ค.ศ. 1928) ยังผลให้เกิดการให้สิทธิออกเสียงแก่ชายทั่วไป ซึ่งนับว่าเป็นจุดสูงสุดในระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐสภาที่ญี่ปุ่นก้าวไปถึง

พรรคการเมืองและสภาไคเอท

ขอกลับไปกล่าวถึงพรรคการเมืองต่างๆ เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นที่ประจักษ์ว่าเมื่อตอนเปิดสภาไคเอท ค.ศ. 1890 พรรคจิยูโตและไคชินโต เดิมต่างพอใจที่จะแสดงบทบาทสงบนเฉยมากขึ้นในวิถีทางการเมืองของชาติ การยอมรับผลงานของอิโตะ คือเครื่องมือการปกครองแบบทันสมัย รวมทั้งสภาไคเอทที่มีกฎเกณฑ์อย่างกว้างขวางทั้งทางด้านอำนาจ

⁵¹ การจลาจลเหล่านี้ A. Morgan Young ใน *Japan in Recent Times*, 1912-16, New York, 1929, pp. 25-30 บรรยายไว้อย่างชัดเจน

นิติบัญญัติและอำนาจการคลัง⁵² ได้ลดฐานะพรรคการเมืองฝ่ายค้านเหล่านี้ให้ตกอยู่ในสภาพที่มึนงงที่เพียงก่อกวนบ้างเพื่อที่ตนจะได้รับส่วนแบ่งบางประการในการปกครองจริง ๆ หรือได้รับตำแหน่งในกระทรวงบางตำแหน่งเป็นรางวัลแทนที่จะทำหน้าที่ค้ำรัฐบาลซึ่งเป็นที่รู้ ๆ กันว่าเป็นวิธีการถืออำนาจของฝ่ายค้าน พรรคฝ่ายค้านกลับต่อต้านเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมให้ระบบราชการที่มีอำนาจเหนือกว่าแยกพรรคฝ่ายค้านต่าง ๆ ออกจากกัน ฉะนั้น ทั้ง ๆ ที่จำนวนพรรคฝ่ายค้านมีมากกว่าพรรครัฐบาลในสภาใดเอท แต่พรรคฝ่ายค้านนี้ก็แตกแยกกันและไม่มีประสิทธิภาพ นับตั้งแต่นั้นมา แม้ว่าจะมีหลายประเด็นที่พรรคฝ่ายค้านได้โจมตีรัฐบาลอย่างรุนแรงและขัดขวางรัฐบาลเพื่อที่จะบีบบังคับให้เลื่อนการประชุมสภาไปครั้งแล้วครั้งเล่า กระนั้นก็ตาม เกี่ยวกับความสำคัญขั้นต้นต่อรัฐบาลแล้ว เช่น นโยบายการขยายกองทัพบกและกองทัพเรือ พรรคต่าง ๆ ก็แทบจะไม่เข้มแข็งพอที่จะคัดค้านอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ เลย พฤติการณ์นี้ประจักษ์ชัดในการประชุมสมัยแรกของสภาใดเอทเมื่อมีการกำหนดขั้นตอนเพื่อให้ประนีประนอมทำนองเดียวกันนี้ในสมัยประชุมครั้งต่อ ๆ มา นักวิจารณ์ชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งได้บรรยายไว้ว่า “ในการประชุมสมัยแรกของสภาใดเอท (ค.ศ. 1890) พรรคฝ่ายค้านได้ตั้งงบประมาณค่าใช้จ่าย 80,000,000 เยน ลงประมาณสิบเปอร์เซ็นต์ เหตุผลในการเสนอตัดทอนรายจ่ายครั้งนี้ก็คือจะต้องฟื้นฟูฐานะทางการเงินของประเทศ มัตสึ มูเนมิตสึ รัฐมนตรีเกษตรและพาณิชย์ ผู้ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงานด้านสภาใดเอท ทำให้เกิด “การประนีประนอม” กับอริทางาก็ได้เป็นผลสำเร็จ และด้วยชัยชนะในการดึงเอาส่วนหนึ่งของพรรคกิจยูโตให้มาเป็นฝ่ายสภาล่าง จึงทำให้บังเกิดผลสำเร็จใน

⁵² ดู Quigley, *op.cit.*, p. 185; pp. 188-193; 231

การผ่านงบประมาณไปได้ เป็นที่โล่งใจของผู้มีอำนาจทางราชการด้วยการลดลงเพียง 6,500,000 เยน การประนีประนอมกันครั้งนี้ นับเป็นลงท้ายที่สุดในประวัติศาสตร์การปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่น เพราะนับเป็นครั้งแรกแม้ว่าจะนานมาแล้วที่ทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงและความพินาศของพรรคการเมืองในภายหลังต่อมา⁵³

รัฐบาลชุดต่อมาของ มัตสึคาตะ ซึ่งได้เห็นกลยุทธของรัฐบาลยามากาตะชุดก่อนว่าเกรงใจพรรคการเมืองฝ่ายต่อต้านมากเกินไป จึงได้ตกลงใจที่จะใช้นโยบายแข็งกร้าวแบบราชการ สภาไดเอทได้ยื่นกรานในเรื่องลดงบประมาณลงเป็นเงิน 7,900,000 เยน ซึ่งทำให้รัฐบาลต้องยุบสภาไดเอทลง การเลือกตั้งครั้งต่อมานับว่าเป็นการเลือกตั้งที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองของญี่ปุ่น ชินากาวา ยาจิโร รัฐมนตรีว่าการมหาดไทยได้สั่งให้ตำรวจคอยดูแลการเลือกตั้งให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่เป็นฝ่ายปรปักษ์ทุกคน ปราศัย การจลาจลที่เกิดขึ้นทั่วทั้งประเทศยังผลให้คนตาย 25 คนและบาดเจ็บ 388 คน⁵⁴ ความขุ่นแค้นของคนในชาติเรียกร้องให้ยุติวิธีการแบบขู่กรโชกของชินากาวาผู้ซึ่งได้ถูกบังคับให้ลาออกไป ส่วนอิโตะผู้ร่วมในการประนามการขู่เข็ญของรัฐบาลในการเลือกตั้ง ก็ยอมรับเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งที่สองใน ค.ศ. 1892 อิโตะต้องเผชิญกับปัญหาอย่างเดียวกันกับนายกรัฐมนตรีสองคนก่อนเกี่ยวกับการขอร้องของสภาไดเอทให้ลดค่าใช้จ่ายของรัฐบาล อิโตะได้หลีกเลี่ยงนโยบายลากถางเกี่ยวกับการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่รัฐบาลยามากาตะชุดแรกนำมาใช้ และหลีกเลี่ยงวิธีการขู่กรโชกให้กลัวของตำรวจที่มัตสึคาตะใช้ด้วย แต่ได้นำเอาวิธีซึ่งทำให้แม้แต่เสียงกระซิบของ

⁵³ Iizawa Shoji, *Politics and Political Parties in Japan*, The Foreign Affairs Association of Japan, Tokyo, 1938, p. 17. กุ Iwasaki, *op.cit.*, p. 90 ด้วย

⁵⁴ Uyehara, *op.cit.*, p. 222.

ฝ่ายค้านในปัญหาสำคัญเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายด้านกองทัพบกและกองทัพเรือก็พลอยเจียบเสียงลงไปอย่างได้ผล โดยทันทีนั่นเอง อิโตะก็ปลอดภัยจากการถูกโจมตีด้วยการนำพระราชสาส์นขององค์พระจักรพรรดิมาอ่านในสภาล่าง ซึ่งทำให้สภาไม่มีทางเลือกอื่นใดเลยนอกจากต้องน้อมรับตามเจตนารมณ์ของรัฐบาล⁵⁵ พระราชสาส์นขององค์พระจักรพรรดิแสดงถึงความไม่พอพระทัยพวกที่ฝักใฝ่แรงให้ถวายฎีกาแด่พระองค์ และทรงเตือนให้ร่วมปรองดองกันระหว่างรัฐบาลและพรรคต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของชาติ ในขณะเดียวกันก็ได้มีประกาศตั้งกองทุนหลวงประจำปี ๆ ละ 300,000 เยนโดยให้ลดค่าใช้จ่ายของพระราชสำนักพระจักรพรรดิลง และให้ใช้ในการขยายกองทัพเรือเป็นเวลาหกปีติดต่อกัน อีกทั้งยังทรงมีบัญชาให้ข้าราชการทุกคนสละเงินเดือน 10% เพื่อการนี้ด้วย “ในการปฏิบัติตามพระราชกระแสรับสั่งครั้งนี้ สภาล่างซึ่งรับคำสั่งของรัฐบาลที่จะแก้ไขภารกิจต่าง ๆ ของตนและลดค่าใช้จ่ายขณะนั้นลงก่อนสมัยประชุมครั้งต่อไป ได้ผ่านงบประมาณด้วยการลดลงเท่าที่รัฐบาลสามารถตกลงใจที่จะยอมตาม”⁵⁶

สืบเนื่องจากการประนีประนอมของพรรคฝ่ายค้านต่าง ๆ ซึ่งมีพรรคจิยูโตเป็นพรรคที่แข็งแกร่งที่สุด การกล่าวหาเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่มุ่งตรงไปยังบุคคลที่สนับสนุนพรรคจิยูโตอย่างเต็มที่และโฮชิ ไทรุ ประธานสภาล่างนั้น ก่อให้เกิดการตำหนิติเตียนและการขับไล่โฮชิ ไทรุ ชำยัง ทำให้พรรคจิยูโตแตกแยกออกเป็นสองฝ่าย หนึ่งในสองพวกที่แตกแขนงออกมาจากพรรคใหญ่ได้แสดงความประสงค์ที่จะเข้าร่วมกับฝ่ายรัฐบาล ซึ่งผลก็

⁵⁵ Iizawa, *op.cit.*, p. 18. McLaren, *Political History*, etc., pp. 220-1; Uyehara, *op.cit.*, p. 224.

⁵⁶ Ukita, Itagaki and Okuma in *Fifty Years of New Japan*, Vol. I, p. 169.

คือในที่สุด อีทากิ ได้เข้าร่วมฝ่ายรัฐบาลเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1896 การคัดค้านรัฐบาลด้วยประการทั้งปวงอย่างรุนแรงจึงได้ยุติลงเมื่อ ค.ศ. 1894 ขณะที่สภาไดเอทเห็นชอบด้วยอย่างเป็นเอกฉันท์กับงบประมาณ 150,000,000 เยน พฤติการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงชัยชนะอย่างเด็ดขาดของระบบราชการที่มีต่อพรรคฝ่ายค้านต่าง ๆ ในขณะเดียวกันสงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1894-5 ก็ได้ทำให้ทุกพรรคหันหน้าเข้าหากันในการตกลงร่วมกับรัฐบาล เมื่อ ค.ศ. 1898 ผู้นำพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่มีระบบราชการครอบงำอยู่มีความหวาดกลัวน้อยมากจนยอมให้ อีทากิ และ โอคุมา จัดตั้งรัฐบาลซึ่งก็อยู่มาได้เพียงสองสามเดือน ปัญหาเฉียบพลันที่ทำให้รัฐบาลต้องลาออกก็คือสุนทรพจน์ของโอซากิ ยุคิโอะ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ในสุนทรพจน์เขาได้กล่าวตำหนิอำนาจของพวกเจ้ารวยในทางการเมือง ในการปาฐกถาที่สมาคมการศึกษาของหลวง (Imperial Education Association) โอซากิ ยุคิโอะ ได้กล่าวว่า “สมมติว่าท่านฝันเห็นญี่ปุ่นรับเอาระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐมาใช้ พวกमितซึหรือมิตสึบิชิก็คะกลายเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีไปทันที”⁵⁷ โอซากิ ยุคิโอะ ได้ตกอยู่ใต้การวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงที่สุดในทันทีทันใดสำหรับคำกล่าวแม้โดยสมมติก็ตาม ว่าญี่ปุ่นอาจจะเป็นสาธารณรัฐ และด้วยเหตุนี้เองรัฐบาลจึงต้องลาออก อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจจริง ๆ ในคำกล่าวของเขามิได้อยู่ที่การปลั่งปากอันเป็นคราวเคราะห์ของเขา แต่ที่ว่าอยู่ที่ทำให้หลักฐานในเรื่องอำนาจของพวกเจ้ารวยที่กำลังมีเพิ่มขึ้นในวงการเมืองของญี่ปุ่น

สืบเนื่องจากสงครามจีน ญี่ปุ่น ค.ศ. 1894-5 ยามากาตะ ได้สร้างฐานะของระบบราชการให้แข็งแกร่งขึ้นอีกมากในขณะที่ขัดขวางพรรคต่าง ๆ

⁵⁷ Uychara, *op.cit.*, p. 239

โดยใช้ระเบียบการแต่งตั้งข้าราชการพลเรือนและระเบียบการเกษียณอายุราชการ ซึ่งตั้งใจจะให้ระเบียบนี้กีดกันคนในพรรคที่ไม่มีประสบการณ์มาก่อนเข้ามาเป็นข้าราชการ⁵⁸ ในขณะเดียวกัน ยามาคาตะ ก็ได้สร้างฐานะของกองทัพบกให้แข็งแกร่งขึ้นโดยการออกพระราชบัญญัติ ค.ศ. 1895 ซึ่งจำกัดตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหมและกองทัพเรือให้เป็นตำแหน่งนายพลเอก และนายพลเรือเอกที่อยู่ในบัญชีนายทหารประจำการเท่านั้น และโดยการตั้งสภาที่ปรึกษาสูงสุดฝ่ายทหารเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1898 มาบัดนี้ โอโตะเริ่มหวาดวิตกในอำนาจที่เพิ่มขึ้นของยามาคาตะ และพรรคพวกของเขาขึ้นแล้ว และได้พยายามอย่างยิ่งยวดที่จะยึดตำแหน่งสำคัญในการปกครอง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นของเขากลับคืนมา ด้วยวัตถุประสงค์ข้อนี้เอง เขาจึงตัดสินใจก่อตั้งพรรคขึ้น ซึ่งจะทำหน้าที่ยับยั้งอิทธิพลของยามาคาตะ เมื่อถึงระยะนี้ โอโตะจึงมิได้เลิกที่จะเป็นข้าราชการหรือมิได้แสดงความปรารถนาที่จะริเริ่มการปฏิรูปสำคัญ ๆ ใด ๆ ขึ้นเลย วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของโอโตะดูเหมือนจะทำให้การปฏิรูปการปกครองบางประการมีผลเพิ่มจากบรรดาจุดมุ่งหมายอื่น ๆ แล้ว ยังจะเป็นการกีดขวางความเจริญก้าวหน้าต่อไปของกลุ่มยามาคาตะในการแสวงหาพรรคที่จะมาสนับสนุนตน โอโตะได้เลือกพรรค *เคนเซอิโต* ที่เคยรวมอยู่กับพรรค *จิยูโต* และ *ไคชินโต* ซึ่งเป็นพรรคที่โอคุมาได้แยกตัวออกมาเพื่อนำพรรค *เคนเซอิฮอนโต* ของเขาเอง จากพรรคอื่นไม่มีแบบแผนแน่นอนจัดเข้ามารวมอยู่ในพรรค *เคนเซอิโต* ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ที่แยกออกมากจากพรรค *จิยูโต* เดิม ทั้ง ๆ ที่การต่อสู้กันภายในพรรคเป็นแบบอย่างที่แข็งแกร่งที่สุดของลัทธิเสรีนิยมในการเมืองญี่ปุ่นสมัยแรก ๆ ก็ยังมีการจัดตั้งพรรค *เซยูไคชิน* การณ์นี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง

⁵⁸ Takekoshi Yosaburo, Prince Saionji, Tokyo, 1933, p. 162.

ขั้นสุดท้ายของพรรคเสรีนิยมเก่ามาเป็นพรรคของพวกเขาเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ ซึ่งมีข้าราชการที่ทรงอำนาจเป็นผู้นำโดยมีแผนซึ่งตรงกันข้ามกันมากกับแนวนโยบายของพรรคจิตูโตเดิม⁵⁹ ทั้งนี้แสดงให้เห็นชัดว่า ลักษณะสองด้านของพรรคจิตูโตตามที่ได้รวมเอาทั้งพวกเขาเจ้าของที่ดินและชาวนาเข้ามาไว้นั้นได้ก่อให้เกิดการขัดแย้งอันจบลงด้วยชัยชนะอย่างเด็ดขาดของฝ่ายแรกได้อย่างไร สำหรับทศวรรษต่อมาหรือประมาณ ๆ นั้น การเมืองญี่ปุ่นมีแต่การชักโยอยู่เบื้องหลังของฝ่ายข้าราชการของกลุ่มยามากาตะ ซึ่งมีคัตสึระเป็นผู้นำต่อต้านกลุ่มที่เป็นสายกลางมากกว่า อันมีไซอนจิเป็นหัวหน้า ไซอนจิสืบตำแหน่งผู้นำพรรค *เซยูไค* ต่อจากอิโตะ ความแตกต่างอย่างสำคัญซึ่งแยกทั้งสองกลุ่มนี้ออกจากกันมีเพียงเล็กน้อยจนกระทั่งสมัยระหว่างสงครามรัสเซีย - ญี่ปุ่นและสงครามโลกพลอยได้ชื่อว่าเป็นช่วงสมัยแห่งการประนีประนอมระหว่างคัตสึระกับไซอนจิ โดยที่คัตสึระเป็นตัวแทนของระบบราชการ และพรรค *เซยูไค* เป็นตัวแทนผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจและที่ดิน

นโยบายต่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างชาติ

เราจะขอย้อนกลับมาถึงนโยบายต่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างชาติอันเป็นหัวข้อที่สัมพันธ์กับกิจการภายในประเทศอย่างใกล้ชิดมากจนต้องขออธิบายสักสองสามหน้าสุดท้ายถึงเรื่องการประนีประนอมกันระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ กับระบบราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับปัญหาการขยายกองทัพบกและกองทัพเรือ หัวข้อที่เกี่ยวกับเรื่องนี้คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

⁵⁹ ใน McLaren (*Political History*, etc., pp. 263-7) ปรากฏว่ามีกรยกเอาคำกล่าวของอิโตะตรงตามคำพูดทุกตัวอักษรอย่างยาวเหยียดในการก่อตั้งพรรค *เซยูไค* มาเสนอไว้

ทั้ง ๆ ที่ญี่ปุ่นมีทรัพยากรธรรมชาติน้อย ญี่ปุ่นสมัยเมอิจิก็นำเอา ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่น้อยนั้นมาใช้ได้เกือบทั้งหมด อาทิ การอยู่อย่าง โดดเดี่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์ห่างจากประเทศมหาอำนาจ ความอดสาหัสวิริยะ อดทนของประชาชนและเจตนารมณ์ที่ไม่มีใครสามารถเอาชนะได้ในอันที่จะ เรียนรู้และปรับศิลปวิทยาการเหล่านี้ให้เข้ากับความต้องการของตน ซึ่ง จำเป็นสำหรับการสร้างสังคมสมัยใหม่ให้ทันสมัย คำขวัญของนักปฏิรูปสมัย เมอิจิที่ว่า “ซอนโน โจอิ” (จงเทอดทูนพระเจ้าพรตและขับไล่คนป่าเถื่อน ออกไป) ได้ใช้เป็นเสียงเรียกร้องร่วมกันอย่างพิเศษในการต่อสู้เพื่อปลด อำนาจของผู้ที่ไม่มีความสามารถสมัยศักดินา และปลดการกุ่มอำนาจของพวก นายทุนชาวต่างประเทศก่อนที่จะกลายเป็นการคั่นบีบแบบที่เคยบีบประเทศจีน อย่างหนักมาแล้ว ภายหลังจากที่ *บากู* / โคะนล้มไปแล้ว คำขวัญนี้ก็เลือนหายไปด้วย มีคำขวัญใหม่เกิดขึ้นแทนว่า “ฟุโคคุ เคียวเฮอิ” (ประเทศที่ร่ำรวย และการป้องกันที่เข้มแข็ง) คำขวัญนี้ได้กลายเป็นความจริงตามนโยบายของ รัฐบาลในการให้รัฐควบคุมอุตสาหกรรมและการปรับปรุงประเทศให้เป็น อุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วโดยใช้วิธีการให้เงินอุดหนุนพร้อมกับการหนุนบำรุง อย่างเอาใจใส่ระแวงระวังในด้านอาวุธยุทธโศปกรณ์และอุตสาหกรรมทางด้าน ยุทธศาสตร์ ยิ่งกว่านั้น ผู้นำของกองทัพในญี่ปุ่นสมัยใหม่มิใช่เป็นคนล้าหลัง ในการทำหน้าที่ที่มีต่อรัฐให้ลุล่วงไป ด้วยภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของ ชนชั้นนักรบ *ซันยอโด* ที่ยังจารึกอยู่ในจิตใจของคนทั่วไป และภัยอันตรายต่าง ๆ ที่ประเทศต้องเผชิญในหลาย ๆ ทศวรรษที่ผ่านมาของสมัยศักดินาก็ยังคง ประทับอยู่ในความทรงจำ ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าผู้นำที่สามารถที่สุดในระบบ ราชการที่ทันสมัยซึ่งมาจากชนชั้นซามูไรจะทอดทิ้งงานการสร้างสรรกองทัพ- บกและกองทัพเรือที่ทันสมัยไปได้

จนกระทั่ง ค.ศ. 1872 กองทัพของญี่ปุ่นเพิ่งแต่ประกอบด้วยกองทหารสำคัญ ๆ ที่ตั้งอยู่ในเมืองใหญ่ต่าง ๆ และกองทหารรักษาพระองค์จักรพรรดิซึ่งตั้งอยู่ในเมืองหลวง กองทหารเหล่านี้มาจาก ฮัน ซามูไรเดิม ซึ่งส่วนใหญ่มาจากฝ่ายที่ต่อต้านโตคุกาวา กองทัพนี้มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะคุ้มกันรัฐบาลที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ให้พ้นจากการถูกรัฐประหาร หรือสงครามกลางเมืองโค่นล้ม ความสามารถของกองทัพในอันที่จะปราบปรามการจลาจลชาวนาหรือซามูไรมีเพิ่มขึ้นจากการปฏิรูปภายหลังการออกประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารทั่วไปครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1873⁶⁰ กองทัพที่ได้รับการปรับปรุงให้เข้มแข็งขึ้นใหม่นี้ได้เผชิญกับการทดสอบอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรกในการปราบปรามการจลาจลซัดสึมา เมื่อ ค.ศ. 1877 ชัยชนะของกองทหารเกณฑ์จากชนทุกชั้นมีอาวุธและเครื่องมือที่ทันสมัย (เช่น โทเรล) ในการเผชิญกับการต่อต้านอย่างดื้อรั้นของพวกซามูไรเกณฑ์ ยุคศักดินาที่ล้าสมัยและปราชัยโดยสิ้นเชิงแล้ว หลังจากการจลาจลครั้งนี้ ก็มิได้มีการต่อต้านอย่างรุนแรงกับรัฐบาลโดยใช้อาวุธเกิดขึ้นภายในประเทศอีกเลย ดังนั้น การปรับปรุงและการขยายกองทัพใหม่ทั้งหมด ตั้งแต่ ค.ศ. 1882 ถึง ค.ศ. 1884 และการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการเกณฑ์ทหารใน ค.ศ. 1883 จึงเกิดขึ้นเพื่อที่จะทำให้กองทัพมีความพร้อมที่จะเผชิญกับวิกฤตการณ์หรือเหตุการณ์อื่นใดที่นอกเหนือไปจากเหตุการณ์ภายในประเทศเอง การปฏิรูปในปี ค.ศ. 1882 ครั้งนี้ ซึ่งบังเกิดผลเต็มที่ใน ค.ศ. 1884 นั้นแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับกำลังของกองทหารประจำการก่อนหน้านี้ที่จะมีการปฏิรูป กองทัพเมื่อ ค.ศ. 1879 นั้น

60 ที่ว่ากองทัพมีกำลังทั้งสิ้น 400,000 คน จึงเพียงพอที่จะป้องกันสงครามกลางเมืองมิให้เกิดขึ้นเท่านั้น Major - General T. Kono อธิบายไว้อย่างชัดเจนใน "The Japanese Army," in *Western Influences in Modern Japan*, Japanese Council, Institute of Pacific Relations, Tokyo, 1929, Vol.II, No.18, p. 6

ประกอบด้วย กองทหารราบ 16 เรนทาคิ (กรม) กองทหารม้า $1\frac{1}{3}$ ไซทาคิ (กองพัน) กองทหารปืนใหญ่ 10 ไซทาคิ เหล่าทหารช่าง $3\frac{1}{3}$ ไซทาคิ กองพลที่ประกอบด้วยเหล่าต่าง ๆ 1 ชูทาคิ (กองร้อย) และ 2 โซทาคิ (กองเรือรบ) โครงการ ค.ศ. 1882 จัดให้มีดังนี้ กองทหารราบ 28 เรนทาคิ กองพลที่ประกอบด้วยเหล่าต่าง ๆ 14 ชูทาคิ หรือ 7 ไซทาคิ นอกจากนี้แล้วก็มี ทอนเดน-เฮอิ (ทหารรับจ้างหรือกองทหารอาสาสมัครชายแดน) ซึ่งก็มีได้เคยใช้เลยตั้งแต่ก่อตั้งขึ้นมา กองทหารนี้ประกอบด้วย กองทหารราบ 4 ไซทาคิ กองทหารม้า 1 ทาคิ (เหล่า) เหล่าทหารปืนใหญ่ 1 ทาคิ และเหล่าทหารช่าง 1 ทาคิ⁶¹

⁶¹ Izu Kimio and Matsushita Yoshio, *Nihon Gunji Hattatsu Shi* (History of Japanese Military Development), Tokyo, 1938, pp. 196–7 เกี่ยวกับเรื่องการขยายกองทัพและการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยการเกณฑ์ทหาร ดู Yamagata Aritomo, "The Japanese Army" in *Fifty Years of New Japan*, Vol. 1, pp. 207–9

คำที่ใช้เกี่ยวกับคำศัพท์ทางทหารของญี่ปุ่นมีอยู่ใน J.C. Balet, *Le Japon Militaire*, Yokohama and Paris, 1910, pp. 100 *et seq.* คำศัพท์บางคำที่ตรงกันมากกว่า ก็ให้ไว้เพื่อความสะดวกแก่ผู้อ่าน เช่น

- กนตัน : กองทัพ รวมตามสถานะการณ์โดยมีส่วนประกอบต่าง ๆ กัน
 ชิตัน : กองพลใหญ่ เป็นหน่วยอิสระที่สูงและมีอำนาจเต็มที่ ประกอบด้วยอาวุธและทหารประจำการทั้งหมด
 เรียวตัน : กองพลน้อย ชั้นที่สองสำหรับมารวมกันในภาวะปัจจุบัน กองทหารงานหน่วยทหารม้าบางหน่วยและกองทหารปืนใหญ่ ปืนกลหนักหรือปืนกลเบา
 เรนไต : กรมทหาร ชั้นสามแบ่งย่อยจากกองพลน้อยเป็น 2 หรือ 3 ส่วน
 ไคไต : กองพันทหารราบ ทหารช่าง ทหารฝึกหัด วิศวกรรถไฟ และกลุ่มทหารปืนใหญ่
 จุไต : กองร้อยทหารราบ กองพันทหารม้า กองร้อยปืนใหญ่
 โซไต : เหล่าทหารราบ เหล่าทหารม้า เหล่าทหารปืนใหญ่

ในเลี้ยวเวลาใดเวลาหนึ่งที่มีการรบอาจเกิดขึ้นได้นั้น จอมพลยามากาตะบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์การทหารของญี่ปุ่นกล่าวไว้ว่า “ในระหว่างนั้น ทำที่อันห้าวหาญของชาวจีนที่มีต่อเกาหลี ซึ่งเป็นการขัดต่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นนายทหารของเราว่าสงครามใหญ่กำลังจะเกิดขึ้นในผืนแผ่นดินใหญ่ไม่ช้าก็เร็วและทำให้นายทหารเหล่านั้นพากันชวนขวยที่จะแสวงหาความรู้ทางด้านการทหาร เพราะเขาเหล่านั้นยังไม่พร้อมพอที่จะเผชิญกับสงครามบนแผ่นดินใหญ่”⁶²

ในเวลาเดียวกันก็ได้เริ่มมีการขยายกองทัพเรืออย่างเร่งรีบ โครงการขยายกองทัพเรือใน ค.ศ. 1882 กำหนดให้สร้างเรือ 48 ลำใน 8 ปี แต่กระนั้นก็ยังนับว่าเป็นการล่าช้าเกินไป ดังนั้น ใน ค.ศ. 1886 โดยการจำหน่ายพันธบัตรเพื่อบำรุงกองทัพเรือ จึงสามารถเพิ่มจำนวนเรือขึ้นเป็น 54 ลำ⁶³ ข้อเท็จจริงเหล่านี้แสดงว่า บรรดาผู้นำสมัยเมอิจิ ต่างเข้าใจในสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์และการกระทำที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ได้อย่างกระจ่าง นับเป็นเวลาหลายชั่วคนทีเดียวที่เกาหลีเป็นสาเหตุแห่งการขัดแย้งระหว่างจีนและญี่ปุ่นอยู่เสมอ ๆ เหตุการณ์ในการแข่งขันอีกครั้งหนึ่งเพื่อการมีสิทธิบังคับบัญชาเกาหลีในปี ค.ศ. 1884 อาทิเช่น รัสเซียซึ่งจบลงด้วยสนธิสัญญาพาณิชย์กับเกาหลีในปีนั้นเอง และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ “สนธิสัญญาพาณิชย์ทางบก” ค.ศ. 1888 ได้ทำให้ชาวญี่ปุ่นวิตกกังวลมากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับชะตากรรมของคาบสมุทรเกาหลี⁶⁴ ผู้สนับสนุนการส่งกองทัพไปเกาหลีใน ค.ศ. 1872-3 เป็นฝ่ายปราชัยในโครงการของตนเนื่องจากผู้ถือ

⁶² Yamagata Aritomo, in *Fifty Years of New Japan*, Vol. 1, p. 208

⁶³ ความสนใจอย่างละเอียดเกี่ยวกับการขยายกองทัพเรือครั้งนี้ปรากฏอยู่ในบทความของ Count Yamamoto Gomei, ‘The Japanese Navy,’ *Ibid.*, p. 226

⁶⁴ Soyeshima Taneomi ‘Japan’s Foreign Relations,’ *Ibid.*, Vol 1,

ยังเขียนประเทศตระหนักรู้ว่าญี่ปุ่นยังไม่พร้อมที่จะขยายอำนาจเช่นนั้น เพราะญี่ปุ่นยังคงขาดกองทัพบกและกองทัพเรือที่ทันสมัยและขาดโรงงานอุตสาหกรรมที่เติบโตมีความสามารถพอที่จะผลิตอาวุธสงครามหรือการนำเงินตราต่างประเทศเข้าด้วยการส่งสินค้าออกเป็นจำนวนมาก เมื่อประเทศต้องการให้มีสิ่งจำเป็นเหล่านี้ และเมื่อประเทศมหาอำนาจต่างชาติเช่นอังกฤษต่างยินดีที่จะวางตัวเป็นกลางหากมิได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคจริง ๆ แล้วบุคคลบางคนที่เคยขัดขวางการส่งทหารไปเกาหลีเมื่อยี่สิบปีก่อนหน้าโน้น มาบัดนี้⁶⁵ ได้มองเห็นทางที่จะเอาชนะราชวงศ์ชิงที่อ่อนแอโดยมีต้องเสียอย่างมากมายเลย การคาดคะเนของบุคคลเหล่านั้นเป็นไปอย่างถูกต้อง แม้กระทั่งการคาดถึงอุปสรรคบางประการเช่น การแทรกแซงของสามมหาอำนาจใน ค.ศ. 1895⁶⁵ คือ เยอรมนี รัสเซีย และฝรั่งเศส เมื่อประเทศมหาอำนาจเหล่านี้บังคับให้ญี่ปุ่นต้องสละแหลมเลียวตุง

การต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระของชาตินำไปสู่การขยายอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างไร

ความสำนึกในเรื่องชาติซึ่งต้นตัวมาจากการต่อสู้เพื่อการฟื้นฟูและจากการคุกคามของต่างชาติที่รุกร้าเข้ามาค่อย ๆ ซึมแทรกเข้าไปในทุกชนชั้นของสังคมเมื่อสมัยเมอิจิตอนต้น ๆ และทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเนื่องจากความพยายามอย่างยากลำบากในการแก้ไขสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็ได้รับผลสำเร็จเมื่อ ค.ศ. 1889 ในระหว่างนั้นลัทธิทุนนิยมของญี่ปุ่นได้ผ่านพ้นระยะขั้นตอนการก่อตั้งมาแล้ว พลดเปลื้องจากระยะแรกของความ

⁶⁵ H.B. Morse, *International Relations of the Chinese Empire*, London and New York, 1981 Volume III, p. 47

เป็นอิสระทางด้านพิภคัตราภาวีสกุลการ และด้วยเหตุนี้จึงเป็นการบังคับให้ดำเนินงานสองด้านในขณะเดียวกัน ด้านภายในประเทศ งานของรัฐบาลก็คือการเร่งรัดปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมและการพัฒนาตลาดค้าภายใน ส่วนด้านการต่างประเทศ งานของรัฐบาลก็คือให้ได้มาซึ่งการรับรองว่าเป็นมหาอำนาจชาติหนึ่ง อันเป็นจุดมุ่งหมายที่จะทำให้เกิดการแก้ไขสนธิสัญญาโดยอัตโนมัติ สิทธิพิเศษทางการค้าอย่างดีขึ้น แม้จนกระทั่งการเป็นพันธมิตรกับประเทศมหาอำนาจบางประเทศ ปัญหาภายในและภายนอกทั้งสองประการนี้ เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกันมากที่สุดจนบังคับให้วิทยาการด้านประวัติศาสตร์ต้องมาอภิปรายปัญหาทั้งสองนี้อย่างเอกเทศโดยไม่พยายามนำเอามาเกี่ยวโยงกัน เสมือนหนึ่งว่านโยบายต่างประเทศนั้น ๆ สามารถนำมาใช้หรือทิ้งไปโดยไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ตามความพอใจหรือความปรารถนาของบรรดารัฐบุรุษหรือนายพลต่าง ๆ ที่แท้จริงแล้ว วิวัฒนาการขององค์การทางด้านสังคมของญี่ปุ่นรวมกับอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศที่บีบคั้นอยู่เรื่อย ๆ บังคับให้ญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต้องขยายตัวอย่างสุดเหวี่ยงในการแสวงหาตลาดค้าต่างประเทศ เมื่อคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ไม่ได้รับจากตลาดค้าภายในที่แคบ และในการแสวงหาวัตถุดิบราคาถูกที่จำเป็นซึ่งญี่ปุ่นไม่มี ทั้งนี้เพราะภูมิศาสตร์มีส่วนประกอบ ด้วยเหตุนี้ ประเทศต่าง ๆ ซึ่งบีบบังคับญี่ปุ่นในช่วงระหว่างสมัยฟื้นฟูเป็นเวลาแห่งความวุ่นวาย ให้ญี่ปุ่นจัดการบ้านเมืองให้เป็นระเบียบ ให้พิจารณาถึงเรื่องการป้องกันประเทศเป็นประการแรกและประการสุดท้ายในฐานะเป็นหลักประกันเอกราชของตน และสำหรับการป้องกันเหล่านี้ ก็จะต้องสร้างเสริมอุตสาหกรรมซึ่งจะเป็นความแข็งแกร่งของระบบการทหารสมัยใหม่ มาบัดนี้ประเทศเหล่านี้จึงต้องได้เห็นการปรากฏตัวของญี่ปุ่นจากสภาพที่อยู่ได้อำนาจเสมือนเป็นอาณานิคมนั้น

กลับก่อตัวขึ้นมาอยู่ในฐานะที่จะเรียกร้องให้มีสภาวะทัดเทียมกันได้ด้วยตัวของตัวเอง เมื่อได้เข้าสู่หนทางของการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยและให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมแล้ว ผู้วางแผนนโยบายของญี่ปุ่นก็ได้เห็นว่าหากญี่ปุ่นจะหลีกเลี่ยงชะตากรรมแบบจีนหรืออียิปต์แล้ว ญี่ปุ่นจะต้องรับเอาวิธีการทางการเมืองและนโยบายเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นมาใช้ ประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นต้องรับผิดชอบในเรื่องการตื่นขึ้นอย่างกระทันหันของญี่ปุ่น และในเรื่องการทำให้ประเทศจีนบางส่วนกลายเป็นอาณานิคม ประวัติศาสตร์เป็นรายงานที่ไม่มีการผ่อนผันใด ๆ เลย และบทเรียนทั้งหมดของประวัติศาสตร์ก็ได้เตือนรัฐบุรุษสมัยเมจิว่าจะไม่มีการสร้างประเทศแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ ระหว่างการมีฐานะเป็นประเทศที่ตกอยู่ใต้อำนาจกับการเป็นจักรวรรดิที่มีชัยชนะและเจริญรุ่งเรือง ซึ่งความรุ่งโรจน์ของจักรวรรดินี้หากถอดความตามเคลมมิงโซ นักสังคมนิยมแล้ว ก็จะต้องมีความยากแค้นแสนสาหัสเจือปนอยู่ด้วย

ด้วยเหตุนี้ งานขั้นต้นในนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นในช่วงสามสิบปีแรกของสมัยเมอิจิจึงได้แก่การเลิกสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาค ซึ่งเป็นเครื่องหมายของประเทศที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของต่างชาติ ขอย้อนกลับไปต่อนั่นที่ญี่ปุ่นจะได้ก้าวเข้ามาถึงสถานะของประเทศที่มีอำนาจอย่างอิสระซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงความอับอาย ความทลายนะ และการยอมแพ้แก่อำนาจ

66 ที่ว่าการแก้ไขสนธิสัญญาอันไม่เสมอภาคซึ่งได้ลงนามกันเมื่อปลายสมัย *บากูfu* เป็นงานชิ้นสำคัญของวงการทูตสมัยเมอิจินั้น เป็นข้อยืนยันของนักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นส่วนมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดมีอยู่ในหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การทูตของญี่ปุ่น ในบทที่เกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญาของ Watanabe Ikujiro, *Nihon Kinsei Gaiko Shi* (Diplomatic History of Modern Japan), Tokyo, 1938, pp.

ของต่างประเทศอันอาจเกิดขึ้นได้ ในขณะที่ยังคงดำเนินงานอย่างชาญฉลาด ไปตามวิถีทางที่ผู้นำสมัยเมอิจิกำหนดแผนภูมิให้ ย่อมหมายถึงการขยายตัว ไปตามทิศทางเดียวที่ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์อำนวยให้เท่านั้น อาทิ แผ่นดินใหญ่เอเชียที่ซึ่งประชากรครึ่งหลักครึ่งต้น กำลังตื่นตัวอย่างร้อนรน เพราะการคุกคามของมหาอำนาจชาติตะวันตก ผู้นำของญี่ปุ่นสมัยเมอิจิมองไม่เห็นเหตุผลใดที่จะละเว้นจากการรุมแย่งเพื่อแบ่งแยกประเทศจีน และถ้าหากมีความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ ตลาดค้าภายในอันแคบ รวมทั้งวัตถุดิบอันจำเป็นที่หายาก จะถือเป็นสาเหตุได้แล้ว ก็สมควรที่ญี่ปุ่นจะได้รับโอกาสมากกว่ามหาอำนาจอื่น ๆ⁶⁷ ดังนั้น ด้วยเจตนาที่มีอยู่อย่างสลับซับซ้อน หลายประการอันรวมถึงความต้องการตลาดค้าต่างประเทศและวัตถุดิบ ความเกรงกลัวอิทธิพลรัสเซียที่อยู่ใกล้ ๆ กัน และความปรารถนาที่จะมีสถานภาพเป็นประเทศมหาอำนาจ ญี่ปุ่นจึงประสบผลสำเร็จเป็นประเทศที่ทันสมัยจากการประลองกำลังครั้งแรกนี้

อย่างไรก็ตาม トラบเท่าที่ญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องกับ การที่ญี่ปุ่นไม่สามารถหยุดยั้งอยู่กลางคันระหว่างการเป็นประเทศผู้พิชิตกับประเทศที่ถูกพิชิต และการที่การต่อสู้อย่างรุนแรงเพื่อความเป็นเอกราชของชาติซึ่งโดยเหตุผลแล้วนำไปสู่ลัทธิการขยายตัวนั้น ปรากฏเห็นเด่นชัดได้จากข้อเท็จจริงที่ว่าญี่ปุ่นอยากได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศจีนก่อนที่ตนเองจะสลัดตัวให้พ้นจากสิทธิพิเศษของต่างชาติทำนองเดียวกันที่มีอยู่ใน ประเทศของตน ถ้าพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่ง พฤติการณ์นี้ทำให้ข้อสมมติฐานอีกประการหนึ่งของหนังสือนี้กระจ่างขึ้นว่า ความล่าช้าในการเข้ามาสู่วงการชาติมหาอำนาจของญี่ปุ่นได้ทิ้งรอยอันลบเลือนมิได้ไว้ในโครงสร้างของชาติ ของสังคม และของ

⁶⁷ *Infra*, p. 310

รัฐบาลและยังของนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นอีกด้วย ญี่ปุ่นได้สร้างประเทศทันสมัยขึ้นแล้วและได้เริ่มอุตสาหกรรมต่าง ๆ จากรากฐานการมีตลาดภายในประเทศอย่างแคบมาก ในขณะที่ชาติอื่น ๆ ซึ่งเก็บเกี่ยวผลประโยชน์มาตลอดช่วงสมัยอาณานิคมทางการค้าแบบเก่ามานาน ได้เจริญรุ่งเรืองมาแล้วจากระบบทุนนิยมทางการค้าแบบเสรีในสมัยต้น ๆ และกำลังย่างเข้าสู่ยุคจักรวรรดินิยมอันรุ่งเรืองถึงขีดสุด ซึ่งเห็นได้จากการมีอาณานิคมและมีเขตอิทธิพลมากมาย เราได้เห็นมาแล้วว่าญี่ปุ่นได้ย่นการพัฒาที่ต้องใช้เวลาตลอดศตวรรษหรือมากกว่านี้ให้เป็นประเทศมหาอำนาจทุนนิยมอย่างไร โดยผ่านพ้นจากแบบฉบับที่เข้มงวดของลัทธิพาณิชย์นิยมระหว่างเมืองแข่งกับประเทศ มาเป็นองค์กรทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย การควบคุมแบบผูกขาดในด้านอุตสาหกรรมของเอกชนและอุตสาหกรรมสำคัญ ๆ ที่รัฐควบคุม ฉะนั้น จึงไม่เปิดโอกาสให้มีเสรีภาพทางเศรษฐกิจงานาประการแบบ การค้าเสรี และผลที่ตามมาคือมีเสรีภาพทางการเมืองน้อยมาก มีกรณีแวดล้อมหลายประการที่ผู้นำเพียงแต่ควบคุมบางส่วน ประวัติศาสตร์อันสลับซับซ้อนก่อนหน้านี้ของญี่ปุ่นได้กำหนดเงื่อนไขไว้ให้มากเกินไปสำหรับญี่ปุ่นในอันที่เปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ที่เป็น การเริ่มต้นทำนองเดียวกับการพัฒนา ดังเช่น สหรัฐอเมริกาหรือของกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย เมื่ออย่างเข้าสู่สังเวียนการแข่งขันเพื่อเป็นจักรวรรดิด้วยการเสียเปรียบนานัปการในฐานะเป็นผู้เข้ามาภายหลังแล้ว ญี่ปุ่นจำต้องพิสูจน์ให้มหาอำนาจตะวันตกเห็นความสามารถของตนต่อความรับผิดชอบและต่องานที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกพึงกระทำได้ เนื่องจากการต่อสู้เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาเป็นส่วนหนึ่งที่แบ่งแยกมิได้ของการต่อสู้เพื่อการรับรองว่าเป็นมหาอำนาจของโลกและเพื่อผลประโยชน์ซึ่งเกิดจากการรับรองฐานะเช่นนั้น สงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1894-5

จึงเป็นหนทางเปิดทางแรกไปสู่ทิศทางซึ่งได้เห็นชัดมาก่อนแล้ว “ใน ค.ศ. 1894 ญี่ปุ่นทำสงครามกับจีนเรื่องเกาหลีซึ่งได้ปรากฏแก่สายตาของคนทั่วไป แต่แท้ที่จริงแล้วสงครามเป็นก้าวสำคัญในการพัฒนากิจการภายในและภายนอกของญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้จึงต้องไม่เข้าใจกันว่าสงครามจีนใน ค.ศ. 1894-1895 เป็นสงครามเพื่อการเสี่ยงภัย หรือการได้ประโยชน์มาเท่านั้น หากเป็นการเคลื่อนไหวที่รุนแรงซึ่งทั้งชาติปรารถนาหรือผลักดันให้เป็นเช่นนั้นเพื่อการแสดงออกซึ่งอำนาจและความจำเป็นในทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริง”⁶⁸

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยฟื้นฟูทำให้เกิดความสำนึกในเรื่องชาติขึ้น และสำนึกนี้ก็เติบโตเต็มที่เมื่อมีการต่อสู้อย่างร้อนรนในการแก้ไขสนธิสัญญาความสำนึกในเรื่องชาตินี้ยิ่งทวีขึ้นเป็นร้อยเท่าเพราะการแทรกแซงของสามมหาอำนาจเมื่อวันที่ 23 เมษายน ค.ศ. 1895 (หกวันภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาชิโมโนะเซกิ) ถึงแม้ว่าการแทรกแซงนี้จะมิใช่เป็นเรื่องแปลกสำหรับรัฐบาลญี่ปุ่นเสียทีเดียว แต่การแทรกแซงนี้ก็เป็นการปลุกความรู้สึกน่ายับยศของชาติให้เกิดขึ้น ซึ่งได้กลายมาเป็นความเดือดดาลเนื่องจากการกระทำอย่างไร้ความคิดโดยไม่จำเป็นของทูตเยอรมันประจำโตเกียว ผู้ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้สงครามอย่างเปิดเผยถ้าญี่ปุ่นไม่อนุโลมตามการกระทำทางการทูตของสามมหาอำนาจในเอเชียตะวันออก (อันได้แก่ รัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมัน) นอกเหนือจากผลสืบเนื่องที่ตามมาอย่างกระทันหัน เพราะการแทรกแซงครั้งนี้ ซึ่งได้แก่การคืนแหลมเลียวตุ้งและการเรียกร้องค่าปฏิกรรมสงครามอย่างหนักแน่นที่ ผลที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นก็คือ การก่อความ

⁶⁸ B.L. Putman Weale, *The Coming Struggle in Eastern Asia*, London,

รู้สึกในเรื่องรักชาติให้เกิดเป็นความรู้สึกที่รุนแรงต่อการกระทำของต่างชาติ
ดังนั้น การนำเอานโยบายต่างชาติที่รุนแรงมาใช้จึงเป็นเรื่องมีเพียงแต่
กระทำได้ หากแต่นิยมกระทำกันด้วย

ดังนั้น สงครามระหว่าง ค.ศ. 1894-5 จึงบ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลง
ที่แน่นอนในนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการขยายอำนาจและทำให้
ฐานะของผู้สนับสนุนนโยบายเช่นนี้แข็งแกร่งขึ้นอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่มีการ
แทรกแซงของสามมหาอำนาจ ผลตอบแทนจากสงครามก็คือการทำให้ข้อ
โต้แย้งของผู้สนับสนุนพวกเดียวกันนี้มีน้ำหนักขึ้น การยอมยกเกาะไต้หวัน
ที่อุดมสมบูรณ์และหมู่เกาะเพสคาโดเรสให้ การชดใช้ค่าปฏิกรรมสงคราม
เป็นเงิน 230 ล้านตำลึง (Kuping Taels) (ประมาณ 36 ล้านปอนด์สเตอร์ลิง)
ก็ได้กลายมาเป็นรากฐานในการนำเอามาตรฐานทองคำมาใช้ในประเทศ
ญี่ปุ่น ผลที่เห็นได้ชัด ๆ เหล่านี้รวมกับชื่อเสียงหรือเกียรติยศทางการทูต
ที่ญี่ปุ่นได้รับกันนับว่าเป็นรางวัลอันมากมายของประเทศซึ่งตลอดยี่สิบปีก่อน
นั้นเพียงโผล่มาจากการอยู่อย่างโดดเดี่ยวสมัยศักดินา การยอมรับประเทศ
ญี่ปุ่นอย่างเต็มที่เป็นชาติมหาอำนาจโดยมีฐานะทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ ก็เกิด
ขึ้นตามมาโดยอัตโนมัติ ดังนั้น ใน ค.ศ. 1899 ข้อตกลงระหว่างอังกฤษ-
ญี่ปุ่นในอันที่จะเลิกศาลกงสุลจึงเป็นสัญญาณสำหรับประเทศอื่น ๆ ให้ได้ทำ
ข้อตกลงทำนองเดียวกันนี้เป็นผลสำเร็จ การที่กองทัพญี่ปุ่นเข้าร่วมกับกอง
ทัพของชาติมหาอำนาจในการปราบปรามกบฏบ็อกเซอร์เมื่อ ค.ศ. 1900 เป็น
สัญญาณที่แสดงว่าญี่ปุ่นได้เข้าร่วมในครั้งนี้อยู่ในฐานะที่เป็นมหาอำนาจ
จักรวรรดินิยมด้วยประเทศหนึ่ง และสนธิสัญญาภาคีระหว่าง อังกฤษ-ญี่ปุ่น
ใน ค.ศ. 1902 ก็แสดงว่าญี่ปุ่นถูกอังกฤษผู้ก่อตั้งจักรวรรดินิยมที่เชี่ยวชาญ
ที่สุด เจาะจงให้เป็นผู้ดูแลดูแลแห่งอำนาจที่มีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับคู่แข่ง

ชั้นของตนอันได้แก่จักรวรรดินิยมรัสเซีย จึงไม่สามารถโต้แย้งได้เลยว่า ในขณะที่สนธิสัญญาภาคีระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษครั้งนี้เป็นผลดีต่ออังกฤษ ในการพยายามที่จะสกัดกั้นความทะเยอทะยานการผูกขาดของรัสเซียใน แมนจูเรียและจีนเหนือ สนธิสัญญานี้ก็เป็นอาวุธทางการทูตอย่างหาที่เปรียบมิได้ในชัยชนะของญี่ปุ่นที่มีต่อรัสเซียด้วย หลังจากชัยชนะครั้งนี้แล้ว ญี่ปุ่นก็เข้ามาแทนที่รัสเซียในฐานะเป็นชาติมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างแท้จริง หรืออย่างเป็นไปได้ในเอเชียตะวันออก การก้าวไปอย่างรวดเร็วเหล่านี้ซึ่งนำญี่ปุ่นไปสู่การเป็นที่รู้จักในฐานะเป็นชาติมหาอำนาจของโลกชาติหนึ่งนั้น เป็นผลอันที่ควรมาจากชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามระหว่าง ค.ศ. 1894-5 สิ่งที่ไม่สามารถทำได้สำเร็จด้วยการเจรจาอย่างสันติมาเป็นเวลาสี่สิบปีนั้น กลับประสบผลสำเร็จลงอย่างเห็นจริงเห็นจังเพียงเกือบชั่วข้ามคืน อย่างน้อยที่สุดเรื่องนี้ก็เป็นการอธิบายถึงความสำเร็จโดยผิวเผินซึ่งทำให้บาร์มีของฝ่ายขยายอำนาจเพิ่มพูนขึ้นมาก

ฐานะของพรรคฝ่ายค้านแบบเสรีนิยมและปัญหา “ทหารกับพลเรือน” ในรัฐบาลญี่ปุ่น

กรณีนี้จะนำผู้อ่านไปสู่ปัญหาที่ว่า ทศนคติตอนนโยบายนี้ของผู้ที่อยู่นอกวงการรัฐบาลคืออะไร ? ถึงแม้ว่าจะได้ตอบปัญหาข้อนี้มาเป็นบางส่วน แล้วก็ตามอาจจะสรุปเค้าโครงของนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นได้ดีด้วยการศึกษาเรื่องราวให้กว้างขึ้น

ตามที่นักเขียนบางท่านเขียนเกี่ยวกับเรื่องการเมืองแล้ว ก็จะได้เห็นได้โดยง่ายว่าลัทธิเสรีนิยมนั้นขัดแย้งกันกับนโยบายการขยายอำนาจในทางประวัติศาสตร์เรื่องนี้เป็นเรื่องยากมากที่จะพิสูจน์ ไม่ว่าจะเป็นกรณีของ

ประเทศญี่ปุ่นหรือของประเทศอื่น ๆ ก็ตาม อาจจะวนกลับไปนึกถึงเรื่องราวระหว่าง ค.ศ. 1871 ถึง 1873 ว่ารัฐบาลได้รับการบีบบังคับอย่างหนักจากกลุ่มที่สนับสนุนให้ทำสงครามกับเกาหลี กลุ่มนี้ประกอบด้วยบุคคลสามฝ่ายด้วยกัน ฝ่ายหนึ่งจะกลายมาเป็นพรรคฝ่ายค้านแบบเสรีนิยมหรือแบบรัฐธรรมนูญที่ต่อต้านรัฐบาลแคว้น ไม่ใช่กลุ่มเสรีนิยมที่ขัดขวางความพยายามที่เร็วไปในเรื่องการเสี่ยงภัยทางด้านทหารครั้งนี้ แต่ตรงกันข้ามกลับเป็นโอคุโบ ผู้นำที่รอบคอบและอนุรักษ์นิยมมากกว่า เป็นความจริงที่ว่าในทศวรรษ 1880 พรรคเสรีนิยมซ้ายจัดรวมกับกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นเปลี่ยนเป็นพรรค ไทโย ซาโคโต⁶⁹ ได้แสดงออกถึงแนวโน้มที่ค่อนข้างเลือนลงในอันที่จะแผ่สัมพันธ์ไมตรีแบบบ้านพี่เมืองน้องไปยังเกาหลีและจีน แต่บรรดาผู้นำของขบวนการเสรีนิยมไม่ยอมรับพรรคฝ่ายซ้ายนี้ และรัฐบาลก็ปราบอย่างทันควัน ดังนั้น พรรคฝ่ายซ้ายนี้จึงไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้นานพอที่จะมีอิทธิพลเหนือความคิดเห็นของประชาชนหรือนโยบายของรัฐบาลพรรคฝ่ายค้านต่าง ๆ ดังที่ได้ก่อตั้งขึ้นมาใหม่อีกตามรัฐธรรมนูญภายหลังการเปิดสภาไดเอทเมื่อ ค.ศ. 1890 แสดงให้เห็นตามที่เคยกล่าวมาแล้วว่า ไม่มีแนวโน้มที่จะต่อสู้กับค่าใช้จ่ายในด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในสมัยนั้น นับตั้งแต่เริ่มแรกทีเดียว การจ่อราชฎีร์บังหลวงก็ได้ทำให้การคัดค้านที่รัฐบาลเผชิญอยู่ในระหว่าง ค.ศ. 1890 และสงครามที่ระเบิดขึ้นนั้นอ่อนตัวลง ความน่าสยดสยองของตำรวจชินากาวาได้ปลุกให้ประชาชนทั่วประเทศลุกขึ้นต่อต้านรัฐบาลอย่างน่ากลัวจนกระทั่งอิโตะได้ก้าวเข้ามาเพื่อแก้ไขความเสียหายนี้โดยการอ้างพระราชกระแสรับสั่งของพระจักรพรรดิและทำให้การคัดค้านเงียบลงอย่างได้ผล แต่เมื่อฝ่ายค้าน

⁶⁹ *Supra*, note 31.

จางหายไปแล้ว แนวโน้มด้านการต่างประเทศได้ปรากฏชัดขึ้น ดังที่ผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยทางการเมืองของญี่ปุ่นเขียนไว้ว่า “เพราะฉะนั้นแม้แต่ก่อนสงครามกับจีน ในวงการปกครองก็ปรากฏมีเจตนาของผู้นิยมทหารอยู่มากแล้ว เป็นความกระจางสำหรับผู้สังเกตการณ์ที่สนใจในเรื่องนี้ว่า นับตั้งแต่นั้นมา การมีพรรคนิยมทหารในประเทศก็เป็นที่ปัจจัยที่จะต้องคำนึงถึงการคาดคะเนเกี่ยวกับวิถีทางของนโยบายญี่ปุ่นในอนาคต แม้ที่เดียวว่าผู้สนับสนุนชั้นนำเกี่ยวกับนโยบายนิยมทหารนี้ปรากฏอยู่ในบรรดานายทหารบกและทหารเรือ แต่ความเห็นของบุคคลเหล่านั้นก็ได้รับการยอมรับจากบรรดารัฐบุรุษญี่ปุ่นผู้ซึ่งมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการทหาร”⁷⁰ การหันเหมาทางนโยบายการขยายอำนาจนั้นมิได้เริ่มจากพวกหัวรุนแรงซึ่งชักจูงรัฐบาลที่ยังคงลังเลใจอยู่ให้ตามพวกตน แต่จากรัฐบุรุษที่เห็นการณ์ไกลมากที่สุด ในสมัยนั้น อาทิ อิโตะ ผู้ซึ่งเมื่อสิบปีก่อน ได้ยื่นหยัดคัดค้านผู้สนับสนุนให้ส่งทหารไปยังเกาหลี⁷¹ นักเขียนบางท่านอาจตีความหมายพฤติการณ์นี้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงของอิโตะไปสนับสนุนนโยบายการขยายอำนาจ นักเขียนบางท่านเสนอแนะไว้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อิโตะทำอย่างจริงจังในอันที่จะดึงความสนใจของประชาชนไปจากความฉุกฉะหุกของนโยบายภายในประเทศ⁷² ในขณะที่การกระทำเช่นนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์

⁷⁰ J.H. Gubbins, *The Making of Modern Japan* (cited) pp. 223-4

⁷¹ “เป็นไปไม่ได้ในตอนนั้นที่จะประกาศว่า สงครามจีนญี่ปุ่นเกิดจากกลอุบายของกลุ่มผู้รักชาติอย่างรุนแรง” E.E.N. Causton, *Militarism and Foreign Policy in Japan*, London 1936 p. 106

⁷² Freda Utley, *Japan's Feet of Clay*, New York, 1937. p. 255

ของอิโตะก็ได้⁷³ และอาจจะมีผลต่อการทำให้เกิดศรัทธาขึ้นได้ในขณะนั้น ดูจะเป็นการอธิบายที่แคบเกินไปในเรื่องนโยบายของรัฐบาล ผู้เขียนสมควรใจที่จะคิดว่านโยบายนี้ไม่เปลี่ยนแปลงมากตามความตั้งใจของอิโตะมาตั้งแต่สมัย เซอิคาน รอน เท่ากับการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมของฐานะของญี่ปุ่น จีน และมหาอำนาจโดยเปรียบเทียบกัน ซึ่งบัดนี้ชี้ให้เห็นชัดว่าราชวงศ์ชิงที่เสื่อมโทรมควรจะต้องพ้นจากการปกครองเกาหลีโดยไม่ต้องมีเหตุการณ์ร้ายแรงกระทบญี่ปุ่น อันที่จริงแล้ว ก็ปรากฏพบหลักฐานว่าหลายปีก่อนเกิดสงคราม อิโตะเองก็ได้ตระหนักถึงความต้องการในการแผ่ขยายอำนาจของญี่ปุ่นจากการเจรจาตกลงกันกับ หลี ฮุง-ซาง ในค.ศ. 1885 มีรายงานว่ อิโตะได้ให้ข้อคิดเห็นดังต่อไปนี้ “การอ้างสิทธิของจีนเหนือเกาหลีเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เท่านั้น กล่าวคือ เมื่อประวัติศาสตร์จีนคำนึงถึงเกาหลีว่าเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศเมืองขึ้นของตน การอ้างสิทธิของญี่ปุ่นเหนือเกาหลีจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจ เช่น ญี่ปุ่นมิได้อ้างสิทธิในทางกฎหมายเหนือเกาหลีเลย แต่จากฐานะทางภูมิศาสตร์ของญี่ปุ่นและความจำเป็นในการจัดหาที่อยู่ให้กับประชาชนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ญี่ปุ่นจึงมีความต้ง

73 หลักฐานที่เชื่อถือได้ที่สุดเกี่ยวกับประเด็นนี้เป็นที่น่าประหลาดอยู่หลักฐานนี้ได้มาจากวงงานราชการเอง ในการอธิบายเกี่ยวกับสงครามให้แก่ แกร์แฮม รัสมุนตรีต่างประเทศของสหรัฐฯ ทูตญี่ปุ่นประจำกรุงวอชิงตันกล่าวว่า “สถานการณ์ในประเทศของเรารุนแรงและสงครามกับจีนอาจจะทำให้สถานการณ์ในประเทศดีขึ้นได้ด้วยการปลุกความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน และทำให้ประชาชนได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐบาลมากยิ่งขึ้น” ถัดมาจาก W.L. Langer, *The Diplomacy of Imperialism*, New York 1935, Volume I, p. 173. ศาสตราจารย์ แลนเจอร์เองได้ยอมรับการอธิบายนี้ด้วย สำหรับการวิเคราะห์อย่างพินิจพิเคราะห์ของผู้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ซึ่งผู้เขียนได้หลักฐานมา ให้ดู Payson J. Treat, “The Cause of the in Sino - Japanese War of 1894” *Pacific Historical Review*, June 1939, VIII, No. 2, pp. 151 - 2

ใจที่จะใช้เกาหลีเป็นแหล่งที่ดีที่สุดซึ่งจะต้องส่งข้าวที่ญี่ปุ่นผลิตได้ ไม่เพียงพอให้แทน และทำนองเดียวกันก็เป็นแหล่งที่นาที่ใกล้ที่สุดซึ่งบุตรหลานของชาวญี่ปุ่นในอนาคตต้องไปแสวงหามาทำ”⁷⁴ ข้อความนี้กล่าวเมื่อเกือบสิบปีก่อนสงคราม ภายหลังสงครามการแสดงถึงความต้องการแผ่ขยายอำนาจอย่างเดียวกันนี้เองมีปรากฏอยู่ในบทบรรณาธิการใน *The Far East* ซึ่งเป็นเอกสารกึ่งราชการ “ยิ่งกว่านั้น การค้ากับเกาหลีซึ่งแต่ก่อนอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนได้มาอยู่ในมือของพวกเราแล้ว ถึงแม้ว่าเหตุการณ์เมื่อเร็ว ๆ นี้จะทำให้ความเจริญรุ่งเรืองในทางการค้าต้องมิดมนไปบ้างก็ตาม เมื่อเป็นที่จดจำกันได้ว่าการค้านี้มีรายได้เพิ่มขึ้นถึงหกล้านเยนต่อปี จึงเป็นที่ยอมรับกันว่าการได้มาเช่นนี้เพียงประการเดียวมิใช่ว่าจะเป็นก้าวที่ไม่สำคัญแต่อย่างใดสำหรับความก้าวหน้าทางการค้าของญี่ปุ่น”⁷⁵

⁷⁴ Ariga, in *Japan by the Japanese* (cited.), p. 197

⁷⁵ บทบรรณาธิการมีชื่อว่า “The Commerce and Industry of Japan as Affected by the War,” *The Far East* (February–December) 1896, Vol.I, No. 3, p. 10

นักวิชาการชาวญี่ปุ่นเขียนเกี่ยวกับการขัดแย้งกันระหว่างจีน ญี่ปุ่น เรื่องผลประโยชน์ทางการค้านี้เกาหลีว่า “ในเกาหลี เมื่อพ่อค้าชาวจีนถอนตัวออกไปในระหว่างสงครามจีน-ญี่ปุ่น ค.ศ. 1894-5 และพ่อค้าญี่ปุ่นเข้ามาแทนที่นั้น ญี่ปุ่นเป็นประเทศเดียวในนานาประเทศที่ทำการค้าทั้งหมดที่ได้ยกเลิกอัตราภาษีในการส่งสินค้าเข้าและส่งออก... K. Asakawa, “The Russo-Japanese Conflict: Its Causes and Issues,” Boston and New York, 1904, pp. 14-5

เนื่องจากตัวอย่างที่ชัด ๆ เกี่ยวกับการแข่งขันในทางการค้าระหว่างจีนและญี่ปุ่นในเกาหลีนั้นยากที่จะหาได้ มีตัวอย่างหนึ่งที่อาจจะนำมากล่าวได้ความว่า “ใน ค.ศ. 1889 รัฐบาลเกาหลี โดยมิได้ประกาศล่วงหน้าก่อน ได้ออกพระราชบัญญัติห้ามการส่งออกเป็นสินค้าออกไปยังญี่ปุ่น การกระทำเช่นนี้มิผลทำให้พ่อค้าญี่ปุ่นสูญเสียเงินถึง 140,000 เยน ซึ่งได้ให้เงินล่วงหน้าแก่ผู้ผลิตชาวเกาหลีแล้ว ญี่ปุ่นจึงเรียกร้องค่าเสียหายทันที แต่การเรียกร้องทรัพย์สินนี้มิได้ชำระจนกระทั่ง ค.ศ. 1893 เนื่องมาจากการแทรกแซงของคณะทูตจีนที่โซล ผู้ซึ่งควบคุมกรรมสิทธิ์ในเกาหลีคือ *Italics mine* E.H.N.) S.G. Hishida, *The International Position of Japan as a Great Power* New York, 1905, p. 169

การเกิดสงครามทำให้สมาชิกทั้งหมดของฝ่ายค้านเสรีนิยมแต่ก่อนเห็น
 พ้องต้องกันอย่างดีกับรัฐบาล ในแง่ของการกระทำก่อนหน้านี้และปรัชญา
 ของบรรดาผู้นำฝ่ายเสรีนิยมนั้นไม่ปรากฏว่ามีอะไรแปลกในเรื่องนี้เมื่อสิบปี
 ก่อนโน้น บรรดาผู้นำของฝ่ายเสรีนิยมหลายคนส่งเสียงเรียกร้องมากที่สุด
 ให้ส่งทหารไปลงโทษเกาหลี ถึงแม้ว่าจะคัดค้านอย่างรุนแรงในเรื่องการ
 ผูกขาดของรัฐบาลซึ่งมีซัตสึมา-โซชู บริหารงานอยู่ บรรดาผู้นำฝ่ายเสรี
 นิยมผู้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไร่เดิมนั้นได้เคยแสดงความคิดเห็นแตกแยกกับผู้
 นำของรัฐบาลเกี่ยวกับปัญหาทางด้านนโยบายต่างประเทศเลย แต่สิ่งที่แตก
 ต่างกันนั้นดูเหมือนจะเกิดขึ้นจากความไม่อดทนของกลุ่มฝ่ายค้านเสรีนิยม
 ต่อความเฉื่อยชาและล่าช้าของรัฐบาลเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศ ตัวอย่าง
 ต่าง ๆ ที่ฝ่ายค้านเสรีนิยมซึ่งมีหัวรุนแรงเกี่ยวกับปัญหาภายในประเทศและ
 รุนแรงเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศเมื่อเปรียบเทียบกับรัฐบาลแล้วไม่
 ใช่เป็นเรื่องของคนญี่ปุ่นโดยเฉพาะเลย แต่จะเห็นได้จากพฤติกรรมของ
 ลอยด์จอร์จ ในอังกฤษ และธีโอดอร์ รูสเวลท์ในอเมริกา ยิ่งกว่านั้น หลัง
 จากที่ระบบราชการขณะพรรคฝ่ายค้านต่าง ๆ เมื่อต้น ๆ ทศวรรษ 1880
 สามารถสรุปลัทธิเสรีนิยมในรัฐสภาของญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้องตามคำของโกโตะ
 และไคโดะ ดังเคตสึ ของเขาว่า “ไคโดะ โซอิ” (ความแตกต่างกันในสิ่ง
 เล็ก ๆ น้อย ๆ และความคล้ายคลึงกันในสิ่งใหญ่ ๆ) ถ้อยคำนี้ใช้เป็นเสมือน
 เครื่องเตือนระบบเสรีนิยมในรัฐสภาของญี่ปุ่น (รวมทั้งระบบอื่น ๆ อีกด้วย)
 ดังนั้นในอนาคต ฝ่ายค้านในสภาอาจจะต่อสู้กันในเรื่องการเพิ่มภาษีที่ดิน
 หรือภาษีธุรกิจ แต่ในเรื่องสำคัญ ๆ เช่น ค่าใช้จ่ายในด้านการทหาร หรือ
 การให้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป ก็ไม่มีใครจะมีผู้ใดเอ่ยปากถึง ด้วย
 การใช้จ่ายเงินทุนปนเปกันของรัฐบาลอย่างมีกลยุทธ์รวมกับการขู่อย่างขาน้ำ-

นาญจึงทำให้งบประมาณจำนวนมากที่สุดผ่านออกไปได้แม้กระทั่งในยามสงบ
 ดังนั้น สภาผู้แทนราษฎรจึงผ่านงบประมาณประจำปี ค.ศ. 1907-8 ซึ่งมี
 จำนวนเพิ่มขึ้นถึงหกร้อยล้านเยน มากกว่างบประมาณก่อนสงครามหลายเท่า
 ตัวไปได้โดยเอกฉันท์หลังอภิปรายกันไม่ถึงสามชั่วโมง⁷⁶

คำกล่าวเหล่านี้ ไม่อาจจะตีความได้ว่าเป็นการแสดงนัยถึงคำวิจารณ์
 อย่างถูกต้องเกี่ยวกับลัทธิเสรีนิยมของญี่ปุ่น วิถีทางในอนาคตของลัทธิเสรี
 นิยมของญี่ปุ่นนั้นมีอยู่แล้วตั้งแต่ต้น ๆ ทศวรรษ 1880 เมื่อผู้นำพรรคฝ่าย
 คำนของญี่ปุ่น ซึ่งตกใจเพราะความกระตือรือร้นอย่างแรงกล้าของบรรดา
 บัณฑิตของตน และท้อแท้ใจเพราะการปราบปรามของรัฐบาล พวกนั้นหลบหนี
 หนีหน้าไปหมดและปล่อยให้รัฐบาลต้องจัดการเรื่องนี้ตามลำพัง อีกสองสามปี
 ต่อมา เมืองानของอิโตะบรรลุผลสำเร็จลงแล้ว บรรดาผู้นำทางการเมืองต่างก็
 เข้ามานั่งในสภาไคเอทซึ่งได้ประสบกับการทำให้ฐานะของตนอ่อนเปลี้ยลง
 ในเรื่องปัญหาสำคัญ ๆ ของรัฐบาล เช่น การควบคุมการเงินและอำนาจที่จะ
 แก้ไขรัฐธรรมนูญ ผู้นำทางการเมืองเหล่านี้จำต้องร่วมมือกับรัฐบาลแบบมี
 สภาตามเงื่อนไข ซึ่งไม่ยอมให้ทุกฝ่ายนอกจากผู้มีอำนาจคัดค้านในอันที่จะขัด
 ขวางการแก้ไขทางนิติบัญญัติ หรือทางรัฐธรรมนูญดังที่เริ่มมาแล้วข้างต้น
 อย่างดีที่สุด ผู้นำในสภาก็สามารถจะเป็นได้มากกว่ากระบอกเสียงของประชา
 ชนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หรือพอจะสรุปได้ว่า เป็นกระบอกเสียงของชุมชน
 กลุ่มที่สำคัญบางกลุ่มเท่านั้น สมาชิกสภาญี่ปุ่นหลายคน อาทิ โอซากิ ยุคิโอะ,
 อาเบะ อิโสะ, อินุไค ทสึโยชิ, ทากาวา ไดคิจิโร และบุคคลอื่นที่สำคัญน้อย
 กว่า ได้แสดงบทบาทของผู้ป้องกันเสรีภาพของประชาชนอย่างมีเกียรติ ที่
 ร้ายที่สุดสมาชิกสภาบางคนก็ได้กลายมาเป็นข้าราชการการเมืองผู้ซึ่งด้วยการ

ใช้ศิลปะในการชักชวนอย่างดีเลิศ ก็สามารถบังคับรัฐบาลในการทำให้พวกเขาเหล่านั้นเจ็บเสียไปได้ด้วยการให้การเลื่อนตำแหน่งหรือการตัดสินใจ

ฝ่ายค้านต่อรัฐบาลมิได้หมายถึงถึงนักการเมืองที่นั่งอยู่ในสภาไคเอทเท่านั้น นับตั้งแต่ต้น ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 20 ฝ่ายค้านต่อรัฐบาลประเภทที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดมาจากพรรคกรรมกรและสังคมนิยมทั้ง ๆ ที่มีพระราชบัญญัติการรักษาความสงบอย่างเข้มงวด ค.ศ. 1900 แต่เมื่อไม่นานมานี้ มาจากกลุ่มทหารหรือกลุ่มฟาสซิสต์ต่าง ๆ ฝ่ายแรกได้ปลุกปั่นให้ประชาชนปโตยอย่างแพร่หลายรุนแรงโดยการให้สิทธิการออกเสียงเลือกตั้งทั่วไปและได้ปรับปรุงกฎหมายแรงงาน ส่วนฝ่ายหลังเร่งให้จัดประชาชนปโตยหมดไปโดยสิ้นเชิงด้วยเหตุผลที่ว่าประชาชนปโตยส่งเสริมการฉ้อราษฎร์บังหลวง ความไม่มีประสิทธิภาพและการไม่สามัคคีในชาติ ดังมีตัวอย่างประการหนึ่ง คือ การคัดค้านแบบหัวชนฝาเกี่ยวกับสงครามรัสเซีย ญี่ปุ่น ซึ่งมาจากพรรคสังคมนิยมเล็ก ๆ⁷⁷ ทำนองเดียวกัน การเคลื่อนไหวเพื่อการขยายสิทธิการออกเสียงเลือกตั้งได้เกิดขึ้นตามการจลาจลทางสังคมครั้งใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้แก่การจลาจลข้าว ค.ศ. 1918⁷⁸

ดังนั้น ถ้าไม่มีความแตกต่างอันไม่สามารถประสานได้ระหว่างพรรคและระบอบราชการแล้ว จะมีความบาดหมางระหว่างกลุ่ม “ทหาร” และกลุ่ม “พลเรือน” ภายในวงรัฐบาลอยู่หรือไม่? การที่กล่าวว่าวงการรัฐบาลของญี่ปุ่น

⁷⁷ Abe Isoh, “Socialism in Japan,” in *Fifty Years of New Japan*, Volume II, pp. 506-7

⁷⁸ สองในบรรดาหัวข้อที่หา่งายที่สุดเกี่ยวกับการจลาจลข้าวเหล่านี้มีปรากฏอยู่ใน A. Morgan Young, *op. cit.*, pp. 116-8 และใน Kobayashi Ushisaburo, *The Basic Industries and Social History of Japan 1914-1918*, New Haven, 1930, pp. 272-4

แบ่งแยกออกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนนั้นเป็นการแบ่งที่สะดวก แต่ก็เป็นการพุดอย่างง่ายตายเกินไป ในทางประวัติศาสตร์แล้ว ความเห็นที่ขัดแย้งกันทั้งในปัญหาต่างประเทศและปัญหาภายในประเทศนั้นมีอยู่ในหมู่ผู้นำชาวยุโรป แต่ความแตกต่างทางความคิดเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องมาจากกลุ่มที่ได้ชื่อว่า “ทหาร” และ “พลเรือน” ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตรงข้ามกันอย่างแก้ไขมิได้เลย แม้แต่ในหมู่ผู้นำฝ่ายทหารด้วยกันเอง ความแตกต่างทางความคิดเห็นก็ยังเกิดขึ้น ขณะที่ประชาชนก็ค่อย ๆ มีความรู้สึกตัว เมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรง เช่น การลอบสังหารนายพลโท นาเกตะ เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1935 หรือเหตุการณ์วันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1936 แน่่อนทีเดียวว่ามีการแบ่งแยกภายในกลุ่มที่มีใช้เป็นทหารด้วยเหมือนกัน บทบาทของระบบราชการมิได้อยู่ที่การคัดค้านฝ่ายทหารโดยการใช้ทัศนะแบบ “พลเรือน” อย่างลอยๆ แต่ใช้กลไกการบริหารทั้งหมดตามที่มีอิทธิพลอย่างมั่นคงอยู่แล้ว “นอกจากมีการใช้อำนาจทางการเมืองของบรรดานายทหารแล้ว กลุ่มของข้าราชการพลเรือนก็ใช้อำนาจทางการเมืองอีกด้วย กลุ่มข้าราชการพลเรือนผู้ซึ่งเปลี่ยนความไว้วางใจของประชาชาติในพรรคการเมืองต่างๆ ให้มาเป็นประโยชน์ของตนและเปลี่ยนความปรารถนาอย่างแรงกล้าของกลุ่มนายทหารเพื่อที่จะทำให้การปฏิรูปบังเกิดผล การที่พวกข้าราชการเป็นผู้มีความรู้เฉพาะด้าน แต่พวกพลทหารไม่มีนั้น สามารถที่จะทำสิ่งต่างๆ ได้มากเพื่อที่จะทำให้ความปรารถนาสัมฤทธิ์ผล ข้าราชการเช่นนั้นไม่มีการสนับสนุนระดับชาติอยู่เบื้องหลังพวกตนเลย และก็ได้สร้างอิทธิพลที่แท้จริงใดๆ ขึ้นด้วย พวกเหล่านี้เป็นเพียง “สุนัขจิ้งจอกที่สวมหน้ากากสี” ดังคำพังเพยโบราณโบราณของญี่ปุ่น เหตุผลของพวกเขาก็เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือว่าพวกเขาเป็นผู้ที่มีความรู้เทคนิคทางด้านปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเพิ่มความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นทุกที และดังนั้น พวกเขาจึงเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติ

เหมาะสมในฐานะที่มีอิทธิพลอยู่อย่างมั่นคงในโลกการบริหารในอันที่จะทำให้การควบคุมใด ๆ ก็ตามเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชาติสัมฤทธิ์ผลตามอำนาจที่แท้จริงซึ่งบังการอยู่เบื้องหลังพวกเขา⁷⁹

เนื่องจากรัฐวิสาหกิจทางด้านทหารขนาดใหญ่ในฐานะที่เป็นรากฐานสำคัญ ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการที่แท้จริงที่รัฐวิสาหกิจจะทรงตัวอยู่ได้ด้วยตนเองตลอดไป ระบบราชการจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องกันกระแทกของวิธีการทางการเมืองของญี่ปุ่น ดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่สี่ว่า รัฐวิสาหกิจนี้เปรียบเสมือนตัวกลางผู้ทำการประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างฝ่ายทหารและฝ่ายการเงินหรือฝ่ายอุตสาหกรรมด้วยการสับเปลี่ยนน้ำหนักไปฝ่ายโน้นบ้างฝ่ายนี้บ้าง เพื่อกันมิให้ฝ่ายทหารมีอำนาจครอบงำอย่างเต็มที่และเพื่อกันมิให้ธุรกิจใหญ่ซึ่งมีผลประโยชน์มากได้เข้ามาควบคุมทางด้านการเมือง เพราะระบบราชการเปลี่ยนไปเข้าข้างฝ่ายทหารบ้างและฝ่ายการเงินบ้าง หรือเปลี่ยนไปเข้าข้างฝ่ายราชสำนักบ้างและฝ่ายพรรคการเมืองบ้าง ระบบราชการซึ่งทำการเกือบจะเป็นแบบลับ ๆ แต่ทว่ามีความชำนาญได้ค่อย ๆ ทำลายเครื่องแสดงถึงการกระทำอันเป็นแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงทั้งหมดไป แต่อีกนัยหนึ่ง ระบบราชการได้ปิดกั้นชัยชนะของฝ่ายฟาสซิสต์ที่เปิดเผย ผลก็คือทำให้ภาพพจน์ทางการเมืองของญี่ปุ่นเป็นที่ผิดหวังของนักวิจารณ์ชาวต่างประเทศ ประเทศญี่ปุ่นในสมัยนั้นมีเจตนาในเชิงลัทธิฟาสซิสต์อยู่บ้าง แต่ทว่าขาดลักษณะที่สมบูรณ์แบบของการเป็นเผด็จการแบบฟาสซิสต์ ในที่นี้มีใช้ที่ควรจะอภิปรายอย่างเต็มที่ถึงเรื่องที่น่ายินดีแต่ยากที่จะเข้าใจนี้ กระนั้นก็ตามอาจจะไม่เป็นการกล่าวเกินความจริงไปที่จะพูดว่า กฎแห่งสำคัญในอันที่จะเข้าใจถึงวิธีการทางการเมืองของญี่ปุ่นนั้นมีไว้พร้อมแล้วสำหรับผู้ที่ไม่เลื่อมใสในบทบาททางประวัติศาสตร์และฐานะที่แท้จริงของระบบราชการ

79 Iizawa Shoji, *op. cit.*, pp. 44-5

บทสรุป

หนังสือเรื่องนี้ได้ดำเนินไปในเชิงวิเคราะห์และเชิงอภิปรายมากกว่าในเชิงเรียงลำดับเหตุการณ์มาจนถึงสมัยสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น

สนธิสัญญาปอร์ตสมัธทำให้เห็นชัดว่า ญี่ปุ่นก้าวไปสู่อันดับของประเทศมหาอำนาจสำหรับจุดมุ่งหมายของเราแล้ว หลักหมายอันเป็นเครื่องแสดงถึงความก้าวหน้าของญี่ปุ่นนี้ทำให้ประเด็นที่จะสรุปสะดวกขึ้น เราทำให้ญี่ปุ่นปลานปลัมกับชัยชนะ กระนั้นก็ยังคอยระมัดระวังความยุ่งยากที่จะเกิดขึ้นภายหน้าอยู่ ด้วยความรู้สึกห่วงหาวิตความอัปยศอดสูในอดีต เช่น การแทรกแซงของสามมหาอำนาจ ญี่ปุ่นกลับมีสำนึกเป็นครั้งแรกในบทบาทของตนในฐานะที่เป็นมหาอำนาจชาติหนึ่ง ไม่ถึงครึ่งศตวรรษที่ประเทศเดียวกันนี้ได้รับการบีบรัดในตอนแรก ๆ จากการต่อสู้เป็นก๊กเป็นเหล่าของพวกอิจิฉะ ริชียากันสมัยศักดินา ความมั่งคั่งทางด้านวัตถุทุกรูปแบบมีน้อย ถูกคุกคามและแม้จนกระทั่งถูกโจมตีจากเรือปืนของมหาอำนาจตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ทำให้ญี่ปุ่นสมควรได้รับการสรรเสริญอย่างเต็มที่จากโลกที่ตื่นตะลึงและจากโลกในแถบเอเชียโดยเฉพาะด้วยเหตุผลที่ปรากฏชัด มีการเขียนกันมากมายแสดงออกถึงความตื่นแถมชื่นชมของนักท่องเที่ยวชาวตะวันตก นักหนังสือพิมพ์และนักการทูตเมื่อเขาเกิดความกระตือรือร้นกับภาพอันน่าตื่นตะลึงของประเทศที่เรียนรู้อุทิศศิลปวิทยาการทางด้านอุตสาหกรรมของชาติตะวันตกได้อย่างรวดเร็วมาก และเจริญเร็วกว่าธรรมดาในการเรียนรู้ชั้นเชิงการทูตของมหาอำนาจชาวคริสเตียน ความชื่นชมอันเป็นที่ยอมรับนี้ซึ่งก็มีวัตถุประสงค์ที่จะนับว่ามีค่าควรแก่การเข้าใจยิ่งขึ้น หากความเลื่อมใสจนเกินไปจะลดน้อยบ้าง บางทีความชื่นชมนี้ก็จะเป็นความบัดซบไปในการกล่าวถึงเรื่อง “ความมหัศจรรย์” ของประเทศญี่ปุ่นราวกับว่า การ

พัฒนาของญี่ปุ่นนั้นอยู่เหนือกฎเกณฑ์ของประวัติศาสตร์และธรรมชาติทั้งหมด เรื่องราวทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นถือเป็นการยืนยันได้ว่า การที่ญี่ปุ่นเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างน่าตื่นตะลึงนั้นมิใช่เป็นเรื่องมหัศจรรย์อย่างแน่นอน แต่เป็นเพราะผลของสาเหตุนานัปการและถึงกระนั้นก็ตามก็ยังมีเหตุการณ์ที่ยังมิได้ทำการสำรวจ ซึ่งจำต้องได้รับการวิเคราะห์และตีความอยู่อีกบ้าง

เมื่อทวนกลับมาพิจารณาเรื่องราวในหน้าแรก ๆ ก็ควรที่จะกล่าวเน้นอีกว่า การอธิบายถึงเรื่องความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงจากประเทศศักดินามาเป็นประเทศสมัยใหม่นั้น เราจะต้องระลึกถึงกระบวนการสองประการที่เกิดขึ้นพร้อมกันโดยบังเอิญ คือ (1) การอวดสานของลัทธิศักดินาที่เป็นไปอย่างปดร้าวทมาน และ (2) ความบีบคั้นที่ญี่ปุ่นได้รับจากนานาชาติตะวันตก ความประจวบเหมาะของวิกฤติภายในและภายนอกประเทศได้เร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว ความเจริญอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นเครื่องหมายถึงพัฒนาอีกขั้นหนึ่งต่อไป อาทิ ความก้าวหน้าจากการเป็นประเทศที่ยังไม่เคยทำการทดลองกำลังเลย คือยังคงพึ่งเศรษฐกิจการเกษตรอยู่มาก เป็นประเทศมหาอำนาจอันดับหนึ่ง อาจเกิดขึ้นได้กับลักษณะของการวางรากฐานทางสังคมและการเมืองสมัยเมจิ นโยบายของรัฐบาลสมัยเมจิ ก็คือ การริเริ่มอุตสาหกรรมทางด้านยุทธศาสตร์ การทุ่มเทเงินค่าใช้จ่ายอย่างล้นเหลือไปในด้านการป้องกันประเทศ การให้เงินอุดหนุนอย่างมากมายแก่ชนชั้นพ่อค้า-นายธนาคารซึ่งมีฐานะที่ไม่มั่นคง และยังแคบอยู่ในอันที่จะสนับสนุนให้ชนชั้นนี้ก้าวเข้าสู่การอุตสาหกรรมทางด้านกลบักันนโยบายนี้ก็จะเห็นได้ชัดจากชนชั้นกสิกรรมที่ต้องรับภาระเสียภาษีหนักอย่างไม่สมมูลย์กัน เห็นได้จากการไม่สนับสนุนอุตสาหกรรมที่

สำคัญน้อยกว่าอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการป้องกัน และเห็นได้จากความไม่อดทนเลย ไปเมื่อเกิดความไม่สงบหรือการคัดค้านอย่างเป็นประชาธิปไตย ซึ่งอาจจะหนุนให้เกิดวิกฤติภายในประเทศขึ้นได้ และด้วยเหตุฉะนั้น อาจเป็นอุปสรรคหรือทำให้งานทางด้านการสร้างประเทศขึ้นมาใหม่ล่าช้าลงไป อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้เองที่ประสบผลสำเร็จในการสร้างอุตสาหกรรม การเดินเรือของพ่อค้า การตลาดในต่างประเทศ และกองทัพเรือที่มีประสิทธิภาพขึ้นได้อย่างรวดเร็วยิ่ง

เมื่อมองจากอีกทัศนะหนึ่ง จังหวะความก้าวหน้าของญี่ปุ่น (เมื่อการปฏิวัติทางการเมืองใน ค.ศ. 1868 ได้บรรลุผลสำเร็จแล้ว) เพิ่มสูงขึ้นจากข้อเท็จจริงที่ว่าประชาชาติต่าง ๆ ซึ่งญี่ปุ่นถือเป็นแบบอย่างหรือเป็นครูนั้นได้มีความเจริญรุ่งเรืองไปไกลมากแล้วทั้งด้านการปรับปรุงเทคโนโลยีและด้านองค์กรทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นจึงได้ประโยชน์จากประสบการณ์ของชาติอื่น⁸⁰ แต่กระบวนการที่จะทำให้เคยชินกับงานอุตสาหกรรมนี้เป็นเรื่องยากมาก ความไม่รู้ทางด้านเทคนิค การขาดแคลนวัตถุดิบจำเป็นบางประเภท และการเข้ามาสู่วงการแข่งขันชาเพื่อใช้สิทธิในการเลือกซื้อสินค้าก่อนในตลาด และเพื่อถือสิทธิในวัตถุดิบทำให้ความยุ่งยากในการปรับปรุงให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น ข้อบกพร่องเกี่ยวกับลักษณะที่มีอยู่เหล่านี้นวมกับความยุ่งยากนานัปการ ซึ่งเกิดจากดุลแห่งพลังทางเศรษฐกิจของโลกที่มีอยู่ก่อนแล้วมีส่วนช่วยในการก่อตั้งบริษัทค้าที่ทำสัญญาตกลงร่วมมือกันในระดับต้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการควบคุมการผูกขาดทางด้านการค้าและอุตสาหกรรมอันเป็นแนวทางที่ทางฝ่ายพ่อค้า—นายธนาคารผู้มีอำนาจและมีเงินอุดหนุนของรัฐบาลเน้นความสำคัญ

80 เรื่องนี้ปรากฏชัดจากอุตสาหกรรมสิ่งทอของญี่ปุ่น

อยู่ฝ่ายหนึ่ง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็โดยการประสานรวมกันอย่างหนาแน่นระหว่างธนาคารและโรงงานอุตสาหกรรม (ของมิตซูบิชิ, ยาสุดะ, สุมิโตโมะ) ความล่าช้าในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยนี้ หรือให้แน่ชัดยิ่งขึ้นก็คือ ในกระบวนการปรับปรุงประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมทำให้มีแนวโน้มเร็วขึ้นในเรื่องการทำให้เกิดความไว้วางใจ ในเรื่องการผูกขาดซึ่งจะมุ่งไปสู่ผลสะท้อนทางการเมืองบางประการตามวาระ ประการหลังเหล่านี้อาจพรรณนาได้ดีที่สุดว่าเป็นความไหวตัวในส่วน of รัฐบาลและพรรคการเมืองต่อความบีบคั้นชักชวนที่ไซบัตสึอันยิ่งใหญ่หนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งกลุ่มใช้ แต่กลุ่มการเงินใหญ่ ๆ เหล่านี้สามารถติดตามผลประโยชน์ของตนได้เพียงจากการพิจารณาทัศนคติของเจ้าของที่ดิน (ซึ่งเป็นตัวแทนที่สำคัญในพรรคเซยูไค) ของกองทัพบก กองทัพเรือ และระบบราชการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการด้านภาษีอากร นโยบายทางการเงินหรือการต่างประเทศ กล่าวโดยทั่วไป กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งหมดสามารถทำงานประสานกันได้เป็นอย่างดี แต่ในบางครั้งดุลยภาพที่ละเอียดอ่อนของพลังกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เสียไปชั่วคราว (ดังเช่นในช่วงสมัยของรัฐบาลคัตสึระซุสึสุดท้าย ค.ศ. 1913) เป็นไปได้ที่ถ้าในขณะนั้นจะได้ยินเสียงอันกึกก้องของปวงชนเรียกร้องอุดมการณ์เช่น การให้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป การทำให้อำนาจเมืองดำเนินไปอย่างบริสุทธิ์ และแม้กระทั่งในบางโอกาส (เรื่องอำนาจของกองทัพเรือเมื่อ ค.ศ. 1914 และผลภายหลังสงครามไซบีเรีย ค.ศ. 1921-2) ก็มีการเรียกร้องให้ควบคุมกำลังทัพให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อาจจะเป็นการดีที่จะยุติการศึกษาเรื่องนี้ลงด้วยภาพดังที่ได้บรรยายไว้แล้วข้างต้น ซึ่งได้อธิบายถึงความสลับซับซ้อนของประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่ อันเป็นสังคมที่ง่ายแก่การบรรยายถึงลักษณะเฉพาะบางประการมากกว่าที่จะ

อธิบายถึงความสำคัญของสังคมทั้งหมด ไม่ยากจนเกินไปที่จะให้เรื่องราวโดยสังเขป อาทิเกี่ยวกับระบบราชการ กลุ่มการเงิน กองทัพ หรือพรรคการเมืองต่าง ๆ แต่การที่จะลงความเห็นในเรื่องฐานะที่ถูกต้องของแต่ละกลุ่มความสัมพันธ์ของกลุ่มที่มีต่อกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม การที่จะตัดสินลงไปว่ากลุ่มใดในกลุ่มเหล่านี้เป็นเจ้าและเป็นข้า เรื่องนี้นับเป็นเรื่องของงานที่ไม่รู้จักจบและยากยิ่ง แต่กระนั้นก็เป็นเรื่องที่จะต้องคำนึงถึง ในการอ่านหนังสือเล่มนี้ ถ้าหากจะปรากฏชัดว่ามีการตั้งคำถามขึ้นมามากกว่าคำตอบแล้ว อาจจะไม่เป็นเรื่องที่ผิดหวังเสียทีเดียว จะนำผู้อ่านให้เห็นปัจจัยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่นำมาซึ่งความร่ำรวยมั่งคั่ง เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ชวนให้พิศวง และความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นเมื่อไม่นานมานี้

ประวัติของ อี. เอช นอร์แมน

(เรียบเรียง)

เกิดเมื่อวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1909 ณ เมืองคาร์ริสวาลา ประเทศญี่ปุ่นเป็นบุตรของมิชชันนารีชาวแคนาดาชื่อ แดเนียล นอร์แมน ที่ประจำอยู่ในญี่ปุ่น

1920 ได้รับการศึกษาที่ Canadian Academy ในโกเบ

เนื่องจากป่วยเป็นวัณโรคเมื่ออายุ 16 นอร์แมนจึงต้องพักการเรียนและในระหว่างนี้เอง เขาได้ใช้เวลาไปในการอ่านประวัติศาสตร์และปรัชญาซึ่งทำให้ติดเป็นนิสัยมาตลอดชีวิต

1919 - 1933 ได้เข้าศึกษาและจบการศึกษาระดับมัธยมที่ Victoria College ในโตรอนโต

1933 - 1935 ได้รับทุนไปศึกษาที่ Trinity College, Cambridge เขาสนใจในประวัติศาสตร์สมัยกลางและได้รับปริญญาตรี ณ สถาบันแห่งนี้ในระหว่างนี้เองเขาได้เริ่มสนใจในเรื่องการเมืองอย่างมาก

1935 - 1938 ได้รับทุน Rockefeller เป็นเวลาสามปีในการศึกษาชั้นปริญญาโทและเอกทางประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด เขาได้เข้าร่วมกับกลุ่มหัวรุนแรง ในระหว่างนี้ได้เขียนบทความให้กับหนังสือ Amerasia

1938 - 1939 ร่วมงานกับ Institute of Pacific Relations ใน New York และเขียนหนังสือเรื่อง Japan's Emergence as a Modern State ขึ้นใน ค.ศ. 1940

1939 - 1945 เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายภาษาประจำสถานทูตคานาดาในโตเกียวในระหว่างสงครามได้กลับไปยังออสเตรเลีย และได้ร่างต้นฉบับหนังสือเรื่อง Soldier and Peasant in Japan กับเรื่อง Feudal Background of Japanese Politics

1945 - 1950 ได้เป็นหัวหน้าคณะประสานงานของคานาดาในญี่ปุ่น และได้ทำงานร่วมกับฝ่าย Counter - Intelligence ของ SCAP ใน ค.ศ. 1950 เขาได้เขียน และตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Ando Shoeki and the Anatomy of Japanese Feudalism ระหว่างนั้นเขาได้มีส่วนร่วมในการก่อตั้งสาขาของ Institute of Pacific Relations ที่ญี่ปุ่น และ Asiatic Society of Japan.

1950 - 1953 นอร์แมนกลับไปยังออสเตรเลียเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 1950 และได้เป็นหัวหน้าของ Far Eastern Division of External Affairs กลาง ค.ศ. 1951 ได้เป็นผู้รักษาการแทน ผู้แทนถาวรของคานาดาประจำสหประชาชาติชั่วคราว ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1951 ได้รับแต่งตั้งให้เป็น ที่ปรึกษาใหญ่ของผู้แทนคานาดาไปประชุมเรื่องสันติภาพของญี่ปุ่น ณ เมืองซานฟรานซิสโก

1953 - 1956 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงใหญ่ของคานาดาประจำนิวซีแลนด์ในระหว่างนี้เขาได้เขียนถึงปัญหาทั่ว ๆ ไปทางประวัติศาสตร์ และผลงานของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งตีพิมพ์เป็นภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น และรวบรวมอยู่ในเล่มเดียวกันเมื่อ ค.ศ. 1956 (Kurio no Kao)

1956 - 57 ได้รับแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตประจำอียิปต์พร้อม ๆ กับได้เป็นเอกอัครราชทูตประจำเลบานอน เนื่องจากกรณีถูกกล่าวหาว่านิยมคอมมิวนิสต์ และถูกโจมตีในวุฒิสภา นอร์แมนจึงทำอัตตวินิบาตกรรมเมื่อวันที่ 4 เมษายน 1957

รายชื่อนหนังสือ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

1. วรรณไวทยากร เล่ม 1

2514 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

วรรณไวทยากร เล่ม 1 แบ่งเป็นหัวข้อเรื่องดังต่อไปนี้

1. พุทธธรรม : พระศรีวิสุทธิโมลี (นิพนธ์)
2. ปรัชญา : โกศล สนิธวานนท์และคณะ (แต่ง)
3. การศึกษา : เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (แต่ง)
4. ภาษาศาสตร์ : พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณวณโณและคณะ (แต่ง)
5. วรรณคดี : เจตนา นาควัชระและคณะ (แต่ง) ราคาปก
ปกอ่อน 100 บาท, ปกแข็ง 150 บาท

2. วรรณไวทยากร เล่ม 2

2514 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

วรรณไวทยากร เล่ม 2 แบ่งหัวข้อเรื่องดังต่อไปนี้

1. ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม : แยมสุข นุ่มนนท์และคณะ (แต่ง)
2. รัฐศาสตร์ : สุจิต บุญบงการ และคณะ (แต่ง)
3. นิติศาสตร์และการต่างประเทศ : หยุด แสงอุทัย และคณะ (แต่ง)
4. เศรษฐศาสตร์ : อรัญ ธรรมโน และคณะ (แต่ง)
5. วารสารศาสตร์ : สุรัตน์ นุ่มนนท์ และคณะ (แต่ง) ราคาปก
ปกอ่อน 75 บาท, ปกแข็ง 125 บาท

3. วรรณไวทยากร เล่มแยก

2514 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

วรรณไวทยากร เล่มแยก แบ่งเป็นหัวข้อเรื่องดังต่อไปนี้

1. พุทธธรรม : พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูรย์ปยุตโต) (แต่ง) ราคาปก 25 บาท
2. ปรัชญา : โกศล สิ้นขวานนท์ และคณะ (แต่ง) ราคาปก 20 บาท
3. การศึกษา : เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (แต่ง) ราคาปก 20 บาท
4. ภาษาศาสตร์ : พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณวณโณ และคณะ (แต่ง) ราคาปก 25 บาท
5. วรรณคดี : เจตนา นาควัชระ และคณะ (แต่ง) พิมพ์ครั้งที่ 1, 2514 พิมพ์ครั้งที่ 2 2520 ราคาปก 28 บาท
6. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม : แกมสุข นุ่มนนท์ และคณะ (แต่ง) ราคาปก 18 บาท
7. รัฐศาสตร์ : สุจิต บุญบงการ และคณะ (แต่ง) ราคาปก 20 บาท
8. นิติศาสตร์ : หยุด แสงอุทัยและคณะ (แต่ง) ราคาปก 18 บาท
9. เศรษฐศาสตร์ : อรัญ ธรรมโน และคณะ (แต่ง) ราคาปก 25 บาท
10. วารสารศาสตร์ : สุรัตน์ นุ่มนนท์ และคณะ (แต่ง) ราคาปก 18 บาท

4. รักเมืองไทย เล่ม 1

2519 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

รักเมืองไทย เล่ม 1 แบ่งเป็นหัวข้อเรื่องดังต่อไปนี้

1. ประวัติศาสตร์และการเมือง : ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ (แต่ง)
2. ปรัชญาและการเมืองในวรรณคดี : ชลธิรา กลัตอยู่ และคณะ (แต่ง)
3. ครอบครัว การศึกษา และอุดมคติ : สนิท สมักรการ และคณะ (แต่ง)
4. การสาธารณสุขเพื่อมวลชน : นพ. ประเวศ วะสี (แต่ง)
ราคาปก 110 บาท

5. รักเมืองไทย เล่ม 2

2519 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์
รักเมืองไทย เล่ม 2 มีบทความต่าง ๆ ถึง 8 บทความ ดังนี้

1. เกษตรกรกับคนกลาง : อัมมาร์ สยามวาลา (แต่ง)
2. วิเคราะห์หนี้สินของเกษตรกรและหนทางแก้ไข : สาธิต อุทัยศรี (แต่ง)
3. โครงสร้างต้นทุนและรายได้ของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย : โอฬาร ไชยประวัติ (แต่ง)
4. พฤติกรรมการกู้ยืมจากต่างประเทศของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย : นิมิตร นนทพันธุ์วาทย์ (แต่ง)
5. ภาระของภาษีอากรและรายได้ของรัฐบาลต่อการกระจายรายได้ของครอบครัวไทยปี พ.ศ. 2512 : เมธี ครองแก้ว (แต่ง)
6. อัตราตอบแทนที่เปลี่ยนแปลงในการลงทุน ในการศึกษา : ศุภชัย พานิชภักดิ์ (แต่ง)

7. การประยุกต์ใช้ราคาเงาเข้ากับทุนจำลองผสมเพื่อการวางแผนการศึกษาของไทย : อภิชัย พันธเสน (แต่ง)
8. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับญี่ปุ่น และการค้า : ณรงค์ชัย อัครเศรณี (แต่ง) ราคาปก 60 บาท

6. รักเมืองไทย เล่มแยก

2520 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

รักเมืองไทย เล่มแยก แบ่งเป็นภาค ๆ ดังต่อไปนี้

1. ภาคประวัติศาสตร์และการเมือง : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ (แต่ง), ราคาปก 47 บาท
2. ภาคปรัชญาและการเมืองในวรรณคดี : ชลธิรา กลัดอยู่ และคณะ (แต่ง), ราคาปก 40 บาท
3. ภาคครอบครัว การศึกษา และอุดมคติ : สนิท สมัครการ และคณะ (แต่ง), ราคาปก 31 บาท
4. ภาคการสาธารณสุขเพื่อมวลชน : ประเวศ วะสี (แต่ง), ราคาปก 24 บาท

7. ปรัชญา

ครั้งที่ 1 2513, ครั้งที่ 2 2518, ครั้งที่ 3 2521

บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

วิทย์ วิศทเวทย์ (ผู้แปล), ราคาปก 15 บาท

8. ปรัชญากรีก

2514 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ปรีชา ช่างขวัญยืน (ผู้แปล) ราคาปก 25 บาท

9. ปรัชญาการเมือง

2515 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ผู้แปล) ราคาปก 35 บาท

10. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย

ครั้งที่ 1 2512, ครั้งที่ 2 2516 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
สวาท เสนาณรงค์ (แต่ง) ราคาปก 110 บาท

11. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, 2, 3 และ 4

เล่ม 1, เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล), ราคาปก 53 บาท
เล่ม 2, ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์ (ผู้แปล), ราคาปก 60 บาท
เล่ม 3, กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ ชัยโชค จุลศิริวงศ์ (ผู้แปล),
ราคาปก 57 บาท
เล่ม 4, กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ วิสาขา เลห์แมน (ผู้แปล),
ราคาปก 42 บาท
บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

12. เอกสารการเมืองและการปกครองของไทย

2518 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรวรรณสุต (ผู้รวบรวม) ราคาปก
ปกแข็ง 100 บาท ปกอ่อน 70 บาท

13. ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. 1494-1989

ครั้งที่ 1, 2512, ครั้งที่ 2, 2515 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
นันทา โชติกะพุกกะณะ และ นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (ผู้แปล),
ราคาปก 45 บาท

14. ประชาชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน

2521 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ปัญญา บริสุทธิ์ (ผู้แปล), ราคาปก 42 บาท

15. ประวัติศาสตร์พม่า

2520 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล) ราคาปก 38 บาท

16. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย (พ.ศ. 2475-2488)

2520 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม (ผู้แต่ง) ราคาปก 42 บาท

17. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ

2519 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กาญจณี สมเกียรติกุล และ ยุพา ชุมจันทร์ (ผู้แปล) ราคาปก

20 บาท

18. ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่

2520 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี สรุงบุญมี (ผู้แปล)

ราคาปก 30 บาท

19. ไทย พม่า ลาว และ กัมพูชา

2520 สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น

ภรณ์ กาญจนนัฐิ และ ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ (ผู้แปล) ราคาปก

18 บาท

20. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ลัทธิอาณานิคม และการสลายตัวของลัทธิ อาณานิคม
2521 ศูนย์หนังสือเชียงใหม่
ชั้นจิตต์ อำไพพรรณ และ ภรณ์ กาญจนนัฐิ (ผู้แปล) ราคาปก
ปกอ่อน 25 บาท, ปกแข็ง 40 บาท
21. ทฤษฎีสถิตสารมวลชน
2513 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
เกษม ศิริสัมพันธ์ (ผู้แปล) ราคาปก 20 บาท
22. ยูโทเปีย
ครั้งที่ 1, 2517 โรงพิมพ์พิมพ์เณศ
ครั้งที่ 2, 2518 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมานุษย-
ศาสตร์ สมบัติ จันทรวงศ์ (ผู้แปล) ราคาปก 15 บาท
23. จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นปัจจุบัน
2518 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
เสน่ห์ จามริก (ผู้แปล) ราคาปก 32 บาท
24. ลักษณะการเมือง
2518 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
สุเทพ อัดถากร (ผู้แปล) ราคาปก 56 บาท
25. ทฤษฎีการเมืองตะวันตก
2520 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
สมบัติ จันทรวงศ์ (ผู้แปล) ราคาปก 57 บาท
26. จิตวิทยาองค์การ
2520 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
สร้อยตระกูล อรรถมานะ (ผู้แปล) ราคาปก 30 บาท

27. เศรษฐศาสตร์ เล่ม 1, และ เล่ม 2

2514 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

สุพันธ์ โตสุนทร (ผู้แปล) ราคาปก เล่ม 1 35 บาท, เล่ม 2
20 บาท

28. วิถีเชิงปริมาณสำหรับฝ่ายจัดการ

2516 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

เอกชัย ชัยประเสริฐสิทธิ์ (ผู้แปล) ราคาปก 45 บาท

29. เศรษฐศาสตร์ว่าด้วยประเทศด้อยพัฒนา

2521 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

วรวุฒิ หิรัญรักษ์ (ผู้แปล) ราคาปก 49 บาท

30. การเงินและการธนาคารในประเทศไทยพร้อมด้วยภาคทฤษฎี

2521 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

เรียงชัย มะระกานนท์ (ผู้แต่ง) ราคาปก 60 บาท

31. ข้าวในเศรษฐกิจไทย

2522 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

อัมมาร์ สยามวาลา (ผู้แต่ง) ราคาปก 35 บาท

32. การวัดในการจัดงานบุคคล

2517 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

สวัสดิ์ สุคนธรังษี (ผู้แต่ง) ราคาปก 40 บาท

33. วิเคราะห์สวรรณคดีไทย

2517 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (ผู้แต่ง) ราคาปก 65 บาท

34. ครูเทพ (ชุดชีวิตและงาน)

2518 มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ชลธิรา กลัดอยู่ (บรรณาธิการ) ราคาปก 15 บาท

35. น.ม.ส. (ชุดชีวิตและงาน)

2518 มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (บรรณาธิการ) ราคาปก 15 บาท

36. ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย

2519 มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สุพรรณิ วราพร (ผู้แต่ง) ราคาปก 18 บาท

37. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทาง
สังคมของชื่อชนชาติ

ครั้งที่ 1, 2519 มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ครั้งที่ 2, 2524 สำนักพิมพ์ดวงกมล จำกัด
จิตร ภูมิศักดิ์ (ผู้แต่ง) ราคาปก ปกอ่อน 75, บาท ปกแข็ง 150 บาท

38. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย

2518 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
สนธิ สมัตถการ (ผู้แต่ง) ราคาปก 18 บาท

39. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416

2521 สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น
บัณฑิร อ่อนดำ (บรรณาธิการ) ราคาปก (กระดาษปอนด์) 40 บาท

40. ขบถ ร.ศ. 121

2524 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด
เตช บุญนาค (ผู้แต่ง) ราคาปก 20 บาท

41. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

2524 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นาฏวิภา ชลิตานนท์ (ผู้แต่ง) ราคาปก 25 บาท

42. พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) : นักเศรษฐศาสตร์คนแรก ของเมืองไทย

2523 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร และคณะ (ผู้แต่ง) ราคาปก 28 บาท

43. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ.2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ

2522 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ชัย เรืองศิลป์ (ผู้แต่ง) ราคาปก 100 บาท

44. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2522 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ชาญวิทย์ เกษตรศิริและอานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.) ราคาปก
เล่ม 1 100 บาท, เล่ม 2 100 บาท

45. SIAM AND WORLD WAR II

2521 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

Jane G. Keoes (ผู้แปล) ราคาปก 250 บาท

46. BARRIERS AND BRIDGES FOR RURAL DEVELOPMENT

2521 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Nicholas Bennett (ผู้แต่ง) ราคาปก 120 บาท

47. ประวัติศาสตร์การเมืองเวียดนาม

2520 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล) ราคาปก 110 บาท

48. ภูมิศาสตร์กายภาพ เล่ม 1

2523 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ประเสริฐ วิทยารัฐ (บรรณาธิการ) ราคาปก 89 บาท

49. ประชาธิปไตยในอเมริกา เล่ม 1

วิภาวรรณ ตูยานนท์ (ผู้แปล)

2522 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ราคาปก
100 บาท (กระดาษปกอนด์อย่างดี)

50. ประชาธิปไตยในอเมริกา เล่ม 2

2522 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

วิภาวรรณ ตูยานนท์ (ผู้แปล) ราคาปก 100 บาท

51. ไสกรตัส

ส. ศิวรักษ์ (ผู้แต่ง)

ครั้งที่ 1 2507, ครั้งที่ 2 2509, ครั้งที่ 3 2511,

ครั้งที่ 4 2514, ครั้งที่ 5 2523

บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

ราคาปก 57 บาท (กระดาษปรู๊ฟมัน)

52. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น : บทวิจารณ์ไสกรตัส

2524 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมบัติ จันทรวงศ์ (ผู้แต่ง) ราคาปก 27 บาท

53. ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย

2524 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล) ราคาปก 76 บาท (กระดาษปรู๊ฟมัน)

54. วรรณคดีเปรียบเทียบ

2525 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

สุธา ศาสตร์ (ผู้แต่ง) ราคาปก 70 บาท

55. วรรณกรรมของแมรีทอลท์ เบรคท์ การศึกษาเชิงวิจารณ์

2526 บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด

เจตนา นาควัชระ (ผู้แต่ง) ราคาปก 65 บาท

56. ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2453

2526 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปิยะนัฏร ปิตะวรรณ (ผู้แต่ง) ราคาปก 25 บาท

Origins of the Modern Japanese State

Selected Writings of Sir Iain A. Johnston

Edited by John W. Dower

ASIA LIBRARY

๑๙๕๐-๑๙๕๓ กลับไปยังอดีต-
ตาวา และได้เป็นหัวหน้าของ Far Eastern
Division of External Affairs กลางค.ศ.
๑๙๕๑ เป็นผู้รักษาการแทน ผู้แทน
ถาวรของคานาดาประจำสหประชาชาติ
ชั่วคราว กันยายน ค.ศ. ๑๙๕๑ ได้รับ
แต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาใหญ่ของผู้แทน
คานาดาไปประชุมสันติภาพของญี่ปุ่น ณ
San Francisco

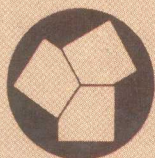
๑๙๕๓-๑๙๕๖ เป็นข้าหลวงใหญ่
ของคานาดาประจำนิวซีแลนด์

๑๙๕๖-๑๙๕๗ เป็นเอกอัครราช
ทูตประจำอียิปต์ พร้อมกับเป็นเอกอัคร
ราชทูตประจำเลบานอน

เนื่องจากกรณีถูกกล่าวหาว่า
นิยมคอมมิวนิสต์และถูกโจมตีในวุฒิ
สภา นอร์แมนจึงทำอัตตวินิบาตกรรม
เมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๑๙๕๗.

“ใครก็ตามที่สนใจศึกษาลักษณะของรัฐสมัยเมจิ จำต้องอ่านหนังสือคลาสสิกที่ถูกกลืนและเพิ่งได้รับการฟื้นฟูสถานภาพขึ้นใหม่เรื่อง ญี่ปุ่น : การก่อตัวเป็นชาติสมัยใหม่ ของ อี เอช นอร์มัน” ถ้าหากคุณค่าของประวัติศาสตร์มีมากกว่าและสำคัญกว่าเพียง “เพื่อประโยชน์ใช้สอย” สำหรับอำนาจครองเมืองและครองโลกแห่งยุคสมัยใดสมัยหนึ่งแล้วไซ้ พวกเราที่ทำงานในสาขาต่าง ๆ ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ก็คงจะเห็นพ้องกับสิ่งที่นอร์มันยึดถือตลอดชีวิตที่ว่า “คุณค่าของประวัติศาสตร์อยู่ที่การช่วยให้คนและสังคมมีมนุษยธรรมและมีอารยธรรมยิ่งขึ้น” จริงอยู่ นอร์มันมิได้ประสบผลสำเร็จอย่างงดงามในชั่วชีวิตของเขา ชีวิตของเขาจบลงอย่างน่าเศร้าสลดและผลงานของเขาก็ประสบชะตากรรมที่แตกต่างกันออกไป แต่หากแม้ว่า ประวัติศาสตร์จะช่วยให้นุษย์เราเข้าใจและมีอารยธรรมมากขึ้นแล้วไซ้ เราก็ย่อมจะประจักษ์กันต่อไปว่า นอร์มันเป็นเพชรน้ำหนึ่งของมนุษยชาติ และในระยะยาวแล้วผลงานของเขาก็มิได้ประสบความล้มเหลวแต่อย่างใดเลย

สุริชัย หวันแก้ว

THE TOYOTA FOUNDATION

Shinjuku Mitsui Building 37F. 2-1-1 Nishi-Shinjuku. Shinjuku-ku. Tokyo 160. Japan
Tel. (03) 344-1701, -1702, -1703 Cable Tyttfoundation, Tokyo

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 7